नं. ३८

ब्रह्मांडपुराणं

नं. ४५३ क

ब्रह्माण्डपुराणे कतिचिदध्यायाः

पत्रसंख्या ४२४

541

I. 52
II. 132
III. 60
IV. 52
V. 117
VI. 32

Total 425

50

१
ब्रं॰ पु॰
१

ॐ नमो गणेशाय नमः प्रपद्ये देवमीशानं शाश्वतं ध्रुवम
व्ययं महेश्वरं महात्मानं विश्वस्य जगतः पतिं १ प्रभुं भूत
भविष्यस्य सांप्रतस्य च सत्पतिं ज्ञानमप्रतिमं यस्य वै
राग्यं च जगत्पतेः २ ऐश्वर्यं धर्मश्च सहसिद्धं चतुष्ट
यमासह य इमानीशानो भागान्निर्मं सदसदात्मकान् ३
आविशन्तं प्रयत्नार्थे क्रियावानर्थमीश्वरः लोककृल्लो
कतत्वज्ञो योगमास्थाय योगवित् ४ असृजत्सर्वभूता
नि स्थावराणि चराणि च नमते विश्वकर्माणं विदया
तिं लोकसाक्षिणं ५ पुराणाख्यानजिज्ञासुर्व्रजामि शर
णं विभुं ब्रह्मवायुमहेशेभ्यो नमस्कृत्वा समाहितः ६
ऋषीणां च वरिष्ठाय वसिष्ठाय महात्मने नप्त्रे वासि
ष्ठस्य जातूकर्ण्याय चर्षये ७ वासवेयाय पुरवे हृत्स
द्वैपायनाय च पुराणं संप्रवक्ष्यामि ब्रह्मोक्तं वेदसंमि
तं ८ शब्दार्थन्यायसंयुक्तैरागमैर्यदि भूषितं प्रथि
शिष्याश्चावकान्तेरजन्मवत्रयसविथि ९ प्रशासतीमा
धर्मेणा भूमिं भूमिपसत्तमे ऋषयः संशितात्मानः
सत्यव्रतपरायणाः १० ऋजवो नष्टरजसो दान्ताः शा
न्ता विमत्सराः धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे दीर्घसत्रं वितेनिरे ११
नद्यास्तीरे दृषद्वत्याः पुण्यायाः शुचिरोधसः दीक्षिता
न्तानि यथा शास्त्रं नैमिषारण्यगोचरान् १२ द्रष्टुमभ्य

यात्महाबुद्धिः सूतः पौराणिको नामः लोमानि हर्षयां
चक्रे श्रोतॄणां यच्च भाषितैः १३ कर्मणा प्रथयेनेन लोम
हर्षण इत्यतः तथः श्रुताचारनिधर्वेदव्यासस्य धीमतः
शिष्यो व्यासस्य मेधावी त्रिषु लोकेषु विश्रुतः पुराणवे
दोस्याखिलस्तस्मिन्सम्यक प्रतिष्ठितः १५ भारती यावदवि
श्रुता या महाभारती कथा धर्मार्थकाममोक्षार्थकथा
यस्मिन्प्रतिष्ठिताः १६ सूत्राः सपरिभाषाश्च सूत्रावो
षयश्च तथा सतान्यायेन सूचियान्यायविन्नस्तु भग
वान् १७ अभिगम्योपसंगृह्य नमस्कृत्वा कृतांजलिः तो
षयामास मेधावी प्रणिपातेन तानृषीन् १८ ते चापि सत्रि
णः प्रीताः संसदस्या महात्मने तस्मै साम च पूजां च यथा
वत्प्रतिपेदिरे १९ अथ तेषां पुराणस्य शुश्रूषा समपद्य
त दृष्ट्वा नमतिविश्वस्तं विद्वांसं लोमहर्षणं २० तस्मि
न्सत्रे गृहपतिः सर्वशास्त्रविशारदः इंगिताकार
मालक्ष्य तेषां सूतमचोदयत् २१ शौनक उवाच त्वया सू
त महाबुद्धिर्भगवान्ब्रह्मवित्तमः इतिहासपुरा
णार्थं व्यासः सम्यगुपासितः २२ तस्यार्थाया मतिस्त
स्य पुराणाश्रयजा पुरा अदोहि त्वं मतिं तस्य सर्वपुरा
णाश्रयां परां २३ एषां चान्ये च सर्वेषां पुराणे प्रतिथी
मतां शुश्रूषास्ति महाबुद्धे तान्श्रावयितुमर्हसि २४

१४

ब्र·पु·
८

सर्वेह्येतेमहात्मानोनानागोत्राःसमागताः धर्मात्मवीन्
पुराणज्ञाञ्छ्रावयब्रह्मवादिनः २५ सत्रान्तेदीर्घसत्रेषु
येनश्रावयसेमुनीन् दीप्तिष्माणोरस्माभिस्तेनआगमि
सत्कृतः २६ इतिसंचोदितःसूतःप्रत्यवाचशुभांगिरं
णतार्थीन्यायसंयुक्तोयोवृद्धालोमहर्षणः २७ सूतउवाच
भीतोस्म्यनुगृहीतस्मभवद्भिरभिचोदितः पुराणार्थपुरा
णज्ञैः सत्यव्रतपरायणैः २८ स्वधर्मएषसूतस्यसद्भिःसृष्टः
पुरातनैः देवतानामृषीणांचराज्ञांचामिततेजसां २९ वंशा
नांधारणंकार्यंस्तुतीनांचमहात्मनां इतिहासपुराणेषु
दृष्टायोब्रह्मवादिनः ३० नहिवेदेष्वधीकारःकश्चित्सूत
स्यदृश्यते वैण्यस्यहिसयोर्यज्ञेवर्तमानेमहात्मनः ३१
सुत्यायामभवत्सूतःप्रथमेवर्णवैकृते ऐन्द्रेणहविषाचत्र
हविःपृक्तंवृहस्पतेः ३२ जुहावेन्द्रायदेवायतःसूतोऽ
व्यजायत प्रमादस्तत्रसंजज्ञेप्रायश्चित्तंचकर्मसु ३३ शि
ष्यहव्येनयत्पृक्तमभिपृक्तंगुरोर्हविः अधरोत्तरचारवा
रेणजज्ञेतद्वर्णवैकृते ३४ यच्चक्षत्रात्समभवन्ब्राह्म
णायांसहयोनिचः ततःपूर्वेणसाधर्म्यात्तुल्योधर्मःप्रकीर्त्ति
तः ३५ नियमोह्यस्यसूतस्यब्रह्मक्षत्रोपजीवने तत्स्यधर्म
महंप्रोक्तोभवद्भिर्ब्रह्मवादिभिः ३६ कस्मात्स्वधर्मेणनॄ
पोपुराणमृषिभिस्त्वने पितृणांमानसीकन्यावासवीसमपद्य

ते ३७ अवेद्यमनावपित्वस्मि मन्त्रापोनैव भूवसा अरणीव
हुताशस्य निर्मितेयस्य जन्मनः ३८ नस्तैमभगवतेकृष्णा
नमः सत्याय वेधसे पुरुषाय पुराणाय वाह्यासन्नवर्ति
ने ३९ मानुषच्छद्मरूपाय विलवेशांसितात्मने ज्ञानमात्रे
वपेवेदउपनस्थसमैग्रहः ४० धर्ममेवपुरस्कृत्यजातू
कर्णादवापने मतिमेध्यानमाविध्ययेनासौ श्रुतिसागरे ४१
प्रकाशोजनितोलोके महाभारतचंद्रमाः वेदद्रुमस्य यं प्रा
प्यस्तुशाखः समपद्यत ४२ भूमिकालगुणान् प्राप्य बहु
शाखो यथा द्रुमः तस्मादहं प्रपद्ये तं पुराणं ब्रह्मवादिनः ४३
सर्वज्ञान् सर्वलोकेषु पूजितान् दिव्यतेजसः पुराणेस
स्तामियउक्तेमानविसत्ता ४४ एहेतनमुनिभिः प्रोक्तेन
मिषीयेर्महात्मभिः महेश्वरः परोव्यक्तस्तत्र [illegible]
मेश्वः ४५ अचिंत्यस्याप्रमेयस्य सर्वमूर्तेर्महीश्वरः अव्य
क्तं कारणं यत्तन्नित्यं सदसदात्मकं ४६ महदादिविशेषा
न्तं सृजतीति विनिश्चयः अण्डं हिरण्मयं चैव ब्रह्मणः स्व
तिरुत्तमं ४७ अण्डमावरणं वार्द्धिर्यामपि चैतन्नसा
वायुवानस्यवायोश्चखंचभूतादिरावृते ४८ भूतादिर्म
हता चैव सोऽव्यक्तेनाहतो महान् अनुभावस्य लोकानामे
तदेवोपवर्णितः ४९ नदीनां पर्वतानां च प्रादुर्भावोऽत्र वर्णिते
दैवदेवकं तथा वायिसंवादे परमे महत् ५० ब्रह्मनारायणांभो

१
ब्र०पु०
३

वतथास्तोत्रप्रकीर्तने स्तोत्राभ्यां यत्र देवेशस्तुतोऽथ भगवान्
शिवः ५१ मन्वन्तराणां संक्षेपः कल्पानां चोपवर्णने कीर्तने
ब्रह्मवृत्तस्य ब्रह्मजन्मच वर्णने ५२ अतः परं ब्रह्मणश्च प्रजा
सर्गोपवर्णने अवस्थाश्चात्र कल्पानां ब्रह्मणः पद्मजन्मनः ५३
कल्पान्ते संचरं चैव जगत्संस्थापने तथा शयने च हरेस्तुष्ट^
भिवुद्धरणं तथा ५४ सन्निवेशः पुरादीनां वर्णाश्रमविभाजने
वृत्तानां गृहकल्पानां सिद्धानां च विनाशने ५५ योजनानां
यथा चैव संभवे वृक्षविस्तरे स्वर्गस्थाननिवासस्य मर्त्यानां
भुवचारिणां ५६ वृत्तानामोषधीनां च वीरुधां च प्रकीर्तने
देवतानां पितृणां च हव्ययोः स्थित्योश्च कीर्तने ५७ वृत्तानारद
कीटानां मर्त्यानां परिकीर्तने ऋग्यादीनां मनूनां च सृजनेस्म
त्तेतथा ५८ प्रथमे सर्वशास्त्राणां पुराणं ब्रह्मणः स्मृते
अनन्तरं च वक्त्रेभ्यो वेदास्तस्य विनिःसृताः ५९ अंगानि धर्म
शास्त्राणि व्रतानि नियमास्तथा पश्चान्नोपकुषाणां च प्रभवः
परिकीर्तितः ६० तथा निवर्हणं चोक्तं कल्पस्य च परिग्रह
नवसर्गः पुनः प्रोक्तो ब्रह्मणो बुद्धिपूर्वकः ६१ तेषां त्रयो^
बुद्धिपूर्वस्य तथा लोकानां कल्पयन् ब्रह्मणोऽवयवेभ्य
श्चमग्न्यादीनां समुद्भवः ६२ वेदादयास्समुत्पन्ने प्रजाकल्पे
पुनः पुनः कल्पयोरन्तरं चोक्तं प्रतिसंधिस्ततस्तयोः ६३
तमोमात्राहमात्र ब्रह्मणः धर्मतः संभवः सनकादिकाद्येरहा

र्षीन्द्रकर्षस्यसमुद्भवः ६४ तथैवशान्तरूपायास्तुष्टुः श्रु

त्रात्मनःपरं प्रियव्रतोत्तानपादप्रसूताःकन्यकाःशुभाः ६५

कीर्तितेष्वनयायाभ्यांतोयेषुलोकाःप्रतिष्ठिताः रुचेःप्रजा

पतेश्चाहिंस्योमिथुनोद्भवः ६६ प्रसूतामपिदक्षस्यकन्या

नामुद्भवःशुभः दाक्षायणीभवापूर्वंस्वधाख्याश्चमहा

त्मनः ६७ धर्मस्यकीर्तितेसर्गःसात्विकःसत्वरोदयः

तथाःधर्मस्यहिंसायातामसोवृषभलक्षणः ६८ महेश्व

रस्यसत्योवप्रजासर्गप्रकीर्तिते निवर्तितेब्रह्मणावनाह

शान्कर्मणाःभुतः ६९ प्रादुर्भाविवश्यरुद्रस्यब्रह्मणोगेम

हात्मनः नीललोहितसंज्ञस्यवर्णितोचविकल्पने ७०

रुद्रादीनियथास्वहीनानामान्यहीस्वयंभुवा यथावत्तेर्वा

मभिंदत्रैलोकेसचराचरे ७१ भृग्वादीनांमुनीनांप्रप्रजा

सर्गोपवर्णिते वसिष्ठस्यमहर्षेश्चयत्रगोत्रान्तकीर्तिते ७२

श्रेयःप्रजानांसंभूतिःस्वाहायत्रप्रकीर्तिता पितृणांत्रिः

प्रकाराणांस्वधानांतदनंतरं ७३ पितृवंशप्रसंगेनकी

र्तितेपरमेश्वरः दक्षस्यशापःसत्यार्थेभृग्वादीनांचधीम

तो ७४ प्रतिशापश्चरुद्रस्यदत्तादद्भुतकर्मणः प्रतिष

यस्यैवरस्यकीर्तितेदोषदर्शनात् ७५ मन्वन्तरप्रसंगेनका

लज्ञानेचकीर्तिते प्रजापतेःकर्दमस्यकन्यायांशुकलत

ले ७६ प्रियव्रतस्यपुत्राणांकीर्तितेसर्गविस्तरः तेषांनिमो

१
ब्र॰ पु॰
४

गोद्वीपेशुदेशेशुचक्षथकृष्णयकं ७७ स्वायंभुवस्य सर्गस्य
सर्गस्यतन्त्रस्याप्यत्र कीर्त्यते उक्तोनाभेर्विसर्गश्च रजेश्व
वमहात्मनः ७८ द्वीपानां सप्तसमुद्राणां पर्वतानां च कीर्त्यते
वर्षाणां च नदीनां च उद्दिशानां च सर्वशः ७९ द्वीपेषु दसह
स्त्राणामनुभावस्य सप्तसु विस्तरान्मण्डलाद्वैव जंबूद्वी
पसमुद्रयोः ८० प्रमाणं योजनाग्रेण कीर्त्यते पर्वतैः स
ह हिमवान् हेमकूटश्च निषधो मेरुरेव च ८१ नीलः श्वे
तश्च शृंगी च कीर्त्यन्ते वर्षपर्वताः तेषामन्तरविष्कंभाउच्छ्रा
यामविस्तराः ८२ कीर्त्यन्ते योजनाग्रेण ये च तत्र नि
वासिनः भारतादीनि वर्षाणि नदीभिः पर्वतैस्तथा ८३
भूतैश्चापि निविष्टानि गतिमद्भिर्ध्रुवैस्तथा जंबूद्वीपाद
यो द्वीपाः समुद्रैः सप्तभिर्वृताः ८४ ततश्चाप्यमयी भूमि
र्लोकालोकेषु कीर्त्यते अण्डस्यान्तस्त्विमे लोकाः सप्तद्वी
पा च मेदिनी ८५ भूरादयः प्रकीर्त्यन्ते चरणैः प्राकृतैः सह
पञ्चयाम्यो ह्यसंख्याम क्रोडविग्रहधारिणः ८६ अस्य ब्र
ह्मणो भर्तुः श्रावस्ते न कला भृतः श्रोत्रवक्त्रनेत्रेयत्र च
केचक्रेण स्थूलसूक्ष्म ८७ सोमनाम्नः तरम्यानेरेमोद
धिजन्मनः नक्षत्रसददन्तस्याविस्तवैविश्वसंभवे ८८ ज
गृहानेसमयीयमगिनागपयामिरो सयमिनन्मयानस्य
परिणामैकदर्शिने ८९ मध्यामण्डलमारिमापंचसंवत्सरपोणेव कीर्त्यते

सूर्य्याचंद्रमसोश्चापि ग्रहस्य वायुविशेषतः ९० प्रमाणं यो
जनाग्रणं सोमसैनेरश्मिमालिभिः कुरुष्वेहैव कीर्त्यन्ते मा
हेन्द्राद्याः पुनः शुभाः ९१ अनूर्द्धं गतिश्चोक्ता सूर्य्यस्या
लातचक्रवत् नागवीथ्याजवीथ्याच लोकालोकस्य की
र्त्यते ९२ काष्ठयोर्मध्ययोश्चैव मण्डलानां च योजनैः लो
कालोकस्य संख्यायामदेर्विवचनं तथा ९३ लोकपाला
स्थिता यत्र कीर्त्यन्ते ये चतुर्द्दिशे पितॄणां देवतानां च पन्थ
नौ दक्षिणोत्तरौ ९४ गृहिणां न्यासिनां चोक्ते रजःसत्त्वतमा
श्रये कीर्त्यते च यद्विष्णोः धर्माद्या यत्र संस्थिताः ९५ सू
र्य्याचन्द्रमसोश्चारो ग्रहतारागणैः सह कीर्त्यते ध्रुवसाम
र्थ्यात् प्रजानां च शुभाशुभे ९६ ब्रह्मणा निर्मितः शौरः स्यन्द
नो ध्रुववशात् स्वयं कीर्त्यते भगवान् येन प्रसर्पति रवि
र्दिवि ९७ स रथोधिष्ठितो देवैरादित्यैरृषिभिः सह गंध
र्वैरप्सरोभिश्च ग्रामणीसर्पराक्षसैः ९८ अपां सारमय
स्येन्दोः कथ्यते च रथेन तथा वृद्धिक्षययोश्च सोमस्य कीर्त्य
ते सूर्य्यकारितौ ९९ सूर्य्यादीनां स्यन्दनानां ध्रुवादेव प्रव
र्त्तनं कीर्त्यते शिशुमारस्य पुच्छे ध्रुवः स्थितः १०० ना
राच्याणां सर्वेषां नक्षत्राणां ग्रहैः सह विन्यासो यत्र की
र्त्यन्ते देवानां पुण्यकर्म्मणां १०१ सौरं रश्मिसहस्रं च वर्ष
शीतोष्णतिः सर्वे प्रविभागश्च रश्मीनां नामतः कार्य्यतो

१
ब्रं·पु·
५

5

स्तनः १०२ परिणामगतिश्चोक्ता गन्धार्णस्य सर्वसंभवात् य
थावासो जगन्नाथ शंभोः कण्ठस्य नीलता १०३ ब्रह्मप्रसादित
श्चात्रविषार्थं शूलपाणिनः स्तूयमानः सुरैर्विष्णुः स्तौति दि
देवं महेश्वरं १०४ लिंगोद्भवकथापुण्यामसादं च महेश्वरात्
वैश्वरूप्यं प्रधानस्य परिणामो यमद्भुतः १०५ पुरूरवसः पैल
स्य माहात्म्यस्यानुकीर्तने पितॄणां त्रिःप्रकाराणां तर्पणे
वा मस्तुतवैः १०६ ततः पर्वाणि कीर्त्यन्ते पर्वणां चैव संधयः
[illegible]र्गलोकगतानां च संख्या मानानमथो गतिः १०७ पितॄणां त्रिः
प्रकाराणां श्राद्धे नानुग्रहो महान् युगसंख्या प्रमाणं च
कीर्त्यते च कृते युगे १०८ त्रेतायुगे चापकर्षान् द्विजायाः
संप्रवर्तने वर्णानामाश्रमाणां च संस्थिति धर्मलक्षणा १०
यज्ञप्रवर्तनं चैव संवादो यत्र कीर्त्यते ऋषीणां वसुना
सार्द्धं वसोश्चाधःपुनर्गतिः ११० प्रश्नानामथ चैवसाये
भुवस्तेमनं प्रशंसा तपसश्चोक्ता युगावस्था च कृत्स्नशः
१११ द्वापरस्य कलेश्चात्र संक्षेपेणैव कीर्तने हिंसाविधिश्च
त्रेयानां प्रमाणानि युगे युगे ११२ कीर्त्यन्ते युगसामर्थ्यात्
परिणाहोच्छ्रयायुषां शिष्टादीनां च निर्देशः प्रादुर्भावश्च
कीर्त्यते ११३ मंत्राणां लक्षणैः पुष्टैः ऋषीणां तारकादिभिः
ईश्वराणामृषीणां च मनोः पितृगणस्य च ११४ गोत्राणा
लक्षणं चैव शाखिनां च प्रकीर्त्यते शाखानां परिमाणं च वेद

व्यासाभिशाह्रिते ११५ मन्वन्तरान्ते संहारः संहारान्ते च सं
भवः देवतानामृषीणां च मनोः पितृगणस्य च ११६ न
शके विस्तराद्वक्तुमिह कैः समासतः मन्वन्तरस्य
संख्या च मानुषेषु प्रकीर्तिता ११७ मन्वन्तराणां सर्वेषा
मेन देवचलक्षण अतीतानागतानां च वर्तमानेन की
र्त्तिते ११८ तथा मन्वन्तराणां च प्रतिसंधानलक्षण अती
तानागतानां च प्रोक्तं स्वायंभुवेन तु ११९ मन्वन्तरक्र
मं चैव लोकज्ञानं च कीर्त्यते मन्वन्तरे च देवानां प्रजे
नां च कीर्तनं १२० दक्षस्यापि च दौहित्राः प्रियापाण्डुहितुः
सुताः ब्रह्मादिभिस्तु जनितास्त्रा दक्षेणैव च धीमता १२१ सा
वर्णी यत्र कीर्त्यन्ते मनवो मेरुमाश्रिताः ध्रुवस्योत्तान
पादस्य प्रजासर्गोपवर्णने १२२ पृथुना चापि वैणे
न भूमेर्दोहप्रवर्तने पात्राणां पयसां चैव वत्सानां च वि
शेषणं १२३ ब्रह्मादिभिः सर्वमेव दुग्धा देवं वसुंधरा
दशाभ्यस्तु प्रचेतोभ्यो मारिषायां प्रजापतेः १२४ दक्ष
स्य कीर्त्यते जन्म सोमस्यांशेन धीमतः भूतभव्यभव
त्त्वं महेन्द्राणां च कीर्त्यते १२५ मन्वादिका भविष्या
नो ह्याख्यानैर्बहुभिर्हतैः मन्वन्तरक्रमं चैव लोकज्ञ
त्वं च कीर्त्यते १२६ वैवस्वतस्य च मनोः कीर्त्यते सर्गविस्त
रः देवस्य महतो यज्ञे वारुणीं बिभ्रतस्तनुं १२७ ब्रह्मो

ह्रं·पु·
९

११४

ऋषिकान्तसुतस्यत्रिभृग्वादीनांचकीर्त्यते विनिहतेप्रजास
र्गेचाक्षुषस्यमनोःशुभे १२८ दक्षस्यकीर्त्यतेसर्गोध्याना
द्वैवस्वतेन्तरे नारदऋषिसंवादोदक्षपुत्रान्महाबलान्
नाशयामासशापायआत्मनोब्रह्मणःसुतः ततोदक्षो
ऽसृजत्कन्यावीरिण्यांचविश्रुताः १२९ कीर्त्यतेचससर्गस्य
काश्यपस्यचधीमतः अनऊईब्रह्मण्यविलोश्चैव
भवस्यच १३० पक्तत्वंचपृथक्त्वंचविश्लेषत्वंचकीर्त्य
ते ईशित्वाद्धर्यथाशमापपादेव्यास्तपेमुवा १३२ मरुतां
मामाण्यमरुतोऽदितेर्देव्याश्चसंभवः कीर्त्यतेमरु
तोचात्रगणास्तेसप्तसप्तका १३३ देवत्वमिन्द्रवाकेन
वायुस्कंधेनचश्रिया दैत्यानांदेवतानांचगंधर्वोरग
रक्षसां १३४ सर्पभूतपिशाचानांपशूनांपत्रिवीरुधां उ
त्पत्तयःसाप्सरसांकीर्त्यन्तेबहुविस्तराः १३५ साम्नांचसे
पोगतत्वनेजन्मैरावतहस्तिनः वैनतेयसमुत्पत्तिस्त
थाशस्याभिषेचने भृगूनांविस्तरेवोक्तेनथावोगिरसा
मपि काश्यपस्यपुलस्त्यस्यतथैवात्रेर्महात्मनः १३७
पराशरस्यचमुनेःप्रजानांयत्रविस्तरः देवतानामृषी
णांचप्रजोत्पत्तिस्ततःपरे १३८ तिस्रःकन्याश्चकीर्त्य
न्तेयास्तुलोकाःप्रतिष्ठिताः पितृदौहित्रनिर्देशोदेवानां
तन्नवोच्यते १३९ विवस्वतोभगवतःसंतानोसमहौजसो

वैवस्वतस्य च मनोः प्रजासर्गोपवर्णने १४० इत्थं या
विस्तरश्चोक्तश्चादिमत्स्यसनातनः परे विष्णुतिर्यगिते चोक्तेयं
योऽस्माभिर्निर्वर्हणे १४१ हहूदलान्ताःसेत्से पादेवाकोऽस्य
प्रकीर्त्तिताः नीपादीनां क्षितीशानां श्रावयत्तगणादिति
कीर्त्यते विस्तरात्सर्गो यथा तेवर्षिभूपतेः यदुवंशोऽस्य महि
यपहैहयस्य च विस्तरः १४२ क्रोष्टोश्चतनुनयाः सोमास्त
थ्यावंशस्य विस्तरः क्षेमकस्य च माहात्म्यं प्रजासर्गश्च
कीर्त्यते १४४ देवाहृयसोयकस्य हलेश्चैव महात्मनः प्र
नमित्रान्वयस्यैव विस्तोर्मिथ्याभिशंसनं १४५ विशोयन
मनुष्याणिमिर्गणार्थस्य यीमतः प्रयाजितः प्रजासर्गः की
र्त्यते च महात्मनः १४६ कीर्त्यते चान्वयः श्रीमान्राजर्षेर्दे
वमीढुषः शूरस्य जन्म चाप्युक्तं चरितं च महात्मनः १४६
कृष्णस्य चापि देवानां मे कानेशानांस्य प्रवृद्धः वसुदेवाद
देवक्यां विष्णोर्जन्म प्रजापतेः १४७ विष्णोरनन्तरं चापि
प्रजासर्गोपवर्णने देवासुरे समुत्पन्ने विष्णुनास्रावये
कृते १४८ सेरस्य शाक्रस्य च वृत्रेण ये यः प्रामः पुराविभोः भृ
गुः शोत्सादयामास दिव्यो शुक्रस्य मानरे १४९ देवानाम
सुराणां च संग्रामा द्वादशाहताः नारसिंहप्रभृतयः की
र्त्यन्ते पापनाशनाः १५० शुक्रेणाराधनं स्थाणोर्योगेन त
पसा तथा वरप्रदानलब्धेन यत्र सार्द्धं स्तवः कृतः १५१

नी· पु·

अनंतरं च विहितं देवासुरविचेष्टितं जयंद्रासहस्रशके^
वनथाशुक्रे महात्मनि १५१ असुरान्मोहयामास शक्ररू
पेण बुद्धिमान् हरस्य निंदा शुक्रस्य शशापात्र महामतिः
१५३ उक्तं च विष्णुमाहात्म्ये विष्णुजन्माभिधायिने नवस्मः
शुक्रदौहित्रयोर्यासा यादायदोरभून् अनुह्रस्वलयाभृ
र्थयानिनिनयानयाः अनुवंशमहात्मानं लेखापार्थिव
सत्तमः १५४ कीर्तितेयत्र कार्त्स्न्येन भूरिद्रविणमेजसः
श्रौनथ्यस्य च विशेषैः समरेन यमेशोशानान् १५७ वाहस्प
तेवस्तरभिर्धवर्णायमयानुदन् कीर्तितं यत्र वंशस्य शा^
न्तनोर्वीर्यशंसने १५८ भविष्याणां नथा राज्ञां मुपसंहा
रशावृने अनागमानां माहात्म्यं मनूनां चोपवर्णिते १५९
भौमस्यान्ते कलियुगेत्तीर्णे संहारवर्णिते परार्द्धपरयोश्चा
पिलक्षणं परिकीर्त्यते १६० ब्रह्मणो योजनाग्रेण परिमा
मविनिर्णयः नैमित्तिकः प्राकृतिको यश्चैवात्यंतिकः
स्मृतः १६१ त्रिविधः सर्वभूतानां कीर्त्यते प्रतिसंचरः अ
नावृष्टिर्भास्कराच्चघोरः संवर्तकोनलः १६२ मेघाश्चैका
र्णवे वायुरुरुस्थाग्निरात्रिर्महात्मनः संतप्तालन्त्रगर्हिता श्च^
लोकानां विशेषतः १६३ भूरादीनां च लोकानां सर्वमाका
रवर्णिते कीर्तितेवायुनिरयाः यायानोरौरवादयः १६४
सर्वेषां चैव सत्त्वानां परिमाणविनिर्णयः ब्रह्मणः प्रतिस

गस्य संहारवर्णनेच यत् १६५ अहह्रूप्यमनः शोके मा
णाय हकमेवच गतो वोईमन श्लोके यस्मा यस्मस
माश्रयात् १६६ यस्मिन् कर्मणि वभूतानो महताम पिसेत
मे कलेकलेव भूतानो महताम पिसेत्रयः १६७ अस
ख्याय च डः खानि ब्रलणश्चापि निन्यतो दैवान्यो देव
भोगानो संसारस्य च कलनो १६८ उलेभगवेवमोत्त
सवैराग्यह्रोषदर्शने व्यक्ताव्यक्ते परिमज्य सच ब्र
लणि संस्थितः १६९ नानार्थ दर्शनाबुद्धं ततस्तदग
वर्जने ततस्ताय तत्र यातो नो निरूपाख्यो निरंजनः १७०
श्रानन्द ब्रलणः साक्षोन विभेति कुतश्चन कस्मिन्वा
परः सर्गो ब्रलणेस्य तु सर्वदा वत् १७१ कीर्त्यते ऋषिवंशा
श्च सर्वपापप्रणाशनः इति कृत्वा समुद्देशः पुराणा
स्योपवर्णितः १७२ कीर्त्यते जगतो यत्र संसर्गः प्रलया
क्रिया महत्वयश्च भूतानां निहतानां फलानि च १७३ प्रा
डुर्भावो वसिष्ठस्य शक्तेर्जन्म ततः परं सौदासिनो ग्रह
स्तत्र विश्वामित्रकृतेन च १७४ पराशरस्य चोत्पत्तिर्ह
श्यन्ते यथा विभोः जज्ञे पितृणां कन्यायां व्यासश्चापि
महामुनिः १७५ शुकस्य च यथा जन्म पुत्रस्य च महात्म
नः दैवेन विधिना विप्रा विश्वामित्रहितैषिणः १७६ प
कवेदं च नः पादं च न यो नकरिष्यति यथाविभेदं भगवा

त्रै॰ पु॰
८

न्यासः शार्वीदन्तग्रहात् १७७ नस्यशिष्यप्रशिष्यैश्च शा
खाभेदाय यथाक्रमात् प्रयाणे शाकलीयेषु यथा पूर्वः पिता
महः १७८ ह्यष्टैवैवोयवत्सार्थो हेमुनयोऽयमकोत्तिणः वे
देषु एणमभीमन्त्रो विनुन्नानवद्धिनेषिणः १७९ तन्त्राभेदि
वरूपाणेसनवमागेशुभक्रमे प्रनोपमप्रमिदं च केचनमी
नमनेद्विनाः १८० ह्यष्टनोयेत्तनियन्तास्तन प्राप्स्यथन
हिते गच्छतोऽस्य स चक्रस्य यत्र नेमिर्विशीर्यते १८१ तु
एपः सदेशोमन्नव्याऽस्तुवा वनदामभु उक्तो चैव महर्षी
न्वसान्निनोहप्यनमागतः १८२ गत्वा गतत्समाहारो नै
मिषेयनमेव च ईजिरे चैव मे त्रेण ऋषयो नैमिषेन यथा १   २३
यथासारसतेसूनेनस्य चोच्छायनेक्रते ऋषयो नैमि
षेयास्तु सत्रद्वयापरयाप्तः १८४ निःसपत्नामिमांकृ
त्वा कृत्स्नां राजानमाहरन् यथाविधि यथाशास्त्रं नेवाति
ष्ठेरसृजयन् १८५ शौनके चैव कृतानि ध्याराजाने विधिव
न्नदा प्रनन्तर्योनेगतः कृतः सर्भानुरसोरा हृदन् १८६ प्र
नसत्समर्हने वाप्यन्त्य मैत्रेय पथ्याप्रता गे यं वैशेषिवनेरट
ह्याकलायग्नामवास्मिने १८७ सत्रिणः शनत्स्य
यथा नत्ते महर्षिभिः ह्यष्टाहिरण्यपत्तवैयज्ञवादे महात्मनो   १८८
कस्मिन्नेनैमिषयानां सत्रे वादशवार्षिके कुरुविवरमानो सौ
यथा समस्या पितमस्तेः प्ररण्यां जनयामासपुत्रः शुत्रेन ॥   १८९

मापुषे समापयित्वा तेसत्रमाप्तुषः पर्युपासते १०० यत्तत्स
र्वंयथावृत्तं व्याख्यातं द्विजसत्तमाः ऋषीणांपरमेवात्र
लोकतत्त्वमनुत्तमं १०१ ब्रह्मणायत्पुराप्रोक्तंपुराणंज्ञा
नमुत्तमं धर्म्यंयशस्यमायुष्यंसर्वपापप्रणाशनं १०२ की
र्तनेश्रवणेचास्यधारणेचविशेषतः अनेनानुक्रमेणै
वपुराणंसंप्रकाशते १०३ सुखमर्थःसमासेनमहानप्युप
लभ्यते तस्मात्समासमुद्दिश्यवक्ष्याहंसामिविस्तरं १०४
पादमाद्यमिदंसम्यक्योधीयीतजितेन्द्रियः तेनाधी
तंपुराणंस्यात्संवैनास्त्यत्रसंशयः १०५ योविद्याच्चतुरो
वेदान्सांगोपनिषदान्द्विजः नचेत्पुराणंजानीतेनैव
सस्याद्विचक्षणः १०६ इतिहासपुराणाभ्यांवेदंसमुप
बृंहयेत् बिभेत्यल्पश्रुताद्वेदोमामयंप्रहरिष्यति १०७
अध्यायस्त्विममध्यायंसाक्षात्प्रोक्तंस्वयंभुवा नापदंप्रा
प्यमुच्येतयथेष्टांचाप्नुयाद्गतिं १०८ पुरातनंपुराचास्तिपु
राणंतेनतत्स्मृतं निरुक्तमस्ययोवेदसर्वपापैःप्रमुच्य
ते १०९ अनन्तपुज्ञानपरःप्रणम्यानन्ततेनरःआयुःकी
र्तिंसुतान्स्वर्गंयतेपान्यसमाप्नुयात् ११० अनन्तसेतेय
भवेस्तुप्रणम्यनारायणःसर्वमिदंप्रधानंससर्गकालेच
करोतिसर्गंसंहारकालेपुनराददीत १११ इत्यादिश्री
महापुराणेब्रह्माण्डप्रक्रियापादेप्रथमोऽध्यायः १

पप्रच्छ वन्दनपूर्वः सूनमस्कृत्य स्तेन यो यतः किं नत्सम
भवत्सूनवेनेषामद्भुतकर्मणो १ कियन्तो वैवनन्तकाले
कथं समभवत्तनत् आचचक्षे ग्रणेनचकथं नेषां प्रश
सने २ आचरत्व विस्तरेणैव परं कौतूहलस्थितः इतिसे
वीदिनः स्तनः प्रस्तुवाच युवं वचः ३ शृणु वत्स नेत्येनेयी
शंसे मतिरे सत्वमसमे यावन्नेषामभवत्काले यथा समभव
तुनत् ४ स्थिस्तन्मार्गणिविस्तेहि यत्र विषस्सुजः पुरा स
वेविनेनिरेपुण्यसहस्रं सपरिवत्सरान् ५ नेषां हृदयस्थि
स्तत्र वस्तासमभवन्नस्तयं इज्यायत्रपत्नीनेणमित्र
यत्र तुष्टिमान् ६ स्तत्राके महानेजास्तास्मिन्तत्रे महा
त्मनो विद्ययाश्रेष्ठिरे यत्र सहस्रं परिवत्सरान् ७ यस्मि
न्नोयस्मिवक्रस्य यत्र नेमिरमीर्यन कर्मणानेनविख्या
नेनैमिषमुनि पूजिते ८ यत्र सागोमतीपुण्या सिद्धचा
रणसेविता रोहिणीसम्भवेन च यत्र सागोमतीनदी ९
शाक्तिज्येष्ठा समभवद्वसिष्ठस्य महात्मनः श्रके यस्मा
त्तन्नाय यत्र यानमुनमनेजसः १० कल्माषपादान्नृपति
र्यत्र शाप समुपास्किना यत्रवैरं समभवन्नृविश्वामित्रव
सिष्ठयोः ११ अहश्यन्तो समभवन्मुनिर्यत्र पराशरः पु
त्रस्तनं वसिष्ठस्य यस्मिन् ज्ञानेनिवर्तिते १२ यत्र नेने
निवेसत्र नेमिषेवलवादिनः नैमिषेयज्ञिरे यत्र नेमि॰

षेयास्तनः स्मृताः १३ तस्माच्चममभवन्नेषां समाह्लादशायी
मतो पुरूरवसि विक्रामे श्र्यामनिवसुंयरो १४ नयोद
शासमहस्यहीयाननुष्मसपुरूरवाः ननोघनेवश्र
र्घ्यानोलोभाद्दितिह्निनः श्रुते १५ नर्वशीचकमेनेय
देवदनमचोदिता सम्राजगामनन्सेत्रउर्वश्यासह
सेगनः १६ नस्मित्तरपत्नौ सन्ने नैमिषेयाः प्रवक्रिरे स
ष्टर्मेस्त्रष्टवैगगायावकाहीमनेजसे १७ नहुलेपर्वतेनस
स्लेहिरण्यनमयागते हिरण्मयेननस्त्रक्रेयज्ञवाटे
महात्मनो १८ विश्वकर्माश्रयन् देवो वभौ लोकसभा
वनः निवन्सप्तिनिननः सर्वेनेषाममिननेजसो १९ ये
तः पुरूरवा मेजे ने देशो मृगयां चरन् नेहष्ट्वा महदाश्च
र्यं यज्ञवाटे हिरण्मये २० लोभोपहृतविज्ञान इयेषा
दातुमोजसा नैमिषेयास्ततस्तं तेन ट येशु क्रुशभूशं २१
निजघ्नुः श्वापि संक्रुद्धाः कुशावज्रैर्मनीषिणः पिपिषुः
लेयराजानंमनयोदेवचोदिताः २२ कुशावज्रेश्च निः
पिष्टः सराजा व्यजहत्तनुं और्वशेयं ततस्ते तु सुषुवुः
क्रुन्तपंभुवि २३ नहुषस्यमहात्मानं नेयिनरेवमचलौ
सतैः परिहृतः सम्यक्कर्मणा लोमहीपतिः २४ आयु
राष्ट्रः श्रियनमस्तस्मात्ततस्ततमः स्थापयित्वा तवराजा
नेमुनयो देवचोदिताः २५ सत्रमारेभिरे कर्तुं यथावच्चा

त्संभूतये वभूव सत्रेण तेनैषां वहूर्ध्वं पर्व्वं महात्मनां १६ वि
संभ्रमस्तु ततो नेषां प्रुत्राविश्वसृज्ञामिव वैश्वानरसे वीर्य्यमे
ने बालरविसंनिभं रीचिये १७ श्रमैः ममुनिभिष्ठेहे स्तम्ये
वैश्वानरमभैः पितृदेवासुरः सिद्धगन्धर्व्वोरगचारणैः १८
भास्वरैः शुभैः प्रुहेन दिं द्रस्समभा यथा लोके यथा स्वग्रहे
हैवान् पितृन् पैत्रे यस्य कर्म्मभिः १९ श्रानकुं स्य यथा ज्ञा
नान् गन्धर्व्वादीन् यथाविधि अशिरायपिशुस्तस्मिन् सत्रे
कर्म्मामरेषु च २० जगुः सामानि गन्धर्व्वा ननृतुश्चाप्सरोगणा
आजुहुर्मुनयो वावं विश्वान्तरयसंभ्रमा २१ मेधाविनस्त
विद्वांसो न्जवलस्य परस्परं वितण्डवचनैश्चैके नित्यं ग्रुः
प्रतिवादिनः २२ अथ यो वेदविद्वांसः शब्दार्थन्यायवादिनः
नतत्र उद्गीतं किंचिद्विहीविडम्बलरातसाः २३ न च यस्त्रहरा
देस्थानचयस्तमुपोः स्वराः प्रायश्चित्तं ढरीहं वा न न त्र सम
जायते शक्तिमन्तः क्रियायोगैर्व्विधिज्ञासीन्स्वनिश्चितः
एवं नवत्रुयसत्रे हादशाब्दं मनीषिणो २५ हूमे स्यान्दवि
ज्ञौवीरान् ज्योतिष्टोमान्पृथक्पृथक् चक्रिरे निष्टुषा
मन्त्रान् सर्व्वान्यानदक्षिणान् २६ समाप्य तत्सत्रास्ते
वाग्देवं महाधिपं पप्रछुरमितात्मानं भवद्भिःपदहृहि
ताः २७ प्रबोधितः स्ववेदार्थैः स वेदान्नब्रवीद्विजः शिष्याः स्वयंभुवो
देवाः सर्व्वप्रमन्तरगामी २८ तृणिमादिभिरष्टाभिरैश्वर्य्यैः समन्वितः

तिर्य्यक्पाताद्दिविध्वंसैः सर्वलोकान्विभर्त्ति यः ३८
समस्तेकयास्थितःसर्वभुवने यो जगद्गुरुः विषयेमरु
तोयस्य से स्थिताःसप्तकागणाः ३९ व्यूहेत्रयाणां लो
कानां कुर्वन् पक्षमहाबलः तेजस्स्वाप्यपयापानादा
दत्तेमासमीरणः ४० प्राणाद्या वायवःपंच कारणा
नांसहविभिः प्रेर्य्यमाणाःशरीराणां कुरुते पक्षयाव
णां ४१ अर्थात्वयोपिद्विगुणाःशब्दस्यार्थसमन्विताः
तेजस्समस्तकानिस्वाकाशयायंभावोमनीषिभिः ४२ तेजो
भिमानेभगवान्वायुस्त्वानिक्रियात्मकः यानाराणा
समाख्यातःशब्दशास्त्रविशारदैः ४३ आरभ्यास्त्रत्तापा
सवान्मुनीनप्रह्लादयन्निव मारुतःसपुराणंतस्तु
राणाश्रयसंश्रुतः ४४ इत्याद्ये महापुराणे ब्रह्माण्ड
प्रक्रियापादे द्वितीयोध्यायः २ सूत उवाच महे स्वया
योमममवीर्य्यकर्म्मणेसुरर्षभायामितबुद्धितेजसे स
हस्रसूर्य्यानलवर्च्चसे नमो नमस्त्रिलोकप्रणामकेहन
वे १ प्रजापतीन् लोकनमस्कृतांस्तथा स्वयंभुवं हृदय
भवीनमहेश्वरान् भृगुंमरीचिंचरमेष्ठिनेमनुं रजस्त
मोयमर्म्ममयं च काश्यपं २ वसिष्ठदक्षात्रिपुलस्त्यकर्द
मान् रुचिंविवस्वन्तमथापि चक्रतुं मुनिं तथा चांगिर
सं प्रजापतिं प्रणम्य मूर्ध्ना पुलहं च भावतः ३ तथैव च

१
ब्रे॰ उ॰
११

केयमनीकविंशानिप्रजाविहृद्धार्थेनकायशासने उ
गतनानन्यवेदांश्चसोमनेनथैवचान्यान्समगणान्नुय
स्थितान् ४ मनूंश्चसर्वानखिलान्विष्णुनांस्तथैव
चान्यानपिवीर्यशोभितान् मुनीन्हृतसमस्तशानः
प्रशेगमानन्यः श्रुत्वाचारविधिक्रियावनः ५ मण
न्यवसेवकधोवषावनीप्रजापतेः स्वाहिमनुवमो
नयाहरेणदेवर्षिगणैरलंकृतोऽस्मामलस्यागमयी
मर्षिजेयो ६ प्रजापतीनामपिचोलक्षणानिषांविश्वदेवा
गुह्लिशरीरतेजसो नयोभूतोव्रतस्तविनानकारिको
मसूतिमाविः कृतपोरूपश्रिये ७ शुतोसमतोचम
कृतवयागतेपुराणमेतन्मुनिनामकीर्तिते मवास
वयेनियतोयथानथैविशाद्वनेनात्तिलसमहर्षिणी ८
यसोनिवद्धामयमाहनिश्चशयोनिकाशस्वकारिता
च यतन्स्वतंकारणमप्रमेयंवलमयानेप्रकृतिपसू
तिः ९ अन्यार्थंहानिस्वस्यनादिरनन्तःतेत्रतथैवास्म
नमत्सरेव शुक्केतमःसत्वमितिप्रकाशेनत्रसर्गमिमे
शुक्रषप्रकाशे ९ नमप्रमेयेशुकषेणशुक्केस्वयंभुवा
लोकपितामहेन उत्पादकत्वाइजसोनिरेकान्काल
स्वयोगान्वयमानन्ति १० तेत्रतत्मसृतानियमानवि
कारान्लोकसंस्तानानविविधान्हेतून् प्रकृत्यवस्था

सहितेन चासौ संकल्पमात्रेण महेश्वरस्य ॥ देवासु
राहिद्रुमसागराणां गन्धर्वपन्नोरगमानुषाणां नारा
ग्रहेणार्कनिशाकराणां मासर्तुसंवत्सरवासरा
णां ११ दिक्कालयोगव्रतयज्ञनानां नानौषधीना
मपि वीरुधां च जलौकसामप्सरसां सूनोर्विषस्य
रिन्मै च विहङ्गमानां १२ यद्वै कृशं यद्विविधं यद्विपु
लं यन्न भावेप्यसमस्तवापि सर्वं समस्तं यत्रगति
र्निकृष्टं ज्वलनं पावकदीपसूर्याः १४ छंदां
सि वेदाश्च ऋचो यजूंषि सामानि स्तोमे वनपेव मन्त्राः
श्रीजीयमे यापरभीप्सितेनेव स्थानानि च स्थानतिवासि
नोव १५ ब्रह्मैव सर्वं विदयथयेषां कर्माणि ये वाश्र
मिममभावैः जन्मप्रसूति स्वविशोकानेत्रै देवस्य सा
हित्य महेश्वरस्य १६ मन्त्रैर्नयोगान्महतान्सर्वाणि
कार्याण्यथाद्देवकृतानाथप्याच पुनः समुत्पत्तिरपीष्टि
ने चनसैव देवस्य सर्वप्रजानां १७ देवस्तनस्यास्य
नोः पुरस्तात्संभूतिरूपाणि ममानेषां येषामि
दे पुण्यकर्म प्रसृत्यात्ला लोकत्रये लोकनमस्कृतानां
स्तोत्राणि देवर्षिगणप्रयानमहर्षिनैवापि विभूषितेन च
रुद्रस्य प्राणानुत्तमहान् वक्रदत्तस्य चाप्यत्रमन्वयलो
के १९ वामः स्त्रिनोनत्रिपमाद्रवसर्वत्राचत्रसमसमनिश

१८

१
ब्रे॰पु॰
११
12

पलाभः मन्वन्तराणांपरिवर्त्तनानिप्रजानिसंभूतिविक
ल्पनेच ११ ऋषिवंशमार्य्यस्यवंसंशयपतिर्यथाप्रजादिक्षपि
वैनदत्त मेहापरेप्रभयपतिदेवान्व्यासाद्यनेवक्रमसो
निवहः १२ कल्पस्यसंख्याभुवनस्यसंख्याब्राह्मस्यवाप्य
हदिनस्यसंख्या अण्डजस्वेदजराप्रजानांयमीस्मना
स्वर्गनिवासिनोच १३ येषांनलस्थानगनाश्चजीवान्श्रुत्वा
वनेषामपिचप्रमाणे आत्मनिकः प्राकृतनकस्यहेतुर्वयस्य
मोक्षस्यविशोकनेच १४ मोक्षाचसंसारगतिः परश्चपक्ष
नवस्थेचहिकारणेश्च याचस्थितिर्योचधुनः महतिस्त
स्थाप्रमाख्यमतिप्रपन्नान् १४ समस्तमाविष्कृतनम
हीनवेविप्रा ऋषिभ्यः समुद्रान्तमेव पड्रकमार्थ्यैश्च
षिभिः पुराणैरथ्यैनथैनच्छृण्वतोव्यमाने १५ इत्या
दिमहापुराणेब्राह्मेऽनुक्रमणीयोध्यायः २ ऋषयस्तत
नःश्रुत्वानैमिषारण्यवासिनः प्रमुक्तमेनदासनेवा
क्यपर्याकुलेक्षणाः १ तेहिज्ञानमयःसूतव्यासान्स
मतदर्शिवान् तस्मात्संभवंकृत्स्नंलोकस्यास्यापु
वर्णय २ आनुपूर्व्याययाशासेक्रमात्कोहासिमानद
सर्वोपप्रलयंचैवस्थितमस्मौविभागशः ३ यस्ययस्या
न्वयेयेपनास्तानिक्षामिवेदितुं तेषांसर्वेविसृष्टिंचवि
विस्तरेणाप्रजापतेः ५ तत्कृत्स्नप्रविहृहस्तेमहात्मालोमहर्

षिणां विस्तरेण तु सर्वाणि च कथयामास सत्तमः ६ लो
महर्षण उवाच शृणुध्वं मे कथां दिव्यां सर्वपापप्रणा
शिनीं कथ्यमानां मया चित्रां बह्वर्थां श्रुतिसम्मितां ७ य
स्त्विमां धारयेन्नित्यं शृणुयाद्वाप्यभीक्ष्णशः श्रावयेद्वा
पि विप्रेभ्यो यतिभ्यश्च विशेषतः ८ शुचिः पर्वसु पुण्या
सु तीर्थेष्वायतनेषु च दीर्घमायुरवाप्नोति सत्पुराणा
नुकीर्तनात् ९ स्ववंशधारणं कृत्वा भुवि स्वर्गे मही
यते विस्तरावयवं नेषाप्यथाह्यनं यथाश्रुतं १० कीर्त
मानं निबोधार्थं सर्वेषां कीर्तिवर्द्धनं धन्यं यशस्यं शत्रु
घ्नं स्वर्ग्यमायुर्विवर्द्धनं ११ कीर्तनेस्थिरबुद्धीनां सर्वेषां
पुण्यकर्मणां सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि
च १२ वंशानुचरितं चैव पुराणं पञ्चलक्षणं कल्पेभ्योऽय
महत्कल्पः श्रुतीनां निखिलेष्वपि १३ पुराणं सर्वशा
स्त्राणां वेदसम्मितं प्रोवाच यः स्वयं प्रसेवगम्यतिक्रम
निरेव च १४ प्रक्रियाप्रथमः पादः क्रियावस्तुपरिग्रहः
अनुषंग उपोद्घात उपसंहार एव च १५ पादाश्चत्वारर
स्तेने समासात्कीर्तिता मया वक्ष्यामि तान्प्रणम्याहं
स्तविस्तरेण यथाक्रमं १६ नमो हिरण्यगर्भाय पुरु
षायेश्वराय च अजाय प्रथमायैव वरिष्ठाय प्रजात्मने
ब्रह्मलोकैकनेत्राय नमस्कृत्य स्वयम्भुवे महदाद्ये विशे

ब्र० पु०
११

13

षान्तेसर्वेस्वरूपेसलक्षणे १८ मेयचप्रमाणेषड्ग्रोत्रेपुरुषा
धिष्ठितेमहत् आस्तेयमानप्रवक्ष्यामिभूतसर्गमनुत्तमं
मन्वन्तरप्रसंगेनपुराणेकेयथ्यानथा अव्यक्तेकारणेय
त्तन्नित्यंसदसदात्मके २० प्रधानंप्रकृतिंचेतियमाहुस्त
त्वचिन्तकाः गन्धवर्णरसैर्हीनेशब्दस्पर्शविवर्जिते २१
अजरेध्रुवमक्षय्येनित्येस्वात्मन्यवस्थिते जगद्योनिंमहा
भूतेपरेब्रह्मसनातने २२ विग्रहःसर्वभूतानामव्यक्त
मभवत्किल अनाद्यन्तमजंसूक्ष्मंमेसत्सत्तोन्मादकथ
वं २३ असांप्रतमविज्ञेयंब्रह्माग्रेसमवर्तत तस्यात्मना
सर्वमिदंव्याप्तमासीत्तमोमयं २४ गुणसाम्येनदानस्मि
न्प्रविभागेतमोमये सर्गकालेप्रधानस्यक्षेत्रज्ञाधिष्ठि
तस्यच २५ गुणभावेभाव्यमानेमहान्प्रादुर्बभूवह स
क्ष्मेणमहताविष्टःसोव्यक्तेनसमेततः २६ सत्त्वोद्रिक्तोम
हानग्रेसत्त्वमात्रप्रकाशकः सत्त्वोमहांस्तुविज्ञेयएकेन
तकारणंस्मृतं २७ लिंगमात्रःसमुत्पन्नःक्षेत्रज्ञाधिष्ठि
तोमहान् धर्मादीनिचरूपाणिमहांस्तस्यहिविकुर्वतो
ततःपुनःप्रकुरुतेचोद्यमानःसिसृक्षया मनोहरन्
मतिर्ब्रह्मापूर्वाहिख्यातिरीश्वरः २९ प्रज्ञातःसस्मृतः
संवित्संवत्सरस्मिकीर्त्यते मन्यतेसर्वभूतानांयस्माचेष्टा
फलंभुवि ३० यस्मात्तेनविभक्ताःस्युःकालेनक्रमनऽश्यते

१९

२८

सत्वानामग्रजन्मा यस्मान्महत्त्वपरिमाणतः ३१ षोडशेभ्यो गु
णतत्वेभ्यो महानिति ततः स्मृतः विभर्त्ति मानेमनने वि
भागान्मन्यतेपि च ३२ पुरुषो भागसंवेद्यात् तस्मात्प
तिरिति स्मृतः बृहत्वाद्बृंहणत्वाच्च भावानां सलिलाश्र
यात् ३३ यस्माद्भावयते भावान् ब्रह्मा तेन निरुच्यते आ
ह्वयति यस्माच्च कृत्स्नान्देहाननुग्रहैः ३४ तत्त्वभावा
श्च निर्हिंगो स्तेन पुरिन उच्यते तुष्यते पुरुषस्मात्स
र्वान्भावान् हिताहितान् ३५ यस्माद्बोधयते चैव बु
द्धिस्तेन निरुच्यते ख्यातिप्रत्युपभोगश्च यस्मात्संवर्त्त
तेतनः ३६ भोगस्य ज्ञाननिष्पन्नात्ततः ख्यातिरिति स्मृ
ता ख्यायते यद्गुणैर्वापि ब्रह्मादिभिरनेकशः ३७ तस्मा
च्च महतः संज्ञा ख्यातिरित्यभिजायते सा त्वात्मा सर्वविज्ञा
नी तेन महात्मा तेन चेश्वरः ३८ विंदते ज्ञानभावांश्च यस्मा
ज्ज्ञानात्मकश्च सः तस्मान्ज्ञानगुणेश्चापि ज्ञानविस
उदाहृतः ३९ ज्ञानाच्च सर्वभूतानां कृत्स्नं कर्मणाम
पि चिनोति यस्माद्भावांश्च तेनासौ चितिरुच्यते ४० व
र्तमानान्यतीतानि तथैवानागतान्यपि यस्मात्स्मरति
कार्याणि तेनासौ स्मृतिरुच्यते ४१ कृत्स्नं च विन्दते य
स्माद्यस्मान्माहात्म्यमुत्तमं विदेयीतो विंदेश्चापि सं
विदित्यभिधीयते ४२ विद्यते संवे सर्वस्मिन्सर्वस्मिन्सर्व

१
ब्रे·पु·
१४
14

४३

वविद्याने तस्मात्संविद्भिनिशोक्ता महात्मर्षे बुद्धिर्मतेर्वे:
जानीते ज्ञानमित्माहुर्भगवान्ज्ञानसन्निधिः हेहृता
ह्लिदुरामावा ह्लिदुरः प्रोच्यते बुधैः ४४ मर्य्यादृवाचकैः
शब्दैस्तन्त्वावाचामनन्तमत्र व्याख्यातेनतत्वभावज्ञैरेवंत
ज्ञावविंतकैः ४५ महान्सृष्टिंविकुरुते चोद्यमानः सि
सृक्षया तेकल्पोध्यवसायश्चतस्यवृत्तिद्वयं स्मृते ४६
धर्म्मादीनि च रूपाणि लोकतत्त्वार्थहेतवः त्रिगुणस्तु
सविज्ञेयः सत्वनामस राजसः ४७ त्रिगुणात्तु रजोद्रिक्ता
दहंकारस्ततोभवत् महत्तावाहृतात्तस्माद्भूतादिर्वीस
नस्तमः ४८ तस्मादेव तः प्रोद्रिक्तादहंकारादजायत
भूततन्मात्रसर्गस्तुभूतादित्वात्तमस्ततः ४९ भूतादि
स्तु विकुर्वाणः शब्दमात्रं ससर्ज ह आकाशं सुषिरं त
स्माज्जायते शब्दलक्षणं ५० आकाशं शब्दमात्रं तु भूता
दिश्छादयत्ततः शब्दमात्रं तथाकाशं स्पर्शमात्रं सस
र्जेह ५१ बलवान्जायते वायुस्तस्य स्पर्शगुणो मतः से
भवति ततो ह्यापश्चन्द्रामावैरसात्मिकाः ५२ रसमात्रा
स्तता आपो रूपमात्राग्निराहृताः आपश्चापि विकुर्वाणा
गंधमात्रं ससर्जेह ५३ संघातो जायते तस्माद्भथग
णो मतः रसमात्रस्तुताश्चापो गंधमात्रं समाहृतात्

५४

तस्मिंस्तस्मिंस्तु तन्मात्रे तस्मात्तस्मात्तताः स्मृताः अ

विशेषवाचकत्वादविशेषास्ततोऽवमाः ५६ अशान्त
घोरमूढत्वाविशेषास्ततः पुनः भूततन्मात्रसर्गोऽयं
विज्ञेयस्तु परः स्मृतः ५७ वैकारिकादहंकारात्सत्त्वो
द्रिक्तात्तु सात्विकः वैकारिकः स सर्गस्तु युगपत्संप्रव
र्तते ५८ बुद्धीन्द्रियाणि पंचैव पंचकर्मेन्द्रियाण्यपि तैज
सानीन्द्रियाण्याहुर्देवा वैकारिका दश ५९ एकादशं
मनस्तत्र देवा वैकारिकाः स्मृताः श्रोत्रं त्वक्चक्षुषी जि
ह्वा नासिका चैव पंचमी ६० शब्दादीनामवाप्त्यर्थं बुद्धि
युक्तानि वक्ष्यते पादौ पायुरुपस्थश्च हस्तौ वाक्पंचमी
भवेत् ६१ गतिर्विसर्गो ह्यानन्दशिल्पं वाक्यं च कर्म तत् आ
काशं शब्दमात्रं तु स्पर्शमात्रं समाविशत् ६२ द्विगुणस्तु
ततो वायुः शब्दस्पर्शात्मकोऽभवत् रूपं तथैवाविश
तः शब्दस्पर्शगुणावुभौ ६३ त्रिगुणस्तु ततस्त्वग्निः स
शब्दस्पर्शवानभवत् शब्दः स्पर्शश्च रूपश्च रसमात्रं समा
विशत् ६४ तस्माच्चतुर्गुणा आपो विज्ञेयास्तु रसात्मि
काः लोकालोके च यत्किंचिदण्डे सर्वं प्रतिष्ठितं ६५
शब्दस्पर्शश्च रूपं च रसश्चैव समाविशत् संघातगन्ध
मात्रेण तावत्तेन महीमिमां ६७ तस्मात्पंचगुणा भू
मिः स्थूलभूतेषु दृश्यते शान्ता घोराश्च मूढाश्च वि
शेषास्तेन ते स्मृताः ६८ संसारानुप्रवेशाद्धारयन्ति परस्परं

१
ब्र॰पु॰
१५
15

भूमेरन्तस्त्विदं सर्वं लोकालोकं जनावृतं ६९ विशेषाद्
इन्द्रियग्राह्यान्नियतत्वाच्च ते स्मृताः गुणात्पूर्वस्य पूर्व
स्य प्राप्नुवन्त्युत्तरोत्तरे तेषां यावच्च यावच्च तत्तावद्गुणं
स्मृतं उपलभ्याप्सु वै गन्धं केचिद्ब्रूयुरनैपुणाः ७१ पृथि
व्यामेव तं विद्यादपां वायोश्च संश्रयात् एते सप्त महात्मा
नो नानावीर्याः पृथक्पृथक् नाशक्नुवन्प्रजाः स्रष्टु
मसमागम्य कृत्स्नशः समागता महात्मानो ह्यन्योन्यसम
भिसंश्रयात् ७३ पुरुषाधिष्ठितत्वाच्च अव्यक्तानुग्रहे
ण च महदाद्या विशेषान्ता ह्यण्डमुत्पादयन्ति ते ७४ ए
ककालसमुत्पन्नं जलबुद्बुदवच्च तत् विशेषेभ्योऽण्डमभवद्बृ
हत्तदुदकेशये ७५ प्रागस्यादौ न संहेन्न महद्दिव्यं हिरण्म
ये यस्मिन्कार्यकरणं संसिद्धं ब्रह्मणस्तदा ७६ प्राकृ
तोण्डः समभवत्तेन तत्र ब्रह्मसंज्ञितः स वै शरीरी प्रथमं
पुरुषः संप्रकीर्तितः ७७ आदिकर्ता स भूतानां ब्रह्माग्रे
समवर्तत हिरण्यगर्भः सोऽण्डेऽस्मिन् प्रादुर्देवश्चतुर्मु
खः ७८ सर्गे च प्रतिसर्गे च क्षेत्रज्ञो ब्रह्मसंज्ञितः कार
णैः सह सृज्यन्ते प्रत्याहारैस्त्यजन्ति च ७९ भजन्ति च पुनर्दे
हान्ते समाहारसंधिषु हिरण्मयस्तु यो मेरुरुल्बं तस्य
महात्मनः ८० गर्भोदकं समुद्राश्च जरायुश्चापि पर्वताः
तस्मिन्नण्डे त्विमे लोका अन्तर्भूतास्तु सप्त वै ८१ सप्तद्वीपा

पाव पृथिवी समुद्रैः सप्तभिर्वृता पर्वतैः सुमहद्भिश्च
नदीभिश्च सहस्रशः ८२ अण्डेनास्मिन्निमे लोकाश्च
न्तर्विश्वमिदं जगत् चंद्रादित्यौ सनक्षत्रौ सग्रहौ सह
वायुना ८३ अण्डस्याभ्यन्तरे सर्वं लोकालोकं प्रतिष्ठितं
अद्भिर्दशगुणाभिस्तु बाह्यतोऽण्डं समावृतं ८४ आपो
दशगुणेनैव तेजसा बाह्यतो वृतः वह्निर्दशगुणेनैव वा
युना बाह्यतो वृतः ८५ भूतादिर्महता चैव वृतो व्यक्तेना
वृतो महान् एते सावरणैरण्डं सप्तभिः प्राकृतैर्वृतं ८६
एते चावृत्य चान्योन्यं अष्टौ प्रकृतयः स्थिताः प्रसर्गका
ले स्थिता वा ग्रसन्ते न परस्परं ८७ एवं परस्परोत्पन्ना धा
र्यन्ते च परस्परं आधाराधेयभावेन विकारास्ते विका
रिणः ८८ अव्यक्ते क्षेत्रमित्युक्ते ब्रह्म क्षेत्रज्ञ उच्यते इ
त्येष प्राकृतः सर्गः क्षेत्रज्ञाधिष्ठितस्तु सः ८९ अबुद्धिपू
र्वं प्रथमं प्रादुर्भूतो तडिद्यथा एतद्धिरण्यगर्भस्य जन्म
यो वेद तत्त्वतः ९० आयुष्मान् कीर्तिमान् धन्यः प्रजावां
श्च भवत्युत पुराणश्रवणान्नित्यं स्वर्गमतयमाप्नुया
त् ९१ निहनि समकाले व स्तुन्वापुन्हेः प्रवर्तते ९२
इत्यादिमहापुराणे ब्रह्माण्डे प्रक्रियापादे देववंशोऽध्या
यः ४ लोमहर्षण उवाच यद्विस्तरेण संख्यातमेषा का
लान्तरं द्विजाः एतत्कालान्तरं ज्ञेयं महतो पारमेश्वरं १

रात्रिश्चैनावनीज्ञेया परमेशस्य कृत्स्नशः अहस्तस्य तथा
स्थितिः रात्रिस्तत्प्रलयः स्मृतः १ अहो न विद्यते न तस्य न रा
त्रिरिति धारय उपचारः प्रक्रियते लोकानां हितका
म्यया ३ प्रजाः प्रजानां पतयः सर्वऋषयो मनुभिः सह
इन्द्रियार्थेश्च सर्वेषां महाभूतानि पंच च ४ अहस्तिष्ठन्ति स
र्वाणि परमेशस्य धीमतः अहरन्ते प्रलीयन्ते रात्र्यन्ते वि
श्वसंभवः ५ आत्मन्यवस्थिते व्यक्ते विकारे प्रतिसंहृते
साधर्म्मेनावतीते प्रधाने पुरुषस्तथा ६ तमः सत्त्व
गुणावेतौ समत्वेन व्यवस्थितौ अनुद्रिक्तावलूनौ च तौ
वप्रोतौ परस्परं ७ गुणसाम्ये न ये तेषां वैषम्ये सृष्टिरु॰
च्यते तिलेषु वा यथा तैलं हृतं पयसि व स्थितं ८ तथात
मसि सत्त्वरजोप्यर्थसंस्थिते उपास्य रजनीं कृत्स्नां
परां माहेश्वरीं तदा ९ अहर्मुखे प्रवृत्ते च परः प्रकृतिसंभ
वः क्षोभयामास वेगेन परेण परमेश्वरः १० प्रधानपु
रुषौ चैव प्रविश्याशु महेश्वरः प्रधानात् क्षोभ्यमाने
तरनौ वै संप्र[illegible]ते ११ रजः प्रवर्तकं तत्र बीजेष्वि
व यथा जले [illegible] गुणवैषम्यप्रसूयन्ते त्वधि॰
ष्ठिताः १२ गुणेभ्यः क्षोभ्यमानेभ्यस्त्रयो देवा विज॰
ज्ञिरे शाश्वताः परमा गुह्याः सर्वात्मानः शरीरिणः
१३ रजो ब्रह्मा तमो रुद्रः सत्वे विष्णुरजायत ॥

रजः प्रवर्त्तको ब्रह्मा सृष्टित्वेन व्यवस्थितः १४ तमो विद्या
प्रकाशको रुद्रः सत्त्वो विस्नुरनुग्रहे सत्त्वप्रकाशको विस्नुरौ-
दासीन्ये व्यवस्थितः १५ एत एव त्रयो लोका एत एव त्र-
यो गुणाः एत एव त्रयो वेदा एत एव त्रयो ग्नयः १६ पर
स्पराश्रया ह्येते परस्परमनुव्रताः परस्परेण वर्त्तन्ते धा
रयन्ति परस्परम् १७ अन्योन्यमिथुना ह्येते ह्यन्योन्यमुप
जीविनः क्षणं वियोगो न ह्येषां न त्यजन्ति परस्परम् १८
ईश्वरो हि परो देवो विष्णुस्तु महतः परः ब्रह्मा तु रजसोद्रि
क्तः सर्गायेह प्रवर्त्तते १९ परश्च पुरुषो ज्ञेयः प्रकृतिश्च
परा स्मृता अधिष्ठिता सा तेनेश्वरेण प्रवर्त्तते चोद्यमा
नः समन्तात् २० प्रवर्त्तनेवातमहानमेनेविरंस्थितास्ते
विषयप्रियत्वात् यथा न गुणवैषम्यात्सर्गकाले प्रवर्त्तते २१
ईश्वराधिष्ठितेन सर्वं तस्मात्सदसदात्मकं महत्समम्रीपु
रुषत्विस्तावस्थाः स्वयंभुवः अब्रह्माबुद्धिसमिथुने
युगपत्संप्रभूवतुः तस्मात्तमोव्यक्तमयात्क्षेत्रे ब्रह्मसं
स्थितः २३ संसिद्धकार्य्यकारणो ब्र[illegible]प्रसमवर्त्तनने
नस्सप्रतिमोधीमानव्यक्तः सेप्रकाशकः २४ सर्वेशरी
रीप्रथमः कारणे व्यवस्थितः ज्ञानेनाप्रतिमेनायं स
पैश्वर्येण प्रसंजितः २५ ववर्म्मुखल्पबलेनकालेवा
नहृत्वेन महत्समूर्तीपुरुषत्विस्तावस्थाः समेभवः २६

ब्र॰पु॰
१७

सत्वंरजस्त्वंब्रह्मत्वेकालत्वेचरजस्तमः सात्विकःपुरु
षत्वेनगुणवृत्तेःस्वयंभुवः १७ ब्रह्मत्वेकुरुतेलोकान्
कालत्वेसंक्षिपत्यपि पुरुषत्वेस्युदासीनस्तिस्रोवस्थाः
प्रजापतेः १८ ब्रह्माकमलगर्भाभःकालोजात्यंजनप्र
भः पुरुषःपुण्डरीकाभोरूपेनपरमात्मनः १९ एक
धाचद्विधाचैवत्रिधाचबहुधापुनः योगेश्वरःश
रीराणिकरोतिविकरोतिच २० नानाकृतिक्रियारू
पनामवन्तिस्वलीलया त्रिधायद्वर्ततेलोकेतस्मात्त्रि
गुणउच्यते २१ चतुर्धाप्रविभक्तत्वाच्चातुर्होत्रःप्रव
र्तितः यदाप्नोतियदादत्तेयच्चात्तिविषयानयं २२ यस्मा
त्सततभावेनतस्मादात्मानिरुच्यते ऋषिःसर्वगतत्वा
च्छरीरंयच्चतत्प्रभुः २३ स्वामित्वमस्ययत्सर्वंविष्णुः
[illegible]वेशनात् भगवान्भगसद्भावान्नानागोत्वाव्य
[illegible]यात् २४ परमःसंप्रकृष्टत्वादवनाद्मनःस्मृतः
[illegible]ज्ञःसर्वविज्ञानात्सर्वःसर्वंयतस्ततः २५ नराणाम
यनंयस्मात्तेननारायणःस्मृतः त्रिधाविभज्यचात्मानंत्रै
लोक्येसंप्रवर्तते २६ सृजतेग्रसतेचैववीक्षतेचत्रिभि
[illegible] अग्रेहिरण्यगर्भःससमादुर्भूतश्चतुर्मुखः २७ आ
दित्वादादिदेवोसौअजातत्वादजःस्मृतः पातियस्मा
त्प्रजाःसर्वाःप्रजापतिरितिस्मृतः २८ देवेषुचमहा

देवो महादेवस्तेन स्मृतः सर्वगत्वाच्च लोकानां स
र्वेशानान्नमेश्वरः ३९ हरत्वाच्च स्मृतो बलाभूतत्वा
द्भूतउच्यते नेत्रत्वः नेत्रविस्तानादेकत्वाच्च सकः
स्मृतः ४० यस्मात्सर्व्यंस्तु योनेव तस्मात्पुरुष उच्यते
नोन्मादिनत्वात्सर्वेनात्स्वयंभूरिति स स्मृतः ४१ उम
नाउच्यते यतः कविर्विक्रान्तदर्शनात् कमनः क
मनीयत्वानहंत्वात्कुलस्य पालनात् ४२ आदिम
तत्तः कपिलः सो ग्र गोग्रिरिरिति स्मृतः हिरण्यग
र्भो योगगर्भो योगभो हिरण्यस्यापि गर्भजः ४३ तस्मा
हिरण्यगर्भो व्योः ज्ञाणेमनिगद्यते सर्वेष्वेव हि व
तस्य कालोवर्षाग्रन्तस्त्वयः ४४ नशक्यः परिसंख्या
तुमपि वर्षशतैरपि कल्पसंख्याविहीनस्य परार्द्धे
बलेन स्मृतः ४५ नावच्छेदोस्य कलोन्तस्त
प्रतिगलेन कोटिकोटिसहस्राणामष्टु
नि च ४६ समतीतानि कल्पानां तावच्छेष परन्तव
यस्त्वपं वर्तनेकल्पो वाराहस्तं निबोध तत् ४७ य
सांप्रतं तस्य कल्पो यं वर्तते तस्य
यास्त्वमनवस्तेवत्व ईश ४८ अतीता वर्तमाना
भविष्याय वैवस्वतः तेरिमे हि पितर्वा ... मनीषा
स्मृतं ना ४९ ...

ब्र॰पु॰
१८
18

अज्ञानां तपसा चैव मेषां शृणुष्व विस्तरम् ५० मन्वन्तराणि वै
केन सर्वाण्यपवान्तराणि च भविष्याणि भविष्यन्ति कल्पा
कल्पेन चैव हि ५१ अतीतानां च कल्पानां येन्तराणां महा
त्मनः अनागतेषु तद्वत्तु तर्कः कार्यो विजानता ५२
इत्यादिमहापुराणे ब्रह्माण्डे प्रक्रियापादे पंचमोऽध्यायः
सूत उवाच आपो ह्यग्रे सर्वमासन्नष्टेऽग्नौ पृथिवीतले
शान्ते वातेन लेलीने न प्राज्ञायत किंचन १ एकार्णवे त
दा तस्मिन्नष्टे स्थावरजंगमे तदा भवति ब्रह्मा सह
स्राक्षः सहस्रपात् २ सहस्रशीर्षा पुरुषो रुक्मवर्णो ह्य
तीन्द्रियः ब्रह्मा नारायणाख्यस्तु सुष्वाप सलिले त
दा ३ सत्त्वोद्रेकात्प्रबुद्धस्तु शून्यं लोकमवैक्षत इमं चोदाहरं
त्यत्र श्लोकं नारायणं प्रति ४ आपो हि नारास्तनवो वै स्वपा
[illegible]मशुश्रुवान् अप्सु शेते च यस्मात्तेन नारायणः स्मृतः
[illegible]युगसहस्रस्य नैशं कालमुपास्य सः शर्वर्यन्ते प्रकु
रुते ब्रह्मत्वं सर्गकारणात् ६ ब्रह्मा तु सलिले तस्मिन्वा
युर्भूत्वा समाचरत् निशायामिव खद्योतः प्रावृट्काले
ततस्ततः ७ ततस्तु सलिले तस्मिन् विज्ञायान्तर्गतां म
हीं अनुमानादसंमूढो भूमेरुद्धरणं प्रति अकरोत्स त
नूमन्यां कल्पादिषु यथा पुरा ततो महात्मा मनसा दिव्यं
रूपमचिन्तयत् ९ किं तद्रूपमहं कृत्वा सलिलादुद्धरेन्महीं

जलक्रीडारुचिस्तस्माद्वाराहंरूपमस्मरत् १० अदृश्यंसर्व
भूतानांवाङ्मयंब्रह्मसंज्ञितं दशयोजनविस्तीर्णमुच्छ्रि
तंशतयोजनं ॥ नीलमेघप्रतीकाशंमेघस्तनितनि
स्वनं महापर्वतवर्ष्माणंश्वेततीक्ष्णाग्रदंष्ट्रिणं ॥ विद्यु
दग्निप्रतीकाशमादित्यसमतेजसं पीनवृत्तायतस्कंधं
दृप्तशार्दूलगामिनं १३ पीनोन्नतकटीदेशंवृषलक्ष
णलक्षितं रूपमास्थायविपुलंवाराहममितंहरिः १४
पृथिव्युद्धरणार्थायप्रविवेशरसातलं वेदपादोयू
पदंष्ट्रःक्रतुहस्तश्चितीमुखः १५ अग्निजिह्वोदर्भरो
माब्रह्मशीर्षोमहातपाः अहोरात्रेक्षणधरोवेदाङ्गश्रु
तिभूषणः १६ आज्यनासःस्रुवतुण्डःसामघोषस्वनोम
हान् धर्मसत्यमयःश्रीमान्क्रमविक्रमसत्कृतः प्रा
यश्चित्तनखोघोरःपशुजानुर्मखाकृतिः उद्गात्रन्त्रो
होमलिङ्गःफलबीजमहौषधिः १८ वाय्वन्तरात्मा
मन्त्रस्फिगाज्यास्थिःसोमशोणितः वेदस्कन्धोहवि
र्गन्धोहव्यकव्यातिवेगवान् १९ प्राग्वंशकायोद्युतिमा
न्नानादीक्षाभिरन्वितः दक्षिणाहृदयोयोगीमहा
सत्रमयोविभुः २० उपाकर्मोष्ठरुचकःप्रवर्ग्यावर्तभू
षणः नानाछन्दोगतिपथोगुह्योपनिषदासनः ॥ छा
यापत्नीसहायोवैमणिशृङ्गइवोच्छ्रितः भूवेदघोषसंसे

वे॰ पु॰
१९

19

सावयः संशाविशाक्यमुः ११ अद्भिः संछादितामुर्वीमनो
मजनन्प्रजापतिः उपगम्योद्धरन्नेनामपस्याप्यसन्न
सन् १२ आसमुद्राः समुद्रेभ्यो जादेयाश्च नदीश्च रसा
नलनलेमग्नोरसानलमलेगतः १४ प्रभुर्लोकहिता
र्थायमागयन्नजस्तारगो ततः खस्थानमानीयपृथ्वि
वीं पृथिवीधरः १५ तमोवलर्वंसहस्रायारयित्वापराय
रः नस्योपरिजलौवसमहत्नौरौविवस्थिता १६ विहद
त्वाद्देहसनमहीयानिसंसवं ततः स्तितिसमुद्दमज
गतःस्थापनेछया १७ पृथिव्याः प्रथमागायमनस्सकै
वनेत्तगः पृथिवीतसमोकृत्वा पृथिवीसोविनोद्गिरी
न् गाकृसगौवसमानेननदासंवर्तकाग्निना ११ तेना
ग्निनाप्रदग्धास्तेपर्वताभुविसर्वशः १९ शैत्यादेका
र्णवेतस्मिन्वायुनापस्तु संहताः निषिक्तायत्र
यत्रासंस्तत्राप्यस्तमहार्णवे २० स्कण्डास्तास्तत्र
समभवर्णैवहिपर्वताः कल्पदाहेरविशीर्यन्ते समु
त्थाःपर्वताश्चते २१ ततस्तेषु विशीर्णेषु लोकोदधि
गिरिष्विह विश्वकर्माविभजते कल्पादिषु पुनःपुनः
ससमुद्रामिमांपृथ्वीं सप्तद्वीपां सपर्वताम् भूराद्यांश्चतु
रोलोकान्पुनः पूर्ववदकल्पयत् २२ लोकान्संकल्प
यित्वानप्रजासर्गं ससृजेततः सप्रभुर्भगवान्विस्रक्षुर्वि

२१

विधाः प्रजाः २४ ससर्ज सृष्टिं तद्रूपां कल्पादिषु यथा पुरा
तस्याभिध्यायतः सम्यक्श्रम्भिध्यापितस्तदा २५ प्रा
दुर्भूतस्तदाव्यक्तादर्वाक्स्रोतस्तु साधकाः यस्मादर्वा
क्प्रवर्तन्ते अर्वाक्स्रोतस्ततस्तु ते २६ ते चापि प्रकाश
बहुला रजोद्रिक्तास्तदात्मकाः तस्मात्ते दुःखबहुला
भूयो भूयश्च कारिणः २७ प्रकाशा बहिरन्तश्च मनु
ष्याः साधकाश्च ते लक्षणैस्तारकाद्यास्तु अष्टधा च व्य
वस्थिताः २८ सिद्धात्मानो मनुष्यास्ते गन्धर्वसहधर्मि
णः इत्येष तैजसः सर्गो ह्यर्वाक्स्रोता व्यवस्थितः २९ पंच
मोऽनुग्रहः सर्गश्चतुर्धा संव्यवस्थितः विपर्ययेणाशक्त्या
च तुष्ट्या सिद्ध्यानथैव च ३० निवृत्तं वर्तमाने च प्रजा
ते निवेशनः भूतादिकानां भूतानां षष्ठः सर्गः स उच्यते
तन्मात्राणां तृतीयस्तु भूतसर्गः स उच्यते तन्मात्रेभ्यो
विशेषाणां पंच सर्गः प्रकीर्तिताः ३२ वैकारिकस्तृ
तीयो वै पेन्द्रियः सर्ग उच्यते इत्येते प्राकृताः सर्गाः प्र
सवाबुद्धिपूर्वकाः ३३ सोऽहंकारो महासर्गः तन्मात्र
श्चेन्द्रियश्च सः पंचमः सर्गमुख्यस्तु मुख्यास्त्वेष्यपाव
राः स्मृताः ३४ तिर्यक्स्रोतस्तु यः सर्गः षष्ठः स्यात्तस्म
स्त्रयः विशात्मा सन्न विज्ञेयो वेदात्मा च स वै स्मृतः ३५
ततोऽर्वाक्स्रोतसः सर्गो ह्यष्टमः सत्त्वमात्रकः नवमोऽनुग्र

४८

ब्रै·पु·
२१

२०

ह्ः सर्गः सात्विकस्तामसश्च सः ४६ पंचैते वैकृताः सर्गाः
प्राकृतास्तु त्रयः स्मृताः प्राकृतो वैकृतश्चैव कौमारो न-
वमः स्मृतः ४७ महत्तात्तुद्धि सर्वेनेषट्सर्गाब्रह्मणस्तु गे
विस्तरेणानुग्रहः सर्गः कीर्तिनेननिवोधत ४८ चतुर्धा
वस्थितः सोथ सर्वभूतेषु कृत्स्नशः विपर्ययेण शक्त्या
च तुष्ट्या सिद्ध्या तथैव च ४९ स्थावरेषु विपर्यासः ति
र्यग्योनिषु शक्तितः तुष्टिर्देवेषु सततं मनुष्याः सिद्धि
संस्थिताः ५० इत्येते प्राकृताश्चैव वैकृताश्च नवाः स्मृ
ताः सर्गाः परस्परसेहकारणानेभुवे स्मृता ५१ अग्रे
ससर्ज वै ब्रह्मा मानसानात्मनः समान् सनंदनं च सन
कं विद्वांसं च सनातनं ५२ विज्ञानेन प्रवृत्तास्ते वैवर्ते
न महौजसः सर्वज्ञाश्चैव नानात्वेन प्रवृत्तास्तपस्व
ये ५३ ससर्ज हैव प्रजासर्गे प्रतिसर्गगतः पुनः नदाने
श्ववनीनेभुवनेतोन्यान्स्याप्यकान्नरान् मानुषानसृज
हुल्लाभुवः स्थानाभिमानिनः आहृतसमवस्थापि
स्थानिनस्तान्निवोधत ५४ आपोग्निः पृथिवी वायुरंत
रितं दिवं तथा स्वर्गं दिशः समुद्रांश्च नदीः शैलान्व
नस्पतीन् ५५ ओषधीनां तथात्मानो हृत्तवीकम्सण
लवान् लवान्काष्ठाः कलाश्चैव मुहूर्तान् संधिरात्र्यहान्
अर्द्धमासांश्च मासांश्च अयनानि युगानि च स्थानाभिमा

५८

निवः सर्वे स्थानस्थाश्चैव ते स्मृताः ९ स्थानात्मनः
ससदृशांस्ततो सासान्समासृजन् देवानृषींश्चापि
नयापोपिमावर्द्धिताः प्रजाः १० मरीचिमत्र्यंगिरसौ
पुलस्त्यपुलहं क्रतुं दक्षमत्रिवसिष्ठं च सोसृजन्म
मानसान् ११ नव ब्रह्माण इत्येते पुराणे निश्चयं ग
ताः ब्रह्मात्मनात्मकानां सर्वेषां ब्रह्मयोनिना १२
ततोसृजत्पुनर्ब्रह्मा रुद्रं रोषात्मसंभवं संकल्पं चैव
धर्मं च सर्वेषामेव पूर्वजं १३ सोसृजद्व्यवसायं
तु धर्मं सूनसुखावहम् संकल्पश्चैव संकल्पा ज्जा
तेसो व्यक्तयोनिना १४ प्राणाद्ब्रह्मासृजद्दक्षं चक्षु
र्भ्यां च शरीरिणा अभिमानात्मके रुद्रं निर्ममे नी
ललोहितं १५ भृगुस्तु सदयभिव्राजत्सेकमलयो
निनः शिरसोंगिरसं चैव श्रोत्रादत्रिं तथैव च १६ पुल
स्त्यं च ततो दानानां व्यानाच्च पुलहं पुनः अपानात्
तो वसिष्ठोभूत्समानाग्निर्ममे क्रतुः १७ इत्येते ब्र
ह्मणः पुत्राः सर्गादौ द्वादशाः स्मृताः धर्मादयः प्रथ
मजाः विज्ञेया ब्रह्मणः सुताः १८ भृग्वादयस्तु ये
सृष्टा न वै ते ब्रह्मवादिनः गृहमेधिनः पुराणाश्च
यैर्धर्माः प्राक्प्रवर्तिताः १९ द्वादशैते प्रसूयन्ते
रुद्राणाम रजाः प्रजाः यतेप्रजाः सृजन्तीह वै लोके

ब्रे·पु·
११

स्मिन्ध्रुवात्मनः ७० अत्राः सनत्कुमारश्च ब्रह्मणावनाहूढंदे
नसौ सर्वात्मनोऽग्रजोऽभ्यः सर्वेषामपि पूर्वजौ ७१ व्यानी
नेसमभेकल्पे ब्रह्मणो लोकसाक्षकौ व्यराजेतामुभौ
लोकेतेजः संक्षिप्य संस्थितौ ७२ नाद्युभौ योगधर्माणा
वारोप्यात्मानमात्मना प्रजाधर्मं च कामं च वर्तयेतां म
महौजसौ ७३ यथोत्पन्नस्तथैवेह कुमार इति चोच्य
ते तस्मात्सनत्कुमारेति नामनस्य प्रतिष्ठितं ७४ ये
षोडशद्वावर्षीस्ते दिव्या देवगणास्त्रिंशः क्रियावन्त
प्रजावन्तो महर्द्धिसमलंकृताः ७५ प्राणजो सस
र्जावै ब्रह्मा द्वादशसाधकान् गणो देवात्स्वर्पितृन्म
नुष्यांश्चासृजत्प्रभुः ७६ मुखाद्देवानजनयत्पितृंश्चैव
ह वक्षसः प्रजानां च मनुष्यांश्च जघनान्निर्ममे सुरान्
अस्तजत्कमसुरान् ज्योत्स्नायां मारुषान्पुनः सन्ध्या
यां वै पितृनेव दिवा देवान्ससर्ज ह ७८ मुख्यान्देवा
नपक्रम्य दस्यानसुरानपि मनसा च मनुष्यांश्चैम
नेनैनपितृनपि ७९ विद्युतोऽशनिमेघांश्च राहितं
न्द्रधनूंषि च वयांसि च ससर्जादौ पर्जन्यं भावमेव
च ८० ऋचो यजूंषि सामानि निर्ममे यज्ञसिद्धये उ
च्चावचानि भूतानि गात्रेभ्यस्तस्य जज्ञिरे ८१ ब्रह्मण
स्तु प्रजासर्गे सृजतो हि प्रजापतेः सृष्ट्वा चारुतमे स

सर्वदेवर्षिपितृमानुषान् ४२ पुनः ससर्ज भूतानि
स्थावराणि चराणि च यक्षान्पिशाचान्गन्धर्वान्सर्पाप्सा
रसस्तथा ४३ नरकिन्नररक्षांसि वयःपशुमृगोरगा
न् अव्ययं च व्ययं चैव तथा स्थावरजंगमं ४४ तेषां या
नि च कर्माणि प्राक्सृष्ट्यां प्रपेदिरे ४५ तान्येव प्रतिप
द्यन्ते जायमानाः पुनः पुनः ४६ हिंस्राहिंस्रे मृदुक्रूरे
धर्मानृते तद्भाविताः प्रपद्यन्ते तस्मात्तत्तस्य रोचते
महाभूतेषु नानात्वमिन्द्रियार्थेषु मूर्तिषु विनियो
गं च भूतानां धाता च व्यदधात्स्वयं ४७ केचित्पुरुष
कारं तु प्राहुः कर्म च मानवाः दैवमित्यपरे विप्राः स्व
भावं भूतचिन्तकाः ४८ पौरुषं कर्म दैवं च कालवृत्ति
स्वभावतः नैवैकं न पृथग्भावं नानेकं न परस्परं
एतदेवं न चैवं च न चोभे नानुभे न च कर्मस्था विष
यं प्राहुः सत्त्वस्था विषयं तथा ४९ नानारूपं च भूता
नां कृतानां च प्रवर्तनं वेदशब्देभ्य एवादौ निर्ममे वि
श्वमीश्वरः ५० आत्मानं वेदनामानि याश्च वेदेषु दृष्ट
यः सर्वयत्नेन प्रसूतानां पुनस्तेभ्यो ददावजः ५१ ऋषे
षाकारणे भूतानां लोकसृष्टिः स्वयंभुवः महदाद्या वि
शेषान्ता विकाराः प्रकृतेः स्वयं ५२ चन्द्रसूर्यप्रभालो
कोऽनन्तग्रहनक्षत्रमण्डितः नदीभिस्सागरक्षेत्रपर्वतैस्स

१
ब्रं·पु·
२२

समन्वितः ॥४ पुत्रैश्च विविधाकारैः पौत्रैर्जनपदैस्तथा
तस्मिन् ब्रह्मवने व्यक्ते ब्रह्माचरति सर्ववित् ॥५ अव्यक्त
बीजप्रभवः तस्यैवानुग्रहात्स्थितः बुद्धिस्कंधमयश्चैव
इन्द्रियाङ्करकोटरः ॥६ महाभूतप्रवालश्च विशेषप
त्रवांस्तथा धर्माधर्मसुपुष्पस्तु सुखदुःखफलोद
यः आजीव्यः सर्वभूतानां ब्रह्मवृक्षः सनातनः ए
के ब्रह्मवने कृत्स्ने ब्रह्माचरति सर्ववित् ॥७ अव्यक्तं
कारणं यत्तन्नित्यं सदसदात्मकं इत्येषानुग्रहात्सर्गो
ब्रह्मनैमित्तिकः स्मृतः ॥९ अध्यात्मनाग्रमौ यद्वैकृता
स्तु बुद्धिपूर्वकाः नैकरूपाः स्वधर्मेणैव ब्रह्मणोऽभिमा
निनः ॥१० इत्येते प्राकृताश्चैव वैकृताश्च परस्पराः स
र्गाः परस्पराश्रयाः कारणानां तु ये स्मृताः ॥११ धाम
तानेव संस्थानेवामनन्निर्दिवेनाभिवंदस्यप्यैवनेवे दि
शः श्रोत्रे विदिपादौ तनिम्नवाचं प्राणेनाकाशेमह
यान् ॥१२ वक्त्राद्विप्राः संप्रसूताश्च यस्य बाहुभ्यां वैय
स्तत्त्वं प्रसूते उर्वोर्वैश्याः पादतः शूद्रकाश्च भावाभा
वैनैव पश्चात्प्रमेयः ॥१३ उत्पन्न यस्य संहाराद्यन्तकाले
कृतास्तिमे प्रभवः कथितः पादः समासात्तु विस्त
रात् अभिधार्थेन भावेन ब्रह्मणा परिकीर्तितः ॥१४ इ
इत्यादिमहापुराणे ब्रह्माण्डे वायुप्रोक्तायां संहितायां प्रक्रि

पापाद: समाप्त: १ सूत उवाच इत्येष प्रथम: पाद: प्र
क्रान्तो हि मे प्रकीर्त्तित: श्रुत्वा चेमं मृषा मना: कल्पे वै संशयाया
यत: २ सूतेनैवोक्तवानिमं स्वपप्रच्छाथोनरोकथा स्वत:
प्रभृति कल्पसत्वा: प्रतिसंधिं प्रवर्त्तते ३ समतीतस्य कल्प
स्य वर्त्तमानस्य चोभयो: कल्पान्तरमयं यस्य प्रतिसंधि
स्तयमयो: एतद्वेदितुमिच्छाम: श्रुत्वा शौनकपालोमसि
लोमहर्षण उवाच अत्र वो हं प्रवक्ष्यामि प्रतिसंधिं च यस्त
यमयो: ४ कल्पश्चैव भविष्यश्च कल्पस्यास्य यथान्तरं
मन्वन्तराणि कल्पेषु येषु यानि च सर्वश: ५ यथायं व
र्त्तते कल्पो वाराह: साम्प्रत: प्रभु: यस्मात्कल्पाच्च पू
र्वे कल्पोऽतीत: सनातन: ६ तस्य चास्य च कल्पस्य मन
वस्थान्ति यत्र मन्यात्मनेनन: कल्पे प्रतिसंधिर्विधानत:
आद्या: प्रवर्त्तने कल्पे जनालोकादयं पुन: व्युच्छिन्न:
प्रतिसंधिस्तु कल्पात्कल्पं परस्परात् ७ व्युच्छिद्यन्ते
क्रिया: सर्वा: कल्पान्ते सर्वशस्तदा तस्मात्कल्पात्तु क
ल्पस्य प्रतिसंधिर्न विद्यते ८ मन्वन्तरयुगाख्यानामव्यु
च्छिन्नास्तु संधय: परस्परात्प्रवर्त्तन्ते मन्वन्तरयुगे ऽस
ह १० उक्तायेप्रक्रियापूर्वे तत्सर्वकल्पान्सनातन: तेषांप
रार्द्धकल्पानां पूर्वो यस्मात्पथोत्तरात् ११ आसीत्कल्पे वानी
तेनत्वैवाम्बवनरेस्वस: अन्येप्रविष्टायेकल्पाश्रयरार्थी

१
ब्रं॰ पु॰
२२

दुर्णीकृताः ११ प्रथमः साम्प्रतस्तेषां कल्पोयेसंप्रवर्त्तते यस्मि
न्पूर्वे परार्द्धेतु द्वितीयः परउच्यते १२ एतावान्स्थितिकालस्तु
प्रत्याहारस्ततः स्मृतः अथकल्पाद्ययाः पूर्वाः कल्पातीताः
पुरातनाः १४ चतुर्युगसहस्रेतु यद्वैमन्वन्तरेषु वा क्षीणक
ल्पेन तदा तस्मिन्दाहकाल उपस्थिते १५ तस्मिन्कल्पे तदा
दिग्धाश्चासन्वैमानिकाश्च ये नक्षत्रग्रहताराश्च चंद्रसूर्य
ग्रहास्तुते १६ अष्टाविंशतिरेवैषां कोट्यस्तु सुकृतात्मनां
मन्वन्तरेषु वैकस्मिन्चतुर्द्दशसु वै यथा त्रीणि कोटिश
तान्यासन्कोट्योऽष्टनवतिस्तथा अष्टाधिकासप्ततिश्च
सहस्राण्येवतावता १८ वैमानिकानां देवानां कल्पाती
तेत्वयेभवन् एकैकस्मिंस्तु तावन्तः कल्पे वैमानिकाः
स्मृताः १९ प्रथमन्वन्तरेष्वासन्चतुर्दशसुरा दिवि दे
वाश्च पितरश्चैव ऋषयो मनवस्तथा २० तेषामनुचरा
श्चैव पत्न्यः पुत्राश्च सर्वशः वर्णाश्रमाये तस्मिन्वै क
ल्पे कल्पेत्वयसुराः २१ मन्वन्तरेष्वपि त्वासन्दिविलोक
तदासुराः सायुज्यगैः सार्द्धं धामे संकल्पेन तदा २२ त
स्मान्निष्ठामभवन् सर्वे धाम्नैस्ताभूतसंप्लवे ततस्तेसहभा
विनादुष्टिपर्यायमान्मनः २४ त्रैलोक्यवासिनो देवा
देहस्थानाभिमानिनः स्थितिकाले तदा सर्वेऽप्याः स
न्त्येपश्चिमोन्तरे २५ कल्पे वैमानिका देवास्तस्मिन्व्यामस

पस्रवे तत्रोत्सुका विषादेनसमन्का स्थानेभ्यो निर्गमशः १९
महर्लोकाय संहृष्टास्तनस्ते दधिरे मतिं तेयुक्ताः सगुम
यन्ते महद्भिः सेः शारीरकैः २० विशुद्धिवहुलाः सर्वेमा
नसीसिद्धिमास्थिताः तेः कल्पवासिभिः सार्द्धं महदा
लायने किल १८ वालरोः नद्वियैवैश्यैस्तनवैस्त्रापरै
जैनैः मन्वान्तने महर्लोके देवसंख्याश्चतुर्दश १९ तत
स्तेजनगनलोकाय साद्वेगाद्दधिरे मतिं विशुद्धिवहुलाः
सर्वे मानसीसिद्धिमास्थिताः २० तेः कल्पवासिभिः सार्द्धंज
नस्थानादिनस्थयैः देशान्हयसिद्दाहमनस्साद्दच्छन्तितत
पः २१ तत्र कल्पान्दशास्थित्वा सत्यंगच्छन्ति वै ततः पनेन
क्रमयोगेन यान्ति वै कल्पवासिनः २२ एवं देवगणानां
तसहस्राणि परस्परं शनानि ब्रह्मलोकानामपरावर्ति
नीगतिः २३ आधिपत्यविनानेवैयेस्वर्येणवनतसमाः
भवन्ति ब्रह्मणस्तुल्या रूपेण विषयेन च २४ तत्र तेह
वतिष्ठन्ते प्रीतियुक्ताः प्रमेयताः आनन्दं ब्रह्मणः प्रा
प्य मुच्यन्ते ब्रह्मणा सह २५ अवश्यभाविनार्थेन प्राकृ
तेनैव वसये नानात्वेन च सेवहानानानन्काल भावि
ना २६ सुप्तेत्वगुद्धि सर्वे हि यथाभविति जाग्रतः तत्का
लभाविनेषांतु नथा ज्ञाने प्रवर्तते प्रत्याहारेतु भेदानां
तेषां भेदे जिरद्भिणां तेः सार्द्धं प्रतिसृज्यन्ते कर्म्मणाक

रणानि ३८ नानात्वदर्शिनो येषां ब्रह्मलोकनिवासिनो
विनिवृत्ताधिकाराणां स्वेन धर्मेण तिष्ठतां ३९ तेन सं-
दृत्तिणा सिद्धाः अजात्मानो निरंजनाः प्रकृतो करण
नो नाम्रात्मन्येवावतिष्ठते ४० सर्वात्मपरिज्ञातात्मा
ने प्रकृतिस्थेन सर्वशः अकृत्वाल्मा वृत्तेनयुक्तः सो ऽप्य
प्रवर्तते ४१ प्रवर्तन्ते पुनः सर्गे तेषां सेकरणात्मकः
संयोगः प्रकृतिर्नेनित्युक्तानां तत्त्वदर्शिनो ४२ तत्रापि च
र्मिणो येषां मयुनमीनगामिनो अभावात्सुनकर्मत्वाः
शान्ता होयाविशेषस्या ४३ तत्त्वे भुगते हर्ष्ये ब्रह्मलोके
समहत्सव तेः साईं यैर्महलोकस्तपसाधिष्ठितः अ
भः ४४ तत्र तिष्ठापयन्ति ह्यन्ते कल्पे दाहोऽयपस्थिते
कल्पानायेव येगामाने मानुषाब्राह्मणादयः ४५ प
शवः पतिणश्चैव स्थावराः ससरीसृपाः तिष्ठन्त्वते
भूतनकाले पृथिवीतलवासिषु ४६ सहस्रं यत्स्वरपमीतास्य
यं सेह विभाव्यते तत्र समर्च्च पयोभूताय केके ज्ञा यत्तेरवि ४७
के मरिणा तिष्ठमानानास्ते त्रीन् लोकान् लोमवहंति वे जंगमस्थाव
राश्चैव नदीः सर्वाश्च पर्वतान् ४८ पूर्वं सन्तोप्तस नाहह्या सूर्य
लोक्य महर्जिनेः तदानेविवशाः सर्वे निर्दग्धाः सूर्यरश्मि
भिः ४९ जंगमाः स्थावराः सर्वे धर्मा धर्मात्मकाभुवि दग्धदेहा
स्तनस्तेवेभूत्वयाणाभ्युगामये ५० व्यामं नया त्रातिपुक्काशुभया
चात्रवेयया ॥

ततस्तेन प्रपद्यन्ते तत्स्वरूपा जनेजनाः ५१ उषित्वा रजनीं
तत्र ब्रह्मणो व्यक्तजन्मनः ततः सर्वं भवेन्नीह ब्रह्मणो
मानसाः प्रजाः ५२ ततस्ते प्रपद्यन्ते त्रैलोक्यवासिष्ठ
स्वयं निर्दग्ध्ये भुवर्लोके भूते भूर्लोके सूर्यैस्सप्तभिः ५३ ह
होमन्तितोऽस्मादिजायापो विवरेष्वर्णवे भुव समुद्राश्चैव मे
घाश्चापः सर्वाश्च पार्थिवाः ५४ प्रकुर्वन्तो ब्रजं मे
कं सलिलाख्यास्तथावनाः आगताऽगतिके तदैपस
त्सलिले बहु ५५ सेनाद्यैर्वंशिने भूमिमर्णवाद्येन दा
नवः आभाति यस्मात्तामोऽभिभाषा ह्यव्यक्तमिदं सिष्ठ
सर्वतत्त्वमनुप्राप्ता मानस्ताद्वीभोविभास्वते ततोऽतिभा
भिलप्यस्मात्सर्वे ह्यणुसमन्वितः ५७ यानुत्तमो ग
विस्तारैस्तेनापतन् न वेस्मनाः आरभिते षवशे ब्रोणति
मानः कविभिः स्मृतः ५८ एकार्णवे भवे त्सापोनमी
ब्रास्तेनतेनवाः तस्मिन्युगसहस्रान्ते संमिते ब्रह्मणो
हनि ५९ तावत्कालं रजन्यां तु जागर्ता यो सलिलात्मना त
तस्मिन्सलिले तस्मिन्नष्टे श्रोहर्षि वीतले ६० प्रणष्टवा
ने तमसि निरालोके हेमेननः येनैवाप्यपि हितमिदं ब्र
ह्मा स प्रकर्षः प्रभुः ६१ विभागमस्य लोकस्य प्रनष्टे
कर्तुमैच्छत एकार्णवे तदा तस्मिन्नष्टे स्थावरजङ्गमे
तदा भवति स ब्रह्मा सहस्राक्षः सहस्रपात् सहस्रशी

५९

६९

१
ब्र॰ पु॰
क॰ खं॰
२५

25

षोडशः पुरुषः कृत्स्नबुद्धिर्गोस्तनीन्द्रियः ६३ ब्रह्मा नारायणा
ख्यस्तु सुष्वाप सलिले तदा सतेजाद्येकार्णवमस्तस्य
लोकमवेत्तत ६४ इदं चोदाहरन्त्यत्र श्लोकं नारायणं
प्रति आपो नारास्तनुस्त्वप इत्यपो नाम विश्रुतं ६५ अ
यनं नाभिरवासेनेन नारायणः स्मृतः सहस्रशीर्षः
सुमनाः सहस्रपात् सहस्रचक्षुर्वदनः सहस्रभुक्कवे
सहस्रबाहुः प्रथमः प्रजापतिस्त्रयीपथानः पुरुषो नि
रिष्यते ६७ आदित्यवर्णो भुवनस्य गोप्ता ह्येकोऽस्य पू
र्वः प्रथमस्तु राषाट् हिरण्यगर्भः पुरुषो महात्मा स
पठ्यते वै तमसः परस्तात् कल्पादौ नमसोद्रिक्तो ब्रह्मा
भूत्वासृजत् प्रजाः कल्पान्ते नमसोद्रिक्तः कालो भूत्वा
ग्रसत्पुनः ६९ सवै नारायणाख्यात्मसत्त्वोद्रिक्तोर्णवे
शयः त्रिधा विभज्य चात्मानं त्रैकाल्ये संप्रवर्तते ७० सृजते
ग्रसते चैव वीक्षते च त्रिभिः स्वयं एकार्णवे तदा तस्मिन्
नष्टे स्थावरजंगमे ७१ चतुर्युगसहस्रान्ते सर्वतः सलि
लाप्लुते ब्रह्मा नारायणाख्योसौ सुष्वाप कायोर्णवे स्वपत्
वनुर्विधाः प्रजाः सृष्टा ब्रह्मरात्र्यां महार्णवे पश्यन्ति
तं महर्लोकाः तमकालं महर्षयः ७३ भृग्वादयो य
थाक्रमकल्पे तस्मिन्महर्षयः तदा तत्रैव लोकेस्मिन् म
हान्तः परिगतः परः ७४ गम्यते ह्यनेन यानेनावति निर्वृति

७२

रादिनः यस्मादिह यतन्पवन्तेन महन्तस्मान्महर्षयः १५
महर्लोकस्थितैर्हृष्टैः सर्वकालेन दातृयैः सनाथाः
समस्तास्तत्कल्पे नीते महर्षयः १६ ब्रालीकराज॰
नीषेवृष्यतीनास सहस्रशः इत्थंवेनस्तदा तस्मिस्त
मकालमहर्षयः १७ कल्पस्यादौ नवर्णेश्च यस्मा
त्तस्याश्च तुर्दश कल्पयामास वै ब्रह्मा तस्मात्कल्पो
निरुच्यते १८ स स्रष्टा सर्वभूतानां कल्पादिषु पुनः
पुनः व्यक्ताव्यक्तो महादेवस्तस्मात्सर्वमिदं जगत्
इत्येष प्रतिसंध्यर्थः कीर्तितः कल्पयोर्द्वयोः सांप्रता
तीतयोर्मध्ये प्रागवस्थावभूव या २० कीर्तितानु स
मासेन पूर्वकल्पे यथा तथा सांप्रतं तु प्रवक्ष्यामि क
ल्पमेतं निबोधत २१ इत्यादिमहापुराणे ब्रह्माण्डे
त्तषेरापादे प्रतिसंध्यकीर्तनं ७ लोमहर्षण उवा
च तत्त्वे युगसहस्रस्यान्ते शोकालमुपास्यतः सर्वे ये
ते प्रत्युक्ते ब्रह्मत्वे सर्गकारणात् १ ब्रह्मा सलिले
तस्मिन्बाप्युभूतानदावर्तन् अंधकारे तेवतस्मिन्
नष्टे स्थावरजंगमे २ जलेन समभिव्याप्ते सर्वतः
पृथिवीतले अविभागेभ्य भूतेषु समन्तामात्रस्थिते
ष्वव ३ निशायामिव खद्योतः प्राहृट्काले समह
तः तदा कल्पेचरस्तोयपर्यापनतद्भवः ४ प्रगाः

१
प्र॰ पु॰
२९

26

क्षायां निशायां तु मार्गमाणस्तदा प्रभुः ततस्तु सलिले
तस्मिन् ज्ञात्वा चान्तर्गतां महीं ५ अनुमानात्संतुष्टो भू
मेरुद्धरणन्तमनाः चकारान्यान्तनुं देवः सर्वकल्पादिषु स्म
तो ६ सोनुरूपं वाराहस्य कृत्वा कायं प्रविश्याम्प्रभुः अद्भिः
संछादितां स पृथ्वीं समानिन्ये प्रजापतिः ७ उद्धृत्योर्वीम
ध्याय स्थापयामास तां समविन्यसन् सा तदान्तः समुद्रेषु ना
देयानि मग्नान्यपि ८ पृथक्कल्पप्रक्रमविन्यस्य पृथिव्यां
सो विनोद्धरीन् प्राक्सर्गदह्यमानेषु तदा संवर्तका
ग्निना ९ विशीर्णा गुरवः सर्वे पर्वतास्तु विसर्वशः शैला
एकार्णवे तस्मिन् वायुनायेन संहताः १० निषिक्ता यत्र
यत्रासंस्तत्र तत्राचला अभवन् तेचाचलत्वादचलाः प
र्ववत्त्वाच्च पर्वताः ११ गिरयो गालवत्वाच्च वयनाच्चा
शैलोच्चयाः ततस्तान्सहसृष्टिनिमग्नान्जला
त्प्रभुः १२ सप्त सप्त च वर्षाणि तस्या द्वीपेषु सप्तसु वि
षमाणि समीकृत्य शिलाभिरचिनोद्गिरीन् १३ द्वीपे
षु तेषु वर्षाणि चत्वारिंशत्तथैव च तावन्तः पर्वतास्ते
व वर्षान्ते समवस्थिताः १४ सर्गादौ सन्निविष्टास्ते
स्वभावेनैव नान्यथा सप्तद्वीपाः समुद्राश्चैवान्यो
न्याश्रयमण्डले १५ सन्निविष्टाः स्वभावेन सप्ताहत्य पर
स्परं भूराद्यांश्चतुरो लोकाश्चन्द्रादित्यग्रहैः सह पूर्व

वत्रिर्ममैव ब्रह्मा स्थानानि वह्नि सर्वशः कल्पस्यादौ स वै
ब्रह्मा ससर्ज स्थानानि नः स्वरान् आपोऽग्निं पृथिवीं वायु
मन्तरिक्षं दिवं तथा स्वर्गं दिशः समुद्रांश्च नदीः सर्वा
श्च पर्वतानान् १८ औषधीनां तथात्मानं मात्मानं वृक्ष
वीरुधां लवाः काष्ठाः कलाश्चैव मुहूर्तान् सन्धि रात्र्यहः १९
अर्द्धमासांश्च मासांश्च अयनाब्दयुगानि च स्थानाभि-
मानिनश्चैव पृथक्पृथक् कृतान्नमात्मनः २० सन्तु हृष्ट्वा
युगावस्थां विविधां विनिर्ममे यथा कृते त्रेता द्वापरे च
भविष्यं च कलियुगे २१ कल्पस्यादौ कृतयुगे प्रथमे सो
ऽसृजत् प्रजाः प्रागुक्तं च यथा सर्वं कल्पे प्रजास्तु ताः २२
तस्मिन्संवर्त्तकालेन कल्पे च वाडवाग्निना अप्राप्ता
ये न यो लोकं जनलोकं समाश्रिताः प्रवर्त्तते पुनः
सर्गे जीवत्वेनाभयेति च धर्मार्थकाममोक्षाणां नाहि
ताः साधकाः स्मृताः २३ देवाश्च पितरश्चैव ऋषयो म
नवस्तथा ततस्तेन पसायुक्ताः स्थानान्यापूरयन्ति च
ये सत्त्वा पुण्यकेन कर्मणा नो दिवंगताः प्रवर्त्तमाना
इह ते संभवन्ति युगे युगे २४ स्वकर्मफलशेषेण ख्या
ताश्चैव तदात्मकाः संभवन्ति जना लोकान् कर्माण्य
पनिवर्त्तनात् २५ आवाधाः कारणेनेवं वै द्वयोः कर्म
णा वशः तेकर्मभिस्वजायन्ते जनलोकाः शुभाशुभैः

१
ब्र॰ पु॰
२७

२७

गृह्णन्ति ते शरीराणि नानारूपाणि यानि च । देवाः खेऽस्या
वर्णान्ते स्त्रष्टपर्ययेन पर्वसु वै १९ तेषां ये यानि कर्माणि प्राक्
सृष्टेः प्रतिपेदिरे । तान्येव प्रतिपद्यन्ते सृज्यमानाः पुनः पु
नः २० हिंस्राहिंस्रे मृदुक्रूरे धर्माधर्मे ऋतानृते । तद्भाविताः
प्रपद्यन्ते तस्मात्तत्तस्य रोचते २१ कल्पेष्वासन्व्यतीतेषु रूप
नामानि यानि च । तान्येवानागते काले प्रपद्यन्ते विभागशः
२१ तस्मात्तु नामरूपाणि गतान्येव प्रपेदिरे । पुनस्तेषु च
कल्पेषु जायन्ते नामरूपतः २२ ततः सृष्टेऽपि सर्गे सः
सिसृक्षतो ब्रह्मणः पुरा । ताः प्रजा ध्यायतस्तस्य सत्याभिध्या
यिनस्तदा २३ मिथुनानां सहस्रं तु मुखात्समभवन्तदा
जातास्ते ह्युपपद्यन्ते सत्त्वोद्रिक्ताः सुतेजसः २४ सहस्रम
न्यद्वक्षस्तो वै मिथुनानां ससर्ज ह । ते सर्वे रजसोद्रिक्ताः शुष्मि
णश्चाप्यमर्षिणः २५ सहस्रमन्यदसृजद्द्वन्द्वानामूरुत
स्तते रजस्तमोभ्यामुद्रिक्ता ईहाशीलास्तु ते स्मृताः २६
पद्भ्यां सहस्रमन्यत्तु मिथुनानां ससर्ज ह । उद्रिक्तास्तम
सा सर्वे निःश्रीका ह्यल्पतेजसः २७ ततो वै हर्षमाणास्ते
द्वन्द्वोत्पन्नास्तु देहिनः । अन्योन्यं हृच्छयाविष्टा मैथुनायो
पचक्रमुः २८ ततः प्रभृति कल्पेऽस्मिन्मिथुनानां सम
द्भवः । मासि मासार्तवं यत्तु न तदासीद्धि योषिताः
२९ तस्मात्तदा न सुषुवुः सेवितैरपि मैथुनैः ॥

आतुषोनैःप्रसूयंतेमिथुनान्यथताःसकृत् ४· कालकाः
कुलिकाश्चैवसंभवंतिसुमेधसो ध्यानेनमनसातेषां
प्रजानांजायतेसकृत् ४२ शब्दादिविषयाःशुद्धाःप्रत्ये
कंपंचलक्षणाः इत्येषामानसीसिद्धिःप्राकृतमहताम
जायते: ४३ समूहानोदायवायैरितिमाहरिनेजगत्
सगेस्मरःसम्बुद्धास्ससेवमेपवैनानपि ४४ नदानाप्र
ल्पशीनोस्माशुगेनसिंस्युरेतिवै पृथिवीवरसोल्ला
साख्याहृदेमाहरेतिवना:प्रजा:कर्मचारिणिमान
सीसिद्धिमास्थिताः अयमोनमोननासास्तोगविशे
षःप्रजास्त्रनाः ४५ तल्पमाशुसरवेद्रूपैनासोनसिन्
हृकनेशुगे यमोथमौनदानस्ताः कल्पादौनहृकनेशुगे ४६
स्वनस्वनाधिकारेणजन्तिरेनहृकनेशुगे चत्वारिंशस
हस्राणिवर्षाणांदिव्यसंख्यया ४७ ततःहृतनशुगस्या
हुःसंख्याशोनुचत्नःशानो ततःसहस्रपालासप्रजा
समुपिनामहृ ४८ ततासांप्रनिपानोस्तिनवेदनापि
वक्रमः यदेनादयिसेविन्यानिकेनास्ययवर्निनः ४९
विशोकास्तनवडूलाःसर्वदास्तरितमाःप्रजाः तावै
निकामचारिण्योनित्यमुदितमानसाः ५० एवमवःय
तिणश्चैवनथाचासनचोरगाः मोक्तिदानन्दकान्या
मनयमेसानक्रियानसा ५१ नमूलफलभुमाणिनामवे

मान्तेनोनथा सर्वकामसुखः कालोनोस्मिन्क्षेमभी
नता ५२ मनोभिलषिताः कामास्तासांसर्वत्रसर्वदा
उत्तिष्ठन्तिपृथिव्यांवैतध्यानस्तुरसोत्तमः ५३ वर्णव
र्णकरस्तासांजरारोगप्रणाशनः असंस्कार्यैः शरीरै
स्तुप्रजास्ताः स्थिरयौवनाः ५४ तासांविनातुसंकल्पा
ज्जायन्तेमिथुनाःप्रजाः समंजन्मचरूपंचम्रियन्तेच
समन्ततः ५५ तदासत्यमलोभश्चक्षमातुष्टिःशमोद
मः निर्विशेषास्सताःसर्वारूपायुःशीलचेष्टितैः ५६
बुद्धिपूर्वंकृतेतुस्मेप्रजानांभवतीस्वयं अप्रवृत्तिः
कृतयुगेकर्मणोःशुभपापयोः ५७ वर्णाश्रमव्यव
स्थाश्चनतदासन्नसंकरः अनिच्छाद्वेषयुक्तास्तावर्तं
यन्तिपरस्परं ५८ तुल्यरूपायुषःसर्वामध्यमाधमवर्जि
ताः सुखप्रायाह्यशोकाश्चउत्पद्यन्तेकृतेयुगे ५९ सत्वं
कृतेरजस्त्रेतायांद्वापरेतुरजस्तमः कलौतमस्तुविज्ञे
यंयुगवृत्तेयुगेनतु ६० कालःकृतयुगेत्वेषतस्यसं
ख्यांनिबोधत चत्वार्याहुःसहस्राणिवर्षाणांतुकृ
तेयुगे तस्यतावच्छतीसंध्यासंध्यांशश्चतथाविधः च
त्वारिंशत्सहस्राणिवर्षाणांमानुषाणिच ६२ तदाते
षांबभूवायुर्नचक्लेशविपर्ययः ततःकृतयुगेतस्मि
न्संध्यांशेचगतेक्रमात् ६३ पादावशिष्टोधर्मस्तुयुगे

धर्मस्तु सर्वशः संख्यायामव्यक्तीनायामेशकान्तु भगस्त
सः १४ पादतस्त्रावतिष्ठेन संख्यायां तु भूतः भूतः पवेक्ष
नेनुतिः शेषसिद्धिः सानन्दयेनदा १५ न संख्यातसिद्धौ स
र्वायां मानसामभवन्ततः सिद्धिरन्याभगेन स्मितन्त्रे
नाख्येनानन्तान्तकृतः १६ सर्गादौ यामया ह्यावमानसै
वेमकीर्तिताः अष्टेताः क्रमयोगेन सिद्धयो याति संत
ये १७ कल्पादौ मानसी लेका सिद्धिर्भवति साकृते म
वन्तरे भूसर्वैर्भुवनर्भूगविभागशः १८ वर्णाश्रमाचार
कृतः कर्मसिद्धस्तु वः कृतः संख्याकृतस्य पादेन सं
ख्यापादेन चोशकः १९ कृतसंख्यांशकाहेनेत्रयः पा
दाः परस्परं कृतत्रिभगयर्मेस्तेत्रु पाज्ञानवलाभवी २०
ततः कृतांशेनीनेत्रवभूवनदनेनरं त्रेताभगसमन्व
न कृतानां महर्षिसमः २१ तस्मिन्नत्रेताकृतांशी तद्
क्विष्टासहमजासिह कल्पादौ संप्रवृत्तायां त्रेतायां प्रथ
मेनदा २२ प्रणापंपतिनसासिद्धिः कालयोगेन मान्य
या न संसिद्धौ प्रवृत्तायामन्यासिद्धिः प्रवर्तते २३
अपांसौक्ष्म्ये प्रतिगतेनदा मेघात्मनापरे मेघेभ्यः स्तनयि
त्नुभ्यः प्रवृत्ते वृष्टिसर्जन २४ सकृदेव तया वृष्ट्या संयु
क्ते पृथिवीतले प्रादुरासंस्तनस्तासां वृक्षा गृहसं
स्थिताः २५ सर्वप्रत्ययभोगस्तु तासां तेभ्यः नयितसः

वर्त्तयन्ति स्म ते सर्व्वास्ते नागाः सर्व्वे प्रजाः ७६ ततः काले
न महता नानासीभव विपर्य्ययात् रागलोभात्मको भावस्त
दासीत् कस्मिंश्चिदभवत् ७७ यतः प्रवर्त्तिनारीणां जीविता
नेनृदानवे नदानतेन भवति ध्रुवं न सुगवेलेन च ७८
नासांश्चतः प्रहृतेन मासिमासि नृदानवे ततस्तेनैव यो
गेन मैथुने संप्रवर्त्तिते ७९ नासीन्न कालमावित्यान्
मासिन्नगामिन तत् स्वकाले स्थाने वान्यते गर्भान्निस्म
दाभवेत् ८० विपर्य्ययेन नासां तेन ते न कालमाविना
प्रणष्टेति मतः सर्व्वे हताश्च महत्ते स्थिताः ८१ ततस्ते
ध्रुवणां सह विभ्रान्ता व्याकुलेन्द्रियाः श्रम्भ्यध्यायेति तं
सिद्धिं समाभिध्यायिनस्तदा अन्येव भूविदे तेषां सहस
ताः समुद्भिताः वसाणी तेपसत्यंते फले चामरणानि
व ८२ तेषामेव जायते नासां गेयवर्णरसान्वितौ श्रसा
न्तिकं महावीर्य्यपुटके पुटके मधु ८४ तेन जावर्त्तय
न्ति स्म सर्व्वे ते नागास्सर्व्वे कष्टप्रसागस्तथा सिद्धाश
जावै विगतज्वराः ८५ ततः कालान्तरेणैव प्रनलो
भान्वितास्तताः हृतां स्वान्नपर्य्यगच्छन् मधुवामी
तिं केवलान् ८६ नासां तेनापचारेण प्रनलोभकैः ते
न च प्रणाशमभुना मार्द्दकल्पहताः क्वचित् क्वचित्
नस्तांमेवान निःसाधासिद्दौ कालव शानदा नासां मा

वनमाराणानोह्रेहानमुस्थितानन्त शीन्नवानानपस्म
शीनननस्माङ:गिवनाभृशे ह्रेहैस्ता:पीश्रमानस्तच
कुरावरणानिच ९० हन्वाह्रेह्रमनीयानेनिकेता
नीहृदेनदा सर्वनिकामचारास्तानिकेनास्वविना
वसन् ९१ यथायोगंयथाश्रीतिनिकेतेषवसन्तु
नः मरुधन्वस्थानिमेषुपर्वनेषुनदीषुच ९२ सेत्रये
निवडुर्गाणिपर्वतान्योदकानिच यथायोगंयथा
कामंसमेषुविषमेषुच ९३ आवहास्तानिकेताः
निकेतेशीनोस्मवारणं ततस्तामायथामासःखेटा
निवसतराणिच ९४ ग्रामोच्छ्रेवयथाकामंनदारथ्याः
पदानिच नासामायामविस्तस्ताःसन्तिदेशान्तरा
णिच वञ्जलथायथाकामंप्राज्ञैःसिद्धिमिनोगणेः
नानार्थानिप्रमाणानिनदाप्रभृतिचक्रिरे ९९ या
यावेनोजलदेशास्त्रहस्तकिष्कुपन्नेषिच दशांे
गुलीपर्वाणिप्रादेशाःप्रतिसंगत्तिनः अंगुष्ठस्यप्रदे
शिन्याव्यासःप्रादेशउच्यते तालःस्मृतोमध्यमाया
गोकर्णश्चाप्यनामया कनिष्ठयाबितस्तिस्तुद्वा
दशांगुलउच्यते अरत्निरंगुलानांतः संख्यातावे
कविंशतिः १०० चतुर्विंशतिभिश्चेव हस्तावेगु
लकानिच किष्कुः कथोरिरत्निस्यादिचत्वारिंशदंगु

लः १०२ चतुर्हस्तो धनुर्दण्डो नालिका तु युगमेव च । धनुः सह-
स्रे द्वे चापि गव्यूतिः समुदाहृता ॥ १०३ अष्टौ धनुःसहस्राणि यो-
जनं तैर्विभावितं । एतेन योजनेनेह संनिवेशास्ततः कृताः ।
चतुर्णामपि दुर्गाणां स्वसमुत्थानि त्रीणि वै । चतुर्थं कृत्रिमं दु-
र्गं तस्य वक्ष्याम्यहं विधिं ॥ १०५ सोत्सेधवप्रप्राकारं सर्व-
तः खातिकावृतं । करविष्कम्भिके द्वारे कुमारीपुरमेव च ।
हस्ताश्चैतेन तु मात्रे ह्यास्तेवाह्येवापरे स्मृताः । खेटानां च
पुराणां च ग्रामाणां चैव सर्वशः ॥ १०७ त्रिविधानां च दुर्गा-
णां विष्कम्भायाममेव च । योजनार्धार्धविष्कम्भमष्टभा-
गायतं परं । परमार्धार्धमानेन प्रागुदक्प्रवणं पुरं ।
छिन्नकर्णं विकर्णं च व्यञ्जनं हृष्यते जने ॥ १०८ हस्तहीनं
च दीपं च नगरं चमषासने । चतुरस्रं नैवं दिक्षु प्रशस्तं वै
पुरं परं ॥ १०९ चतुर्विंशत्करार्धं तु हस्ता नष्टशतं पुरं । अ-
तमध्यं प्रशस्तं तु हीनोत्कृष्टं विवर्जितं ॥ ११० अथापि का-
यताय ह्यमाहुर्नैवनिवेशनं । नगरार्धं विष्कम्भं खेट-
ग्रामस्ततोऽर्धतः ॥ १११ नगराद्योजनं खेटः खेटाद्ग्रामस्य योज-
नं । द्विक्रोशः परमा सीमा क्षेत्रसीमा चतुर्धनुः । विंशद्धनूंषि
विस्तीर्णो दिशां मार्गस्तु तैः कृतः । विंशद्धनुर्ग्राममार्गः ।
सीमामार्गो दशैव तु । धनूंषि दश विस्तीर्णः श्रीमान् राजपथ-
स्ततः । नृवाजिरथनागानामसंबाधः सुसंस्थितः । ध-
नूंषि चैव चत्वारि शाखारथ्याश्च तैः कृताः ॥

तिकारण्योपरण्यस्तद्विकाऽस्याङ्गपरण्यकाः नेत्रापद
स्तनुः पादशिपद्देवगद्धोनरे हनेमागीस्तङ्गपथः
मार्गेषाः पदिकस्तनः ११९ ननः कनेभस्याने
समनस्रकुर्वहाणिवै मध्यानेषु वैमासनैहत्ता
स्मद्दहसोस्थिताः ११७ नथाकर्तेसमारवाखि
त्रयिनाभनः भनः हत्तस्यैवेगनाः शाखाइन
स्यैवापरायनाः ११८ भनऊर्ध्वगनास्रान्यापवति
षिष्यानायताः हद्वान्विष्यमध्यान्यायंहलशाखा
यथागताः ११९ नथाहृनास्तनेः शास्रास्तस्राश्चा
लास्तनाः कनाः पवंप्रसिद्धाः शाखाभ्याः शाला
श्चैवगद्दहाणिच १२० नस्मानोवैस्तनाः शास्राः
शालांवैदेव ननूस्तने प्रसीदनमनस्रास्रमन
स्राव्यप्रसादयनू १२१ नस्माहृहाणिशालास्र
मास्रादाश्चैवसन्तिनाः कन्वाहंदौपध्यानास्रवामी
यायेनविन्नयनू १२२ नहेभमनस्रासांईकस्रह
तेभवैनदा विषादव्याकुलास्तेवैप्रजाः स्तद्भ्रान्त
याहिंताः ननः प्राकरमूत्सर्वेनामात्रेनाभगेनदा
वामीवसाध्यिकाहन्याहस्त्रियासातिकाममः १२४
नासांहषोदकानोहध्यानिस्रगनानित्र भमवन
हहिंसमूमास्रोत्रस्यानानिस्रयाः १२५ पवंन

ति
७

ब्र·पु·
२१

१२०

यः प्रवृत्तास्तु हितीये वृष्टिसर्जने यत्सुरस्तादपोस्तोका
श्चापन्नाः पृथिवीतले ११९ अपांतु भूमेः संयोगादोषध्यस्ता
स्तदाभवन् पुष्पमूलफलायास्तनाश्चौषध्यः प्रजज्ञिरे
अकालकृष्टाश्चाण्डास्ता ग्राम्यारण्याश्चतुर्दश ऋतुपुष्प-
फलैश्चैव वृक्षगुल्माश्च जज्ञिरे १२० प्रादुर्भूतानि त्रेतायां प्र
थमान्यौषधानि च तेनैषधेन वर्तन्ते प्रजास्त्रेतायुगे तदा
१२१ ततः पुनरभूत्तासां रागो लोभश्च सर्वशः अवश्यंभा
विनार्थेन त्रेतायुगवशेन च २ ततस्ताः पर्यगृह्णन्त नदीक्षे
त्राणि पर्वतान् वृक्षगुल्मौषधीश्चैव प्रसह्य तु यथाबलं
१२३ सिद्धात्मानस्तु ये पूर्वं व्याख्याताः कृते युगे ब्रह्मणो मा-
नसास्तात उत्पन्ना ये जनादिह शान्ताश्च शुष्मिणश्चैव क
र्मिणो दुःखिनस्तथा ततः प्रवर्तमानास्ते त्रेतायां जज्ञि
रे पुनः १२४ ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा द्रोहजनास्त
था भाविनः पूर्वजन्मस्वास्तानां वै शुभपापयोः १२५
ततस्तेभ्यो बलायेन्तु सत्यशीला ह्यहिंसकाः वीतलोभा
जितात्मानो निवसन्ति स्म कृते युगे १२६ प्रतिगृह्णन्ति कुर्व
न्ति यावन्तस्तानुपस्थिताः तेषां कार्याणि कुर्वन्ति ते
भ्यश्चैवाबलास्तथा १२७ परिवर्त्यमानास्तु वर्तन्ते तेभ्यस्ताश्च
स्तेतजसः एवं विप्रतिपन्नेषु प्रपन्नेषु परस्परं १२८
तेन दोषेण तेषां वा औषध्यो मिषतां गताः प्रस्यमानाः
प्रणष्टास्तामुष्टिभ्यां सिकता यथा १२९ अग्रसन्तो व

लाह्वन्ते ग्राम्यारण्याश्च नाहशः फलेग्रह्यन्त्रियाः उ-
षधेस्तथा मूलैश्चयाश्रुनः ४० ततस्तासु प्रणष्टासु वि-
भ्रान्तास्तु प्रजास्तदा स्वयंभुवं प्रभुं जग्मुः क्षुधाविष्टाः
प्रजापतिं ४१ भूत्वर्थमभिलिप्सन्त्योस्त्वादौ त्रेतायुग-
स्तु ब्रह्मा स्वयंभूर्भगवान् ज्ञात्वा तासां मनीषितं ४२
युक्तं प्रत्यक्षदृष्टेन दर्शनेन विचार्य सः ग्रस्ताः पृथि-
व्यामौषध्यो ज्ञात्वा प्रत्यदुहत् पुनः ४३ कृत्वा वत्सं सु-
मेरुं तु दोह पृथिवीमिमां दुग्धेयं गौस्तदा तेन बी-
जानि पृथिवीतले ४४ जज्ञिरे तानि बीजानि ग्राम्यार-
ण्यानि यानि तु औषध्यः फलपाकान्ताः गणाः सप्तद-
श स्मृताः ४५ व्रीहयश्च यवाश्चैव गोधूमा अणवस्ति-
लाः प्रियंगवो ह्युदाराश्च कोरदूषाः सचीणकाः ४६
माषा मुद्गा मसूराश्च निष्पावाः सकुलत्थकाः श्यामाका-
श्चाथ नीवाराः गणाः सप्तदश स्मृताः ४७ इत्येता औ-
षधीनां तु ग्राम्यारण्या जातयः स्मृताः औषध्यो यज्ञिया-
श्चैमा ग्राम्यारण्याश्च तु दश व्रीहयः सयवा माषा गो-
धूमा अणवस्तिलाः प्रियंगुः सप्तमास्तेनाष्टमास्तु
कुलत्थकाः ४९ श्यामाकास्त्वथ नीवारा राजिकाः
समकोद्रवाः कुरुविंदा मेनयश्च तथा सलवयवाः
स्मृताः ५० ग्राम्यारण्याः स्मृतास्तेनाश्वौषध्यस्तु चतुर्द-

शा उत्पन्नाः प्रथमे वै तेनाद्या द्वौ त्रेतायुगस्य ह १५१ वृक्षगुल्म
लतावल्यो वीरुधस्तृणजातयः फलैः फलं च गृह्णन्त पु-
ष्पैः पुष्पं च या फलं १५२ हृष्टीडग्यानि बीजानि मूर्ध्वं स्वयं
भुवं भुवा ऋतुपुष्पफलैर्नावै ओषध्यो जज्ञिरे त्विह १५३
यथा प्रसृष्टा ओषध्यो न प्ररोहन्ति ताः पुनः ततः स ता
सां भूत्यर्थं वह्नुपायं चकार ह १५४ ब्रह्मा स्वयंभूस्तासां
वै वार्तां सिद्धिं च कर्मजां ततः प्रभृति चौषध्यः कृष्टप-
च्यास्तु जज्ञिरे १५५ संसिद्धायां च वार्तायां ततस्तासां स्व
यंप्रभुः मर्यादां स्थापयामास यथावान्नीं परस्परं ये वै
परिगृहीतारस्तासां ते सां दलाधिकाः इतरेषां कृतत्रा
णान्नेत्रमास्थापयतदा १५७ उपातिष्ठन्ये तेनो वै यावन्तो
निर्भयास्तदा सत्यं ब्रह्म यथाभूतं ब्रुवन्तो ब्राह्मणा भुवि
१५८ ये चान्ये बलास्तेषां वैश्यकं सं कर्म च स्थिताः की
लानि नाशयन्ति स्म हर्षिव्यां ये जनन्द्रिताः १५९ वैश्यानि
ये वनानाहुः कीनाशान्वृत्तिसाधकान् शोचन्तश्च द्रव
न्तश्च परिचर्यासु ये रताः १६० निस्तेजसोल्पवीर्याश्च शू
द्रांस्तानब्रवीत्तु सः तेषां कर्माणि धर्मांश्च ब्रह्मा नु व्यव
दधत्तदा १६१ संस्थितौ प्रक्रियायां वै चातुर्वर्ण्यस्य सर्वशः
पुनः प्रजास्तु ता मोहात्ता धर्मान्नान्वपालयन् १६२
स्ववर्णधर्मैरजीवन्त्यो व्यरुध्यन्त परस्परं ब्रह्मा तमर्थं

ध्यानस्याध्यानमेतेन वैश्यस्य: १६३ क्षत्रियायामेव नेद एत-
धर्मं च विनिर्दिशन् याजनाध्यापने चैव वर्जनीये च स-
निग्रहे १६४ ब्राह्मणानां विधिस्तेषां कर्मणापन्नानामथा-
दिशन् पाशुपाल्यं च वाणिज्यं कृषिं चैव विशो ददौ १६५
शिल्पाजीवं च वहति वै शूद्राणां व्यदधत्प्रभुः याजना-
ध्यापने दाने सामान्यानि द्विजन्मनः १६८ कर्माजीवं ततो
दत्वा तेभ्यश्चैव परस्परं लोकान्तरेषु वर्णेषु स्थाना-
नि व्यदधत्प्रभुः १६९ प्राजापत्यं ब्राह्मणानां स्मृतं स्था-
नं क्रियावतां स्थानमैन्द्रं क्षत्रियाणां संग्रामेष्वपला-
यिनां १७० वैश्यानां मारुतं स्थानं स्वधर्ममुपजीविनां गा-
न्धर्वं शूद्रजातीनां परिचर्यानुवर्तिनां १७१ स्थानान्ये-
तानि वर्णानां निजाचाररतात्मनां ततः स्थितेषु वर्णे-
षु स्थापयामास चाश्रमान् १७२ गृहस्थो ब्रह्मचारी च
वानप्रस्थोऽथ भिक्षुकः आश्रमांश्चतुरो ह्येतान् सर्व-
मास्थापयत्प्रभुः १७३ वर्णक्रमेण ये केचित्तेषामि-
ह न कुर्वते कृतकर्मस्थितिं साङ्गराश्रमस्थानवा-
सिनः १७४ ब्रह्मा स्थापयामास आश्रमान् ग्रामवा-
नः निर्दिश्यार्थं ततस्तेषां वर्णधर्माननुशासनं १७५ स्था-
पनानि च तेषां वै यमांश्च नियमांस्तथा वानवर्णान्स्व-
कः सर्वं गृहस्थाश्रमाश्रमः स्मृताः १७६ त्रयाणामाश्र

ब्र०पु
३३

33

माणां स्वप्रतिष्ठायोनिरेव च यथाक्रमं प्रवक्ष्यामि धर्मेष्व
नियमैस्तथा १७७ दाराग्न्ययोग्यानि यथयुईत्याश्राद्धक्रिया
तथा इमेषवेगृहस्थस्यास समासाद्धर्मसंग्रहः १७८ दण्ड
चमेखलीचैवश्रयः शायीनथाजटी गुरुशुश्रूषणंभैक्ष
विद्यार्थंब्रह्मचारिणं १७९ चीरवासाजिनानि स्तुधर्मे
मूलफलौषधं उभसंध्येवगाहश्च होमश्चारण्यवासि
नो ८० आसनेवसनैमैत्समस्तेयेशौचमेव च प्रसादो
उपवासश्च दयाभूतेषु रक्षणं १८१ अरण्येर्गुरुशुश्रू
षास्तेयं च दशमेस्मृतम् दशलक्षणकोह्येषधर्मः प्रो
क्तः स्वयंभुवः १८२ भिक्षार्द्रनानिपंचवाथपंचैवोपवनानि
व आहारशुद्धिर्विनयः शौचमप्रतिकर्म च १८३ सम्य
ग्दर्शनमिन्द्रेवपंचैवोपवनानि च ध्यानंसमाधिर्मन
सेन्द्रियाणांसमागारेभैक्ष्यचर्यामृदेव १८४ मौनेपवि
त्रापचतिर्विनकैः पारिव्राज्येधर्ममेनंवदन्ति सर्वेते
श्रेयसे प्रोक्ताश्रमा ब्राह्मणस्य १८५ ज्ञात्मार्जवतयः
मोनियोगेजादमस्तुविकाः वेदाभ्यासश्चयत्ताश्चव्रता
नि नियमास्तथा १८६ नसिध्यन्तिप्रदुष्टस्यभावदो
षाहतस्य च वहिः कर्माणिसर्वाणि नसिध्यन्तिकदाच
न १८७ अन्तर्भावप्रदुष्टस्यकुर्वतोपिपराक्रमं सर्वम
मपियोदयान्कलुषेनान्तरात्मनो १८८ नतेनधर्मः

मात्क्रमस्तस्मान्मावयप्रवामुकारणं एवं देवाः सपितरस्त्र
षयो मनवस्तथा ।१२९। तेषां स्थानान्यनुक्किंच संस्थिता
नो भवत्तने अष्टाशीतिसहस्राणि ऋषीणामूर्ध्वरेत
सां ।१३०। स्मृतं तत्स्थानं यत्स्थानं तद्देवगुरुवासिनां सप्तर्षी
णां यत्स्थानं स्मृतं तद्वै देवलोकसां ।१३१। प्राजापत्यं महत्स्था
नं न्यासिनो ब्रह्मणः स्मृतं योगानाममृतं स्थानं नानाभे
न न विद्यते ।१३२। स्थानान्यासमितौ नानाभिये ध्रुवधर्मा व्यव
स्थिताः चत्वार एते पन्थानो देवयाने विनिर्मिताः ।१३३। पि
यानः पितृयानस्थाः स्मृतास्तत्वार एव तु ब्रह्मणो लो
कनेत्रेण नराश्चैवान्तरेतु वै ।१३३। पंथानो देवयानाये ते
षोऽन्वारिरविः स्मृतः तथैव पितृयानानां चंद्रमा द्वार
मुच्यते ।१३४। एवं वर्णाश्रमाणां वै विभागे च तदा कृते
यदा सन्नविवर्द्धन्ते प्रजा वर्णाश्रमात्मिकाः ।१३५। ततो
न्यामानसीः सोऽथ वै नाम येऽसृजन्प्रजाः आत्मनस्ताः
शरीरेण तस्माच्चैव तथात्मना ।१३६। तस्मिंस्तेनाभुगेना
त्रेमध्यमामेकमेण तु ततो वै मानसीस्तत्र प्रजाः स्वयं
भवक्रमे ।१३७। तमः सत्वरजोद्रिक्तास्ताः प्रजाः सोऽसृजत्प्रभुः
धर्मार्थकाममोक्षाणां वार्तायाश्चैव साधिकाः ।१३८। देवा
नृषपितृंश्चैव मनून्मनुजसृतानर्षीषीन् योगात्तु
पो धर्मेण ये रिमावर्द्धिताः प्रजाः [illegible]स्थितेन तदा तस्मिन्

प्रजासर्गोस्य येविभुः आदिमध्येप्रजाःसर्वेनानारूपास्त॰
मानुषीः १०० पूर्वोक्तायामवस्थानभ्यं जनलोके समाश्रिताः
कल्पेनीनेन्द्रनाशास्सन्देवाद्यास्तुप्रजाइह १०१ ध्यायतस्त
स्तनाःसर्वाःसेस्वमर्थमुपस्थिताः मन्वन्तरेक्रमेणैवक
निष्ठाप्रमुखाप्रजाः १०२ ख्यात्मानुवंधैस्तैस्तैर्हिसर्वैर्यैरि
हभाविताः कुशलाकुशलप्रायैःकर्मभिस्तैस्तदाप्रजाः १०३
ततकर्मफलशेषेणउपपन्नास्तुजज्ञिरे देवासुरपितृत्वेन
वपक्षगेयर्वमानुषैः १०४ राक्षसत्वपिशाचत्वेःपशुपक्षि
सरीसृपैः हस्तनारककीटत्वैस्तैस्तैर्भावैरुपस्थितैः १०५
आध्यार्थ्येप्रजानोतथात्मनैवविनिर्ममे १०६ इतिश्रीब्रह्म
ह्माण्डपुराणेब्रह्माण्डेअनुषंगपादेवर्णाश्रमविभागः ८
लोमहर्षणउवाच ततोभिध्यायतस्तस्यमानसोजज्ञि
रेप्रजाः तच्छरीरसमुत्पन्नैःकार्यैस्तैःकारणैःसह १
क्षेत्रज्ञाःसमवर्त्तन्तगात्रेभ्यस्तस्यधीमतः ततोदेवासु
रपितॄन्मनुष्यांश्चचतुष्टयं २ सिसृक्षुरंभांस्येतानि
स्वमात्मानमयूयुजत् युक्तात्मनस्तदातस्यततोमात्र
समुद्भवं ३ तमभिध्यायतःसर्गेप्रयत्नोभूत्प्रजाय
तेः यस्मात्तस्मात्तदिव्यायांजज्ञिरेतेनदेवताः देवान्सृ
ष्ट्वान्देवेशस्तनुमन्याममपद्यत ४ सत्वमात्रात्मिकामे
वततस्तामभ्यसृजत् पितेवमन्यमानास्तान्पुत्रात्मा

ध्यायतस्तत्प्रभुः ७ पितरो ह्युपपक्षाभ्यां रात्र्यह्नोरन्तरा
सृजत् तस्मात्ते पितरो देवाः पितृत्वं तेन तेषु तत् यथा
सृष्टास्तु पितरस्तां तनुं सोऽप्यपोहयत् सापविद्धा तनुस्ते
न सद्यो रात्रिरजायत ९ तस्मादहर्देवतानां रात्रिर्याऽसा
सुरी मता ततोऽसृजद्यथानां सर्वमात्रराजस्थितेस्तना। १०
ततः प्राणाः स्मृतो विप्रैस्तज्जन्मान स्मृतो सुराः यथा सृ
ष्टवरास्तस्तां तनुं तमप्यपोहयत् ११ सापविद्धा तनु
स्तेन सद्यो रात्रिरजायत तस्मात्तु तामसः साया तस्मा
द्रात्रिस्त्रियामिका १२ आह्नतास्तमसा रात्रौ प्रजास्तस्मात्
स्वपन्त्युत सृष्ट्वा सुरांस्ततस्तान्वै तनुमन्यामपद्यत १३
अव्यक्तां सत्वबहुलां ततस्तां सोऽभ्ययुंजत ततः प्रयुंजत
स्तस्य प्रीतिरासीत्किल प्रभोः १४ ततो मुखात्समुत्प
न्नादीव्यतस्तस्य देवताः ततोऽस्य दीव्यतो जातास्तेन दे
वाः प्रकीर्तिताः १५ धातुर्दीव्यति यः प्रोक्तः क्रीडायां
स विभाव्यते ज्योत्स्नासंध्याह्नी चैव सत्वमात्रात्मिका
स्मृता १६ ततो मात्रात्मिका रात्रिः सा वै तस्यान्तियामि
का तस्माद्देवान्विभुर्वृत्तांस्तस्य सृष्टान्सखानुवै १७
तस्मात्तेषां दिवा जन्म बलिनस्तेन ते दिवा तस्माद्देवास
रात्रावेजयतानायसृजत्प्रभुः १८ प्राणेभ्यो रात्रिजन्मा
नोतिष्पजेयाहिनेतवै एतान्येव भविष्याणां देवानाम्

स्तैः सह १९ पितॄणां मानवानां च स्थानान्यागतेष्वथ मन्वन्त
रेषु सर्वेषु निरुक्तानि भवन्त्युत २० ज्योत्स्ना रात्र्यहनी संध्या
चत्वार्यम्भांसि तानि वै भान्ति यस्मात्ततोम्भांसि भाशाह्योयं मनी
षिभिः २२ व्याप्तिदीप्त्योर्निगदितः पुनश्चाथ प्रजापतिः त
योर्मध्ये तन्वे पित्र्यो मतिर्वञ्ज्ञी गरीयसी २३ यस्माद्देवासुरा
श्चैव ऋषयः पितरस्तथा उक्ताउपासते मोस्त्वरात्र्यह्नोर्मध्य
मोनते रजः सायेन या वाथ मानसान्सोसृजन्ततान्
मनसा त्वतमनस्तस्य प्रजानां जनिरे प्रजाः २४ मनसा चम
नुष्यास्ते जातमस्तान्प्रजनान्प्रजाः सृष्टा प्रजाः पुनश्चा
पि स्वां तनुं समुपाहरत् २५ सापविद्धा जनस्तेन ज्योत्स्ना
सद्यस्तत्राजायत तस्माद्भवन्ति संहृष्टा ज्योत्स्नायामुद्भवे
प्रजाः २६ इत्येतास्तनवस्तेषामपविद्धा महात्मना सद्यो
स्त्वहर्नी चैव संध्या ज्योत्स्ना च जज्ञिरे २७ तान्दृष्ट्वा घृ
णया सत्वा पीर्यन्नपि रोरुहाः तेषां शीर्णामुष्णितामूर्द्धं
पुनरारुरुहुः प्रभोः २८ हीनास्ते शिरसो व्यालाः पन्नगा
श्चैव सर्पिणः व्यालान्मानः स्मृता व्याला हीनत्वादहयः
स्मृता २९ पन्नत्वान्पन्नगाश्चैव व्याव सर्पणात्सर्पता ते
षां लयः पृथिव्यां च स्त्र्यावेद्रमसौ बलाः ३० सर्पादृत्
सृष्टा ततः क्रुद्धः क्रोधात्मानो विनिर्ममे वर्णेन कपि
लेनाग्रास्ते भूतास्ते पिशिताशिनः ३१ भूतत्वात्ते स्मृता भू

नाः पिशाचाः पिशिताशनात् गांयतोस्यतनोः सर्वांगं
धर्वाजज्ञिरेद्रुतः ५२ वयन्तीतेस्वपयानैर्वयानेकर्मणा
कीर्तिताः पिबन्तोजज्ञिरेवाचंगंधर्वास्तेनतेस्मृताः ५३ अ
भासितानिसृष्ट्वावैदेवतासुरमानुषान् पितृंश्चैवस-
सर्जसोत्थान्स्यांनीविविविधान्यपि ५४ जाग्रत्सृजन्
त्वेवंतनोर्लेशमात्यसप्रभुः सूर्तिरजस्तमोद्विश्रांभुवने
वांश्चपुंजन श्रंयकारेत्तयाविशास्तेमन्त्रोसायाह्नात्मय-
नाः अंभासितानिवस्तामः सोकमेननमेभुतेः ५५ रा
त्रसास्तेस्मनोस्तस्मात्त्वयान्नानोनिशावराः येत्ववृ
णत्वेणसोम्नोस्मिनेषोतृष्णाः परस्परम् ५६ तेनानेकर्म
णायज्ञाग्रलकाः क्रूरकर्मणः रक्षोनिपालनेचापिया
त्वरेषनियास्मते ५७ यथवत्निपियानवैर्वतरशेनसवि
कृत्याने प्रह्लासेमाससृष्टासदेवयोनिभूसप्रभुः ५८ त
नाः सद्धंदतोसानिवयांसिवयसासृजत् छंदतस्ता
निछंदासिवयसाचवयांस्यपि ५९ पक्षिणः सनुस्र-
ष्टावैससर्जाथपशूंस्ततः मुखतोजाः ससर्जाथवक्ष
सः सोस्रजत्प्रभुः ६० गांश्चैवाथोदराद्रुस्त्वापार्श्वा-
भ्यांचैवनिर्ममे पद्भ्यांवाश्वान्समातंगान्शरभिसा
नगवयान्मृगान् ६१ उष्ट्रानश्वतरांश्चैवन्यंकुलीभ्या
वसर्वशः ओषध्यः फलमूलिन्योरोमभ्यस्तस्यजज्ञिरे

६२

ब्र०पु०
३९
36

पवेपश्वोषधीःसृष्ट्वाह्यसृजन्सोयथेश्वनः नसैवादौत्र
कल्पस्यत्रेतायुगमुखेनः ४३ गौरजःपुरुषोमेषाश्चाश्वोमेषीर
श्चौष्ट्रगर्दभः एतान्ग्राम्यान्पशूनाहुरारण्यांस्तान्निबो
धत ४४ श्वापदोद्विखुरोहस्तीवानरःपक्षिपञ्चमः औद
काःपशवःषष्ठाःसप्तमास्तुसरीसृपाः ४५ उरवस्तथा
च गायत्रीबृहत्साम रथन्तरं अग्निष्टोमंचयज्ञानांनिर्म
मे प्रथमान्मुखात् ४६ यजूंषित्रैष्टुभंछन्दःस्तोमंपञ्चदश
मंतथा बृहत्साममथोक्थंचदक्षिणादसृजन्मुखात् ४७
सामानिजागतंछन्दःस्तोमंपञ्चदशंतथा वैरूप्यमति-
रात्रंचपश्चिमादसृजन्मुखात् ४८ एकविंशमथर्वाण
माप्तोर्यामाणमेवच अनुष्टुभंसवैराजमुत्तरादसृजन्मु
खात् ४९ विद्युतोशनिमेघांश्चरोहितेन्द्रधनूंषिच व
यांसिचससर्जादौकल्पस्यभगवान्प्रभुः ५० उच्चावचा
निभूतानिगात्रेभ्यस्तस्यजज्ञिरे ब्रह्मणस्तुप्रजासर्गंसृ
जतोहिप्रजापतेः ५१ सृष्ट्वाचतुष्टयंसर्वंदेवासुरपितृन्द्वि
जान् ततोसृजच्चभूतानिस्थावराणिचराणिच ५२
यक्षान्पिशाचान्गन्धर्वांस्तथाचाप्सरसांगणान्
नरकिन्नररक्षांसिवयःपशुमृगोरगान् ५३ अव्ययंचव्य
यंचैवयदिदंस्थावरजंगमं तेषांयेयानिकर्माणिप्राक्सृ
ष्ट्यांप्रतिपेदिरे ५४ तान्येवप्रतिपद्यन्तेसृज्यमानाःपुनः

षुन: हिंस्राहिंस्रे मृदुक्रूरे धर्माधर्मावृतानृते ५५ तद्भा
विता: प्रपद्यन्ते तस्मात्तत्तस्य रोचते महाभूतेषु नानात्वमिं
द्रियार्थेषु मूर्तिषु ५६ विनियोगं च भूतानां धातैव व्यदधा
त्स्वयं केचित्पुरुषकारं तु प्राहु: कर्मसु मानवा: ५७ दै
वमित्यपरे विप्रा: स्वभावं भूतचिंतका: पौरुषं कर्म दैवं
च फलवृत्तिस्वभावत: ५८ न चैकत्वं पृथग्भावमनेकं
ततो विदु: एतदेव न दैवं च न चोभौ नाशुभेन च ५९
कर्मस्था विषयं ब्रूयु: सत्त्वस्था: समदर्शिन: नानारूपं
च भूतानां कृत्यानां च प्रवर्तनं ६० वेदशब्देभ्य एवादौ
निर्ममे स महेश्वर: ऋषीणां नामधेयानि याश्च वेदेषु
दृष्टय: ६१ शर्वर्यन्ते प्रसूतानां तान्येवैभ्यो ददात्यज:
यथर्तुष्वृतुलिंगानि नानारूपाणि पर्यये ६२ दृश्यन्ते
तानि तान्येव तथा कल्पादिषु प्रजा: एवंविधा: सृष्टय
स्तु प्राणेव्यक्तयोनिन: ६३ शर्वर्यन्ते प्रवृत्ते तु सिद्धि
माश्रित्य मानसी एवं भूतानि सृष्टानि स्थावराणि चरा
णि च ६४ यदास्य ता: प्रजा: सृष्टा नाभ्यवर्द्धन्त धीमत:
प्रथात्मात्मानसानु प्रजानुसहगानात्मनो सृजत् ६५
भृगुं पुलस्त्यं पुलहं क्रतुमंगिरसं तथा मरीचिमत्रिं द
क्षं च वसिष्ठं चैव मानसान् ६६ नव ब्रह्माण इत्येषु पुरा
णे निश्चयं गत: तेषां ब्रह्मात्मनां वेदब्रह्मवेषां ब्रह्मवा

व्र० पु०
३०

37

दितौ ततोसृजत्पुत्रान्ब्रह्मा रुद्रे रोषात्समुद्भवे संकल्पं चैव
धर्मं च सर्वेषामपि पूर्वजौ १८ अन्यानसृजवै ब्रह्मा मानसा
नात्मनः समान् सनंदनं च सनकं विद्वांसं च सनातनं १९
सनत्कुमारं सनकं सनंदं च सनातनं नैते लोकेषु सज्जन्ते
निरपेक्षाः सनातनाः २० सर्वे चागतविज्ञाना वीतरागा
समाहिताः तेष्वेवं निरपेक्षेषु लोकहतार्थकारणे २१
हिरण्यगर्भो भगवान् परमेष्ठी व्यचिंतयत् तस्य रोषा
त्समुत्पन्नः पुरुषोऽर्कसमद्युतिः २२ अर्द्धनारीनरवपुः
स्तेजसा ज्वलनोपमः ततस्तेजोमयं पुत्रं जगादेदं समन्त
तः २३ विभजात्मानमित्युक्त्वा तत्रैवान्तरधीयत एवमु
क्तो द्विधा भूतः स्त्रीत्वं पुरुषतां प्रभुः २४ सोप्येकादशधा
त्मानमर्द्धनात्मानमीश्वरः तेनैवोक्तो महात्मान एव
मेव महात्मना २५ जगतो वज्रलीभावमयिक्रमहि
तैषिणा लोकहितार्थं हेतोर्हि प्रयतद्धमतन्द्रिताः
विश्वे विश्वस्य लोकस्य स्थापनाय हिताय च एवमुक्ता
स्तु रुद्रास्ते ससृजुः सृजन्तस्तततः २७ रोदनाद्द्रवणाच्चैव ते
रुद्रा इति विश्रुताः एभिर्व्याप्तमिदं सर्वं त्रैलोक्यं सच
राचरम् २८ तेषामवरजानेकाः सर्वलोकवरा गणाः
नैकनागायुतबला विख्याता भगणेश्वराः तत्र या सा
महाभागा शंकरस्यार्धकायिनी प्रागुक्ता च मया तव से

७९

श्रीः स्वयंभूमरेवोद्भुता ८० कात्यायनी दक्षिणेन स्थाःश्च
ल्केवामम्मथास्मिने आत्मानं विभज्य स्थिता सा का देवी स
र्वभुवा ८१ हियाभूनाथमाशुक्लाकुस्मानचवेवे॰
द्विजाः नस्तानामानि वक्ष्यामि नद्धएउधंसमाहिताः ८२
स्वाहा स्वधा महाविद्या मेधा लक्ष्मीः सरस्वती अपर्णा
वैकपर्णा च तथा स्यादेकपाटला ८३ उमा हैमवती
षष्ठी कल्याणी चैव नामतः उषा स्वेएउ ह्रींद्वैहिर्दि
ह्राणी लोकभाविनी ८४ ख्यातिः ७ एणा महाभागा
लोके गौरीति विश्रुता वैश्वरूपमथाख्याया याः पृथक्
देहविभावनात् ८५ शृणुएउ संहेयन ससापथाव॰
दवसर्वशः आज्ञपा वैस्वनीहकलानामसी वाभवी
शिवा ८६ महानिर्निपनी रौद्री दुर्गा भद्रा प्रमाथिनी
कालरात्रिर्महामाया रेवती भूतनायिका ८७ द्वापरा
न्तेविकारेवनामानीमानि मे शृणु गौतमी कौशिकी
कल्या चंडी कात्यायनी सती ८८ कुमारी यादवी देवी
वरदा कृष्णपिंगला वृषध्वजा शूलधरी परमब्रह्म
चारिणी ८९ महेन्द्री चेन्द्रभगिनी वृषकन्यैकवास
सी अपराजिता बहुभुजा प्रगल्भा सिंहवाहिनी ९०
एकानंशा दैत्यहनी माया महिषमर्दिनी अमोघा विंध्य
निलया विक्रान्ता गणनायिका ९१ देवानाममविकारा

ब्र॰पु॰
३८

३८

देवकीर्तितानि मयानघाः भद्रकाल्यास्तदेतानि गुह्यनामा
नि नन्दनः ॥ ९२ ॥ ये पठन्ति नरास्तेषां विद्यते न पराभवः अ
रण्ये प्रान्तरे वापि गृहे वापि ॥ ९३ ॥ रक्ता मे नाम मन्त्रेण जले
वापि स्थलेपि वा व्याघ्रकुम्भीरचौरेभ्यो भीस्थानानि विशे
षतः ॥ ९४ ॥ आपत्स्वपि च सर्वासु देव्या नामानि कीर्तयेत्
आर्यक गणहं भूतेभ्यः पूतनामातृभिस्तथा ॥ ९५ ॥ अभ्यर्हिता
ना बालानां रक्ता मे नाम प्रयोजयेत् महादेवीकुलेद्वे च श्री
स्वप्रज्ञा च कीर्तिता ॥ ९६ ॥ आभ्यां देवीसहस्राणि येर्व्याप्त
मखिलं जगत् सोसृजत् व्यवसायेन्तु धर्मं भूतसुखा
वहं ॥ ९७ ॥ संकल्पश्चैव संकल्पा मेजज्ञे साव्यक्तयोनिनः मन
सस्तु रुचिर्नाम जज्ञे सोव्ब्रह्मणः ॥ ९८ ॥ प्राणाद्दक्षं ससर्ज
चक्षुर्भ्यां च मरीचिं तं अभिमानात्मकं रुद्रं निर्ममे नी
ललोहितं ॥ ९९ ॥ भृगुस्तु हृदयाज्जज्ञे ऋषिः सलिलयोनि
नः शिरसोंगिरसं चैव श्रोत्रादत्रिं तथैव च ॥ १०० ॥ पुलस्त्यं
च तथोदानात् व्यानाच्च पुलहं पुनः समानजं वसिष्ठं च
अपानान्निर्ममे क्रतुं ॥ १०१ ॥ इत्येते ब्रह्मणः पुत्राः प्रजा ज्ञाद
श स्मृताः धर्मादयः प्रथमजा विज्ञेया ब्रह्मणः सु
ताः ॥ १०२ ॥ भृग्वादयस्तु ये सृष्टा नवैते ब्रह्मवादिनः गृह
मेधिनः पुराणास्ते धर्मस्तैः ॥ १०३ ॥ प्राक्प्रवर्तिताः द्वा
दशैते प्रसूयन्ते सह रुद्रेण वै प्रजाः ऋभुः सनत्कुमारश्च

ह्नावेनाबूर्द्धरेनसो १०४ सर्वोमन्त्रोपरागेभ्यः सर्वेषाम
पिसर्वज्ञो व्यतीतेसममेकस्यपुराणोलोकसाधनो   १०५
व्यराजेनाप्रभौलोकेतेजः संस्तिप्रतिष्ठनः नाडुभौ
लोकधर्म्माणाणवारोप्यान्मानमात्मना १०६ प्रजाधर्म्मे
वकामंववर्नयेनोमहौजसो मघोनस्त्रस्यधेवेहकु
मारइतिचोच्यते १०७ सनत्कुमारइत्यस्मान्नामवेहय
कीर्तितं तेषांहादशानेवंशादिव्यादेवगणास्तिताः   १०८
क्रियावन्तः प्रजावन्तो महर्षिभिरलंकृताः श्रेयसा
कारणोद्भूतालोकस्यहिः स्वयंभुवा १०९ महदाद्यो वि
शेषान्तो विकारः प्रकृतेः स्वयं चंद्रसूर्यप्रभालोको
ग्रहनक्षत्रमण्डितः ११० नदीभिश्च समुद्रैश्च पर्वतैश्च
समाहृतः पुरैश्च विविधैरम्यैः स्फीतैर्जनपदैर्महान्   १११
तस्मिन्ब्रह्मवनेव्यक्तेब्रह्मचारिनिशानिवन् अव्य
क्तबीजप्रभवं तस्यैवानुग्रहोत्थितः ११२ बुद्धिस्कंध
मयश्चैवइन्द्रियान्तरकोटरः महाभूतप्रशाखश्च वि-
शेषैः पत्रवांस्तथा ११३ धर्म्माधर्म्मसपुष्पस्तु सुखदुः-
खफलादयः आजीवसर्वभूतानांब्रह्मवृक्षः सनातनः   ११४
एतद्ब्रह्मवनंचैवब्रह्मवृक्षस्यतस्यतत् अव्यक्तंकारण
यत्तन्नित्यंसदात्मकं ११५ इत्येषानुग्रहः सर्गोब्रह्मणैने
मित्तिकः स्मृतः अबुद्धिपूर्वकाः सर्गाब्रह्मणः प्राकृता

ब्र॰पु॰
३९

39

स्तयः ११६ मुख्यादयस्तथ षट्सर्गा वै कथितास्तु हि सर्वकाः। खं
वै मूर्द्धा चन्द्रसूर्यौ च नेत्रे दिशाः श्रोत्रे चरणौ च भूमिः इ
न्द्रादयो बाहवो लोकपालाः सो चिन्त्यात्मा सर्वभूतप्रणे
ता ११८ दिव्यो ह्यपर्णो ह्यमृतो ह्यनन्तः हृद्यो एककर्मनो परि
षस्वजाते एकस्तयोर्डमममेवाग्निवान्यः सर्वभूतान्यभि
चाकशीति ११९ द्यौर्मूर्द्धा नेत्रयस्य विपाव दन्ति खं वै नाभी
चंद्रसूर्यौ च नेत्रे दिशः श्रोत्रे विद्धि पादौ क्षितिं सोऽचिं
त्यात्मा सर्वभूतप्रणेता १२० वक्त्रा यस्य ब्राह्मणाः संप्रसू
ताः यस्य क्षत्रः क्षत्रियाः पूर्वभागे वैश्या ऊरुर्यस्य
पद्भ्यां च शूद्राः सर्ववर्णा गात्रतः संप्रसूताः १२१ नाराय
णः परो व्यक्तादण्डमव्यक्तसंभवं अण्डाज्जज्ञे पुनर्ब्र
ह्मा लोकास्तेन कृतास्त्विमे १२२ इत्यादिमहापुराणे ब्राह्मे
प्रसृतिर्नामाऽध्यायः १ लोमहर्षण उवाच एवं लोके
स्त्वेषु ब्रह्मणा लोककर्त्तृणा यदा सृष्टाः प्रजास्तेन तत्र
स्तृप्यन्ते वैष्णवः १ नमोमात्राहनो ब्रह्मा लोके वै प्रहितस्त
वै नयाहनः स वै ब्रह्मा नमो मात्रान्न सा पुनः अपत्यना
न्निः स्वनानसमप्राप्तान्नामतन्मात्रयाननः प्रीणा हि नो ब्र
ह्मा तेन नउः खेन नरोणा च ते न समनध्यायनस्ते च उः खयेन का
ननस्य च अयम्प्रस्मवर्मस्य जन्ते हिंसा च मिथुनं च यत् २ प
णि याना नामकाय मी हिंसा वै वक्त्र मानिका ततः प्रजा

तेनस्वशक्तिवैकारणात्मके ४ स्वांतनुंसतदाब्रह्मा
मपोह्य भास्वरां द्विधाकरोत्स्वकंदेहं अर्द्धेनपुरुषोभव
त् ५ अर्द्धेननारीसातस्यशतरूपाव्यजायत प्रकृतिंभू
तमात्मानंकामाद्वैसृष्टवान्प्रभुः ६ सादिवंपृथिवी
चैवमहिम्नाव्याप्यतिष्ठति ब्रह्मणःसातनुःसर्वादि
व्यमावृत्यतिष्ठति ७ यात्वर्द्धीसृजतेनारींकाचिद्रूपामनो
हरा सादेवीनियतात्मातपःपरमदुश्चरं भर्तारंदीप्त
तपसंपुरुषंप्रत्यपद्यत सवैस्वायंभुवःपूर्वंपुरुषोमनुरु
च्यते ९ तस्यैकसप्ततियुगंमन्वन्तरमिहोच्यते लब्धातुपुरु
षःपत्नींशतरूपामयोनिजां १० तयासरमतेसार्द्धंत
स्मात्सारतिरुच्यते प्रथमःसंप्रयोगस्तुकल्पादौसम
वर्त्तत ११ सविराजोसृजद्ब्रह्मासोभवत्पुरुषोविराट्
सम्राट्सशतरूपस्तुवैराजस्तुमनुःस्मृतः १२ सवैरा
जःप्रजासर्गंससर्जपुरुषोमनुः वैराजात्पुरुषाद्वी
रात्शतरूपाव्यजायत १३ प्रियव्रतोत्तानपादौपु
त्रौपुत्रवतांवरौ कन्येद्वेचमहाभागेयाभ्यांजातास्त्वि
माःप्रजाः १४ देवीनाम्नातथाकूतिःप्रसूतिश्चैवतेशु
भे स्वायंभुवःप्रसूतिंतुदक्षायप्रासृजत्प्रभुः १५ प्रा
णोदक्षइतिविज्ञेयोविकल्पोमनुरुच्यते रुचेःप्रजापतेश्चै
वआकूतिंप्रत्यपादयत् १६ आकूत्यांमिथुनंजज्ञेमानसस्य

रुचेः शुभे यज्ञश्च दक्षिणा चैव यमजौ तौ बभूवतुः १७ य
ज्ञस्य दक्षिणायां तु पुत्रा द्वादश जज्ञिरे यामा इति समाख्या
ता देवाः स्वायंभुवेऽन्तरे १८ यमस्य पुत्रा यज्ञस्य तस्या यामा
स्ततेस्ततः अजिताश्चैव शुक्राश्च गणौ द्वौ ब्रह्मणः स्मृताः
यामाः सर्वपरिक्रान्ते ये च संज्ञा दिवौकसः स्वायंभुवस्य
तायां तु प्रसूत्यां लोकमातरः तस्यां कन्यास्तु विंशाहतः
सा जनयत् प्रभुः सर्वास्ताश्च महाभागाः सर्वाः कमललो
चनाः २० योगपत्न्यश्च ताः सर्वाः सर्वास्ता योगमातरः सर्वा
स्ता ब्रह्मवादिन्यः सर्वा विश्वस्य मातरः २१ श्रद्धा लक्ष्मीर्धृ
तिस्तुष्टिर्मेधा पुष्टास्तक्रिया तथा बुद्धिर्लज्जा वपुः शान्तिः
सिद्धिः कीर्तिस्त्रयोदशी २२ पत्न्यर्थं प्रतिजग्राह धर्मो
दाक्षायणीः प्रभुः द्वाराणि तानि चैवास्य विहितानि स्व
यंभुवा २३ ताभ्यः शिष्टा यवीयस्य एकादश सुलोचनाः
ख्यातिः सत्यथ संभूतिः स्मृतिः प्रीतिः क्षमा च सा २४
सन्नतिश्चानसूया च ऊर्जा स्वाहा स्वधा तथा तास्तथा
प्रत्यगृह्णन्त पुनरन्ये महर्षयः २५ रुद्रो भृगुर्मरीचिश्च
अंगिराः पुलहः क्रतुः पुलस्त्यात्रिर्वसिष्ठश्चापि तथाग्नि
स्तथैव च २६ सतीं भवाय प्रादात्स ख्यातिं च भृगवे तत
था मरीचये च संभूतिं स्मृतिमंगिरसे ददौ २७ प्रीतिं चै
व पुलस्त्याय क्षमां वै पुलहाय च क्रतवे सन्नतिं कन्यामन

सूर्यानथाग्नये २८ ऊर्ज्जां दक्षो वसिष्ठाय स्वाहामप्यग्न
ये ददौ स्वधां वै च पितृभ्यस्तस्यास्तत्र पत्न्यो निजज्ञिरे २९
पत्नाः सर्वा महाभागाः प्रजास्तनियताः स्थिताः मन्व
न्तरेषु सर्वेषु यावदाहूतसंप्लवं ३० श्रद्धा कामं विज
ज्ञे वै दर्पो लक्ष्मी सुतः स्मृतः धृत्यास्तु नियमः पुत्रस्तु
ष्टाः संतोष उच्यते ३१ पुष्ट्या लोभः स्मृतः पुत्रः मेधा
या नियमः स्मृतः क्रियायास्तु नयः पुत्रो दण्डः समय उ
च्यते ३२ बुद्धेर्बोधः स्मृतस्तस्या अपि प्रमादस्तु स्मृतः तुष्टौ ल
लज्जाया विनयः पुत्रो व्यवसायो वपुः सुतः ३३ तेमस्यापि
सुतः शान्तेः स्वर्वे सिद्धिर्व्यजायत यशाः कीर्तिसुतस्त्या
पिउस्तेनेधर्मस्य सूनवः ३४ कामस्य हर्षः पुत्रस्तु देव्यां
लक्ष्म्यां व्यजायत इत्येष वै सुखोदर्कः सर्गो धर्मस्य
सात्विकः ३५ जज्ञे हिंसा त्वधर्मस्य निकृतिस्तानृतः
सुते आह मोक्षकनयोजज्ञे भयं नरकमेव च ३६ माया
च वेदना चापि मिथुनं त्विदमेतयोः भयाज्जज्ञेथ माया
यां मृत्युर्भूतापहारकः ३७ वेदनायाः सुतश्चापि दुः
खं जज्ञेथ रौरवान् मृत्योर्व्याधिजराशोकरोगक्रोधा
श्चजज्ञिरे ३८ दुःखोत्तराः स्मृता ह्येते सर्वे चाधर्मल
क्षणाः नैषां भार्यास्ति पुत्रो वा सर्वे ह्यूर्ध्वरेतसः स्मृता
३९ इत्येष तामसः सर्गो जज्ञेऽधर्मनियामकः प्रजा।

ब्र·पु·
४१

५१

सृजेतिव्याहृतोब्रह्मणानीललोहितः ३९ सोभिध्याय
सतींभार्य्यांनिर्ममेह्यात्मसंभवान् नाधिकान्नचहीनां
स्तान्मानसानात्मनःसमान् ४० सहस्रंहिसहस्रा°
णामसृजत्कृत्तिवाससः तुल्यानेवात्मनःसर्वान्रू
पतेजोबलश्रुतैः ४१ पिंगलान्सनिषंगांश्चसकपर्दा
न्विलोहितान् विशिखान्हरिकेशांश्चत्रिनेत्रांश्च
कपालिनः ४२ महारूपान्विरूपांश्चविरूपवान्स्व
रूपिणः सवाणान्यन्विनश्चैववर्मिणश्चवरूथिनः ४३
सहस्रशतबाहूंश्चदिविभुव्यन्तरिक्षगान् स्थूलशीर्षा
नष्टदंष्ट्रान्द्विजिह्वांस्त्रिलोचनान् ४४ अन्ना°
दान्पिशितादांश्चआज्यपान्सोमपांस्तथा मीढुषान
तिकायांश्चशितिकंठोर्द्ध्वमन्युकान् ४५ सोपासंगान
तूणांश्चधन्विनोऽसिचर्मिणः आसीनान्धावतश्चै
वजृंभतश्चैवतिष्ठतः ४६ स्वाध्यायिनोऽथजपतो°
युंजानान्ध्यायतस्तथा ज्वलतोवर्षतश्चैवद्योत°
मानान्प्रधूपितान् ४७ बुद्धांस्तद्बुद्धमांश्चैवबल
ज्ञान्हयपतिनः नीलग्रीवान्सहस्राक्षान्सर्वां°
श्चाथतपावरान् ४८ अदृश्यान्सर्वभूतानांमहायो
गान्महौजसः रुदंतोद्रवतश्चैवएवंभूतान्सहस्र
शः ४९ प्रजानयामासजडरूपान्तान्स्वरोतनमान ब्र

स्नाहष्ट्वाब्रवीद्देवान्मास्राक्षीरीदृशीः प्रजाः ५० स
र्वानात्मनस्तुल्याः प्रजादेवाधिकास्तथा अन्याः सृ
जस्व भद्रं ते प्रजास्त्वं मृत्युसंयुताः ५१ नावस्यन्तीह क
र्माणि प्रजा विगतमृत्यवः एवमुक्तोब्रवीदेनं नाहं स्र
क्ष्ये जरान्विताः ५२ स्थास्यामि नात्र भद्रं ते स्थितोहं वै स
र्जने प्रजाः एते ये वै मया सृष्टा विरूपा नीललोहिताः ५३
सहस्राणि सहस्राणि तदात्मनो मम निःसृताः एते देवा
भविष्यन्ति रुद्रा नाम महात्मनः ५४ पृथिव्यामन्तरि
क्षे च रुद्रनाम्ना परिश्रुताः शतरुद्रसमाम्नाता भवि
ष्यन्तीह याज्ञिकाः ५५ यज्ञभाजो भविष्यन्ति सर्वदे
वगणैः सह मन्वन्तरेषु ये देवा भविष्यन्त्यात्मछन्दजाः ५६
तैः सार्द्धमिज्यमानास्ते स्थास्यन्तीह युगक्षयात् एव
मुक्तस्तदा ब्रह्मा महादेवेन धीमता ५७ प्रत्युवाच त
दा प्रीतेन हृष्यमाणः प्रजापतिः एवं भवतु भद्रं ते य
थाते व्याहृतं प्रभो ५८ ब्रह्मणा समनुज्ञाते तथा स
र्वमभूत् किल ततः प्रभृति देवोसौ न प्रसूयत वै
प्रजाः ५९ ऊर्द्ध्वरेताः स्थितः स्थाणुर्यावदाहूतसंप्ल
वं यस्माद्वोक्तः स्थाणुरस्मिन् तस्मात्स्थाणुः प्रकी
र्त्तितः ६० ज्ञानं तपश्च सत्यं च वैराग्यैश्वर्यधर्ममेव च वै
राग्यमात्मसंबोधः कृत्स्नान्येतानि शंकरे सर्वाणि ६१

व·पु· ५१

५२

वान्तं षींश्चैव समेनान स्वैरैः सह अभ्येति तेजसा देवो
महादेवस्ततः स्मृतः १९ अभ्येति देवानैश्वर्याद्बले
न च महासुरान् ज्ञानेन च मुनीन्सर्वान्योगाद्भूतानि स
र्वशः २३ इत्यादिमहापुराणेष्वब्रह्मणोऽथ नुषगणादे
रुद्रस्य कीर्तनेनाम १० वायुरुवाच पंचयज्ञाः पुरा
णेषु रुद्रेण संप्रसाद्गताः माहेश्वरे यथायामं रुद्रे
रक्लिष्टकर्मभिः ब्राह्मणैर्बहुभिः साध्यैर्ऋषिभ्यो
चैव सर्वशः भृगुभिर्मारुतैश्चैव समन्ततेपर्युपासिताः २
कौबेरैर्वारुणैश्चैव यैवान्यैर्विबुधालयाः यमशाक
पुरोगैश्च पितृलोकानुगैस्तथा ३ यतैश्चान्यैश्च बहु
भिस्तद्धर्माः पर्युपासिताः तेवेयतीणकर्माणः
शारदाम्बुदनिर्मलाः ४ उपासते पितृगणाः सेव्यामा
त्मानमात्मना गुरुप्रियहिते युक्ताः गुरुणां वश्यैवश्यवः ५
विमत्यमानुषं जन्म विहरन्ति हि देववत् महेश्वरे
णये प्रोक्ताः पंचयज्ञाः सनातनाः ६ तान्सर्वान्क्रम
योगेन प्रोच्यमानान्निबोधत प्राणायामस्तथा ध्याने
प्रत्याहारोऽथ धारणा ७ स्मरणं चैव योगेऽस्मिन्पंचय
ज्ञाः प्रकीर्तिताः तेषां क्रमविशेषेण लक्षणं करणं
तथा ८ प्रवक्ष्यामि यथान्यायं यथा रुद्रेण भाषितं प्राण
यामगतिश्चैव प्राणायामः स उच्यते ९ स चापि त्रिविधः
प्रोक्तो मन्दो मध्यस्तथोत्तमः प्राणानां च निरोधस्तु ॥

प्राणायामः स उच्यते १० प्राणायामप्रमाणेन मात्रा वै
द्वादश स्मृताः मंदो द्वादशमात्रस्तु संघातो द्वादशः
स्मृतः ११ मध्यमस्तु द्विरुद्घातश्चतुर्विंशतिमात्रिकः
उत्तमस्तु त्रिरुद्घातो मात्राः षट्त्रिंशदुच्यते १२ स्वेदकं
पविषादानां जनकश्चोत्तमः स्मृतः इत्येवं त्रिविधं ज्ञे
यं प्राणायामस्य लक्षणं १३ प्रमाणं च समासेन विस्त
रेण निबोधत सिंहोपि कुंजरो वापि यथान्यो वा मृ
गो वने १४ गृहीतः सेव्यमानस्तु मृदुः स्वस्थः प्रजाय
ते तथा प्राणो दुराधर्षः सर्वेषामकृतात्मनां १५ योग
तः सेव्यमानस्तु स एव वशगो व्रजेत् यथैव हि यथा सिं
हः कुंजरो वाप्युद्गमः १६ कालान्तरवशादेव दम्य
ते परिमर्दनात् परिचीयमानो मंत्रं त्वेवं प्राणो वापि ग
च्छति १७ परिचीयमानो योगाज्जायते मारुतस्तथा
वश्यत्वं च यथा वायुर्याति योगसमाश्रयात् १८ यथा स
छेदनः प्राणस्त्वयनेन पत्रवेनसि यथा सिंहो गजो वापि
वश्यत्वेन तु पस्थितः १९ अभयाय मनुष्याणां स
गेभ्यः संप्रवर्तते तथा परिचितस्त्वायं वायुर्वै विसृ
नोमुखः २० परिचीयमानः संरुद्धः शरीरे किल्बिषं
दहेत् प्राणायामेन युक्तस्य विप्रस्य नियतात्मनः २१
सर्वे दोषाः प्रणश्यन्ति सत्वस्थश्चैव जायते तपोसि य

व्र·पु·
५२
63

त्रतप्यनेव्रतानिनियमास्तथा ११ सर्वयज्ञफलैश्चैव
प्राणायामस्यतत्समे प्राणायामैर्दहेद्दोषान्धारणाभिश्च कि
ल्बिषं १३ प्रत्याहारेणविषयान्ध्यानेनानीश्वरान्गुणान्
तस्माद्युक्तः सदायोगीप्राणायामपरोभवेत् १४ सर्वपाप
विशुद्धात्मापरंब्रह्माधिगच्छति वायुरूपाव पवंमुहूर्ते
स्विसमहोरात्रेनथैवच १५ अर्द्धमासेनयामासमयना
ब्दगानिच महाभूतगणाब्रह्मर्षयस्तपसिस्थिताः १६
उपासतेमहात्मानः प्राणेदिव्येनचक्षुषा अतऊर्ध्वंप्रव
क्ष्यामिप्राणायामप्रयोजनं १७ फलैश्चैवविशेषेणयथा
हभगवान्प्रभुः प्रयोजनानिचत्वारिप्राणायामस्यवि
द्धिवै १८ शान्तिप्रशान्तिस्तथादीप्तिप्रसादश्चैवचतुष्टयं यो
गकारशिवानोन्तवन्तर्लीफलसंभव १९ स्वयंकृतानां
लोकानांमिहामुत्रचदेहिनां पितृमातृप्रभूतकानांकृति
संवेशिशकैः २० तयणोर्हिकषायाणांपापानांशा
न्तिरुच्यते लोभमानात्मकानांहिकामानाम्प्रसंगमः २१
इहामुत्रहितार्थायप्रशान्तिरुच्यतेबुधैः सूर्येन्दुग्र
हताराणांतत्स्वविषयोभवेत् २२ ऋषीणांचैवसि
द्धानांज्ञानविज्ञानसंपदां अनागतव्यतीतानांदर्शने
तांप्रनस्यैव २३ बुद्धिप्रसन्नतायानिदीप्तिस्तयउच्य
ते इन्द्रियाणीन्द्रियार्थाश्चमनःपञ्चवमारुते २४ प्रसाद

यतिर्येनाऽसौ प्रसादइतिसंज्ञितः इत्येषयधर्म्मः प्रथ

मः प्राणायामस्त्वनेकविधः ३५ सगर्भकस्सफलोज्ञेयः

सद्यःकालप्रसादजः अतऊर्द्ध्वंप्रवक्ष्यामिप्राणाया

मस्यलक्षणं ३६ आसनंचतथाध्यानंनेत्रेजानौयोगमेव

च ॐकारंहृदयेकृत्वासूर्य्याचन्द्रौनमस्यच ३७ आस

नेस्वस्तिकेकृत्वापद्मवद्वासनेनवा समजानुरेक

जानुरुत्तानःसंस्थितोपिवा ३८ समोद्दृढासनोभूत्वा

संहृत्यचरणावुभौ संवृतास्योपविष्टश्चउरोविष्टभ्य

चाग्रतः ३९ पार्ष्णिभ्यांवृषणौरक्षंस्तथाप्रजननंतत

किंचिदुन्नामितशिरादन्तैर्दन्तान्नसंस्पृशन् ४० सं

प्रेक्ष्यनासिकाग्रंचदिशश्चानवलोकयन् तमःप्रच्छा

द्यरजसारजःसत्वेनचैवहि ४१ ततःसत्वस्थितोभू

त्वायोगीयुञ्जन्समाहितः इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यःमनः

पंचचमारुतान् ४२ निगृह्णन्समवायेनप्रत्याहारमु

पक्रमेत् यस्तुप्रत्याहरेत्कामान्कूर्म्मोंगानीवसर्वशः

४३

तथात्मरतिरेकस्थः पश्यत्यात्मानमात्मनि स्थित्वापिता

शरीरंतवाह्याभ्यन्तरंशुचिः ४४ आकंठात्प्रतियोगेनप्र

त्याहारमुपक्रमेत् तालमात्रस्तुविज्ञेयोनिमेषोन्मेष

उच्यते ४५ तथाद्वादशमात्रस्तुप्राणायामोविधीयते

धारणाद्वादशप्राणायामायोगोवैधारणाद्वयं ४६ तथावै

व·पु·
४४

44

योगयुक्तस्यैश्वर्यमुपपद्यते वीतमनः परमात्मानं दी-
प्यमानं स्वतेजसा ४७ प्राणायामेण युक्तस्य विप्रस्य निय-
तात्मनः सर्वे दोषाः प्रणश्यन्ति सत्त्वस्थश्चैव जायते ४८ ए-
वं वै नियताहारः प्राणायामपरायणः जित्वा जित्वा सदा
भूमिमारोहेत्सदा मुनिः ४९ अजिता हि सदा भूमिर्दो-
षानुत्पादयेद्बहून् विवर्द्धयति संमोहं नारोहेदजितेन
नः ५० नालेन तु यथा तोयं केणैव जलार्थिनः आपिबे-
त् प्रयत्नेन तथा वायुं जितश्रमः ५१ नाभ्यां च हृदये चै-
व कण्ठे वक्षसि चानने नासाग्रे च तथा नेत्रे भ्रुवोर्मध्ये च मू-
र्द्धनि ५२ किंचिन्मूर्द्धपरस्मिंश्च धारणा परमा स्मृता प्राणा-
यामसमायोगात् प्राणायामः स उच्यते ५३ मनसा धार-
णा चैव धारणामिति निर्दिशेत् निवृत्तिर्विषयाणां च प्रत्या-
हारः स ईरितः ५४ सर्वेषां समयः सिद्धिः स्यादिदं योगल-
क्षणं न चैवमयुक्तस्य योगस्य ध्याने वै सिद्धिलक्षणं ५५ ध्या-
नयुक्तः सदा पश्येदात्मानं चेह सूर्यवत् तथात्मदर्शने
प्राप्ते तेन शास्त्राणि विनिर्दिशेत ५६ देशकालविशेषाद्वि-
शेषं तत्र दर्शने तत्रस्थानं प्रयत्नो च दर्शनेन न विद्यते ५७
आदेशकालयोगाद्य दर्शनेन न विद्यते अग्न्यभ्यासे ज-
ले वापि शुष्कपर्णचये तथा ५८ जन्तुव्याप्ते श्मशाने वा
जीर्णगोष्ठे चतुःपथे सशब्दे सभये वापि चैत्यवल्मी-

कसेवये ९० उद्यानेनयानयोनवाप्यानःकदाचन
त्वयाविह्वलयान्यानोनवव्याकुलचेतनः क्षीण
परमंथ्यानंयोगयानरनःसदा एतान्दोषान्विनि
श्चित्यप्रमादाद्योऽभ्युनक्तिवै ९२ तस्यदोषाःप्रकुप्यन्ति
शरीरेविघ्नकारकाः जडत्वंवधिरत्वंवमूकत्वंवा
पिजायते ९३ अंधत्वंस्मृतिलोपश्चज्वररोगस्तथैवच
एतेदोषाःप्रकुप्यन्तिअज्ञानाद्योऽभ्युनक्तिवै ९४ तस्मात्
ज्ञानेनयुक्तेनयोगीयुंज्यात्समाहितः अप्रमत्तःसदावैव
नदोषान्प्राप्नुयात्क्वचित् ९५ एषांचिकित्सांवक्ष्यामिदो
षाणांचयथाक्रमं यथाशाम्यंतितेदोषाःप्राणायामस
मुत्थिताः ९६ स्निग्धांयवागूमत्युष्णांभुक्त्वातत्रैवधार
येत् एतेनक्रमयोगेनवातगुल्मःप्रशाम्यति तदावर्त
प्रतीकारेइदंकुर्य्याच्चिकित्सितं भुक्त्वादधियवागू
वाचापुरूर्ध्वहनमेताव्रजेत् ९७ वायुग्रन्थिंततोभित्वाचा
धुदेशेव्रजेत्ततः तथावैनविशेषोस्तिधारणेमूर्द्धिधा
रयेत् ९८ कंजानस्यतनस्यसर्वस्यैवदेहिनः तदा
वर्तप्रतीकाराय एवंकुर्य्याच्चिकित्सितं सर्वगात्रप्रकंपे
नसमावत्तस्ययोगिनः इमांचिकित्सांकुर्वीततथास्ते
पथनेस्तवे ११ मनसायत्नप्रतिंकिंचिद्विहिसंभीलकन्प
धारयेत् उपधानेऽदरःस्थानेकंठदेशेवधारयेत् ७१

व्र० उ०
४५

45

वायौ विज्ञानेन जायेत वायोर्धैर्यं श्रोत्र येन तथा जिह्वास्थाने
भृगार्भे स्तु नाभिस्थाने कंठदेशे च धारये ग्निसाधने १३
फलार्थं चिंतयेद्योगी ततः संपद्यते स्वयं तथैव कुक्षिकिला
से च धारयेत्सर्वगात्रिके १४ यस्मिन् यस्मिन् कृतो देश
स्तद्देशं ध्याय धारयेत् यस्मात्तत्सर्वविमस्य इ देहोर्ध्वात्
विकिरितं १५ वेणाकीलेन मूर्द्धान्ते धारणात्तस्य ताडये
त् मूर्ध्नि प्रविष्टाप्य तथा काष्ठे काष्ठेन ताडयेत् १६ भ
यभीतस्य संज्ञावै ततः मन्यागमिष्यति श्रथवालमस
त्तस्य हस्ताभ्यां तालं ताडयेत् १७ यतिलभ्यते ततः संज्ञा
धारणं मूर्ध्नि धारयेत् स्निग्धमत्रे च भुंजीत ततः संपद्यते ह
दं श्रमानुषेण तत्त्वेन यथावाच्येन योगवित् द्यावापृथि
व्योरन्तर्वीवाग्नमग्निं च धारयेत् १९ प्राणायामेन तत्सर्वं द
ह्यमानं च शीभवेत् श्रथ चेत्प्रविशोदेहं ततस्तं प्रतिषेध
येत् ८० ततः संरम्भयोगेन धारयानन्तमूर्द्धनि प्राणा
यामाग्निनादग्धं तत्सर्वं मलयं ब्रजेत् ८१ कृत्स्नसर्पापरा
धस्तु धारये हृदयोदरे महर्जनस्तपः सत्यं लोकानि मा
त्रमाहितः ८२ विषमभुवनं ज्ञात्वा विंशाम्नाया धारयेत्त
तः सपर्वतां पृथिवीं कमात्मनि संधारयेत् ८३ हृदि
कनामम देशम्न तथा सर्वास्पदेवताः सहस्रेण वदनानां च
मुक्तः स्थायी भवेन्नरः ८४ उदके केकमात्रेण धारणं मूर्द्धि

धारयेत् प्रतिस्रोतो विद्या विद्यो धारयेत्सर्वगात्रकी गी
लातेपटकेवापि विवेद्वलीकमस्मिको विकिल्सिन
विधिस्त्वेषविस्तृतो योगनिर्मितः ९९ व्याख्यानस्तुस
मासेन योगेन हटकर्मणा प्रवृत्तिलक्षणं किं विज्ञवि
प्रः कथ्यते न कचित् ८० अथापि कथयेन्मोहाद्विद्धिज्ञा
नेमणीयते तस्मान्महति योगस्य न वक्तव्या कथंचन ८
समत्वमारोग्यमलोलुपत्वं वर्णप्रसादः स्वरसौम्यताव
गंधः शुभोमूत्रपुरीषमल्पं योगप्रवृत्तिः प्रथमा शरीरे
८१ आत्मानं पृथिवीं वैव ज्वलनीय द्विपप्रपत्ति सूक्ष्मान्या
विशन्ने वापि नस्य सिद्धिरुपस्थिता ८१ इत्यादिमहापुरा
णे ब्रह्माण्डे अनुषंगपादे ॥ वायुरुवाच अतऊर्द्ध्वं
प्रवक्ष्यामि उपसर्गान्यथा तथा प्रादुर्भवन्ति ये दोषा दृष्ट
तत्त्वस्य देहिनः १ मानुषान्विविधान्कामान्कामयेत
क्रिंते स्त्रियः विद्याध्यानफले चैव उपसृष्टस्य योगि
वत् १ अग्निहोत्रं हविर्यज्ञा मरुतत्प्रयजनेन तथा मा
यायधर्मान्यन्ने स्वर्गमुपसृष्टस्य कांक्षति; पपकर्म स
मः श्राकः सोविद्योवसमागमः उपसृष्टं भुज्जानीयात्
सोन्नेवं विवर्जयेत् ४ निर्मले ब्रह्मणः परो गुणकः उपसर्गाद्वि
मुच्यते जितस्तस्तुपसर्गस्यजिनश्वासस्य योगिनः उप
सर्गाः प्रवर्तंन्ते सत्त्वराजसतामसाः प्रतिभा श्रवणं चैव

ब्र॰पु॰
४९

46

वदेवतानांचदर्शनं ७ अभावश्चइमेनेसिद्धिलक्षणं
लेक्षिताः विद्याःकाव्यंतथाशिल्पंसर्वंवाद्यकलानिच
वेदार्थाउपतिष्ठन्तिग्रन्थिभेदसहलक्षणं श्रवणेनजिज्ञासान
श्वानवान्योजननाशनादपि ८ सर्वज्ञत्वविधिज्ञ
त्वयोगीउन्मत्तवद्भवेत् यक्षराक्षसगंधर्वानीक्षतेदिव्य
मानुषान् ९ वेत्तितेषांसदायोगीउपसर्गस्यलक्षणं
देवदानवगंधर्वान्ऋषीन्शापितथापितॄन् १० भ्रमेणभ्रा
म्यतेयोगीबोध्यमानोत्तरात्मना भ्रमणभावबुद्धेश्चज्ञा
नेसर्वंप्रणश्यति ११ सर्वनाशयतेचित्तंबोध्यमानोनरा
त्मना वार्तनाज्ञानबुद्धेश्चसर्वज्ञानंप्रणश्यति १२ आह
त्यमनसाशुक्लंपटंवाकेवलंतथा ततस्तुपरमंब्रह्मसि
द्धमेवानुचिंतयेत् १३ तस्मात्सैवात्मनोदोषानुपसर्गान्स
मुत्थितान् परित्यजेन्मेधावीयदीच्छेत्सिद्धिमात्मनः १४
ऋषयोदेवगंधर्वायक्षोरगमहासुराः उपसर्गेषुसं
सक्ताआवर्तन्तेपुनःपुनः तस्माद्युक्तःसदायोगी
लघ्वाहारोजितेंद्रियः ततःस्वेषुसूक्ष्मेषुधारणामू
र्ध्निधारयेत् १५ ततस्तुयोगयुक्तस्यजितनिद्रस्ययोगि
नः उपसर्गाःपुनश्चान्येजायन्तेतेविहसंक्षिताः १६ पृथि
व्यांधारयेत्सर्वंततश्चैवाप्सुधारयेत् ततोग्नौचैववा
यौचआकाशेपिमनस्यपि १७ ततश्चैवपरांबुद्धौधारये

तुषयन्त्रनः शिखीनांचैवलिंगानि दृष्ट्वापरित्यजेत् १९
पृथिव्यांधारयानस्य महीसूक्ष्माप्रवर्तते आत्मानंविष
नेपृथ्वीमहीगंध्याश्च जायते २० अप्सुधारयमानस्य
अपांसूक्ष्मंप्रवर्तते मेनसासर्वभूतानांमनश्चाविशते
हिसः २१ तुष्टातुष्टिंयदासक्तेधियायेतुष्यतेनदा यता
निसर्वसूक्ष्माणिविदित्वायस्तयोगवित् परित्यजति
मेधावीसतुष्ट्वापरंवंत्यजेत् यस्मिन्यस्मिंश्चसंसक्ता
भूतापेसर्वपलक्षणैः २३ नचैवरागंभजतेनैनैवसहन
श्यति तस्माद्विदित्वासूक्ष्माणि संसक्तानिपरस्परं २४
परित्यजतियोतुष्ट्वापरंसोमाश्रयाद्विजः दर्शयतेहिम
हात्मानश्चषयोदिव्यवक्षुषः २५ संसक्तासर्वभोगे
भुतेदोषास्तेषुसंस्थिताः तस्मात्तन्निश्चयःकार्यः सू
क्ष्मेष्वपिकदाचन २६ ऐश्वर्यांजायतेरागोविरागोब्रह्म
उच्यते विदित्वासमसूक्ष्माणिषडंगेवमहेश्वरं मायां
नविधियोगज्ञः परंब्रह्माधिगच्छति सर्वज्ञतानृप्ति
रनादिबोधः स्वतंत्रतानित्यमलुप्तशक्तिः अनंतशक्ति
श्चविभोर्विदित्वाषडंगवर्णानिमहेश्वरस्य तिसंब्रह्म
परोयुक्त उपसर्गैर्विमुच्यते जितसंसारोपवर्गस्यजितरा
गस्ययोगिनः एकावहिःशरीरेस्मिन्धारयासर्वका
मिनी ३० विद्येणयाद्विजोयुक्तोयत्रयत्रार्पयेत्मनः भू

ब्र॰ पु॰
५७

47

नान्याविधाने वापि वै लोकं वापिकं प्रपद्येत् ३१ एतया प्रवि
शेद्देहं हित्वा देहं पुनस्त्विह मनोद्वारं हि योगानां मादित्य
च विनिर्दिशेत् ३२ आदनादिंद्रियाणां तथादित्य इति चो
च्यते एतेन विधिना योगी विरक्तः सत्त्ववर्जितः प्रकृति
समतिक्रम्य रुद्रलोके महीयते ऐश्वर्यगुणसंभूतं ब्रह्म
भूतेन्तनं प्रभुं देवस्थाने पुसर्वं पुसर्वं तनस्तु निवर्तयेत्
पैशाचं न पिशाचांश्च राक्षसेन च राक्षसान् ३५ गंधर्वेण
च गंधर्वान् कौवेरेण कुवेरकान् ऐंद्रेणैवेंद्रस्थानेन तु
सौम्यं सौम्येन वै वह्नि ३६ प्राजापत्यं तथा चैव प्राजापत्ये
न साधयेत् ब्राह्मं ब्राह्मेण चाप्यत्र तदपावर्ते नेप्रभुः ३७
ततः शाक्तः समस्तं च तस्मात्सर्वं परित्यजेत् निःसंब्रह्म
परो युक्तः स्थानान्येतानि चैव च ३८ असज्जमानस्थाने
षु द्विजः सर्वगतो भवेत् ३९ इत्यादिमहापुराणे ब्रह्मा
ण्डे द्वादशोऽध्यायः ११ वायुरुवाच अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि
ऐश्वर्यगुणविस्तरं येन योगविशेषेण सर्वलोकान
तिसृजेत् १ तत्राष्ट नाम मैश्वर्यं योगिनां समुदाहृतं
तत्सर्वं क्रमयोगेन प्रोच्यमानं निवोधत २ अणिमा लघि
मा चैव महिमा प्राप्तिरेव च प्राकाम्यं चैव सर्वत्र ईशित्वं चै
व सर्वतः ३ वशित्वमथ सर्वत्र यत्र कामावसायिता
तच्चापि त्रिविधं ज्ञेयमैश्वर्यं सार्वकामिकं ४ सावद्यं नि

रवयंचसूक्ष्मश्चैवप्रवर्त्तते तत्त्वसावयवकेनामपंचभूता
त्मकस्सृते ५ निरवयवेनथानामपंचभूतात्मिकेस्मृते
इंद्रियाणिमनश्चबुद्ध्यहंकारश्चैवस्मृते ६ ततःसूक्ष्म
प्रवृत्तिश्चपंचभूतात्मिकापुनः तथासर्वमयश्चैवश्चा
त्मख्याख्यातिरेवच ७ संयोगपथविविधःस्वत्त्वैवप्र
वर्तते पुनरष्टगुणंचापिसूक्ष्मेष्वप्रवर्तते ८ तत्सद्
यंप्रवक्ष्यामियदाहभगवान्प्रभुः त्रैलोक्येसर्वभूतेषु
जनोस्यनियमास्सृतः ९ अणिमावतथाव्यक्तेसर्वत
त्रप्रतिष्ठितम् त्रैलोक्यसर्वभूतानोदुःप्राप्यंचदाहृत
म् तत्प्राप्यंभवतिप्राप्यंयोगिनोमध्यमेपदम् उत्तंयत
चलघुत्वंरूपमस्ययदाभवेत् शीघ्रत्वेसर्वभूतेषुद्वितीयं
यंतत्पदंस्मृते ११ त्रैलोक्येसर्वभूतेषुयत्रैश्वगमनंस्मृत
म् प्रकामान्नविषयान्भुंक्तेयथाप्रतिहतःक्वचित त्रै
लोक्येसर्वभूतानामसुखंदुःखंप्रवर्तते ईशोभवतिस
र्वत्रप्रविभागेनयोगवित् १३ वश्यानिसर्वभूतानित्रै
लोक्येसचराचरे भवंतिसर्वकार्येषुईश्वरोनभवति
व यत्रकामावशायित्वात्रैलोक्येसचराचरे इच्छायाचे
ह्रियाएषस्यभवंतितभवंतिच १४ स्पर्शःशब्दोरसोगं
धोरूपंचैवमनस्तथा प्रवर्तंतेस्यचेच्छातोभवंतिवश
निच्छत १५ ततायतनेद्वस्थियतेच्छियतेनचभियते न

५९

दृश्यते शुष्यते न ह्रीयते नैव लिप्यते नच्छीयते न रज्यते न खिद्यति
करोति न क्रियते नैव सर्वं च न तदा विक्रियते न च १८ अगंधर
सद्रूपरसश्च स्पर्शशब्दवर्जितः निर्ममो निरहंकारो वृद्धिह्रा
नविवर्जितः १९ अवर्णस्य सरूपस्य असवर्णस्य कर्हिचित्
भुंक्ते सविषयांश्चैव विषयैर्नैव भुज्यते २० सर्वज्ञानापरः स्व
त्मः सर्वेषां चापवर्गिकः व्यापकस्त्वपवर्गाद्व्यापकाः
पुरुषः स्मृतः २१ पुरुषः सूक्ष्मभागाद्वै ऐश्वर्यान्वितः स्थि
तः गुणानेव वरोऽश्वर्यात् सर्वतः सूक्ष्मउच्यते २२ ऐश्वर्यमप
नीयाते प्राप्य योगमनुत्तमं अपवर्गं ततो गच्छेत् तत्स्वंप
रमं पदं २३ इत्यादिमहापुराणे ब्रह्माण्डे ऐश्वर्यगुणकी
र्तनं नाम १३ वायुरुवाच तथैव गतविज्ञानो रागात्क
र्मसमाचरन् राजसं तामसं वापि भुक्त्वा तत्रैव युज्यते १
तथा सुकृतकर्मा तु फलं स्वर्गे समश्नुते तस्मात्स्थाना
मनन्तं देवमानुषमुपगम्यते १ तस्माद्ब्रह्मपरं ब्रह्म ब्रह्मणा
यतनमश्नुते नवश्रावयित्वा क्रमन्वेन रमतेऽपि ब्र
ह्मविहितेषु वेद न ब्रह्मैव परमं सुखम् परिभ्रमस्त्वयज्ञा
नो महत्त्वो किलवर्त्मनः ४ भूयात् तस्य वशीयानि तस्मान्मा
नय रे सदा अथ वै ध्यानसंयुक्तो ब्रह्मा ब्रह्मपरायणः
दृश्यते पुरुषं दिव्यं दिव्यपादं विश्वरूपिणं विश्वपादशिरो
ग्रीवं विश्वेशं विश्वभावनं ६ विश्वमाल्यं विश्वगंधं विश्ववि

रजसंभवे योभिर्महीमविपनन्नपतेज्ञोगामेवभूयोजन
नमजहे १ कविंपुराणंनवनुशासितारंसूक्ष्माखसूक्ष्मम
हतोमहान्तं योगेनपश्येन्नववचसानमनोद्विपरुक्ष्य
वर्णंपरेणंप ८ अलिंगिनंत्रिगुणमचेतनंतंनित्यंसदा
सर्वगमप्यसारं पश्यंतिमुक्ताचलसंभ्रकाशंनह्याविना
स्तेजसादीप्यमानं ९ अपाणिपादोदरपार्श्वजिह्वोप्रती
न्द्रियोवापिसूक्ष्मपूकः सवेदसर्वंनचसर्ववेद्यस्त
माहुरग्र्यंपुरुषंमहान्तं १० अचेतनोसर्वगतोसूक्ष्माय
सर्वधर्म्मिणी पश्यन्तिसर्वभूतानोपुरुषायपश्यन्तियोगि
नः ११ सर्वतः पाणिपादंतः सर्वतोक्षिशिरोमुखः स
र्वतः श्रुतिमल्लोकेसर्वमावृत्यतिष्ठति १२ मुक्तायोगे
नवैषाणांसर्वतस्त्वसनातनं पुरुषंसर्वभूतादिंतंवैका
मात्रमुपासते १३ भूतात्मानंमहात्मानंपरमात्मानमव्य
यम् सर्वात्मानंपरंब्रह्मध्यात्वातंनैवमुपासते १४ प
वनोहियथाग्राहोविचरन्सर्वमूर्तिषु पुरेषोनेनतथा
स्तेहितस्मात्पुरुषउच्यते १५ अथावलमयधर्मात्मा
त्मावशेषैः स्वकर्मभिः ननस्त्वब्रह्मयोन्यांवेपुरुषो
गीतसंपुत: १६ स्त्रीःपुंसयोः प्रयोगेनजायतेहिपुन
स्ततः गर्भः कालेनकललेनामजायते १७ कालेनक
ललेचापिपुरदंसंप्रजायते स्वल्पिपाशस्त्वयथावकेव

ग॰ पु॰
४९

क्षावर्तेनपीडितः हस्ताभ्यांम्रियमानस्तु निर्वृतिं वाधि
गच्छति एवमात्मा ससंयुक्तो वासनोसमुदीरितः १९ जा
यतेमातृबलस्तु यथाकृपंयथामनः वायुः संभवतिमा
मः तथाभवतिवैजले २० जलात्संभवतिप्राणः प्राण
स्तुकेप्रवर्त्तते एकभागाहयष्टिंशाद्देतोभागाश्चतुर्द्दश
भागतोर्द्धफलंहक्तानतोगर्भोनिषिच्यते ततस्तु गर्भः
संयुक्ताः पंचभिर्वायुभिर्हतः २१ पितुः शरीरप्रत्यंगैः
रूपस्सैवजायते ततोस्यमातुराहारात्पीतलीढांप्र
वेशनात् २३ नाभिस्रोतः प्रवेशेनप्राणाहारोहिदेहिनो
नवमासान्परिक्लिष्टः संवेष्टितशिरोधरैः २४ वेष्टि
तः सर्वगात्रैश्चयथासम्प्रवेशनः नवमासोषित
स्त्वापियोनिच्छिद्रादवाङ्मुखः २५ ततस्तुकर्मभिः पा
पैर्निर्दयंकृत्तिपद्यते असिपत्रवनेचैवशाल्मलीछेद
नेतथा २६ ताडनंभोजनंचैवस्वपयोगीणतभोजनं यथा
स्तायोनिविच्छिन्नाः संस्थापममुपयांतिवै २७ तस्मांछित्वा
स्वभित्रास्वयानतास्यानमागताः एवंजीवस्तु तत्पापै
स्तप्यमानः स्वयंकृतैः २८ प्राप्नुयात्कर्म्मणः शेषंदुः
खंवायदिवेतरत् एकेनैवतुगंतव्यंपरित्यज्यस्वयंयते
एकेनैवतुभोक्तव्यंतस्मात्सुकृतमाचरेत् नह्येनंप्रस्थि
तंकिंचिदनुगच्छतिमनुगच्छति ३० नेतिसंपमविषयेषुति

न्यदेहाः क्रोशन्तः सततमतिरुग्विप्रयोगाः २९ क्षुत्तृष्ण
त्रेपरिगतवेदनाः शारीरावलीभिः सहशायधर्म्मयात
नाभिः ३० कर्म्मणा मनसा वाचा यदपीतं निषेवते त
दभ्यासो हरत्येनं तस्मात्कल्याणमाचरेत् ३१ अथा
पिवसवेयः स्यात्सर्वजन्मनि देहिनः संसारे नाम संसो
ष्यषड्विधं मतिपद्यते ३२ मानुष्यं पशुभावं च पशुभावा
न्मृगो भवेत् मृगत्वात्पक्षिभावं च तस्माच्चैव सरीसृ
पः ३३ सरीसृपत्वाद्गच्छेत्स्थावरत्वं न संशयः स्थाव
रत्वे पुनः प्राप्तो यावदुन्मिषते नरः ३४ कुलालचक्रव
द्भ्रान्तस्तत्रैव परिवर्त्तते इत्येवं हि मनुष्यादिः संसारः
स्थावरान्तकः ३५ विज्ञेयस्तामसो नाम तत्रैव परिवर्त
ते सात्त्विकस्यापि संसारो ब्रह्मादिः परिकीर्तितः ३६
पिशाचान्तः स विज्ञेयः स्वर्गस्थानेषु देहिनां ब्रह्मेन्द्र
केवले सत्त्वे स्थावरे केवले तमः ३७ चतुर्दशानां स्था
नानां मध्ये विष्कम्भकं रजः मर्म्मस्वाच्छिद्यमानेषु वे
दनार्त्तस्य देहिनः ३८ ततस्तन्मात्रमेवाल्पकर्षविन्य
सरिष्यति संसारात्सर्वधर्मस्य भावनासंभवो दिनः
मानुष्यं भजते नित्यं तस्माद्ध्यानं समाचरेत् ३९ इत्या
दिमहापुराणे ब्रह्माण्डे संसारानुकीर्त्तनं ४० वायुरु
वाच चतुर्दशविधं चैतन्तज्ज्ञात्वा संसारमण्डले भ्रमंस

ब्र॰ पु॰
५॰
50

माचरेत्कर्मसंसारभयपीडितः १ ततःस्मृतिसंसारे
क्रमेणपरिवर्जिते तस्मात्सनतेउक्तोध्यातव्यस्तत्परउ
त्मकः २ तथासमाचरेद्योगं तथात्मानंसयपश्यति एष
ज्ञानपरंज्योतिरेषसेतुरदनमः ३ निहन्मोहेषभूता
नोमेशाश्वेत्तावशासनः तद्देहेसततमात्मानमग्निवैवि
स्तनोमहत्वम् ४ हृदिस्थंसर्वभूतानामुपासीतविचक्ष
णः हुत्वाहुतीःपंचसम्यक्तद्विमोतान्यमानसः ५
वैश्वानरेहृदिस्थेतुयथावदनुपूर्वशः अपःपूर्वंस
कृत्वाप्यनूस्तीभूत्वाहुयावदेत् ६ प्राणायेतिततस्त
स्यप्रथमाप्याहुतिःस्मृता अपानायेतिद्वितीयासमाना
येतितृतीयपरा ७ उदानायचतुर्थीतुव्यानायेतिचपंचमी
स्वाहाकारैःपृथक्हुत्वाशेषंभुंजीतकामतः अपः
पुनःसकृत्प्राश्याचम्यहृदयंस्पृशेत् प्राणा
नांग्रंथिरस्यात्मारुद्रानामाविनाशकः ८ रुद्रोवैश्वात्म
नःप्राणएवमाप्याययेत्स्वयं तेदेवानामसिज्येष्ठःस्त्व
वैतत्त्वगेविशेत् ९ तत्वमस्मात्क्सोरुद्रायनदसाद्ग
तेनव ११ इत्यादिमहापुराणेब्रह्माण्डे १५ वायुरुवा
च पवंहृदयमालेव्यपादांगुष्ठेनदक्षिणे निप्रावद
क्षिणंपार्ष्णिनाभिवैपार्ष्णिनास्पृशेत् १ ततःपुनरूप
स्पर्शश्चात्मन्येवाभिसंस्पृशेत् अतिणीनासिकाग्रेत

हृदये शिरसि च ३ कायात्मा नात्र भावेनौ प्राणापानाव्-
म्रहेतौ तयोः प्राणोन्तरात्मा सबहिः प्राणो निरुच्यते ३ अ-
नः प्राणस्तथापानो मृत्युजीवितमेव च अब्रह्मचर्येणेते
ये प्रजानां प्रसवस्तथा ४ अन्नाद्भूतानि जायन्ते सर्वमन्ने
प्रतिष्ठितं वर्धन्तेनेन भूतानि तस्मादन्नेन इष्यते ५ न
देवाग्नेर्हन्तस्यन्नेभुञ्जन्ते देवदानवाः गन्धर्वयक्षरक्षांसि
पिशाचाश्चैव भुञ्जते ६ वाक्रूपवाच अनः परेम वस्त्या-
मि शेषो वाचारस्य लक्षणे यदन्नमाय मृत्युज्ञात्मा प्रेम्य स्वर्ग-
मवाप्नुयात् ७ उदकार्थं तु पीत्वानो मुनीनो मुक्तमे पदे य
स्तनेषु प्रयत्नात्मा समानिर्नीवसीदति ८ मानापमानो
द्वावेतौ द्वावेवाङ्गर्विषाम्रते अपमानोमृतेनत्र मानस्त्व-
पिविषेन यथा ९ गुरोप्रियहितेयुक्तः सत्तसेवन्सरेवसेत्
नियतस्त्राप्रमत्तश्च यमेषु च सदा भवेत् १० प्राप्यानुज्ञां
ततस्तस्मात्तव्रज्ञानमनुत्तमं अविरोधेन धर्मस्य विच-
रेत् पृथिवीमिमां ११ वक्तः पूर्वे व्रजेन्मार्गे वस्त्रपूतं ज-
लं पिबेत् सत्यपूतां वदेद्वाचमिति धर्मानुशासनं १२
आतिथ्यं यत्र श्राद्धेषु न गच्छेत् योगवित् क्वचित् एवं ह्य-
हिंसको योगी भवेदिति विचारणाः १३ वड्ढोविप्रमेवा-
मारे सर्वस्मिन्भुक्तवज्जने अटेत्तु मतिमान्भैक्षं न तत्
स्तेव नित्यशः १४ यथैवमवमन्यन्ते परे भवितुं नित्य
तथायुक्तश्चरेत्सैस्यं सतां धर्ममनुस्मरन् १५ भैक्षं च रे-

ब्र·पु·
५१

51

ह्वनस्येषु यायावरगृहेषु वा भैक्षान्नमथमेवेयं ह्यनिर-
सोपदिश्यते १६ अनकृर्हं गृहस्थेषु शालीनेषु वरे द्विजा
न् श्रद्दधानेषु दान्तेषु श्रोत्रियेषु महात्मसु १७ अनकृर्वे
षुनस्त्वापि सङ्क्षेपनिन्देष्वथ भैक्ष्यचर्य्या हि पर्म्मस्त्यज्य-
मानुमिरुच्यते भैक्ष्यं पवागोनकं वापि वे यावकमेव वा
फलं मूलं विपक्वं वा कलापिण्यपक्वमेव वा १९ इत्येते वै
मयाभीक्ता योगिनो सिद्धिवर्धनाः आहारार्थे तस्मिन्हेषु
भैक्षं भैक्ष्यमितिस्मृते २० अविड्भ्यः कुशाग्रेण मासि मास
सुते न्यायतोऽन्येश्वरे दैस्ते सर्वाक्रिः सविशिष्यते २१ यो
गिनो वैव सर्वेषां श्रेष्ठं चान्द्रायणं भवेत् एकं द्वे त्रीणि च
नारिशक्तितो वा समाचरेत् २२ अस्तेयं ब्रह्मचर्यं च अ
लोभस्त्याग एव च व्रतानि पञ्च भिक्षूणामहिंसा परमा
नि वा २३ अक्रोधो गुरुशुश्रूषा शौचमाहारलाघवं नित्य
मार्जवमित्येते नियमाः सम्प्रकीर्तिताः २४ योनिवेशोम
हाषाभिर्हद्स्क्त्समभिरेव च महानृद्धिप द्वारं परमा
न्वषाणो विधीयते २५ प्राप्यते वापि रादेव संयोगेन निवा
रणे एवं ज्ञानेन शुद्धेनोदग्रजीवोऽस्त कल्मषः २९ विम
र्कं वेयनः शान्तो मुक्त इत्यभिधीयते वेदैस्तत्या सर्वयज्ञ
क्रियास्तथ यज्ञाज्जाप्यं ज्ञानमा ङ्कस्तज्ञाप्यात् ज्ञानाज्ञानं स
गरागव्यपेतेन नस्मिन्याभेषा सत्तस्योपलेभः २८ दमः शा
मः सत्त्वमकल्मषत्वं मौनं च भूतेष्वखिलेष्वथार्जवं अनी

द्वियंज्ञानमिदंनघ्याशिवंप्राहः सनत्ज्ञानविषद्धबुद्धयः
२९ समाहितोब्रह्मपरोऽप्रमादीशुचिस्तथैवात्मरति
जितेंद्रियः समाप्नुयाद्योगमिदंमहात्मनोमहर्षिभिः
प्राप्तमनिंदितोमलः ३० इत्यादिमहापुराणेब्रह्माण्डे
अनुषंगपादे ४९ वायुरुवाच आश्रमत्रयमुत्सृज्यप्रा
प्तस्तुपरमाश्रमे ततः संवत्सरंतप्येद्यथावदनुपूर्व
शः १ सदाग्निषवनस्नायीस्नानासनविहारवान् शुद्धः
स्वाध्यायसंपन्नोयथोक्तोनियमाश्चरेत् २ ततः संव
त्सरस्यांतेप्राप्यज्ञानमनुत्तमं अनुज्ञाप्यगुरुंचैवच
रेत्पृ

52

ब्र॰स
पा
१

ॐ श्रीगणेशायनमः दशरथसुतरामंयोगिध्येयंद्वि
हृद्दमजशिवसनकाद्यैः स्तूयमानंसदेवंमुनिहृ
दिकृतवासंरामनामाख्यदेवमखिलजनसेव्यंसर्वं
करणैर्नतोस्मि १ वाल्मीकिगिरिसंभूतारामाम्भोनि
धिसंगता श्रीमद्रामायणीगंगापुनातिभुवनत्रयम्
वेदवेद्येपरेपुंसिजातेदशरथात्मजे वेदः प्राचेतसा
दासीत्साक्षाद्रामायणात्मना ३ रामेरामानुजेसीताभ
रतेभरतानुजे सुग्रीवेवायुसूनौचप्रणमामिपुनःपु
नः ४ कूजंतंरामरामेतिमधुरंमधुराक्षरं आरुह्य
कविताशाखांवंदेवाल्मीकिकोकिलम् ५ वाल्मीके
र्मुनिसिंहस्यकवितावनचारिणः शृण्वन्रामकथा
नादंकोनयातिपरांगतिम् ६ यःपिबन्सततंरामच
रितामृतसागरं अतृप्तस्तंमुनिंवंदेप्राचेतसमकल्म
षं ७ गोष्पदीकृतवारीशंमशकीकृतराक्षसं रामाय
णमहामालारत्नंवंदेनिलात्मजं ८ अंजनीनंदनंवी
रंजानकीशोकनाशनं कपीशमक्षहंतारंवंदेलंका
भयंकरं ९ उल्लंघ्यसिंधोःसलिलंसलीलंयःशोकव
ह्निंजनकात्मजायाः आदायतेनैवददाहलंकांनमा
मितंप्रांजलिरांजनेयं १० मनोजवंमारुततुल्यवेगं
जितेंद्रियंबुद्धिमतांवरिष्ठं वातात्मजंवानरयूथमुख्यं

श्रीरामहृन्नेशिरसानमि ११ यत्रयत्ररघुनाथकीर्तनंतत्र
तत्रकृतमस्तकांजलिं बाष्पवारिपरिपूर्णलोचनंमारु
तिंनमतराक्षसांतकं १२ रामायरामभद्रायरामचंद्रायवेध
से रघुनाथायनाथायसीतायाःपतयेनमः १३ जयतिरघु
वंशतिलकःकौसल्याहृदयनंदनोरामः दशवदननिध
नकारीदाशरथिःपुंडरीकाक्षः १४ जितंभगवतातेन
हरिणालोकधारिणा अजेनविश्वरूपेणनिर्गुणेनगु
णात्मना १५ सूतंसर्वपुराणज्ञंसर्वशास्त्रार्थकोविदं
नमस्कृत्याब्रुवन्सर्वेऋषयःशौनकादयः १६ ऋषयऊ
चुः भोभोसूतमहाबुद्धेसर्वशास्त्रविशारद श्रीराम
स्यकथापुण्यांकथयस्वप्रसादतः १७ सूतउवाच वि
प्रवर्याःशृणुध्वंहिश्रीरामस्यकथांशुभां व्यासेनकथि
तोपूर्वंतामहंकथयामिवः १८ चित्रकूटेमहापुण्ये
पर्वतानांहिसुंदरे वाल्मीकिस्यमहात्मेनज्ञान्यवसद
मेनप्रवः १९ दर्शनार्थमुनेस्तस्यमार्कंडेयोमहामुनिः
आजगामविराण्डर्हिविचरन्कूटालयंमुनिः २० तमाग
तंमुनिंदृष्ट्वावाल्मीकिस्यमहात्मनः उत्थायपूजयामा
सभार्गवंभृगवेशाजे २१ दिव्यासनेनिवेश्याथउवाच
मुनिसत्तमं कृपाकृतात्वयाविप्रनीथीकृतममाश्रमे २२
किमर्थमागतोसिमंतंशीघ्रंकथयभार्गव सूतउवाच

व्र॰स॰
पा॰
२

इत्येवंमुनिना पृष्टो मार्कण्डेयो महाबुद्धिमान् २३ उवाच श्रुण
मो वाक्यं वाल्मीकिवचनपोधने मार्कण्डेय उवाच पावेन स
महाभाग श्रीरामस्य कथां शुभां २४ कथयस्व महाबुद्धे
रामस्य परमात्मनः वाल्मीकिरुवाच सर्वज्ञानामिरा
मस्य चरितं हि महात्मने २५ तथापि कथयिष्यामि त
व प्रीत्या हि सुव्रत रामो नारायणः साक्षात् सर्वदेवेश्व
रार्चितः २६ नित्यायोध्यां नित्यलीलापि तस्य नित्या
सीतां नित्यमुक्तां स्वनम्य एवं लोकान् दर्शयन् राम
देवो दाशरथी मान्यं वैदपार २७ अयोध्याराजा दशर
थः श्रीमान् सत्यपरायणः अयोध्यायां पर्निवीरः सर्वलो
केषु विश्रुतः २८ सोऽनपत्यत्वदुःखेन पीडितो गुरुमेक
दा वसिष्ठं स्वकुलाचार्यमाहूयेदमभाषत २९ स्वामिन्
पुत्राः कथं मे स्युः सर्वलक्षणलक्षिताः पुत्रहीनस्य मे राज्यं
सर्वं दुःखाय कल्पते ३० ततोऽब्रवीद्वसिष्ठस्तं भविष्यन्ति
सुतास्तव चत्वारस्तव ते पुत्राः लोकपाला इवापराः ३१
शान्ताभर्तारमानीय ऋष्यशृङ्गं तपोधने अस्माभिः सहि
ता पुत्रकामेष्टिं शीघ्रमाचर ३२ तथेति मुनिमानीय महर्षि
भिः सहितः शुचिः यज्ञकर्म समारेभे मुनिभिर्वीतकल्मषैः
श्रद्धयाहूयमानेभ्यो नराजोहमदप्रभः पायसं स्वर्णपात्रस्थं
गृहीत्वोवाच हव्यवाट् ३४ गृहाण पायसं दिव्यं पुत्रीयं दैव
निर्मितं लप्स्यसे परमात्मानं पुत्रत्वेनात्र संशयः ३५

३२

श्नुर्दत्वापायसंदत्वाराज्ञेसोन्तर्दधेनलः ववंदेमुनिमा
हृष्टोराजालब्धमनोरथः ३६ वसिष्ठऋष्यशृंगाभ्या
मनुज्ञातोददौहविः कौसल्यायैसकैकेय्याश्चार्धमर्धं
प्रयत्नतः ३७ ततःसुमित्रासंप्राप्ताजगृध्नुःपौत्रिकं
चरुं कौसल्यातुस्वभागार्धंददौतस्यैमुदान्विता ३८ कै
केयीचस्वभागार्धंददौप्रीतिसमन्विताः उपभुज्यचरुं
सर्वाःस्त्रियोगर्भसमन्विताः ३९ देवताइवरेजुस्ताः
स्वभासाराजमंदिरे दशमेमासिकौशल्यासुषुवेपुत्र
मद्भुतं ४० मधुमासेसितेपक्षेनवम्यांकर्कटेशुभे
पुनर्वस्वृक्षसहितेउच्चस्थेग्रहपंचके ४१ मेषंपूषणि
संप्राप्तेपुष्पवृष्टिसमाकुले आविरासीज्जगन्नाथःप
रमात्मासनातनः ४२ नीलोत्पलदलश्यामःपीत
वासाश्चतुर्भुजः जलजारुणनेत्रांतःस्फुरत्कुंडलमंडि
तः ४३ अनुग्रहार्थिहृत्स्थेन्दुसूचकस्मितचंद्रिकः क
रुणारससंपूर्णविशालोत्पललोचनः ४४ श्रीवत्स
हारकेयूरनूपुरादिविभूषणः दृष्ट्वातंपरमात्मानंकौ
सल्याविस्मयाकुला ४५ हर्षाश्रुपूर्णनयनानत्वा
प्रांजलिरब्रवीत् कौशल्योवाच देवदेवनमस्तेस्तु
शंखचक्रगदाधर ४६ परमात्माच्युतोनन्तःपूर्णस्त्वंपु
रुषोत्तमः वदंत्यगोचरंवाचांबुद्ध्यादीनामतीन्द्रियः

ब्र॰ स॰
पा॰
३

नोवेदवादिनः सन्तो मा ब्रुवन्नैक पिप्रहम् त्वमेव मायया
विश्वे सृजस्यवसि हे शिव ४८ सत्वादिगुणसंभिन्नस्त्वं यदा
वामलः सदा करोषी च न कर्माणि गच्छसी च न गच्छसि ४९
नष्टगुणोपि सुगुणोसी च पश्यसी च न पश्यसि अगुणो सम
नाः सृजस्यादि कर्माणि ब्रवीत् ५० समस्तैर्वै भूतैर्भृति
सन्त्रपि न लक्ष्यसे अज्ञानध्वान्तविनाशो व्यक्तरावस्मेथ
सो ५१ नटवेन वदर्पेन ब्रह्मलोकपरमाणवः त्वं गमोट
रसे भूतत्रिलोकान्विवेदसे ५२ भक्तेस्त्वपारवर्णेन
हृद्येमेयरहृ सम संसारसागरे मग्नापति भवयनादि
ष्ठ ५३ अमानिमायया नेयपादमूलमुपागता देवनहृ
यमेनन्तो सदा निमग्नमानुसे ५४ ध्यानेणेन नमो माया
नवविश्वविमोहिनी उपसंहर विश्वात्मन्नैन रूपमलौ
किके ५५ दर्शयस्व महानन्देवालभावसुकोमले ल
लितालिंगनालापैर्नुग्रिय्याद्युत्कं त्वमः ५६ श्रीभग
वानुवाच यद्यदिष्टं नवात्स्य वननद्भवन्नान्यथा अ
हं त्वद्ब्रह्मलणाम्हदैवं भूमे भीतापन्नमये ५७ प्रार्थितो ग
वर्णो हंत्वमानुषत्वं सुपागतः त्वपादृशावध्येनाहृत्वय
सारायिनः पुरा ५८ मन्त्ररत्नाभिकोशिस्यप्रापान्वयाक्र
न्तमग्निन्दिने स्वपमेनन्त्वयाहत्सेमाकनेनयसः फलम्
५९ महर्षीन्वे विमोलायकल्पनेसम्मण्डल्लेमे सः

वादमावयोर्यस्त्वपदेष्टा स्मृणउभ्यादपि सयाति मम सा
रूपंपमरणेमनस्मगिनिलभेन् इमकामानरेरामो वा
लोभूत्वारुरोदह ११ वालनैवीङ्नीलाभोविशाला
नोनिर्हदरः वालारुणमनीकाशोलागलिनाखिललो
कपः १२ राजादशरथः स्तुनाउभोङ्गवोङ्गवोत्सवम्
श्रानंसर्णेवमयोसावायवोगुरुणासह १३ रामराज्ञी
वयत्रालेहलाहर्षोक्रसेस्तुनः गुरुणाज्ञानकर्मणि
कर्तव्यानिवकारसः १४ केकयीचाप्यभरनमस्तनक
मलेक्षणेसुमित्रापोपमोज्ञानेहर्षेर्डमहेमनैः १५
नदाग्रामसहस्राणिब्राह्मणेभ्योमुदाददौ स्वर्णानि
वस्त्राणिवासांसिस्वर्णभीभ्रमाः १६ यस्मिन्नवमेनेम
नयोर्विवयास्तानविल्लवे नंगुरुःप्राहरामेतिरमणा
द्रामकृत्यपि १७ भरतान्तुरवोनामलक्ष्मणेलक्ष्मणावि
ने शत्रुघ्नंशत्रुहन्तारमेवगुरुरभाषत १८ लक्ष्मणोप
मवेहेनशत्रुघ्नोभरतेनच हंसीभूयवरंमेनेमायसं
शानुसारतः १९ रामस्तुलक्ष्मणेनाप्यविवरन्वालली
लया रमयामासपितरौचेवहितैःशुभ्यभाषितैः २० मौ
वेस्वर्णमयासन्यपर्णमुक्ताफलप्रभे केदेरत्नमणि
रानमध्यद्वीपिनखोविते २१ श्रृंगाणेरिंगमाणेनवा
लकाननुसर्वनः कर्णयोःस्वर्णसंपत्रारत्नाद्वेनवा

व्र॰ स॰
पा॰
५

लकं शिंजानमणिमंजीरकटिसूत्रोमदैर्हृतं ११ स्मित
वक्त्रालसद्दशनमिंद्रनीलमणिप्रभम् श्रृंगारेणेरिंगमा
णेनेबालकाननसर्वतः १२ इत्थं दशरथोराजाकौश
ल्यासमहितेनदा मोदमाणोदशरथोराममेक्षतिबाल
कन् १४ आरुह्यमस्तिष्कहर्षेणश्रेमणनायातिलीलया आ
नयेतिवकौसल्याभाइक्षासस्मितनाहतं १५ यावन्मपि
नगाङ्कोनिस्फहेयोगिमनोगतिम् महुसन्देयमायाभि
कर्हमोकिनयाणिना १६ किंचिद्धृहीत्वाकवलेपुनरे
वचलायते कौशल्याजननीनस्यमासिमासिपडूर्वगा
वायनानिविचित्राणिसमलंकृत्यसादरं आशुयान्मोद
कान्हत्वाकर्णिकाकुलिकालया १८ कर्णछेदाभ्र
विधियावर्षहसेवचानने गूढकृत्येनयोग्यकंचनस
चापल्यकारणान् १९ एकदारघुनाथोसौगतोलाव
रवेगिके भोजनेंद्रहिमेभानवनेकृतेकायसकथा २०
नुनकोयेनभांडानिलकुंडेनाहननदा गोकस्यया
नयामासगर्वेचनवनीतके २१ लक्ष्मणायदद्दोरामोभ
रतायप्रयाकृते शत्रुघ्नायददौपश्चाद्धयिकंगंधुनये
वच मृदेनकथितेमाव्रेहासेकृत्वामयाविनाः भाग
नोनोविलोकाष्यततः सर्वैः पलायितं २२ कौशल्या
भावमानाशिप्रसवलेनपदेपदे रघुनाथंकरेधृत्वाकं

७८

विज्ञोयावभासिनी ८४ बालभावं समाविश्यं मेदं मे देक
रोदहू नेसर्वेलालिनामायागाटमालिंगयलनः ८५
श्रंगणेरिंगमानश्च भ्रातृभिः सहितोनघः भूलिधूस
रसर्वांगः भ्रातृभिः परिरक्षितः ८६ शिशोकुहेतुराहूत
मत्वः बालवेषनयोभिनः केतुकेनाहूतोरामः कुंड
लाभ्यांविराजितः ८७ श्रंगदेवमहादिव्येरत्नमेलेरत्न
भूषिते नूपुरादीनि दिव्यानि सर्वांगेषु व्यदारयत् ८८
वकारक्रीडां रामो हि हास्तानीनो सखमावहन् एकदाथ
गृहे राज्ञो वसिष्ठो भगवानृषिः ८९ विवेश भवने दि
व्येनानारत्नोपशोभिते विश्रान्त्यपि गजस्तम्भारे महायो
गेश्वरो मुनिः ९० नमायां नमुनिहस्तावेदिकाश्च लह
सथाः कौशल्योवसमाजग्मुस्तस्मिन्नवनयापराः ९१
कैकेयीवनयामर्त्वाऊचुर्वाके समेरम्भे देवाः स्मुगणन
महेवाः सामनेमसुपस्थितम् ९२ यस्मान्महानसमाया
नोगुरुः ब्रह्मजसंभवः संस्युत्रं समादायगम्यतां सु
निसत्रियो ९३ वंदनीयो गुरुर्हेव्यो यस्मात्तज्ज्ञानतापश
नः इतिवाक्यं वनाः श्रुत्वा सर्वाहर्षसमन्विताः ९४
कौशल्याऽङ्कोकरे रामं सम्यक्कलन्तुपुरम् संहसंमहत्त्वग
द्धेन सिंह नील मणिप्रभम् ९५ कौशल्या पुत्रसहिता
मुनेः पादौ मनामच ब्रत्नां समर्पयद्दिव्यां रामहस्तेन सं

ब्र॰स॰
पा॰
५

5

दरी ५८ वसिष्ठोपि महातेजा रामं मूर्ध्नि करं ददत् चिरं
जीव चिरं जीव चिरं जीवाव दद्दशी ५७ सिंहासने समा
सीनो रामं मेकेन्यवेशयत् तस्मिन्काले हमियाम्बु
ज्ञावादायसहस्रमाम् ८९ ववेदेवसमेतः पादौ पुत्राम्याव
सविस्मिता मंगले मंगले पुत्रो मयो मूर्ध्नि करं ददत् ९
३वाचवाशीर्द्धमान्यापर्ष्ठवालोन्यवेशयत् स्रेनः पुरस्थि
याः सर्वाश्च निर्वीक्ष्य सर्वं पुत्रः ९० कैकेयी नाम्ना खल
केकयस्य राज्ञस्तु पुत्री भरत संस्माता दासा पुत्र मेय
रयाच पुत्र का पुत्रेण ह स्रोग लिलेविनाच ९१ सखीभि॰
सार्द्धं व्यजनादि वाहि जगाम मेदंष्ठ निसन्निधाने सावाद
यंतीच रणारविंदं च सेणदहै व सुनेसल जम् ९२ व
वंदस्मूर्द्धा सति मास्थितेसा न याख पुत्रेन मयत्कोरेण पु
निस्नानस्नोपरि हस्तमादयेय शालभसे निवरे ददौ व॰
शी ९३ राजपुत्री सुता हस्रा मनिर्वचनमब्रवीत् सदे
वकुमालेदेव्याः पुष्पा सुश्रीमतीश्रुव ९४ पुत्राक्रीडेति
— मेतराज्ञा यथैसवर्त्तिताः इतिश्रीब्रह्माण्डपुराणेय
सरहस्ये वाल्मीकि मार्कण्डेय संवादे समोपाख्याने
प्रथमोध्यायः १ कौशल्योवाच सर्वदाकृपालेनाथ
तथापि निहत निरन्तके यथामस्मै पदिविसिप्य चनभयंन॰
मसोभवेत १ परंत मम संदेहोवर्ततेहृदिसर्वदा १

कदाचिद्रामं पश्यामि स्वमेव परमभास्वरम् २ गरुडोप
रिराजेन संखचक्रगदाधरम् सुमित्रोवाच ममापिस्व
एवविशेषं स्वमेव पश्यामि लक्ष्मणम् सहस्रशिरसं ना
गेन्द्रं नमेव विग्रहम् ३ शत्रुघ्नं च महादिव्यं कोटिसू
र्यसमप्रभम् ४ सुदर्शनाहि भूदेवांशसमपश्रुतमेविभो
कैकेय्युवाच अहं पश्यामि भो विभ्रमारनेशं खड्गपि
णम् ५ अन्याः सपत्न्यः कृष्णुः अस्माभिर्दृश्यते रामो
देवदेवो हरिः स्वयम् त्रिलोकीशस्सनयन्तो नेत्रवाकेश्च
नामहामुनिः ६ अनर्गलमना भूत्वा ध्यानस्तिमितलो
चनः रामो नारायणः साक्षाद्भावरूपेणयच ७ राव
णादीनि रक्षांसि कोटिशो निहनिष्यति एतास्त्वं
नजानेनि रामस्य परमात्मनः ८ मयाप्योपि नवकौ
धं रामस्याक्लिष्टकर्मणः यथाहमानजानेनि य
रं नत्वेमहात्मनः ९ विदितेपरमेवेव पुत्रभावे व्रजि
ष्यति पुत्रभावे गते नूनं पुत्रभाव सुखं न हि १० इति
ध्यात्वा मुनिस्तूर्णीसंहृष्टमनाहृष्टदेवीः वसिष्ठउवाच
पत्नेपुत्रो महात्मानो नारायणसमाः गुणैः ११ नस्मा
त्स्वमेहि हर्षेण नेविलयार्षदत्तपिणः राजपत्न्यः कुतः
वेतालभूतप्रेताश्च डाकिन्यः किलहेतवो मारीवा रास
सावृत्तनवाद्येनेन न यथा कुरु अग्निरेक्कीडमानोऽस्य

ब्र.स.
पा.
६

6

हृद्दोषोनकस्यचित् १३ रक्षांवक्षीयमंतोस्मिनसर्वो
पद्रवघातिनी इक्ष्वाकुवंशस्यगुरुस्त्वमेवत्वमेवश्रेयो
रघुभिःसदैव १४ तस्मात्वयापास्यतमाम्बसर्वैस्तवैव
भूम्नावयमेवसर्वे नासौविज्ञापिनक्षेत्रामुनिस्मस
स्मिन्नामनः १५ वसिष्ठउवाच समीचीनवचोदेवाग्र
प्याभिःसमुदाहृतम् बालकानांवरत्नार्थंमार्गमे
ष्यामिनिर्मयाः १६ जगामाथमहातेजाः सर्वेहनवि
चारयन् तथामेधैमयापूर्वंपौरोहित्येवशीकृतम्
धन्यापत्नाहिरामस्समानरःसुकृतमूर्तयः धन्यारा
जादशरथोधन्याचायोध्यामहापुरी १७ धन्योहंगुरुरेते

१७

षांतस्मान्मत्तंनमोनमः इतिध्यायन्महातेजाःप्रस
मानोन्तरभिःपथि १८ विवेशभवनेदिव्यंसत्कृतोपरि
राजितम् शिष्यैःपरिवृतेरम्यंतपसाकिंविषविनम् १९
एवंवशिष्ठोनिमेहिरामदर्शनलालसः चकारदर्शनं
हृष्टोरस्याध्याजेननिस्पृदा २० सूतउवाच इतिश्रुत्वा
मुनेर्गीदावभिवेयम्रकंडुजः सवाल्मीकिमुवाचव
गिरागदुदयामुनिः २१ मार्कंडेयउवाच भगवंस्त्व
त्प्रसादेनरामनन्येमयाश्रुतम् इदानींगानसंदेहोवा
मेहंमुनिपुंगव २२ सूतउवाच परिक्रम्यमुनिश्रीन
प्रयोध्यापिविविषेसदा रामवंदूंस्वरक्षायनत्वात्मम

मोपिवान् २४ पुष्पमद्दानदेरम्पेनानाकुनिगणैर्हतम् वसंनिपत्रसमानिनिर्वैराणिनिसर्गतः २५ यत्राश्रमेमू नकिलकामदेवोनारीभिःसार्द्धंविफलप्रयासः मदं गनोदेरुवनीकृटारीतेनेत्रामयामासमनेस्तमानसम् श्रीरामचंद्रस्यपदारविंदेलक्ष्मीकराम्भोपरिशीलिते ष्प्यामच्छविनेरमनेसदेवमनिस्त्रियाप्तुर्वैतहेहिजा म्प २७ इतिश्रीवाल्मीकिमार्कंडेयसंवादेसनोपा ख्यानेद्वितीयोध्यायः २ शौनकउवाच श्रुतंकथ यरामस्यचरितंपरमाद्भुतम् एकैकमक्षरंन्हणांपापप्र वेनदारणम् १ मानुषंजन्मसंप्राप्यरामेनभजतेहिपः वंचितःकर्मणापापइतिज्ञानीहिबुद्धिमान् २ मानुषं जन्मसंप्राप्यरामेनभजतेहिपः वंचितःकर्मणापाप इतिज्ञानीहिबुद्धिमान २ सूतउवाच रामचंद्रपदद्वं द्वपद्मकंदंहषड्ढ्प दवरितंशृणुभूदेवकथ्यमानंम यामहत् ३ एकदारामचंद्रस्तमानरेकेमनोहरः च कारक्रीडवलवान्परमात्मानराकृतिः ४ तस्मिन्का लेवरामस्यकेोशल्पामाज्ञगामवै नाम्नापंनेतिवि ख्यानायाशीपरमसुंदरी ५ त्रिभुतीनासिकायांवृत्को चमणिसंपुतम् कर्णयोकुंडलेदिव्येललाटेचमहामः णि ६ अलकान्विग्रतोरम्पान्हरिफलोमकारकान्दं

नेत्रच्छविंचस्वहंसैनीदांशुमसममनोहरम् ७ नेत्राभ्यांशतपत्र
सविभ्रमीभावसुनमम् केटहारेचविभ्राणामम्लानयोमध्य
लेविनम् ८ वसानोकेत्तुकौरकोसवर्णांविंडविराजिताम्
श्रेगदाभ्यांचराजेनीवलयैस्सप्रकोष्ठगेः ९ श्रेष्ठकोपरिरा
नेनीवादयेनीवमेखलाम् पादयोःपादकटकेहेंसकादि
विभूषिता १० पासान्नेगागिणिगृहेनीसम्यानीनीलव
णिमा पनसिवनेरामोयात्रीवीस्वमसान्विनः ११ मानरंका
लसमस्यायनस्सः क्रीडजगामव सानुरामेसमादायविज्ञो
केतमवेशयत् उवाचवकौशल्यांप्ररेश्रीराममानरम् धृ
त्योवाव सृणदेविभवत्यामिहगांनेगोडुनेमहत् १२ सा
प्रतेवनेनेराज्ञाकैकेयीमननेशुभे सोविदस्तैर्मपात्तान
लस्मादाज्ञाम्बदेहिमे १४ अद्यरामविभूषाहंभूषणेःश्रम
नोहरैः भयामिभूषणेःपार्श्वेकैकेय्यासहगनिष्ठनाः १५
सूतउवाच इतिवाक्यवपाकर्ण्याजगादशुभयागिरा कौ
शल्योवाच ईदशीयद्विनेष्वज्ञानवरामेमनोहरे १६ नदा
पीहेत्रुनुसायाश्रीरामेसंभूषभूषणैः कैकेय्याभवनेयाप
राममेकेन्यवेशयच १७ प्रन्याप्तधानवाःसख्यस्तथावा
लाभनेकशः रामक्रीडनकंगहत्तयात्रीमनुपग्रःप्रनाः
१८ कैकेय्याभवनेरम्येदासदासीसमाकुलम् ॥

सारिकाशुकहंसौघकूजितमाकुलितमेदुरम् १९ सदंगना
दैर्गीतैर्नादितं विस्मयावहम् मणिदामवितानैश्च वज्र
पट्टिभिरेवहितैः २० द्वारदेशे गणेयत्रमणिकाचैश्च
निर्मितम् लसत्सिस्वर्णभोज्ञानिदिव्यरत्नमयानि च २१
मसारोपगेन्द्रस्मिन्गृहं गयनराजितैः वितानस्वस्व
र्णाणि महारत्नमनोहराः २२ लज्जयानम्रपश्यराजानं
कशिपोः स्थितम् पाटमध्यगतैर्नौम्याः लोचनैः का
र्णविस्तृतैः २३ पर्यंकास्तत्र वर्तन्ते गजदन्तमयाशुभाः
नत्रासीनो दशरथो सान्त्वायमिश्लाघवः २४ चामरैरत्नद
ण्डैश्च वीज्यमानो नरेश्वरः कैकेयी च महाराज्ञी राज्ञी निक
टवर्तिनी २५ हसन्ती हा सपत्नी च महाराजं वचोत्तितैः
लालयन्तो हि भरते श्रुत्वा नेतिसादरम् २६ सुनत्वा
च नसितत्रवस्त्रे यात्रा रामस्यरामसे श्रुत्वा पाश्मामी
पेसावस्त्सस्रवीभिः परिवारिता २७ राजा दशरथो
राममपश्यच्चर्मसंगरः श्रुत्वा सीतया सेकाषे पीनवेह
नवेष्टितम् २८ उपाः सक्रमसेवारुह्य धनशाशिमौक्ति
कैः सहस्रैव वज्रपट्टिवदयानेपीनकेतुकम् २९ राम
न्वशिम्सपदात्रीनमो भवनेश्वरम् नपैवश्रुहे राज्ञो
मातरैनमशात्रतः ३० यायावाकेनसम्भुस्वरामलस
स्मितानन: प्रणनामपितुः पञ्चाकैकेय्याश्चनरेवहि

३१

ब्र॰स॰
पा॰
८

राजादशरथः स्वांके रामं श्रीमान्न्यवेशयत् ननान पितृरामे
देरामो जनमनोहरः पश्चाद्रामेण सा राज्ञो निजे के समक
लयत् जग्ध्र शिरसि रामस्य प्रेमस्तु हि परागतिः २३ उवा
च सत्र सौख्यक्तः सस्मितेन वीक्ष्यतेनयम् कैकेय्युवाच स्वप्ने
राजन्महाबाहो रामे मम रतिर्हृदा २४ इहशी भरतेनैवय
थारामे प्रवर्तते राजोवाच सत्यं वदसि भो देवि रामेण वरसि
ध्वा २५ इत्येवं इति भूपाले लक्ष्मणो प्याजगाम च केडके
यारयत् हृष्टे कुमारः क्रीडयन्नुरवीन् २६ शत्रुघ्नोपिम
हातेजाः बालकैः सह वेगतः विवेश भवने श्रेष्ठाल स्म
णस्य च हृष्टतः २७ आजग्मुस्ते सपौरश्चो बालनारीभिरा
हतौ राजा दशरथो मन्त्रः सखवसिंयो महामनाः २८ पुत्रे
श्च शुभे राजा प्रजापतिरिवापरः नैरेदाराः सुहनीयणी
लाः नृपोपकंठं विशमानातुस्त पुत्रेशनार्हहि जवेटिका
भिर्विलोकिते क्रीडनस्थितम् २९ सराजराजाजिरम्
भिमध्ये सिंहासनस्थो निजसुंदरीभिः यथाहि स्वर्गे भ
गवान् विडौजाः दिव्याप्सरोभिर्लसितो महाय ३० इतिश्री
सत्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे राजाराज्ञीपुत्रसमाग
मोनाम तृतीयोध्यायः ३ श्रीशौनक उवाच कथ्यतां
कथ्यतां तुच्छिरंत्रां चरितेन्दुमम मनोसेवरतेस्मंत कं
थायानायसादरं १ सूत उवाच अथभूपो महाबाहुः सि

स्तयामासकैकयीं मोदेविभवनेसर्वाः सपत्न्यस्तवसेग
नाः १ स्वजयसमद्धाभागेमालाचंदनवीटकैः स्नात्वान
भूषनेर्वाक्येसस्मितेजगहेस्मनाः २ स्थितानाम्बः पुन
र्देवीचंदनेमलयोद्भवम् मालोपष्यमयोंरम्यांनोंबूले
कमकैर्दत्ते ४ स्पलयन्नरसेदिव्येददौराज्ञीमहर्षिना
स्थितास्तनास्तसर्वास्तराजादशरथोवशी ५ पुत्रार्थार्बी
न्दममाहूयजगादतिजयोषितः श्रीराजोवाच शृणुर
यंसकलादेव्योपुण्याकेपुन्यतोवलाः ६ जाताः कुमार
काः स्वङ्गमम्मवंशविवर्द्धनाः समीचीनास्तनारीपुपेषां
पुत्रानजजिरे ७ नेषांतुपितरः सर्वेऔदासीन्येनसंस्थि
ताः तस्मात्सर्वप्रयत्नेनपुत्रमुत्पादयेन्नरः ८ तस्मैतवा
लपौर्दतार्कुमाराकुलभूषणाः येषुतस्थानमूर्द्देवासे
षांजन्मगतेनथा ९ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनसाधुविशेषतो
षयेत् येषांपादोदकपीनाह्यूनपापोभवेन्नरः १० भवती
नांकुमाराचैलालनीयानसंशयः स्नेहः स्त्रितीयास्मनन
ह्मकेनियाम्यपरमात्मियः ११ ऊहुरामसमनस्कालाः
राजानेहष्पिवीपतिः श्रीराजपत्न्यऊचुः त्वंतुराजन्यमे
मर्जिनाम्रिनवछहयोमृवि १२ अस्माकंप्राणतन्त्वंसा
सर्वेषांपुरवासिनो भूपाहेषांविवाहोवैश्रीरंगसप्र
सादतः १३ बध्यामसहानदाराजन्दृष्यामस्तवपुत्रकान

व्रु·स·
पा·
४

यदारामेगजस्थेवसितच्छत्रेणशोभिते १४ योषानेजय-
येनैवप्रकीर्णभ्यांचवीजिते रंतिष्यामोमहाराजनदा-
नन्मभृतोवयं १५ सूतउवाच मंथरेतिचकैकेय्यादासी
मंथरगामिनी मंथरेकर्मनस्सास्तजन्ममंथरकारिणी
वाक्यंश्रुत्वानरीशस्सपत्नीनामतिद्रुक्रुधे उवाचकैकेयी
मंदाचिवक्राक्रूरगामिनी १७ श्रीमंथरोवाच अत्रागच्छ
महाभागेमध्येसौंदर्यगर्विते सर्वह्मनेनजानासिमना
कीडिसिमेहिदे १८ मंथरायावचःश्रुत्वाकेकयीहस्मिता
भवत् उवाचमधुरंराज्ञीःकौशल्याप्रसवास्तदा १९ केके
य्युवाच अहंगमिष्येहेराज्ञः वेदिकायत्रमंथरा नस्मा:
श्रुत्वात्तवचनेमागमिष्यन्तरातिना सूतउवाच इत्युक्ता
वजगामाथवादयेनीचमेखलो आज्ञांप्राप्यसपत्नीनां
मंथरायत्रतिष्ठति २१ मंथराह्यिजकैकेय्याःपाणिना
पाणिमगृहीत् प्रासादरुरुहे क्रुद्धातिष्ठसेत्रीस्पयोभरा
न् २२ नत्वारुन्मतिविह्वाचकंबलेपरमाद्भुते मंथरावी-
टिकान्यासादयामासकेकयीम् २३ पुनस्तवीजया
मासचामरेणसशोभिना रत्नदंडेनशुभ्रेणमंदंमंदंतु
मंथरा २४ कैकेय्युवाच मंथरेब्रूहिमीक्ष्यंत्वन्तह्मनेका
रणंहिमे यदर्थमाभिहानीयत्रपयन्नासमूहतः २५
सूतउवाच इतिश्रुत्वाचकैकेय्यावाक्यंपरमशोभनं जग

२८

दीनर्जंनीकृत्वाग्रेहस्तोपरिमेथ्यरा २६ मेथ्यरोवाच शृ
णुदेविप्रवक्ष्यामिकथांचपरमाद्भुताम् प्रवहंतिसम्मः
न्नीहिरामोराज्यंभविष्यति २७ तदावयंजन्मभृतोभवि
ष्यामोनसंशयः इत्याशीर्न्यदारागोवचनेनस्मृतियग
ता २८ विवाहस्यचसंयोगोनवराज्ञोचदस्वति कैके
य्युवाच कीदृशंस्वनुमेहनेविवाहस्यवमेथ्यरे २९ राज्ञः
प्रियाकथंयानाकथंचोद्वाहितात्वहम् ३० इतिश्रीस
त्योपाख्यानेसूतशौनकसंवादेमेथ्यराकैकेयीसमागमो
नामचतुर्थोऽध्यायः ४ मेथ्यरोवाच एकदाब्रह्मपुत्रस्तु
नारदोमुनिसत्तमः वादयन्महतीवीणांसयोध्यांययौ
सोमुनिः राजादशरथस्तंहिपूजयामाससभक्तितः सिं
हासनेमहादिव्येसन्निवेश्ययथाविधि २ श्रीदशरथ
उवाच कस्माज्जनपदाद्विप्रप्राप्तोसिसमवालयम् पाव
यन्सकलान्लोकान्यादेवदर्शिस्सूर्यवत् ३ पातालेवस्वर्ग
लोकेवाब्रह्मलोकेतथात्ततो किंचित्रंवर्ततेविप्रतन्मे
कथयमेप्रभो ४ नारदउवाच ब्रह्मलोकादहंप्राप्तः पृ
थिवीमूत्रणभूपते सर्वेविलोकितादेशानरनारीभिः
स्त्रिताः ५ प्रयागश्चमयादृष्टः पुरीकाशीविलोकिता
कांचीविलोकिताराजन्तथायंनावलोकिता ६ आवर्त
श्रमयादृष्टस्तथामधुपुरीशुभा रानेषन्येश्चनोदृष्टामया

ब्र०स
पा०
१०

10

नार्घ्यः सुमध्यमाः ७ यथा हृष्टा मया राजन्कन्या केक
यभूपतेः नैव देवी न गंधर्वी यथा सा किल वर्ण्णते ८ श्रु
त्वमस्य पतेराजन्नृगरेण नावलोकिता नस्याहस्तो म
याहृष्टो रेखाहस्तगता नया ९ नोदृष्टा यादृशी ब्रह्मन्या
यसश्यामोऽस्मिन्वातिके नस्याः पाणिर्वरस्त्रीषु य
लेन खलु भूमिप १० नस्यां पुत्रो यस्ती वमहात्मा
नीमहानयाः भविष्यति महाराजन्वपुश्चन्द्रनेषेश
मः ११ श्रावयित्वा वराजानं देवर्षिः परमद्युतिः ब्र
ह्मलोकं ययौ धीमान्स्वयमा मेद्यसुन्दरि १२ राजा दशर
थस्तेनाशि रूपेणाप्रतिमा भुवि श्रुत्वा श्रुत्वा च लाभाय
कथंस्यास्यामिनोऽस्थिपम् १३ नत्वा गगनानदेवेहसमभी
पे देवि योगिरूपम् नया हृष्टो महाराजः किं त्वया य
स्ति भूमिप १४ तस्याः मन्त्रा तस्य मानेगासनवसंतिष्ठ
मानकुंभाः यन्नयस्ते न तत्सामे नाः प्रसादेन दारुणाः
राजन्नान्येन वस्की नेत्रताप हनकेटकम् यन्मां सम
राज्ञाहं दीप्त वर्णेनेरतिमूर्त्तेम यः १५ प्रताप स्ते महावाहो
देवर्षि स्मयकारकः यन्नस्त्वं दृशिने राजन्किं वरोषाच
सिद्दीनवनु १६ राजोवाच इदानीं नारदो देवि मागतो
मम सत्रियो नेन रूपं हि केकेयस्या समस्तं वर्णितं दिन
कथं मामस्या प्यहं नो वा इति शोचामि पीडितो यदि हन्तो

१५

१८

मयामद्देशपितञ्चीन्द्रपोतिके १९ जनाःसर्वेमहासेवा‑
करिष्यंतिनसंशयः कथंराज्ञारहन्नेविविवाहस्यमय
नः २० धर्मात्मासत्यसंधश्चद्रष्टानोपश्रुपासकः कामा‑
कारेनवर्तेतेराघवोधर्मेननरः २१ वाग्मिनोनारदेनाहं
विवाहार्थेनयासह ततउवाच नरेंद्रस्यवनदाकेति
शम्यमाहयोगिनी २२ मोहनीनरनारीणांरूपिणीज
नहारिणी योगिन्युवाच मापपासिमहाभागकैके
यीनवसप्तियो २३ येर्थ्यक्रुरुमहीपालइतिमावेमपि
स्थिते मोहयिष्यामिगंधर्वीदेवीवाकिन्नराथवी २४ परे
नस्मणेकाकान्तस्यसनोधर्मोनईदृशः छलेनपरदारे
षुपरकन्यासुयोनरः २५ सघोरेनरकेयातितावंतोय
मकिंकरैः तस्मात्त्वासाहंविवाहार्थयनामहे

२९

मेघवेवाच राजासभाजितासापितयोःशीघ्रंचयोगिनी
हेमाजेनपदाग्रस्तानमनेसोमोहकारकान् २७ वनानि
रमणीयानिसेविनानिमनोगतैः नदीश्चविविधाकारा‑
रात्संरंगावनेभीषणाः २८ साद्रक्षत्तेनकालेनमा
गाकेकयपत्तनम् हृष्टासानगरीयांतेसरःपंकज
मंडितम् २९ चतुरस्रंचसोपानैःशोभितंस्फटिकोप
मैः चक्रवाकैःसमाकीर्णहंससारससेवितम् ३० तत्ता‑
णाभिःसहहासाणीवरदाभिश्चशोभितम् निःपंकेनिर्मले

ब्र·स·
पा·
११

सखेहृदयेसाधुनामिवा २१ मकहैःशानपद्मैस्मराजिनेम्य·
मराब्विनैः एवंविधेसरोरम्णाचकारमतिमोहयाम् २२ श्र
ञाहमटजेक्रनावन्यान्यस्मिन्सरोवरे कार्यनेहकरिष्या
मिन्यामसागमकारणात् २३ अन्नसर्वजनोनिमेस्नान
मायातिपननात् श्रज्ञाप्यसेषनैः कन्यानिस्मेषनागमिष्य
ति २४ नयासाहेववसेवादीममचात्रभविष्यति नयानी
नामहेरम्यमवेशेयेवसूपने २५ दृष्टोकेकयवाजेवनरा
कार्यभविष्यति इतिसानिस्मयेकृनावोवासरसमटे
नागरैः हृयमानावानारीभिस्मविशेषनः नमयिस्नानमा
यानानयाटह्यापिनायसौ २६ नेवदेविनजानासिचरि
नेस्मसमात्मनः श्रयवाविस्रनेभद्रेसाभिन्यावरितेहियत्
२७ सयानविस्रनेभद्रेकथानवपियामम नोदृदशीसमी
पस्थांमरोंउसरशाननाम २८ सनेत्रांसहृदशानोकल
लाटंश्रुचिस्मितो सकपोलंसकेशान्तोविंबौष्ठीकर्णकुं
डलौ २९ सहनासोसकंटोचकेदामवरणभूषिताम्
सर्णसूत्रेणसश्रीतंमकोचनस्मिविश्रुतौ ४ वेणीकाम
कशाकारासन्काद्दासेनग्रेथिताम् केदर्पस्सयथापा
शेनारशोभुजयोर्द्वयम् ४१ कुवौचनिस्विभ्रोशेनोवधे
लोस्त्रीफलोपयौ नाभीहृदेवगंभीरेजघनेमखलाम
नम् ४२ उद्धेरंभूनयोसमूर्वरणोकमलस्मौ एवंवि

२५

धीहिकामस्यकोन्यारन्यमिवापराम् ४३ स्नानस्यपरे
ह्यौनालेभेसापरमाम्मुदम् नाममवाचस्वभावारालक्षण
ज्ञाविशारदा ४४ योगिन्युवाच स्वर्गलोकेमयादृष्टेन
यास्वर्गभवास्त्रियः भूमेरथोमयालोकाःसर्वेदृष्टाम
नोहराः ४५ दृष्टपूर्वानमयाकान्यादेवानांनविलोकि
ता गंधर्वाणांचनागानांमहेश्वरस्यैवरूपतः ४६ अहो
यामवयस्येनीरणामोहकरंवपुः राजलक्षणसंयु
क्ताराजपत्नीभविष्यसि ४७ मंथरोवाच दृष्टकावि
दयामात्वयायोगिणीजनमोहिनी नस्याःवाकेवसंस्तुम
मंदहासेनयाहकनम् ४८ नयानीनागरहेशमामाव
स्तेपरमाद्भुतम् मानितानाराजभवनेराज्ञामाज्ञानपाश्च
नः ४९ मासाद्वैपरिवासस्वहनस्तस्याः स्वविस्मितेप
करान्वाजगादेतिमाग्येनेदेविविस्तनम् ५० ईदृशा
स्त्रेयितादेविजननीशीलरूपिणी गरहृंवपरमाश्च
र्यदासीदाससमाकुलम् ५१ आलस्यस्तवमहारिव्याः
कामस्यपत्नताइव भ्रातानेतिवलोयान्वेपितरमारु
यशास्करः ५२ किंबहूक्तेनमोदेविनास्तिकाचित्
यासमा पृथिव्याःसागरान्तायाराजाभर्तामवेद्यदि
नहितूपस्यासाफल्यमनयामव्यर्थमेवहि विरामभवी
णासीयोगिणीजनमोहिनी ५४ इतिश्रीमनोयाख्या

ब्र॰ स॰
पा॰
१२

नैमेथराकेककपीसंवादे पंचमोध्यायः ५ मंथरोवाच ६
हंसोवचनेनस्माः ऋतात्रेविस्मयंगता पुनस्तयावसा
दृष्टानन्सर्वं कथयामिते अटंनिषध्यिवीमानः साधवो
धर्मविग्रहाः सुशीलाः शांतनुपाश्च परकार्यरतास
दा १ हरिध्यानरताः सर्वेपरोपकृतिनस्तथा श्रपत्राणा
दमूलेनिविसोनांरायणस्यहि २ नमयेनाहंसोभ
हेलीकेचरसिसर्वदा नस्मात्सोजयतेयमासर्वलक्ष
णैर्णोभिना ४ महावीरेणधीरेणराजसिंहेनमा
निना धर्मसेवनसुशीलेनमनापहृतमशत्रुणा ५ सर्वल
क्षणयुक्तेनकिंवहूक्तेनयोगिनी सनउवाच निशम्य
वाकंकैकेय्याउवाचसुभगागिरा सवाकवरणोत्था
नाकैकेय्याकृचिराननां ६ योगिण्युवाच विसास्तोपदि
रंमोकममौकौनवरानेने वदामितन्मेराजानेदेवास
रनैर्मनम् ७ विधनेनहितोरिथ्योदेवासुरनरैर्नतः
अयोध्यानामविख्याताविसोरायाउरीशुभा ८ वसति
यस्यांदेवाश्चकिन्नराः सिद्धचारणाः ब्राह्मणाः नवि
मावेभपाश्चशूद्राश्चधर्मनममराः ९ गृहस्थावानप्रस्था
श्चन्यासिनोब्रह्मचारिणः सिपश्चरनितृपिपिणानरा
श्चकामतृपिणः १० सरसीदिवोपवराजमेनजलेर्ध
ता हंसकारंडवैर्मत्ताचक्रवाकैरलंकृता ११ सोपाने

रिरिंयाकारैर्नानारत्नविविचित्रितैः प्रासादैःसर्वदेवानां
शोभितेमानसोद्भवा ११ यस्यादर्शनमात्रेणपापहानिः
परंभवेत् तस्याःपूर्वांस्तभूपालोनाम्नादशरथोम
हान् १३ चक्रवर्तीमहावाहुस्त्रयाणांककुदःक्षती
रज्जिनासर्वधर्माणांज्ञानिनोपर्युपासकः १४ यमीत्मा
सत्यसंधश्चराजराजश्चशत्रुहा महेंद्रइवदुर्धर्षस्ते
जसाग्निरिवापरः १५ गिरीशइवप्रासादेसहिसर्पित
गाविव हहस्यांतिसमोज्ञानेसौंदर्येमन्मथोपमः १६
देवेंद्रकननादेनयज्ञयागादिधर्दर्पहा देशेशोधरिणेमः
नीःभवेत्स्याभिम्नलोचने १७ कवयोस्तत्रसाफल्यंहेदेवि
कीर्तिलस्तनी स्तनउवाच केकयीवचनेश्रुत्वायोगिन्या
सततप्रिये अवदद्योगिणीस्यामामेदहस्मितभावि
णि कैकेय्युवाच नारदस्तमहायोगोत्यैकदामम
न्त्रिणो कवेगुणांस्तभूपस्यराज्ञोदशरथस्यच तस्यादि
नादिमेवतस्मिन्भूपेववर्णने त्वन्मनस्त्वावभूतः श्रु
त्वात्मंकेदामहत्रीमम केनोपायेनसोभूपकथंमम
पत्रोभवेत् उपायेवद्दिमेमातर्येनसःप्राप्यतेमया
योगिण्युवाच समीचीनभयापायंवेदोदासेन्यनमेहिते
निश्चयेर्यसंभ्रमात्तस्कार्यंभविष्यति स्तनाकेकय
रात्तस्मयोगिण्याउपदेशतः नृहिकतामहाराजसो

ब्र॰स॰
पा॰
१३

13

हासेनलवणेन भोजनं नाकेन्मापिपासां नजलेन
या नददर्शसखीः पार्श्वे नोकूलेन वरवादवे नहेहेयू
हयामास वसेरणवराननं नवकारललाटे वतिलकं
चान्नमाहिते हासेन वक्रीमास्यामास सखीभिः परि
वारिता सदर्श्व वहिर्कावनश्श्रावजनोदिनो श्रना
गुसेत्त्क्रोपाश्रनर्नेनेनददर्शसा १७ तस्याश्चालस्य
नोहसाजगमः श्रीत्रेवमानरं श्राहस्मवचनेप्रेम्णाकै
कयीजननीमति १८ आलस्यजं तु भयपभयपमहा॰
भागेस्वस्तोविकृतोगतो भोजनेगृहनेवनोदेहस्य
नहिवर्तने १९ यदापभूतिनेगेहंयोगिगीदारमोहिनी
आगतांशंठवरीमायाभूत्वाकिंत्वं नरेश्वरी २० यस्मिना
स्त्रियोतस्याः स्थितिवकेनवान्मना नदिनान्मोहमा
पन्नाननभासाश्रुविस्मिता २१ तस्याःश्वाचभूपालो
कथाश्रावविश्वथा कथाभिर्मोहयामास कुलरू
पावयोगिनी २२ सूतउवाच सखीनोवचनंश्रुत्वा
विस्मयपरमंगता श्रुयाजिनस्ससामाना मसिषीके
कयस्मव २३ तयामणीत्रकेकेय्यासमीपंवरवर्णि
नो विलोक्यकैकयीस्वानोवचनंवेदमब्रवीत् २४ इ
तिश्रीमद्योगवाख्यानेमध्यराकैकयीसंवादवर्णनोऽध्या
यः ८ मातोवाच कारयानवेहपुत्र किंविकीर्षसिशंसमे

शरीरेन वकाव्याधिस्तोयनैर्नाशयाम्यहं १ कैकेय्युवा
च समेयं प्रकृतिर्मान्तु न विकीर्षासि मानसे किंकरो-
मि न मे त्वत्साज्ञापयने सर्वं वस्तु भु २ सूत उवाच प्रया-
जिनस्य सामानायेगिन्याश्रनिकेगता जगाद मोञ
लिङ्कमात्त्वेनीयव्यागिरा ३ कादशामम कन्या
याजानानवसमीयन: सामायौवचकृष्टावराज्ञा
वगुणविस्तरम् ४ श्रवणोन मुनेनास्तानेष्ठेवरमेत
कृगान् नथैवसुन्दरीनाभिर्वर्णनेकामुकस्यतु ५
पतिव्रतास्त्रया न यर्थान श्रूएवतिपरान् गुणान् मनसो
न हि विस्तारस्त्वस्मिन् वांछति मानवे ६ वसेऊंवति
हृत्तस्मान्त्कथ्याभिर्बहूजनान् अथवा किं न जाना
सि लोकस्य चरितं विदम् ७ अथवात्वं न जानासि त
पस्सभिरतासदा योगिराण्युवाच मयानज्ञायते भद्रे
लोकवार्ताशुभाशुभा ८ मामहच्छब्रुभावाभीन
वकन्यामनोहरा कैकेदेवाक्त्वयाहलाभूभुज: केन
हीनले ९ इति हलाम्यहं भामेसतपारुचिराकथा
न देवा वमहं भद्रे कथ्यादशारथस्य या १० अथो व्या
वर्णिनारात्रीनथैवसरहृनदी अनयाहस्ययाभद्रे
कथैवकथितामया ११ उवाच नेनजानामि मोह
नेनविशेषत: अनायासेन मोहं साम्भावं दाथि

ब्रु·स·
पा·
१४

कानना ११ सूत उवाच योगिएषा वने स्कन्ना महि-
षी कैकयस्य तु विदेशाभवने सभूद्विस्मया विस्मान
सा १२ तत्रैव समागतो राजा शयनार्थं नमो द्विज केकया
धिपतौ राज्ञी वचनमब्रवीत् १३ राजोवाच वदने नेत्राणि
स्नानेव नेनेकेन हेमना सर्वकपणमे राज्ञि पादयोः शा
पिना मम १४ राज्ञ्युवाच विवाहं कुरु कैकेय्याः सामा
यास्त्वं च भूमिप राज्ञा दशरथेनेव कोशलाधिपतेन
न १५ योगिएषा वर्णितेनेन सैव रतिनेनस भूपतेः न
त्रिशाम्य दिवानक्तं कन्यायां रमते मनः १६ नत्सिंम्यरम
ते भूपतस्या योजयते न सा राजोवाच नववाक्कर्षिष्या
मिष्यानदेवनसंशयः १७ कन्या सीत्रं नदान ब्याघ्र राघकु
लपालिने नयोग्य कुर्वन्ती वा नैव तेनो नारत्नी द्विज १८
कन्यां त्यानेव भूपस्य शाविशान्महतीसभा उपविष्टे
महीपाले समाजग्मुः सभासदः मंत्रिणश्च तथा स
र्वे सभायायाश्च नेकशः राजा न वनमस्कृत्य विवेश
स्व सभासने १० राज्ञः पुरोहितो धीमान्नाम्ना गर्गो
महामतिः राज्ञः समीपं सः प्राप्य ब्राह्मैः परिवृतो द्विजः २१
पूजयामास राजानं द्विजेन्द्र विप्र पुंगवः पीठे निवे
शयामास गर्गो रत्न विचित्रिते २२ स्थितिपालस्य नेस
र्वे श्राद्धपूर्हे हिमाननेशे वाचमंत्रिणः सर्वान् सखा राजपरि

राजोवाच साकेतनगरे राजा नाम्ना दशरथो बली
तस्मै देया मया कन्या केकेयी नाम नो जनाः १४ यदि
रोचनमहाकं क्रियतां मा विलम्बितम् सूत उवाच इ
ति वाकेन रेणास्य कन्यास सर्वजनोऽब्रवीत् १५ नादेय
न्या गिरा गेहे निनीषेयमनन्तरम् जनस्मृतः समी
वीने समीवीनं वचनं तेन ते स्मरम् १६ कन्यात स्मैप्र
दातव्या सर्वथैव राघवजायसा इति मन्त्रुवतां तेषां मे
वै मे क उवाच वै १७ सुमते खलु हे हो हि राजा दशर
थः किल वैरेभ्यः संनिवर्त्याम्ब नः सरोजो महीपतेः १८
कथं देया सुकन्या यत्र बहुपलेशुनायच सूत उवाच
नदा श्रोवाच गर्गस्तु विप्रो राजगुरोर्हितः १९ श्रोतव्य
वचने सर्वैरिति मे प्रमनो जनाः गर्ग उवाच केला
सपर्वते श्रेष्ठे मलका नाम वै पुरी २० नेह्या गंगया
रम्या हृता वालकलेदशा तस्यां वसति वै राजा कुवे
रो धनपालकः २१ तेन सत्रे कृते सर्वे स्त्रीहरेः प्रीति
कामया तत्राजग्मुः सुरगणा वला वामदेवोकसः २१
तथा ऋषिगणाः सर्वे यत्ते वयनदस्स व आनगाम
श्री वो यज्ञे यावस्यां तेऽदिन्वासह २२ उग्रस्यां तस्मिन्नोदे
वीगणे शेन शुद्धेन च शिवे निवेशया मासः समामान
प्यते जनाः २४ धनपालस्य यज्ञस्य वसुवपश्माद्भुतं

ब्र·स·
पा·
१५

निर्विघ्नेनसमाप्तस्ययज्ञोयंयनदस्यच ३५ नोपद्रवाःक्रि
नःस्वैरावणस्यहिराक्षसैः इतिसर्वेजनादेवंपप्रच्छुर्गि
रिजापतिम् ३६ जनाऊचुः गंगाधरमहादेवप्रलयप्र
लयंकर सर्वज्ञानासिदेवेशभूतभव्यभवत्प्रभो ३७
रावणोराक्षसैःसार्द्धंकस्तंनाशंव्रजिष्यति देवर्षिपितृ
भूतानांसर्वोपद्रवकारकः ३८ श्रीशिवउवाच शृणु
ध्वंसकलादेवाभविष्णुवरिणेमहन् अयोध्यायांमहा
पुण्यांराघवोवसिवसिष्ठि ३९ तस्यपत्नीसुमित्राचकौ
शल्याचनन्त्यांगजा अपराकैकयीनामतस्यांश्चम
हात्मनः ४० नासांइज्ञाभविष्यंतिचत्वारःपरमाद्भुताः
नाम्नारामश्चशत्रुघ्नोलक्ष्मणोभरतस्तथा ४१ सर्वलो
कस्यकर्त्तारोभर्त्तारस्तेकुमारकाः उपास्याद्विजदेवा
नामस्माकंविष्णुभावनाः ४२ तेषांमध्येचयोरामोभ्रा
तृणांज्येष्ठएवसः पितुराज्ञांपुरस्कृत्यवनंरामोग
मिष्यति ४३ पुत्रपौत्रादिकैःसार्द्धंरावणंसोवधिष्यति
स्वस्थाभवतभोदेवामाविनांक्षिपतोहृदि ४४ गर्ग
उवाच इतिहन्तमहंयज्ञेस्यश्रोष्यंत्रैवकामरा रा
त्रादित्याकुवेदेवाकन्यपिहेसभासदाः ४४ राजोवा
चसम्यगुक्तेनयात्रबलाविदेहतेनमहात्मने कन्यांतस्मै
प्रदास्यामिनरवर्यायमोयतो ४५ गत्वायोध्यांप्रकन्ते

ष्यो विवाहस्तेन या न च कैकेय्यास्तस्य भूपस्य समये
न महामते ४७ समयस्त्वीदृशो विप्र धार्य्यते मे सदा
मिते कैकेय्या मम पुत्र्यास्तु राज्ञः पुत्रो भविष्यति ४८
न सैव राज्ये प्रदेहि ते समयेनानेन गृह्यताम् एवं कृ
त्वा त्वया विप्र देया कन्या स्वयायते ४९ गर्ग उवाच गमि
ष्यामि महाराज नगरे प्रति भूभुजः विवाहं कारयि
ष्यामि पुत्र्यास्ते समयेन तु ५० सूत उवाच राज्ञा तम
स्तु सो विप्रमनस्यैव विमलीमति फलदानेन संमतः
विप्रेणागरि कैकयं हि ५१ श्रुत्वा च कैकयी कन्या मिति
शोवाच योगिनी कैकेय्युवाच हे योगिणि महामाये
गृहाणेषु वचनं मम ५२ ग[illegible]यो योध्यां पुरीरम्यां राजा
नं दृष्टि सहर्षाम् यथ्याय हानि मां भूयो दासी नव
भवाम्यहं ५३ गर्गो यानि विवाहार्थं मम त्वं गच्छ वा सु
नः कैकेयी वचनेनैव विज्ञाप्य सकलाजनान् ५४
योगिणि विमलो प्राप गर्गादयेद्विजोत्तमात् वरि
ने वर्णया मास तस्मात्तन्मना यद नु पिनम् ५५ राजाय
मो दत्त चुम्बा यात्या यनागस्य वायमस्य एवं कालेय या
नेव तस्यै यो ध्यां प्राप्य सोमनिः ५६ राज्ञा तत्र निपयो विप्र
गृहीत्म यत्नो द्विजे प्रणम्य पादौ विप्रस्य पापघ्नं वद
हौत्पः ५७ राजोवाच सांप्रतेजन्मसाफल्यं जातं मम

ब्र॰सं॰
पा॰
१९

16

मनयाद्विज दिष्ट्यामद्यामयापादौस्पृष्टौनेडरितव
यौ ५८ अनुकंपमविप्रनिदासेदीनेकृनावया ब्राह्म
णाद्धरिभक्ताश्चमूर्नेगुस्हृदःसदा ५९ भुवाटंतिम
हात्मानःपुनंतोनिखिलंजगत् यत्नात्कृनामहंयस्य
स्तवदर्शनकारकः ६० अद्यैवाकुरुहेविप्रहृनोभ
वनेभुवे अयोध्येयंपुरीयन्यायत्रप्राप्तोभवानृषः ६१
वैलवाब्राह्मणाश्चैवगेहेदेषोचयत्नने यत्रयत्रनवै
यांतिव्याघ्रकीहृगृहाख्यने ६२ पुनीहिपादयोधूला
नस्माबेदंगृहेमम स्नानावैवपुनिंगृहस्यब्राह्मणैः
सहराजराट् ६३ गृहेंप्रवेशयामासविधिनाविहिते
नव गर्गस्वमेदिवेशाप्यदर्शमहत्तीश्रियम् ६४ जगृ
हमतिमाविप्रोहृष्टाराज्ञोमहोदयम् इतिश्रीसम्मो
याख्यानेसूतशौनकसंवादेगर्गराजसमागमोना
मसप्तमोऽध्यायः ७ मनउवाच अप्योदमारथोरा
जामयावेभोजनायने वनर्विपसपकावंभज्यतो
वाल्रणैःसह १ गर्गउवाच नवसंदर्शनादेवविज्ञो
मेसर्वसंशयः यस्माद्भवीषिधर्मज्ञमिक्ष्वाकूणाम
हजिनाश्चार्थिनोयेलहीनेर्मानेर्विशोषनः ३ रघू
नोहृदयनेवमाउरन्याःकिलस्थियः हृहंनलेभिरेषु

द्वेरिपवः शस्रयाणयः ४ वाणेन शक्यते त्वो त्वरत्व
वेशानदेश्वर वह्नणेपत्रासाव्यामे भूगोलेवर्त्तनेनृप
देवलोकेवशायेनि देवकन्यासहस्रशः पत्रास्तवम
हाराजपाताले नागकन्यकाः ६ पत्रासानवहेराज
न्कर्णे स्पर्णेममानघ नेत्रयोः सफलार्थायसन्नि
धिस्तेजनाधिप ७ श्रीशयावागतोराजन्नहेहूरान
वास्तिकम् स्पर्णीकुरुममशेपेवदान्यानांशिरोमणे
नदानुजेमहाराजनवान्वेपीतमानसः निशम्यव
मनेर्वाक्यमब्रवीत्सनरोत्तमः ९ ध्यायंश्रयोगिणी
वाक्यंश्रीगर्गकोपनाधिपः श्रीदशरथउवाच
कथयस्वमहाभागवांछितंस्यात्मनः शुभे नथेवाहं
करिष्यामियथाज्ञास्ति जनार्पने किंवहूक्तेननेकार्य
प्राणेरर्थेश्चसाधये ११ गर्गउवाच प्रेषितोहंनरेंद्रेण
काश्मीरस्याधिपेनच नर्मदास्यतिकन्यासस्समये
ननराधिप १२ समयंश्रुणुजेभोराजन्त्रितिनसमही
पतेः केकयीसमकन्यापायस्तुपुत्रोभविष्यति १३
नस्मैराज्यंददानेवंग्रहस्तात्समकन्यकां अनेनस
मयेनापिविवाहंकुरुभूमिप १४ श्रुत्वाप्रोक्तंनया
वेवशाणेरर्थेश्चसाधये इतिप्रोक्तंत्वयामत्समि
दानींक्रियतांनृप १५ सूतउवाच राजानिशम्यत

उ॰स॰
पा॰
१०

ज्ञात्वेमनस्येनद्विचारयन् किमयं कथनेविश्रामनसो
भ्रमकारके १६ विवाहस्तुसमामीष्टोनकृतोराज्यमर्पणे
यदिदेवन्ममकृतास्त्वमविघ्नेनिस्तुविशाः १७ मेवापि
स्सर्वेशास्त्रमर्यादोवकुमारकाः नन्वत्तेनिमहा
त्मानश्चादाविक्ष्वाकुनाकृते १८ इतिदिनिश्चित्यराजा
ववसिष्ठादिभिरात्मवान् निश्चयंतामनःक्वनाग
र्गीमाहकृतांजलिः १९ यथावदसिभोविप्रत्वथैवक
स्वारूपहरम् सूतउवाच गर्गस्तुभोजनेवक्तेश्रने
नसमयेनच २०राज्ञादशरथेनापिजगमेकैक
यपत्तनम् अश्रीयोमेविधुमस्यविवाहार्थम
हाद्युतिः २१ काश्मीरदेशपालेनमजितःपरमार्हणैः
चकारग्रहणंयाणैःकैकेय्याराजपुंगवः २२ काश्मी
रस्यापतिभीतःपरिवर्द्ददौमुदा वक्रीवेनस्तु
गंधर्वाकंवलान्यजिनानिच २३ मत्तमेषरथासा
कैकेकंयौकैकयोराज्ञाम् विवेशविमलोराजाव
नःसैन्यैर्महाबलैः २४ रेमेराजानपासाहैसवत्स
रगणान्वहून् पौलोम्याचयथादेवश्रयोध्यायां
तथान्तयः २५ चकारविविधेक्रीडापन्येवगुल
केश्वरः इहशानहिराजासोदन्वर्थेसोमसूर्ययोः
मध्यरोवाच वशिनेनमयामद्रे विवाहेन्तमनोहरे

२८

अनेनसमयेनापिस्मारितंतेसुलोचने १७ किंवहं
निसयन्नस्तविस्मृत्यसमयेनव यदिरामस्यराज्यं
वयौवनेवभविष्यति १८ नदानयंतिरुन्नाहाश्चरि
कास्तेमवेयहि सूतउवाच निशाम्यवाक्यंकुब्जायाः
कैकयीचस्मितानना १९ वरारिस्थितेनेनपद्येननिर्भ
नीमाहमेधराम् कैकेय्युवाच कर्मणातोन्वजाना
मिदैन्यकन्याचमेथरे २० ईदृशीयदिशामेवबुद्धि
स्तवसमागता जिह्वायाश्छेदनेचैवकर्तव्येनव
पापिनि २१ नेत्रयोपादनेचैवनासिकायांविशेषतः
छेदेपापसमहंनेस्यगुरूपेणवर्तते २२ एहोपरि
महापापेश्रीरामेक्रूरदर्शिनि पुनर्जेष्यानपश्येनमे
ध्यरोवारुहासिनी २३ सूतउवाच यदिकोनरमात्रे
णराजादशरथोद्विज उवाचशत्रुहेन्तारंजाताक्र
कारयकैकयीम् २४ सोयस्थितोचहेपुत्रगरहीता
हस्तमानय पत्न्याःसर्वास्थिनासूत्रकिंकरोतिच
कैकयी २५ शत्रुघ्नःसंस्थिरैभःसार्द्धंयासादरत्नने
दनः याकरोहमहावीर्योमानवाकारणायवै २६
मानवंवीक्ष्यशत्रुघ्नः कैकयीसमभाषत शत्रुघ्नउ
वाच प्रवीवगच्छभीमातस्येयोमेधरयासह २७ रा
नाकारयनेनोवगंनवोनत्रैवसया २८ काहसमा

ब्र॰स॰
पा॰
१३

हृष्योन्यायपयामासकैकयी ३८ शत्रुघ्नोरिप्रवीरघ्नोम
हावीरोमहावली कैकयीस्मारिकांनेवप्रहृष्यमंथरा
ब्रवीत् ३९ श्रुनस्मस्युसनोभद्रेमत्ताकेप्रेमनःप्रिये प्रा
त्रुघ्नस्सायस्तुमंथरोवाकमब्रवत् ४० इतिश्रीमन्नो
पाख्यानेसूतशौनकसंवादेमंथराकैकयीसंवादोना
मात्रयस्त्रिंशोध्यायः ३३ वालाकुत्तुः मंथमेवत्रिवचेतं
भरतस्यचमानरं मंथरोवोम्यनाकोपाज्ञानोहस्तं १
निधायपवु २ भर्त्स्यामासेसावालान् एपगुविकबव
नेति श्रीत्रनतोऽशत्रुघ्नोनावतस्याग्रहृष्वरे ३ पपा
तमंथराभूमौहाहाशाहृवकुर्वती शत्रुघ्नोपिमहावी
र्योजहासवालकैःसह ४ हस्तोग्रलिंचकैकेय्यागृ
हीतापितृवेगिके तितायमाजवालाजहासमंथरा
प्रति ५ मंथरावायपौतवमस्वलेनीचपदेपदे राज्ञः
पपातसावाग्रेकराम्यां निघ्नतीस्तनौ ५ शत्रुहावा
लकैःसाहंइहावसदनाद्धहिः मंथराकंदतीहहा
भूपाग्रेनिघ्नतीशिरः ६ सापालेममिदंवाक्येजग
देमंथरान्तपे मंथरोवाच नेमायपपमहाराजपति
नायवणीनले ७ शत्रुघ्नेनकुमारेणहस्वेशोवना
डिनाम् वज्ररूपीयमगेतस्तमिवाननयेननाम् ८
नाम्नाकुर्वतिविख्यातामेदिरेनवभूमिप स्मानमारे

णभग्राहेन कुम्भेन मयि स्थितेनम् ९ इदानीं नृपतेर्जाता
शत्रुघ्नेन वनाद्विना ऊर्ध्वाकृता नवयाराजन्कुब्जद्वारेण
भूम्यते १० इतनस्यायसावेडी सुमित्रोवाचमब्रवीत्
अहो देवि कुमारेण कंटकेन वनाद्विना शत्रुघ्नेन म
हाभागधेयेनिनेनवयाम्यहं ११ सुमित्रोवाच नम
याधेरिना खंडेधात्रुहाकषकंटकः १२ बालकानां
स्वभावो हि रोदने नाडने ऋवं वनेने मंथरे मा किं से
यालेभमिदं वचः १३ नावजगादरामस्यधात्रीपरम
सुंदरी मत्वे विलोकाराज्ञः कृतसपत्नीमाननयैवव १४
यन्योवाच मंथरे श्रृणु महाकामयकसत्तमसव श्र
परायमहायाये बालानां क्रीडने सह १५ नवजयन
नेज्ञाने हृवरेन वयापिनि नाडने कंटकसेवगदा
गादिवरो हरिषि १६ सुनडवाच ऊर्ध्वाग्निशम्यवाकंच
यन्याधात्री गरेवाद्रुनं विवाप्य हृदये चार्पितस्त्वाका
समेधरा १७ ऊचीरामस्यधात्रीवनवसंपवर्णने
द्विज मंथरोवाच मनिसेवोयने मानकेकयापेऊ
भाषिणि १८ नेवदसि महाधूर्तैकदासे मोहसेन्दपे
शत्रुघ्नकर मुक्तोये कंटकोवज्रसन्निभः १९ तेनद
क्षिप्तमेभग्गानस्योज्ञानेवऊनकम् वयायन्येकतं
सर्वेराममानीयचात्रव २० तरामेरस्तवायानिनवे

ब्र॰स॰
पा॰
१९

माः पुत्रमानवः इत्येवं विललापाथ मेथरा यायदर्शि
ना उवाच जननी कूरे निष्ठनीवात्मनः शिरः येषां कू
रस्वभावस्य कूरकर्मणैनेष्वितां नदामतिंन्नपश्चा
च्छुः सुमेनाः पुरवासिनाः ११ इदमेवमहाभागाश्रीम
द्भिः हृष्टमनेयुना लोमशउवाच कथयिष्यामि भोः
लोका मेथरावरितं महत् १२ यच्छ्रुत्वाभिधानेथेयि
कृत्स्नत्राहृदयेभ्रवः दैत्यानां प्रवरोराजा प्रह्लादस्य
सुनोवली १४ नाम्नाविरोचनो दैत्यो बलएवः सुमते
गरः तस्येयं मेथराकन्या पूर्वजन्मनि नाशुणः १५
तत्रापि मेथरा नाम दैत्यकन्या न दातस्मात् विरोचन
स्य पत्नीत्वा बलएवाय मैवत्सलः १६ राज्यं जहार दे
वानां तेन देवा निलज्जिताः हतश्रियो निरानेदाश्चाव
स्थे मावरुणं गताः १७ हृष्टस्यातिं सुरैः सर्वैः मन्त्रवत्रात्म
नोहिते देवाकुत्वः बदीपायं महाभुद्दे येन लप्स्याम
हे दिवं १८ विरोचमेन सर्वेलोराज्येन लब्धं मकेटके न
मान तापनेस्नामित्रलाकेकथनेन किं १९ पनच्छ्रुत्वा
नवचने यत्नवाचवहहस्पतिः हुपेनवालणाभूत्वाभिया
तद्दैत्यमंदिरे २० मोहयन्तः सौम्यवाक्यैर्दैवाः कुर्वन्तु पाव
नो दैत्यस्य परमधर्मं सेविष्टं ते सत्यधर्मेयोः यदि दानेमतिर्हो
वक्तुते दैत्यसत्तमः तस्मायाचनवामंष्ठुम पंकिलासार्थनमयाः २१

ब्रह्मासृतिमहात्मनेजाज्ञात्वादेहेंचवेचलम् निर्द्दिष्टाग्र
करुणादेवादैत्यराज्यंसमापतुः २३ कृत्वाब्राह्मणवेषा
श्वनिलकादिभिरन्विताः विरोचनस्यधर्मात्माज्ञा
त्वादेवान्समागतान् २४ ब्रह्मरूपधरान्दृष्ट्वापूजया
मासधर्मवित् अद्यगेहेंसमायाताः ब्राह्मणाःक्षिति
देवताः २५ वाञ्छितेनतुधर्मज्ञाःकिमर्थमेग्रहाग
ताः देवाऊचुः याचिनस्त्वयथ्यागेगाऽथ्यागालत
योयथा २६ फलितेवयथावृक्षंपथिकाश्रयनविणः
दानिनेत्वर्थिनःसर्वेभुवनीभिन्नकामुकः २७ नथैव
त्वांवयंसर्वेविद्धियज्ञार्थिनोनृप विरोचनउवाच या
वधममराःकामंकंददाम्यहमानताः २८ नूनमूःप
रकार्यार्थन्त्वेणसंनित्रुगेऽगे तुमारेणवफलानीव
रत्नानीवमहोदधेः जलानीवचमेघानांमलयेचं
दनयथा नथैवममसर्वेंवदेहेनसहब्राह्मणाः २९
कीर्त्तिरस्तुहृषिव्योमेश्रीमनोवप्रसादनः लोमश
उवाच वाचंनिशम्यराजस्तस्यमराब्रह्मरूपिणः दे
वेषपरमधर्मज्ञंकपटाद्वययाचिरे देवाऊचुः श्रात
दैहिमहाराजब्राह्मणेभ्योहियाचितं ३० वचनंतस
माकर्ण्यदेवानांकामरूपिणां नह्यसोद्वैमहादैत्यः
सहस्त्राकामब्रवीत् ३१ गृह्णतांकाममेवामाऽथवा

ब्र॰ स॰
पा॰
२॰

यपनेन किं प्राप्तिमसमानुषे देहेनोपकारायकल्पते
नहन्नाविप्रसेवाचनेन किं नरजन्मना देहेनमोचय
मोनसर्वेषांपश्यतोहयीः ४५ बभूवपरमंकष्टंदैत्या
नोडुःसमेमहन्न हाहाशद्वचलोकेषुकर्मदैत्यस्सरा
वनो ४६ देहेदैत्यस्यहृषिरुम्राणांस्वर्गिभिःकृता
इन्द्राद्यालोकपालाश्चविस्मितिभवसंभ्रमाः ४७ प्रयासे
तिस्मनेकर्मदैत्येनाचरितेह्यपन् आदित्यपाप्सने
सर्वेसंक्रंदनपुरःसराः ४८ त्रिदिवंभेजिरेनैवेसप
रेनेविरोचने परमानंदमापन्ना दिविदेवगणामहाबला
४९ दैत्यानांचमहाशोकोम्स्तेनेराजन्यभूत्किलासमे
ताःसंघशःप्रोचुःसमायामेकत्रसंस्थिताः ५० अहोदेवा
महाभूतोऽस्माकंहननेरताः छलेनासन्नृपाल
स्यहताःप्राणामहौजसः ५१ किंकुर्मोह्यिवयंकस्यश
रणंवव्रजामहे लोमशउवाच एवंस्मित्रेतरेलोका
मेधरादैत्यरक्षकाः ५२ सुज्ञाविलोचनस्यासीत्स्य
ङिताख्यकर्मसुचावावदैत्यान्सदृश्यप्रगल्भादैत्यर
तो ५३ मेधरोवाच अहंरक्षांकरिष्यामिपुष्माकं
वाश्यविदयया वरंननिर्भयालोकेहननार्थेद्दिवौ
कसां ५४ लोमशउवाच प्रोक्तंमेधरयावाक्यंनिशम्य
देहजातमनाः नुष्ट्वमेरिजेसोरवावाक्योः संदर्भशोभ

नैः ५५ उग्रंमेघरमेव क्रुद्धोद्दिनाद्दैत्यकन्यया मयोत्थ
वैशारीवाणोवलिर्वैरोचनिस्तथा ५६ हयग्रीवः शं
कुशरोयेवत्रिपुरवासिनः पौलोमाकालकेयाश्च
ह्लादाद्यामहावलाः ५७ वाहनान्यपयुञ्जन्तदैशिना
उष्ट्रैश्चैनसः गजानाहरुजः सर्वेरथानवमेघ काश्य
पाः ५८ अश्वैकेविद्युन्निर्याताः शूकरैर्गर्दभैर्मृगैः
सिंहैरन्यैःखरैरन्येवलाः पत्तिभिर्निर्ययुः ५९ आन
कानादयेनसर्वैः सोत्यानन्यैवशात्रवः अन्येगनामहा
वीर्याः सेनापाधजयाविणः ६० दैत्यानांवसमयोगवा
... शंकितमानसः देवहृत्तोमहाबुद्धिर्नाम्नाशो
नकवाक्षगः ६१ कथयामासवैन्द्रायसहायमेघरा
क्रते देवराजोमहातेजादेवानाज्ञयपत्तदा वध्या
नोदैत्यसैन्यानांवलेसर्वेहिदेवताः देवराजेनचाज्ञाता
देवाः सर्वेचनिर्गताः ६२ गंधर्वाश्चैवगायंतिदेवानाम
ग्रतीस्तुते केचमेः पोभमानाश्चकेपमानैश्चवाद्युभिः ९५
गजराजंसमारुह्यवज्रपाणिः सुरारिहा उद्गतानिवदे
वानादैत्यानांवलमावमौ पृथिव्यांवाभवद्युद्धंजनानां
भयकारकं कंठयुद्धंमहाभीमंदैत्यदानवयोर्महत् ९९
देवैः पराजितादैत्यासहरेंतोमेघरागिरं निर्ययुः शरणं
नसाशानमत्राणायभैरवः ६३ मेघराचमहापापादेवा

ब्र॰ स॰
पा॰
११

नाथाहेनवै निर्जगाम गृहात्तूर्णमाकाशे वाम्नविय
था इति श्रीसन्ध्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे द्वा-
मोध्यायः १ लोमश उवाच ततः स्थित्वा सुनासीरान्
गणपानासनत्तणाम् आदित्यांश्च महेन्द्रादीनश्विनौ
मरुद्गणास्तथा १ विश्वेदेवान्वसूंश्चैव रुद्रान्घोरान्विना
मकान् संख्याकृत्याव सर्वेषां हस्ते पाशान्समाद
धे २ पाशैर्बद्ध्वा च देवानां विमानानि च वाहनान् पा
नयामास भूमौ च गजराजे महाबले ३ आखण्डलोपि
वेगीन्द्रं गजपीठाच्च वेपिनः पलायितो गजेन्द्रकाद्दे-
वान्सर्वांश्च गोत्रभिन् ४ गतो हवैव वरुणस्यैव वरुणो वाग्न

स्तथैव च वायोर्मृगेन्द्रयाश्चीश्वेदमाः सिंहे महाबले ५
आदित्यानां तथा वायवान्वाजवेगसमान् जवेव्यक्तं
वगणेशस्य नीलकण्ठस्य नेदितम् ६ कुमारस्य
मयूरं च तथा वाम्यानवं यमस्य नहि वा यमराजस्य शि
विकोपनदस्य च ७ स्पन्दने सोमराजस्य च वंचमेघ
राशम् बध्वा सर्वान्महावेगी पाशाश्च जगन्ना
हयाणिना ८ सुहीनाकर्षनेचके देवानाम
तशालिनाम् ॥ लज्जिताश्चाभवन्देवा-
वीलसनश्च परस्परम् ९ ॥
॥ ॥

गंधर्वाश्च न दास सर्वे जगद्गुरुर्निर्ज्जरान्सृतिं गंधर्वा ऊचुः
क्वगतो मघवा देवो हित्वा चाभ्रमवं प्रभुमम् १० ब्रह्मला
सेगकर्नीव देवराजो नदर्पणे क्वचास्ति मरुपन्यो
वगामोचेन्द्रो निशाकरः ११ क्वचास्ति रुद्रो जगतः
प्रलयेनिरतः सदाशी सरुपस्सपो विलोचनयाव
तू हसनः कुबाक्व चास्ति धनदो राजा रणेकाणोहि
मेदधीः पार्वत्या मन्यु पश्येदेवन्नयिंगत्वं ब्रह्मवत्र
ची १२ कुत्रवास्ति सुराचार्यो भ्रान्तः यत्पाब भोगवा
न् भोगपवत्ताः सर्वे नचसेरत्तणे सुराः १३ अस्माके
पीड्यमानानोवले शस्त्राररणाजिरे विनिर्द्दिरे नदादे
वानांधर्वाः रणमंडिताः १४ विश्वावसुस्त गंधर्वांग
धर्वान्स्वानमर्ज्जयन् विश्वावसुकवाच कुगीतैनैव
मायेन्द्र सदा देवैः सुपालिताः १५ गुणानेषांपरिसज्य
हूयेवेन्मगुणेरताः यथाकोलोवनेदुं केम्नकासवं
फलेविच्यम् १६ नारायणस्यचोगणादेवान्मनेम
हावलाः रानात्रिंदंतिपेपापानेवनरकगामिनः
निंदंति देवान् शत्रुवनपापमूप्ता साधूश्चविप्राह
रिवैस्ववोश्चतीर्थानिनिसेचंश्चब्रतिनो यमोश्चमेवे
गमिष्यंतिपमालयं च १७ मानन्नीपेववोन्येषांक
मैवेषांकचित्कचित् नस्मापशोहिगापंहसराणं

१२

ब्र॰सं॰
पा॰
११

मधनेत्तुपाः ९ पनेत्तगाद्वनेथ्यनिदैत्याविसोर्विभू
नयः सदालाभोजयस्तेथोविसः प्रसीदति १० निभी
त्सिनाद्मनेसर्वेगेपर्वासेनस्वामिनालज्जिनाश्चाभ
वन्सर्वेजगुर्देवाम्महास्तवैः इतिश्रीसत्योपाख्या
नेसूतशौनकसंवादेमथुरावरिनेपकादशोऽध्या
यः ११ लोमशउवाच नदादेवामहात्मानः संसर्गीने
निशम्यवै मथुराहननेनंदयलेवकुसेरणमंडले ८
देवाऊचुः हेमहेंद्रमहावाहोमथुराहननेरजगा
ज्ञानोकान्यथाभूमौवय्याकर्षन्तिमानवः १ नथा
स्नाकमिपंपापाकुर्वनेवरणाजिरे पनोजहिमहा
भूतौनेवयेनहिंसोषभाक् २ स्तनउवाच देवेकुक्ष
श्रमधवावयेनस्वामनोदये स्तीत्वादेवराजोहक
येवाकरवैववं ४ सागसाध्वयोर्षिन्नमहरंति
नमानवाः किंपुनर्मेहिंप्याःपापकुर्वनेनहिदेह
शम ५ वाकेनिशम्यनेदेवावलारानेगेसोहनम
ऊचुःपरस्परंदेवाःइदवाकेनविस्मिताः ६ इंद्रेण
वक्तुमासंज्ञानाहंहन्मीतिमथुराम् नस्वाद्यमन
सोविस्मेःपारणावयसंकटे ७ पामोनिश्चित्सवा
दिस्याःपादपरोहेर्हदि वारयामासत्वग्न्नामथ
राहननोपनाः ८ नारदोपिमहायोगीविकुंठेहरि

मीश्वरम् न्यवेदयन् देवानां संकटं मेघराक्षनम्
नक्छुत्वा भगवाञ्छ्रीश्चेववंयासिं महाबलः नंदके
नामवक्रंच सुदर्शनमिनीरिनम् १० सोवजन्यम
हाशंगदांकौमोदकीनथा स्कंधेदधारशार्ङ्गं च
कष्टान् एनिश्रियःपतिः ११ नमोनिभेमहावर्मेह
स्तैनैकेनपंकजम् पीनोवरंसमावेष्णगरुडत्
१२ जगामपार्षदैः सार्द्धं समरे देववैरिणः वामदे
वीज्यमानश्च स्वेनच्छत्रेणराजिता १३ पार्षदैः से
व्यमानश्च नारदेन स्तोत्रवाजिना नारायणो हि वि
श्वात्मा देवानां रक्षकः सदा १४ आजगाम महारणे दे
वानां रक्षनाय च नमायो जं समीक्ष्याथ सुरासुराः परमह
र्षिताः १५ उत्थिताः समरे शीघ्रं प्राणोन्तं न इवागता
जातू पिवेन इव वक्त्राः ज्वालि हन्न इव लिह्यया १६
जिघ्रंन इव सत्ताम्भां स्निघ्नंन इव बाहुभिः प्रणेमु
संकलादेवाः शिरोभिश्चरणे हरेः १७ नवपञ्चश
णताः विसंज्ञ कुलपंकजलोचने कोटिविश्वनिभं
वहंदयंते मनविग्नहं १८ दयानेकोत्सवंकेदे
लक्ष्म्याः विभ्रमदंपन म वाह देवं जगन्नाथं जग
नोकारणंपरं १९ भुजैश्च विटपाकारैः सर्वाभरण
भूषणैः जिष्णैर्यवरयालक्ष्माकस्त्वहतमिवापरम्

वृ॰
पा॰
१२

देवारिभुवनीगंडगनिलकण्ठीत्रिलोचिभिः आशुधैर्मूर्ति
मद्भिस्त्वक्कुजङ्घिस्थ महासनम् ११ त्वमकानेनविशोयेन
कनिष्ठेनाकृतसत्त्व सकलीकृतदहसेनविनीतेनस्था
पस्थितेन १२ त्रनुगतहंसकुर्वतेनविशदेलीचनैः स्वरान
नमस्कृतमसहादेवमूर्त्तुर्देवाःसवासवाः १३ देवाङ्गुष्ठः
नमोनमोजगन्नाथित्वमोविश्वस्थनेत्रिमौविश्वेविभ
र्विविष्ठन्माकल्योनेविश्वहारिणे १४ उत्तमाविजन्त
योसिमलयेशंभुविग्रहः पालनेत्वंमहाविष्णुःसत्रा
वैश्वत्रियाकृतिः १५ नीलादीनंवसेयोगाद्धिमाद्रिस्फ
टिकोपृथ्यायथ्यात्मकेजलेद्वियेरसेभुवकृयेपते १६
नचैवनमहावाहोवेतनाचेतनेभुव ग्रङ्घ्योमितत्रा
येत्वमनयासर्ववस्तुभाक् १७ श्रजितस्त्वंमहावाहो
निजभक्तेष्टगोपने अव्यक्तोचवेदाश्ववेदजिव्यक्ति
कारणम् १८ देहेष्विजंतज्ञातेनित्यकामानुपकारि
णम् दयालुत्वाहिमोदेवत्यमेवदत्तिमूढधीः १९ गु
णाणांजरयासुक्तेसर्वज्ञेनविडुजेनाः सर्वप्रभुरणी
शस्त्वंसर्वयोनिस्त्वमात्मभूः २० नमेकः सर्वभूतानां
शरीरेवाप्यतिष्ठसि वनुर्भुजवन्नवैगवन्वैदावत्
गुणः २१ वानुर्वर्णविवत्तेनोभूतवनामौवनगुरुः समे
स्वसामेकपगोपमेतेजलेभूतमोसेनसमकेश सामर्वि

तेऽवनम्रमलोके विराजमानोन्तर्हि समसमे: २२ मन
सानिग्रहानेन योगिनस्त्वामुपासते अजस्तेजन्मधारी
वनिरीहस्त्वं च शत्रुहा २३ योगनिद्रानिमीलाक्षस्त्वदा
जागर्षि मोविभो आगमैर्वहुधा मार्गाः कृताश्च कृतवसि
द्धये २४ श्रेयांस्येव हि जाह्नव्याः सिंधोनेव पतिस्तुवः
नन्तमर्पिनविनाश्रयनभक्तास्त्वडुपासकाः २५ गतिः
स्तेषां महावाहो भुक्तिमुक्तिप्रदो भवान् यथा सर्वेषु
भूतेषु स्नाकाशो व्याप्य तिष्ठति २६ तथा सर्वेषु भूतेषु
मित्रामित्रैर्न राजसे भुनासि किल नाम्नाव पालयिद
पिय २७ किं पुनः स्मरणेनापि दर्शनस्पर्शवेदनैः स
मुद्राहिवरलाभेनेजो सिवरविभावसो: २८ तथानं
नोस्मपारागिणचरितानिलसंसितव यामैनेयप्राप्तिसर्व
वनचाप्राप्येहिकिंवन २९ अव ग्नहाय भक्तानाविः
भर्षिजन्मकर्मकर्मणी महिम्नस्तव वानैव सुतपो
वैनलेभिरे ४० तवं प्रसादयामास तरानारायणोह
रिं यथार्थं प्रार्थनेनेनस्तनलगतिः परमात्मनः ४१ तसे
न्यवेदयन्त्रते हरये प्रभवे निजे निरोधं देवमस्माकं
सागरेमंथरोदयेः ४२ अस्माकंनारणेशक्तोभवाव्य
मनसागयन्त लोमस उवाच निशम्य वाक्यं देवानां
भगवान्नजेन्तरणः ४३ उवाचतात्त्रताहे वाल्मग्रान्यस

ब्रु॰स
पा॰
२६

नमागरे श्रीभगवानुवाच हरेगच्छत्वंवोकक्षेमयिति
हतिनायके ४४ किंकरिष्यंतिदेवास्त्र किंकरिष्यतिमे
यरा इदानींविद्विषिष्यंतिमयिपन्नेहतेमनि ४५ तुष्णा
भिक्षहतेस्तोत्रैर्येपठिष्यंतिमानवाः तेषांकामवरा
न्दास्येनित्यदावास्यपातनाः ४६ सर्वतीर्थावगाहस्यप
त्फलंजायतेत्तिनौ तत्फलंजायतेपीत्रंस्तोत्रराजस्य
पाठनः ४७ किंवहूक्तेनमोदेवाः सर्वपापक्षयंकर
म् स्तोत्रंचदेवदेवस्य शृण्वन्यान्तिपरांगतिं ४८
इतिश्रीसत्योपाख्यानेसनत्शौनकसंवादेद्वादशोऽध्या
यः १२ श्रीभगवानुवाच यथोच्यतेमयादेवास्थैर्यपा
कप्रासनः करोतुपीत्रंस्तन्नामंमेथरादैहनाशने १
तस्मात्त्वयाहिभोवज्रिन्मेथराहननेकुधि लोमश
उवाच आज्ञमोहरिणावैज्ञोसगमन्मेथरांप्रति २ दे
शेः सहनदादेवाश्चभूवरणामंडले तदाचमेथरा
पापाश्चहेहस्ताराचीयति ४ चकारवज्रयोगायेश्वरे
दरनिवारणे इंद्रउवाच उत्तयास्ससिपायेनवैरक
नामयासह ५ सहस्रारेणवज्रेणतन्मांडेद्वोहिमस्त
के मेथरायाश्चकोयेनवशीभूतोहिचत्नरी ६ वज्र
पातनतस्याश्चमस्तकंश्रृंगोनेवज्र यपातनम्
ल्लितामभूमौकरंमर्द्धिवयायारयत् ७ ॥

ह्राहे निवोबेः कुर्वे स्वपुनर्हीहेति कुर्वनी ननादस
महाचादेलवनीयरणीनले ८ दिवास्वनादिनाःस
र्वाः पत्ति णस्थायननुवऊहस्वास्वकेयिरे सर्वैजना
स्तासमुपागमन् ९ दानवाश्चापिनोहस्वायतिना
मिंद्रनाडिनाम् विद्रवेजिरणेन्यका सर्वैश्चाणपरी
स्पया १० पतिनान्यनमानोस्वपश्यतिस्मनकानराः
पतिनोश्वविलप्यन्तः पश्यानोननहिहष्टनः ११ य
राजयोहिसंजातोदेवानोविस्मसत्रियोजयोवभू
वदेवानांसरेमविस्तसन्नियो १२ संदेहोवनकर्तव्यः
समोविस्मस्वसर्वदा येषांनयाहरीतुष्टिः फलदा
तानथैवसः १३ दानवानांनयामावेशत्रुभावकं
नेरिपुः सदेवनानानयामित्रोमित्रभावकनेसति
नहिविषमनानस्यकस्यहन्नायमोहरिः स्वनासी
रोनटादेवैर्मूर्छयित्वावमेध्याराम श्रीजगामहरेः
पार्श्वदेवराजः शचीपतिः जगहेवहरेर्हेदपादप
मेवुरंदरः १४ नवमनामादेवेशामारेशामोरणोदये
गच्छदेवनिजेस्थानेमुयाज्ञामोरणाजिरान १५ एवं
नयासदाकार्यंदेवानां त्नणेरणे श्रीभगवानुवा
च एवमवनमोदेवावचनेनान्तनेकवित् १६ पुष्पा
केषारणंनिम्नंकरिष्येहंरणाजिरे लोमशउवाच ।

१८

ब्र॰स॰
पा॰
२५

मत्वाएवंसभगवान्जगामवनिजालयम् ९ प
श्चाद्देवानिजेस्थानेवादयंतश्चदुंदुभीन् सुद्वापरमं
याभ्रकाद्भुभःस्वर्गेजेस्तवे १० अथदैत्याःसमास्व
स्थागतादेवानिलोकाच आगतास्तमहेषीन्द्रं
मेषरांमविलोकितं ११ हस्वाःसमागतान्दैत्यान्मे
षरोवाचवीरिदम् मेषरोवाच परपुत्रदैत्यान्
हीनंपाकशासननाडितम् १२ सिपुंचयानगिवा
नहूपेश्वमोःपलायिताः गृह्णनयनमोशीघ्रंदोला
मारोप्यपलानः १३ विदीर्णमेविशिरोनूनंमीवा
ग्नाविशेषतः भग्नाकटिस्थमेवज्ञानहृष्टजानोहि
कवरः १४ लोमशउवाच वञ्चयाहदतीमेवंदै
त्यानोस्माएवमोनदा १५ अस्वरास्वभुजेसावदोला
मारोपपकैः वाहाश्वशिविकोवोपगेहमतिरण
जितान् १६ सान्तैर्भयसंविरैर्भ्रममयोऽवनारि
ना ऊषैःसारुदतीनीडेसीभिश्चपरिवारिता १७ इति
श्रीमत्स्योपाख्यानेसूतशौनकसंवादेसप्तदशोऽ
ध्यायः १७ लोमशउवाच दैत्यपत्नीष्यमेषरावा
कामब्रवीत् हत्वाम्योनाउनीवत्सःकोशनीवस
रहिताः १ मेषरोवाच पश्यंतमेपारीरेहिवज्रघाते
नभुग्नितं पुष्पाकंस्वामिनामर्थेयानाहंइहशीरणे

स्त्रियऊचुः अन्यर्थेजन्मसेमंदेस्मन्नेस्माकंनलज्ज
मे अबलाश्चस्त्रियोनिमंबलेनैषांनक्रमविन् १ यान्
भोगविलासांश्चकामभुक्तमरेश्चवश्यात्मनः मोरुषं
वेतिमयिमुंजगन्नीतले २ गन्धर्वाजरणमध्येचदेव
दानवसंकुले अन्याऊचुः आत्मा इत्थंनमस्माकंवा
कोवैमघवहननम् ३ इयंप्रागाहिसमरेसंदर्शयितं
स्वरान् यथागृहंनिमांदेवामोहितामममहायनः
अन्याआहुः त्वंनोदर्शयितुंयानादेवेभ्योरणमं
डले यादृशोलभनीकाश्यो भुजंतुयायशीघ्रनः ४
अपराऊचुः नूनंहिविस्मृतन्मेंद्रःकरोतिमसान
केतिनैनासिकायानछेदमिहकृतस्तेनमहात्मना
अपराआहुः कदापिनैवंकनंवयोविहीरणमं
डले यराज्ञयेनहास्यमस्माहिजयेनहियोमत्ते ६ अ
पराआहुः पुनर्गच्छपुनर्गच्छदेवानांविजयेच्छया
इदानींगमनंनोमेदेगन्नाजेष्यसिवैस्वरान् ७ लोमश
उवाच इत्येवंजगृहुस्तास्तावदेन्यमन्योगृहंगणेमे
घरादहृदयंनीचंकराभ्यांनिघ्ननीमिरः ८ प्राहुवाके
महापापामर्त्तयेनस्वरस्त्रियः मेघरोवाच किंवदी
म्यात्मनःपापंपन्नमयावरितंहियन ॥ उपकारेपिणा
नाहृतःशिवायमितिभविना पुत्रहनोपिमालायःस्त्रि

पंनिववात्रणे ११ विजैजसोनद्वेषोस्मिदोषापंवकपा
णिनः जनार्द्दनोपदिष्टेनवज्रेनेद्देनताडिता १२ का
मवारोहिविसस्त्रयमेवक्तानयर्मेआक्रनमहदे
जियोषिन्समहात्मानोनराःक्षविन् १४ एवंवदति
मायान्मामृगपलीवनरिवान् ममास्कनेषुराणेषु
नाहकोयममयानतो १५ हननोवदयासिधुर्दोषार
र्थिनेदनेदनः नपुष्यतिमहावाहुर्विसुमोयावि
नोवरः परसोभनगेनव्यमिमितिवदेशुवावदीन्
स्वयंयोनोहिहंदापोयुम्बस्तसावयापव दयाक्रुरु
नमोलोकाश्चेननावेननेशुव १७ मलपंकुरुमेवा
सलोकस्यासपुगादये कर्मयन्क्रियनेनेननवि
वर्थकमेवहि १८ जिह्वोह्वषभप्रहेवमजाकेटेनया
लनो हवरवोहृप्रहेवचकारनहिमायके १९ ई
हयोकर्मवैनसभक्तानामयिकष्यने मत्वादेन
क्षनेकर्मपुरासम्पुगेसियः २० देमेइंवमहावाहूंना
स्तारिदएपकथपगे जयानेसेहरूपेणविपुपल्ला
देहेनना २१ फवस्त्वपनोकर्मसेसारेसनिहारुणा
नपसावहरिनोघ्यवानयामासआनरम २२ किंवहु
देहेणास्यनेवानिदारुणाम् २३ विसेक्लिमपा ।।।

मिमो दैत्याः पुनर्नंकृतमे यथा मत्र नाहमन्यदेहेन क्ले
शयिष्यामि वै हरिं २४ तावमेव करिष्यामि भगवन्यदि ते
न किं मम कवरं मम महोत्सवने नाहं व्याधिना भृशं २५
वरेण न शोभास्मि पुत्र वत्स्याः पुरुषस्य वा लोमशाउवाच
तावेविं नयनीयायाकुजे तुष्टिं निवेदयता २६ अनोन्य
त्रावकासीरेकस्य विकिंकरस्य वै कैकेय्या सहश्री
निम्बहपत्रायानानयासह २७ नया सैव हृपरित्राय
रात्साद नाव भूभूने राज्ञा दशरथेनापि गद्दीना केक
यीप्रिया २८ वहुकाले गते लोकाः पुवेवैरनविस्म
ना विवृद्धं चकार परमस्य राज्यं च परमात्मनः २९ रामो
नारायणः साक्षात्परमात्मा नराकृतिः भूभारह
रणार्थाय सर्वदेवैः प्रार्थितः ३० रावणस्य वधा
र्थाय सीतया सह भ्रात्रा सौवनानि दंडकादीनि विच
कूटादिपर्वतान् ३१ यनेषां यावनार्थं च मया मोदः
त्तिरणांदिषाशोकं कुरुतमालोकारामसे कल्पमी
हयाम् ३२ इति श्रीमत्पापार्यानेत्सनशेनकसंवा
देवनर्दयोः ध्यायः श्रीअयोध्यावासिनऊचुः मथ
रार्ने हस्मीयायामयोध्यांकथ्यमायता केनप्रोपनमो
स्मामिन्संशयं नुदवोक्तिना लोमशाउवाच हे नम
नोहिमवैषांनराणामस्क्रिवेयने प्रामरणकालेव

मेथरावज्रनाडिना १ यस्मारमनसाविसंकोच्या
सरमसंहरम् येनतुएयप्रभावेनलब्धायोध्यानं॰
यामतुभा इनरोहिमनसापचब्रापन्तोमजनेनवै
ननदामोतिवैलोकेमनसाध्यानमेवच ४ मेथरया
वकृष्णनेवेदेलोकेनैविहरसवाः देवानोकायेसि
ध्वर्येमहाविस्तर्निवसन्ति ५ रामरूपेणादैत्येनज
गतोमोहनेनच नत्राहृचनिवनसामिविद्यार्थिन
सर्वेहरेः ६ रावेचिंतयतीतुष्ठानस्माजसकलेवं
स्मरणस्यप्रभावेनप्रामोयोध्यांचमेथरा ७ अयोध्ये
पेमहाभुरापाविस्तोभ्रनगरीपउभा श्रुत्वासाहि
सर्वेषांविसुलोकोभवेत्प्रणम् ८ मेथरानहरे
लोकेगमिष्यतिनसंशयः यस्मात्मनोहिरामेवहे
याहतानिसर्वेदा ९ नस्मात्मुक्तोनसेदेहोयारामवद
नांबुजं पिवतीनेत्रपुटकैर्दृष्टादपिवमेथरा १० दे
षोकोमाहृपालोभाहाभामेविनेयध्याविशेन् न
ष्टैवकरनीयेहिनराणांमुक्तिमिच्छतां ११ रामेविने
वयेषांहिमुक्तिस्तेषांनृणांसयः वनदानननोयप्तदी
नांसंस्कारसंपमाः १२ यनेनेनष्टनेरामोमयापभक्ता
जनस्यच दानादिकेकृनेसर्वेरामेविनेनचस्थिरं १३
सर्गवासलतनेः पुत्रैः पुण्यानेवयनन्त्ययः यदिमा॰

ब्र.स.
पा.
५७

97

गयाद्धि साधुनोसंगाजिर्जीयनेस्तिनौ १४ नद्दारामस
भक्तौच नराणांजायनेमनः विनाभक्त्यानमुक्तिस्स
नरानामेडगोलके १५ लोकेभवनवास्सर्थेजला
न्मचनस्यच सिकनापास्सनैलेनलभेत्यानोक
थेचन १६ विनाभक्तिंनमुक्तिस्सभुजनस्यापयोत्याने
स्पैयन्याः महाभागायेषोषीतिस्तराघवे १७ वैकुं
ठेभवनोवासः संरायोनात्रविद्यते अयोध्यावासि
नः सर्वेजगन्नाथस्यसूनेयः १८ अवकेनप्रराज्ञ
कृपार्वेसैवनक्योकदा अयोध्यायास्समाहात्म्यं व
क्तुंशक्तोनर्वजजः १९ इतरेषांचकाशक्तिर्विधा
एगादहितात्मनाम् यत्रनारायणः साक्षात्ब्रह्म
व्यस्सांनन्दे सदैवरमनेयत्रनस्याः किंवर्णयेनगु
णः इतिसंछपतस्पोक्तं पठनेमेघरामवे २० सूत
उवाच रावमुक्कायपयोविसीरामदर्शनलालसः लो
मशस्यचवाक्येन निसंदेहास्तदाभवन् २१ लोके
नवासिनसर्वे स्तिनोयन्यास्स शौनक इति श्रीस
कोयाख्यानेसूतशौनकसंवादे पंचदशोऽध्यायः
१५ शौनकउवाच श्रीपादपद्मरघुनाथकस्य क
लेनराणांहरिभक्तिभाजाम् नचापिविनेरमनेन
दैवसंगोहिमुक्तारसिकेंद्रसत्न १ राजेंद्रपुत्रस्यच

दस्यलीलांसंजीविनीभक्त्यनरस्यनूनेयस्याःश्रुतेनस
र्वमिदंहिज्ञानभिक्षादिफलंनेत्यफलंहिलोके १ सूत
उवाच शृण्वन्तुरामस्यकथांचदिव्यांव्यासप्रसादा
त्कथयामिनम्यं व्यासेनप्रीत्याद्विजवापरादौश्री
शक्तिपुत्रात्मनीयेपुरैव २ पराशरशक्तिसूनोर्हि
विप्रवाल्मीकिनःपुरापकथांपाठ नामेवनम्यं
कथयामिविप्रविप्रक्तपेहेभवपामवेवान् ४ भू
म्याःपतिःपक्तिरयोसुदारोरामस्यनामोस्यविप
मेगोमा रामेसमादायस्वकीयकोडेस्थिनःसमा
योनिजमंदिरस्य ५ नस्योस्थिनाःकुंडलधारिणश्च
केयूरमुद्राभिरलंकृताश्च ३ सीषकैर्मुकुटैः
सरत्नकैर्विभ्राजमानाःसदसिप्रयोजसः ६ शाव्या
उदीच्याद्विजदाक्षिणात्याः सर्वेस्थिताभूपतिसंन्निधौ
व सर्वाः प्रजाःसर्वरनेवभूपेरामस्यनाम्नेनयनेःप
पुश्च ७ सर्गीमृदंगानिकरेषुयेषांस्थिविचित्रलेहैंटनि
मिनानि नैवेस्थिताद्वारिमस्रविभूनरास्तोहिबामेमि
त्नाःसदैव ८ गृहीत्वाभोनाथमहेन्द्रस्तन्तिनरा
णामप्रणनामभीणा वदंतिवैवेद्विजदारिकाश्चस्वपविः
नीताःकवकुंडलैश्च ९ छत्रेणराज्ञोपरिराजमानस्तासे
नचंद्रस्यहिमंडलेन मुक्तामणीनागनथितेनदाम्ना।

वहन्त्विषविशाहरताजनानां १० प्रकीर्णकाभ्यां ववि रा
जमानो हंसश्रियाभ्यां शिरसि श्रितार वेभ्रम्रमाने
परिनसपोश्चेराज्ञो हि छत्रे प्रभवाप्तनावे ११ गंधर्व
मुख्याः प्रजगुः सदानीन्द्रपालपे नन्द्रमहीपने:
श्रीरामवर्हद्विजवालरूपं वाक्यैः प्रियैः लीलयनेम
पुत्रे १२ यस्यामेसुचौमेवनिभेत्तमामेहवीप्रभं नील
मणिर्वरामम स्ववर्णसत्वैरविनोवपहिकोमही
दयानेमणिविविनोव १३ वेहोयस्याराजतिचाप्र
मीभ्रनस्याहिरामस्य ललाटफलके नसिनहयाने
शारमोभ्रवस्य विशेषके साधुजनस्य मोहने १४ भु
वौवरपामौयत्रबाहकनीवनाभ्यां वसंतविनम्रूपं
उनग मकेपुनत्रैववकालवासेनेवलोकाः प्रल
पेसमेति १५ नेत्रद्वयेनजनरजितेवविलोकयेने
पिनरेवलेनचापल्ययुक्तेनमनोहरेणखंजसमी
नस्यचवंचलत्वं १६ नासाग्रकेसैवसमग्रशोभ
नैवरम्यपिनरेकदेश गंडौवरस्यो प्रभकुंडला
भ्यां परिहनाभ्यामलकैः सनीलैः १७ नीडे हि वेद
ससपर्णमूर्ते सत्वैवलीनस्य जमेवपंक्तिः कर्णौ वदि
व्यौरघुनंदनस्यरेनाश्चवीजाननदाशिमस्य १८ श्री
मद्वयंदाडिमबीजभासंहासेनरोन्मादकरंदधाने

ब्र॰ सं॰
पा॰
२९

श्रीह्लादयन्ताश्रितकेव संदरं नसैवगर्भेन्त्यपट्टशि
मग्ना १९ ननोमयन्त्नारत्नुनायकस्य केदविरेषेजल
जस्य दाम्ना स्नानहर्ये नीलमेघैश्च भिन्नेन थैवराम
स्यनिवोपवन्तः विशोभमानरवैरैहैरैश्च जांवूनद
स्वर्णपदिंशि स्केनेश्च दलेङ्घप्त्रस्यवनाभिकुंडेनवै
वज्रांनेवियिलोकपले २१ निनंवविवेरत्नुनापक
स्यसवेणवद्रुमणिविचित्रेनेन उकचयपामोष्ठयु
लौवषामोगवश्रीनमेवषिासकृपरामे २२ जानुवजे
वेश्मपदेवदिव्येपादांगुलीभिर्नेसवेर्द्धिकाश्च वि
ह्लानिसर्वांगिणपयदारविंदेमदर्शपनेनिजसेवकेभ्यः
पदं वहन्ताकुलिशावविदनथायजेस्यमनकुंउकेव
वस्त्रांकुशांजेत्रुफलेचमन्स्यपन्नमेहेद्रस्यनथाशि
कोणे २४ वत्रवयप्रेवनथाजवेवषट्कोणकेचा
पमनप्यमेकं शोरेववघकेचनथाष्टकोणमूर्द्धरे
षायटस्वस्तिकेच २५ हिमांशमूर्नेश्चनथेववाई
मेनानिविह्वानिपदाद्येये दस्येनरेशः शिशुरूप
गंधीनेनगुमेन्तुमकेत्तुकेण २६ सेत्तालपानोष
वनोभिरिह्यस्तथानरैः साध्विनिवाच्यमानः व्रनेषु
वेष्टाकिलयानिर्थानीरुद्रेणख्यानिर्भुवेनेषुनस
नंस्मानियोकस्मसीकरुहस्यक्षयांनिविह्नोलल

२८

पन्नशुद्धे देवा महेन्द्रप्रमुखाश्च सर्वे स्वर्गस्थद्वारे वन
मज्जनाय २८ चतुर्दशीगे हरिवासरे शुक्लाने ह्लिशुएप
ह्निजवैसरय्याः इति श्रीस्नानगणेनकसंवादे षो॰शो॰
ध्यायः १९ स्नान उवाच इंद्रादयो लोकपालाश्चषयः
पितरस्तथा समाजग्मुर्यो ध्यायो मज्जनाय महा
मुने १ इंद्रोरथं समारुह्य सहस्राष्टं पताकिने ना
नावस्त्रसमाकीर्णे नानाविद्योपशोभिते २ कुबेरः
पतिह्रदे श्वहरुहासमगसमन्विते ३ रविमे विविधैया॰
पाधेः स्वर्णकीलहयांकृते ईहशेरथमास्थायजं॰
गामयवाममुः ४ शिवोपि स्वगणेः सार्द्धमारुह्यनंदि
नं हषभं पार्वत्यासह्वासीनः कपर्दी सर्पभूषणः ५
जटायांसर्पिणं वर्णी यो दयानो हरिपादजो गणेषुवि
विधाकारैर्विकटैभैरवैर्वृतः ६ वामनैः पिंगलैः श्वे
तैः विविधैश्च गणैर्वृतः ललाटे चार्द्धचंद्रेण शोभ
मानो हिमस्सुता ७ गजवपरीयाने स्वलहसो दिग
वराः वचालसोपिनिर्नेकैलरज्ञां हरिवासरे ८ ब्र
स्नाहंसे समारूह्य वेदवक्ता चतुर्मुखः पादेर कं
मखेवरकं कैलासमिवरत्नकैः ९ शालंकपकलव
डाकारं राजहंसं महाप्रभं तमास्थाय महादेवः प
द्मे सीकमलासनः १० गणेशः पर्वताकारो स्वष

ब्र·स·
पा
३·

केंगजनेत्रिभेसमाख्यायजगामाथसत्वरोहरिवासरे ११
वहिलश्चैकदंतश्चदीर्घकर्णोगजाननः विघ्नजित्को
गणाधीशोहस्तेपरशुधारकः अष्टहस्तेसमायीनो
गजहस्तेयथाहरिः गंधर्वाश्चनदाःसर्वेश्चाप्सरोभिश्च
शोभिताः १३ विमानेषुस्थिताःसर्वेकिंकिणीजालमा
लिनि पताकिनिमहादिव्येसर्वाश्चर्यसमन्विते १४
सहस्राणांशतेदिव्यविमानानिसमन्ततः सिरे देवानांध
जिनोवाद्यमयानानगरेप्रति १५ सोकेनाख्येमहा
दिव्येसर्वदेवनमस्कृते ऐरावणोबभूवाग्रेध्वजिन्या
नमुविद्विषः १६ केतनानियभूनानिदीर्घदंडानिया
न्वनः श्यानानिनमेयोध्यामामार्गमहदिश्यवेगतः १७
गायन्तोवादयन्तोवापिगंधर्वाणांमहर्षयः महेगाणे
मरणेदेवनप्यागीनेनवोचरे १८ श्रुतेपाहत्गणेषुर्वे
नधावानेनरेनेभः वायुमार्गेणतेसर्वेप्राप्तिताश्चस
हस्रशः १९ सनर्वतिविमानानिकिंकिनीभिश्चनाकिं
नोश्चभिलाषेनदेवानांविमानानिप्रयांतिवै २० वा
युनाध्रियमानानिसुप्रयोनिवनाकिनो जनलोका
न्महर्लोकंध्रुवलोकंसमागनम् २१ ध्रुवलोकान्
महर्षाणांसमानोपुनरायनम् स्वर्गलोकात्प्राप
यन्ध्रुवलोकंनथापनन् २२ चंद्रमंडलमावर्ण्यस्त

ष्यलोकेवनेगमन् आकाशगंगासेष्यकीदृशोमोदः क
ल्पशाखिनो २३ शक्रेनवाशुनासर्वैस्तूर्यनापनमेविभुः
कचिद्वृक्षेनिवेगेनकेननैर्वाशुनेरितैः २४ कचिदु
क्षेतिमेचैषुविमानानिवमंदनः अश्वागजारथाः
सर्वैमेवेषुनमकाशिरे २५ वामनस्यमनेगस्ससमुद्रे
शुपयोमुचोरराजगनेहर्षैः सरदीवनिशाकरः २६
वेगाद्ववाहनानांचमेघाश्रयिमयोभवन् संहतानां
वचकेशुगजदेनेभमन् २७ पर्वताइवहर्षेणगगने
मूषकैः सह शुनरूसनेसर्वैददृशर्मैहिनीतले २८ द्वी
पांश्चसागरांश्चैवपर्वतांश्चवनानिच सप्तभिः सागरैश्चै
वशोभितेवरणीतलम् २९ भूदेव्याः सर्वगात्राणिकृता
निवलयैरिव मध्येसृष्टिव्यामेरुंचकानकंसुवृक्षमेय
था ३० योजनानांसहस्राणिचतुराशीतिमुच्छ्रितैः जंबु
द्वीपस्यसंज्ञानिनेयश्शपत्रवसंरव्यया ३१ नगाश्चिवाज
नाभवशणोमुः करकुष्मलैः सूतउवाच नेषांप्रणामेन
हृष्टापौलोमीयतिमब्रवीत् ३२ शासंप्रकुर्वतीपश्येन
नेपनीकरेणसा शच्युवाच त्रूहिमस्येत्रिलोकेशप्रण
मंतिदिवौकसः ३३ कस्मैदेवायपत्नीश्रीयदेशायवास
देश्वर इंद्रउवाच शृणुदेवि प्रवक्ष्यामिकारणंनमन
मनस्यच ३४ इदंमरनरवंद्येचकर्मसूक्ष्मिरिपंशुभा श्री

व्र॰स॰
पा॰
३१

त्रिदेवान्साक्षाद्राध्यमर्योगिनि त्रिदशालये ३५ कथं नो वश
नेष्क्रत्वा साक्षान्मोहेद्देवराजतो सुन्यागिनवकुशाः क्रत्वा नम
ध्यैवमानदे ३६ ममान्तदेवराजानो ममलीनेवमनोमनो
मन्त्राश्चजनाः सर्वे हिमवद्दिषमध्यगाः ३७ अमक
मेकराश्चात्रयरन्योववरानने शर्योगिनेपरेस्थानेदिवे
सकृतिनोपदे ३८ इदंपण्यप्रियेस्थानेजगन्नाथसं
सागरेसुकूपेकिलविसुरत्नवलणस्थापिनेश्वरा ३९
इदतेत्रेमहाश्वरापेस्वेडेमरनसेसेके इयेकाशीमहाश
रायाविश्वनाथकृतालया ४० पत्रगंगामहाश्वरापाहरि
पादसमुद्भवा गयाक्षेत्रेमहाश्वरायेपितृणांतर्पणंपुनः
४१ नतेयमपमहाभागे तीर्थराजेपुनः पुभम् यत्रंतमा
वकालिद्यामरस्नानावसेगता ४२ पत्रपानेविश्वकूटंवर्से
गेकलिखनीवरवं महे इंदइरेवास्नानिनेवाविवमोति
नेः ४३ असर्वनेवमलेवमृदेव्यास्त्र कुचाविवमोविलो
कयमोमहेवंकटेशानमस्कृत ४४ रामेश्वरंरसेनवे
येतीर्थान्यस्यानियानिच हारकोस्वर्गरूपांवश्रीकृ
लोपत्रगतिर्हति ४५ मायापुरीवमथुरोरवनेहंदावने
शंभपस्वनाशुलिनेमद्देपत्रकृलोहिनन्मुति ४६
पपण्योध्यांपुनः कांतेप्रणामेकुरुक्षेत्रेहताना पस्वांपानो
हरिः साक्षात्स्वरमान्मानराकृतिः ४७ सनत्कुवाच योलो

मीत्वहरेर्वीक्षंहृदिकृत्वाननामभंयेलोम्यानम
नेदक्षागेयर्व्योसरस्तथा ४८ मरणेमृ:शंजलिंकृत्वा
योध्यायैवपुन:पुन: इतिश्रीमद्योध्याख्यानेसूतशौ
नकसंवादेदशमोऽध्याय: १० सूतउवाच शंवीप्र
एमनोहह्मासावित्रीपतिमब्रवीत् पद्म:करंकरे
णैवयोजन्ममतीयतिप्रिया १ श्रीसावित्र्युवाच कस्मि
न्नमंतिभो स्वामिन्कृमुक्तामममुखास्थिय: कस्मिन्दे
शेवयंभामा: प्रभावंवदवास्यभो २ सूतउवाच न
स्यावाक्यंनिशम्याथप्रत्युवाचप्रजापति: प्रमवा
यमएण्यादौदंउवत्रगरेप्रभि ३ श्रीब्रह्मोवाच श्रु
योध्येयंमहापुरायापुरीमम अयस्तांजातोहरि:सा
तामपरमात्मानराकृति: ४ यन्योदशरथोराजाय
सपुत्रोस्वयंहरि: योस्या:पुर्यास्तुभूपालइक्ष्वाकु
प्रवरा:स्मृता: ५ प्रजासस्योवयंसर्वेवसंसहकृतको
टिभि: यत्रैवसरजूर्दिव्यानदीनाम्नमानदी ६ य
स्यादर्शनमात्रेणपापराशिर्विनश्यति ब्रह्महत्यावि
देमद्रेनाम्नस्याउपमाकृविन् ७ यस्यपादतलाञ्जा
तोगंगामागोरथीतिलो स्नानार्थंनयस्यासुगच्छ
तोवैजननस्यच ८ पदेपदेसुमेधस्यनफलंतुले
भंभवेत् महिम्न:कापिगंगाया:पार:शार्सेनसप्यते

ब्र॰ स॰
या॰
२९

गङ्गामहिमानं को वेत्ति लोके च पंडितः यत्रनायपरेणा
नास्ता रामः नास्पति सर्वदा ९ ब्रह्माद्याः सुनश्चावेक
स्य श्रीऊं दिव्यां करिष्यतः भागीरथ्या महिम्नस्तु
पदिपारेण लभ्यते रामः को जगत्करिष्यति कैरस्या
लमजे यारे या स्वते सूलहटहिभिः ११ यस्तु नाप
गङ्गायाः प्रभावो न हि दर्शितः ऋषिभिस्तु पुराणे
षु वहुधा न हि दर्शितः १२ यत्र कल्पस्य रामस्य श्री
ऊंदिव्यां करिष्यतः भागीरथ्या महिम्नस्तु पदिपा
रेण लभ्यते १३ न हि गंगे नमहिम्नो न कः समर्थो नव
रुपेः हिमवद्दिव्या रामः यो मर्त्यो मुवैकुंठो पिदृष्पने
नामापो यो ति विख्यातास्य जे पासकलैरपि यशप
यप महाभागे पुरीस्तंगे गिरिवावदे १५ आश्चिषंति वि
मानानि भुञ्जे सैंगमनोञ्छिने प्रासादस्यानवाना
यो स्यायो भोगेषु वार्षिकान् १६ मेयान्यंपति वर्षायो
कौन्तकेनस्पंशंति च सर्गावसे दीर्घदेः केनने वी
तो लिनेः १७ नरैनेत्तापनेस्तप्यो दानन यश्चापि यस्या
यो पुमेया ऋश्विना स्थि लाश्रयाति वै १८ महता
न लभारेण स च नापत लागमे प्रसादस्यापुव
स्य स्वर्द ने श्वैदं से लिभेः १९ गतो दिवा च लस्पतवद
नो रत्वसहस्रकैः सारवाभिरिवदीपानां मूर्भिनं पश्य

१४

ध्वांवरेणानकुंभमरेणार्थमपसनारिनोपिसन् स
ह्रिसनियननेववनराणांमार्गगामिनाम् २२ यथिवा
लाःप्रक्रीडंतिस्वर्णपूल्लासहलशाः अप्सवोहेंग
जारोहैरक्षिनास्पंदनैस्तथा २३ गजास्नात्रशाला
वैचानीनायन्तभिर्वह कथायाशेषक्रीडंतिराजी
भिःकलभैःसह २४ प्रयपिवंतिवारिस्यानटविन
माधुनः पुनःस्नीलननटविलक्षनवकुंकुमपि
नराः २५ सर्पाजालाप्तरीवेपंदरज्याक्लायपयानिवो
वमनीवरविमानाग्नैःपिशंगीकुर्वतीदिवाः २६ व
मेनिचात्रराजानोरमनामाज्ञयासदा सदास्पासेन
दविनाशिल्पिनोप्रवरेणच २७ दर्शनेनरलोके
पुस्वर्गमूर्तिरिवापरा अयोध्यायाः सरयाःप्रम
ध्येसोपानजाधनिः २८ यथाकेदेशवल्लाभमा
लासर्णास्थासरा स्तिनीशानोशाहसेसप्रसरिगेवे
वरानने २९ विदधेचाविधानेनशिल्पिनोप्रवरेणव
पेभ्नेवसाजगन्मत्रमुक्तादामजोर्मिभिः ३० वस्त्राणि
सर्वतः पुष्पाःपसन्नाःकुसुमैःसहयथपेमासर
स्पदिव्याविरजोविरजोहवां रत्नाहूनोवसर्वत्रा
याश्रीपरमगलो शैवालकेश्णासरसीकहस्ता
ननोपपलाराकस्तद्देपीर्मिहस्ताकमदहिजोवपला

ब्र॰स॰
या॰
३२

त्वंनीफेन महाहन्तासाम उलिनोकेपयोऽभिर्योयो
षयंतीनरान्स्मृद्य २१ एवं जानीहि भो कांतेयांत्रीश्चीम
रहंनदैं इति श्रीमत्स्योपाख्याने स्तनशौनकसंवादे
सादशोऽध्यायः १८ ब्रह्मोवाच अथानोनिवयान्यप
नद्यास्तीरे समहस्तशः क्रियंते पर्वताकाराः नयविक्र
मकारिभिः १ सोयाति कास्मुवह वोनानादेशनासि
नः कथ हस्ता च व स्त्रं नोयानेभुस्यापयति च २ वि
क्रयं तिजवस्त्रनो हि गुणेन महामनाः नवएववीथ्या
मण्णीनोवहगपइपसस्तशः ३ गात्स्तनस्सहनरास्त
यागलयजस्तव गम्कानोगजगम्कानोमनेणीवं
इस्नयेयोः ४ भूनयःसंतियासत्वरि दिग्भूजोनगरे
षुनाः अवडेंडभिनादाश्चभेरीनादाश्चनरिश ५
समस्वराश्चापिस्यपंतेजनैश्च निजभागधनः रास्तोद
णरयस्यापि जयघावेयक्कुर्वती ६ सरहनिज क
भोल्लोलैस्तनेनिहन्तामनया मेयावर्षेतिवर्षाहसे
दिरेनगरे नद्या ७ उवादारोपन्नति नु राना थ्यीभि
कैः समनस्मित्रटेपिह हि स्पष्टनरन्यभयातिवे ८
नेत्रस्यावनजीमूतानासदापत्पतिकोनकान् मन
उवाच पनस्मिंत्रनरेसर्वाः सिद्धि सखास्त्रियः ९
निलीनमामेज्ञयोषारेभायाउर्वशीसखाः गंधर्वी

स्वहृस्मरोवर्दिजानय: अत्रैव विविधाभोगानुस्वर्वा
निवसन्निव भुंजानेन नरनार्यश्च तेषां स्वर्गेन किं
फलं सनत्उवाच इति स्तनागिरस्तेषां ब्रह्मलोकम
लंमवः १८ उवाच महस्तन्वावामेयनादगंभीर
या मंत्रस्तायंभुवं स्वयं वाजिके माथ्यहळथ सर्वे
क्षिरा नित्यश्याकेसंदेहे वर्वन्नैः श्रियै: सनत्उवाच
सनन्सिवं नरेन्द्र मनुः स्वायंभुवः स्वराट् आजगाम
विमानेन वाजिकेपिस्व राज्ञ्न: नत्रसंगम्य सम्यकु
मैदेहं मानसोभवं सर्वैउचुः भद्रंते किंकृतेराज
न्नप्रजाश्च त्वजमाश्रया अप्सनोप्यपिकानक्कनाडमो
दसत्कनीभवान् स्वयंच यदिस्वर्गस्यलाभोदानेकरिष्य
थ स्वर्गाथैव तु नाराजन्नकोपिवपनिष्यति १४ देवा:अ
प्यामन्तष्या वा स्वर्गे वा भूतलेपिवा अयोध्यायां यथा
राजन्स्वर्गेनेपुरुषा: स्त्रियः १५ ननथ्याकापिवर्नेनेस
र्गेमूमावपिप्रभो सनत्उवाच वाक्यं निशम्यतेषांव
जगादवमनु: स्वयं १६ भारत्यापोणयन्मेव देवानां
पुवन्तोस्तदा मनुरुवाच स्वर्गार्थं क्रियते कर्मजनै
श्च स्वर्गगामिभि: १७ भूतलेभूजलश्चैव स्वर्गस्वर्गे
स्थैववव जन्ममृत्युजराव्याधिर्भूतलेवर्तनेसदा १८
जलमूत्रशरीरारिणिनराणांनाशावेतिव पंचविंशति

ब्र. स.
पा.
१५

त्रिवर्षस्यानदानाद्यैस्त्र षोडश १९ नेवोदेहेनदौर्गवां
नच्छायामलिनोवरे नत्रिमेषमनेत्रेभ स्वर्गस्थाः स्व
र्गिनोजनाः २० शोकोनकोपनोदेवाप्रयेस्वस्थानशो
भयाः मकुसन्याद्दहदेवर्षीरात्र्योकोकोत्रिशाम्यच नत्रि
न्कालेमहाहर्षोहेवान्यनुमिनत्तुग्निः नारदउवाच
रात्रावोकेपथ्यानथ्योननथैवनमशयः २१ पदंवृत्त
गतः स्वेष्टायोथ्येषंस्वरडलेभ्या माहात्म्यनइयस्व
स्यास्वर्गादपिवरानना २३ स्वर्गवासात्मनजेन्मम
रणेविपनेन्दणो स्वर्णाच्युनास्त्रभूलोकेपनेत्रिस्व
हूनत्तयात् अत्रमत्तास्त्रवैकुंठमहागच्छेन्निमान
वाः कृमिकीटपतंगाश्चलेच्छाः संकीर्णजानयः

२५

कौमाद्कीकराः सर्वेप्रयोत्तिगरुडासनाः लोके
सोनानेकेनामनेदिव्यभोगमन्विते २६ पङ्कलात
पनंत्यस्मिन्लोकेसन्तुमुखेनराः माहात्म्यादयिकं
स्वर्गान्लोकेननवारेम्रमे २७ अयोध्यानसमेकि
विनत्स्वर्गेवैभूतलेनथ्या योग्यिनः स्वल्पवात्रस्था
विद्यानेविद्द्येवरु २८ आत्मनोदोषनाशायर
विनाभूतलेस्त्रियः पदानतविद्यानाथनिर्ममे
परमात्मनो नदालोकेस्वविज्ञानेचनापरमितनि
दे नदोषणाननायेवनिर्ममेवात्रयोगिनः ३० कौ

वैन्नमेरायेदेव्याः सोंदर्येनकदलवन श्रवनाय्यी
श्रियोमन्मेनराश्रहरिविमनहाः ३१ सूत उवाच
नारदस्य ऋषेव किं निशम्यामरसत्तमा मणिवज्रह
र्म्यसौकेनवसितुंसर्वानिस्पृहाः ३२ इति श्रीलो...धन
याख्यानेसूतशौनकसंवादेपंकोनुदिशजितमो
ध्यायः १९ स्फटिकानां च सौधानि चंद्ररश्मानि
च रात्रौ रात्रौ विलोकितेजनेराकुलसवनः १ श्रहेहृः
वेदकांतिर्म्योजलधारायनेस्तुः निपत्यागोरसिसे
योगाहिजगजस्यनिमद्रा २ लज्जयात्रगाहिएश्मरा
त्रोदीपान्समाध्यवलग्नेनेत्रपुनः सर्वाःमनिभिः क
ध्यानिर्मितेः ३ रत्नस्तंभेजनायैवस्फाटिकानां च मि
निषु तेषां नाट्यशालिवेनसजीवाइवचैतन्हाः ४ म
त्रस्वर्णमयालमासौयेसौयेसौयेनिरूपिताः क्रये
लास्यत्रयषंपनिपुवमाःकाममोडुरान ५ माकपाला
स्तिनेनत्रर्दिमानकुर्वंतिमृगानसोनववृश्मगो
मयं ६ भोनेपुपटलानोचन्द्रस्येतिशिखिनो गृहः
विनस्यस्यवहोनिम्दंगानोस्वनेनच ७ विलोक्य
कालमेघामंभूमेमागस्यच गगनोड्डीयमानोपति
णरत्नजोगणे प्रतिबिंबस्थितेषामपहत्यपनस्मा
नः तेस्तोयाचनिपापान्मामार्जारः किलमारकः ८

कामिनस्यात्रयानस्योवलभीभुवयजनैः प्राज्येनेप
रमानेदमनयोरूपिकाश्च १० भुवनीवामुखान्यत्र
ममदाश्चन्द्रणोमधु विभर्ति सन मेकोनेनेश्चानोयुट
गेनथा ११ लोकवार्मै यथालोकाः प्रवदेनिगद्दे
तके मायदेतिन षारस्येयेजरस्याश्वगारकाः १२
पतिनासहयज्ञामेनवेपावननादिके नदीवाव
ककामसकीरस्मसस्यपंकजे १३ वधूददानियो
कलेविडमसमुनःभवः श्रववस्तानिरम्यानितो
मकोपोपकानिच १४ ऊचार्ईनिमदय्येनेनयोग
तियथार्थेनः राजमार्गेमहादीर्घेनत्रगच्छेतिभूरिशः
श्रद्धागजारथाः सर्वेंप्रसकीर्णश्रयंतिच १५ हत्ता
स्मात्रमहादीर्घोकालहतेयमाः मदयथ्यमेतिनः
राणांवसर्वकामोश्ववोछिनान् १६ इहाछेणोहि
राजर्षिः लोकेनेवसनेसदा मेनेयेवभुरीवायास
गोछेणोवराजने १७ सनउवाच देवानांचविमाना
नि भ्रामानिनगरोपरि भुनःप्रोवाचवैस्त्वाछावीन्समानो
वनानिच १८ श्लोवाच यच्छध्वदेवनाःसर्वावनेवा
शोकसंज्ञके मनानकवनेवात्रमेदारवनमेवच १९ व
नेचपार्श्वमानानोवेदनानोनयैवच वेपकानोवनेदिव्यप
रयोतिनवदपदः २० वनेरमणकेदेवारमणोयत्रवेहरेः वनेम

मोदकेचापिप्रमोदं यत्र भूरिशः २२ आम्रानां च वने
दिव्येनंदनेवपनैः क्रमे कदंबानां वने दीर्घकेसरे रु
चशोभिते २३ तमालानां वने दिव्ये वल्लीभिः परिवेष्टि
ते नान्येनानि नरम्याणि संख्यानानि त्रयोदश २४ त
थाचोपवनान्येव पुष्पाणां कमेशास्वराः यत्रयोनिउमो
सस्थरमणीयानि भूरिशः २५ आसेटकाय राजानो
वनेषु परिनोवलैः हताः क्रीडंति के विस्मभवंतः स्व
नंदने २६ इत्येवं विवदन् ब्रह्मा देवान्गतिमहामनाः
सख्यामभिमार्गोस्य यानेभ्योवनरंजया २७ देवानां च
लरुद्राणां विमानानि समंततः ब्रह्मायाः सकलादे
वा विमानेभ्यः अवातरन् २८ आप्लुतयोनयाव कुल्या
नेचैव विधानतः ऊवस्ः किल देवानां तिर्नैनेतिज
विगतं २९ यकृवासमस्यवहिः सेभ्योगत्वावासोसियर्ध
उः दत्वादानानि विप्रेभ्यो नानारत्नमयानि च ३० प्र
ह पशोपुन्यगितिथौ सेष्यौ नेपुस्तयाप्युमां इत्येवं नीर्थ
याञान्तु कलादेवैः महर्षिभिः ३१ इतिश्रीसन्योपा
ख्याने स्तनशौनकसंवादे विंशतितमोध्यायः २०
स्तन उवाच तस्मिन्काले वसिष्ठस्तनोदिन स्तनोदि
नस्नानं यात्रयाभ्राजगाम विधेः पौर्वे वि घ पुत्रो वि
धानतः १ समागन्यविधेः पार्श्वे वंदेषगानरनदा

ब्र॰पु॰
३९
36

एवं पश्वोषधीः सृष्ट्वा ससर्ज सोऽध्वरेषु तान्। तस्यैवादौ त्रे
कल्पस्य त्रेतायुगमुखे तदा ४४ गौरजः पुरुषो ह्यश्वो मेषश्वाश्वतर
श्च गर्दभाः एतान्ग्राम्यान्पशूनाहुरारण्यांस्तान्निबो
धत ४५ श्वापदो द्विखुरो हस्ती वानराः पक्षिपञ्चमाः औद
काः पशवः षष्ठाः सप्तमास्तु सरीसृपाः ४६ ऋचस्तथा
च गायत्री बृहत्साम रथन्तरं अग्निष्टोमं च यज्ञानां निर्म
मे प्रथमान्मुखात् ४७ यजूंषि त्रैष्टुभं छन्दः स्तोमं पञ्चदश
मं तथा बृहत्साम तथोक्थं च दक्षिणादसृजन्मुखात्
सामानि जागतं छन्दः स्तोमं पञ्चदशं तथा वैरूप्यमति-
रात्रं च पश्चिमादसृजन्मुखात् ४८ एकविंशमथर्वाण
माप्तोर्यामाणमेव च अनुष्टुभं स वैराजमुत्तरादसृजन्मु
खात् ४९ विद्युतोऽशनिमेघांश्च रोहितेन्द्रधनूंषि च व
योंसि च ससर्जादौ कल्पस्य भगवान्प्रभुः ५० उच्चावचा
नि भूतानि गात्रेभ्यस्तस्य जज्ञिरे ब्रह्मणस्तु प्रजासर्गे सृ
जतो हि प्रजापतेः ५१ सृष्ट्वा चतुष्टयं सर्वं देवासुरपितृन्द्वि
जान् ततोऽसृजच्च भूतानि स्थावराणि चराणि च ५२
यक्षान्पिशाचान्गन्धर्वान्तथा चाप्सरसां गणान्
नरकिन्नररक्षांसि वयःपशुमृगोरगान् ५३ अव्ययं च व्य
यं चैव यदिदं स्थावरं जंगमं तेषां ये यानि कर्माणि प्राक्सृ
ष्ट्यां प्रतिपेदिरे ५४ तान्येव प्रतिपद्यन्ते सृज्यमानाः पुनः

४७

सृजः। हिंस्राहिंस्रे मृदुक्रूरे धर्माधर्मावृतानृते ५५ तद्भा
विताः प्रपद्यन्ते तस्मात्तत्तस्य रोचते महाभूतेषु नानात्वमिं
द्रियार्थेषु मूर्तिषु ५६ विनियोगं च भूतानां धातैव व्यदधा
त्स्वयं केचित्पुरुषकारं तु प्राहुः कर्मसु मानवाः ५७ दै
वमित्यपरे विप्राः स्वभावं भूतचिन्तकाः पौरुषं कर्म दैवं
च फलवृत्तिस्वभावतः ५८ न चैकत्वं पृथग्भावमनेकं
ततो विदुः एतदेवं न चैवं च न चोभे नानुभे न च ५९
कर्मस्था विषयं ब्रूयुः सत्त्वस्थाः समदर्शिनः नानारूपं
च भूतानां कर्मणां च प्रवर्तनम् ६० वेदशब्देभ्य एवादौ
निर्ममे स महेश्वरः ऋषीणां नामधेयानि याश्च वेदेषु
सृष्टयः ६१ शर्वर्यन्ते प्रसूतानां तान्येभ्यो ददात्यजः
यथर्तुष्वृतुलिंगानि नानारूपाणि पर्यये ६२ दृश्यन्ते
तानि तान्येव तथा कल्पादिषु प्रजाः एवंविधाः सृष्ट
यः प्राणिनां व्यक्तयोनिनः ६३ शर्वर्यन्ते प्रदृश्यन्ते सिद्धि
मात्रिस्मानसी एवं भूतानि सृष्टानि स्थावराणि चरा
णि च ६४ यदास्य ताः प्रजाः सृष्टा नाभ्यवर्द्धन्त धीमतः
अथात्मात्मानमसानुप्रजानां सृष्टमानात्मनो सृजत् ६५
भृगुं पुलस्त्यं पुलहं क्रतुमंगिरसं तथा मरीचिमत्रिं द
क्षं च वसिष्ठं चैव मानसान् ६६ न च ब्रह्माणं इत्येष पुरा
णेति श्रूयते गतः तेषां ब्रह्मात्मनां वै वंशे वैषां ब्रह्मवा

सु.स.
पा.
२२

सर्वं २४ अमरसुन्दरे भार्याः पूर्वं विमानादुपस्थिता समा
जग्मुश्च गन्धर्वा नानावेषधरास्तमाः २५ राजानेवंहेपि
तानभेजुः स्थानेयथाविधि महूसन्नाह राज्ञो ब्रह्मा
ने सर्वदेवताः २६ अद्य मे सफलं जन्म अद्य मे सफलं
गृहं अद्य मे सफलान्यासन् कर्माणि शासनम २७ सा
धूनां वसुदाराणां च दर्शनेन लभेत्सतां कृतार्थोहं कृता
र्थोहं यद्यं दर्शनमागताः २८ युष्माकं दर्शनेयज्ञेन
णां भवति भाग्यतः तीर्थस्नानमिषेणैव महूहे स स
मागताः २९ किं पुनर्मे हि भाग्यं कोऽवर्णितुं समुत्सवो
नतः सूत उवाच ब्रह्मा राज्ञो गृहे देवाकेष्कृता साधु
निरूपिते ३० अब्रवीत्तस्मिन् कृतार्थोराजाने हेसवास
नः इति श्रीसत्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे एक
विंशतितमोऽध्यायः २१ श्रीविधिरुवाच सत्येवाके
महाराजन्नवमाग्यान्नवाप्यकं भूलोके देवलोके च
पाताले वनरेसुच १ भाग्यं हि विवने राजन्नरसत्तम
कथंचन यस्य पुत्रा महात्मानः श्रीरामभरतादयः
जाता पुत्राश्च लोकानां सर्वथा परिरक्षकाः यु
गेयुगे च गावो हि ब्राह्मणाः साधवस्तथा पृथि
वीं च महाराजन्यनेन परिरक्षिता येस्मिन्स्त्रीनि
करिष्यन्ति नेत्रामोद्यान सांप्रतं ५ ॥

२

वरिनेवासलोकस्यपापपर्वतदारणं पावलोकेर
विभीतिपावनिहन्तिमेदिनी ५ नावदामकथालो
केप्रचरिष्यतिपापहा किंवलनमोराजन्नाराथन
समोभकः ६ सनडवाव डुहिणसम्खेवाद्भवेसमं
कपर्यनरायिमः महर्षिपरमेलेभेस्कनाद्युत्रेगुण
विने ७ यनस्मिन्नेनरेनवसमायोनारदोमुनिः श्री
नगामविवेः प्रश्नोदर्पोनार्थेसनेवुरुः ८ जनको
गगनेदामेदर्दर्योविनयान्वितः हस्ताउनदेह्णामुमो
दवश्ननःप्रुनः ९ स्वामहेदयस्यरूपाव्योम्नीडिनोऽ
भवन् वर्हिनिर्गमवैष्येनरामस्यपरमात्मनः १०
नेनस्नोवेसमारथेवब्रलादीनोवसन्निधौ नारदउवा
च वैदेहामेसमारेवसरेशास्वामसुदर ११ योगेश्वरे
योगवीजेयोगिनोचयरेगुरुः ज्ञानोनेदे ज्ञानरूपेज्ञा
नवाम्यसनानने १२ तपसाफलदातारे सर्वसंपत्प्रि
देशिवे तपोर्वजेतपोरूपेतपोयनेतपोवरे वरेण्य
वरदामोघेभक्तानुग्रहकारके वैवेदानशक्तायेस्ता
नेकिमहेस्मोमिनेभवे १४ कारणेमुक्तीमुक्तीनो
नरकार्णवतारणे आपद्उद्धारदेसत्रास्यकरुण
मयसागर १५ ब्रह्मत्रेनिः सरूपेवडहग्रेवरनाश
ने अपरिच्छिन्नशक्तिंशकायवावामनसः परे १६ नमो

ब्र॰ सं॰
पा॰
३८

गुणपरं रामं वंदे जसमसमः परं ब्राह्मणानामृषा
सर्वयोगिणान्हृदयंगमं १० कोटिकंदर्पलावण्यं
द्विभुजं रघुनंदनं श्यामं रूपमरूपं च रमानाथं जग
द्विजं ब्रह्मज्योतिः प्रभुं रामं वासुदेवं जनार्दनं वैकुंठं
माधवं विष्णुं दैत्यारिं मधुसूदनं ११ नमो हंसाय शुद्धा
य शुचीनां शुचये नमः विष्वक्सेनाय महते रामाया
मिततेजसे १ मत्स्यकूर्मवराहानोरूपिणपरमा
त्मने रामचंद्राय हरये नमस्ते सिंहरूपिणे ११ नमो वा
मनरूपाय जामदग्न्याय ब्रह्मणे नमस्ते रामचंद्राय श्री
कृष्णाय नमो नमः १२ नमस्ते बुद्धरूपाय नमस्ते कल्कि
रूपिणे श्रीसूत उवाच स्तोत्ररत्नमिदं कृत्वा विरराम
महामुनिः १३ रघूणां प्रवरो राजा मुनिं प्रोवाच लज्जि
तः वाक्यं च सूर्यनोत्तमो मस्येन च भक्तस्य मे विभो १४
श्रीराजा दशरथ उवाच मम पुत्रस्य ध्यानकृते स्तोत्रं ह
रेरिदं पठमेव वकर्नव्यमकलैः प्राणिभिः सदा १५ उ
दानीम मम पुत्रस्य मेत्र रत्ना चकीयतां सूत उवाच नार
दोपि महायोगी विज्ञानोशिरोमणिः १६ यस्पर्शवाल
प्राणिभ्यो रत्ना व्याजेन मस्तके कंठवक्षःस्थले वेवं
श्रीमद्ब्रह्मा जगाम सः ब्रह्मादयश्च ते देवाः प्रशान्समनसा
मति श्री होम निमित्ताद्दीरामस्य चरणे प्रभो १८ स

ख्याशीत्रंमयानोहिवैसकानोशिरोमणिः १८ इदंस्तो
त्रंमहापुरायेनारदेनसमीरितं १९ स्तोत्ररत्नमिदं
त्नयेरामचंद्रस्यशौनकयेनित्यंपठनेविद्यावापार
मनेस्तथीः २० ननस्तुनराह्वगतिःकल्पकोटिशतैर
पि नित्यमायापठसोत्रेमानरुम्यायवुद्धिमान् २१ सा
मोतिकलानर्थानालरामप्रसादतः स्तोत्ररत्नमिदं
दिव्यंमासमात्रंशृणोतियः २२ फवंविनंभवेत्तस्
सरामचंद्रप्रसादतः महामूर्खवंषडमेयामासम
मात्रशृणोतियः २३ बुद्धिंविद्यावलंमनेगुरुवेदश
मवतः श्रवचोलभनेपुत्रंवर्षमेकंशृणोतियः २४
इहलोकेस्वरंवंभुक्त्वाक्त्वाकीर्तिमुज्वलमो नाना
प्रकारंचवर्मंवपालयनेवहरेर्गृहे २५ यःशृणोतिनि
सेय्यंवनित्यंस्तोत्रमनन्तनमे किंवहुक्तेनभोविप्रना
स्यस्यदयिकेपरं २६ इतिश्रीब्रह्मोत्तरपुराणेसमत्योपा
ख्यानेस्तनशौनकसंवादेद्वाविंशतितमोध्यायः २२ सू
तउवाच गतेथनारदेराजाब्रह्मादीन्नाकमब्रवी
त्प्रांजलिः मयनोमूत्वायर्मिणांप्रवरोत्तपः १
राजोवाच एकादश्यांचमोदृवाः फलाहारोस्त्हेमम
भवद्भिक्तिप्यनामत्रविहितोयंममांजलिः २ येषांगृहे
नभुंक्तेनेदकाकाकपयोद्विजाः तेषांस्व्हेभवेत्स्वं

ग॰म॰
पा॰
३१

फेरुराजगदहोयमे ३ ब्रह्मोवाच अथवैकादशीया
नन्नफलाहारोनशासने एकादश्यांफलाहारो
मध्यमःप्रोच्यतेबुधैः ४ भोजनेवमहानियमज्ञानो
वनराधिप तस्मादयनभोक्तव्यंभोक्तव्यंभोजन
दये ५ रात्रौजागरणंचैवदिवाचहरिकीर्तने तथा
स्नोवयेसर्वैतवदर्शननोन्नप ६ इमेवंब्रुवनंस
वान्पुत्रःप्रोवाचभूमिपः वत्साचक्रियतांस्वामिन
बालकस्यममायवै ७ चिरंजीवीभवत्येनतथावै
क्रियतांप्रभो गिरमाकर्ण्यभूपस्यवात्सल्यगुणभूषि
तां ८ तथाभवत्ववाक्येनेयन्मपुत्रस्सरेश्वरः अथ
ब्रह्मासभायांतुगणेशंचगणाधिपं अब्रवीत्सहस
साकामेकदंतेगजानन ब्रह्मोवाच एकदंतनमस्तुभ्यं
यंनमस्तेपरमात्मने १० सिध्यंतिसर्वकार्याणितव
न्यसात्गणाधिप शिवशुभायमव्यायमनेगास्यायते
नमः ११ नमःपार्वतीपुत्रायविलम्बकायतेनमः गण
नायकतेयस्तुभ्यंनमस्तेचैकदंतिने १२ विघ्नार्णवनिमग्ना
नांतारणायनमोनमः येयेभजंतिलोदेवतेषांविघ्नंनवि
द्यते १३ सर्वमंगलकार्येषुभवान्पूज्यो जनैः सदामंगले
नसदातेषांतस्यादेवप्रसादतः १४ वक्रयैवविज्ञाप्यपु
त्रःप्रोवाचयचनंः रक्षावकपनामस्यममेनावालकस्यवै

आज्ञायैवं विधानापि विरराम वाजाननं गजाननो
पिता मे हि यथा पश्येन्मां मुहुर्मुहुः १६ जहास मन
सा देवो वाक्येनानाविधेरिदं बुध्वा विचारयामास
विधिर्वाक्यं महामतिः १७ बालस्य कियनामस्य वा
लकस्य नसाधने विधिनात्रैव यो कोऽहमिति वाके
न सोधने १८ अयमर्थो हि वाकस्य मननैव विचार्यते
अकारो वासुदेवस्य स्यान्मुखोल्लसनिस्पदा २० इ
ति बालकशब्देन परब्रह्माभिधीयते बालकस्यास
वार्थोयं मया ज्ञातः संनिश्चिते २१ परं त्वर्थान्तवक्तव्या
मनसैव रमराम्यहं करणो स बालयन्दीर्घैर्यत्नात्वि
वपन्निराट् २२ स्पन्दे प्रसारयामास रामस्योपदिवे
वानः आमयामास परितो रत्नार्थे रामनामिव २३
न मे रामो महाबालरूपी वै ज्ञानकोन्तकी वकार
वदने किंचिदोष्मकोववादिकं २४ रोदनार्थं ग
णेशानमुखाद्धिव भये न गृह्ह गजन्तोऽपि संकुचन्से
जहार निजं करं २५ यानापि तनरूत्वा परत्नार्थ
बालकस्यव चन्तर्भिर्वदनेसद्ग्नाननानेस्त्ववाच
ह २६ ब्रह्मणो मरवपंक्तिं वनजहास रहन मः पाणि
नो केयदीर्घेणावक्रेरतोपि नमहः २७ रतोकत्वा
निजस्थाने चिवेशकमलासनः कपर्दीवनरूत्वा

ब्र॰ स॰
पा॰
ध॰

यपंचभिर्वदनैर्ब्रुवन् १८ अनेन बालरामेण रक्षितो
निजसेवकौ सदा मे हृदये तिष्ठ यत्र कालभयं नहि
न द्वारामोन किं विबुद्धास्येव के च बालकः महादेव
निजे स्थाने आसीने गिरिवबाहनः २० सषड्भिर्वदनै
वीक्ष्य विबुध्वन रघुनंदने अहो राममम्हवाहो किं रोदि
षि गजाननतान् २१ मोषड्भिर्वदनैर्मुकेयमस्य बालकः
मनः किंन विभेषि त्वं विघ्नगवदने मम २२ जदीसमा
गता देवी देवगीथ्य विज्ञासमनी अवचीस्मरया वा वाका
निके येनिजात्मजे २३ श्रीदेव्युवाच दशाननादय
बालो न विभेषि तिशाभुङ्गा मनः षडमनाम्भुजकथं
विभ्याति बालकः २४ नृपादयस्य जहृसः पश्यनः को
न केलिदे राज्ञा संमानिताः सर्वे देवगंधर्वकिंनराः

राम राज्ञोयदिक्त्वा गते च कुर्मे निर्निजा देवा ब्रह्मा
दयः सर्वे स्वस्ववाहनमास्थिताः २७ जग्मुः सर्वे स्व
के स्थाने समे निःक्षिप्यमान से ३ नः परं वरस्तेहृय
थाहं नृपनेगेहं २८ इति श्रीब्रह्मांडपुराणे ब्रह्मो
पाख्याने सूतशौनकसंवादे त्रयोदशोऽध्यायः
१३ सूत उवाच राजा दशरथो हृष्टः अथ यामास बा
लकान् अनेनः पुरे महादेव्यो कौशल्या यत्र तिष्ठति
कौशल्यापि निजो के च रामे स्थामे विवेश पच प्रसन्नो

यापयामासनौमि मभरामुना १ नस्मिन्नवसरे सर्वा-
राजदाराः समाविष्टाः कौशल्यामद्भुवशीत्रं मेत्र रवौ च
क्रायज्ञो २ रामस्य भयभीनस्य गणनाथस्य हेउनः
स्तनउवाच कौशल्यायास्तदा सर्वाः पठन्त्र रक्षांहिना
हपेशी ४ कौशल्योवाच यादैरत्नन्नने विस्त्रः शंखच
क्रगदाधरः प्रजापतिस्तनेमेछ्दमस्तकमेवच ५ ना
भिंपातुसमानस्तनयायातुः सदागतिः ग्रजवेदोम
नोबुद्धीयातुविनेहरिः स्वयं ६ आहंकारेमहादेवः
पलहस्तोदिगेवरः वरुणोरक्षतुनेजिह्वां पादसोप
निरप्यतिः ७ मुखंपातुसदावह्निर्नासोवववुर्वामनो
नेत्रेरक्षतुमार्तेमाइन्द्रस्यापालयोर्विशास्तव ८ वाहू
रक्षतुवज्रोदेवराजस्त्रवीपतिः सर्वांगेषुमहाविष्णु
र्वैनोरोमाणिवैनालहक्ष्मोउगणानुसर्वदा ९ ग्रगने
रक्षतुचक्रेवोयप्रशान्कोमोदकीगदा उाकिनीभूतप्रे
तेभ्योनंदकोवतुसर्वदा १० सर्वापत्सोनसिंहस्तके
मेपातुत्रिविक्रमः कालाद्रक्षतुकोदंडोव्याधिभ्य
स्तृष्णिलीमुखः ११ शयानेपातुक्षीरंगोजागरुकेश्री
पः पतीः गरुडोरक्षतुसर्वेभ्याः शेषोरक्षतुकोपतः १२
पनेनगेकुपथ्यातुलक्ष्मीरक्षतुभोजनात् नंदादयो
हरेः पालाः पांतुनोसर्वदेवहि १२ उाकिनीभूतप्रेते-

दु॰ स
पा॰
४४

भ्योदेवीलाममभिरक्षन पृथिवीपर्वतानन्तेवनानि सिंधवः
कुशाः १४ मशकादंशकारोगाः सर्पागोमहिषादयः गि
नानिराश्रयोयामापदीमेवन्तरात्तथा १५ प्रष्टागजानराः
सर्वेद्विपदाश्चतुष्पदाश्चये अंडजाश्चजरायुजाश्चैवपक्षिणःकु
कुरास्तथा १६ गंधर्वायक्षजस्मरसोयन्नाःपितरोमातृका
दयः सिद्धावैतालिकारक्षोदेवर्षयःप्रजापतिः १७ सर्वे
येनेनथावान्येवारक्षंन्तसदेवहि येन्द्रेवेसमस्माल्लो
कौशल्यायाःपुत्रः १८ रामरक्षाचविधिवत्सश्चाद्दाने
दद्वर्द्रु श्राजगामवशिष्ठस्तत्र ब्राह्मणोमहामतिः १९
विधिवल्लक्षणंचक्रेरामस्यपरमात्मनः गवांसहस्रंकौ
शल्यारामहर्षेणदापयत् २० बालकेभ्योमहाभाग
रामस्याभ्युदयायच सहस्रैकंसुवर्णस्यरामस्तेमाथके
कपी २१ ददौदानेद्विजातिभ्योलक्ष्मीमाणवानथाक
रेन वशिष्ठोविधउलागस्त्यदक्षिणस्यपयोगहं २२ प
वेश्हिरत्नगणज्ञानेरामःस्तन्यपयोमद्दा बकेकिलकला
शहेमानःप्रेम्णापितथा २३ जनन्योरामचंद्रस्यदासि
दासाश्चहर्षिताः नटानांनर्तकानांचसमा
नोवक्षशोप्यभूत् २४ ददौदानेचसर्वे
भ्योहर्षितोन्नृपसत्तमः रक्षा
सोत्रेवराम ॥ ॥

समास्तभिः पठितेनयत् २५ अनेनब्रह्ममेत्रेणवाला
त्रत्वेनपेडिताः सूतउवाच रामस्यरत्नाख्याजेनवाला
नोरत्नणायच २६ निवर्वेयचवाल्मीकीरामजनन्नु
दानसेवालकायभीनोस्परोगारिभिरुपद्रुतान् २७
डाकिनीमुञ्जपेनोसकृद्रवत्त विलोकितान् बुधार
त्नेनवैनैवरामरत्नाकरेणच २८ अल्पायुर्नेभवेन
स्तनाकालमरणंभवेत् हत्योपादीवयत्नात्सरामुर
त्नायपठेन्नयः २९ रामयन्त्रस्यसत्रुणोपलभनेध्रुवं
सर्वान्कामानवाप्नोतिवान्माप्येपाठनेन्नयः ३० इमं
हिचरितेन्दुरापामसेगलतिवारणाम् यन्नेयपापसमा
युध्यशीघ्रंकलिमलापहं श्रुण्वतेनेश्रावसेवापिस
पुमान्लभतेगतिं ३१ इतिश्रीब्रह्मांडपुराणेरामो
पाख्यानेसूतशौनकसंवादेचतुर्विंशतितमोध्याय
शौनकउवाच पठश्रीपुत्रकमहाबुद्धेलोमहर्षीण
बुद्धिमान् रामस्यचरितेन्दुरापेमोलेश्रावयमलनः
रामेणाशिशुरूपेणकथंदशरथात्मजे कौशल्यकं
तात्मनर्दिव्याश्चान्तरभिःसहसेनेनच १ कर्णम्स्येस
नोनिसंरामवाग्निश्रमसनमे त्वस्मात्कथ्ययमत्सत्येक
ष्यनैनेनपुनोस्तसि २ सूतउवाच मध्यमामिमहा
पुण्यांकथांरामस्यवेदराम् कथामनन्ततेमिशे

२४

१

ह्र· स
पा·
५५

वेदमरोस्तगोषिनो ४ मार्कण्डेयो मुनिः सर्वैर्विरहुते
गिरौ पुरा अहल्याकाली कौसल्य पत्रपाटल्यनेत्रना ५
श्रीरामो बालरूपी च भ्रातृभिः सहसोदरः जानुभ्यां स
हयागीसंयोगमणेविव चावह ६ कश्चिद्वेगतो याति
कश्चिद्याति शनैः कश्चिद्भ्रमतो रिंगन् शीघ्रतः पा
दयानाभिः ७ कश्चिद्वलनयाति पाङ्गे नसव
भुवावालाः क्रीडन्ति ते सर्वे भ्रातृभिः रञ्जिताः सहाट
यहि चेहिमया साके श्रीराम करुणाविधे पवपश्यन्ति
भावेन मानवो निजबालकान् ९ बालकास्तु यथा न्याये
क्रीडन्ति बाल यथा क्रीडन्ति रामा माताभ्यां शक्रनया
गृहे १० यादयोर्नूपुराव कटौक्षनावपलायने स्थित्वा
स्थित्वा पुनः स्थिला पितुरंके शनैः शनैः क्वापि जाय
ते शब्दं इति से दिमानसः ११ कदाचित् किंकिणीरावेक
टौक्षनाय पलायने १२ पुनरुन्नीयचोकात्र रामः क्रीड
ति बालवत् तथा नेभ्रातरः सर्वे रामस्याज्ञानुसारतः
१३ क्रीडन्ति मनने वालाः जनानां सुखकारकाः श्री
रथीक विदाने यसंने भ्रान्तने मस्त्व १४ बालके चहि ने
येहिमला स्वशानिपाणीनाम्ब · वानस्य चागणी ग्रेदे
ने कुरुते पुनः १५ कश्चिद्ववदने रमस्तेभेषुषी निवि
विनं सभगोरत्नपुक्षेषु बालकेरानने सुरवे १६ द्वितीये

वालकैस्समंहास्यंचक्रुकुरुतेप्रभुः शत्रुघ्नोजानुपाणि
भ्यांरिंगन्भूमौनिजेमुखे १७ द्वितीयेवालकेमलाका
चक्रेमौनिजेमुखेनस्याननेनसंप्रेमवीक्ष्यैः कूजतिन
नचह १८ माकैःसमायातिसहस्रावालकैःसहल
क्ष्मणोपिनिजेविंवेहस्त्याहेंकुरुतेमुहुः १९ भरतोपि
निजेविंवेरत्नकुम्भोहिनाते हास्यंचकुरुतेहस्तामेद
मेदेपुनःपुनः २० जलपात्रेवरामेणावेंद्रविंवंविलो
किते पहृष्टेनस्पृहस्तेनववलेनकुरुतेमनः २१ न
यातिहिपदाहस्तेमानरेपाचनेननः २२ नीरेनिधा
परामस्पृरोतेनृणसकौतुकारामायेवनीत्तिसगट
त्तनोचक्रमतले इमाश्चनाराकाः पुत्ररलकृपानरो
धायः सेवंगदहारणभोरामभ्रान्तभिः क्रीडनेकुरुय
वेक्रीडंतिवालाश्ववनारागहिरैः खलयेत्ररस्यशकेट
स्थाकुरुतेनत्रतनर्जनी २५ साप्रिकानत्रपठगतिकर्ण
दृत्वाणेनिसः वार्जयालाःकरेवाजिरामवेद्रससन्मु
खे २९ सेपत्रयालोपिरामायशोनेदर्शयनेनिजे वि
लोकाहसनेरामस्तनःपत्तिगणेमुहुः २७ कदावि
सम्ध्यामन्यायपुनःपततिभूतले पुनरुत्थायसपा
दौवतिमनेवशानैःशनैः २८ एवंभरतशत्रुघ्नौलक्ष्म
णोपिमहामुने इतिश्रीवलोमउपुराणेसत्योपाख्याने

भु·स·
बा·
४२

सूतशौनकसंवादेपंचविंशोऽध्यायः २५ सूतउवा
च काकोनाम्नाभुशुंडस्तुकदाचिद्वाजगाममहत्सत्या
नाद्वाहरेर्भक्तोरामदर्शनलालसः १ रामेशक्तिकलिह
स्तेचरवादेनेचपुनःपुनः नेहष्ट्वाबालकंकाकश्चि
तेहृदयमानसः २ कथमेपरेब्रह्मलवेदेपुपरिगीयते
महाविष्णुभवोरामः शक्तिमेदर्शयिष्यति ३ इतिचि
न्त्यमनसारामहस्तान्तरापफुलीप्रकम्पनभेसोऽ
नेरामोमेकिंकरिष्यति ४ सर्वान्तारामवंद्योपिन
सविज्ञायमानसे जहासैवैकरूपेणानेहिनोपेनउ
डुवे ५ यत्रयत्रभुशुंडोपिनत्रतत्ररघूद्वहः समभू
ढिवराकाकोगतोरामभयान्नद्रुते ६ ब्रह्मभागेनि
रीत्रन्त्वावमानोरघूत्तमे योजनानांसहस्राणि
त्रिंशन्त्यरिमितानिच ७ अधोभागेहिपातालेसो
पनागस्त्रियते नसपद्मोकेहिकीडनेशिशुरूप
रघूत्तमम ८ तदाकाकोविलोकाग्रे ब्रह्मभागेपुनः
शिशुरूपंगेनपश्चाद्ध्रातिनोक्लिमयाकिंक्रियतेकृश्चिन्
भुलोकंचपुनःआपतत्रमायावतीपुरी तत्रापिदृष्ट्वारा
मन्तनस्मान्नस्वर्गाजगाममहशोकेरावीक्ष्यमानेवतिज्ञ
सिंहासनपुरी ११ पश्चात्स्वर्गेनवरामेहृष्ट्वोत्सवकाकोगि
रिवासिनः उद्वेगोनवेगानजगाम्नाहिदंरममुहूटमेदनान १२

२

नगरेवीतिहोत्रस्य सजगामातिवेगतः हृष्टोगत्र
रामेचववह्निनापरिसेविते १३ रामेनिशाम्यकाको
पिसप्रमस्यगृहागतः श्वेनकोरामचेद्रस्यद्वारतो
भातिदंडधृक् १४ एवंवीत्यनदाकाजगामतिर्य
नेत्रयेसेव्यमानेनदानेननिर्बरगतिनारामबालके
नवापिनस्थितिचकेपाशिनस्वगृहंगतः छत्रह
स्तेननेनापिसेव्यमानेचबालके १७ महाश्चर्यवि
लोकाश्वर्जगृमयाभेजनेपुरे रत्नदंडेनछत्रेनसे
व्यमानेनतेनने नृपाकरस्यनगरेवायसःप्रायवेगतः
भोज्यमानेनवंद्येणरामेदृष्ट्वापलायितः प्रयपात
स्तनस्यो(?)ईस्वर्गलोकानवायसः १८ नत्रचाप्रेहिगच्छे
नेवालकेदृष्टशोखगः सम्यलोक्यमानेनवृक्षेकेमनु
ष्यकेगतेपक्षीविशोषितः १९ तत्रगत्वाशिशुरामे
नस्यनिजस्यमति ऊर्जोर्वेश्वमुनिनियादयोःपरिशी
लिते २० भूयवाद्येमुनिवृंदेश्वभूलोकेधनरानिवसवा
पस्तायोनेश्वसस्तन्यानेहृष्टशोखगः २१ रामंचहस्त
सलग्नेबालरूपंचसेदरे २२ मुनिचकाररामस्यसमये
मेनेवजायते २३ इतिस्तान्यानिजरूपंचदेयामास
वायसः स्वयंनपर्वतनाकारोदीर्घतेत्रोभयानकः २४ प
दोचातिमहादीर्घौपर्वतस्येवपादयो यादावपिमहा

१५

बृ॰स॰
पा॰
५५

दीर्घनालवृत्तोपमोचने २४ नमोर्भस्येन सादीघी
अकृणात्रवेदनिनोनवरामो महानेजास्त्रास्सस्त्रा
रवाहने २५ सगेध्वरोपिपवृत्तेणरामात्वमोजधान
ने भुसंडे अैवपन्नाग्न्याननाडविननामने २६ गरु
डेनापुनः काकोत्रानानः पृथिवीनले पीऊमायनरा
काकोजगदाधाररवाहनान् २७ वन्नाः स्थलेनकाक
सगरुत्मानारूढोहच नमस्वोपरोरामोवेविसाश्र
योहिक्रीडति २८ नमवाचायरामोवेकिंकनेयोत
यास्वग सन्नडवाव भुसंडेऽपिभयाविस्सत्तोवेरामं
सबकामे २९ गरुडस्सरयावाचारामेसनस्समानदे भु
संडउवाच नमोरामायमहतेबालरूपायनेनमः अ
जस्सजनयित्रेचशिवनात्मायनेनमः जाग्रत्स्वमसुष
प्तिभ्यः सदाभित्रायनेनमः ३१ सर्वाध्यत्नायरामाय
सेवत्तायनमोनमः योगिध्येयायसयोगायदोगलभ्या
यनेनमः ३२ नमस्त्राद्यायबीजायपराद्धारूपायनेनमः
नमोविस्वंभरायेनिविस्वरूपायनेनमः ३३ केचिध्या
यन्तिनोरामजगद्गुरिणमीस्वरे अपरेपंचविंसजेम
नवषड्विंशमनचापरे ३४ ज्ञानीरूपचकेचिध्या
यन्तिव्यापकं अपरेपरमेशंचनित्सलीलादिभिर्युतं
अपरेनेवनारामसमवध्यायन्तिवेनमा केचिडिगागि

णो लोकात्महं त्यक्त्वा वनं गताः ३६ नन्त्वामभिप
श्यन्ति वनरूपं हि सर्वदा ज्ञानिनश्चापि ज्ञानेन व्या
पकं त्वां स्मरन्त्युत ३७ भक्ता भवन्ता भक्ता भक्ताभि
रेहि त्वां ऽन्नः अपरे नित्यानाहाराः स्वनाभिकमले
वने ३८ लोकपालैर्ब्रह्मरामवस्त्रैर्व्यतो रहः अन्ये
नोयथा संनेत्वं नथ्येवमन स्मृतो ३९ माया नेष व
लारामयया ज्ञाने मिदं जगत् तया संमोहितो जी
वो ममाहमिति मन्यते ४० यावन्न निर्जितं स्याने
द्वियग्राम इति ष्कंन यत्नेरामसे नित्ये दिव्यपगति
महतो ४१ अजायास्तनयः पादाग्रे सामावेन वर्जि
ताः संकोचोन विकाशश्च क्वचिन्नेत्रोन्नजायते ४२
नस्मादिव्यविभूतिः सागीयते वमर्षिभिः विश्व
कसेनादयो देवा नित्या संयमाश्रिताः किल ४३ न
वैस्थ्यंति संसारे नवपे स्थानसारिणः अजायाश्च
क्यादेन जायते वमिदं जगत् ४४ येऽभजन्ति सदा
त्वां वजगते षां हि हृदंगे येऽरामनवमेऽत्रैव येऽन्नपति
स्तदासि नो ४५ जीवन्मुक्तास्तेन सर्वे लभन्ते परमे
पदे ध्यानेनापि यदा मात्रादि हिद्यारोपयन्ति ये ४६
नेन्रं रंजितमहात्मानः संसारे ऽः स्वसागरे अर्हन्ते नव
मादस्यां पीडिताः नो त्वदपेहरे कल्ये श्रीवसः माघनेप

दाक्रमितोऽपि सन् दर्शनार्थमहं त्वत्तो शङ्कुल्याक
षेन हन्त सशक्तिदीर्णीनाराम त्वयापश्येन मे प्रभो
मुच्यन्तो मुच्यन्तो रामदीनो हं कुरु मोदवा ४९ अहा
भाग्येहिमे भूरियादस्य चैोहिने किल स्कन्द उवाच
इति विज्ञापितो रामः कोकेन हंसयाभना ५० मरा
रामाप्रसन्नात्मा सस्नेहं मस्तवे प्रभुः भुखेदुःपुनरु
त्थाय जयाहुवरणो हरेः ५१ मत्लोकं त्वकरेन सरामा
दवैदयान्वितः पुनः पुनस्तस्यो भ्याय रामस्य चरणे १
यनम् ५२ पुनः पयानना स्यस्य पादयोः शिरसा स
गः गरुडोऽपि दया ततो मुमस्तेवाकमब्रवीत् ५३ उ
त्तिष्ठोत्तिष्ठ महाकाकरामस्य चरसाईक त्वयामश्रीगा
तो रामो नाहं वापि विशेषतः ५४ पशासेन वभोका
कस्मात् गमिष्यामि तेनेति केरामनत्वविवित्सार्थमुहे
तो वमहाखग ५५ द्विव्यज्ञानावये सर्वे विषकाना
दयो हिजहरे रामस्य कृपयामामायास्मात्सनविद्यने ५६
अज्ञानी वन्तहं कविदृष्टे हे कदापि भो राम त्वं मस्त
मान्तजगन्मपशासेनव ५७ इति लोके कथा दिव्या का
को ज्ञानी मारुमतिः अज्ञानेन गरुड़स्य च कत्ने यत्नेन तद
रगं ५८ यथा लोमननेकाकलोके पुमवुरिष्यति गरुडेन
भक्तोऽद्विज्ञाने प्रमेयस्तस्तुलभ ५९ भगवानुवाच एवं तु हरीम
का अत्रा रामस्य वरणात् काकाः

भविष्यतिवमेभाग्येयदात्वंत्यागमिष्यसि ९० कृत्वा
र्थोहंकृतार्थोहंरामस्यकथयानघश्रस्मिन्क्षणेम
याद्देनत्वंनेवमेहदे ९१ रामस्यचरणांभोजस्पर्शा
त्रुवमहात्मने सूतउवाच विज्ञाप्यैवंसकाकवाल्स
मेवचनमब्रवीत् ९२ श्रीभुसुंडउवाच भोश्रीरा
ममहाभागभक्तिमेदेहिनिर्मलां अनेनवाल
रूपेणसदामेहृदयेवस ९३ मायानेप्रबलाराम
यामोहवशोभवत् मयानमोहरूपहेवनत्यामोन्नवि
येहिभो ९४ सदावनवभक्तानांसंगमोमेभवेयथा
तुयाकुरुस्वदेवेशनाथत्वंमेगतिःप्रभो ९५ यत्त्व
त्वसाधुसंगेशनचस्वर्गेनामानुषे सत्येपुनर्भवेने
वनस्मान्संगश्चप्राप्यने ९६ सूतउवाचकाकेन
शर्थितोरामस्तत्त्वमंदायागिरा भक्तस्यमोहितो
भक्तानयादीनेविलोकच ९७ उवाचयदनेयस्त
वर्षमेकमनन्यधीः अवश्यंलभतेपुत्रमन्माधाम
हात्मने ९७ श्रीरामउवाच यथावदसिभोकाकत
नथैवभविष्यति उपदेक्ष्यसिवेत्वानेगरुडायमहा
त्मने ९८ माययानववंधोनभविष्यतिकदाचन
श्राम्रमेनवमायायाःप्रभोवोनभविष्यति ९९ हृद
येममरूपंवनिवसिष्यतिनेसदा भक्तानांममसंग

ब्र॰स॰
पा॰
४९

स्तमविद्येति नसंशयः ७० कन्येच्छोत्रं पठेद्यस्तु मा
नवाप्तेप्रियवल्लभाः तेषां वै सकलान्कामान्ददामि
नसंशयः ७१ धनकामो पठेद्यस्तु स्तवं मामेकमन
निश्चयः विधिना ब्रह्मचर्येण लभते धनमेव हि
७२ पुत्रार्थं पठते यस्तु वर्षमेकमनन्यधीः सर्वदा
लभते पुत्रमन्यच्चापि महामते ७३ श्रीसूत उवाच
वरं दत्त्वा तदा रामस्तत्रैवान्तर्दधे स्वयं विसर्जितस्त
रामेण पत्निराडपि निर्ययौ ७४ गृहेऽपि निजस्था
ने प्राप परमहर्षितः ध्यायमानः सदा राममेवालरू
पिणमीश्वरम् ७५ उद्दिश्यात्मनावश्यापि रामदर्शन
लालसो यत्प्रपन्नस्तु सदारामं ब्रह्मवित्तवयरो वनो बाल
क्रीडामयानन्दं वर्णितानां भृगुनिसत्तम अन्यामपि प्रवक्ष्या
मि बालक्रीडां मनोहराम् ७६ इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे
मन्त्रोपाख्याने सनत्शौनकसंवादे षष्टिशतितमोध्या
यः ४९ श्रीसूत उवाच कदाचिद्राम एव स बालरू
पी तु कौतुकी स्वकार विविधा क्रीडामानन्दमोहनाय
च १ जानुभ्यां सह पाणिभ्यां रिंगमाणो पनस्तनः मान
रः हृष्टहृष्टमलग्नाः प्रसक्तं न्यासीनानन्दयः १ यावत्स्तना
न्तप्रेम्णा वै बालरत्नार्थं हेतवे तन्त्रे मातः स्तनं त्यक्ता
न प्याशयादिकानपि बालक्रीडाचमत्कारं यथान्यो॰

पिधनस्तनः लेभिरे परमानंदं सर्वैः सकलगकोटि-
भिः ४ वेष्टितश्रीभिः सहिता वालाभान्तभिः सहि
तामुक्ता रत्नैः यान्तजातिभिः पतना वैव योगतः ५
रामचंद्रेन्दकौशल्या वलनेशितुनेमुक्ता रामस्य दृति
रोद्वीभिः सहिता वामान्तयागोस्त मालेव्यमदेमदे
वचालसः कारपत्रगुरावेकिं विपरित्रापदेपदे ७
एवंभवन शत्रुघलन्याणादीप्रमानरः लालयंति
स्म मेन्नावे कैशल्यायास्त मानरः ८ कौशल्यापि
महाराज्ञीरामे चोके निवेश्य च मरवं सेवीस्य रामस्य
द माययपरोसनी देनयं क्लिगुखेवी सकुंदमुक्तासम
प्रभौ वेधकसहर्षी जिह्वामोहसिंहरसन्निभे ९
कपोलोवमहादिव्यौ चेंद्रनीलसमप्रभौ विद्रुकेमा
लकस्याथ नासिकोप्रउकनासिका ११ तिलकं स्य
नाभेस्तवीस्य भाले मुदाविता चापेयं च शरस्येव ना
हर्षो भृकुटीद्वये १२ आहूतमलकैरासंगतस्यैनेमे
गोमौक्तिकैः रामस्य नेडे जननी निरीस्य तुंदवमे
न्याकिलवास्ति गुरुमे पुनः पुनः सावदने विचिव्येव
स्वकीये मिलतिस्मवाले १३ श्रीरामचंद्रस्य निरीस्य
पान्तरोत्रोटयतिस्म माता माहहिदोषोमम बालके
स्यादेवं विचारेमनसा चकार १४ कौशल्याभवनेरा

जास्थितस्मिन् किलैकदा रामेसोकेतिथायायाथ्य
लालयामासप्रेमतः १५ भवनस्यान्तनपनीभवने
नाज्ञमामह स्मितानन्दपुत्राभ्यां प्रविशाङ्गजगा
मिनी १६ अन्याश्च नन्दमानशेषा राजदाराः समाजगुः
अन्याश्च ज्ञातयः सर्वा दासास्तथानेकशः १७ नरेश्व
रो महाभागः कौशल्याभवने शुभे क्रीडयामास वा
लान्वै परब्रह्मस्वरूपिणः १८ रामे कस्मिंविदन्या
यभवने लक्ष्मणं कविन् शत्रुघ्नं च मन्थरानालाल
यामास कौतुकैः १९ तस्मिन्काले तु गेयर्वी विश्वा
वसुरिति स्मृतः आजगाम निजस्त्रीभि रेतः शुरेव
भूपतेः २० भूपेनाकारितस्तत्र नानाथ्यागमने ग्र
हे राजाने पर्वैपिवानन्तनथा राज्ञीरनेकशः २१
भूपेनाकारितस्तत्र नानथा गराज्ञा समाजितः सोथ
नेनाज्ञया स्थितो हितः विश्वावसुर्गन्धर्वाव स्पष्ट
घराजश्रा हृष्टवाक्ये पगुणगौरवान् चिरकालव
नेयस्मान् स्मा हि स्थाव स्वस्वहे अहं गुरोः स्वकीय
स्त्रीसमस्तैर्नैतोषयाम्य हे २३ उन्युक्त्वावादयामास र
मृदंगान्सुरजादिकान् वेणादिकांश्च सरिगान्वी
णादींश्चापि नौतिकान् २४ नालादिकयनोश्चैव तथावाया
ननेकशः स्वयं तु वादयामास स्वरोपरिवादिनीम्

अप्सरस्तत्रनन्दनन्तः सेमीनस्तस्समेननः नाटकाल
ञ्गायन्तिरप्याश्रीनोवभूज्जनो २९ मोहितास्त्वमहास
वैनासंगानेननेजनाः राजादशरथ्योराज्ञीदासा
दासश्चबालकाः २७ अन्यास्तत्रानयः सर्वाः पक्षि
णः पशावस्तथानरानार्थिश्चयेसत्वाजंगमाऽजंग
मास्तदा २८ कागेयात्रैः स्त्रियः पीलानेषांगीनास्मत्
ननाः नाशाकन्सरवेगेनचान्मानमभिगढ़हित्
वालाः रामादयोप्येवंमोहितागानयानतः मात्र दे
कालस्मन्यायगंधर्वीकेसमरुह्नन् ३॰ गीनमन्का
नगंधर्वीविश्वावसुमहानयाः लालयामासबाल
श्चमाग्यमनारयिकेसके ३१ न्पादयस्तमेसर्वेवा
लान्वीस्यन्दमप्तः ऊचुः परस्परंलोकागीनमाहा
न्म्यमीहशं ३२ बालानामपिमोहोभूदन्येषामपि
काकथा मानरस्तनयासर्वाहस्तान्यासाग्र्यवाद्भव
न् ३३ अथागहन्नहेत्रगंधर्वीकाक्षवेगतः स
न्येयथेन्नमोबालाविश्वावसुस्त्वागहक्कत् ३४ पवमा
कर्णितास्तापिनचाजगमुश्चमानरम् पुनः पुनस्त
नस्पैवचोकेलीनास्तचार्भकाः ३५ तदातमानरस्ता
पिविस्मयंजगमुरुत्सुकाः राजादशरथश्चापितराः
सर्वेतम्भूरिशः ३६ सुतउवाच कौशल्यारामजननीस

१९

वृ॰ पं॰
पा॰
४८

सुमित्रालक्ष्मणाश्चसूः गंधर्वसूवनः सेम्रावालकानांसु
खायव ३७ कौशल्यासुमित्रेऊत्तुनः श्वैवनिष्टगंधर्ववा
लकानांसुखायव मानिनः प्रीतिभक्तसुसम्बाभिन्नेप
वेषमनि ३८ विस्मावसुरुवाच देवराजस्य चाग्रे वेगाने
वयंतियोजिताः श्राज्ञां विनाननसैवनवगेहे वसेम
हि ३९ नमामेव्रपुनर्देविस्वागमिष्यामहे ऊवे कौश
ल्योवाच इदांनीगम्यतां देवने हृष्टाणुनराव्रज ४० वा
लकानांसुखवार्थीव शाक्रस्तानिनिविष्यामि वालका
न्मोहयित्वानकृत्ववासमिसैकेनव ४१ इंद्रोस्माकेनदेहे
गात्वेनानिषेष्यतिनोकदा कदाचिद्बमदाविसोनिषेधं
कुरुनेनव ४२ नदाराज्ञोहिवानोद्यैः पीडितोयः पगि
ष्यति वाकामक्कान्तमावालाजगदेन्नपतिंप्रति ४४ य
नर्वाणमस्मानीपमहिष्यन्त्यनेः पुरः कैकेयुवाच
वाणेपत्रंसमावेशंपदेहलोकेमयावच ४५ गंधर्वीत्रप
यातिष्टेनयाकुर्याद्ब्रुवहा वाकेराज्ञः समाक्रम्यत
यावकेवनहवः ४६ श्वोपत्रंसमावेयाउपसर्पणजले
शठविः चापेवाणांसमायापपट्टिलामेत्रमनम ४७ मु
मोववाणांमहसास्वर्गलोकायभूमियः समावाहयि
ष्मेत्रमुनवणा न्मार्गेजगाममः ४८ शाक्रस्यवपयाना
नेमुवाणापपपनोमनो वाणानंविलोकामुविज्ञाय॰

न्यपतेरिष्टं ४९ वाचयामास पत्रं तु वायोरुद्यम्य वेगतः
अत्रस्थे किल हन्तीनं गन्धर्वाणां तु देवराट् ५० ज्ञात्वाति
वेदयामास कैकेय्याः कोपकारणं देवेभ्योऽपि जहास सा
स्ववाक्यं वेत्ति देवस्य धीः ५१ कदाम्मया निषेवस्तु गन्धर्वे
स्वकृतः स्वराः वयं वनस्य वाज्ञायां सदा वर्तामहे किल
राज्ञो हि भुजवीर्येण दैत्येभ्यो नो भयं न हि नस्स्वानां कथं
हन्यामाणेभ्योऽपि गरीयसी ५३ परं तु कैकयी रुष्टा श्री
तिं न जानती तु ला अपराधं विना राज्ञी परुषं वाक्यमब्र
वीत् ५४ परुषस्य फलं दास्ये रामराज्येन संशयः यद्य
रामस्य सज्येस्त्व वा रभिष्यति भूपतिः ५५ तथाप्यरावण
स्याहं राज्ये भंगमहं स्वे राज्य भंगं करिष्यामि रामस्य प
रमात्मनः ५६ न स्मि न वसरे वाणी कैकेय्याः कंठकू
पके अवस्थाप्यत यावाकामों जसायो जयामि तो ५७
कथयित्वा तु सर्वेभ्यो देवेभ्यः पाकशासनः दूतं वै प्रे
षयामास स्वयोध्यां राजमन्त्रिणो ५८ दूतो राजानम
भ्येत्य सन्देशं न म विद्विषः न्यपाय कथयामास गन्धर्वा
णां महामतिः ५९ दूत उवाच नृपतो राजशार्दूल वा
कैनो वशवर्तिनो इन्द्र वाक्यं ब्रवीमि त्वां येन नीतिभ
वेनव ६० इन्द्र उवाच वयं देवास्सगन्धर्वास्सत्येऽप्सरसोऽस
दा तव वाज्ञापनीता मो दिवा राज्ञो न राघव ६१ सर्वे मही

५५

ब्र॰ स॰
पा॰
५१

यागंधर्वीवसेननवदेश्मति ११ यदिवाज्ञामभर्वंद्रा
नजनन्द्वारपार्लभवेमहि सूतउवाच १२ राजादश
यःश्रेन्वाहनानानाहहसविव दशरथउवाच भोहन
ववनोश्रेस्वचमानोखिनोस्माहे १४ इंद्रायप्रणतिं
हृहिगच्छनोहिममाज्ञया यनेवालास्त्वदीयाश्च यो
ध्यारस्तास्त्वयापये १५ श्रावयोर्विस्त्वज्ञानेनहिमे
दस्त्वचावयोः मेपरास्त्वपरानेषान्हिनीस्त्वत्रसश
यः १६ इत्युक्तोराजराजेन गतोहनत्रथ्याववदन इंद्रो
पिमुमुदेनत्रसत्रन्याः स्वपनोकथा १७ इतिज्ञात्वात्
गंधर्वीविघ्नावसुरुदारथीः रामेसमर्पयद्राजेसुको
काद्वेवहर्षिनः १८ पुनर्गान्तसमारेमेवालकानोस
त्वापव गायतिनृत्यतिवदतिवदतिविहदति वाम्य
पुरतोः भक्तानांगंधर्वराजेनगुणैः स्वकीयैस्सेमोहि
तास्तत्रजनाश्चसर्वे १९ एवंसदादाशरथिंवरामेगंध
र्वराजोपुवनीमिमिरिम्यगीतैस्सन्नृत्यैः परितोषवालान्
लभेमुदंनृपतिनामसनितस्य २० इतिश्रीब्रह्मोत्तरपुरा
णेसप्तविंशतितमोध्यायः अदेसमारुहव्योयेवासीति
याय: २७ श्रीसूतउवाच एकदाच महाराज्ञीकौसल्या
रामसेवुना ग्रहेषामासमनोदासीभिः परिवारिता १ नत्राक
हनिर्जाकेवरामेकतात्ममाभिनी सिनात्तमुमुदेनीवरामेस

न्स्तमात्ता २

निथिलामाहरिद्वस्मनस्समेमन्तनत्रवे नथैवराममा
न्वैवैरामेस्लेहृस्मवहूये ३ यनस्मिन्नेनरेराज्ञाहूमिश्रा
भवनेविशन् नवगुडौस्समालोकमद्दमायस्तसंवशी
स्तमिशराजनराज्ञीन्तराज्ञानेभ्रन्यहूजयन् गुण्यौजला
महाभ्रमन्ना नोहृलादिसमर्हैनैः ५ राजादनिणज्ञानै
न्तलहृमणेसमरोहृयन् नथ्यावामेन्तशत्रुघ्नेनयोर्मे
स्वविलोकयन् ६ कौशल्याकैटिकाकाविन्नाम्नाख्या
नाव्नसंदरी केनविन्कारणेनापिसमिश्राभवनेगना
नवराज्ञानमाशीनेलालयानेस्तनौनिजौ सार्द्धसमि
त्रयानेनहूसेनेवीस्परुजिना ८ यराहूनस्समिश्रायामवना
द्रामसत्रियौ आगनदहशेनौनलल्मणशत्रुसहन ९
संदेहंपरमापन्नायत्रनत्रववालकौ वीस्तवालायुत
लात्रजगामकिलक्रीडिना १० राज्ञोकेवालकौवीस्य
कौशल्यायुनरायसा पुनःसादहशेनत्रकौशल्याति
कटैन्तनौ ११ पुनस्तत्रसमाज्ञायत्रवालकौदहशेननः
समविंशतिवारोऽस्यदहशेविस्मितानननः १२ आगच्छ
नीनगच्छेनीगच्छेनीदहशेन्टय निःस्वसंशीघ्रमाया ॰
स्तिनभिन्नस्तत्रपुनस्त्रियः १३ मोहितोभ्रमविनावत्वा
विज्ञानाभिसंदरे राज्ञाहृष्टाभिसावालालजयाक्रीडि
नाःभवन् पुनः उनस्सराज्ञावेहसालाब्रोऽब्रवीद्वचः

८

७

त्र॰स॰
या॰
५॰

गुरुवाक्याज्जराजस्यवाक्यमेगमयाम्यतः १५ मंदोदर्युवा
च नयथा च वराजेंद्र कथितेन विजितोऽस्मि वै अभयं देय
नो राजन्न दाचक्षिन वाग्रतः १६ हनुउवाच आत्मा
राजराजेन ग्राह्य वाक्यं तु मंदोदरी राजा नैव समितो च वा
लकेवैरीस्यनेगरुः १७ मंदोदर्युवाच ३ मैव वाल कौराज
न् शत्रुसूदन लक्ष्मणौ कौशल्याकेमयाह्वे हौ रामस्य
निकटस्थितौ १८ श्रुत्वैव वचनं वाक्ये मे मयाह्वे हौ मनो
हरौ नत्र गच्छामि न चैव वा नयामि न था च वै १९ मंदे
हृयपरमा यच त्रापुत्रो वीरस्य नवा श्रुत्वा वाक्यं निशम्य मंदोदर्याः
राजराजो महामतिः २० विचार्य वाक्यं मंदोदर्याः प्रलंगर्हि
स्यैयपरे ययौ श्रीत्र्येन यामार्द्द कौशल्याभवने त्वपः २१
किमेषा जल्पती नूनं मम विस्मापनेन चः नत्रगन्वान
रे शोपिवाम्नो दृष्टो सुनौ २२ क्रीडं ते रामचंद्रेण स
मित्रानन योनतौ नस्मिन् न देस्थितं च के कौशल्या
यत्र तिष्ठति गवान्ताच मत्स्व कन्या सुमित्राभवने त्वपः
२३ विलोकयामास सहनौ क्रीडमनोजननीसुतो भवनेचा
ममान् स्त्र सुमित्राभवने पुनः आश्चर्यं परमे लेभे नया
वोनः पुरेगात्र २५ विचारमकरोन्नूपमैन सम्मास्य पुनः
पुनः पवेन निर्दयकनेन गाया कमहीपतिः २६ आका
रयद्वत्कं राजा वसिष्ठं जयनो वरं आगतस्तु वसिष्ठस्तदा

त्तासंश्रज्जितोविधान् १७ एवमुक्तस्ततोराजाप्रहृष्टसन्न
यसेविधिं कारणंबालकानामसनत्रनत्रविलोकना
न् १८ सुमन्तउवाच त्वरेण्यानावशिष्टस्यबालानो
वशिनेपिधा सखेच्छयावक्रीडंतिबाला — नेवहेस
राः १९ एकयादशयावैवसहस्रंकोटियानया श्र
संख्यानातिदूपाणिसेनावत्रगृहसंख्यया २० नृपाश्र
नहिवक्तव्यंशिष्टोनोचरितेनमया विज्ञानेवैषमा
वैवैनदानेनाहंपासखे ३१ विनेसर्वेविवार्यैवंमो
वोचन्नृपतिंमतिः वसिष्ठउवाच स्वपनोवृवत्तेमेय
गंधर्वैर्गाहनेमिदं विस्मयेनेयथाराजन्नायर्वैक
मेवैवहंसो बालकौचस्मिताशयाः भववेतिष्ठतं
सदा परंतनबमोत्सार्थ्यंगंधर्वैर्नात्रदर्शितो आका
शपन्थेगंधर्वैपरिष्ठामहेवये ३४ ग्रंजसोमनि
नाराजागंधर्वसमयाद्व्ययन् स्कंधयोबालकौनस्प
वागतस्यविलोकयन् ३५ तदाग्रजहृसेराजाबा
लकौवीक्ष्यसर्वतः गंधर्वौपिनजानातिरामस्पव
रिनेमिदं ३६ इत्येवंवदतस्तस्यमनेराज्ञस्यसन्नि
धौ न्टपस्यनिकटेवालौश्रेनर्थानेगतोनतः ३७ समि
श्राभवनेमौवयच्यार्थिनिष्ठनः पुनः वसिष्ठेनपुनंर्थी
केहष्टामायात्रयान्टप ३८ यथाब्रवीमिराजेंद्रतथा

ब्र॰स॰
पा॰
५१

कुरुतेतोमम: रामस्तुलक्ष्मणेनापिसदाक्रीडतमंदिरे
४५ भरतेनापिशत्रुघ्नेनाथपापसंघापवारकः नकदापि
डमस्नेवेनवराजन्मविषणाति ४६ सूतउवाच मुनेर्व
चनमाकर्ण्यनृपाक्लिन्नित्यपोब्रवीत् इदमद्यपुराज्ञा
नेनगाममुनिपुंगव: ४८ गतेमुनौतदाराजाहमित्रा
निकटेपुनः आह्वयामाससमानतृणकौशल्यायचरित
हृति ४२ बध्वांजलिमुवाचयराज्ञानेसानुभामिनी सु
मित्रोवाच आगतास्मिमहाराजसमाज्ञानमहंस्थि
पतिनारायणः साज्ञानवज्ञाममसूईति राजोवाच कौ
शल्यायाःसुतोरामोलक्ष्मणेनसक्रीडति ४४ तथैवश
त्रुघ्नेनावभरतेनैवक्रीडतु यथाननायतेमोहोगंधर्वे
नकृतेमम ४४ सुमित्रोवाच एवंभवतुभूपालकोम
मतवान्गतो इत्यवंसुमित्राजनयामिवैवसुकेगृहं
नित्यंनित्यंनतोस्यायमानः कालेनमागधीलक्ष्मणे
रामसानिध्येशत्रुघ्नेभरतस्यतु ४७ प्रेषयंतीमहात्मा
नासुमित्रापतिदेवता रामस्तुलक्ष्मणेनापिभरतः
शत्रुघ्नानिता ४८ विविक्रीडेमुदायुक्तोजननानंद:
कारकैः एवंयुगमतनेषांतवालकानांवभूवह ४९
रतः एवंचरामस्यवालचारित्रमभुतं वर्णयामिमहा
भागस्त्वंलग्नमवमोवने ५० इतिश्रीब्रह्मांडपुराणेस

५३

न्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे द्वाविंशोध्यायः २२
सूत उवाच राजा दशरथो ब्रह्मन्नेकदा विधियोस्य ये
रामं चांके नियायात्र श्यामसुंदरविग्रहं १ पादयोः पा
दकटके दधाने मणिनूपुरे सलीलं चैणग्रथिते मध्ये
न क्षुद्रघंटिकां २ करयोर्वलये दिव्ये रत्नराजि विरा
जिते अंगदे च भुजामध्ये रत्नराग विनिर्मिते ३ कंठे
च कंठिकोरस्थानीलरत्नेन शोभिता नयता दीपितं
खेचरकेकावनेन परिष्कृते ४ गतममकावनासायां क
र्णयोः कुंडले शुभे --- लकैराहूनं वक्रैर्वि तुनावी
जनस्य च ५ दद्दर्श बालकं चांके कृतारामे वनस्थिया
न् वामरैर्वीज्यमानस्य जनैः कतिपयैर्वृतः ६ का
चिद्दत्तकलानामकस्य विद्युद्भवेधिना ग्रहे स्थिता
सकीयवराजो केदद्दर्शसुने ७ दृष्ट्वाहृष्टाउनर्देषा
मोहिता सा च भूवह विस्मारनदा वालादेहृगेहं च सुं
दरी ८ पतिना साहदयिवां तसखीभिः परिवारिता म
हर्षिकोच कारसुनिमग्नानूपसागरे ९ व्यजनैर्वीज्य
मानापि -- पंलेभेन चैन सा यथाकथं चित्सा बाला
बोधिता ब्रीडिता भवत् १० सखीभ्यो वर्णनेनैव च
कैरामस्य सूकवत् पर्यंके शायनं च के न्यस्ता हारं जलं
नया ११ ध्यायंती हृदये वैवरामो कंकथमाविशेन म

घाराभोगमभोकेतस्यमागत्यक्रीडति ११ अलेभुजेन

अ०स०
पा०
५२

दातूनेकीलालेवनथैवहि हृदयेध्याय नीसेवंरा
मार्थ्यंवरवर्णिनी १३ पर्यंकेपतितानासेवंराजनेजीवा
स्तुडः शिवता तस्याः पतिस्तुनाम्नावैवीरसिंहोरहम
नः १४ चिकित्सांकारयामासभर्यायाःपरमौषधैः
डुः शिवतायौवनस्योवैराजाद्दशरथः स्तुते १५ प्रासाद
चपुनर्गत्वाकौशल्यायेसमर्पयत् केकेयाःभवनेर
म्यसज्जगामनरोत्तमः १६ डुःस्वरलकलायास्तुकौ
शल्यास्तत्सुवेश्मदा गोत्रस्यगौरवात्रेवनयासर्वेपमात्म
नः १७ डुःशिवेमंदर्शिनेराज्ञीरामेणसहनिर्ययौ मदने
निकटेतस्याः सम्यासेवविनिर्गता १८ येश्वर्यंवपरि
त्यज्यवीरसिंहस्यगौरवात् राज्ञोवटुमनन्ताचभव
नेशाय्यतस्सवे १९ सरेवगणेनगविशन्त्यात्मकेराज्ञोद
र्शनः वीरसिंहउवाच आगम्यतोमहाराज्ञिकिंक
रांणांगटहेनिदं २० यदामार्गेपभवेन्नरिनत्यागछेति वे
समतिं अंतःपुरप्रवेशोचकेयतोयत्रडुःशिवता २१ मानि
तावीरसिंहेनकेशल्यानोदटर्शोह हश्वारलकलाग
हीपर्यंकाछीत्रमस्थिता २२ निकटेस्थापयामासस्ताखे
नेपरमाहुते अनतीवध्यसेकाशेरामेवोकेतिरीसमा २३
डुःस्वपलापितेनस्याममेवद्रमसादनः ऊवरलकलारामेकोरो
मास्याप्यमोहिताः २४

ममक्रीडेनमागच्छ दुःखेशीघ्रमयाकुरु २५ रामोनारा
यणःसाक्षात्तानस्माकाममस्पृहनये २५ उत्सर्पिनमलदान्तरंगी
नस्माक्रीडेस्समारुह्मन् यस्यशीरवलाराममेवालेमवाति
जात्मजे २६ चुचुंववदनेसोनकेदेहकन्नावबालके मा
नेवकारमर्इस्य रामस्यपरमात्मनः २७ रामस्यशीनन
दुःखेमयानेसहमाखिले मनसाप्रार्थयामासवैउं
हवरणोत्रुजे २८ अहोदेवमहाविस्लोपुत्रेदेहिममेह
श्री रामस्त्वपुत्रनरेवायाप्रकेवारुरुदेहसन् २९ कायीरा
मकलायास्तहरेयानावरामनः कौशल्याहृजयामा
समालयावंदनेनमा ३० रामहस्तेवरन्नमयेभूषयामा
सभामिनी कौशल्यासागिवंनीहन्नावीरसिंहवभूनदा ३१
जगामस्वगृहेराज्ञीरामेणासहपूजिता नज्ञानेकेनवि
नस्माकारणेसखदुःखयोः ३२ रामेविनामहाविज्ञेज्ञाने
लोकेनकश्चन वाल्मीकिर्वैमुनिर्वेदरामवंदस्यवेत्तया ३३
हस्येरलकलायास्तवरिनेपरमात्मने इतिश्रीब्रह्मांड
पुराणेसन्ध्योपाख्यानेसूतशौनकसंवादेयकोनविंशो
ध्यायः २९ श्रीशौनकउवाच व्यासशिष्यमहाभाग
स्तनेववचनेनव संदुःखिवासिनेवक्रान्सुदरैः करणेसंपुटैः १
हेमेरत्नकलायास्तमसंकथ्ययसावित राममार्थेकिंकृते
तनेदंपनीभ्यामहात्मने २ सभावोरामचंद्रस्यकल्पहे

ततोर्थ्यथा प्रार्थितः पुत्रभावेन तस्य पुत्रत्वमागमत्
कस्मिन्जन्मनि रामस्तेन तस्य पुत्रो बभूवह मयापूर्वे
त्वमाचरस्वगिरिनेन्नहृदे रितं ४ सूतउवाच श्रुत्वैतेन
कवचस्थेहं गुणानीनगुणानहम् विचार्यसारंतत्काल
यथासहं महात्मने ५ कथंरामोभवेत्पुत्रश्चावयोरिति
मितिहृष्टयोः अनेनैव विचारेण व्यतीतानि दिनान्यहो
रुच्यारामचन्द्रस्य हृद्यानेनैवयोगिनौ जग्मतुःराम
मेणैववशिष्ठस्यरथाश्रिनौ ७ आश्रमाच्चवशिष्ठ
सहृदेस्याप्यवर्णेनिजे वशिष्ठवरणोहृष्टस्समीक्ष्य
मन्त्रस्मृता ८ वशिष्ठशिष्योनाम्नातत्रविमलमित्रोवसि
स्थितः आश्रमाच्चनदानस्यपादैजगदहृतमुने ९
देवपत्नीकुवचनैः स्वामिन्वयन्तुमेयामागुरुमेदर्शनाय
वै आश्रान्तंतस्यपत्नीस्वामिनौ नितिवेदयवागतौ १० वि
मलमित्रनयोर्वीक्ष्य कृत्वावस्वागतंततौ कथनायप्र
विष्टस्तनयोरामनेगुरो ११ वशिष्ठस्तत्कथापुण्यो
हृदिरामेणप्रेरितः आहुपत्नीतयाश्रीञ्जनिकटेया
त्ततौफलं १२ विमलमित्रेणतौतौगुरुणाप्रेरितेन
वै तौदेवपत्नीमस्राहृदैजेगमनंगुरुमग्रियौ १३ गुरुहृ
दावतौप्रस्नावर्वेदानेमुनेःपदं गुरुणावसुमाला
पीठेनात्मसुतनःस्थितौ १४ प्रभार्गोस्यापितौनेनव

शिष्येन महात्मना यमच्छकपालं नौ हि वचसामृ
न वर्षिणा १५ वीरसिंह उवाच सदैव कपालनाथ
गुरुरूपे भवाहशाः कोटिजन्मसहस्रेण धर्मेणैव न
लभ्यते १६ सूत उवाच शिष्यास्तु परिचर्यायायोगो रागो
ज्ञानायतनस्तनः वशिष्ठस्य च तेन कालेन वशिष्ठश्चाह
हृतोद्भवः १७ वशिष्ठ उवाच किमर्थमागतोऽसि महाक
नाचवत्रममप्रियो कथयिष्यामि न सन्देहो माम
नः कथा १८ शलाकलोवाच जानामि नवसर्वे शी
सेकल्पं मासमोद्भवे किमर्थं कच्छमे स्वामिन्वाणाका
कथिते न वयि १९ सूत उवाच तयामात्रे सहितस्सोथा
नष्लिमितलोचनः वालरूपीन दारामो सनस्याविर्व
भूव ह सपवत्कसत्कृपेणाम्बनिनादहर्षोद्भवः सर्व
ज्ञेनैव विज्ञानेभविष्यकर्मजन्मव एवं ज्ञानाप्सनि
स्तेणीमृचेरत्नकलामति २१ वशिष्ठ उवाच शृणु र
त्नेवैकवाकं सेकल्पस्तेमनोहरः २२ सन्तकष्टवर्हमा
वसंस्तिष्ठ सम भविष्यति गच्छनेनदेवान्तत्र नारायणो
मुनिः २३ लोकानां स्वस्त्ययेवापि नपस्मं संदारुणं
सेव्यते नारदेनास्य पादपद्मेव निसदा २४ सा श्लाकला
पद्मामस्त विख्यातो जगतो मले यत्र गत्वा न जायन्ते
जनन्या जठरे जनाः २५ वसंतिस्तनयो यत्र राजर्षीनो

ब्र॰ स॰
पा॰
५४

कदंबको नद्रगना जगन्नाथ मारायपजगम्रुके २९ चै
त्रेमासिसितेपक्षेनवमीपस्यवईतौ पुनर्वसूभुना वै
वप्रुवाम्णकियनामितः २७ निराधारोचवर्षायाहेमे
तेजलपाप्यितौ पंचाग्नोकिलवाग्नीनोसपुनोचैव
ग्रीष्मके २८ भवनोम्नतिराहारोकायक्लेशरनोपुनः
जितवासामवेदस्यतिसंजयपरायणो २९ शुनसौउ
धसेकाषोडिभुजेरघुनेदनम ध्यायनोमनसाचैव
लभन्नोपुत्रमीस्वरम् ३० चनेननवमीनोन्नतपसाउ
वैटनवै हापरोतेपुवाजन्मलभेनोगोकुलेपुनः ३१
वीरसिंहस्तनेदोपंतंयशोदाभविष्यसि रामेनोहंस
त्रुपेणपुत्रत्वेचभविष्यसि ३२ इस्मकोमुनिनानोमय
हस्तोनोवभूवनः तेपणाम्यपथान्यायमामान्येस
गृहंपुनः ३३ आहूयब्राह्मणानन्सर्वान्स्यथामायवै
रिन अस्मानाजोत्रयान्पादाहीरगेसेहोविचक्षणः ३४
सर्वदत्ताविप्रेभ्यः परोवृत्तिकरीमपि गृहदानेच
गोदानेवगोदानमत्रदानेमणीनपि ३५ सेनर्ध्यवय
थान्यायमणाममकरोननः श्रेयोध्यावासिनःसर्वे
दंपती द्रष्टुमागनाः ३६ साधुसाधुवदंनस्तोषरिद
ष्टुमनननः वलघर्म्यपरोनोचसत्यवसायरातुमो ३७
सगीसंरुवैदत्तारागानेप्रापनपुनः राजासभाजितो

सोपिजगादवचनंनृपः ३८ राजादशरथउवाच य
स्मात्त्वंमहाभागोकुलरीतिकरोमम रघूणांचकु
लेजातास्तेषांरीतिस्त्ववेदवी ३९ जरयाग्रस्तमात्मा
नेहत्वाहित्वागृहंवन् जग्मुः सर्वेमहात्मानोमृत्व
म्पोत्तुनयाहतने ४० नचसर्वोहतताहृतिः सर्वे
गावरितेहृता क्रियमेणोमातिलेवस्तगम्यतामितः
तीर्थेजिगमिषोर्यस्ययात्रामेगंकरोतिच वोरवेय
चनेमृदः साकेपिस्त्रपितामहैः ४२ नचगत्वाजग
न्नाथमाराध्ययमहामते नारायणस्त्वविश्वात्मालिशो
नेमरिष्यति ४३ देवगीउवाच एवंभगवन्तमोराज
न्हावचाकेयथार्थतः वक्तुमागमनायेवराज्ञावाग
गतोत्वपि ४४ राजद्वारेस्यमाप्यन्याः संस्त्वंतोयमन्वि
नै विनिवार्यपुनः सर्वान्नृजितोत्तोवसजितान् ४५
श्रामेत्तहरेः मामनृदितोतोवमूचतुः उषित्वात्तव
तोवर्षात्तवमीत्रनपरायणो ४६ तीर्थस्नानरतावी:
तोनयध्यानपरायणो एवंबकुर्वन्तोसेरमेकादश
समागताः ४७ कायक्लेशंचकुर्वाणोहरोसंमनसामा
नसो तदारामास्यसत्तात्मादर्शयामाससौम्नने ४८ वरं
मूनवरंमूहितत्थाहंतयसावचो सूतउवाच वाक्यं
निशम्यरामस्यसत्यसन्नेतेवसिंवतो ४९ आहतत्रामवे

४८

प्र॰स॰
पा॰
५५

द्वंद्वेनैगिरागद्गदयावतौ नयोर्वीणानिजिह्वायामवा
मयेमवारिता ५० इयनीजवचः एकादशसमास्तते
नयः परमदुष्करम् तावन्तरिमिनारामस्तावयोस्त्वं
गृहेवस ५१ पुत्रो भूत्वा न जानीमस्त्वंनभरताग्रज श्री
रामोवाच एवंभवन्तोवांरणः कामःसंपद्यतांध्रुवा ५२
एकादशैववर्षाणि निवत्स्यामिवेगृहे द्वापरान्तेव
वैकुंठयास्यथः परमाद्भुते ५३ येप्राप्य ननिवर्तन्ते स
तामस्मत्तके इत्युक्तान्तगतो रामस्यात्मनःपरमाक्लि
णो धध जोचदेहंपरीमज्जंविलस्लोकेवजग्मतुः द्रोण
वसुरितिख्यातोदेवलोकेपुनस्त्वतो ५५ नद्यापिव्र
लएणजन्मीनध्यानेपरमेनयः अजेनेनिवरोदनोह
रिः पुत्रो भविष्यति ५६ इत्युक्तौवसुनः स्वर्गमन्त्वा
मोगोतिजाजिनातु गोकुलेवनदोमपत्नीयशोदान
दपवव ५७ द्वापरान्तेमहात्मानोवसुदेवस्तदेवकी
मथुरायांनयोजातिनईश्वरोलक्ष्मणाग्रजः ५८ आत्मनो
वरदानाद्ववराद्धवनध्याविधेः पितरौवपरित्यज्यकृष्ण
कृष्णराघवः ५९ निवासमकरोत्नत्रनंदवस्मनिमाधुवः
वीथीगोतिस्समभूरीणीपथ्यारामस्तस्मैतिहि ६० रामस्तकमलत्रूप
णरामत्रूपेणमाधवः नयोर्भेदानकर्नेव्योक्तव्यावेयापमाम्
मान् अनेनैवप्रकारेणएकादशसमाहरिः उवासगोकुले
कृष्णमथुरायांनजोगतः ६१ ॥

मयानेकथितंरामहत्म्येनवच शौनक श्रुण्वाकीर्त
येद्वापिपापहानिस्तनसवे ९२ इतिश्रीब्रह्मोत्तरख
ण्डेसत्योपाख्यानेविंशोऽध्यायः २० शौनकउवाच
यत्त्वयावर्णितंस्वामिन्नवमीव्रतकर्मणो व्रतमाहा
त्म्यंवैहिनवम्याः विधिपूर्वकं १ कस्मैकेकेकदा
प्रोक्तंविष्णुद्विषव्रतेनैव मनोनन्तध्यानेसूतमिहारा
मकथायत २ सूतउवाच शृणुतोमेद्विजश्रेष्ठ इ
तिहासस्यकथाशुभा यस्याःश्रवणमात्रेणरामेश्रीति
स्तजायते ३ पुरात्रेतायुगेब्रह्मन्महेंद्रेगिरिसत्तमे
श्रृगस्थस्तनयमनोपेपर्वतेसमानिसेविते ४ यस्मिन्ह
तामहादीर्घेनास्यर्षिनोविजसाला सालाश्चमाल
श्चश्चाम्रानीयाश्चसाद्दशः ५ यान्तुहन्तामहादीर्घा
श्चिंचिनीकायवातस्तथा कपिच्छाचजलाश्चैवजंबु
हन्ताःसतिंडकाः ६ विल्वानिवासदावोत्रवैवरथी
लोटकामलाः खर्जूरामन्त्रानककान्ताःपारिजातास्त
थोडुमाः ७ पनसाःकोविदाराश्चसरलादेवदारवः
पाटलाश्चंपकाश्चैवनागवंपादपोदमाः ८ एतैरन्ये
श्चहूतैश्चशोभितोपर्वतोत्तमे महेंद्रेवनपसेपेस्थ
गस्त्याभगयाश्रक्षिः महीमहाशिलायत्रव्रतनीय
गिरिगुंफिजाः यस्यसंगेयनावासेकुर्वन्तिमननेयनाः १०

व्र॰ स॰
पा॰
५९

भानीर्मार्गसमारोहं प्रनर्विंध्यश्चोस्थितः प्रभाभिश्रम
णीनोत्र सदाप्तीणोवभूवयः ११ लतानोश्चप्रतानैस्तैर्वेहि
तः यस्य शालिभिः गगने यस्य शृंगेषु भवपादैरभिश्रि
तः १२ सर्वव्यापप्रयथा विश्वस्य पापवर्जसनमः पुष्पै
श्च पादयोर्न्यैर्यः प्रति गोमदकारकः नयमस्तद्वन
यश्चवावदोहंनिभ्रमनले पिनरेकायथाकन्याः प्रति
सिंधुस्नपद्गताः १४ समेरोपित्रवाद्वारव्यावलोल्हताः व
न्तानि विविधान्यत्रचक्रस्लैवेद्दर्शने ये १५ यस्मात्
नानिलोकास्पृथना न्यादिवलेभिरे यत्रानरससजनैः प्रे
म्णासात्तानस्पर्याविलोकने १६ तपोनतोणसनीनोत्र
स्तानेदत्तत्रजायते योगमासंमयेनूनं ह्युर्वसोव्रहि
मोत्सुकम् १७ मार्तंडं वसतीवयात्रसस्तसंपरितस्तके
विभर्ति चटकेडैत्तवैदत्तं संपोयपाविनः १८ तववर्णी
नोपिलायत्ररोप्यागोत्र विशेषतः यस्य शृंगेषु गोवी
णा स्थितापश्यति भास्करं १९ द्विवानकेयथाव्दंव्द
वस्मालयनेयथा शृंगेभ्योयत्रधाराश्च पतंति पृथिवी
तले २० प्रलदाल्लनिजेगोत्रैः सदेवाव्याव्दयंपतिये
मांतिन्मोयत्रमानेनतस्य कोकोडैतिस्तामिना २१ यतस्य
टामहादीवीमागिनां वैवद्रुगमाः नरवोपत्रपुष्पाणि
विभ्रति सम्मिराघोपरि २२ संवरंति स्रगापत्रवांगनोवस

ह्रीमृगाः वदन्ति कोकिला यत्र छायायां पथिका इ-
व २३ किलरा यत्र वर्नेने भुक्ता नानाविधैर्गुणैः नरा
ननमर्येह ह्यान्तरंगवद्वस्थयः २४ यस्मिन्देनेस्ववेद
ह्माशियायाःस्तुवनेरनेनराजन्वोधिनेहह्माश्रियाया
यरिरंभणे २५ यस्मिन्दिन्ति सदा वोद्वैपर्वनेमुनिसेविते
वाप्यायत्र मरुत्दीर्घा मणिसोपानशोभिताः २६ नी
लोत्पलैर्जलैर्यान्ते नीलेनेवनन्तिर्मिते वहीनांन
कुलं यत्र वमरीनांनविचने २७ लज्जावहन्तिनवा
यदेवानांनवयोषितः गुह्यायांसन्मुखेकुंजनस्नामेव
स्वसंस्थिताः २८ स्वर्ण्यारंभेम स्वसंमपकैर्मणिभिर्भिनो
यदाभवन् भवन्तिवनितानन्मोडकेलानोवधारणे
केलभैर्यत्रक्रीडन्ति यस्मान्नोकुसुमैरिभाः राज्ञोऽघ
ययोयत्रमज्वलन्ति महस्वसाः ३० मदमत्तास्तगेयवी
यत्रक्रीडन्ति भूरिशः कामिनीभिर्दिवारात्रौदेवनाड
वनेदने ३१ वार्षिकांस्वयनान्वीनस्तयोमार्गेणलवि
तान् आरोहन्ति नदाश्रुङ्गमत्रकैलासनिवासिनः ३२ प
वंभूतेस्तगेनश्ववसन्निवमहर्षयः स्वराणांनमहेंद्र
स्तनथ्यावायोःसुभस्थले ३३ हिमोशैर्यत्रवास्थानेन
यायमकयाह्नेनोः सिंधुनागिरिजायत्रसावित्रीव
सरस्वती ३४ अदितिश्चादितिश्चैव क्रीडन्तियत्रभिः

ब्र॰सं॰
पा॰
५७

मह्न वलागनेरंगेहैममवासंकुंभसंभवः ३५ नाग्र
जिताग्निष्टोमपञ्चानिपञ्चपनमो स्पञ्चछत्रराम्रस्मन
वम्याव्रतमनमे ३६ सुतीक्ष्णउवाच भगवन्योगिनाम्रे
ष्ठनवम्याव्रतफलेवह्न व्रतस्यकरणेवापिकोविधि
स्तत्रकुंभजे ३७ यायानामलपकस्यवकारनाशनेव्र
ते सूतउवाच सुतीक्ष्णेनष्टष्टोविप्रप्रस्तुवाचवस्तुनीष्ठ
वः ३८ इतिश्रीब्रह्मांडपुराणेसन्मोपाख्यानेस्तुतशो
नकसंवादेनवमीमाहात्म्यएकत्रिंशोध्यायः ३१ अग॰
स्त्यउवाच ततोहंकथयिष्यामिनवमीपापनाशिनी
यस्यांहिजन्मरामस्यहर्षेणसर्वरमात्मनः १ चैत्रमासि
सितेपक्षेनवम्यांतुपुनर्वसुः ततोमध्याह्नवेलायांकौ
शल्यास्तुवेसुते २ ततोदेवाससगंधर्वाःसिद्धचारणः
गुह्यकाः दिव्यतूर्याणिपवादनम्गंदनालवनवह ३ वि
नामनिर्मणीनोमहन्नाणकसहस्रवन श्रमानाम
पिसर्वेषांतथावैनवमीव्रते ४ येकुर्वन्तिसुतेविप्रन
वमींमुक्तिदायिनीं महोत्सवेनयाष्टजांतेयांति
परांगतिं ५ देवानांकार्यसिद्ध्यर्थंसाधूनांरक्षणाय
च वधाययानयानानामवतीर्णःस्वयंहरिः ६ चैत्रमा
सेनवम्यांतुजातोरामःस्वयंहरिः पुनर्वसुऋक्षसंयुक्ता
सातिथिःसर्वकामदा ७ श्रीरामनवमीप्रोक्ताकोटि॰

सूर्यग्रहादिका चैत्रशुक्लानवमीव्रतस्य तु ना
यान्ति ८ तस्मिन्दिने महापुण्ये रामस्य हि स्वभक्तितः
यत्किंचित्क्रियते कर्म तत्स्याद्वस्य(?)क्षयं द्विज ९ रामप
वपरे ब्रह्मन्दिने रामनोषके उपोषणं जागरणं न
स्यात्कुर्याद्धि शोधनः १० यस्तु रामनवम्यां तु भुङ्क्ते मो
हाद्विमूढधीः कुंभीपाके प्रपच्येत नैव रौरवनामके स
यः ११ यस्तु रामनवम्यां तु नियमं तत्परो येन पिन्हन्
ने सर्वे नन्तणाद्देवयोनि विष्णोः परंपदं १३ यस्तु रा
मनवम्यां तु दयाहीनात्मसारनः यत्किंचिदपि नास्ते
वै महामोहतमे भवेत् १४ धन्यो लोको व्रतपरो रामना
मपरायणः तिथिर्धन्या च नवमी यस्यां जातो हरिः स्व
यं १५ ये नवम्या व्रतपरा रामपूजाहरनाश्रये कुर्वन्ति
भगवद्भक्तानेवन्तणर्योनि नेगति १६ यस्तु रामनवम्या
तु कुर्याद्धामाव्रतादिकं तुलापुरुषदानादिफलं प्रा
प्नोति मानवः १७ सूर्यग्रहे कुरुक्षेत्रे महादानैः कोटिर
पि यत्फलं तदवाप्नोति श्रीरामनवमीव्रते १८ कृत्वाहा
मनवम्यां त्वयोपोषणमनेद्विनः मातुर्गर्भमवाप्नोति
नैव रामो भवेत्स्वयं १९ नवमी चाष्टमीयुक्ता वर्ज्या वि
ष्णुपरायणैः उपोषणं नवम्यां वै दशम्यामेव पारणं
नीलोत्पलदलश्यामं पीतांबरधरं विभुं द्विभुजं केज

२०

ब्र॰ स॰
पा॰
५८

58

नयने दिव्यसिंहासने स्थिते २२ वसिष्ठाद्यैर्मुनिवरैः
हनेरत्नकिरीटिने सीतासेलापवन्नरे दिव्यगंधादिवा
सिते चापद्वयकरे वामे सेविते लक्ष्मणेन च शत्रुघ्नभर
ताभ्यां च पार्श्वयोरत्र सेविते २३ ध्यायन्ननन्यभावेन ह्या
दशाक्षरमन्वहं पूजयेद्धि हितो नित्यं श्रीरामस्यास्य
वैकं २४ मंत्रस्याख्यापि यस्य वै त्रिकालं पूजयेत्सदा न ग्र
हस्तमे नोर्थ्यैन व्रतो न च भीसमे २५ न केशवात्परो दे
वो न नदी जाह्नवीसमा किं वर्ण्यतामहो विप्र रामजन्मदि
ने शुभे २६ स्वयं ब्रह्मावतीर्णो हि लोकानां च सुखावहः
स्वनउवाच सुनीत्वा पिप्रवः सर्वे च कारमुनिपुंगवः
माहात्म्यं रामदेवस्य नवम्याः पूजनेन तथा सुतीक्ष्ण उ
वाच भगवन्योगिनां श्रेष्ठ सर्वशास्त्रविशारद २८ किं
नवै किं परं जाप्यं किं ध्यानं मुक्तिसाधनं सांगमिच्छा
मि तत्सर्वं ब्रूहि मे मुनिसत्तम २९ अगस्त्य उवाच सुती
क्ष्ण भो महाभाग शृणु वक्ष्यामि तत्त्वतः यच्छ्रेयस्य
ज्ञानी नेयश्वो निरमले भुवि ३० न देव परमं तत्त्वं केव
ल्यपदकारणं श्रीरामरामेति परं तारकं ब्रह्मसंज्ञितं ३१
ब्रह्महत्यादिपापघ्नमिति वेदविदो विदुः श्रीरामरामे
ति जना ये जपंत्यपि सर्वदा ३२ तेषां भुक्तिश्च मुक्तिश्च
भविष्यति न संशयः नमस्कृत्य प्रवक्ष्यामि रामनाम

मनामयम् ३३ अयोध्यानगरे रम्ये रत्नमण्डपमध्यगे
स्मरेत्कल्पतरोर्मूले रत्नसिंहासने शुभे ३४ तन्मध्येऽष्ट
दले पद्मे नानारत्ननिवेष्टिते सौवर्णे राजते वापि कार
येद्वृत्तवेदने ३५ पार्श्वे भरतशत्रुघ्नौ तत्र छत्रकरावुभौ
वामद्वयसमासक्ते लक्ष्मणे कारयेत्सुधीः ३६ भानुको
टिप्रतीकाशे किरीटेन विराजिते रत्नग्रैवेयकेयूररत्न
कुण्डलशोभिते रत्नकंकणमञ्जीरकोटिसूत्रैरलंकृ
तम् श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं मुक्ताहारोपशोभितं ३८
सौवर्णे राजते पात्रे षट्कोणे वेदसंन्यसेत् अत्राभे विन
पीठे वा स्थापयेद्वृत्तवेदने ४० वस्त्रद्वयसमासक्ते दिव्य
रत्नविभूषिते अष्टशक्तिसमायुक्ते देवमावात्सज्ज
येन अयोध्यादिभूपट्टीयो नानुपचारान्विधाय च तातो
न्नत्वाद्य देवं परिवारान्समर्चयेत् सर्वो दिक्षष्टदलकोणे
शुहृद्वयादीनिषट्कमान् ४५ मूलमन्त्रेण कर्तव्या उपचा
रास्त्रषोडश इन्द्रादिलोकपालांश्च वशिष्ठादिमुनीनपि
सर्वदिक्कालमन्त्रेण पूजयेद्भक्तिसंयुतः अशोककुसु
मैर्युक्तैः सर्वदेवस्य दापयेत् ४७ अथार्घ्यमन्त्रः दशान
नवधार्थाय धर्मसंस्थापनाय च दानवानां विनाशा
य दैत्यानां निधनाय च ४८ परित्राणाय साधूनां जा
तो रामः स्वयं हरिः गृहाणार्घ्यं मया दत्तं भ्रातृभिः सहि

न॰ म॰
पा॰
५५

59

तेनैव प्रतिमायां विशेषेणार्घ्यं प्रदद्यात्तेनैव द्विज
रोऽथ पादैश्च वेदपारायणेनैव नृत्यगीतैश्च वाद्यैश्च
रात्रिशेषं व्यपोह्य च प्रातःस्नानावसाने विधीयमानः संध्या
मुपास्य चैव ५१ दशाक्षरेण मन्त्रेण देवेशं मनसा स्मरेत्
देवदेवं प्रणम्याथ पूर्ववत्पूजयेत्सुधीः ५२ नवम्याह
जनेत्यस्य श्रीरामस्य सदा हृते माहात्म्यं कथयिष्यामि
कथां परमसुन्दराम् ५३ इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे अगस्त्यो
पाख्याने सनत्सनकसंवादे त्रिंशोऽध्यायः ३१ अग
स्त्य उवाच अथातः कथयिष्यामि कथां परमसुन्दरां म
हान्नौ नारदेनैव सम्भूतपेवनम्भराः १ एकस्मिन्तैलका
रोहिलं पके निवकथ्याने मंत्रकारो हिरणीयस्त्रनाम्ना
शंकुरीति श्रुतः २ तस्य पत्नी च दोऽज्ञेयः श्राद्धोनस्यतु
लेपकः वृत्तार्थी यीव रोड्ढ होनाम्ना लोके च जनैत्रह्ना ३
पंचमः कुंभकारस्तु धर्मदेति नाम्ना भगवान् पंचग्रामेन्त
पंचानाममभूदेक चरम स्थितिः ४ तैलकारस्य गोदाषोव भू
वैतैलपीडने इति देवचरास्तान्नारक्ताग्रामाद्बहिः कृताः ५
तैलकारस्य भार्या यामान्न तस्य स्थिराकुलः न च स्वयमपि का
स्वीनां वीलसदा लेवनिकानने ६ यद्वीला यरः पायोन
लकार मरे स्थितः राज्ञा गोत्र महीना च तरणवानमकारय
त् ७ धीवरः कुंभकारस्य सदा वोरयरायणो ॥

राजलोकेगेहोहीबकदाचिद्धौरकर्मणि ८ वयानी
त्सौन्दयस्याग्रेणायिनोपरतापिनो विमलान्मेनिराजा
पिदेहभंगेनचाकरोत् एवराज्ञापरोधर्मस्थोराणे
यत्नयानतं ज्ञानिनोत्तमनेनैवतस्माद्राज्ञाविमोचि
तो १० देहभेदेनयोदेउः कर्तव्योविदुषानहि वप
नेहविनोदानेदेशाविप्लाषनंनया ११ एवंहिसर्व
दुष्टानोवयानाम्योस्मिंदेहिकः इतिज्ञात्वानरेंद्रेन
देशाद्विप्लापिनोवतो १२ तैलकारोनटश्चैवकुम्भ
कारः कुविंदकः धीवरोपिमहापापी पंचानोमीलनेव
ते १३ बभूवपापिनोदेवाविस्थानोपरतापिनो ग्रामे
ग्रामेनवपंचेवचैत्यंकुर्वंतितिनिमणाः १४ मुषितादूद्
व्यवकूलंयलायंजिवनेसुनः ग्रामोनरंग्रनर्गत्वानव
चैत्यंचचक्रिरे १५ तस्यदेशस्ययेग्रामाः लेटितालै
श्रपाणिभिः मुषितानत्रवकूलंवेश्याभोगपरायणाः

१९

मद्यपानरतानाश्चैवमांसाहारोपजीविनः गोविप्रस्त्र
रसाधूनांसदानिंदापरायणाः १७ एवंतेपापिनोरा
ज्ञात्सदेशाच्चनिराकृताः राज्ञानिराकृताः सर्वेदुः
खितास्तेतदाभवन् १८ देशान्तरेषुगत्वापितुनः
धर्मनलेभिरे किंकुर्यामोवयंचेतिनेचवंतोनिशं
मुहुः १९ ग्रामांनरेषुतेसर्वेनानादेशेषुयामगाः च

न·स·
पा·
९·

नेकैरेनोसितेसर्वेलोकेनानाविधानिच २० पापेनदुःखि
नासर्वेमुङ्गलानिवलेभिरे मधुमासेमहाद्विव्येनवम्या
रामजन्मनि २१ दर्शनार्थजनाःसर्वेवेदश्रस्थयनस्थिरे
नेघोसेगलन्नेर्वेचौराणामभिलेठन्ना एवंविधास्मिनेचौ
राःकरिष्यामोचवौथ्यैनाम् इहाच्चपथिकोपेवसान्न
नेनब्रवेन्जनाः चौराऊचुः वयंपाथिकाःसर्वेमत्नकोना
रवामिनः नीर्थयेसाकरिष्यामोश्रीमतोसेगमेवय २४
नेषामिनेगिनेवाकोकिंचिच्चेोतुमर्हतेजनाः अत्रोपाध्या
कोगतनाम्नेन नराःसुकृतिनोद्विज २५ चौर्यंसाःवस
रेत्तेषांनामावन्मापकर्मणा उपगाल्पमयोध्यायाःपुर्या
ह्यासिमायपुः २६ अयोध्यायांजनेयेविशामृनिमेनन्त
नेसदा कामःक्रोधश्चलोभश्चदंभोदर्पश्चमत्सरः २७
निद्रानिद्रानतालस्यमोहोःयमितिनेहरा हस्तेरउग्र
हीन्मानान्मृनिमेनेविडउद्धुः २८ वयमातेस्कत्वान्ह
स्याद्यपाउक्रोचवीनमनिः अमितेनानामसेयावीनिषेधे
यनध्यायनान २९ भविष्यनिमहापुण्यपुष्याकेपाप
नारणे इतिस्कन्नामनेर्वोकेनोविद्यनेमवक्रिरे ३० न
स्मित्रवसरेचौराश्रसिनोनाकोमहुवन् चौराऊचुः
भगवन्केनविप्रोवैयस्माकंनियनेरताः संशयंछि
धिनोब्रल्लनन्नध्येविमनमोनमः अमितउवाच ।

समाख्यस्य भवतो हि येषां माममनंतं त्विह यते र्विप्रा
श्रयोध्यायां वार्थं ते हि नराधमान् मयानिवारितास्स
वैमस्काष्ठष्यान्नुनगताः ३२ विधिः सर्वमयोध्यायाः
यात्रोक्तकृतमाः नवा तीर्थयात्रामनन्तानां ऋषयापपराशि
र्विनश्यति ३३ चोराऊचुः केन वै विधिना ब्रह्मन् ती
र्थयात्रां वरेन हि येन पापावयं सर्वे व्रजिष्यामो मरा
वतीम् ३४ श्रीमुनिरुवाच यस्य ह स्मेवयात्रो च मन
स्येव समस्मनम् विधानपश्चकोटिश्चतीर्थफल
मश्नुते ३५ पापेन कृक्रनेयस्तवाऽस्य नोमथ्यापरीतः
यथ्यारान्नावद्दानेव तीर्थफलमश्नुते ३६ सर्गद्वारे
समासाद्य वयनेकारयेद्वनी स्नानास्नान्नावजेनरा
मस्सजन्मस्थाने विशेषतः ३७ गोहत्याब्रह्महत्या
वगुरुस्त्रीरामनेनपथ्या देषैरैमेस्तत्याथ्यमेर्विमुक्तो
जायते तत्क्षणात् ३८ मधुमासे सिते पक्षे नवमी रामजन्
न्मव समागता नराः सर्वे देवगंधर्वकिन्नराः ३९
जन्मस्थाने हि पश्यन्ति स्नानात्तोसरयूजले भवद्भिः
क्रियतां यात्रा पापनिर्मोक्षहेतवे ४० अग्रे गच्छन्तु
यं पश्यन्तु हि दाशरथिं परमात्मनम् सूत उवाच इत्युक्त्वान्ते
ते योगीनामन्तासितो महामुनिः ४१ इति श्रीब्रह्माण्ड
पुराणे सत्योपाख्याने रामनवमीमाहात्म्ये त्रयस्त्रिं

शोध्यायः २२ सूत उवाच इत्थं कोन ईश्वरी योगी नग
रे विश्वसेवयेव दो वाक्यमोदनः अथो ध्यावन नो मूर्ति
दृष्टशोचाग्रनेम्बनेः १ मुक्तावरयरादेवी दिव्यवेदन
भूषिता दिव्यमालावस्त्राकेटे विभ्रमोमा मनोहरा शं
खचक्रधरादेवी चक्रस्तूर्णनिधाननता मूर्तिमद्भिस्तीर्थै
स्वयरिनासेविना वसा २ चामरैर्वीज्यमाना सासखीभिः
परिवारिना समप्रियाप्युरी चाया विदुर्षेः सेविनाच
सी वसिष्ठवामदेवाद्यैर्मुनिहृदे रूपासिता ईदृशीवि
मलाहृद्यापुरी चायामहामुने ५ यथा पापैर्पुरी हृष्टा
नथा नन्दिब्रपापाणिभिः श्रमितस्तमनेः संगनथा न
सवरेणवे ६ मथार्थे नस्राघाहंसकथयिष्यामि शौन
कः दृष्टा पापानि घोराणि गदाम्बुयमसम्पुरी ८ उक्त
वयप एनानेमा वैराणि सन्नावनदा भयेन्तलेभिरेघो
राः किमस्माकेहनिष्यति ९ इति मीमांसमानानां
देहेभ्यः पापराशयः निर्गनामूर्तिमेननस्र पुर्ष्यग्रे समुप
स्थिताः १० नीलवस्त्राः कराला स्या स्तथा वेनिम्न नासि
काः लोहभूषणसर्वांगास्तथा रक्तशिरोरुहाः ११ ह
सेन रहिनाकेचित् पञ्चाकेवनवर्जिताः नेत्रहीनास्त
थाकेचित् अकारणास्तथापरे १२ भयकरास्तथानाम्नेक
शिनस्राः परेनथा नानावेषधरास्तमे पापानां गणप विग्रहाः

ब्र० स०
पा०
९१

१२

इत्यनाश्रुपदोद्दिष्टाः सन्यायासन्नखेगताः अग्रेयाद्दि
महानर्थाय यानामानयाशुगाः १४ नाडिनावोय्य
मासर्वेगदयाभीमवेगया पलायनपराः सर्वे पुरस्त
स्थानतस्थिरे १५ नस्पृष्टवैर्हि समन्यायाः मात्रासाकस्य
हन्तके रुदनीभैरवेनादे येन लोका विसिस्मिरे १६
पुण्याभ्याकारिनाश्चोराः स्वर्गद्वारे समायपुः यस्यां
तिथौ गताश्चोराः नवमी माघमासिकी १७ स्नाना
न्तरं सद्दिव्या जन्मस्थाने तेगताः प्रतिके राम
चंद्रस्य जन्मभूमेः सदर्शनात् १८ पापमुक्तास्तदा
सर्वे बभूवुः पंच पापिनः तस्मिन्काले तु वाक्मोक्षि
रगुरोपनेन वै १९ वर्णितेषां वग्रस्य वचोराणां सदेव
हेनवै यमउवाच नमस्ते मपराय स्वयन्त्रयाशोय
सिंधुना किमसौ भवने वै व्योचोराणां पापमार्जने ल
तंगतापपंके सु समयानस्य मार्जिते २० विसोराया
पुरीसमामस्यामाहात्म्यमीदृशं पापमुक्तास्ततः सर्वे
पंचचोरास्तथा परे २१ ममतन्वस्य ये के विदयो ध्या
समयासने कुन्ते नस्य वचः स्वनामहिनैनावभूव
ना। २२ गतपरिश्रमोस्मावो वद्वकालन्तनोलिपिः वि
षगुमउवाच एवं भवन्तु मे कालस्थानापरनो वंस
जन्मभूमे स्तु रामस्य पद्दिपापानि पातिवे पापिनस्तगा

सिध्यंतिसंकीर्तनेरामजन्मनि २५ गतपापानविध्यंति
कलिकालेनयामवः सूतउवाच एवंविधाविनस्या
गेविवर्वणविदनोन्नतो समार्जनस्वलिपिशीघ्रचौरा
णेयापसंभवो २९ इतिश्रीरामोपाख्यानेसूतशौनक
संवादेरामनवमीनामचतुर्विंशोध्यायः २४ सूतउवाच
यमेनप्रेषिताहूताः पथिदृष्टनिसदाहितौ पुण्याःपरि
सवैनेवदृष्टपापग्रहान् १ यमदूतऊचुः केस्यं
पिप्पलेस्मिन्नाडःस्वगो कथयतायणाः किंकर्मणा
स्थिताहृष्येपिप्पलेकुत्रवासिनः २ पापविग्रहाऊचुः
मरुकान्तारदेशस्थाः पापिभिःपरिपालिता मानुं
पिनरंस्पृष्ट्वाकामयद्यद्वेदसंभवो ३ अस्माहृषीतिस
श्रुत्वास्तेवैर्यप्रतिपालिता नेवयंपापिसंगेनसाकं
नेप्रतिवागताः नाडिताश्च एवंसर्वेपुण्यविमलणान
या ४ देहंस्पृष्ट्वावनेषांतडः स्विताश्चवसेमहि नव
मीवैत्रमावस्पृष्टक्लाचायप्रवर्तिने ५ नस्मान्नमप्रमा
वेनसरस्स्नानतःश्रुतः दर्शनाद्रामदेवस्यजन्मभू
मेर्विलोकनात् ६ ना सेनानेकेलोकेविमानैस्त
चतेगताः नेषांवियोगदुःखेनमित्रानागमनेनच ७
येवंयेपालितामित्रैर्धर्मस्पृष्टकामहात्मभिः नेलोक
सरित्स्पृष्टचास्माकंसेनानकेगताः ८ मित्रमंगवियो॰

गेनतः शिवनाम्नात्र संस्थिताः सूत उवाच मनोर्वै
करुणयापात्नहूनानोसैवभूवह १० श्रुत्वैवं वचनं
क्रूरं यापत्रूपानसोब्रवत् यमहूतो जवः सहायेन
करिष्यामो पुष्पाकं मित्रं मलने ११ कार्यं न विद्यते स्मा
कं हन्ता वा त्राय मस्समो इत्थं विमला हत्वा पापिना
वगनिमता १२ भवदिस्सोपनो वा त्र यावव्रभ्रमोष
सैनिके सूत उवाच इत्युक्तो ने पुनर्जगुर्यमदूतास्त्र
यविनाः १३ यमंति वेदयामासुः पापानां दुःखमेव च
यम उवाच विमलायास्त्रमाहात्म्यं श्रुतं नाम्या मयो
स्यया १४ येन नेत्रायत्नं हत्वैभूहिमावक्रूपाणिनां
जन्मभूमेस्तु माहात्म्यं वक्तुं शक्यो न पद्मजः १५ पाप
कोटिसमायुक्तो वैवनवमिकेतिथौ पापकोटिं न
स्यन्तो जन्मभूमेः प्रदर्शनात् १६ प्राप्नोति परमं स्थ
लं पवगतानन्यावने यमन्नाययस्समन्यावेन प्रकि
क्रियते मया १७ भवता हैत्वश्विस्तयानावैविमलां
प्रति त्रायतोर्ध्यं वयं नस्यागमिष्यामो यमाचिरे १८
सूत उवाच इत्युक्तो यमराजोपि हूतं नयेन जएणहतः
श्रावस्तमरैवैमामसन्योप्रतिजगाम ह १९ सोकनि
कंटे हत्वो विष्वकर्मा च निगट यमराजेन सः पु
सः क्रतनश्चागमत्तेः पुना २० नवमो विमते वासता

ब्र॰ म॰
पा॰
६३

२२

63

त्यक्ताकत्वयास्यसि विश्वकर्मोउवाच आगम्यनेनसा
केनात्स्नात्वा श्रीसरभूजके २१ दर्शनेजन्मभूमेस्तदे
वैसर्वैकृतेनत्वस्तएनानत्वचाजनोर्धिगेमिष्ठेनमदेरुकवे
नत्वगतात्ववेश्मानिकारिष्येणात्रिसामयि नवमीवन
तानात्वंमस्स्मयीनोप्तनः २३ जगामवातिवेगेनयं
मेविश्राव्यकारणम् निशाम्यनन्त्वोडीनेपमभूमा
विसिस्मिरे २४ जगामयमराजोपिसाकेनत्वगदेह
वे माहात्म्यंश्रीवयन्भूम्यान्नमसोत्वददर्शह २५ म
हिंवंवपरित्यज्यनामविहृनाजलि यादैमणवमुञ्चाप्य
विमस्नायेनमप्यतः २६ नमःस्नानेनसेपोज्यमेघोपेस
मदाहृतः सोत्वयावनवेगेनपत्वपुर्याम्मिनस्तमः
२७ गोप्रचारेशिरस्मिनानतःपूर्वंनकंटके नटेस्मि
नामरयारामन्यायामस्मतिमुरुः २८ प्रववीमरया
वाएयामेघनादगभीरया यमराजोवाच प्रयोय्या
येनमस्नेसनामप्रुमैनमोनमः २९ सर वेहिता
येवतमोमानसभीसदा ब्रह्मादिदेवैनेमानवैषि
भिःपर्युपासते ३० रामभक्ताप्रियेदेविसर्वदामेन
मोनमः येप्यायेतिमहात्मानोमनसानेहिमज्जिते
तेषांनसंपतिपापानिस्वाजन्मोपार्जितानिव अकारो
वामदेवःस्यायकारस्तुप्रजापति उकारोरुद्ररूपस्तु

तानपापनिमुनीश्वरः सर्वदेवेशो भूत्वानेनराज्योप-
मपर्मेशणे ३३ तेषांसामान्यथाजीवानमयाम्हक्रुतिनाम
पि नज्ञानेतिमहिम्नोनेनवदेवि मुनीश्वराः ३४ क
थंनज्ञायतेहृतेमेदीर्पेतु द्विवर्जिनैः नमस्तेस्तुसदा
देविरामममूर्ते नमोनमः ३५ नमोयोग्येनमोयोग्यया
येनस्त्वमपाकुरु स्तनउवाच स्तन्वेवंविदराभाग्यस्त
येभुत्रोमहात्मनाः ३६ श्रेयोध्यादर्शयामासनन्तुस्तान
स्मीनये वंदिनायमराजेनसम्यागाह्वयमेतिदं ३७
सम्योवाच वंदंस्हिमहाबुद्धेमीनाहंतेनसंशयः यदर्थ
वागतोसिवंतन्ममागते प्रकाशय यमउवाच यमव्राय
रिमानस्तदेहिस्थानेवकेटके वौरिभ्यस्तुगतापेनया
पत्त्वापाश्वभिपाले ३९ तेषांमोन्यवियानेवकथ्यतोदे
विमेभुराः ममदतापरायश्वास्यभ्यतोहरिहजिते ४०
श्रीश्रयोध्याउवाच यमस्यलेतिविख्यातेस्यानेनेमर
हृतटे ऊर्जेमासिसितेपक्षेद्विनीयायान्तुपुयम येस्ना
सतिनिराः सर्वैतेषांनवमयेनसि यावितिष्ठतिया
पानिवैराण्णवौपिपाले ४१ विलयंयान्तुमोदेवमम
वाक्यानवागिव मयेदमद्यकेभुएणंतयाभक्त्यावय
स्काने ४२ पापठेन्यान्तरुग्यापनस्यपायेप्रणास्यति
यामोनितत्कलान्यर्थान्ययादत्तानराःशुभान् ४४ स

रा. [illegible]
या.
६४

64

नउवाच विशाव्यवचनेसम्यायमायोनद्धेपेसयम् तेन
स्थितिंनदावकैवाशिशाप्रलिनेशवो ४५ विवशमस
नेहनालजिनाश्राभवन्मुजः विमनहास्नगतानाशं
पापानाञ्जत्सणानदा ४६ आनापिपमनायासस्थाने
कनाप्रवेगतः माहात्म्येविमलापासहतेभ्याः आ
वयन्मुजः ४७ अगस्त्यउवाच माहात्म्यमीदृशंतस्य
मयानेवऊवर्णितं जन्मभूमेरयोध्यायानवम्याश्च
नीश्वर ४८ यहद्दस्यरायानिमेयश्रापिपरिकीर्तयेत
भुक्त्वाचविपुलान्भोगनंतेचापिगतिंलभेत् ४९ सू
तउवाच अगस्त्येनप्रराप्रोक्तंसुनीक्ष्णायचशौनक
अहंकृष्णवासुनीक्षणानेरामभक्तायचाब्रुवे ५० नशठा
पमवक्तव्यंनानपस्कापपापिने निंदकायगुरुब्रह्मणव
वेदानांचनथैवहि ५१ निंदकायचप्रस्थाणानेखत
कृष्णयेन्कचित् ब्रूपा हापनपेवभक्तिश्चैवसद्वयो
षितो ५२ विस्तुभक्तायमेगनावैस्वपंहुपाहिवलणः
पठनेश्रवणेवासपापपर्वनदाकरणं ५३ इतिश्रीव
लांडपुराणेमन्मोपारव्यानेसूनशोनकसंवादेसनी
लागगस्त्यसंवादेश्रीरामनवमीयः ३५ शौनकउवाच
भोभोसतनमहाबुद्धेस्तनिमन्मनिमनविभो रहस्यराम
वेदस्पभक्तानांभक्तवर्द्धने १ कृपालुनानरावनपापकर्मारणा

[illegible]

श्रोतं यत्तैः स्थिरस्नेहं माहशो पदि मन्यसे २ अविक्षिते
भवेन्न मे श्रोतं संसेव्यं तेन मनः कृतेन रामायणेन भूरिसी
मायाश्रयिने महत् ३ नरत्यतिमवो वैमेयि वैरामाम्
नेमऊः विहारो रामवेदृसन व्यासेन मया कृतः ४ वि
षाममप्यस्य नावालेऽडः खनेनान्वभूयत पित्रोश्रवणा
त्कातिलौकाह्लादकं तत्क्रमः ५ वंधसेहं मवेद्वे यो
यंथकृपइवतपः श्रवणोऽपापलोकात्स्वर्दिनाथव
भूयतकौमारे स्वेनैपरिणीलिते द्वारदेशो विनिर्ग
मत्तामोराजीवलोचनः ११ नष्यामरतनशत्रु लवणाम्
महाहतिः नष्या वेषणो वाला कौशवकुर्मेनोरमाम
पातयो नागराम्लत्र रामे हत्त्वा मदेयपुः वालाहृदाः उ
रेयुश्चलेभिरे परमासदे १४ शुक्रमासस्य पूर्णोया
राजादशरथोनदी रामनिर्गमनात्सर्वेसरहस्माग
मागतः १५ रघुनाथ्यासहस्त्रीनाहूननः कान्तिमसाधु
ना नत्रसर्वेर्जने साकेत्रजिष्णामो यमाविरम् १६ वे
त्रयराऊवः सानार्थ्यवगतोराजायतनावसरश्चेनदी

१२

श्रीमत्तिलत्रगेतनवनिकटे नेनेत्यपः १७ इतिवाके त्र
नेवां वैरामः कृत्वा चवालवत् हासं कृत्वान्हश्चाचे
गत्कगत्केतिवाद्रवेत् १८ नाउयाममतेया भ्यायसले
पेवनस्थिवान अयावन्सोपिवेगेणवाले: सादैमहावती

१५

ब्र·स·
पा·
६॥

65

सरस्वंग्रतितेसर्वेवालास्तत्तूर्णमनस्थिरे मार्गेनिवृतना
नार्थ्योरामेहसामदेयपुः ३·राजापिसरस्वतीइकृता
सेथ्याजपादिके गेर्नेचकेमनसावदृशिहादिमिरन्वि
तः ३१ आगत्यत्रिगोवेगाद्वेरामागमनेमब्रुवन् स
एणानस्यानदाराजाकुमारागमहर्षितः वालासर्वेस
माजग्मुःमानशोय्यसहस्रशः वालानोवन्तराणावव
वारश्चत्वैःसह ३३ वालकेसेकुमाराणिभूयनेर्निक
टेयपुःश्रानीयचवपस्यानोस्केयेभ्यस्तोपिवालका
३४ तृपस्यनिकटेतस्मृदामेकेवसमाहृहन् कथेप
रमविस्तीर्णेसर्वणासुवैरलेहकेने ३५ निवेशवालकान्स
वोस्नामेषाहनृपोनम देउवक्रियनावत्सवशिक्षपत
दीपुनः नरेशास्यवचःश्रुत्वावाला सर्वेनदीपतिं सा
हागेप्रणतिंवमाणतिचक्रुःमेसरामादयोर्भकाः ३७
पुनर्मिवेषणानानगैनेकृत्वावकरकुउले नरादेसरस्व
जासर्वेषांचैवशृण्वताम् ३८ इतिश्रीब्रह्माउपुराणेस
स्रोपाख्यानेसून्नपौनकसंवादेषड्विंशोध्यायः ३९ राजा
दसरस्वउवाच नमस्तेसरस्वदेविवशिष्ठानन्तैशुभे
ब्रह्मादिसकलैर्देवेऋषिभिर्नारदादिभिः १ सदावेसेव
मेदेविनथासहकृतिमिर्नरैः मानसाचसमापानेजगतो
पापहारिणी रसरतांपपपनोदेविपापनाशोपहीपसी

येपिवेत्तिजलेदेविनदीयेशानमन्सराः ३ मेनमावस्त
मयानेकशिष्येत्तिकदाचन मत्तप्रभृतिर्मेमिर्मोत्तिनाः
स्तिसदाशुभे ४ त्वनीरोमरणोवैवमन्यत्रामरटनेनवै य
स्येजेत्तिन्नेदेविनेकत्वार्थानसंशयः ५ येन्नेभेभूवा
देविहवेनीरायणस्यहि महिमानवदेदैष्मयीयेनेव
मर्त्तेमेत्तेः ६ नत्तकामसमाक्रिहिंसावनेमात्तघास्य
वनोयेसर्वतीर्थानि निवसंत्तिवनर्दुगे ७ नमोदेवि
नमोदेविपुनदेवनमोनमः हेवागिहेमहाभागेप्र
णतेरत्तवंधनात् ८ इमेवालास्त्वदीयाश्चवर्तेनेया
रणेनव पनेरस्यास्त्वयायोष्यानटेदेविसदाशुनः ९
नयाक्षकेतियायाप्याशुत्रानामदयायव सर्णलसं
ववित्रेभ्यः पुत्रहस्तेनदापयत् राज्ञस्तवेसमाकर्ण
सरसकामरूपिणी दर्शनार्थंकुमाराणामाश्रमामन
टेनिजे १० सर्वासेषुदयानासाभूषणानिमनोहरा
आगन्यानिकटेनस्याःवालानांसन्त्रदेवसरित् ११ ज
ग्नाहवरणेनस्यावालेसहनरेश्वराः आशिषःसर
स्वदेन्नारामेमेकेन्यवेसयत् १२ मत्काभालांन्नरामस्य
ददौकेटेस्वयंमदा ब्राणांवकारमूर्द्वस्तप्रेम्नासासरम
नदी १३ भूपतिंजगदीसानंत्प्राणराजन्वचोमम इसेव
वालकाइमासर्वेषामंडगोलके १४ वसंतिममकुंवोहि

ब्र॰स॰
९१

यस्यमनोज्ञानचक्षुषालयाक्रान्तमिदंयस्यस्वावासककचपटे
न्मम स्नानस्यसर्वतीर्थानांफलमाप्नोतिमानवः ३ कै
वेदर्शयामासरामादीन्निजकुन्तिके १९ हृष्टादशरथो
रामविस्मयंपरमंगतः यमब्रह्मणोभ्रूण्यादोन्यनासरि
क्रुरे १७ वशिष्ठेनसमानीतोमनोस्नायेभवेसति वा
शिष्ठीतिसमाख्यातापुत्रामेशुदरेश्वनाः १८ कथ्यतां
मितिमेस्नेहेस्वमुखेनैवहेनदि सनकवाव ३ वावस
वमभूयवाचागंभीरयानदी यमनोन्नपसाहूलवोस्य
निकथयामिते श्रीमरस्वाव २० यस्तेववविस्नाज्ञ
मस्तपहाराययेतिमो नदायानानपार्केगमनस्यके
निर्जतेते दिवादानोसहस्नेवकुंभकेववरस्थितं
ध्यायन्भगवनोरूपंयदाहृध्यानगोचरम् २१ नेनदा
नाहशोहृस्नानिजभक्तिपरायणो कृपयासंपरीनस्त
नेत्राजलेन्मोचव निदेशेवनेमानेनेविस्नायकमला
पति श्राकृताककुडेवगावितलोनसमागमन् २३ यस
शोघागिनाप्रेमापद्यनाभोस्त्रियमज सहितानमस्तना
भमसर्वमायपितामहः २५ सधीनेनेवस्पर्शेननम
नेकुंभकेविधिः उन्मीलयनेयस्यलोकनाथेनगम्य
तिं २६ प्रणाम्यदेवदृष्ट्वानस्नायपण्पहृमाधुरीम् पति
नेविस्नेनेत्रान्तजलेनग्नाहृयागिना २७ कमेउत्तोत्र

तत्रैमासस्यापि च मासे समुपस्थितः स्नापयामास समग्नात त्र
पितामहः वस्तुभिर्विदनैर्ब्रह्मा तत्रावनगतापति १८
लोके एव प्रसन्नो भूत् तद्वरे दत्वा जगाम सः ब्रह्मापि तज्ज
लेनाम्बा वसवाद्वमिदं शुभम् १९ मनसा रचयामास सम
न्तेसरवयवसः जले तस्य रसिन सिन्ध्रकेन्यासेवपय
जः २० जलस्य दुहिता सोत्तान्ना माहात्म्य परमाद्भुते स्वयं
तज जगतो सर्गे संवभूव पितामहः २१ वहुकालेग
ते से वसितुमाकुः सर्वं जलमेव आभव पृथिवीपालसे
नात्तमोस्वयंभुतिः २२ वसिष्ठो मानसे गणानानपर्थस
जकेषिते तञ्चावसः प्रसन्नो भूद्वरे सूहीढ़िजोनमे २३
वद्वे मुनि विनीन स्नाने तदनेव वनेतजे जलेयन्मानसे
मस्तव स्नतात्म योनिना २४ नदीरूपेण साहं वै सर
सस्तु विनिर्गता प्राप्ता योध्या वसिष्ठस्य प्रसादहतन
स्पव २५ विस्नेन च समग्रावित्संक्रुतो वियम्पिहू येथ्या
यति सदा रामे समक्रु द्दोगतेतुरः २६ तेषां मुक्तिमग
क्तिमप्रभविष्यति न संशयः रामविहितपरेव्रलसविदा
नेदमहयम् २७ अक्रातोरत्सएपा ध्याय डुह्मानावव या
यव जानस्तव गहेराजन् तपसा तोषितस्तव २८ वि
श्रोव्यचात्मनोन्यमिमे नहीनेवमागता श्रयोध्यावासि
नास्सर्वे विसयेलेभिरेपरम यस्यो दशयो राजा यस्येयंस

व-स-
८.

67

रघुनन्दी इति श्रुत्वा वचस्तस्मात्यायार्मिकाणोशिवो मणिः ४६
ननोदशरथो राजा विज्ञाप्य चात्मनो गुरुम् आज्ञया मह-
र्षेस्तूर्णं बालैः सह महामतिः ४८ एवं विद्यानि रम्याणि
रामचंद्रस्य संनिवै चरितानि च महांति पापनाशकरा-
णि च ४९ सुखदानि च शोन्तर्णोकथितानि मया तव मि-
त्र नः पर संहार मेव चरितेनैव दास्यहं ५० रामचंद्रो र-
मानाथो जितक्रायाव क्रिमे सत्ये न व कावेन्यपे रामो र-
हस्येन कथ्यते वदे ५१ इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे सत्योपाख्या-
ने सूत सनक संवादे सप्तविंशोध्यायः २७ सूत उवाच
सखायो रामचंद्रस्य बहवः संति शौनक शत्रुघ्नो भरतश्चै-
व लक्ष्मणः परवीरहा १ प्रतापी शत्रुनाशश्च सुनापाग्न्या
युधिष्ठिरः सकर्मा सत्यशालश्च यशस्विजयस्तथा २
सकेतो दीर्घबाहुश्च सुभिशिरा सुप्रातिविक्रमी बाहुबंदश्च
भानुश्च सुभरिवारस्तथारिजित् ३ तथा शीलः सुशीलश्च
गजगामी मनोहरः शावलाक्षो हरिदश्च तथान्ये च सहस्र-
शः ४ सखायो रामचंद्रस्य कीनार्थं सदैव हि वर्तंते निक-
टे नरस्य राज्ञा चैवाभिनंदितः ५ रादाशागम्य रामस्य वि वि-
धः परिमोभकः कौशल्यायागृहे सदाग्नि शुक्राया यः क-
कर्मिणि ६ अहं सहैव महर्षैर्वैदामार्थे या व या व या-
म्यहं इति प्रीतेनेन मनसा रामपाकेस्त ॥ ॥

द्वारणाः ७ पीवरासर्वभूषाणामणिकुंडलधारिणः
पाकेकृतानिविधानेनचतुर्विधमन्नमम् ८ रामभ्रा
तृभ्यश्चसावभोजयंतिसखीनथा ब्रूलानभोजनेवा
लासहरामेनवादनाः ८ वहिर्गमनहुत्संतूर्णावडेः
क्रीडांतमनोहराम् वनारम्भनरावालामणिकोचन
भूषिताः १० यष्टिकोसुर्णस्त्रवसदधानःशिरसागु
नः उपानहस्वर्णसूत्रैर्ग्रथिता मणिभिःसह ११
दधानावालकेयम्भोमणिभूषणभूषिता शिरसाः।
धारयन्सर्वैमणिमौक्तिकमंजरी १२ येहिंनवालका
हस्ताशुरोषःसर्वहृमेनेरैः उद्वेननाकलोकेवैगतेने
हहनोहिनैः १३ इंद्रनीलमनिनोभौरामश्रिक्रीडेजग
राजिरे कंडकेचकरेगसवालकैःसहक्रीडति १४
नष्णाकुर्वंतिमेवीथीक्रीडार्थेरकसनमः श्रजडा
श्रजडाश्चेवसम्माणाइवनेभवन् सडद्दावसपणान
भक्तणानस्यानदापुना १५ इत्तल्पकंदकमश्चेर्विम
र्निपाणिणणशुनः हरेनिक्तिप्यवैशेनपनेनेधावति
डने १७ नथैववालकाःसर्वेकंदकेमतिविह्वलाः कं
डकेनगृहीतापेरामेप्रीतेपुनःपुनः १८ पुनर्विक्षि
प्यवेगेणरामोधावतिवेगतः शत्रुघ्नोभरतश्चैवलक्ष्म
णश्चमहाबलः १९ गृहीताकंदकेवेगात्स्रीब्रंरामायवा

ब्र॰ स॰
पा॰
१८

र्यंपवनकोन्वाहलोप्यिवालानां भ्रदावेगिजननानदा न
रानार्थ्योमरमरव्याः पर्श्यंतिसमनेशिशमन् महाद्रुण
समूहेननानाजन्मोद्भवेनच वीथीन्यन्कायधैनेव॰
पदायतिहरिस्वयम् जनानोपपपनावेवमाणाद्वव॰
प्ययतिहि ११ कार्य्यमन्याननारीभिर्वीतिनालेरम्
हहः हेन्द्रदोलनायास्तनारीणानेननोभवन् १३
गुर्वाहियपरिमञ्यनानाभावेव्यलोकयन् मोहिनारा
मरूपेणनान्मानेविविडः स्त्रियः १४ मंदंमंदंहसंश्च
रामोहासर्वघश्चनिजान्सखीन् अयोध्यानगरेरम्येपि
क्रीडेनरनायका १५ हरेयानियदारामःकेदकार्यरमा
पतिः अहंसर्ववसहेसर्वेरामेवालानिलेभिरे १६ केड
केनतिनिरामासपानाह्वतिवर्नीतिनषैववालका
सर्वेनानावेषधरावराः १७ क्रीडिमाननगरेवीथ्याशुन
रायांतिवालकः पन्नराजादषारध्यस्तत्रामादयोगम
न् १८ नदारामनिजांकेवेस्थापयासमूपतिः मर्हिमा
णावकारापश्मानन्देननश्रेययौ १९ उम्यायमानरभिः
सार्द्धसखिभिःपरिनोव्रजः मानरभिर्लीलिनावाला
भुक्तानीरोपसेवनं २० स्मिन्नासेवयालेलानस्मिन्ना
सेकनाहिनैः क्रीडिनाहविरेकालेमानरेनःपुराजि
रे २१ कदाचिद्भुवनेरमिकदाचिजनवर्तिति रिना॰

निवर्त्तनाययत्ने कुर्वाणा बालकाः सदा ३१ रात्रौ स्व॰
पे निजे गृहे भ्रातृभिः सहितोऽर्भकाः प्रियः फेणनि
भाण्याद्दानाहरकम्परिग्रहः ३२ आसनानि वहे
मानि मृदूपस्तरणानि च पर्य्यंके शोभने रामो निना॰
य शार्वरीमध्य ३४ तथा बालाश्च ते सर्वे प्रभातसमये स्वाय
वद्गुनः रामस्य निकटे जग्मुः क्रीडनार्थं नवालकाः
इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे सत्योपाख्याने सूतशौनक
संवादे अष्टविंशोऽध्यायः २८ सूत उवाच एकदाश
नकस्याय सत्येपञ्चरूपादेनथैव वैभ्रयिं सलंद
यारघुनायकः १ तथा भरतशत्रुघ्नलक्ष्मणाश्च
बालकाः क्रीडनार्थं सरयूस्तीरे वनानि मनोहरे
बालकैः सह रामोऽपि क्रीडां चक्रे मनोरमाम् लतेहक
वानतदा बालास्ते सेवाणमनूसचन् २ तमोवेजा॰
यनेवालानोलस्यानने नाशयामोव यंल संश्रमा
भिः प्रेस्पनोन्विदे ४ प्रेम्णा रामरामेण नोविवादोय
ध्याभवेत् तथा कर्मोवयेरामयथ्यादेणाभवेतव
यथ्यायेसोवयानव्यंलस्यमिवायपरस्परं इतिकृत्वा
तदा बालापर्य्यायेणैव विविधुः एवं क्रीडति से
रेव रामाद्या बालकसदा एवं च क्रीडनाने आभोजने
वेवविस्मृते ७ मध्याह्नेऽपि च भूवायनगृहाय समापतुः

ग्र. सं.
पा.
६५

69

राज्ञा दशरथेनान्ने भोजनाय गृहं ययौ ८ पाकशालां स
माविश्य भोजनाय प्रचक्रमे अग्रे चाग्रे समायाने शाल
ग्रामाय र्पिते ९ बुभुजे न नदा राजा पुत्रामेकं नरोऽस्थि
ता नैर्विनानवभोक्तव्यं सह तेन मया सुतः उवाच नृप
स्ववचनेऽकृतात्से विल्लाः प्रऊचुः कौशल्या कैकयी
जग्मुः सुमित्रा च न याऽपुनः ११ कश्चित्कुमारास्ते
भुनक्ति न तिनीश्वरः वाक्यं कृत्वा न हेऽङ्गनो राजदा
रास्तदाब्रुवन् १२ राजदारा ऊचुः कीदृशि सर श्मीरेय
नु वो गत्य राभकाः शिविकास्तत्र गच्छेत शिविका
वाहिभिः सह १३ आनये त्वं नृपस्याग्नि भुनक्ति नृपति
स्तैः महेशस्य नृपलीनामादाय शिविकागताः १४
शिविकावहिका ऊचुः आनय शिविका रूपं सगच्छे
नृपं न राज्ञया भुनक्ति नृपति नैव यस्त्का पुत्रा ना
ह्यपतिः १५ अन्ये बाला ऊचुः गमिष्यामा शनैः स्व
वनं कन्दमूले जेमहि शत्रुह्नाव वचनेऽप्याह राम सत
नु मा वद ये १६ एवं ब्रुवन्स्तु वा केऽपि रामो राजीवलोचनः
पिन राज्ञा समाकर्ण्य पत्नुवाणेन विद्विषे १७ शिविका
व यतिम्य वाहस्कन्धे चकार च रामने नमया वालाः
तिऽद्धा च वेगतः १८ न शैव वालाकास्तर्वे रामे पश्चा
न्तऽद्रवः पत्नुवाणेन रामस्य किंकरा नरहस्मदा १९

बभावरोधानरथैश्चैवपश्चाद्धालाश्चनेकशः तुरङ्गाःस
वेतोवेगाद्विविकाश्चाविवेगतः १० अयोध्यानगरे
रथ्येवीथ्यांतदद्दशुःस्त्रियः रामादीनालकासर्वाः
न्किमिदंचेतिदुद्रवुः ११ नरानार्योप्यसञ्जदासर्वेवीक्ष
रामेमुदंययुः हस्तावशिविकावाहास्त्रिसंदेहालस
भवन् १२ रामोपिवाजिवेगेनयाकर्णलाव्ययोपि
तः हस्तौपादौचयत्ताश्चात्रभिःसखिभिःसह
मेघश्यामोसमाविश्यपट्टमुजेभ्रात्रभिःसह: त्रिसेलो
पिनदावकेभोजनेवालकैःसह १४ मंजन्नेववयम
त्वरामेवाचाप्रहर्षयन् मातनुवेत्रिमेमावेलक्ष्मण
मारुकेनोनवा नमेपोजायनेवाणस्तथाम्यासेयदा
कुरुवललत्रिपानेवशाहोस्थानेनयैववव १७
श्रीरामचंद्रउवाच इयत्तंकेयनेवाणमममकोनरे
श्वर् लक्ष्वयनयाम्यनघ्नाशितयमोपिनः १८
राजोवाच मित्रयामिमहादिव्याविद्यांशस्त्रास्तथा
रिणी तथैवभरतःशत्रुघ्नलक्ष्मणोम्यादसम्पहे १९
नरेशस्यनदावाकोक्रत्वावालानिहार्षितः एवंव
त्सयतिमुक्ताहारावथ्यानेपिवार्भकाः २० नोहलभ
तस्णवक्रेलवेगेःसहराजगार्ह्यैनःपुरंजगामाथ
वालकाश्चसमानरम् २१ तथाचान्येविहारेश्वयाः

ब्र॰ स॰ पा॰ ८

३५

70

मातिसुस्थवालकैः इतिश्रीब्रह्मोत्तरपुराणेसन्ध्याया
ख्यानेसूतशौनकसंवादेएकोनचत्वारिंशोध्यायः
शौनकउवाच ब्रूहिमन्मतिमत्श्रेष्ठकथांरामस्यपा
वनीं यांश्रुत्वासर्वपापेभ्योमुच्यतेनात्रसंशयः तेसु
तरामपादाब्जपरागरसषट्पदक्रीडमानांचराम
स्यमसंब्रूहिप्रसादतः १ सूतउवाच शृणुतेवच्मिमुनि
श्रेष्ठकथांरामस्यपावनीम् यांश्रुत्वासर्वपापेभ्यो
मुच्यतेनात्रसंशयः २ चेटिकाराजपत्नीनांकौशल्या
दीनांशुभाननाः श्यामाःकमलपत्राक्षकुर्वीकोप
रस्परं रामादयःकुमारास्तिष्ठन्तिनोगृहेदिवा यत्र
वीणांगृहीत्वात्रक्रीडन्तेसरहस्यते ४ माधुर्य्यंचनय
शपामोवालानांनोगृहेवयं तस्माद्वयंसुधिनाचप
त्वींणांनयास्तसि ५ यत्रवीणांविनाक्रीडकथमेषा
वज्ञायते एवंताःसंविदंकृत्वाकिंशोर्य्योवाकृत्तहला
न ६ यत्रवीणांसुषितान्ग्रहकोणेन्यवेशयत् कौश
ल्याश्रान्तजातेनिद्रासंगतामानिनिश्चयात् ७ संजाते
हिवोर्य्येतव्यतीतारजनीहिमा ततःप्रजाहिरामाया
तइतिर्निद्रांचशीघ्रतः शौचंविधायतेसर्वेवुभुजुर्मातृ
पाणिना यतस्मिन्नंतरेवालासमाजग्मुःसहस्रशः ८
पुनर्वीणांनयावद्ग्रहीत्वानिजवेशमः कौशल्यापि

गणेति ह्यन्नुगमर्थ्ये सर्ववालकाः १० वालान्वीक्ष्य नतस्त
रामः क्रीडार्थं नमनोदय उवाच लक्ष्मणो रामो यन्तु मे
दीयनामिति स्वतृणोवापि स्वतु मे खेटकाय मनो मम
लक्ष्मण उवाच लक्ष्मणाग्रहू कोणे पुत्रायु पार्थ्ये जगा
मह १५ नददर्शयन्तु वीणो खड्गं चापि नराग्विनः श्रा
जगाम नु राम स्वमहस्तन् लक्ष्मणो वली १३ नास्ति नव
यन्तु वीणाः खड्गे पिकनकस्मरः लक्ष्मण उवाच नेतु
त्वा राम वद्गस्य जानानासो च मानसे १४ श्रानेदार्थ्ये तु
नासौ वैच कारन रत्नाटके चत्वारो ग्रानरस्लैव कौश
ल्यामत्तु रुन्धकाः १५ यन्तु वीणास्त्रयाखड्गः कास्ति
मानः मदीयतो मानामो वा वराम स्य नाहं जानामि
पुत्रक १६ याश्रीं पृच्छस्य यन्त्यो च स्वमिज्ञावायकैक
यीम् इति श्रीकेज मन्यान्तु रामः पप्रच्छ मानरो १७ मा
तराहू चन्तुः नजानीवो यन्तु वीणान्तु वचनस्मन्यायासि
नवीनानस्तनो वत्स माच शोके मनः कृथाः १८ लक्ष्मण
उवाच एवं ज्ञो राम वेद्रोपि ह्रासे जानन् ह्रियो पिनाम्
मस्तुवाव प्रसन्नान्माय नन्तु दर्थ्ये सखी जनान् १९ यन्तु मे
दीयतो सख्या वाणो चापि नष्या ह्यसि जयोन्तु महस
न्वास्ति नजाम्या रत्नुनेदन २० कोणे सल्लाप मानो च
वादयनीचन् परान् स्थिता स्तुवाव रामे मानहं जाना

ब्र·स·
या·
७१

७१

मिनेयन्तः ११ पुनरन्नोवजग्राह यहसन्नायवोप्रुदा ऊच
वास्ति यन्तर्वीणेदीयन्नोपमदेनमे मत्तवाचनदारामे
सखीवाजेपेडिना स्पृयन्नोरामसम्येभोकुमारीकामयी
डिना २३ यन्तुर्मेभृकुटीशोकेवाणेनीत्नोहिवत्तषी
इत्यवंज्ञायनेरामन्नान्येजानामिनेप्रियेम् २४ नोचन्म
न्कापरोरामोजग्राह श्रीफलस्तनीम् कवास्तिमेयन्त
वीणेदीयन्नोमृषिमौनवया २५ सनेवाच नदारामेप
हसन्नीयणमाचैववरानना केडकोस्तमनेरामके
त्रुकोसकुमारकम् २६ नजानामि यन्तवीणेकेडको
गृहस्तनामिनः रामोदुद्राववेगेन परोजग्राह कामिनी
म् २७ यन्तुर्मेदीयन्नोभद्देवाणप्राप्यिसदीयनाम् सा
नहासमवीणावरामभोवाचकामिनी किंमयागोपि
नोरामवाणस्तेनह्यापोशके नोचन्मन्कामहावाडूस्ला
नग्राहयाणिना २९ यन्तुर्मेदीयन्नोवोन्कामाचोवाचह
समपि कोह्यगारेसयामार्येगम्यन्नोनवमोविरं ३० प
वमन्कलयाहूचकोसगारेजगमसा नास्तिनचयन्त
वीणेराममालिंग्यकामिनी ३१ बुबुवववदनेनसप्तनःसो
वाचराघवे नास्तिचात्रयन्तवीणावन्यत्रनिम्नपंकुरु ३२ न
यासार्धविहरिगन्नारामःसमक्षेमयारो कुत्रवास्तियन्तुर्वीणेसप
रेकप्यन्नोन्वया ३३ साप्रोवाचनदारामस्ववेवरंविंनन्नी
तुस्तानेवनंनेराम यन्तवीणेनज्ञायते ३४ ॥

वाणीनेस्यास्त्र सौमित्रिः श्रुत्वाकोपंचकारह खेरुन्ने
र्ह्लिकमास्त्र स्तनयाभाषितेरुषा ३५ ताडनात्कर्णयोश्चैव
नग्राहदन्तिणेकरे अनयाह्रियन्तुवीणागृहीतोनावसे
षायः ३६ अस्माकंनमखेहस्तेनत्त्मायायकारिणी
कषाय्यानाडयिष्यामिनत्सेवंकुरुतेपुनः ३७ शत्रुघ्नेना
कृत्तेकेटकेनपलायिनः लक्ष्मणोभर्त्सयामासतनोवड
द्रावबेगतः ३८ हसितावालकैःसार्द्धंपाणिवादनका
रिभिः नदानीलेर्जितामायाजगामकैकयीगृहं ३९ सा
मेगतिवचनेवोकाभ्राजामाज्ञानिवारितः ह्रासेसिवंमजाने
पियन्तुवीणानयाहासि ४० रामायमदंडःसर्वीसखाःप्राह
सितानना: श्रीरामोपियन्तुवीणाखड्गेवकनकस्तह
४१ मगृह्यवालकैःसार्थेमगमत्सरयूतटे चकारवि
विधांक्रीडांश्रान्तभिःसहराघवः ४२ नःमरसिषतनमेख
यनोमोहितोनमाः इतिब्रह्माण्डपुराणेअध्यायः सूत
उवाच क्रीडांकुर्वंस्तदारामोजगाममसरयूतटे नावि
कोधीवरःकश्चिन्नत्वामवाहराघवं १ श्रूयतामेवव
त्सर्व्यंराजपुत्रागिरंसदन महिषोवर्ततेरामसर्वदेश्या
तिवीर्यवान् २ कृशास्तलोस्थितिस्तस्यजनानयाव
तिमार्गगान् नत्रमागछभोवीरमहिषस्यातिवालकैः
३ धीवरस्यवचःश्रुत्वावालकालेचसंस्थिताः सौमित्र

व॰ स॰
या॰
७२

72

नोदयामास हि: कदाचैगंतुमनामिमि गि ४ राममामेश्वसौमि॰
त्रिर्बीलकान्यसुवाचह गन्तुनोनत्र भोवालायत्रैवमहि
षस्थले ५ लक्ष्मणस्तववः श्रुत्वा रामेण लक्ष्मणेन च
स्रजन्मुत्सवने सर्वे महिषीप्रमुवनेते ६ यत्र घास्फोट
नेवक्र: क्रमाराश्चातिवेवला: श्रुत्वा स्फोटवयत्र घा
महिषोष्याजगाम ह ७ विदारणमुवा: कुर्वन् पदघ्ना
वलयलोचन: उन्नमत्पुच्छव प्राणिशृंगाभ्यां नमसन
महीं ८ वालाकृत्तुर्ध्वपरास्ताके संस्रवे महिष: पतेत्
वाणै: स्वदेहश्छिवे ने गच्छामो निजमंदिरं ९ वालेषवे
ब्रवणीप्रमाहिषो रामस्तत्क्षणे इव वातिवेगन तदा
मूर्द्धे निनाडिन: १० आगच्छमेव वाणेन न ममार महि
षोच्छिन्न मस्तकान्तमारिषेत्रूपे दिव्यदेहोभवत्तदा ११
केदर्पसहस्राकारोयोषितो हृदयंगम: किशोर: श्या
मल: स्त्रग्वी मुकुटी कुंडलान्वित: १२ सोवर्णकटिसू
त्रेण संगदेन विभूषित: सत्वा रूपहि मत्कातोरामस्य
परमात्मन: नत्वा रूपोहि गंधर्वो विलनामाभवन्तदा
स एणनाम हरे पादौ नमस्त्वा यत्नतदा तेन स्तोत्रेस मा
रंथं बालानो त्राव नामिदं विलडवाव नमोरामाय प
हृते नम लक्ष्मणाय च कौशल्या सुप्रजाराम नमस्ते
महात्मने तत्र राजराजेंद्र पुत्राय नमस्ते राघवाय च नमो

स्मरहन्त्रीरेनित्यं क्रीडाकरायच नमोब्रह्मण्यदेवा
यराघवेणानकरायच १७ नमोवावेविहृतायरामभद्रा
यतेनमः नरनाथप्रवीणायनमस्तेयमेरन्तक १८
नमस्तेरुद्ररूपाययत्नवीणधरायच भूतेमोहन
रूपायनमोस्तुवालकैसह १९ नमोरामायभद्रायम
क्रामोक्षप्रदायच ओंश्रीराममहावाहोपुनरेवनमो
नमः २० स्तनउवाच स्तुतैवंवप्रसन्नात्माविरराम
महामतिः जगतोवसयेसाक्षीमन्तुवावनरावते २१
श्रीरामोवाच विलंविलमहावुद्धेकेनतेकर्मणाभ
व महिषोद्दीर्घंसूगग्मसहावीर्याःसरितटे २२ मावाव
रामेणसर्वेषांशरावनामिदं वालकानावसर्वेषांरा
मेयतिमहामति २४ कस्मात्वेदिव्यरूपश्चदिव्यश्री
गणमंडिता सेदेहान्नावसेदेहेदरीकर्तेत्वमर्हसि २३
स्तनउवाच हेश्रीराममहावाहोमहिषेकरणामम
श्रोतुमर्हसियर्मत्तत्कथयामिपरमेश्वर १५ पुराहन
युगेस्वामिनोयर्वेविलसनामषट्क गानविद्याप्रभा
वेनरूपयौवनदर्पितः २६ नास्तिमत्सदृशःकोपि
गानेरूपेवलेतथा एवंगानाभिमानेनप्रावदंन्त्र
थिवीयदा २७ निर्जितावहुगंधर्वीयस्तेवभूतले सर्वे
वापिनयात्मेत्पात्तयोभगेनसंशयः २८ मम्रुषिहृदये

ब्र०स०
या०
७

73

गमोमदीयेपरमेश्वर एकदाचकद्वतेत्रैराजावैवस्वतो
मनुः चकारयज्ञंधर्मात्मासोमैर्वहुभिर्नृपः तस्मि
न्महोत्सवेसर्वेमुनिगंधर्वदानवाः समाजग्मुर्दर्शनार्थम
हंतत्रागमंमुदा गंधर्वास्तत्रगायंतियथाज्ञानेहिरागि
णः ३१ मयाजितास्तगंधर्वास्तदाहंवाजितागर्वितः नास्ति
मत्सदृशः कोपिदेववादेस्थानमानवाः ३२ तदानगार
दोयोगीवीणावादनतत्परः मोनिर्जित्वमनस्तत्केतेमा
यमसवानघः ३३ मयागीतेयदानेनेतस्तानेमहात्मना
यथाज्ञानेनसमारब्धंगीतेदिव्येमहर्षिणा ३४ तत्स्थानेमया
तस्यनानारागैर्विविधैर्विते स्तायानस्पकृतानेवनमया
स्तवनंकृतं ३५ तदामांगीमहसन्वाक्यमब्रवीत्ना
रदउवाच रेरेखलमयागीतेत्वयास्थानेववानवा ३६
हास्येचकृतस्तदावैमामजनायत्तगनात्सदा पुनःपो
वाचमादेवनारदोमुनिसत्तमः ३७ अथगच्छवनेगर्व
पुरुषगानसमुद्भवः महिषोपिनज्ञानातिवस्तुस्थाने
यथार्थितः ३८ तथात्वयगितज्ञानमेतस्मात्महिषोभव
मयाविज्ञापितः सोपिकदाशुक्तोभवास्यहं ३९ राजाद
शरथोनामरघुकुलजरवाजिवान् भविष्यतिमहाया
तास्तेनायोमतिमान्वली ४० तस्यपुत्रोभितेजस्तीरामोना
मायराः स्वयं विहरनवालकैः सर्वदर्शनेनेकरिष्य

ति ४१ इत्युक्तानेन महेषं नवमूर्द्धानमाउ नैसक रिप्यु
नि माहिषेद्रप मुक्तस्त्वं गंधर्वस्त्वं भविष्यसि ४२ तावत्ति
ष्ठस्व पापस्य पुलिनेन गणैसैकलेसमयेस्नानेववत्सद
र्शनेन दृम्भूममम ४३ श्रुत्वानस्नाय गायो मे मुनिनानेनक
ल्विनः त्वदीयपादयमेमेन क्रिरस्तु सदाशमो ४४ श्री
रामोउवाच वरं त्वहिमस्तु भगयनेमनसिवर्तते मही
मदर्शनेन कृत्वानन्तरोपापावने परम् ४५ विल्वउवाच
मन्नाम सर्वविख्यातं निमग्नानि लयनं नेहरः रस्रत्वापिमह्ना
राजनामना विल्वरः सदा ४६ श्रीरामउवाच एवमस्तु
महाहे गम्यनोस्वयदेवतः भोगं कृत्वा नभोगानामनेमा
त्यमवाप्स्यसि ४७ सूतउवाच गंधर्वोपिनिजस्थानंवा
लकानावयपप्रपतो वव्राजदिव्ययामेन स्थालयस्वर्गिवा
यदम् गंधर्वस्तत्समान्येनं नाम्ना विल्वहरिस्तत्र वैष्णवे
मार्गस्यायासान्सर्वयानकनाशिनी श्रमायानन्महापुण्या
पिन्हणमोलदासदा रामोपिभ्रातृभिः साईं जगाम स्वपु
नटे ५० पीलाजलेतिषस्नत्वा लेः सहस्तुरैदरः क्रीड
नामविरेनत्रपुनर्जग्मुर्गृहेप्रति ५१ जनयन्नयनानंदम
योध्यापुरवासिनाम् मानमिलांलितानासर्वैश्वकावाच
वनर्विंयं ५२ निजसमीपेगनावपिनरंनोवयन्नकः मे
जिरेमायनेवालामान्टभिरुपलालिता ५३ इतिश्रीवा॰

ब्र॰स॰
पा॰
७४

74

ब्रह्मांडपुराणेसम्मोपाख्यानेरामरहस्येनेकचत्वारिंशो
ध्यायः ४१ सूतउवाच ग्रामकन्यायनेवालाकिपाक्कवा
प्याविधि श्वेतेवनैर्विप्रैमकाखेटकायपुनःपुनः १
शरधागान्वराहांस्तमृगान्सगावयान्रुरुमेडः एवंकीड
स्तदारामोद्वितीयेकाननेययौ २ ददर्शकाननेरामोव
ल्मीकेवनराक्षसं कुशोपरिहतेवेदसर्पानोकुचवके-
सुत्या ३ लग्नानानेत्रभिव्याममनष्यागुलमेसमाहते ग
वहृष्टानदारामोबालकानिदमब्रवीत् ४ श्रीरामउवाच
किमिदंबालकाहृतवल्मीकेवनराक्षसं ५ मुक्कावाल
कैसहैतगामनिकटेप्रभुः यक्तरेणसर्शनंवषोबालका
नोद्वपपपना रामस्पर्शात्स्यमात्रेणदिव्यदेहोवभूव सः
पीतांबरः स्रग्वीमुकुटीकुंडलान्वितः दयाहिशेषके
भालेनलसीदामसमंडिता ७ अंगदीसुकिमाहारावल
याभ्योविराजितः पादोपयातरामस्यप्रणवन्महीतलपात
हौ श्रीरामउवाच ब्रूहिकस्त्वंमहाबुद्धेकारणंसात्मनो
मम कस्त्ववल्मीकरूपेणवनेनिष्ठसिनिर्जने ८ अस्मा
केष्ववणापालंवक्तव्यदिममसे पुरुषउवाच कि
रातेतिंडिरोहंवैवासोममहिमाचले ९ भगवाणैक
देविभ्रत्रावरेमृगयांमदा एकदास्मगहयानायम्याज
गेचरमहं ११ पलायमानासेम्याश्वरपेविविशभयात्

१

योजनानां त्रयोविंशच्छ्रावमानोहं सदयी ११ परिश्रम
पन्नोहं वद्दिनानेयनितः पथि श्राजग्मुस्म नदानव
सात्यवः पंचविंशतिः १२ कृपयामां श्रुवन्सर्वेगम्यतो
सेंगमे पुनः गत्वा मेगम्यावसंगेन सतानां विस्तुपोषिता
मानकाले कृतेनैश्वर्यगलयामसस्सृजने यांके कृत्वा
नः सर्वैनैवेघेहरये वदः १५ मामसादे ददस्ते वकृप
यासायवः पुनः स्वयं भुंजिरे नैव यज्ञो हि हृदयाल
वः १६ तेषां दर्शनमात्रेण शिलायादर्शनेनच या
लग्रामशिलानाथं महारमम यानकम् १७ नैवषेन
मनशुद्धेव भूव रघुनंदन माविलोकाछनस्ते वयेत्ते
वोकेयपरस्परे १८ येमहगावनमथ्यस्यास्त्रणामहाराजन
सेशायः तेषां वयेजनाः सर्वे गच्छंति मृगयावने १९
परमांसेनये पुष्पास्तेषां यी ज्ञायमाल्ये भविष्यतिकी
दृशोदंद्रोयायिनानर्कगामिनां २० डिंडिरडवावने षां
वाक्यमिदं श्रुत्वाज्ञानेन हृदये मम निर्वभूव भोराम
विस्तो नैवेघमतत्रणान् २१ अहं स्नापनेषां सकृत्वा
स्तगने पुटांजलिं योवाचरावदाभूव भोरामविस्तो नैव
यमत्रणान् २ भगवन्यासेंगे तीर्थयात्राकरोम्यहं २२
गम्यतामिति तेयोक्तत्वा सेंगमहस्येया तीर्थतीर्थान
रेगच्छन्नयोध्यानगमे पुनः २३ सेंगामे गोमतीतीरे स्वर्ग

बृ. म.
७५

हरेर्वनेपुनः प्रेम्णासस्मर्मद्धाम्नामामयासहनरोत्तमः २४
त्रिरात्रिं वसुषित्वा नु गमनाय मनो दधुः प्रस्थिता रमणी
रैमागैनैवाभ्यनीर्थके २५ अज्ञागम्य महात्मानोहत्सापु
गलनमनमम वनेप्यधानपद्मानोपस्मानोवनथैवच २६
पुंडरीकवनैस्त्रिवैस्तथागुल्मधानैर्हनेईहशोपुलिने
हत्तानपस्यायोमनोदधुः नथैवच २७ पुण्डरीकव
नेस्त्रिवैस्तथागुल्मधानैर्हने नस्मानयोसिनेवाउग
ताः सर्वेगिनिनित्तवः अहंचात्रसमाधिस्थोहरेर्नीरा
यणस्यहि २८ ध्यायमानोविसस्मारशरीरेवडवा
र्थिके वाल्मीकेमच्छरीरेनवभूतवरपुनेदन २९ नव
स्पर्शोस्तुनः मामेशरीरेपरमाङ्गने नवबलपरमेशा
ज्ञातायनारायणोहरिः ३० मोहयन्मायया लोका
न्क्रीडन्वालेरनेकधा नदीपसरमावेणहृताः पा
पाः सहस्रशः ३१ किंपुनर्दर्शनेनैवस्पर्शनेनवा
किंपुनः उदारार्थेनभूतानामाविर्भूतायनेनमः ३२
नवेषोसहनेरामचेष्टाद्रूपेणवर्णने नवेश्वपापु
नर्जीतारजः सर्वेनमोगुणाः ३३ नमस्तापंवभूता
निसमादेवाः प्रजज्ञिरे राजसादिंद्रियाराद्याःसनृ
मेपुंपेयवनवेच ३४ ओङमनुष्यादयामासस्तवे
क्षावमानः पुनः षोडशाः संप्रविष्टास्तेविराडि ॥

75

निष्प्रयोगतः ३५ हित्वाय जगतां नाथ सर्वैश्चैव विराजसे
सर्वं वेत्ते ब्राह्मणाः सर्वे तत्त्विया वाहवस्तव ३६ उर्वी वैष्णवः
समुद्भवाप्यज्ञाः प्रज्ञाविनिर्गताः मूर्खो येनाभिजाना
ति लोकस्योहितकारकम् ३७ त्वदीयदर्शनेमहात्मा
भूत्वाहृक्यययात्मभूत कृपां कुरु महाराम यथा मे व र
वो तयोः ३८ मनोयानं यथा गंगा प्रहर्षेण पयोनिधौ
यत्स्थं तेन च भक्तानां संगमेनमदेत्तितौ ३९ ननेन ब
लयेमोनेस्वर्गेमि ह्रियेजेन या बलात् प्रार्थितो नीय
जानोदशरथालये ४० समुद्रं वयनाहीतिकमार्गणां
करिष्यसि रावणादीनिरस्तो सि कोटिशो निहनिष्यसि
भूमौ देवसमूहनाप्यब्रह्मलोके गमिष्यसि ४१ देवै का
लिकेज्ञाने जाने श्रीमद्रामसने ४२ नमो रामाय भद्रा
य महाराजाय तेनेनमः सर्वभूतनिवासाय ब्रह्मण्याय
नमो नमः ४३ आज्ञा त्वदीयया मह्यां गमिष्यामि भवा
त्पद श्रीराम उवाच गम्यतां गम्यतां शीघ्रं यत्र नेतव्य
नेमतः ४४ स्वर्गे वा सत्यलोके वा वैकुण्ठे वा हरेः पदम्
सूत उवाच राघवेनाभ्यनुज्ञातो जगाम परमं पदम् ४५
हंससंयुक्तविमानेन किंकिणीजालमालिना पुनर्नेयतं
नेजेन्द्र यत्र गता महीतले ४६ रामो पि बालकैः सार्द्धं क्री
डन्तिक्रीडामनेकशः आजगाम तदा गेहं सायंकाले म

४८

ब्र. स.
७५

हात्मनः ५७ पौरैर्निरीक्ष्यमाणो रामः पित्रा मात्रा तथैव च युक्ता
वस्त्रैर्विविधैर्बान्धवैर्निनाय रजनीं नमः ५८ इतिश्रीब्रह्माण्डपुरा
णे सत्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे द्विचत्वारिंशोध्यायः ४२
सूत उवाच एकदा रामचन्द्रोसौ यानं कृत्वा ससत्वरम् कृत्वा
वावयएकं सर्वं भ्रातृभिः सह वीर्यवान् १ सग्रीवो कार
यामास मृगयार्थं महात्मना यनापते नीलरमं वीरभद्र
महाबलम् २ सबलाख्यं हरिदक्षशोख्यं बहरीदक्षक
म वेदभानुं वेदवाहुं रिपुवारं रिपुंजयम् ३ भद्राश्वं च
जयं तं च सवाहुं च महामतिं अन्यानपि महावीरान्मृगया
सिद्धिकारकान् ४ कुक्कारग्राहिनः सर्वान्तथा वैजाल
धारकान् श्येनपालान्सिंहपालांस्तथा नरत्नपालकान्
कुलिंगपालकानन्यान्मृगयार्थं समाहूयत् सेवागमन्
महावीरा मार्गे च समाश्रिताः ६ गजारोहास्तथा वान्येह्य
स्वारोहाश्च नेकशः रथारोहास्तथा वान्ये हयारोहाश्च ने
कशः सुसैंडिभिः समायुक्तास्तथा पाशैर्भयान
काः पत्नयस्तु महावीर्या यत्नवीणायवराः
वत्नर्गवले ष्टिको भ्रातृभिः सह निर्ययो शो॥
णांख्रे रामचन्द्रेस्तु वारुरोहबलाद्बली ९ उचैः
श्रवः समयत्नं भरतोपि निजं ह्रय ॥ ॥

॥ ॥

५

76

श्राकरोहमहावेगाक्लपोतकरुहेमद्या ११ शाङ्गहासें
यवंचैवकलविंकसमप्रभम् गृहीनाकरुडसर्वेस
र्वेषोयपणतोसतो १२ तथाचारुरुहुःसर्वेवाहनस्था
न्सानवस्थितान् गदावापान्यवापेनस्वानकादीन्य
नेकशः चवालरज्ञनाथ्यापिभ्रान्तभिःसखिभिस्त
था चामरैर्वीज्यमानश्च तथाराजकुमारकैः १४ उत्ती
षेहरितैर्वैवकंचुकैचतथाविधैः दधानेहरितानाञ्च
मणीनांनोवहुभूषणाम् १५ विभ्रतेचयवःस्कन्धेद
धानेचधनुर्धिहृयम् वहुमहाणोभिनेनकरेणदक्षि
णेनच स्वर्णदण्डेनतथावासोभ्रामयतेमुहुर्मुहुः कंडे
णवाथिवद्धेनराजमानेकुमारकम् कउलाम्भोपवि
धकमलकेश्चलसत्सुखम् १७ तिलकेनमहार्घ्ये
णोभिनेवलयामल स्वर्णैककदिवंदेणराजमानेकु
मारकं १८ उद्यानहातुपदरामवीसञ्जनानुहुः नारु
दानरनार्यश्चनचक्रुर्नेत्रमीलनं १९ एवंबुवंतितेसर्वे
करान्यधायपरस्परम् धन्याःसर्वामहिष्यश्चराज्ञोदशर
थस्यच २० राममानान्नकौशल्यासुमित्राकैकयीतथा
पुनर्धन्यावयंसर्वेरामदर्शननस्पराः २१ श्वस्सदर्शनमा
त्रेणवर्षमन्नानमेणयः श्रीमान्नारायणःसाक्षात्भूभा
रहरणायच २२ देवैश्चप्रार्थितोसावजातोदशरथात्स्वयं

व॰
७५

एवंवदंतस्तेसर्वेस्थानेदेपरमेयसुः २३ रामस्यथ
जिनीसान्तराजमार्गमुपाययौ सेनामध्यगतोरामो
मेदेमेदेवचालच २४ अयोध्यापुरवासिन्योरामस
न्यस्तमानसाः रामदर्शनकांक्षिण्यो हर्म्याण्यारुरु
हुर्मुदा २५ दृष्ट्वारामेरमानाथमनसापरिषस्वजे
काश्चिन्नेत्रपथेरामेहृत्वाध्यानेवनन्दरा २६ कौतुके
दर्पलावण्येदृष्ट्वादेहंचविस्मृत्वा काचिदुच्छ्वसि
तेवस्त्रेकरेणकण्ठलग्निता २७ कुचौनिजौवेचलेन
विद्ध्येनातिवीडिता मोहितकामबाणेनलज्जाऽन्य:
न्याचकामिनी २८ यः सोनेमलयेरामोजगतीत्वावसा
गरे राकेनात्ता ययौनेवभावेनरसिकापरा २९ का
चिद्रामेसमावीक्ष्यबालकालिंगनेरता स्वंपवालंक
न्तकाचिद्रामेतिरीततेः ३० पुष्पांजलिंसमर्पयाप्य
लाजानंताश्चिक्षिपुः काश्चिदन्याजलिंवधाश्लेषामग
वास्तनः ३१ यथानन्दायनेपार्श्वैस्तथाभावेनतापपुः
कृत्वाचित्रकूटंपश्चिमागतोच्चैर्गृहस्तुतिन् नोवेसग
मनेसार्थेप्रारण्यास्यसिनोवयम् ३२ त्विनासाक्षीनिवा
केहर्म्यैरामोहितस्सुवे ३३ एतस्मिन्नेनवेरागानि
यादायिपतिर्गृहः सर्वानुपचरः श्रीमान्दासेश्वपरिवा
रितः ३४ रामचन्द्रस्यतत्स्यार्थमागम्यचित्रकूटवनेस्थितः

समाहूतः स्थितो निमं राजा दशरथेन च ३५ तस्मिन्नव
सरे रामे प्रणनाम गुहो मुदा दाशाः पंच सहस्राणि त
स्य संगे महाबलाः ३६ धनुर्वाणधराः सर्वे भुसंडिपरि
वाहुधाः सर्वे चागत्य रामस्य प्रणेमुः पादपद्मयोः ३७
निषादाधिपतिं रामः करं जग्राह प्रेमतः गुहः प्रोवाच रा
मस्य खेटकायत्व मोनय ३८ समीचीमतरणां मित्र मो
मिन्नयवने निषा गुह उवाच काशिन्नानयिकर्नव्या
सर्वशिलाकरेनचेपि ३९ न प्राप्यैवं हि कर्तव्यं यथाज्ञा
राम तेभवान् रामउवाच एवं बवनिभू पेच निषादाधि
पतेर्जनाः ४० साभूसापि जितेः प्रोद्भुमृगयायाकृतगृह
लान रामायादो तद्दाराज्ञा योरके समर्पणाके ४१ दल
चैवयसेप्रकेस्वर्णमोउपरिस्थकन् भूरास्यमानगेव
गान् स्नामपण सेग्णम्बिनः ४३ सेनायाप्रमुखे जग्व
भटा स्नेयजयारिणः तम्यश्चानु निषादास्तु भुसंडिप
रिवाहुधाः ४४ अश्ववाहास्ततोजग्मुस्तेषां पश्चाच्च
सेदनाः तेषां पश्चाद्गजा जग्मुस्तेषां पश्चात्क्रमेल
काः ४५ चचालसामहासेना प्रवाहो सरितोयथा अ
श्वानां दशसाहस्रं हस्तिनां च शतं तथा रथानां च
सहस्रं च उष्ट्राः पंचशतानि च पदातीनां सहस्राणि सं
ख्यया पंचविंशतिः ४७ रामाज्ञया च सेना सा खेटकेकिं

ब्र॰स॰
पा॰
७८

78

प्रयोजनम् जगाम सेनावगरान्सरस्मीरखननमे ली
लयायोधयामासमर्मनं गैस्स मनंगजान् मनेगजान्मनं
गेभ्यः योधयामास लीलया ५१ इत्येवं बहुधा लीलाः
सैन्यास्वकुः परस्परम् इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे ससौ
पाख्याने ध्यायः ५३ सनत्कुमार उवाच शनैः शनैर्जगाम सा
प्रावेटकार्यवाहिनी अयोध्या प्रभवो वायुस्तां गिरि
घवेमनोज्ञग १ मासेनानमसानीरे जगाम च गुहास
या श्रेग्र गुहाप्रयाति स्मवन निर्णयकोविदः २ निवा
सोयत्रवन्यानां योधयामास भूपतिः ज्ञात्वास्यानेवने
घोनरामयाकथयन्स्वयं ३ शृणु राजकुमारत्वं वनम
त्रमयानकं नानाजीवैः समाकुलं डिलीअंकारना
दिते ४ बहुव्यालसमाकीर्णनानाहिंसैस्वशोभिते
पतहुनेमहाघुण्येपावने धपिपापिनाम् ५ प्रफुल्ले
वैङ्गुल्मैस्वशोभितेलतयायुते लतानोचमतानेव
सर्वतस्त्वापिमेडितम् ६ पुष्पैस्त्वापिप्रियेश्चनोपुष्पिते
स्वापिकेतकैः नमालगुल्मैः निचितकर्णिकारैस्त
थैवच ७ बकुलैः पुष्पितैर्वापि सेतुनागेश्व मनोरमम्
हिरेफानोच मालाभि फलपुष्पनिवासिनो शोभि
नेकमफलानामवुजानां वरेण्डभिः विहंगमानां वरु
नैर्नीदितं सारसैरपि ८ प्रमत्तदात्महरुतेः पथिकल्के

शकारकैः कश्चिद्बवकवाकानांनेषांनादेननादि
ते १० कश्चित्कलहंसानांनादेनविनिनादितं का
वेडवानांशहेनभ्रमराणांनथैववत्र ११ भुमिनेःसह
कारैश्चतिलकस्यविविविनम् प्रकसैश्चविहं
रैश्चपिकनांकुजनेनच १२ मेडितेनीलकंठानां
केकाभिश्चमनोरमम् एवंभूतेवनेरामविपनेत
मसानटे १३ मृगयार्थमयाकार्यैलान्मनोथणाहे
नेवे स्तनउवाच गृहस्यवचनेश्रुत्वारामोगावनवा
वय १४ मृगणांलम्बगहेतेनथावैजालयारिणः
विनमजालेशुद्धणांनवनजीवाननेकशः १५ रामात
मानदासर्वैमताःजग्मुर्वनेवने प्रविष्टानांवनेनेषां
नदाकोलाहलोहाभूत १६ श्रुत्वाकोलाहलंजीवादे
दभीनिनदेनथा पलायनपराःसर्वैआरण्यवनाणहेन
वे १७ शशकानांवराहाणांमृगानांवकुलेनथा महि
षाणांसमहात्म्यचमरीनांचयत्नथा १८ वानराणांच
हेदोमनथाजीवाश्चनेकशः स्वेस्वेस्थानंपरित्यज्य
परियेनमुनेःस्थले १९ मांडव्यस्यमहाबुद्धेर्देयापुरः
स्यागणाश्च हसामुनिर्दयाभ्रक्तोविज्ञायकारणंहरि
रिवटकार्थकुमारामयासास्वात्रनदीवने पितोःपरि
हेतोरामसाजगदयाद्विनः २१ स्तनउवाच श्रायोने

ब्र·स·
पा
७१

79

वसुर्निहृष्टारामोवनीर्थचोत्काल भरनादयस्तनेस
वैवाहवेश्यौमहीगता: २२ ववंदिरेमुनेःपादौरामोऽस्य
महात्मनः आशीर्वादान्बहून्प्राहरामायविहितात्म
ने २३ वनेनानानिपक्वानिफलानिविविधानिच रामा
यचार्पयामास मोऽध्यौनिजपाणिना २४ प्रसादेतिन
दारामोजग्राहशिरसामुदा श्रीरामचंद्र उवाच कथा
लेवर्तिनेनाथ्यत्राश्रमेनेमहात्मने २५ शिष्याःवत्ता
स्वजीवास्त्वत्तेमेनैवसंतिने मांडव्य उवाच कुशलेव
र्तिनेनाथ्यत्राश्रमेमेमहात्मने २६ मृगयार्थंचगच्छंति
जनाराममममाश्रमे नाभिवारयश्रीरामकृपांकत्वाम
मोपरि २७ आश्रमेवमुनीनांननकर्तव्यंचवेष्टकम्
आश्रमस्यान्मृगान्हंतिनैषोदोषोमहान्भवेत् २८
इतोदक्षिणतोरम्याचालकेतिनदीशुभा नतोग्रेगो
मतीचास्तिलोकानांपापनाशिनी २९ नयोस्तीरीकुरु
क्रीडांसैन्यैःसहमहात्मने लक्ष्मण उवाच नथेसुका
मुनीवाक्येरामोजग्राहसस्मितं ३० नमस्कृत्य
मुनेःपादौरामायारघुपुंगवः जग्मुर्वेनानरेसर्वेगृहे
नदर्शनाथिना ३१ वनाद्वनान्तरंजग्मुःक्रीडार्थंनेच
राघवाः हत्वाननानाविधान्फलानन्नराजेनस
वैतः ३२ ददर्शरामोमृगकाननकुर्वन्क्रीडामनेकधाम

इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे सत्योपाख्याने सूतशौनकसं
वादे वसन्तश्रृङ्गारिणोऽध्यायः अथ सूत उवाच रामो ह।
ष्ट्वा वसंतं तत्समे तत्र विदूषकं रामस्त्वैंगितेज्ञात्वा
वसंतस्य विदूषकः १ वकारवर्णनेसोपि तोषाय सर्व
देहिनाम् विदूषक उवाच आगतोयं वसंतस्तु कुसु
मैस्तानि षेवितम् २ कामदेसवमेज्ञातात्रूपेण विभ
वेन च मलयाद्रिपरिमज्य हिमवंतं च गच्छति ३ वक्र
मयंद योक्त कुर्वन् दिननाथः शनैः शनैः प्रभवेच दिना
ने च निर्मले दिशाति क्रमात् कुर्वत्याति दिशः सूर्य उ
न्नो च हिमालयम् अयनो च वसंतस्य क्रमेनागमेन
तथा ५ आदौ जत्रवत्य ख्यातोपल्लवानां ततो भवत् कू
जितं कोकिलानां तु षट्पदानां ततोस्तभूत् वनराजः
क्रमेणैव वचारचवनस्थलीम् कामस्यापि वनेन तू
णैमतो वेयत्तु हेमवे ७ सहकारलतावेवे द्विरकैः प
रिसेव्यते कोकिलस्यापिनारीणां नायकान्वशाहेतवे
सहकारलतावेवे द्विरकैः परिसेव्यते कोकिल
स्यापिनारीनां नायकान्तसमनयत् ८ यथा हृमीतु
वानो च सुवन्याः वशमानयेत् वासंतिकं पांशुमय
यशोकस्य च पल्लवे ९ मादकं वनतने हृनोतु वन्यांस्त्व
र्णापिनम् कामारोस्व समसापात्तियच्छिणोभ्रमरा मयो १०

पुष्पितास्तु यथा भूपानर्थिनोर्थैर्हन्तनय शाखवाऽऽर
वाकानां तु वसंतेन च पुष्पिता यतः कारणान्तः सर्वेम
धुनो स्मगणामयथौ चैत्रे कुसुमजाले चरोचने किंपाके
नरौ ११ प्रियावक्त्रस्य विन्हृयो वनस्यैन वि: कने किंशु
कीनकपुष्पेन्तु वनराज्या मयोभन १३ पुवमाकचयो
स्त्रिन्हृं नायकेन हृकनेयथा मालस्याय गमेशोषामम:
ना: किंशुकेयनन १४ अप्येगारकतुष्यान्तु मरणार्थ
विनिक्षिनम् तिलकस्मन्तुपुष्पं न्तु षट्पदैपरिसे वि
नम् १५ वसेनस्मनोहासे मृगगेयवर्हेशुविः स्वग
यिललनानां च वदनस्य वयारकम् १६ आकुले वकुले
व कुर्मे पुष्पानि जयेनिभिः रेणुस्वकृस्तमानान्तु वका
दववनस्यलीम् १७ प्रचारे कामदेवस्य वाने: किंतम
सारिनम् वनराज्यां वसंतेनन्तु स्मयनेकोकिलध्वनि: १८
नवोढाया: यथा वाके विघ्नसे विरलेजनै: भ्रमराभ्रम
रिभिस्तु तिलकानां न्तु मस्तके १९ क्रिडनेव यक्रुवेति
मे टिरे कामिनोयथा वसंतेनायकै: सार्धं हेलामाकरु
ड्रः स्त्रिय: २० प्रियेकेटेनियायाय्यभुजे रेजुपरिग्रहे मा
नन्यकारमध्यं भोमयोन्मपुवनी जना: २१ नाग
सिष्यनियानेवयोपिनावलयोवनम् उत्फुले
त्यगिरेकानां प्रियस्यनायकै: सह २२ ॥

रमंते निर्जने यात्रि शिशिरे कम्नासत्तसि दयपैव बहुनारी
णां पथिकानां च शर्वरी २२ आम्रमनोलघुनां च केकय
मेनानयं जिसो अशोकस्य लनाणे केमानिनां च मनो
भुवं २४ चकार माधवे मासि यसो भमी शृहे नहि मंजरी
सहकारस्य हरे च क्रोधना २५ नायके भूसमन्ममोस
पयामिनाः प्रिया चेननन्वात य्या व्यामिका यास्तदेह
न्त्यने २६ फाल्गुणे च यथा वाले धुवनीनां च सन्मुखे
वंद्रमाश्च दिकामिश्रकामं जनयते जगत् २७ समये च
नराज्य वैभवा माधवी पिबा कर्णिकारस्य पंसुष्प भुवनः
कर्णयोरेषुः २८ अलके भुवनस्य रोराजते ह्यन्कनोपमः
वनस्थलीव तिलकः शोभने सप्रियामिव् तिलके मृ
गनाभीनां ललाटे सखिभिः पते २९ यनिया भुवनो सो
धेश्राय पनि च माधवे मदनो दीपिनी तु र्णोषज्ञनामपि
वासिनो ३० नाः पीनामदिरामनावसमेव क्रनोसुपः
नगोपयेंति चांगानि यशपति सरमे पनीन् ३१ विलासि
नोमनोन्नमदयनि वमल्लिका भरेण सुनयोर्ध्वनां
मनोसि भुवनी यथा ३२ नवनो च यथा योतिखंडिना
नामनेकया नयेव रजनी यामि माधवे मधुनाकना २३
कर्णेष्वेव भुवनीनां च मोहिना अयपवच पवं विहगकव
वः सुमनारामोरहूहहः मनस्मकारक्रीजर्षे वसंतनी

ब्र॰ स॰
या॰
८

पुनः पुनः ३३ पंचचत्वारिंशोध्यायः ४५ एवंविधा
नि कर्माणि कृत्वा रामोपि लीलया रवेणाक्षोभयामा-
स सत्वान्वनगतान्प्रभुः गगने छादयामास रथाश्वखु
रेणुभिः एवंविधानि कर्माणि रामः कृत्वा च लील
या रवेन क्षोभयामास सत्वान्वनगतान्प्रभुः ५ गगने
छादयामास सस्वसत्वखुररेणुभिः बलवन्ति यानेव
रामो भ्यासे च कारह ६ अथै रामस्य हयं च मृगाणामा
बभूवह शत्रैवं व्यहियमाने च मृगी नोस्तनपायिभिः
तदग्रे कस्मात् एव मने दीर्घविषाणानम् हास्यार्थस
र्वसैन्यानां रामस्यापि विदूषकः ८ द्रावयामास वेगेन
मृगहयं च वाजिना ययाप्य मृगहयं च वने प्रवद्धया
नद्दा ९ जहृसुः सैनिकाः सर्वे दृष्ट्वा पंक्तिं वनौकसाम्
लस्य कृत्वा मृगं रामो दृष्ट्वा नस्य प्रियो मृगी १० ववधा
यस्मिंस्तं देहं न च के वा पाणमो च नं ज्ञन च्यं मृगे दृष्ट्वान
मुमोच शारं हरिः ११ मुमो हनस्य ने वाम्या गुणग्राही रघू
त्तमः एतस्मिन्नेनरे राज्ञा गृहामे स्ययनो वदः १२ मृ
गस्य च वये नैव ह्यस्माकं किं भविष्यति सिंहानां च
मृगानां च मृगया क्रियतां वने १४ एतस्मिं
न्नन्तरे चैव हास्यकोन्यः समागताः अब्रवीद्रा
मं चैवं दृष्ट्वा मृगयार्थं महामनाः १५ ॥

७

विह्मक उवाच इत्येविह्रंमोरामयस्त्वंलेवर्नेनेवने
कोलानोनत्रमृष्यान्निवर्नेनेवउत्पाःप्रभोः १९ नेषांतु
एवाह्विकीर्णानिशुद्धारोहानिपपणभो गम्यतोनत्रमे
वीरम्रगयार्थेनयारुटिन १७ सूतउवाच इतिश्रुत्वाहि
नीपस्यहास्यकारोब्रवीदिदम् नमयानत्रगेनत्वंवारा
हानोचसन्मुखे १८ लोलयोनरनाशायनत्रगेहेन
शास्यहे इतिवाकोंनदाश्रुत्यन्नहसृदाजपुत्रकाः रा
मोजग्राहमार्गेन्नकोलानोवद्यसान्नयाश्रागच्छेनव
राहस्नरामोविव्याधपेचभुभिः २० प्राणानहिमानेवाराहाः
स्त्ताःपेतमर्महीतले एवंहत्वावराहास्तजग्रामाग्रेरघू
त्तमः २१ पललायमहासाडीवोनस्यैसेनमस्तन्त्वेव
नेहहासैन्यकाःसर्वेहाहाशब्दंप्रचक्रिरे केचिद्दाणैर्भु
शुडीभिःकेचिन्वैद्वेर्व्यदारयन् एवंहत्वानदामेत्र
जगामाग्रेचवाहिनी २२ हेषारावंचवाजीनांश्रुत्वासिंहो
विनिर्ययो श्रीरामचंद्रउवाच कोहंमाहास्तसिंहस्यशृ
ह्लनवरवीटिकाम् २४ गृहोजग्राहवेगेनहंतव्यो
ऽयमयाहरिः यथाज्ञानेनयाहन्मिसिंहंवाणेनवासि
ना राघवेननदासोकेवाणेनैववहन्यतो एववसन्
नहाकेक्षनावाणेचसंदधे २९ जघानशिरसीमध्येसिं
हस्यैवनदाग्रहः उभयाननदासिंहोनन्तर्दवचनःपुनः

ब्र॰स॰
पा॰
८२

सखापिरघुनाथस्य प्रतापीनाम नामतः जघानसे
नद्यां एणेन कैटदेशे महाहरिः २८ हत्वा सिंहं प्रतापी
तं नाम रघुपुंगवे राघवः परमप्रीतः सखायं परि
षस्वजे २९ निषादराय पितृप्रीतो ददौ देयं महामतिं
तस्मिन्काले पदातिस्तु वाजगामवनो नराम् ३० वर्ने
नेव महासिंहो वनेस्मिन्रघुनायक इतिश्रुत्वा तदा
वाक्ये भरतो राममब्रवीत् ३१ भरत उवाच मयासिं
होपिहन्तव्योवने ह्येकाकिनाप्रभो ममसिंहस्य पृष्ठे न
सर्वेपश्यन्तु सैनिकाः ३२ श्रीराम उवाच भोभोभ्रातः
स्पृणुष्वेदं वजसैन्येन तेन हरिं ममसिंहस्य पृष्ठेन न
त्रियस्येव स्वरनेरणेचैव यशोन हि ३३ गम्यतोमस
खिभिः सार्धं हत्यतो चैव केसरी आज्ञसोरघुनाथेन ज
गाम भरतो हरिं सैन्येराव रणं चक्रे हन्तनाथे तु वैहरेः
सिंहोहहूजनानाश्वी ध्वजगजोन्निर्यप्यकेसरी ३५ नवाव
णस्यपृष्ठोमध्ये तु केसरीभरतेनपति उग्रवालनदाहेष्टो
भीषयन्राजमंडलम् ३६ चापमादृष्य वेगेन विव्याध
तस्यमस्तके वाणस्पर्शमात्रेण भरसन्नु केसरी ३७
दिव्यदेहधरो जानन्तुलसीदासमंडिनः शंखचक्रध
रोधीमान् विष्णु पार्षदसन्निभः ३८ वनमिवोरुमध्ये
क्रोमकुटी कुंडलाचितः भरतस्य ननामाग्रे पादपद्ये महात्म

ना: ३९ पुनरुत्थायप्रेम्णानत्वातस्मैसोंजलिरथमः भर
तउवाच कस्यैसिंहस्वरूपेणवर्त्तसेत्वंवनेवने ४०
केनैवकर्मणास्वामिनः सिंहयोनिंवदस्वमे पुनस्त्वं
द्विव्यरूपोहिमपस्पर्शेनमानवजः ४१ इतिमेसंशयं
छिंधिसर्वेषामपिश्रृणवतां ४२ इतिश्रीव्रलोउपु
राणेसम्मोपाख्यानेषट्चत्वारिंशोध्यायः शत्रु
घउवाच वारणत्वंहिमोदेवगजदेहस्यमोमम
नेहष्टामहदाश्चर्यंशत्रुहोविस्मितोभवत् यस्य
कारणेनत्वगजदेहस्यतेभवति १ शत्रुघउवाच का
रणत्वंहिमोदेवगजदेहस्यमोभवति केनत्वकर्मणा
जातानोराजदेहोमहामते २ देवउवाच स्वपतोर्
युधाईलकारणेमेजगस्यमो पुराहंब्राह्मणोवी
रमचपानरतःसदा ४ साधुनिंदाकरोनित्यंत्वपा
विस्तुविनिंदकः मत्तोहंमदपानेनवीथ्यांगच्छामित
लितं ५ माहिषमत्तोनिवासेमेसर्वजनानिरावृत्य
जगामचऋषिःकश्चिन्नाम्नासोपिसुदर्शनः ६ विस्म
मकोमहत्वहिःसाधुसेवाजितेंद्रियः स्नात्वासरोव
रेपुन्येस्ज्जांचक्रेहरेःप्रभाम् ७ चंदनादर्हणमस्येन
शास्वनाटमनयेवच नच्छन्नाहंमहामेसेवंहंहिमेन८
गजेयथा ८ शप्तोहंतेनमुनिनाराजत्वंभवइमेनेवं

टानादं हरिगीतेनत्यैवचे ९ कृत्वाहं संनिपापासेन
राः नरकमामिनः निसंकुर्वेतिमेवि सोहं दर्पणमत्र
रस्यवा नेषोसुखेनद्दृश्यं संगानिस्त्वकृतस्तन श्मे
वेहवनस्तस्यपादयोः पतितोभव ११ कथमेषाप
नोमुक्तिर्मेयाहहोमतिः पुनः सोभ्रवावदयोकर्वत
स्यप्तोमेववचन १२ दर्पणनेवभाव श्रेनाशुगेस्त्योः
व्यायोराजादशरथोवली भविष्यतिमहायास्तस्त
स्यपुत्रोः हरिः स्वयं १३ रामलक्ष्मणभरतशत्रुघ्नइति
सेत्रुया स्वैदकार्यकुमरासेगमिष्यतिवनेवने १४ गो
ममाः पुत्रिन्निरे रमेवासस्तस्यभविष्यति गेयमाषाय
सेनायागजानोनेगमिष्यसि १५ नदीयेगयमाश्रायवि
इविष्यतिनेगजाः श्रेहराजोमहायोरेजाग्रनः शत्रुपा
तिनः १६ नमस्यवाणमहरेणगजनंमसिष्यसि श्रीं
स्पृष्टानदामस्यपादस्पृशिपवेपदं इदानींनस्यवाकेन
तस्मेराजेनरावव नमस्तेविक्रमपायरघुवंष्यायनेनमः

नमस्तेस्तुमहावीरपाहिमांशरणागता नवनेणा महावी
रेसेकटेशात्रुघ्नगणे १९ ध्यानेनवकरिष्यतितेषाकातभ
येनहि इसकृपापादयोतेनाजगामपरमेपदं २० शात्रुघ्नाहयः स
र्वेविस्मयंतेभिरेवदा रामस्यविकटेनस्योशहेनसहमहाम
तिः २१ निद्रांविहायरामस्य सकलेरजनीगते शत्रुघ्नोपिकथयामास समनेगहनं
सयी २२ रघुनाथोपितच्छ्रुत्वा आनरेपरिषसजे वक्कामानंमहावाहुः हर्षितंमेसप्रेमतः

श्रीराम उवाच अस्मिन्वने महाघोरे निद्रायापरिमो
हिताः गुहेन भवनावेवमनेगाद्याभिरक्षिताः २१
गुहमित्रेण आचाव सनाथाः विचरेमहि सूत उवाच
एवं मनुवन तस्य मोनि ओदर्दशीजने २२ प्रातःसं
ध्यामुपस्याय गंत्वेवके मनोहरिः २३ इति श्रीव
ह्निपुराणे समेण्याख्याने सनत्यौनकसंवादे गुह
वनागिरोध्यायः ५८ सूत उवाच मृगाविनमति
गत्वाविवाप्य गमनोद्यतः आरुरोह रथं रामो नाना
रत्नपरिष्कृते १ न श्रेव आनरः सर्वे सखायो निजवा
हनान् वचालधरिजिनी वेगाहोमन्याः पुलिनाक्रमाच
सेटके वहूयाकुर्वंमरागाणे वनवासिनाम् राघवस्य
रथात् दौ इदर्शी मसृगावे २ उवाच राघवो वाक्यंसू
नेश्रुतिमहत्मनाः श्रीराम उवाच रथमेव मनव सन
स्रगापेहेन संश्रयः हनिष्यामि मृगसेनेपदिनाः
त्निनपरिवितः ५ सूत उवाच इत्युक्तो रघुनाथेन
प्रेरयामास वाजिनः ६ वायुवेगमनेवाहा हयवीव
वमडुडुः मारूतमनेन रामो मेघगंभीरया गिरा
श्रीराम उवाच सेदनोपं महावेगा द्राघुवेगेन गच्छति
मयानदृष्टमनेन सम्यक मार्गश्रवद्रनलतः ७ परिद
ष्टपतेनस्त श्रेष्ठ श्याड्ड वाजिजन्तुगणान प्रग्रेयादसाने

भूमिसंगाढंनीवलत्यने ९ पलायमीवहृष्ट्वेवमया
सृंनखिलोकाने यनेरथ्यामहावेगाढहेनिरथमोज्जि
ता १० सूर्यरथ्याथ्याच्चोन्निवहेनिरविस्पंदनम् याता
हृवंनिवेगणाभूलिमानमयादिव ११ रथ्युशितापवी
नोसिगहस्रनामेगदेविदं शान्तापमेवकुवंसिविरहा
ममहामतिः १२ श्रीसनतउवाच स्गेहहृष्टापलायने
ध्रुनः प्रोवाचराघवः यथ्यन्तेसारथेस्त्वंवेग्रेस्गोनि
वेगतः १३ क्वचिडीवोवसेत्कुर्च्यस्गोयावनभीग
तः खल्पेगछतिभूरिष्टेवकृष्णायायातिवोवरे १४ वा
गुरायामयासेवनवसेक्कुवनेमुडुः यथादृष्टानिहृष्टिव
ग्रीवाभोगविधायच १५ क्वचियातिप्रकाशेवक्वचि
धातितिलीयच भूनौयेस्गराजस्त्वहात्तुमन्स्योनसे
शयः १६ श्रीसनतउवाच इमेवंब्रवतस्तस्यरामस्यप
मात्मनः धामासेनानदावेगाद्रामचेद्दसमेतियो १७
तुडभीनाथएणादेतस्कत्वामुनिवरोत्तदा वालखि +
लोमहातुडीरामयादेशमुपागतो १८ वालखिल्यउ
वाच नहंतव्योनहंतव्योम्स्गोयंचनवाग्निनो भवि
ष्यतिमहान्दोषोवयेस्यमुकमारक १९ सनतउवाच
श्रुवरूकुसरथ्याद्रामोहृष्टोमोमुनिपुंगवो यथानवर
गोप्यांतेननमस्कैमनास्थितः धनुः २० श्रीरामउवा

व त्वम्यनन्ययमेवायवालकस्यमहामती श्रजावना
मपावैवशुवयोर्द्धाविनोस्मगः ११ वलिशिवस्याडवाव श्च
मानेनोनदोषोस्तिवेश्वराणांचकिंपुनः मर्यादापालि
नारामनुव्यपार्थे धर्मभीरुणा १२ अणीर्वादमद्दासावः
सूपनानवराघव जनकस्याग्रहेसंनिकृमार्यावेद
संख्यया १३ विवाहोभवनाद्दीरावीराणांकिलवैकद
नास्याम्मुक्तिस्त्वदारामोरथ्यमारूरुहुः पुनः १४ आज्ञा
प्यनैमनीरामोगम्यनामाश्रमंमति ववालसेनयासार्द्ध
राघवः सहसन्मुदा १५ वर्षयनृषिसेव्यानामाश्रमाति
यनस्तदा ननोहिदिवसेयानेमध्यंप्राप्तेदिवाकरे १६
ग्रामासेनामतिस्थानमरघाभृगस्यवेगतः १७ फेना
स्त्रवंतिवाहूस्यसूर्यरश्मिप्रपीडिनाः १८ पनसिलेन
वेगीवांसेनादनप्रपीडिनाः व्याघ्राः सिंहावराहाश्चम
हिषाऋत्ववामराः शशास्तगास्तथावान्येपरिपेनुरने
कपाः नेषांपलायनेहृष्टाऋषिशोगः प्रनापवान् उ
वाचशिष्यान्मायावीयस्यकस्पनमागनाः रानावास
जपुत्रश्चम्रगयार्थ्येसमागतः २० संप्रेष्यशरादोव्रैली
श्चविंदंतिवनेम्रगः पनेपनेतिशानयेशास्तगावे
सरहृजले एवंतिशानयोजीवः प्राणरक्तार्थहेनवे
गम्यतोनवणींद्रेवेवार्पितेम्रगयार्थिने २१ स्तनडवाव

मु. स.
का.
८५

उक्त्वा तस्मैस्स मुनिनाज्ञेगाम स महामतिः २३ हृष्टाराम सुवाः
चाशी विधाय करले पुरम् २४ मणास्य लक्ष्मणो वाक्यं
मेवा चैनेस्तितिशति लक्ष्मण उवाच वनेष्वने मुनिगणाः हेला
द्विगृहोहे विधायच दर्शनेच करिष्यामो वयेनस्य महा
मतिः सुमन्त उवाच विश्वासावचने रामे जगाम मुनिसत्त
यो कथयामास हर्मोने रामचेद्र समागते २९ सैनिकाः
सह रामेण विश्वेपक्त्वा चकाम्मेके आश्रमे विविशुर्वेगव
शेनार्थे महामुनेः ३० सोतापिभ मिनीनस्य रामस्य प
रमात्मनः पादामर्थैविधायाथ चकेनी राजनेननः
शुचलेन समाज्ञोथ रामस्य सुखपेकजे सहोदराणां
सर्वेषां वदनानि ग्रमसाज्ञिव ३१ स्पष्टगोपिवाग
मथ्याशीर्वाद मेवाचह रामादयस्तने सर्वे जगृहुः
पादपंकजे ३२ सेपरिष्वज्य प्रेम्णा न रामादीन्राजपु
त्रकान् आश्रमे वासयामास सेन्यान्सर्वान्महामतिः ३३
योगमायाप्रभावेन त्रयाणि सहस्रेणपुनः भोजयामास
ये मन्त्रावसेन्यान्सर्वान्मुनीश्वरः ३४ ऊषुस्ते सरस्वती
देवाश्च सर्वे जनास्तदा योगिनाकृष्यश्रृंगेन हाल्ज माः
शनवाः सुराः शिवे विदेनदासैन्यान्वान्स्य यस्यानस्य
नः एवं विलसमानानेषां गणानां रात्रिर्महामुनेः ३५ स्थाने
कृतानेसर्वे विविशार्मनितसविधो सुमन्त उवाच मदा

विहङ्गकः कश्चिद्वाकामूचे मुनीश्वरे ४५ विहङ्गक
उवाच भगवन्योगिनां श्रेष्ठ एकदा मत्तो महामने
पनासाम्भरसोऽद्या भगिन्यो मानरस्तव ४६ पना
भिलीनिना नूनं वयंस्स मानदीतटे उद्विग्नापरिव
र्णानभगिनीभिर्मे नीश्वर ४७ इत्येवं ब्रुवतस्तस्य
न`` स्वरं श्रुत्वा खगवाः श्रीराम उवाच आज्ञां च केय
नास्मि त्वयोत्थागमने धनि मनो मे न रमे नाद्यपि
ओईशानकोत्तया ४८ जरत्खग उवाच गम्भीरार
त्रुणार्हलमम कार्ये विधायच ग्राहो हि वसनेवात्र
सरस्यां विमले जले ५० एकदा विहगपतेर्न तवि
मेजमागतान् श्रीराम उवाच हे नव्योहि मया ना
ग्राग्राहो जनभयंकरः ५१ इत्युक्त्वा रघुनाथस्तत्र
गामसरस्तटे सपारेवाप माद्दाय निषसाद नदीत
टे ५२ पतस्मिन्नेनरे ग्राहः शृणु कोलाहलेन रणा उ
ननारनदीतोप`` ग्रहणार्थे निमज्जतो ५३ रामोपि
वाणमाकर्ष्य जवानतस्य मूर्द्धनि वाणस्पर्शेन मा
त्रेणदेहंत्यक्त्वा दिवंगतः ५४ स नीरभस्तमामिस्मा
विसर्ज्जेरहूनमे गजमारुत्यरामस्त्वमरनायाला
यागजान् ५५ सखायत्स्तन्यातस्मिन्जगमसोतिप्र
हर्षिताः एकैकं प्रसमासेप्यहृतानस्मानमेकशः ५६

बा॰ स॰
पा॰
८९

जगाम सेनासा वेगाद्दृष्टुं गेशणमेव तु इंडभीनोम
नादस्तस्य सुचेवक्रुशोजनैः ५७ अयोध्यावासिनः स
र्वेऽप्यकानादं विसृज्य च निर्जग्मुः सहसा सर्वे पुत्राह
हुकुमारकाः ५८ ननेये निनपास्यानयः नानाम
कारनः अयोध्यावासिनः सर्वे ढकानादेय स्कन्म
व निर्जग्मुः सहसा सर्वे वापुहकुमारकाः ५९ हर्म्या
नारुरुहुर्नोघ्यः कुमाराणा स्त्रियस्तथा उत्कंठितो वध
वाधराजा दशरथो महा ६० स च चाला सनात्तूर्णमस्या
य खलनस्थिवान् कौशल्याद्यामानरस्य पुत्रदर्श
नकोस्तया प्रसादेकरुह्राः सर्वाः सखीभिः परिवारि
ताः यनस्मित्रंतरे रामो राजा रूपो निजां पुरीम् ६१
विवेश भ्रातृभिः साकं नदयन्सहृदः सखीन् पुत्रनेत्रा
ममालोकान यने हृदि निवेश्य च ६२ परि....
वनागाढं बलानंदपरिप्लुताः तत्रैव पुत्रगणानसि व
यासो येन विनाभवन् ६४ अनिमेषैर्नेत्रपुटैः पपुस्ता
मुखपंकजम् अनसौ पुत्रपृष्ठे काशो रामस्य वदनो द्रज
म् ६५ अमविद्रुमसमा पुत्रकेऽलाम्यो विराजितम् अल
कैः प्रसरैः पुत्रकेवकेवदनन्नादकैः ६६ स्वर्णा यदि कया पुत्रकेम
दारामतन्न गुच्छके केयूरकं च महद्दिव्यं स्वर्णास्येवेणाच्छिन्ने
रत्नकेदिकया पुत्रकेके दत्तातिमनोहरे राजा सने विराजन्ते
दस्युः पुत्रकषाश्रियः ६८ एवमेदिव समायामरामघालसमेत्रिये

८०

राजमार्गेणगछ्छेनेपितृदर्शनकांक्षया ११ राज-
द्वारंसमागम्यभ्रातृभिःसखिभिःसह अवतीर्य
राज्ञाद्रामोगुरुहृष्ट्वावलेविनः भ्रातृभिःसखिभिः
सार्द्धंननामचरणौपितुः आलिलिंगनदाराजापु
त्रान्सर्वान्महामतिः १२ पुत्रदर्शनजोमोदःशरीरे
नममौनदा आनंदजाश्रुरूपेणनेत्राभ्यांववहि
र्ययौ १३ रामात्तमस्तदाराजागुरुःपरमधार्मिकैः
दर्शयामासवस्त्रान्वैरत्नायेवकुमारकैः १४ हृष्टा
हृष्टाववन्यान्सःपशोधसपुत्रः पुनः साधुसाधि
तिसर्वैर्वेदद्वैदेयेमहर्षिभिः गृहायस्वद्वैरंमसो
यछ्छन्कवकवत्से रामोपिभ्रातृभिःसार्द्धमा
तरंनःपुरंययौ १५ मातरस्कसमालिंग्यरामादीन्
अपुत्रकान् नीराजनेननम्बकुसंमस्ज्ञवैदनैमहुः
ददर्दनोद्विजातिभ्यःपुत्रमंगलहेतवे पवैलीलान
रवपुरमयस्मनरोजनान् १७ स्थापयामासकीर्ति
वयपालोकस्तरिष्यति इदंहिवरितेपुण्यमयंगल
निवारणं १८ पठेद्वाश्रुणुयाद्वापिसयातिपरमांग
तिं यद्दंश्रुणुयान्नित्यंनरःत्वपामनन्यधीः रामे
भक्तिर्भवेत्तस्यरामस्तस्यप्रसीदति देवताःपितृ
रस्तस्यप्रसीदंतिनसंशयः २० धन्यंयशस्समारोग्यं

ब्र·स·
पा·
८०

(८७)

पुंसामायुर्विवर्द्धने शत्रुक्षयकरे पौत्रे ग्रहदोषनिकृ
न्तने तथा यः पठेच्छृणुयाद्वापि भक्तिमुक्तिं च विंदति
मां च कामप्रदान्वै वसेद्रत्नेहिरण्मके २१ वाचके
परिसेवन्ते हन्त्रष्टाः च सेवन्ति देवताः इदं चाखिलरहस्य
नगोप्यं परमदुर्लभं २२ श्रीरामकृपया लभ्यो नान्य
था श्रवणं भवेत् किमन्या वद्व्यावाच्यं सर्वपुण्यफ
ले विदे आत्मप्रसादाज्जानामि श्रीरामकृपया तथा
इतः परं महारम्यं विवाहचरितं शुभं वर्णयामि म
हापुण्यं श्रोतॄणां मलमोचनम् इति श्रीब्रह्माण्डपु
राणे सनोपाख्याने श्रीरामस्याप्याश्रवणो नाम
एकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः ४९ शौनक उवाच ॥
सूत सूत महाबुद्धे श्रीरामचरितं वद यस्य श्रवणमा
त्रेण भवेन्मोक्षो न संशयः १ उमया चाचकथ्य सीता सा
नालक्ष्मीः स्तिनमलात् कारणं वद मे विप्रनामेणा
हाहिताकथं २ सूत उवाच एकदा सुखमासीनः
श्रियासार्द्धं श्रियः पतिः वैकुंठे परमे दिव्ये पार्षदैः
परिसेविते ३ वसंति मुनयस्तत्र नित्यमुक्ता हरेः पदे
यत्रैनेः श्रेयसे नाम सर्वकामदुधेन्द्रणे परिक्रमे
निवैकुंठे देवास्तत्रवनीगणाः गायंति सर्वे वि दा
सन्तं गतिवरहरेः परः ५ नमायापप्रभवेनप्रजना

नोपमकारिणी इंदिरामधुनानन्तरजः सत्वनमो
स्मिन ६ यत्र लक्ष्मीर्महाराज्ञी जगतां पालने तमाल
सेतिष्ठन यो यत्र मुक्तानां दामभिः सह ७ पार्षदा यत्र
शोभन्ते विश्वक्सेनादयः सदा त्वंसमस्मरसो यत्र
उर्वश्याद्याः सहस्रशः ८ अत्र राजस्य गेयर्वी यत्र गा
यन्ति निस्वनाः तस्य कन्या महात्मानां मावासेमति
कीमता ९ सानन्दं नृत्यति हरेरग्रे लक्ष्मीस्समहृतिष्ठनः
न्त्यगानप्रवीणा च भावेषु भिनयेन तथा १० भावः क
टाक्षादि हेतुः शृङ्गारे वीजमादिमे प्रेमभावः प्रण
यस्स्नेहो रागस्समस्मिनः ११ प्रवरामः सपवस्मा
देऊरः पल्लवस्तथा ११ भावः कटाक्षादि हेतुः कलि
काऊस्तमानीति फले भोमः सपवच ११ कटाक्षसि
वियः घोकः स्रोतः प्रणामस्तथास्मिनः ह्रासोपिवि
वियस्तत्र मिथ्याहूनः शास्त्रिप्रभः १२ आंगिकोवा
चिकस्तत्र त्रिविधः परिकीर्तितः रूपिणस्तत्र नृ
त्येति विलोरग्रेषु नाटके इति कर्णेव्यनानस्यहि
विधाकथितमात्रतः १४ विमहत्यापिकाविहृति
वैरूल्लकारिणी इति भेदहूपेषोवुलोके यस्याः स
नातनाः १५ लोकधर्मेष्वपि हूयाभेदडक्तोहि स्वा
लणा जवतेस्थिरना रेखा भ्रमरीह विरामयः १६

ब्र॰स॰
पा॰
८२

प्रीतिर्मेयाव योगिभिः पाञ्चभारागाद्दास्तनाः आंगिका
भिनयेरेखावामेनैव विनक्रियतु १७ नच्चन्मेमार्गेण
हेन वाल्मीकिमुनिरब्रवीत् गात्रविक्षेपमानेन सवी
भिव्रयपवर्जिते १८ आंगिकोक्तप्रकारेण नृत्यं ह्नेसमी
रजः अर्थसून्ये नरेखाकेनृत्ये तालल यानिते १९
शिरोनेत्रकटाक्षानामंगानां मेलनेस्मृति कायस्थिति
मैनानेत्रहारीरेखाप्रकीर्तिता २० संप्रदायानुसारेण
सहाहृदयनेहिनी पच्चमध्यवर्स्थानेनैव नेयेण्व
तेने २१ प्रमाणरेखयायुक्ते पदान्यस्य वर्तने यतोहस्त
स्ततो दृष्टिर्यतो दृष्टिस्ततो मनः २२ यतो मनस्त
तो भावो यतो भावस्ततो रसः अंगेनालंबयेद्गेहस्त
नार्थं प्रदर्शयेत् २३ चक्षुर्भ्यां भावमित्याहुः पादाभ्यां
तालनिर्णयः मानवी मोनवी वान्या गतिर्लीला तिर
जनी हंसीमरगीरंवजरीही गतयासमवैविमां ला
वोहं सोम हुरस्त्रहृयः ऊंजरपवच २५ तितिरः
कूटी मीनो गनयो लास्यहेन वः इत्यादिन्यमभेदे स
नोपयामास सा हरिं २६ वासंतिका सकीये स्व हाव
भावैर्मनोरमैः हावभावौ च नस्पास्तस्य रस्रनोज
नार्दनः २७ वरंवहिप्रवीणां च मनः प्राप्तस्मितं विस्मिते
अन्येसाप्रगिनावालाहृगेणाताकथा गिणा २८ तजितालाप्रवी
नैवम

त्वं लक्ष्मास्तु पश्यपत्नी अस्माहाईन्तु वित्तायलक्ष्मीः
सोवाच सादरं २९ भविष्यति पतिस्तेन कुलरूपेणहा
यरे त्वं चापि लक्ष्मणराज्ञी ब्रह्मानो च भविष्यसि ३० स
नउवाच लक्ष्मणः पार्श्वस्थ एष्याय सोवाच वरवर्णिनी
कथं त्वं नाफगेवाहं भविष्यामि हरेः प्रिया रामचंद्राव
तारे हं काम भविष्यामि पुरोमने ३१ सीतोवाच चेतायु
गेषु श्रीरामो भविष्यति पतिर्मम एकपत्नीव्रतेनत्र
न विरूपेत्कथंचन ३२ न चाहंसे भविष्यामि नान्यासी
ताचभूतलात् नचस्वे समभगाना नाम्नाम्सखीत्वे मे भवास्य
सि ३३ श्रावयोः किंकरत्वं चव्रलमापि करेनच भूमेभा
रावनाशायरावणस्य वधायच ३४ भूलोके च व्रजिष्या
मित्वया सह स्वलोचने अयं मम पतिः श्रीमान्नोषांशेन
समेनच ३५ सुदर्शनोंशेन तन्थ्यामं खांशेन सहैवहि
भविष्यति ह्ययोध्यायां गृहे दशरथस्य च ३६ रामल
क्ष्मणशत्रुघ्नभरताइति तेस्तथा अहं कन्या भविष्यामि
जनकस्य महीतलात् ३७ शेषशक्ति ऊर्मिला च जन
कस्य तथा रसी पत्नीयापो च जन्मस्य मोहवी साश्रकी
र्तिना स्कन्त कीर्तिस्त्व च कुशध्वजस्य तेरमे उन्मसो
ते महाभागे विमले पश्य तेजसे ३८ भविष्यति च मे
साख्यश्च णिमा ग्राविमूनयः चाकेनिमप्सलक्ष्याखम

दावासंतिकानदा ४० वैकुंठवासिनः सर्वे सेवार्थं च मनो
दधुः देवलोकं परित्यज्यायोध्यायां जन्म लेभिरे ४१ श्री
रामायाः प्रियाः सख्यो मिथिलां जन्म लेभिरे इति ते क
थितं ब्रह्मन्ज्ञानवता जन्मकारकं अतः परं महादिव्य
म्युपनो जन्म सेमवं ४२ इति श्रीब्रह्मांडपुराणे तन्मो
माख्याने पंचाशत्तमोऽध्यायः ५० सूत उवाच ॐ एकदा
जनको राजा मिथिलान्व वसन्मेरी यज्ञार्थं मानसे च
के समाहूय च ब्राह्मणान् १ पार्थिवो स्व समाहूय न
याज्ञानपदाज्जनान् ऋषीन्सर्वान्समाहूय समारा
न्स्याप्य भूरिशः २ लांगले च विधायाथ स्थाने तु भमय
ज्ञभे स तां मनेपुरस्कृत्य समारेभे कृतक्रमं ३ मासे
त्रमे महापुण्ये वैशाखमासि वै सिते ऊर्जवारे सितेय
ले नवमी पुष्यसंयुता ४ पृथिव्याः पुत्रनेनेकृत्वा जनक
राजनेश्वरः हलेन कर्षणं चक्रे सर्वेषां पश्यतां सतां
लांगलस्य मुखाद्याता रमा कन्या विनिर्गता भिन्नाक्ति
तिनलैस्यः सीतानाम्ना च भूवसा ५ ततो दुंदुभयो
नेदुः खात्सेनाः पुष्पवृष्टयः गंधर्वाप्सरसः सर्वे ननृ
नृत्याप्सरोगणाः ७ संबोध्य जनकं वाणी देवैः प्रोक्ता च
वीदिदं मद्दत्त्वं त्वया राजन्कन्यैपे कन्यका यथा ८ भवि
ष्यति वर्धयेयोह्य नया कन्यया तव सुमोदं जनको राजा स्तुत्वा ता

णीति नेनदा १० नारदस्तु तदागम्य शिक्षयामास भूपतिं
आरोहपत्रिज्ञो केसराज्ञा वै जनकस्तदा ११ पत्नी समर्प
यामास सहनेत्राये च भूपतिः तयासह रक्षिता वाला वह
ये पितृ वेश्मनि १२ ततः कन्या सुनेत्राया मूर्मिला ना
म नामतः कुशध्वजस्य सा पत्नी कन्याद्वयमजीजनत्
श्रुतकीर्तिं माण्डवीं च यानाम्ना पद्मगन्धिनी वासेति
का नयायो का जनकस्य च मे विशः १३ सुमयाना
म विख्याता जातां जनकवेश्मनि लोकपालनिभाः
सर्वे यतया स्मैव वर्धयेविभुः १४ वहयेजानकी नित्यं सा
त्मानं कासखीजनैः चिक्रीड परया प्रीत्या जगदानन्द
दायिनी १५ षड्वर्षा जानकी जाता नूपानि रूपिता वभौ
प्रणामे वलक्षैतयो रेरवरोधे स्वमातृभिः १६ शृङ्गारेत्सु
व भावैव देहहोनथैव च विजहार स्वयं सीता सखि
भिः परिवारिता १७ यं यं विलोकते सीता सखीवाप्त
रूपश्रियं सोमज्ञमानन्दाद्ध्दे भाग्याधिक तया वभौ
स्नानार्थं वजगामाथ्य कदाचित्सा सखीजनैः तदावि
लोकिते लोकैः स्वात्मजेव हि यमेतः १८ कदाचिद्धाटि
कां याति जानकी सा सखीजनैः प्रजनार्थं हि गोपालस्त
निभृत्का मातृणां गणैः १९ कन्याः कदाचिन्मा केन्त
विप्रान्भोजयति स्वयं बालगोवैदन तवसे सीपनेवर

व॰ स॰
पा॰
६॰

90

मास्थिते २३ अस्याः कदा तु मात्रेण संपदा पर्यंते जगत्
कदा विज्ञायति सीता ह्येकोनेव सखीगणैः कवि हाद
यतो वीणां स्वदंगमु रुजाहिकान् श्यालीनो च कविरु
संपश्यति प्रमस्वरा २५ मालोपुष्पमयी हकन्यादेवमाम्यः
प्रयच्छति सुनेशा जननीन स्याह स्वावानुष्यमहंते २६
रूपेण पश्यति मां वीक्ष्य तया पण्मा निजो सुतो विवाहार्थं
मनस्यकेज्ञानका: किल वैकदा २७ सुतनउवाच सा
रथजे महाराज मे कोन्ने मेस्थितेन सा हद्वाराः स्त्री सु
नेवाच ममवाच महीपतिं २८ मुनेवोवाच इयं कन्या
महीपाल सीता नाम्नी महाशुभा विवाहः क्रियता म
स्याः पश्यानु सहृषेण वै २९ सानी नो वम हसान दोवि
वाहेन भविष्यति जनकउवाच विना मम मास्ति मो गति
सीता परिणये सदा ३० मानुभाग्येन कन्यायाः परिग्र
णो भविष्यति इतिविश्वाविसा पश्नीनिनायनिज
मंदिरे ३१ सयंकृष्णा सनेराजा संस्थापनिपाविंतया
सुमे सा सा न्महादेवो राजानेवाक्रमब्रवात् ३२ महा
देवउवाच श्रूयतां वचने राजन्कन्या परिणये मम
धुनुर्मदीयं न द्रेहे सुजिनेनवपर्वजैः ३३ नमयतिस्त्या
नया कायो मे गायनो लना पव मोलयिन्वान यो भंग
कारयेत्तव घोमम ३४ नस्मै देयान्तयाकन्या हेयवसुका

गतो हरः जनकस्तु महाराजः ख्यावयासनर्पणे
पृथिव्यां सर्वलोकेषु नरदेवेषु भूरिशः मन्त्रज्ञाभु
जः सर्वे ह्याजग्मुर्मिथिलापुरीं २६ धनुषस्तोलना
र्थिनस्तथाभंगविवाहयोः मिथिलांपरीतः सर्वे
पजिन्याससहस्रेस्थिताः २७ धनुर्धारंगभूमिस्तु नि
र्मितावज्ररत्नकैः नहिनाकस्यलेरम्येसममनास्त
वैराजभिः २८ ब्राह्मणाःक्षत्रियास्तथैवश्याःशू
द्रास्तथास्त्रियः प्राकृताश्चजनाः सर्वे नागरादेश
वासिनः २९ मुनयश्चतथासिद्धादेवावैजालिका
स्तथा अन्येचनागराः सर्वेपौराजानपदास्तथा ४० समा
स्थितायथान्यायं सर्वेकौतूहलान्विताः रावणोराव
णस्यापिसहस्रोनामनामतः ४१ सोप्यास्थितः स
भामध्येरावणेनैववशीकृतः बलेःपुत्रोमहावीर्योबा
णोनाममहामतिः ४२ सहस्रबाहुर्वामेनपःसोवस
मनोपयत् सोप्यास्थितःसभामध्येकन्याहेतोमहाम
नाः ४३ सुधन्वानामभूपालःकाश्यपीशःपराक्रमी
शिवभक्तिरतःसोपिमहत्यासेनयायुतः ४४ आस्थि
तःसभामध्येकन्यार्थेसोपिदुर्मतिः एवंजातेस
माजेतत्रवाद्यप्रवृत्तिनदत्सव ४५ कन्यासमागतानत्रसी
तानाम्नीसखीजनैः नवशृंगाररचनाराज्ञोजाताःस

ब्र॰ स
पा॰
१

91

हृत्वशः ४९ कश्चित्करं किरीटेन कलयामास भूपतिः
पक्षेवश्यामयामास पाणिना मानवाधिपः ४७ केनचि
त्कारणेनैव जहासैकोनराधिपः खड्गं कोशाद्विनि
ष्कृष्य दर्शयामास चापरान् ४८ नोद्धुलमत्रिणैकश्चि
त्तकारव महामनाः हृत्वमुत्क्षिप्य वेगेन रत्नमुद्रां
विदीपिते ४९ वभाषे वसमामध्ये दर्शयन्पाणिभूषिसो
- महन्कश्चिन्महीपालो दन्तान्संदर्शयन्निव ५० म
मार्जयमश्रुनृपालः पाणिनासेन निर्भयः एवं वश्यवं
गारोजनानां रंगवासिनो ५१ आजगाम नदासीना यनु
षो निकटे मुदा हृजयितापिनाकेन जगाम ममात्र मं
त्रियो ५२ इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे सम्मोपाख्याने पक
पंचाशत्तमोऽध्यायः ५१ सूत उवाच मार्गयास्वपणेस
वैजनकस्सर्वभूपतीन् श्रावयामास सर्वांस्तान्वाहृत्य
गत्वाप्य संसदि । नृत्यवाम भुजः सर्वेष्वायामे व क्रिरेषु
दा कश्चिन्महीकरं वद्यायनुषो निकटे यथो २ सर्पाकार
वत्तहत्वावेयमानो वभूवह उपविश्यासने सोयजगाद
मात्महीपतीन् यनुर्भिषेण मर्पीयमस्मान्दृष्टानसेश
यः ३ तुनरन्योपि भूपालो जगाम यनुषो निके ४ य
यो वभूव न त्रासो चापने वव हृष्यने हृत्वप्रसा
र्यपमच्छकाश्चिद्यायोद्विमोजनाः ५ ॥

जह्नुसुतेति नेलोकाज्ञानाशक्तिस्तवाधुना एत
षोदर्शनेनास्ति मोलनेभेजनेवकिं ६ इमेवेहसि
नः सर्वैर्विवेषासनिजासने अन्यैः कथंनभूपालैः
समुन्थाय निजासनात् ७ सिंहगम्या महागर्वान्
पमश्रीखस्स करेदृषन नमेवदर्शयामास वापः से
हीतिजानन्तु ८ सिंहहस्त्रापयानोव्यासे विवेषास
नेभयान किं किं किमिति लोकेस्मिन् ह सः पोवाच
भूपतीन् ९ सिंहासे वापन्नूपेण जनकेन निवेषितः
धर्नीयंजनकोराजा वा नयिष्यति भूपतीन् १० पुनर
न्यः समुन्थाय पिनाकनिकटे ययौ पस्पर्श पाणिना
नेव ददाह नस्पनेजसा ११ पुनरन्यः समुन्थाय धनु
षो निकटे ययौ मध्येजग्राह चापे वपाणिभ्यां तव
लेन च १२ नवकेपेयनुस्तत्रलोममात्रेव संसदि पु
नरन्यः समुन्थाय धनुषो निकटे ययौ १३ शिवचापे
नदद्दशे चापे वेडीय नेसदा अर्तनुप्रणाम कृत्वा वः
विवेषा वनिजासने १४ एकदा से विदेहकन्या भूपा
नोशान मुन्न मे उन्थाय यामास र मेन वबालयत्स
दा १५ मोहुलदानीने सर्वे मेरुः किंवापत्तपधक व
लैः पुत्र स्तदा वाणस्त्र वा लवनिजासनात् १६ एतच
लोलनापी हिमया भगामवीर्यवान् दहशे शिवत्र

त्र॰स॰
पा॰
१५

पंचमएानामपुनः पुनः १७ उवाचचसभामध्ये शि
वरूपमिदंधनुः गम्यनेवमयागेहे नास्मिमेयोगपनाग्नि
ह १८ नदाव्रवीन्महत्सत्ससर्वेयोमुएउनामिदं महत्स
उवाच किमत्फष्ट एउमेवाकंहिनार्थेनववक्ष्यहे १९
रावणोनामयोलक्ष्या रात्तसेंद्रोमहावली सलेकापि
पतिः श्रीमान्मालाढे श्रवणात्मजः २० नसेदेहिति
मोकन्याश्च यक्लसेभविष्यति रावणस्तमहावीर्योदे
वदानवदर्पहा २१ तम्भदास्यतिक्षिनातहपृथ्वीसाग
रमेखला जनकउवाच यदिसोपिसमागम्यधनुषस्ता
लनेवलात् ऊर्ध्वीकृंगपिनाकस्यनसैसहस्राभिमान्
की २२ महत्सउवाच वेदमौलेरयंचापत्सस्मात्रेवग
रावणः श्रसदेवस्यचापेस्मान्नत्वणाहूर्गिनानचेत् २३
उस्मन्कामहस्रोन्यायगमनायमनोदधे हरिष्यति रा
वणोहिकन्यामेनांमनिश्चिने २४ जनकउवाच ह
रणोयदिकन्यायारावणस्तकरिष्यति नाशयन
सउदहस्मसीतोचैवमभविष्यति २५ स्मतउवाच प
वेचुवाणोजनकेरात्तसस्त्रममन्तोपन् जगामादर्शी
नेसोथलेकामेवसयापपीः रात्तमेनगनेलंकासघन्वा
नामभूपतिः उवाचजनकेवाक्यमपनोभोजनेश्वर २७
सधन्वोवाच महस्ववहीयनोसीनाधेनुषालहम्भमिय ने
दास्यामिवेदानजेदरपिष्यामिनेपुरी २८ ॥

त्रिगर्त्तकुरंगभूमेस्तेय पत्निप्पसिमहीतले नाडितोम
महासैस्रपादैर्मुहिभिरेवव १९ एवं कोलाहलेजा
नेजनकस्य वपत्तिणः खड्गवर्मभराः सर्वेन सुजे
नकस्य विधो २० विवेकिनस्तये भूपाहोनिवार्पय
नस्तदाः रंगभूमेर्विनिर्गमस्तयन्म्ला क्रोधमूर्छितः
कृरोथ मिथिलोह्यानस्तेन यासह भूमिपैः पुपुयैजन
कोराजापरैः सार्द्धं महात्मनाः २१ वरुवस्महतास्त
त्रयणनसिंस्त्र मानवाः वभूवदुर्गमाभूमिभृतके
स्त्रमयावहा २२ पुष्पनामेवनेषांनुगमः सेवनरो
हित निरुद्धानगरीनैःस्रन्त्रणयान्पेनवपनत २४ न
नस्त्रडः रविनोराजा मस्मारवसदाशिवे शिवेनपे
पिनासेनादेवानो ववलीयसा २५ देवसेनानदाया
पपुपुयेजनकोन्वयः स्वयन्वानिहतोपुद्धेजनके
न महात्मना २६ अन्येपलापिनाः सर्वेत्तटमानास्त
दाजनैः साकाशीनगरीनस्माभ्रानरेवकुशध्वजं २७
विदयेन स्वराजानमित्तमन्मास्त्रटेन्ठपः पुनर्पक्षेत्त
मारेभे जनकस्त्र महीपतिः २८ साकारस्यामासन्ट
पात्रानादेशयतीन्म्रणे समागतानवैकुले वाय
नोलनभेजने समाजस्त्रमहानाशीव्रराणोवदिहत
तो २९ इति श्रीमन्सोपाख्याने द्विपंचाशत्तमोध्यायः

५२

ब्र· स·
पा·
१३

सूत उवाच महेश्वरेणचोक्तो विश्वामित्रो महामुनिः
सिद्धाश्रमाद्वालामुरामार्थं मुनिपुंगवः १ साकेतन
गरे हृष्टा मुमुदे कौशिको मुनिः राजद्वारे समागम्य द
दर्श महतीं श्रियं २ द्वारपालाः समागम्य प्रणेमुः शिर
सा मुनिं मुनिनाप्रेषिताः सर्वे राजानं च विजिज्ञपुः
राजा दशरथः श्रुत्वा वसिष्ठादिभिरन्वितः पूजामादाय
महतीं निर्जगाम ससंभ्रमः ४ आगम्य चरणौ राज्ञा जग्रा
ह शिरसा मुनेः आलिंगितस्तु मुनिना वसिष्ठेन महा
मुनिः ५ राजानं च समालिंग्य विवेशान्तःपुरे वशी पा
द्यमर्घ्यं ददौ राजा वाणीं चक्रे परस्परं ६ राजोवाच आज्ञा
प्यतां च भूदेव आज्ञया हं नवानघ न त्वया क्रियते स
र्वं प्राणैरर्थैः सुतैस्तव ७ सूत उवाच वाक्यं श्रुत्वा नरे
शस्य जहर्ष मुनिपुंगवः प्रमुवाच महाधीरः कौशि
को मुनिसत्तमः ८ विश्वामित्र उवाच देहि मे राजशार्दू
ल रामं चैव त्वया हि मे नयो मे च सुतैः प्राणैरर्थैः का
र्यं च साधये ९ राजोवाच यद्येह गृहस्तनो पुत्रः कार्यार्थं
याचितस्त्वया यावन्नाचरहणं हि त्वया जानानकस्य
चित् १० कष्टाल्लब्धो मया पुत्रस्तभ्यं दास्यामि भो मुने
वसिष्ठेव समामेय कौशल्यां च महामुनः ११ राममा
हूय विधिवल्लक्ष्मणेन समन्वितं १२ मुनये चार्पयामास

४

ह्याशिषांसेहम्भूमियः पुष्पवृष्टिर्महत्यासीदयोध्या
याश्च वीथिषु १३ पितृराज्ञाकरौ नौ च पादयोः पतितं
स्तदा प्रवत्स्यतोश्च मूर्द्ध्नी नीर्ग्य पतनं स्कविदवः १४ ने
त्राभ्यां राजराजस्य च बाल्यमुनिमेगवः लक्ष्मणानुचरे
रामे परिगत्स्याम्यदा प्रुतः १५ आशिषा पुपुजे राजा वा
हिनीनं चरतिणः आशीर्वचनमानं च वाहिन्यानप्र
योजने १६ पितृनेत्रभवे स्नोयैरीषदार्द्रशिखण्डको
गच्छे नौ यन्विनौ नौ च मनेः पश्चात्पदाति नौ १७ पौराणां
नेत्रजालेश्च मार्गे च कृतनौ रणौ देजस्तुः समरां नौ च गा
मियमौ नु सारिणौ १८ मात्र्यादान्यरणाम्याय्यजग्मतुः
पुरुषर्षभौ भास्करेणयथा मासौ शोभनेवत्रमाधवौ
नयोस्तु गमनेनतत्र हृस्ताम्पामयशोभत अयोध्यायां
विनिर्गन्य विश्यो धादान्महातमुनिः २० वलौ वाग्निवलौ
चैवनमस्तानेयथापथि विश्वायायाश्च प्रभावेनमानुः
क्रोडगनाविव २१ इतिहासेश्च सर्वेषांमुनिप्रोक्तेश्च
सानुजः त्वषांमार्गेव्यथां नैवलेभानेवाहने यथा २२
वायुः स्निग्धेवैनौ वालोपकजानो स्मृगंधिभिः पतत्रि
णश्च नौ नादैर्जलदाः स्वस्यछायया २३ पश्यत् ग्रामा
नयोरामोमुनिनालक्ष्मणेनच ग्रामवधस्तदारामं
पश्यंतिसाश्रुलोचना २४ द्वारेनिर्गत्यसहसा ह्याने

२५

ब्र· स· पा· १४

९४

इवऊलेभिरे पिबंतोवारिशुष्कांगागोपान्यपण्डिताव
वः २५ वलक्षोवऊरुस्यायग्राम्यान्यानेनमोहितान्गे
घोपन्योरमानाथे लोचनैः कर्णविस्तृतैः २६ ह्रावभा
वेनजानंतोग्राम्यपण्डराववंसुसुः जावद्वनावोधयन्नेवव
रिगद्दावगोपकं २७ गावस्तडहिमावल्लालिहंतीमद
दर्शीह नास्प्रहस्नानदारामोमनसाथविचारयन् २८
अहमेवकरिष्यामिह्यापरेकस्वजन्मनि द्वारिकायां
मपन्यास्ससुकेशावयिन्नेगमनाः २९ नावन्मगास्प्रखा
दंतिश्रीह्रीस्तत्रस्मनडेन्नाः सहामेमुनिनाथायागोपि
कास्वव्यलोकयन् ३० ललाटविभ्रमीशुष्कंवंशकसव
गोपिका मृगान्हावायिन्नेपानाभुजगमश्रव्यवेगनः
कर्वेपिदयनीपीनमेचलेनन्नसस्मिता गीतमाकर्ण्य
वैनासोनरखादंतिस्मगाः क्वचित् ३१ इत्यविलोकयन्नामो
वनेपश्यापयौसदा स्त्रियस्तरागवहंहूाकेदपसद
गाकृतिं ३३ अनसाशुष्यमेकापांवृद्धोरस्कंमहाभु
जं यनुर्वाणयरंवीरंनानाभरणभूषितं ३४ सात्त्विकं
भावमायेडमानस्पेनप्रपीडिताः सत्पंपुरुषंहृष्टायोगिनिई
वतियोषितां ३५ विध्यायनजेनीमोहेतुंवन्तिस्मस्त्रियोमुदा
सम्पेद्रहिमनेस्मस्यंकस्यवेमोकुमारको ३६ शिष्योवानवपु
श्रोवानयामीनावऊरुविन ययामसोन्वयिन्यलोकटिनासाति

३१

निश्चिते विश्वामित्र उवाच राजो दशरथस्यैतौ तनयौ रामलक्ष्मणौ रक्षणार्थं मयानीतौ क्रतोस्स्वस्य पावितौ सिद्धाश्रममेव यौ नेतेपि जाद त्तौ च श्रमनः सत उवाच यत स्मिन्नेतदेशे यावना न्यामा श्रमे कश्चः मान्वी स्य सह स्थाने सन्दीनवन्यास्थि वीगताः २८ ऊचुः परस्य देनेन विश्वामित्रं सुनिं मुनाः श्रयनः सफलेनन्माथ्य नः सफले नयः यत्रो गृहं भवान्यामः भवाम्यो तु न यस्य च स्मात्वैव सज्जयामास संनि राजकुमारकौ सिद्धाश्रमे जग्मतुस्ते ऊषिना न त्रशावारी २५ मार्गे वने महा भीमे ह ह्या राजकुमारकौ श्रमि ज्योव क्तत्वा पापा वाश याकौ शिकस्य तौ ४० नयोनिं नाद सकृतासा हा राजगा माय ताडका ह ह्वा भयानका सा तु कालमेव नि मेके वि: कया लङ्कुडला या नाचक पङ्क्तिर्य या वने वेसर्जनी म हाहहा भ्रेत वीराणा विश्वती ४२ महानादं सकुर्वाणा म हा स्फलिं च वर्षती सन्द भाषिन या रामो सल्पैव यवनो न्यया ४४ उग्रम सज्य हिं ना माय नं नौवताडका नरोद्धमालया भ्रक्तो नज या नेति तो वह ४५ कौशि केन समानस्मोन्न ग्रा हु सस्पा रेय नुः न्नुणया सह वे वाणं स्मोचना ताडकीर सि ४६ विदी एण हृदया सात य पात पर शी तले महानादं प्रकुर्वाणा देहं त्यक्त्वा वसर्गता

४२

४७

कौशिकस्तनमाह्वयरामेराजीवलोचने मेत्रास्तमर्थ
यामासतनस्याचानेनतोषितः ४८ सूर्यकोनोयथासूर्य
तेजसाविनियोजितः कामाश्रमेमुनेःशाप्यकामरूपो
बभूवह ४९ सिद्धाश्रमेसमागम्यसिद्धार्थेकौशिकस्य
व उत्कटेनेोवभूवाध्ययज्ञार्थेमुनिपुंगवः ५० दीप्ति
नेकौशिकेनतत्रयत्नवीणायरोचनो २२ तन्नः सावया
नेमुनेर्यत्तेमहौजसो ५१ सूर्यवद्दीप्यमालोकेभवे
तोतेजसाहतौ ततस्तुबहेदिवमेघ्याजगमूराक्षसान्
द्रा ५२ रुधिरेवहंतुःसर्वेरामकर्धव्यलोकयन् निषे
गाद्धाणमाकष्यमारीचेहभुवेसभुः ५३ पत्तिरणामो
जयामाससुबाहोः सुपलेनच शत्रुघ्ननसहमनस्य
किमेभिलकराक्षसे ५५ राजलेश्चयथानारस्यैन
प्रवर्तेनवेगतः विक्रमेनतनयोहिंस्त्रांसोपुगीनेस
ह्नामुनिः ५६ ऋषयोपूजयावक्रुर्यत्तभूमिषुवक्र
मुः मुनिंप्रणम्यतोवीरौमुमुदातेकुमारकौ ५७ श्री
शिक्षायोजयामासमुनिःपाणिमलेनवै ५८ इतिश्री
मत्सोपाख्यानेविपेवाप्यानमोध्यायः ५९ सूतउवाच
तस्मिन्कालेनरेशस्यजनकस्यमहात्मनः सुनीहारी
महाक्रतुर्हिराजगाममहामुनिं १ प्रणम्यवसुनीनसर्वानसर्वा
र्थेवविजितयन् सूतउवाच जनकस्यरहेराशोयत्न २

यज्ञोहि वर्तते ३ भवद्भिस्तत्र गंतव्यं कृपया यदि रोचते
सूत उवाच तच्छ्रुत्वा मुनयः सर्वे कुमाराभ्यां समन्विताः
जग्मुश्च मिथिलां सर्वे विश्वामित्रपुरःसराः कृष्णाश्रमे
गच्छन्तौ देशानत्युत्तमवर्णने ४ आयतः परमं हर्षमु
निम्नौ रामलक्ष्मणौ मुनिवेशानन्तौ आश्रमौ गौतमस्याश्रम
मंडले ५ समायातौ वनपसो मिथिलायाः समीपतः
यत्राहल्या महेंद्रस्य तेन पत्नी बभूव ह ६ तेनाहल्या
शिलाजाता शापाद्वै गौतमस्य च सर्वं तत्कथयामास रा
माय परमात्मने ७ तच्छ्रुत्वा रामचंद्रस्तु शिलां वक्रे दृढं
पदवक्रमे रामपादनलाद्भूता धूलियी ना शिलोपरि ८
तत्स्थापनमात्रेण स्वतपाया बभूव ह सुंदरी सा भव
ति स्म रामचंद्रप्रसादतः ९ संपूज्य रघुनाथं सा पत्यास
ह गता पुनः विश्वामित्रोपि रामेण लक्ष्मणेन नृपात्म
भिः १० जगाम मिथिलां वेगाद्धनुर्यज्ञदिदृक्षया मि
थिलीपवने तत्र राजानो बहवः स्थिताः ११ एकांते सर्व
सर्वदोड्वासमुनिभिः सह राजहंसो मुनिर्हष्टागमः
नायमनोदये १२ गत्वा शरणमस्य राजाने ममुनिशमेत्र वेद
यत् सूत उवाच तच्छ्रुत्वा जनको राजा कौशिकस्य मु
ने मुदा १३ सहान्यैर्नागरैश्चैव नानामंगलपाणिभिः
दर्शनार्थं समायातः कौशिकस्य महात्मनः आगत्य शरण

१४

व० म०
या०

96

त्विक्कैर्नागरैर्मंत्रिभिः सह १५ कौशिकोपि महायोगी
उत्थाय परमासनात् वाहू प्रसार्य राजानं परिष्वंगं चका
र ह १६ शतानंदः समागत्य प्रणाममकरोत्तदा आलिंग्य
च यथान्यायं शतानंदं तु कौशिकः १७ निवेशयामास
स स्वे स्वे स्वे स्थाने महामनाः शतानंदं च राजानं तथा
चान्यान्समंत्रिणः १८ विश्वामित्र उवाच कुशलं वर्तते
राजन्समस्तगेहे नेपुना येषां कुशलकामोसि कुशले
नेष्टुनित्यशः १९ राजोवाच सर्वत्र कुशलेनाथ त्वयि
निष्ठितरत्नके येषां कुशलकामोसि कुशलेनेष्टुनि
सदा २० त्वंवै कुशलमूर्तिश्च जनप्रसादकरेण वै सुत
उवाच यत्नस्मिन्ने राजा दशरथो रामलक्ष्मणौ २१ त
यासर्वे जनाश्चेवदहम्यु सौकुमारकौ अनसीयुष्यसे
काशरामे राजीवलोचने २२ कोवनामे द्वितीयेयवश
फुलकमलेक्षणौ कोटिकंदर्पलावण्ये दयनौतिज
विग्रहे २३ धनुर्बाणधरौनौच खड्गौच कनकत्सरौ दय
नौमस्तके दिव्यौकोचनीपद्धिकाशुभा २४ स्तवकं मणि
मुक्तानां पुष्पाणां च तथाविधां कर्णयोश्च महाविद्य
दयनौ कर्णे कुंडले २५ नानारत्नमये दिव्ये रलके प्र
विभूषने तिलकं धारयंतौ च वदने कुंकुमोज्ज्वलं तथा
हारौ हरिद्राभाद यानौपरमाद्भुतौ सुरवं मनोहरं रम्य

दंतपंक्तिविराजिते १७ नासांशुकस्य चैवोर्ध्वं लग्नयोः
र्नीमञ्जुर्मञ्जुः कैटेवकटिकौ रम्यौ नानारत्नसमुद्भ
वौ केयूरैश्च महादिव्यैर्बाहूवः शोभितालयोः १८
वलयैश्च तथा दिव्यैर्नानारत्नविनिर्मितैः मुद्राभि
रङ्गुक्लाभिरंगुलीश्च विराजितौ १९ दधतौ कञ्चु
कं पीतं कण्ठे वै पीतमंशुकं प्रावारं च तथा पीतं दध
तौ मौक्तिकीं स्रजं २० इत्थं पीवन तथा दिव्यौ नानावा
णप्रहारिणे श्याकेदोशहपाद्रोन दिव्यभूषणभूषि
तौ २१ यौ नयनौ दिशः सर्वास्तेजसा भास्करोपमौ
लादकौ चेन्द्रकौ त्याव कामेन नम हनाकुभौ २२ उ
ध्याह हस्पनेस्तल्पोत्तमया पृथिवीसमौ मोहयन्तौ
जनान्सर्वान्स्मितैनैव निजान्परान् २३ तथाद्रूपौ च
तौ हृष्ट्वा प्रशुजन कौतुकिनीं जनकउवाच भगव
न्योगिनां श्रेष्ठ कस्य चैतौ कुमारकौ २४ मोहयन्तौ ज
नान्सर्वान्कौत्याद्रूपेणमौ तथा विश्वामित्रउवाच
शृणु राजन्यथान ध्यौनवस्तेहाङ्वीम्यहं २५ इमौ
कुमारौ राज्ञस्तस्य योध्याधिपतेः किल यत्तसेरन
णार्थाय मया नीतौ निजाश्रमे २६ दृष्टाने सकुमारौ
वकुलेन वलवन्तौ मारीचं भ्रामयामास मारेणके
नरा चव: सुबाहोर्निधनं चक्रे द्वितीयेन च पत्रिणा

ब्र· स·
पा·
५८

अन्यान्जज्ञानमैथिलेदेवयज्ञस्य रक्षकौ ४८ अनसीपुष्प
संकाशौ नाम्ना रामलक्ष्मणौ कथ्यते ह्विनीयाकोवनाकौशल
लक्ष्मणौ ति वमएषते ४९ रामस्य पादरजसा स्पृष्टा गौतमगे
हिनी इदानीं ते यज्ञं यज्ञं समायातौ रघूत्तमः ५० वा
ण्याश्लेमहाराजवलेवक्त्रेनशकाते समूहे भूभुजा
मग्रे चाप्यवाक्ते भविष्यति ५१ इति श्रीमत्संगोपाख्याने
वनप्रवेशो नाम अध्यायः ५४ सूत उवाच उक्त्वैवं वसु
धामध्ये विरराम महामुनिः जनकस्तु महाराजः श्रु
त्वेहैं भेप रामुदे १ मुनिनाथेरितेनैव राघवौ रामल
क्ष्मणौ प्रणामं चक्रतुः किंचित्तेन शिरसा नृपे २ जनको
थ महाराजाज्ञात्वा तत्कुलसंभवौ जनकेश्वरसुम्या
यज्ञान्वादशरथात्मजौ ३ राजाधिराजनन्दनौ परिरेभ
मुदान्वितः आगेच कार मूर्धाने रामलक्ष्मणयोस्तदा ४
स्नापयामास सनदीजलेनैचाज्ञसंभवैः रामं दक्षिणजं
घायां वामायां चैव लक्ष्मणं ५ निवेश्य पव्यक्तं पाणिभ्यां ममा
र्जे जनकोन्टपः जनक उवाच अद्य मे सफलं जन्म अद्य मे
सफलं तपः अद्य मे सफलं राज्यं पुरी ये मिथिला पुनः अ
द्य मे सफलो यज्ञः सुप्रभातानि यानि मम यस्माद्दिमौर
मायातौ राजराजकुमारकौ ७ निमिस्तु पूर्वजो [illegible]
क मित्वा कुतनयो भवन् [illegible] कुलजन्मनादि [illegible]

विमे ८

कुलेतस्मिन्त्रिमौ जातौ मोहजनीयौ न संशयः रामश्चै
व समालोकसुमोहजनको नृपः ९ बुद्ध्या विचारया
मास हृदये राजसत्तमः अयं नारायणो देव लक्ष्मी
कोनैन संशयः १० लक्ष्मी सीता समुत्पन्ना यत्नभूमौ
हलाग्रतः अयं नारायणो देवः स्वयं सीतां वरिष्य
ति ११ यत्र घ स्वप्रतिज्ञेयं निरर्थैव कृता मया कन्या
वास्मै प्रदेया मे प्रतिज्ञा वास्तु वा न वा १२ नैशाणान्न
सर्वे सर्वैर्लभेन्नानागराभूपो गृहे मम नरानार्यः
पश्यन्तु रामलक्ष्मणौ १३ एवं विचार्य राजा स हृदये
मुनिमब्रवीत् जनक उवाच गम्यतां मम गेहे स्वामि
न् कुमाराभ्यां नयोपने: १४ इत्याकर्ण्य महं वैनत्व
येनैषां च किंकराः भज्यते रम्यतो नत्र कयो कस्वाम
मोपरि १५ जनक उवाच इति श्रुत्वा नरेशस्य वाकं मै
थिलभूपतेः उवाच कौशिको धीमान् राजानं जन
कं प्रति १६ कौशिक उवाच सम्यग्व्यवसितो ऽहि
त्व राजर्षिसत्तम एवमेव महाराज यथा त्वं प्रब्र
वीषि मां १७ परं तव सकाशेत्र ऋषीणां रमते मनः
अत्रैव नन्तु स्थितिः सम्यक् कृशानां नेदेन संभुता १८ आ
गमिष्यामि ते गेहे भोजनार्थं नराधिप मुनिभिः कु
माराभ्यां यानः कालेन वाज्ञया १९ गम्यतां च महीपा

स॰
या॰

लमेध्याकालोहिवर्तते वयंचापिकरिष्यामःसर्वो
यास्मिंसंशयः २० सूत उवाच विश्वामित्रेणचाज्ञप्तो
जगामजनकोगृहं हृष्ट्यायनुरामरूपेलक्ष्मणस
नयामरुः २१ जानकीचमुदासामिरामायप्रयपसा॰ २२
लिने ऊर्मिलालक्ष्मणायैवकन्यकोरुविराननाः
यन्नयोभ्रजनेवैवरामयवकरिष्यति मनोरथाममही
यस्तुपूर्णोभून्नात्रसंशयः २३ मिथिलायांजनाःसर्वे
श्रोनेदैलेभिरमुरुः राज्ञारामायकन्येनलक्ष्मणय॰
महास्यति हर्षेणज्ञायतेस्माभिजनकस्यमहात्मनः
२४ एवंवदंतिराजौवनरानार्यःपरस्परं श्रोनेदैनेवस
वैषोसावराविवर्तेन २५ सूत उवाच राजाजनकः
स्यायषानःकालेनयावकान् आज्ञापयामासमुदा॰
क्रियंतोव्येजनानिव २६ भोजनार्थमुनीनांनतथा २७
वराजपुत्रयोः सनेत्रोवनध्याराज्ञीप्रोवाचवन्दपतिमुदा
मत्वासाईवमभवनीराजपुत्रौविलोकय सेमानस्था
पिकर्तव्यामाननीयोवनोमया २८ नृपास्त्विगिनि
वसाराज्ञीप्रमुवाचवन्तपतति मिथिलायांनदारा
जास्त्रात्वाऊननऊनाषानः २९ हृतेनप्रेषयामा॰
सविश्वामित्रस्यमन्त्रियो सहूनोमुनिसात्त्विप्प॰
गत्वावचनमब्रवीत् ३० शिरस्यंजलिमा ॥

९८

दायमावेनेमुनीश्वरं गम्यतांभगवञ्छीघ्रंजनकस्य
गृहेत्वया ३१ भोजनार्थंकुमाराभ्यांमुनिभिश्चमहा
नघः ३२ इतिश्रीसत्योपाख्यानेपंचपंचाशत्तमो
ध्यायः ५५ सूतउवाच हूतवाक्येनिशम्याथसर्वैः
सहमुनीश्वरः जगामराजभवनेनरनारीसमावृ
ते १ श्रीरामागमनेश्रुत्वानरानार्योमुदंययुः रा
मेतिरीक्षणेसर्वैर्नेत्रैरनिमिषैर्जनाः २ मिथिलाधि
पतिर्यत्रइन्द्रतुल्यपरस्परं जनकोद्वारमागम्य व
वंदेमुनिपुंगवं ३ मुनींश्चापिप्रणम्याथविनया
वनतस्तथा रामोपिलक्ष्मणश्चापिविदेहंमिथि
लाधिपं ४ दक्षिणेकरमुग्रम्यमूर्ध्निकृत्वाप्रणम
नः जग्राहराजानैवालोकरम्योकरयोर्मुदा ५ श्रे
नः पुरंनिवेश्याथब्राह्मणान्वेदपारगान् पूजीया
नाविदत्कस्येमवेगपरिप्लुतः ६ सिंहासनेमहा
दिव्येनानारत्नविचित्रिते निवेश्यकौशिकामन्त्रग
योर्मध्येवगाधिजे ७ पीठानिमुनिमुख्येभ्योदत्वा
भुविस्वयंस्थितः पाद्यमर्घ्यंस्वयंचक्रेनीराजनवि
धिंतथा ८ मालांस्वर्णमयीदत्वाचंदनेनविलिप्य
च सुनेत्रानामसाराज्ञीसीतयासखिभिःसह ९ प्र
णनाममुनेःपादौविनयेनवधीमती श्रयोध्यापि

ब्र·स·
रा·
६६

पतेः पुत्रौ कौशलेंद्रौ महाबलौ १० कोटिसूर्यप्रती-
काशौ पश्यंती रामलक्ष्मणौ पुनः पुनः प्रपश्यंतीह-
र्षमापमुदान्विता ११ सनेशास्त्रभनेत्राभ्यां मुहू रामे-
निरीक्ष्य च इंद्रनीलमणिश्यामं कोमलांकांतिमव्य-
यं १२ लोकनाथमचिंत्यं च कृपासिंधुं रमापतिं क-
ल्पापीतं च कौशेयं दधतं घनविग्रहं १३ विद्युल्लतो-
पमे दिव्ये कौच्याने हेमरत्नया आजानुबाहुं श्रीरा-
मे स्मसुरं वपंकजेक्षणं १४ स्मणिवेदाननेरामेकर्णांते
मोक्षलोचने घटितेन मणिनानु किरीटेन विराजिते
नसकोन्नावनुरिंद्रव्यामयाम्ब मनोहरे विभ्रमेनम-
नोजस्य दिव्यचापाकृतीभ्रुवौ १५ इंदोरर्धसमे रुच्या-
ललाटे स्व मनोहरे ऊर्ध्वपुंड्रेण शुभ्रेण भालदेशे वि-
राजिते नासया शुकनासायाः कर्षणेन महाबवि-
रालके स्व महानीलैः शोभयंनेमुखांभुजे १७ कुंड-
लेन स्वदीप्तेन मकराकारशोभिना राजतेनच कपोले
न हरिन्मणिनिभेन च १८ मुखामोदेन कर्षितेष-
ट्पदश्रीमयतनस्तनः बिंबाधरेण रक्तेन दंतपंक्त्या वि-
राजिते १९ त्रिरेखया शोभमानेन कंबुकंठमनोर-
मे निहफजत्रुपीनांसे कंठे कौस्तुभधारिणि २०
श्रीवत्सकमलमालस्य विभ्राणं वामपार्श्वके ॥

९९

१५

२३

भुजद्वयेन शोभेन मे गदैर्वलयैरपि ११ महत्त्वावैज
येन्ता च हारेणापि सुशोभिते उत्तमस्तनयुग्मेन व
नमाचापि मे ज्वले १२ नाभ्या गम्भीरया रम्यवि येः
पद्यनिकेतने उन्नरेयेण राजते सेव्या मेषनिभेन व
कत्या सुसूक्ष्मया रम्येनितिनेवद्वय शोभया कदली
लेभ रम्येण घणमेनोरुद्वयेन च १४ जानुयुग्मेन
नेभेन्द्र रेखायालक्षितेन च सुकिमदेनदासेभ्यः
पादयुग्मेन शोभिते १५ मणिनिर्मितकोटे इदय
नेवामपाणिना दक्षिणेन न प्या वाणे स्वर्णेयुखम
नोरमे चापद्वयेन शोभिते हृष्टभागे मनोहरे क
स्तूरीगंधयुक्तेन वंदनेन विलेपिते १७ कोटिस्म
मथलावण्यं सुंदरे रत्नचंदने लक्ष्मीणापि गो
वेणा भूषितेन नवेवच १८ सेव्यमाने सदानेन शे
षभूतेन वेधुना परात्परे परेब्रह्म सारण्यसर्वदेहि
नो २० पारणागतभूतानां पालनाय सदोद्यमे सौ
शील्यादिगुणोद्युक्ते वात्सल्यगुणसागरे २१ कोटि
कंदर्पलावण्यं स्मिन सर्वाभिभाषणे पवेंपकपं
तिनाः सर्वीजनकस्य पुरस्त्रियः २२ रामे चलत्त्व
णे चैव जामान्तसखवांछया सुरूरामे निरीक्ष्य
स्मिः सस्मितास्यवराननाः २३ हावभावं प्रकुर्वन्योरा

बु॰स॰
पा॰
९१

ममाह्वयसत्वरं काचिद्रामेनिरीक्षैवध्यायमानाग्र
खोबुजे ३४ मुहुर्मुहुस्मनिः श्वासेमुंचमानायतस्तत
काचिदेवंध्यायमानारामेहृष्टामनोरमे ३५ कामाक्र
न्तिः कुमारोयंस्नेदरोहितुभाननः एकोनेत्रखशय्या
योन्हत्वावतस्यलेश्वहं ३६ ओष्ठपानेकरिष्यामिपा॰
णिभ्यांगृह्यमध्यमं काचिद्रामेनिरीक्षंतीकर्णेवक्रे॰
सकांगुलिं ३७ पयोधरंपीनतनमेदर्शयेनीश्वरभुजः
मोहितारामरूपेणकाचिदेवंवरानना ३८ अलको
श्चनिरीक्षंतीकैर्णेचक्रेसकांगुलिं नासामुक्ताधुनः
धुनः कंबुकंदर्शयामाससर्वेगालबेणमीलिते ३९
मन्ध्कादामधुनः कंठेवाहूवोन्ध्यायसंमुखं लक्ष्मण
समुखंकाचिदपिवद्धकुचस्तथा ४० उन्मय्यनीवी
वंधंचपाणिनालक्ष्मणाग्रतः रुधिरेववधंयाववपाद
योरन्तमीलिते ४१ कराढ्यौनिरीक्षंतीदंतपंक्तिवि
राजिते कोचित्कमलमध्येचपाटयामासपाणिना ४१
काचिदालिंगनीवालंकुचौमेमेत्स्याप्तिना एवं
नावनिताः सर्वाः किशोरोरामलक्ष्मणौ ४२ स
नेत्राजानकीचैवनिरीक्ष्यमुदितामवन् विश्वा
मित्रादाशिवस्त्रलब्धाजग्मुः स्वमंदिरं ४४ ॥
भोजयामासराजासोवालकौतौमुनीनपि ॥

100

तो बहुलं च ददौ राजा सर्वेभ्यो राजसत्तमः ४५ स निवे
शं जगामाथ कुमाराभ्यां महामतिः रथ्यासु राज
मार्गेषु वीथ्यस्थं रामे समुद्देयशुः ४६ नरा नार्यश्च शान
शालस्थाह्व कुमारकाः ४७ इति श्रीसत्योपाख्या
ने षट्पंचाशत्तमोऽध्यायः ५६ शौनक उवाच वि
वाहे रामचंद्रस्य सूत ब्रूहि महामते यत्रभंगेन
ध्यासीत्त्वं श्रवणान्मुक्तिदं त्वरणां १ सूत उवाच त
दा राजा विदेहस्य दिने तस्मिन्समाकृपत् वैदिक
मौक्तिकान्सर्वान्वचनेनेदमब्रवीत् २ राज्ञो नृपशिवि
रं गत्वा ब्रुवध्वं वचनेन मम रंगभूमिं च गच्छेन्नयज्ञ
स्त्रियन्तरुनमे ३ सूत उवाच ते गत्वा राजशिविरा
न्ब्रुवन्वचनेन शुभे गम्यतो राजसत्ताहूं लायज्ञ्वा यो
वसिष्ठाने ४ नस्कृता भूभुजः सर्वे नागरास्त्वजना
श्चये स्त्रियो बालास्तथा हृद्वाः धामास्तेवापसन्निः
यौ ५ विश्वामित्रोऽपि मुनिभिः कुमाराभ्यां तथैव च
मिथिलाधिपतीराजायथ्यायो गंतव्यं वेशापेन ६ भग
ने भुजने शेवमवाच वचनेन्त्यः सूयतोमेपणं
लोकायत्रभंगं करोति यः ७ तस्मै सीता मया दत्ता
मि ह्यग्रे वविधिनाधुवं सूत उवाच इति श्रुत्वा
जनाः सर्वे प्रसन्नबुद्धयस्तिंतदा ८ रुहः पराक्रमो

व्र॰स॰ पा॰ १०

१०

राजन्सर्वेषांभूभृतांनृप श्रुत्वादर्शनीयंहिराम
चेद्बलेहच्छे ९ तेषांतद्वचनंश्रुत्वाविश्वामित्रो
महामुनिः उवाचरामंसप्रीतस्त्वापभंगंकुरुप्रभो
इतिश्रुत्वाततोरामःप्रणम्यमुनिपुंगवं चापस
निकटंगत्वाहष्ट्वावाक्यमथाब्रवीत् ११ इदंधनु
र्देवंविप्रमहादेवस्यविश्रुतं पुराणंवहुकाली
नंमध्येजीर्णंनसंशयः १२ इत्युक्त्वावामहस्तेनदृ
ढेनावायतुरुत्तमं स्वमनागमिवोत्थापयेनदशो
ह्नतःपुरा १३ ज्योसमारोप्यसद्दसिसर्वेषांपश्य
तांतृणं वभंजमध्यतःशीघ्रंपुष्पचापमिवस्म
रः १४ तस्यशब्दोमहानासीद्दयिरामेनवैजनाः
केचिन्निपतिताभूमौकेचिच्चैवावनस्थिरे १५ दि
विदुंदुभयोनेदुःपुष्पवृष्टिस्तदाभवेत् तदावा
द्यान्यवाद्यन्तजनकस्यमहात्मनः तदाजयजयारा
वोजनैककृतोवभूवह १६ ततावाकारितासीताव
रंमालांप्रगृह्यसा राजहंसीवगच्छंतीवादयंतीव
नूपुरान् १७ आगत्यरामकंठेतुहस्ताभ्यांनिदधेस
जं नागराश्चतदासर्वेवालवृद्धाश्चयोषितः १८ ज्ञा
त्वाविवाहंरामस्यसीतायाश्चमुदंययुः वभूवुर्मेलि
ताश्चराजानोयेसमागताः १९ उत्थितायासनेभ्य

101

समागतान्देशात्स्वकान् राजापि जनकोहृष्टामुनिनारा
मलक्ष्मणौ राजमार्गेणनगरेप्रविवेशसमेनवा ददौ
दानेद्विजातिभ्योदीनोथकृपणादिषु ११ गुणिभ्योया
केभ्यश्चयेचतत्रसमागताः गृहमागम्यराजासुराम
वैदेहमनोहरे ११ अवतार्यजामातृमौदत्वाहस्तेस्वयं
नृपः निवेशयामासगृहेसत्कारैःप्रजितोवनो दि
नेनस्यनथारात्रिर्महानंदेनचाभवत् ११ इतिश्रीस
तोपाख्यानेसप्तपंचाशत्तमोऽध्यायः ५७ सूतउवाच
ततःप्रभातेविमलेस्नानमागम्यमोदिते मिथिलाधिप
तीराजाकृतपूर्वाह्निकक्रियः १ विश्वामित्रमथागम्य
वचनेचेदमब्रवीत् हन्तागच्छेतमोस्वामिन्हृदंदश
रथंनृपं आनयेतत्तवादेशात्स्वतीभिःसहमोमुनेः १
विश्वामित्रउवाच एवंभवन्नमोराजनगच्छेतत्वरितादृ
येः आगमिष्यतिराजायेपुत्राभ्यांसहमैनिकैः ततोदे
वप्रेषितादूताजनकेनमहात्मना २ द्वारपालाःस
मागत्यहृतमृत्युपंथानथे तेहूताराजभवनेद्वारपा
लैःप्रवेशिताः प्रणम्यराजप्रतीहृलमूतुश्चवचनं
तिदे य हूताऊचुः भद्रंतेस्तमहाराजश्रूयतांवचनं
हितः जनकस्यप्रणामान्तेदः कुशलेकुशलीनृपि ४ रा
मलक्ष्मणयोःश्रेयः श्रूयतांनृपसत्तम संदेशंजनकः

ब्र॰ स॰
पा॰

सेदं महाराज निशामय जनक उवाच सर्वं प्रतिज्ञा वि
दितावीर्यशुल्का मम आत्मजा महीना नवपुत्रेण रामेण
चापश्चोटनात् २ भवानागम्य शीघ्रं तेनसेनयावरूशोभ
या सुताभ्यो ऋषिभिः सोऽहं दृष्टुकामोऽस्मि तनयो मम १३
सेनानियसेदेशे जनकस्य महात्मनः सूत उवाच इत
वाक्यं समाकर्ण्यमुमोदन्तपसत्तमः १४ वसिष्ठं च स
माहूय मन्त्रिणस्तत्रब्रवीन्नृपः राजोवाच एते ह्यनाः स
मायाता जनकस्य पुरा द्वैरौ सीतं वा राम एव हस्य विवा
हं प्रवदन्तिते रोचते भवतां मेनस्य द्वियो गमे भवेदिह १५
सूत उवाच इति वाक्यं तदाकर्ण्य आहूता नामतिशोभने
ऊचुस्तं मन्त्रिणः सर्वे वसिष्ठश्च महामुनिः १६ विवाहः
क्रियतां राजन् जनकेन सह यः नज्ज्ञा राजस्या
हूलसेनाव्यन्तानुवाचह १७ मनेगाश्चापि सर्वशास्त्रोरथाः
पादातयस्तथा अश्ववारालस्त्र्यैवो ग्राः गिरिविकाय
नयास्तथा १८ आनकाः पटहाढक्कामेर्यश्चापि न
थेवहि १९ मनेगाश्चापि सर्पिनो काहलामर्दलाः
सर्वे राजवाद्याश्चने: समे मगलानि प्रकुर्वन्तु गणना
थप्रपूजने इत्थं सोराजस्या हूलोविवेशभवनेशुभ
कौशल्यां च सुमित्रां च कैकेयीं च नयाप्रपराः प्रहस्य
पतिः श्वाहूत यतीव चनेशुभे जनकस्य पुरेराज्ञोवर्ने

102

२॰

नेरामलक्ष्मणौ विश्वामित्रेणमुनिनायमर्भेगंवरा॰
ववः वकारम्भूभृतांमध्येयय्यनोसर्वदेहिनो जन
केनसुनादत्तासीतापरमसुंदरी विवाहार्थंसमा
हूतोगमिष्यामिचसेनया पुनः पुनस्स्वयमेवरा
जानेसस्मितानना: प्रहृष्टनरनारीकेराजोनःपु
रमाववभौ १५ कश्चिद्गायंतिसुभगावादयंत्यस्तथा
परा: नर्त्तयंत्यः सुसुनयनाश्चक्रुः कर्माण्यनेकशः
व्यंजनानिमकुर्वंस्ताः देवनाः पूजयंतिताः दिवसे
शुभनक्षत्रे प्रस्थानमकरोन्नृपः शत्रुघ्नंचैवभरतं
मस्थाप्यपुरनोवहि वसिष्ठंवामदेवंचनयैवान्यान्स
तोनपि श्यानकान्वाद्ययतोगृहीजनाः सर्वेविनिर्गताः
गजानामयुतेनैववाजिनोमयुतेनव २० रथाः षष्टि
सहस्राणिदशलक्षंचपत्तयः नानाकावारपुरुषाश्चगा
यकाश्चसहस्रशः कोशाध्यक्षाः प्रयानावैयनैः
पुष्कलराशिभिः निष्क्रम्यनगरात्सर्वेजनामंगलपा
णयः पुरंध्यः शुभवस्त्राश्चकलशैर्मूर्द्धिसंस्थितैः
गायंत्यस्ताविवाहस्यमंगलानिपुनः पुनः मध्येज
गामराजाचछत्रचामरमेदिनः वीक्षितोनरनारी
भिर्मंगलाशंसिभिर्नृपः २५ इतिश्रीसत्योपाख्याने
अष्टपंचाशत्तमोध्यायः ५८ सूतउवाच ततोजगामभ

वृ.स.
पा.
१०६

पालः सेनयागजश्रोभया पथिवासान्कतिपयान्कृत्वा
कौशलभूमियः १ मिथिलामाययनैः सर्वैर्जनैश्च परिवा
रितः प्रासादैर्वैजलैरश्मध्वजैश्च समलंकृतैः ३ कृताव
जनकोराजामंत्रिभिर्धीलक्षणैः सह निर्जगाम पुरी-
नितेस्तपुरेषतिमैथिलः अश्ववारैर्नर्तकैश्च शिविका
भिश्च नागराः निर्गम्य मिथिलायास्तु ददृशुः पार्थि-
वर्षभं हृष्टं दशरथं हृष्टात्मा मोदज्जनकोनृपः राजा
इक्ष्वाकुराजानं कृत्वांजलिनमस्कृके नदाद्दशरथो-
राजा देश्मोनिपरिषस्वजे ५ कुशलेपरि पप्रच्छ स्नान्या
नपितथैवसः जनकस्तनदाराजा रथेदशरथंन
पे ६ सारथ्यं नस्वयं चक्रे रथस्याप्य सपंन्नृपः गृही
त्वैव तु राजानं न्यवाधैः महर्षिनः ७ पुरे निवेशया
मास नानाशोभाश्च शोभिते सेनानिवेशयामास स
रस्य निकटे नृपः ८ पटवेश्मानि शोभनेश सर्वाणि
वध्वजैः सह उवास तेषु धर्मात्मा सैन्यैः सह महामतिः ९
जनकोपि समामंत्र्य पौरैः सह गृहं ययौ नानाविभाति
वाद्यानि रथ्यः सुमहान्तानि च १० प्रेषयामास राजापि सेना
मा भोजनायं च सर्वास्तस्मिन्दि पस्तत्र आज्ञया जनकस्य च ११
सेवनैः सेनिकोस्तत्र नानासंभारराशिभिः राजा दशरथालं
स्तविलम्बवी त्वागमन योगिनाश्च कृतैव जनकोप्य
योगिराट् एतस्मिन्नेतरे तत्र विश्वामित्रो महामुनिः १२

103

सौमित्रिणा च रामेण हृष्टगात्रो मुनिस्तत्रियो सैनिकाश्च
नदन्मोदैले भिरे परमाद्भुतं १४ विश्वामित्रं मुनिं वीक्ष्य
नघ्नानौ रामलक्ष्मणौ आयान्तं च मुनिं वीक्ष्य नघ्नानौ च
कुमारकौ १५ उत्थाय जग्रहे पादौ विश्वामित्रस्य राज
राट् आनतौ राजराजस्य पादौ जगृहतुर्मुदा १६ प्रशं
से हृष्टराजा वदान्यो हृत्वा च वत्सौ स्वाययामास
पे मगा वै नेत्राम्भो वारिबिन्दुभिः १७ मुनिं तदा सम्मा
वेश्य पूज्य गादन्त्यमसत्तमः कृपयान्वविवेद्दसेवयो
होहयो भवन् १८ परोपकारिणः सर्वे साधवः सा
मदर्शिनः विश्वामित्र उवाच भाग्याद्भागावतो भूतिः
सर्वत्रैव प्रजायते पुत्रौ ग्रहाण राजेन्द्र न्यासभूतौ
समर्पितौ सर्वेषमुदिना लोका राजा चापि महाम
तिः २० एतस्मिन्नन्तरे विश्वामित्रानेदो महामतिः ज
नकानुमतेनैव वाक्यं चेदमुवाच ह २१ शतानन्द उ
वाच राघवेन्द्र महाराज ह्यग्रे कृत्वा कुमारकान् ग
म्यतो मे उपेरा स्त्री विप्रै नौ गविकैः सह २२ इति श्रु
त्वा महाराजो वादयामास दुन्दुभीन् ब्राह्मणान्स्त्रि
यो श्चैव नैगमान्समनो चयत् २३ भूषयामास नन
यान्भूषणैरत्ननिर्मितैः राजद्रूपीस्थ नान्कृत्वा च
बालस्य पतिर्हितैः २४ मिथिलायां जनाः सर्वे नरा

नार्योमरप्रभाः आपोतेनेश्रुनः स्कन्नाविवाहार्थमुद्दय
गुः २५ दर्शनाय कुमारीणां नागराश्च यतस्ततः हर्षा
चभूवुस्तेसर्वे हर्म्यानारुरुहुस्तदा २६ आलोकनार्थराम
स्य कापि स्मरसुंदरी यभिलेनवदेयाथ गुण्यागुणान्म
यतन्मुखि २७ अर्धत्रिप्रसाधिकायास्तकरांहत्तिप्रसव
त्रे गवाक्षाय व्रजेनी यावकेनत्रितनिमेकयत् २८ का
चित्रेचवसेमाव्यहाजनेन शलाकया हिमीयेवंवपि
नात्नवानायनमुपाययौ २९ वानायनेददौहर्षिनीवी
नाभिववेयसा सवलेवाकरेण सोनस्थोरामेनिरीक्ष
नी ३० रशनोनववेयाथकाचिद्गलाप्रसर्पनी पदेय
देन भूम्या सायातयामास चेटिकाः ३१ नासाग्रे खेसवे
द्वाभे गवाक्षाः स्त्रिनाभवन् यप्यन्यस्तारमानार्थको
टिकेदर्पसन्निभे ३२ गंधर्वराजप्रतिमसिद्धनीलम
णिप्रभे मस्तकेमणिमुक्तानांविभ्रतेमौलिमुत्तमे ३३
दीर्घललाटदेशेनसूर्यभेंदुमनोहरं कुंडलेमकराका
रमलकाभ्यांचशोभिते ग्रैवेयंमणिमुक्तानांमुरसा
चमहाप्रभे केयूरेकिलरत्नानांदधन्मेभुजयोर्द्वयोः
प्रकोष्ठयोर्महादिव्यकंकणेरत्नशोभिते अंगुले
वंगुलीयेस्मनानारत्नेश्चशोभिते ३४ केयूरकंचम
महादिव्यंदधन्मेश्यामविग्रहे सर्पयानहृद्य ॥

ग्मेन पादयुग्मेन शोभिते २७ ददृशुस्ताश्च श्रीरामे
नेत्रैः कर्णान्तविस्तृतैः २८ इति श्री सत्योपाख्याने
एकोनषष्टितमोऽध्यायः ५९ सनत्उवाच ऊचुः प
रस्परं बाला रामे लोलयमानसाः जनकेन कृते
यज्ञे यत्र धनुष्मिनाकिनः १ कथं हरेणेति सीता
स्मितरम्भाकृते हृष्या रोहिणीन्तु शशांके साम
प्याराममत्रवता २ रामचंद्रस्य सीतायां विवाहो
नैव जायते मूर्खान्वबलश्रेणी लोके जायते वरु
कालिके ४ नागरीणान्तु वाकेवश्च एवन्मर्पितं कु
मारकः भ्रातृभिः सखिभिः सार्धं पित्रा दशरथे
नव ५ न्यस्य मानोन्नतीः सर्वे पञ्चपेनो यान्ति राघवाः
नठीसागायतीगीतेनत्याशू एषतितेजना ६ रा
मस्याग्रेभ्रमेतीतोजन्याहास्यमकुर्वते राममाया
वलैनेस्वयंतिर्वेभूमेतिच ७ इत्यं दशरथो राज
राघवैस्तनयैः सह संवीपिनोऽस्य स्वाश्रुद्धारेमायमरा
मनाः ८ शोभिते मंगलैः सर्वैर्वेदपीटैस्तथाशुभैः
द्वारदेशो विनिर्गत्य जनकस्तु नरेश्वरः ९ महत्याप्यूज
याराम पूजयामास सदारकान् जनकस्यानुजोवैना
म्ना लक्ष्मीनिधिर्महान् हस्तावलम्बने दत्वा गजाद्रा
ममवीहयत तथैवान्याकुमारान्वै तथा दशरथं स्पं

व्र. स.
पा.
१०५

जनकेन विनिर्दिष्टेष्वङ्केते ऽजमारकाः विविशुर्भूव
षितास्तेन प्रणम्य गुरुदेवताः १२ पीठे निवेशितो रा
मो नानारत्नविभूषिते जग्राह मधुपर्कं च राज्ञा द
मेव राघवः १३ वस्त्रद्वयं च श्रीरामो वनितानां विलोक
ने जग्राह मेउयं दत्तं भूपेनैव महात्मनाः पुरोधास्त
विदेहानां शतानन्दो महामतिः रघूणां च वसिष्ठश्च
नैवान्ये द्विजातयः १५ अग्निमाज्यादिभिर्हुत्वा तेवे
सात्स्यन्तियायथ सीतां कन्यां समानीय विदेहः शाहराव
वे १६ इयं सीता वरारोहा लक्ष्मीर्लोकस्य परिग्रहः भवामा
रायणो देवः साक्षाद्धर्षप्रतिगृह्यतां १७ हस्तेन हस्तं श्री
रामो जानक्या जगृहे तदा शुभमेवं तदा रामः का
मोरन्येव मंडपे १८ पुलकः किल सीतायै समोहृष्टे
वराववे राघवस्य करस्पर्शेन सीतायाश्च बभूवह १९
नयोर्विलोचनान्येव लज्जायां पुरःसरे होमव्याजेन
धूमस्य चोन्मेषणानि मेषयोः २० बभूवुर्वरवध्वोश्च मेउ
येजनमत्रियौ पश्चाद्रामस्य सीतावह्नाग्निं चैव प्रदक्षि
णं २१ चक्रतुर्लाजाणानो नुरेजाते च भूउमेऽउः शशान
देन सा प्रोक्ता जानकी पतिदेवता रुन्ताशान्ते वलाज्ञास्त
नहावा योमखीनदा हविषां पल्लवानां वगेय मिश्राव
भूवह भ्रमः कर्णोत्पल सेवमायणोमां वसन्तु से ॥

105

वदनेजानकीदेव्याश्चंद्रनक्षेदमावभौ १४ ग्रहण
ञ्चोमसूर्यस्यपौपाटत्तनोनदा कन्यावरैनदासाके
यस्याप्यकनकासने १५ ब्राह्मणानैगमादेवाःस्त्रि
यःपुरवासिनः अभिषेकेतदाचक्रुर्वरवधोः
सुमंगले १६ एतस्मिंन्नेतरेराजासमाहूयवलक्ष्मण
ऊर्मिलांचविभानेनलक्ष्मणायस्वयंददौ १७ भर
तेप्युनराहूयमांडवींदत्तवान्नृपः १९ पारिवर्हंद
दौपश्चाद्दसेत्यमिथिलाधिपः १८ कुशध्वजसुतारे
म्यांश्रुतकीर्तिंजनकात्मजो ११ शत्रुघ्नायददौराजा
विधिनावलशालिने एवंदत्वाकुमारीश्चप्रीतमानेस्मा
नराधिपः १९ पारिवर्हंददौपश्चाद्दसेत्यमिथिला
धिपः पश्चाद्रामःसमन्यायसानान्ददस्यवात्तया २
पृथ्वीशांपुरंवीरैभ्रातृभिःसहराघवः यत्रदेवं
स्वयंराज्ञोनित्यहृजारतनस्यच ३१ लक्ष्मीनारायण
स्यापिप्रतिमायत्रजिह्मने तेषणमप्ययथान्यायंसि
नात्स्नत्रकुमारकाः ३२ इतिश्रीसत्योपाख्यानेषष्ठि
तमोध्यायः ६० सूतउवाच आसनेपुरदिवेपुरेग
तेचकुमारकाः राजदाराःसमाजग्मुर्यत्ररामादयः
स्थिताः १ ब्रह्माणीतत्ररुद्राणीइंद्राणीशारदातथा
अन्यावैलोकपालानांस्त्रियस्तत्रसमागताः २ गांधर्व्योस

भरतस्त्वत्र नत्वा नार्योऽप्यनेकशः दर्शनार्थं तु देवस्य
रामचन्द्रस्य धीमतः ३ गायन्ति गायिकास्तत्र वाद्यं च
कुर्वन्ति सादरम् नृत्यन्ति चापरास्तत्र रामाग्रे भावदर्शिकाः
भोजयन्ति कुमाराश्च मधुपर्केण चैव ताः नाम्ना मध्या
न्तस्सुन्ध्या परा श्रीलक्ष्मीनिधेस्तया ५ नाम्ना सिद्धिस्त
साख्याता सखियस्याश्च शारदा वधूर्जनकराजस्य सि
या लक्ष्मीनिधेः शुभा ६ रूपेण प्रतिमा लोके सर्वाभ
रणभूषिता आगत्य रामचन्द्रस्य तस्थौ भोजनलिप्सनः

उवाच सस्मिता रामं नवनीरजलोचने पीताम्बरध
रु क्ष्याप्यपाणिनासेन नितन्तया ८ सिद्धिरुवाच राघ
वेन्द्र महाराज भूपनो वचनं मम ननेदा मे गृहीता
ने सौन्दरा श्रीवरानना ९ कोविन्दुश्च मयि मम दीय
मो राजपुत्रक इत्युक्त्वा वीटिकां दिव्यां ददौ रामाय सु
दती १० लक्ष्मणाय च शत्रुघ्नाय हं ते वै भरताय च पुन
श्च पार्थ्य या मा सम समह जां प्रदेहि भो ११ मार्जनीवदने
ने धाम वल्लेन शुभानना जहस्स रुक्षे कुमाराश्च स
र्गं तत्र हसन्त्स्तत्र १२ जगाद सस्मिता वाक्यं देहि सज्जा
व मामकी नो चेत्त्वं गोगमिष्यामि नवरामपुरीयति १३ भू
नाव मेव को तु नेमदीयां तेगरीव स न ने दामे गृहीता वै कुमिला
श्च भ्रातृभिः १४ तस्या वाक्यं समाकर्ण्य सस्मिता राजयोषिता
उवाच राम वद्वापि नवरज्जो ॥

द्रष्टुमिच्छामहे १७ सेवकानम भविष्यामो वयं तत्रविपसंगवाः
योगिनो जनकाः सर्वे ऋद्धिसिद्धो रुपासकाः १८ वयं
नाशोत्तमोक्षारः सिद्धिं त्वां वनयामहे सिद्धिरुवाच प
वे भवन्तमोवीर नवदासी भवाम्यहं इत्यो देहि मया ते
नने दुमे विवाहिता श्रीराम उवाच वस्त्ररत्नहिरण्यादि
भूषणगजवाजिनः रथ्याश्वशिविकादिव्यावालिका सि
यामर्पयन्तो इत्युक्ता राजपुत्रेण सिद्धिः सोवाचराघवं
देहि भक्तिं महाराज मम भर्त्रेनथैव हि यथा भक्तो भवि
ष्याव सर्वदा नव किंकरौ २० सूत उवाच पश्चात्सा शा
रदा देवी सर्वाीनस्या मनोहरा उवाच पादसंलग्ना वीत
येती मुखांबुजे २१ शारदोवाच अहं वाग्यगमिष्यामि
सीतासंगेश्वरी नव दर्शनार्थन्तु राज्ञीनोपुष्याकेषास्त्रमा
नवः २२ यत्राजनकमन्त्यस्त्वसे दिहानाः परस्परं गोरो
दशरथो राजा कौशल्यास्त्रपतेन यथा कथं श्यामो भवा
न्ज्ञानोनः संदेहस्त्वमयाकुरु भवान्नारायणो देवः श्या
मसुंदरविग्रहः २३ लक्ष्मणः शेषमूर्तिश्च भरतः शं
खमूर्तिभृत् शत्रुहा वक्रनूपीच मया वैवं विलोकिताः
एवं तां ब्रुवतीं बालां कुमाराः सस्मिताननाः अगस्त्यादा
रथामासुस्तामेव जनसंसदि २४ हृष्टा रामेत्तु ताः
सर्वा नान्या नैव विविडम्बदा मोहिता रामरूपेण ध्यान

२४

२५

ब्र. स.
पा.
१५

ष्याश्चवलान्विताः २७ यत्रास्मिन्नगरे राजा विदेहो मिथिला
धिपः विलोक्य रामं वैदेहेन देहेन बुबुधे तदा २८ पुत्रकन्या
म राजा वेदीमध्ये व्यवस्थितवान् महाराजे दशरथे वसिष्ठा
दिसमन्विते २९ रामाद्यैर्बालकैः सर्वैर्ह्यणघवैः सह
नैगमैः ऊलहर्षमभोजयामास धर्मवित् ३० गाथेतिगा
लिकाल्लमंगेयथ्यां परमसलणा घनविधैस्तथा नेवबुध
नेत्लविधर्षिभाः ३१ भुक्त्वा च मधुपथान्यायेव स्त्राण्यथाय
विग्रहे रामादयस्तदा सर्वे शिविराया विनिद्रुषुः ३२ आ
गम्य शिविरे राजा वधूभिः सहपुत्रकैः ददौ दानो हिजा
ति भोजयाचकेभ्यः पुनः पुनः इति श्रीसत्योपाख्याने
सूत शौनकसंवादे एकषष्टितमोऽध्यायः ६१ सूत उवाच
उषित्वा चैव राजानं दिनानि कतिचिन्मुदा अयोध्यां पुन
रागन्तुं ययाचे जनकं नृपं १ नक्षुवा जनको राजा गजात
श्वान्समादिशत् कंकणान्मणिरत्नादीन्मात्रे माहि
षेण्यपः २ रामो नृपाज्ञया प्रहृष्टोक्तः सर्वाः समाहितः
श्रीराम उवाच आज्ञां देहि महाराज अयोध्यां गन्तुमीह
ते ३ अहं चापि गमिष्यामि भ्रातृभिः सहितः पुरीं प
काग्रमानसेनैव ममाप्यानेविधीयतां ४ भवतीभिः
सदा चित्ते उपकेदेवसाम्यहं धर्मतत्त्वं वधुजीरे
विस्मृतेनत्तमः क्वचित् ५ ॥

(10)

मांचयाप्यंतिये लोकास्तेह कनार्घ्योन संशयः नछुत्वा
राजद्वाराक्ष विवार्यं मनसास्विदे वनस्थः कन्यकास्ता
स्तसे भूषवरभूषणैः आलिंग्य जानकी सर्वा मातरः प्रे
मतोसुकः मोक्षेनेक्षति कन्यास्ता वियोगभयकातराः
वैदेहि भवजन्मेदमीषवैस्तस्तनेकिल ८ देहोनेरपि
दृष्टव्याऽस्मामान्हर्ववरानने विप्रस्त्वहृगृयंस्त्रीवंपु
न्स्योज्युभियतः ९ नचजानातिकस्यापिपीडांवेभुवि
योगजां आत्मनस्तः पतिःप्राम स्वयासीतेनसंशयः
अस्माभिस्तनशोच्यासि सर्वदा प्राणवल्लभे विरहोऽ
सहः सीतेस्यास्माकेते वियोगजः ११ सुदिनं वर्ततेते
वायत्र सीतेगमिष्यसि जनकऽवाव मंगलेक्रियतां दे
व्याः सीतायेविधिपूर्वके १२ इतिश्रुत्वा नदा योषु वैदेही
गद्गदस्वराः विवाहेऽभवसीतेत्वं श्रीयवस्यप्रसादतः १३
गौरीशिवप्रसादेन सौभाग्यंतवचेहिते वामभागेत
रामस्य सदा तिष्ठ वरानने इत्याद्याश्चाशिषोदत्वाप्रे
व्राम्भेचमातरः गमलानि प्रकुर्वैस्तः प्रेम्णास्नात्तुवि
लोचनाः १५ सुकुमारी च सीते यं सुंदरीवगुणान्विता
पित्राचलालितानित्यं परिचर्यां करिष्यति १६ यत्प्रवेद
परायंते चरेदालानथान्वियं हृदयेनान्मेनवं दासीते
चरणानुग्याः १७ जनकेनचकेदत्ता यत्संपत्नी सदानव

१०

कृपयैनो मदाहृत्याग्निमेसिंचन्त्यपात्मज १८ यदा यदा
वनाद्रामो जायते भुवि मानवे नदा नदाग्नि ये पत्नी जाय
ते न्यपने द्रन १९ वाकैरिमा द्विसेनो ध्वरामे जामानवे
न सा दत्वा वरून्निरत्नाति रामाय प्रियकारिणे २० त
न रस्तोसुभो द्वैलास्वर्णरत्नविनिर्मितो सीता मारोह
या मास रुद्दे नीनास्त्र मानवः २१ एवं वत्सो जिना देव भू
त्स्वे वि कृव कारकः उर्मिलो त्तुन कीर्तिर्वु माण्डवी
चापि मानवः २२ याने सुस्थाप या मास रालिंग्यालि
ग्य सा द्दे सुभगा दयस्य नन्या रेख्या याना नाकरुणस्त
दा २३ मिथिलाधिपती राजा वदान्या नोगिरो महीः
सर्वे दत्वा वरामाय रामे हृदि निवेश्य च २४ गावर्वेद्र
प्रणम्याथ गमनाया द्दिदेशाह प्रयाणे चैव रामस्य मिथि
लापुरवासिनः २५ सर्वे प्रपण्णा मम यैसा स्कंकेटावभू
विरे वालाहृद्धा युवान स्त्रनरूपेण्याननस्पर्शः २६
दुंदुभीनां प्रणादेन गजानां हृहितैस्तथा क्षेषितैस्त्रम
दस्त्राना शेोतिपादैस्तथैव च २७ रुदितानि न सुगंध
जिनरानाथ्यः परस्परे केवि लीने गितहा रामलक्ष्मणेति
वदन्मुहुः २८ एवं वदन्सु सर्वेषु प्रयवालरह्वहः ना
मायां तुंजयं नागमारुरोह नराधिपः २९ तथैव रामो
यमीन्द्रा आन्दभिः परिवारितः वसिष्ठाद्यास्तथा विप्राः

त्रियानागरास्तने ३० वधूनां नानियानानि मध्ये
कृत्वाप्यनस्थिरे नेत्रैरुन्मीलितानास्तु मिथिलापुर
वासिनः ३१ महोत्सवेन तथ्यायं मोहूने नानेनमेनिरे
इतिश्रीसत्योपाख्याने सूतशौनकसं॰ विषष्टितमो॰
ध्यायः ६१ सूत उवाच अयोध्यां प्रति सेना सा जगा
म परया श्रिया डिंडिभीनां प्रणादाश्च सूर्यं नेनतुर्भू
रिशः १ वधूनां नानियानानि हेमानि च चकाशिरे
मालीवकांचनीभूतायानमालिर्विराजते २ विमा
नानि तु मेघानां वभूवुर्व्रजतोपथि मंगलानि प्रहर्ष
णेनचनत्रवभूरिशः ३ जमदग्नेस्तदा पुत्रः क्षत्रिया
णां कुलांतकः नाम्नापरशुरामस्तु रामदर्शनवां॰
छया ४ उवाचागम्य रामं तं प्रणुवीणाधरः स्वयं पर॰
शुराम उवाच राम चेद्रमहाभाग धनुर्भंगस्त्वया कृतः
विस्मात्स्तेन मे जातो रामो नारायणः स्वयं इदं धनुर्वै
देराम विस्तारमितनेजसः गृहीष्व मो महाराज यया॰
दौतेषगणमाम्यहे अथ रामः प्रणम्यातु कार्मुकं ज
ग्रहे मुदा ७ ऋषिप्रसादमामाप्य रामो रामे मुदैतन
रामेचसीनयामाइं हृदि न्यस्तपयो मुदा ८ रामोपिसी
नयामाईं राज्ञा दशरथेन च अयोध्यां च जगामाथ
नेदयन्नैडलेभुवः ९ प्रवेशं मार्इं महाराजमापोते

वृ.स.
प.

मेत्रिसप्तमाः पौरानिर्गत्यमौर्यास्वगृहंजयानमसृत्नयत्न
मंगलानिप्रगायंत्निनरानार्यस्तभूरिशः वाद्यमानेषुतूर्
येषुस्तूयमानेषुवंदिषु ११ वेदेषुपाठ्यमानेषुविप्रव
र्यैःसमंततः पुरतोनृत्यमानाश्चवारमुख्याःसहस्रशः
१२ अयोध्यानगरेरम्येनानारत्नैरलंकृते वैजयंतीपता
काभीराजितेवरुयोत्रते १३ उत्सार्यमाणिविकावसंभगि
नीभिस्तजानकी प्रणाममकरोन्मेमणावैकुंटनहरे
श्रिया १४ वीणावेणुमृदंगानामुरजानांतभूरिशः शं
खडंडुभिनादश्चगोमुखानांतथैवच १५ वादित्रेविविधे
र्नादैःपुरदेवपुरोपमे वालाहद्वालरुणप्रहर्म्याणा
रुरुतुमदा १६ गजातुरुमहाराजेराजराजेवराघवे ह
ष्टश्यामर्षेरहृष्यशेसेतितराजनाः १७ येतावनऊलेजा
नेगजेद्वेपर्वतोपमे नमाहस्यतमापोतेश्चवामरयो
भिते १८ कोटिकंदर्पलावण्यराम्रवेहेमनोहरे भूषि
तेवरवस्त्रैश्चनथैववरभूषणैः नथैवमरतेवीरेमत्र
मातेगगामिणी लक्ष्मणेशत्रुघ्नेनारेनागराजेविराजिते
राजपुत्रोत्सयाह्द्वास्थियोवालाश्चकन्यकाः शुक्राभिर
ततैःपुष्पैःकिरंत्योगीतमुञ्जगुः १९ यस्याश्चभूर्वसलोर्व
तोकेनपुरवासिनः शोभांविलोकमेरामेनयनैःकर्ण
विस्तृतैः २० यस्यास्तेमानवाःसर्वाःकौशल्यागारस्यभूरि

१०९

सदायासोतनेपुत्राभ्राजेतेमन्मथोपमा २३ वयेयस
नमालेनमुखचंद्रावलोकिनः एवं रघुवनन्दभावा
वः प्रययुस्तेकुमारकाः २५ कौशल्याभवनेमातृपुत्राः
त्रामस्तकुमारकाः नस्पाडश्वाप्तितेसमस्तैः मंगलवस्त्र
भिः हारेवापिमहादिव्येमुक्तादामविराजिते हारमि
मौहरेर्वन्नैः सर्वेसामग्निरूपिताः २६ वसलायाः सक
लादेवाः स्त्रियोवैकमलादयः हारितस्त्रिविराजेते
मंगलेहृस्तहरिताः २७ कौशल्यावसमित्राव केकौ
मीराजयोषितः स्वर्णपात्रेमहादिव्येनानारत्नैप्रपूरिते
दीपेस्वर्णमयेनत्रगोरसेनसमन्विते सीतयासहितेरा
मेनीराजयंतिसन्मुखे विलोकयंतिगायंतिरामचंद्र
मुखमुखंः राज्ञोसदसिभोरामयनुर्भंगसयाकृताः
तेषांमानमयाकृत्यसीताचोद्वाहिनात्वया इतिराज
नकसैवपतिज्ञाराजतेसुन ३१ इतिजितोभार्गवेणैवकी
र्तिस्तेलोकविश्रुता सयापात्याविरेजीवद्भिपसति
तान्जनान् ३२ एवंनीराजनेकृत्वादत्वादानान्यनेक
शः अवनेरुगेजेभ्यस्तेजननीभिस्तुपूजिताः ३३ या
नेभ्यश्चनध्यावधोजानकीग्राश्यवानरान् नानासेस्वा
निवालोकास्पश्रोरत्नानिमादृदुः ३४ वधूमिः सहि
तास्तास्तदेवागारेयथाःपुनः तेप्रणम्यपयान्मोपंश

ब्र॰स॰
या॰

सूर्म्यमप्सुप्तनर्नेता: २५ प्रवराणोन्नहृष्टानोश्रीरामोव
ऊलयोषितो मम स्वधेयनीयत्रगुरुपत्नीमनस्विनी
नासोमाद्रेयगणम्याथविविक्तस्नावरासने एतस्मिन्त्रे
नेरेराजा दत्वा दानानि भूरिश: २६ याचकेभ्यो गुणा
ध्यस्य जगामोन: पुरसने: ऊमोदे: महमेगस्यपाद
पद्मेष्वगाम्यव २८ यक्षानेस्य यथाम्नायेविप्रवर्यो
नभोजयत् नत्रियोस्यनथावेरणेमत्थैवपरिवार
कान् २९ तानि तानि गृहाणि व सद्दिनानेपर्यादर
जनेभ्य: कथयामास विवाहानंदमद्भुते ३० इति श्री
सत्योपाख्याने सनकसंवादे त्रिषष्टितमोध्याय:
सूत उवाच अथ राघवो नीलापो राजकार्ये स्वसमयाति
देहेनाप्रेषिता: सर्वीरेभायप्रसरसीमुदा १ ततेनार्थे:
नरामस्य विवाहे मंगलमुदा: कौशल्या प्रागणोदिवे
दिव्यामनबरणशोभिने २ वितानेस्यापिरम्ये स्वच्छादि
नेवापि सवेशा: तत्र राजा महाबुद्धि: पत्नीपुत्रसमन्वि
त: ३ तस्याग्रे ननृतु: सर्वी रंभाद्या देवनाटिका: ता
व भाववमजुर्वेस: ऊर्वमोभिनयान्स्फुट: ४ तेभिरेय
रमानेदमेन: भ्रगतान्तजत्ता: एतस्मिन्नेन्तरे देवो ना
रदो भगवानृषि: ५ प्रेत्तरितानगरी ब्रह्मणो गन्ध
त्यनेपुर: तस्यासर्दसि देवर्षिर्वीणामागोतसयंत्रिव

उत्थाय तत्पतिः शीघ्रं ध्रुवैः सह महामतिः संपूज्य
विधिवद्दिव्यैर्दिव्यैः पीठमवेशयेत् ७ नारदस्तु जगा
माशु सर्वांल्लोकान्योगिनः नन्दने देववधूसमा
जे किल नारदः ८ नानावाद्यप्रणादेन नानागीतैः
महर्षिभिः नर्तनार्थं समुत्तस्थौ कौतुकान्नारदो मुनिः
दर्शयामास भावं वराम्नाये कौतुकी मुनिः मध्ये नर्तने
देवीनां रामाणां वसिष्ठो मुनिः १० कौतुकान्तिव हूमे
वदर्शयन्मुनिसत्तमः क्वचिद्दूरस्थसग्निकौश
साधूनः क्वचित् ११ स्मितेनाकैकयीनां तु अभ्यासा
मपि योगिनो नर्तनेन नारदो योगी वीणां स्कंधे निधाय
च १२ जगौ पिशंगी विस्फार्य हृदये विस्तार्य पाणिना
त्रिलोकनमासके रूपासुनथा स्कंधे भुजौ निजौ १३ क
वाजगौ नर्तनीयहास्या यत्कुतकान्या मकुलेवाधु
नाहं कन्यामुखं संदर्शयन्मुदा १४ तूर्णं यन्मेघरोविमः
किन्नरीमिव भूषितो मेघराजनदोन्या यकैकेयीनि
कटान्तनः १५ वासोजगाह विश्वैः स्मयनीपातना
रदं मेघरोवाच नन्नाहं योवरः क्वापि नेदृशी क्वापि
सुन्दरी १६ विधिनिर्मितमेतन्तु सर्वं यन्मन्दमाययाः
नक्कुनाजहस्समवेहानरानायस्तभूमिशः १७ नारदो
पि महायोगी ग्रहसन्नाह मेघरो नाहं योऽत्र लसा

ब्र॰ स॰
पा॰
१११

मिथैलोके स्वयंवरे १८ इति श्रुत्वा जनाः सर्वे हास्ये
वक्रुः परस्परे उत्तमो चापि षेदना सर्वे भ्यो नारदो मु
निः १९ त्रिलोकमास्तकेषी चद्र जो प्राप्य निजे पदे ष्ट
स्रोवमहद्गीप्राप्य स्नानि पिस्त्रानि भेजिरे २० पत्रसीनास
येल स्मी रामो नारायणः स्वयं सिद्धयोवि भुलालयनिय
पस्ताापि भूरिशः २१ पयोः कदासमात्रेण विसंजीवनि नि
स्तदा इदे विवाहवरि ते ये पेष्ट एव नि सदा नराः २२ ते षोभ
क्रिष्ट मक्रिष्ट मंगलानि भवेन्ति हि २३ इति श्रीसम्यो
पाख्याने श्रीरामविवाहवरिते नाम चतुः षष्टितमोध्या
यः ६४ सूत उवाच समागुप्तदेशनार्थमयोध्यापुरवा
सिनः नरुणः कन्यका हृष्टाः पुरे ध्यमस्त्रपतिव्रताः १
दर्शनार्थं वधूनां च रामादीनां च वनाः पुनः कौशल्या
व सुमित्रा च कैकेयी च नया पराः २ प्राणस्पर्शो गणेन स्व
राज्ञी भिन्ना स्वस्वस्थानाः जानकी मांडवी चैव श्रुतकी
र्तिम यो र्मिला ३ हृष्टा हृष्टा पुनर्हृष्टा स्तानेदले भिरे
मुहुः राजलक्षणसंपुत्का वधाः सर्वा विलोकिताः
पत्न्यो वै जनकोराज्ञा पत्न्यो यस्य वराननाः सुभगाः स
न्तवै सर्वाः पतिव्रपणा भवन्विमाः ५ इत्युक्त्वाल्प करेया
मो रत्नानि प्रददुः स्त्रियः कौशल्या पि पुनस्ता
भ्यो वस्त्ररत्नहिरण्यके ६ पुत्राणां च विवाहे ॥

४

शुश्रीनिद्रायंददैमुदा गृह्णाणिनाःसमाजग्मुर्भक्ता
नममृतोपमे ७ व्यतीपायमहाकालेमंगलेनैवशौ
नक शौनकउवाच कथ्येयंमहनीरम्यारामस्यपरमा
त्मनः ८ तोषयेन्नमनःकस्मिन्कालेयेनशिवप्रदा वि
जह्यारकथंरामोजानकामहितोहरिः ९ आनंदस्ये
कथेनस्मिन्वैरैरत्नवशावर्जितः कथंदशरथःश्रीनः
पुत्रान्हृष्टास्यराजराट् १० हृदिस्तनमहाभागरहस्यं
वरितंशुभं सूतउवाच एकदारामचंद्रस्तुराजराजेश्व
रात्मजः ११ सीतयासहरम्यासादमाकरोद्धमुदान्वितः प
र्यंकेन्नमहार्हेसेमुक्तादामपरिच्छदे १२ पयःफेननि
भेशुभ्रेनिषसादतयासह वीजयामासरामंसावामरै
णशुचिस्मिता सरसहस्यमनेयत्रवैकुंठेविरजायथा
वैकुंठाख्यमिदंनेत्रैकोटिशुभस्तलभ्यते भवावारा
यणोदेवोलक्ष्मीस्वाहेनवप्रिया १३ श्रुत्वासाजनायं
तिवैकुंठाख्यंपरंनव उत्सवंभुवनीसीतासर्पस्मास्ति
गिरिंपयौ १४ मह्मनाराजनीशुक्लाकान्तामदासर्वदेहि
नो रामःसीतामुवाचाथहृष्टाचंद्रनिभाननो १५ रा
मउवाच सीतेविलोकत्नोचंद्रःप्राचीभागेमनोरमः उ
देतिसर्वलोकानांतापनाशायसुंदरि हृदंकुमुदनी
नोत्स्फोटयन्यरितःप्रिये उत्सुकाजानकीरामम्

१५

त्र·स·
पा·
११२

लिलिंगस्त्रियोनिजो १९ नयोर्मानमसेजानेजगदेम्ब
गचरे पुनःश्रोवाचसीतोसस्त्रवन्वाकेमुजुमेडः २०
वदनेवेइनोरम्येसीनेयपण्णामिहेदरे त्रिलोकमुख
वेद्देनवेड्डोयेनन्नमोगनः २१ इगाःसर्वेवनेजग्मुह श्री
नेत्रहृयेनव कटिहस्त्रावनेसिंहाभजेत्रिगिरिगकुं
गमनेनेनसप्राप्यमनगादिग्गजाभवत् पंकजाले
जलेजग्मुर्नेत्रश्रोभोनलेभिरे २३ त्रिलोकभुजगावे
णीजगमेस्तनबिलेबिले स्वर्णेदहाहहचान्मानमग्रोदे
हेत्रिलोकाने २४ सनामिदंस्त्रियेयोग्यं हृदेवासःपरा
जये इतिस्फुत्वाशुभेवाकेरामवक्त्रान्समीरिते २५ सलि
नावीतनारामसमालिंग्यालिंग्यालिंग्यवलमे श्रीजान
कावाच अहंदासीमहाराजयथेच्छसितथावद २६ पर
नहेदरीसेवपश्राज्ञाकरीचया पतिर्वण्णाभवेयस्माः
पतिवण्णावयाभवेत् २७ उवोचसतमेयेनेएवंजा
निहिमोस्त्रिय स्तनउवाच भोजानेशयनेमेवपर्य
केनिजवेश्मनि २८ अरुणोदयवेलायांजहौ
निद्रांवरानवः उत्थायवाक्कृकेकृत्वाजगाम
पितुरंतिके २९ नंप्रणम्यययान्यायेराज
कार्येचकारह नथैवजानकीदेवीस्नाना
ऽऽतऽऽनाशना ३० ॥

२२

पूजनार्थं तु सम्पूर्णां गजगामिनी सम्पूजने
वसेत्पूजकौ शाल्यानि कटेषु नः ३। विवेश वालिभिः
साकं सेवायं च सदोन्मुखी पण्णानाम समस्ता हि जन
कस्य स्वनासती ३२ इति श्रीसत्योपाख्याने पंचषष्टितमो
ऽध्यायः ६५ सूत उवाच मानापूर्वा वा च रामस्य सीताप
रमहर्षिणा साकं विभाय वैदेहि शुत्रैः सहनराधिपे १
वसिष्ठं वामदेवं च जावालिमथ काश्यपं अन्यो विश्व
रोपश्च भोजयन्त्वरानने २ नस्यावाके समाकर्ण्य
सीता सर्वाङ्गशोभना भगिनीभिस्तदा सार्धं चक्रे पाके
वनर्विधं ३ निवेद्य हरये वाने विधि पूर्वं तु जानकी
आकारितास्त गुरवो राज्य वैसमन्वितः ४ भोजना
र्थिता ते सर्वे पाकशाय शुःसमे हृस्तो यादो च पत्नास्त
नस्थुः पंक्तिं विभायच ५ संगोप्य वदने सीता वस्त्रेण
वनथानन्तं स्वर्णपात्रे विधायान्नं च मिष्टाय ददौ हि सा
नथैव विप्रवर्येभ्यो भूमाय च ददौ तदा ततस्त्रकौ सभी
वालारामाय भरताय च ६ लक्ष्मणाय न तदा स ह भूः श
त्रुघ्नाय तथैव सा अन्नानि प्रियसंखीनेषां श्रीस्यावाचेन्स
वेदयन् ८ शुरुणाशेरितो राजा सीतायेस्तददौ मणि
रेहेणे च शुरादानोय तेवे वासमेयके सेवज्ञासम
णितैयः सर्वलोकेषु विश्रुतः तेमणीजानकी लब्धा

९

सस्मितामृदुराननाः १२ नदानभोजनेचक्रुर्वैसिंहाग्रा
राघवः मदत्रेयपरमेसाउरसैः षड्भिःसमन्विते भुक्त्वा
पीत्वाचपानीयेविविधस्तैसभोगभोः उनस्तभोजि
ताः सर्वेदासीदासाश्चसीतया पीताः सर्वेसमाजस्था
मंगलानिप्रचक्रिरे सर्वेनुभुंजेसीताभगिनीभिःस
मन्विता १३ सीतायाःपाकसदनेसदाहर्णेविराजते
सम्महेयप्पनोगेहेसुवहर्णोविराजते १४ यत्रसीता
स्वयंलक्ष्मीःसिद्धयःसंतिसर्वदा विलीयतेनेवयापापि
दर्शनात्पाकसद्मनः १५ इतिश्रीसत्योपाख्यानेषट्
चत्वारिंशोध्यायः ४६ शौनकउवाच सूतजीवचिरे
साधोवदनोवदसोवर रामचंद्रकथोद्भरणेश्रवणा
न्मोत्तदायिनी १ सूतउवाच एकदाजानकीदेवीरा
मेवचनमब्रवीत् नीर्थानिसरयूतीरेविहारायव्रज
प्रिय २ भ्रातृभिःसखिभिःसार्द्धमहंचापिसखी
जनैः गमिष्यामिमहाभागभगिनीभिःसमन्वि
ता ३ सूतउवाचजानकावचनेश्रुत्वाजानयाक्लिति
वराघवः प्रणम्यपितरैरामोवचनेचेदमब्रवी
त् ४ श्रीरामउवाच विवाहेयेजनाराजन्नागता
मिथिलोद्भवाः दासादास्यस्तथाचधः प्राप्य
येतिचमांसदा ५ अयोध्यायांतुतीर्थानि

द्रष्टुमिच्छन्ति तेजसः सकला नो मनः स्थाने व्रजाम
स्तत्र राघव ६ सुमन्त्र उवाच वाक्यं श्रुत्वा तु रामस्स ददा
वाज्ञां नराधिपः द्वारपालान्समाहूय रामो वचनम
ब्रवीत् ७ लक्ष्मणाय ददावाज्ञां भरताय तथैव च
शत्रुघ्नाय पुनर्वीरो नागरेभ्यस्तथैव च ८ सैनिकेभ्यो
पि चान्येभ्यो रामस्याज्ञां समादिशत् तेहूगास्त्वरितं ग
तास्तेभ्यो वचनमब्रवीत् ९ गम्यतां तीर्थयात्रायै कुमा
राणां समाज्ञया इति श्रुत्वा वचस्तेषां गृहात्सर्वे वि
निर्गताः १० कोलाहलो महानासीत्सर्वेषां पुरवासिनां
रामो गजेन्द्रमारूह्य सरयूतीरमाययौ ११ तथान्ये ग्राम
वः सर्वे स्वं स्वं वाहनमास्थिताः जानकी शिविकारूढा
मोड्व्यादिभिरन्विता १२ स्त्रियो वृद्धास्तथा बाला नराना
र्यः सहस्रशः सरयूतीरमासाद्य हर्षेण परिपूरिताः
आज्ञया रामचन्द्रस्य नावः सर्वाः समागताः पताकिन्य
स्तितो नावो घंटा स्वर्णसमन्विताः १४ नानाजीवमुखा
स्तस्थूरकर्केवलक्ष्मादिताः धीवरैर्वाह्यमानास्तथी
वरीभिः समेततः १५ वाद्यन्ते नत्र वाद्यानि गायकैस्तत्र
भूषितैः आरूह्य नावं सर्वे नद्याः पारं ययुस्तदा १६
आम्रा गजास्तथाश्वा नावि नानापैस्तु सहस्रशः महापोते
तदा रामः सीतया सह तस्थिवान् १७ पोते पोते स्वयापर

१२

त्वाभ्रातरस्तेनदारुहन् नैऋसेवाहमानाहयीवरी
भिःसमेननः उवाचलक्ष्मणोभार्योमूर्मिलोवसुभा
ननो लक्ष्मणउवाच १८ यारामहस्सेनख्यातेतीर्थव
रानने १९ यश्चिमेतीर्थराजाह्वनमग्नेपापमोचने
सर्वेज्ञःस्वर्गद्वारेचनानातीर्थोत्तमोत्तमे २० स्नानाया
र्थिमहेभद्रेश्रागङ्गामिसदेवहि शेषरूपोहमेवेव
वसामिसरयूजले २१ शेषयात्रानरैःकार्यावर्षेवर्षे
सेदेवहि त्वन्नाममेवख्यातिंचलोकेतीर्थंगमिष्य
ति २२ इत्येवंकथयन्वीरस्तरणेराघवाग्रजः सरयी
स्तपरेपारेजगामप्रिययासह २३ स्वर्गद्वारसमाह्वा
त्म्यरामवेदस्तुजानकी श्रावयामासधर्मात्मावल
भोज्ञात्मनात्मनः २४ श्रीरामउवाच स्वर्गद्वारमिदं
तीर्थंसर्वतीर्थाधिकेभुवि स्वर्गद्वारसमंतीर्थंना
स्तिब्रह्माण्डगोलके २५ दशकोटिसहस्राणिदश
कोटिशतानिच स्नानार्थंवैसमायान्तिदेवाःसर्षि
गणैःसह २६ अप्सरोनागयक्षाश्चगुह्यकाःपत्रगाल
ध्या नानामूर्तिधराःसर्वेस्नानंकुर्वन्तिमत्कृपे २७ स्नान
वेदवयस्माभिस्त्वयामयावजानकि धर्माबाप्तिंश्च
पापनिषुराणाचामसभिदंफले २८ इत्येवंकथयामास
माहात्म्यंसरयूभवं सरयाश्चोमरेतीरेलग्नानावःस

हृष्टशः ॥ १९ ॥ इतिश्रीमत्स्योपाख्याने सप्तषष्टितमोऽध्या
यः ॥ ६७ ॥ सूत उवाच नौकाभ्यस्तेस्तगौर्येवाहनान्यकुकुः
पुनः जगाम सेनयारामो महत्याचन्द्रवेगया ॥ १ ॥ यत्रवासे
महादेवः पार्वत्यासहनित्यदा यत्रवासेनमरोरम्य पार्व
तीचेतिविख्याते ॥ २ ॥ पुंडरीकोमितंभोजेस्तत्पारकसरो
रुहैः कमलैः शतपत्रैश्च कुमुदैश्चापिमंडिते ॥ ३ ॥ जल
कुक्कुटकोयष्टिसारसैश्चापिनादिते जलजंतुसमाकी
र्णैपतत्रिभिश्चापिनादिते ॥ ४ ॥ तदाश्रमं समालोक्य सम
शोवाक्यमब्रवीत् सुमंत्र उवाच अत्रैवस्थीयतांरामसैनि
काः श्रमितावयं ॥ ५ ॥ फेनोन्मेवेतिवाहाश्च सूर्यरश्मिप्र
पीडिताः क्रियतामत्रवैवासो मध्यप्राप्तो दिवाकरः ॥ ६ ॥
देवस्थानमिदंरम्यं स्नानाहद्रु फलप्रदं तच्छ्रुत्वाराघवः
श्रीमान् स्थीयतामितिचाब्रवीत् ॥ ७ ॥ तदा सर्वे जनास्तस्य
रामचंद्रस्यचाज्ञया कुमाराश्चैवबध्वायास्तजनाः सर्वेवि
शाश्रमः ॥ ८ ॥ रामस्यच महादीर्घं सपटवेश्मविराजितं सौ
मित्रेर्भरतस्यापि शत्रुघ्नस्य मनोहरं ॥ ९ ॥ रेजिरेपटवेश्मा
नितत्रैवपुरवासिनां दीर्घाभिः पतिसीराभिर्वितानेश्च
समंततः ॥ १० ॥ राघवाणां स्त्रियस्तत्र सखीभिः परिवा
रिताः परितः पटवेश्मानां पेक्ष्य पोवरुथास्थिताः मा
नेगास्तत्र गाश्चैव हयाश्च हस्तिगर्दभाः संवलैः परीतो

ब्र॰म॰
पा॰
२५१

नोवद्धा राजन्तेनत्र भूरिशः १२ ध्वजाश्च विविधाकाराः
पटवस्त्रैश्च शोभिताः गृहाङ्गणा जनानां च नानावस्त्र
पहृरिताः १३ क्रयेच विक्रयेचक्रुस्तदा सैन्याः सहस्रशः
हृष्टानिकिलवेषमानो मञ्चनञ्चापिरेजिरे १४ नद्यागंगया
वैतीयेच सस्नुः सर्वेपि नागराः ऊमाराराम सम्भुस्वाज्ञा
नकायाश्चयोषितः १५ ऊत्रेस्त्वयतिसोराणांगोपिता
स्नविजह्रिरे पुष्पाण्यादाय पश्चानोमम्मुश्चसदा
शिवे १६ पार्वतीसहितेनस्यचक्रुः क्रीडंजनास्तवैः
तुभुजुश्चजनाः सर्वेश्चन्नानिविविधानिच १७ राजौजा
गरणांवक्रुर्नराः नार्यस्तथैवच केचिन्नृत्यंतिगायंति
वादयंतितथापरे १८ कथांश्चण्वंतिकेचित्तुशिविशि
श्वितोहरिवर्यया अथराजेव्यतीतेन हरः सत्ताहभू
वहं १९ पार्वत्यासहितोदेवोगणैः सर्वैः समन्वितः उ
न्यायपूजयामासशिवेरामस्तसीतया २० नथैवभ्रात
रः सर्वेपत्नीभिः परिवारिताः महादेवोत्रवीद्रामंसर्वे
षांचापिशृण्वतां २१ महादेवउवाच अहंतवप्रजितोरा
मत्वयालोकहितैषिणा यद्यदावरंजिश्चहस्तान्मदेव
नरोजनः २२ सयनमाणेऊरुतेलोकस्तदनुवर्तितेभवा
न्नारायणोदेवः सीतालक्ष्मीरियंशुभा २३ जगतांतारणा
र्थायमुर्वांतनरहूपिणौ कालिंदीपावनीलोके प्रसरिष्यति भूरिशः

115

२४

श्रोष्यंति ये नरा नूनं वदिष्यंति सदैव ये पारं नैव गमि-
ष्यंति भवाब्धेभ्रमनन्मराः १५ श्रीरामेति च ये नाम वदं-
नो सारमेव हि श्रीरामनवनामाहं काशेणाव च्चिसदे
वहि १६ येभ्यो ददामि ते मुक्ताः प्रयांति परमं पदं श्री
राम हे महाबाहो सीतया रमया सह १७ मम हृत्कमले
वासं कुरु दासोस्मि ते सदा सूत उवाच इत्युक्ते च
श्रीरामे रामेणोवाभिवंदितः १८ अंतर्धानं ययौ देवः
पार्वत्या च गणैः सह आत्मनस्तु महाभाग्यं पद्मनेत्र रघू
त्तमः १९ विस्मये च तदा जग्मुस्तेऽरण्यवासिनो ह्यनेकशः स्क
न्नारामे रमानाथं रमारूपो च जानकी २० भेजिरे शयने
सर्वे तदा स्वमेव लेभिरे परे ब्रह्मपदं धाम जनगनोकार
णपरं नागशय्याशयाने च हि भुजं रघुनंदने शिवब्र
ह्मादिभिर्देवैर्वन्दनगरुडादिभिः २२ स्वयमाने जग
त्रायं सीतां चापि तथाविधां वरणो रामदेवस्य पा
णिभ्यां मृदुमर्दिनी २३ श्रियाकीर्त्या च सा विद्या भु
वा रम्यानया भूमया स्तूयमाने च वैकुंठे साकेता खिन
दीतटे २४ नवे वनं तदास्माने दहह्मः भरवासिनः
इति श्रीसत्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे सप्तषष्ठित
मोध्यायः ६८ सूत उवाच अर्द्धयामावसिष्टायां रात्रौ
नैवाद्यवादकाः आनकान्वादयामासुर्गेमनायको

ब्र॰स॰
पा॰
११९

116

मरो नकुलाविजङ्गमवैनिद्रानेङ्गवसैनिकाः श्रद्धा
निवाहनेनध्यस्तदण्डस्नेयपरिवारकाः वटिकैकावलि
ल्प्रायोराज्ञोवेदिगणास्तदा उद्भारववसः सर्वेसमस्ता
न्नतिपाठकाः ज्ञानकासहितेनरामेवोयचेनिषुनः पु
नः वरांगेमहावाहुंकुंडलद्वयशोभिते विरलेसग
रागेवस्त्रपनीतेयनस्तनः मर्दनेनमुशय्यायाःकुल
मानोपुनः पुनः सुषेणानयनेरामेनिद्रयानेव्रल
गृह्या वैतालिकाकुवुः मेवनिद्रांमहाराजगमाय
त्रिविंशायने निद्रावशेनमोदेवनयानेवाविलोकि
ता सुताजनकराजस्यसखीभिपरिवारिता नीराज
नायमोदेवमेगलाभिसखीनव मुखचन्द्रविलोका
म्रचन्द्रोगछतिम्लानतां उत्तिष्ठस्वमहाराजनेत्रपुण्ये
नसूरिद नेत्रसाम्यायनेरामपश्यानिस्फुटिनानिव
नारकाइवनेत्राणांमुखपद्मेभ्रमेतिव भ्रमराःकल
गानेस्वरमेनेयत्रनत्रव दन्तानिपुष्पजातीनेवापु
नातियनेतिव पुष्पैः सस्मितमोवापुर्णस्वदासंसमी
हते हिमांमः पल्लवाग्रेप्रपतितेमौक्तिकैः सम उ
सहयेननारीणांनासामुक्तिकसन्निभे नयाव
दुदयंप्राप्यनमोहन्तिवभानुमान् नावदेवा
रूणेनेवनमोमोनेवहरन ॥ ॥

पद्मायते पिता यावत्स वनायाति राघवः तावन्नयात
यंनीतो वैरिणा ववलेशार्दैः वीजयन्ति ह्यमं नेगास्ते म·
माः कथन्ति प्रुंरवला येषां दन्ते शुभ्रस्पर्श रक्ता राजेति
रथमपः अश्वाकुर्वन्ति नेषां वले — र्यै पदर्वेषमेति
ह्यानाः शुष्वो पह्मारास्ते शाख्या योरामृति स्विंताः न
प्रसर्पन्ति दीपा नोरथमयः परितः प्रभो पंजरस्थाः
शुकास्ते चश वोयायपटन्ति च स्तनउवाच वन्दि शु
वैः कुमारास्ते मम किन्निद्रा स्तदाभवन् कुमाह्मिक
न्नमाणिक्यैर्भूषितावल्लभूषणैः मयो विनेत्तने सर्वे
वाहना रुरुद्धः शुनः शिविका स्वर्वसीना याश्वाव
रोपारथ्यश्रुव पांखडुंडुभिनादो भूत्सयाणे राघवस्त
व मन्मध जैगेजाः सर्वे प्रयाना उन्मरां दिशाम् पनेषां
वथवः पश्चान्नैतिकास्ते महर्षिणाः शत्रुजयेगजेरा
मोराजमानो यथा रविः वेधुनाल त्मणेनेव वामरे
णस्तु शोभितः हस्तियन्नाश्चम नन्नुस्तरामेव वनमत्र
वीतन् स्तुमेवउवाच इयंहयी महाराजयनथान्यैः
स्वशोभिता अदेवमातृकोरम्यो देशो यंप्रतिभाति मे
अत्रत्याश्च जनाः सर्वे शुभशीलाश्च साधवः शातिने
उलसंपूर्णो गोधूमैनननयैवच सेवनाणि सस्यपूर्णा·
निफलैः पूर्णाश्च पादपाः वाशुकोणेवगोपालारा

ब्र॰ स॰
पा॰
१२

117

ज्ञो दशरथस्य च उत्तरे पर्वते रम्ये नानाधातु विचित्रि
ते नगश्च विविधाः सन्ति पार्वतीणश्च तापहाः वना॰
नि रमणीयानि फलपुष्पयुतानि च यस्यस्थ एवं स
दा रामः पापहिं मो मनोरमो दृष्ट्वा मनोरमौ रामः प
एणम मकरोद्विभुः वलेति वेणयामास नद्यास्तीरे॰
मनोरमे पटवेश्मानि राजेन्ने नद्यास्तीरे सह सर्वाः
सखीजनैस्तदा सीता स्नातुं यामे मनोरमा मध्ये तु
मनि सीतारणा विक्रीडे जनकात्मजा रामेण सह प
यान्ती विजहार नदीजले देतिभिः सिच्यमानौ तौ
रामः सीता न चैव च स्नापयित्वा नदा रामः सीतां वच
नमब्रवीत् मनोरमायपार्श्वे मेनन्थ्ये मे मनोरमा
स्थानाद् उद्दालकस्यैव मयाचेये समस्तुहुता सतस्या
नेसमावेषणस्तर — सहसेममना ग्रस्थाः स्वानेम ह
म्लएवे पुएप हृष्टिश्च जायते नद्यास्तीरे पुनर्गत्वा व
ह्नाणा दायरावदः दृष्टौ सनेहि जातिभ्यो भोजयित्वा य
थाविधि सर्वेन्तु भुजे रामः सैन्यैः सह महात्मनाः यामे
वर्तथके रामः सीतायाहृहसन्निव पनच्छालवने पु
ण्पनानापुष्पैरलंकृते पुष्पाणां च वनेकत्रे गच्छन्ति
मीरवासिनः मयासार्द्धं त्वमध्येव सखीभिः परिवारिताः म
रनोलसत्याश्चैव शत्रुहा चैव राघवः गच्छन्ति ते विहृत्यैवे
सैः सदारैः समन्विताः ॥

इतिश्रीसत्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे एकोनस
प्ततितमोऽध्यायः श्रीरामउवाच वनेविशेषितेसर्वे
सखायममसुहृत्तवे दासैःपलायनाजीवाद्धका
नादेनसर्वतः इत्युक्तोरामः प्रस्थितासह मेवस
र्वैर्वनेजगामविस्तरेणयतस्ततः षडंगेनकृत्वाःशा
ऊर्ध्वविहारार्थंतुकानने नानापुष्पदलैर्युक्तासखा
यस्तत्रवनेगमन् श्रेगताःसमयंप्राप्यकर्षमइवमा
नसे राघवानामुदेवक्रमोर्गेनास्तउरोहिगताः क
विच्छीत्रंप्रयातिस्मकाचित्संदेवगच्छति नूपुराणि
प्रकर्षंतीवादयंतीवमेखलां मुखेसेद लवेनेवभा
रेणकुचयोर्द्वयोः लज्जितामोउवीदेवीमनसेवं
विचार्यैव रामस्याग्रेकंपपुष्पंविचिनोमियतस्ततः
प्रश्नाहूरेयथोमेदंमरनेनप्रियेणतु लज्जयाभर
नसैवस्वयमेवासहूवोर्मिला यथैववनेमरंसायीस
खीभिःपरिवारिता। कविच्छीत्रंप्रयातिस्मकावि
त्संदेवगच्छति नूपुराणिप्रकर्षंतीवादयंतीवमे
खलां मुखेसेदलवेनेवभारेणकुचयोर्द्वयोः ल
ज्जितामोउवीदेवीमनसेवविचार्यैव रामस्याग्रेक
पपुष्पंविचिनोमियतस्ततः प्रश्नाहूरेयथोमेदंभ
रनेनप्रियेणतु लज्जयाभरनसैवस्वयमेवासहूवोर्मि

लज्जयालक्ष्मणस्यैव श्रुतकीर्तिर्वनोत्तरे स्वयमाच
वयस्याभिजगामराजगामिनी विविक्तेसैवनेस
वैनरानार्थः सहस्रशः सूत उवाच तदानींसम
गाद्याहरामेराजीवलोचने चीटकेसादयंतीसा
जानकीमनुगच्छती समवन्द्यमहाबाहोःपत्नीश्चैवैरा
ग्मतोतया अनुयातीप्रियायापश्यहंसिनीभिवाग
च्छंती तस्यावाक्यंसमाकर्ण्य रामस्सस्मिताननः
वाहुंभुजंगभोगाभंप्रियाकंठेनिधायच जगामा
दर्शयन्शोभांवन्यांवहुविधांतदा तस्मिन्वने॰
प्रियाः सर्वाःपुष्पाण्यादाययत्नतः मालांकृत्वातु॰
रामायप्रददुस्तावरस्त्रियः धृतांकंठेनदाराममा
लांपुष्पमयींशुभां तामप्यायकनिसाश्रीतोमुदेता॰
सोमहामनः विनासूत्रेणमालांतुस्वयंकृत्वावराय
वः सस्मयंतींप्रियामाहगृह्यतामितिसादरं माला
पुष्पमयींरम्यांसीताकंठेनिधायच वर्णयोःकर्ण॰
पुष्पेचरचयामासपाणिना सस्मयंतीतदाप्राहरा
मंमधुरभाषिणी सीतोवाच कर्णौमेभूषितौराज
न्गुणरत्नैस्तथैवच तस्यैवभूषितौकर्णौयःश्रु
णोतिकथांतव अन्याभाषास्वयंसीतापुष्पाण्यान
यितेगता जानकामावेषपद्मस्सगन्धमादायषट्पदः

1106

पुष्पाणि त्वपरित्यज्य सहजीतो जानकी प्रति आययते
नेत्वनेहस्राग्रुंकारेणाभिसन्त्वं विधुन्वंतीकरसा
वनदाडड्रावराघवम् मेखलोवादयंतीचत्पुरा
णास्वकेपदे रामस्यांकेनदावालासायधानसते
भ्रमा कचहृयेन रामस्यहृदयेस्पशानीवसा क
ऐठलग्नानदाभान्तिनमालेसर्णवल्लरी महसत्
राघवः प्राह प्रियोप्रीतिपरायणो महत्त्वंत्वया
दत्तंसयमालिंगनेनमे सस्मिताजानकीदेवीवा
क्यंपत्युर्निशाम्यच मदावजानकीदेवीपत्युरंगानि
सर्वशः पुष्पैर्विभूषयामास स्मयंतीसासलेवनाप
वेविहरतोनेघोराघवानो महात्मनो सूर्यश्चास्तंगि
रिंप्रायशिविराणिचनेयपुः रामादयः कुमारास्ते
सीताद्यास्सनराः स्त्रियः कृत्वात्वपश्चिमां सन्ध्यां शि
विपरेपटवेसमस्त शयनेलेभिरेसर्वेनद्यास्तीरेम
नोरमे सुखेनसागतारात्रीराघवाणां महात्मनो
इति श्री सत्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे सप्तति
तमोध्यायः सूत उवाच नादेन डिंडिमीनां तु चोधिताः
सकलाजनाः कृत्वावाह्निककर्माणिप्रनीतेमेचरा
घवे राघवोभ्रातृभिः साकं पूर्वीसन्ध्यामुपासवे
श्रीरुद्रराजराजेन्द्रप्रयानोहिमसरस्थलम् महत्यास्ते

ब्र॰स॰
पा॰
११९

नयासार्द्धंसीतयासहवीर्यवान् नरेमनोरमायास्वभू
मिभागानिलोकयेत् ततोमध्याह्नवेलायामरवस्याने
समागः समुत्तीर्यगजाद्रामोनिवासमकरोद्बलैः तस्मि
स्तीर्थेनदास्नानादस्नानानिभूरिशः वैस्नवान्यासिनः
सर्वान्विप्रान्वस्त्रलवारिणः भोजितानामरमात्रेण हस्ति
णास्वप्रुनदैहो उषितानाशर्वरींतत्रभुक्त्वावाद्यानितेन
दा मानः कालेनदारामोगमनायमनोदधे चचालमह
तीसेनागजवाजिरथैनरैः शिबिकाम्नावरोयानाग
ववानोनुदागता दन्तिणांदिशमालोकयमानासहनी
वभूः गच्छन्सरोवरंरम्यंददर्शरघुनायकः पप्रच्छमे
त्रिणांस्वहृस्तमनेनमहामतिः देवखानमिदंरम्यं
वैडूर्यपर्येरलंकृतं किंनामवनउगोसोमहेह्यहम
न्नामते समेतउवाच ब्रवगतपानामब्रह्मणोयमवि
त्रमः नयक्ष्मेयेमहाराजस्वर्गोयममनेप्रभ्रित् नयस
स्तुविनाशायद्रूपयोवनगर्विताः सर्वैदग्धाः प्रययाः
मासस्वयंवलसूदनः सवागतस्ततः सर्वांस्रवरा
मममनमे श्रालिंगनेददौनसोव्याकुलोभूदविस्त
नः कौपेनमहताविहः प्रणम्यावववरागनाः स्वयंवच
उवाभूतानऊगेस्थापनामिह पंचणायवऊगायलोके
ख्यातिंगमिष्यति कालेनमहतामीतायस्मात्सहस्रवी

119

जनैः रमणीसन्दोहैः स्नाप्यमानकामभिवाप्य तदाप्र॰
भृतिभो राम स्वारायात्र ये सेविताः स्नात्वा वमोचनेनासौ
कर्त्तव्यं करुणानिधे इति श्रुत्वा तदा रामो वयात्रकाः प्रि
याविताः निवासमकरोत्तत्र पश्चरेति लक्ष्मणोन्यहो सी॰
ताकरं करेणैव गृहीत्वा कामब्रवीत् श्रीराम उवाच प
श्य प्रिये इमा देव्याः स्नात्वा मोहं इमौ दर्शौ तत्करात्तव मा
देवप्रयाणविदर्णासये यत्नात्प्रार्थितासीता उवाच क
रुणेन दा सीताकरात्तमात्रेण गत्वा स्नानं विहाय तनाः स
न्ध्याः स्नाः पुनर्भूत्वा प्रणोमृस्नात्नयोः पवी स्नात्वासेम
न्यविधिवद्विमानात्वारुह्य सम्मुनः पश्यतो सर्वलोका
नो पश्यसर्गविरागताः तत्रागस्त्य हिताशीर्थ्यवभूव सौच
वीतले तत्रस्नानेन पापदोषः प्रमुच्यते व्रतेन तथै
वपार्श्वयामास यतिं सीतां सलोचना अत्रस्नानो गवांना
यमहिषीणां तथैव च जलपानाय जीवानां ऊसा वै
क्रियते त्वया तदा रामः सम्मुख्या यथा नश्को सावका
रतो नाम्नालोके च वै ख्याता रामरेखा च कीर्तिता तत्र
स्नानेन दानेन पापपूर्णानिः प्रज्ञायते तत्रैव मम वसन्तामः
शर्वरीं तो महावलाः इति श्रीसत्योपाख्याने सूतशौ
नकसंवादे पञ्चकसममः सूत उवाच ऋषिनागर्वरी
तत्रगमनाय मनोदये महत्या सेनयासार्द्धं जगामराघ

ब्र॰म॰
पा॰
३१९

न्वयान्तः सरहंसवपुनस्तीर्णो नौकाभिस्त्रसमेतनः नि
मित्तमकरोमत्रयत्रविलसद्धरिः स्वयं नत्रैवग्रामवद्ध स्व
मद्भुसीतामसमागता: उपायनान्युपादाय नत्र्यामेगलया
णयः प्रजोसमर्पयामासहर्जोनकायादपद्मयोः प्रणम्य
वरणेनस्यानस्थुःस्नापटवेषमन्त्र स्थितानस्थाः समी
पेनुमहांपप्रपतिज्ञानकीं सर्वांगभूषितां देवीभूदेव्यास्त्र
स्तनोस्तुभो गौरीकनकवर्णाभ्यांस्वर्णकौशेयवाससोभि
तो चन्द्राननोचन्द्रप्रभोरामस्यमहिषीस्तुभो गौरीकनक
वर्णाभ्यांस्वर्णकौशेयवासोभितो चन्द्राननोचन्द्रप्रभोरा
मस्यमहिषीस्तुभो हुताममणिशिरोमध्येधारयतीवरान्
नो नासोयोमौक्तिकेरम्येस्वर्णसूत्रेणानिर्मिते विश्राणा
सुन्दरीसीतोदिव्यं कज्जलोचनो कामबाणनिभेनेवभ्रू
युगेमनविराजितो कर्णयोर्मणिमुक्तानो नाटंकद्वयशो
भितो नीलनागाभयावेणाम्बुको विरत्नविचित्रया पृष्ठ:
सवलयारम्याहहिभागेमनोरमो देहे: छविवसलेनी
वीजानां दाडिमस्य च डोहद्वयेनग्रस्तौ नीवन्धूकसच
रक्तो स्वर्णहीनामणीनोन्नमालाकेदवर्वविभ्रती नक्षत्रमालावि
भ्राणाकेयूरकौसणिनिर्मितो पीनस्तननरामध्येशाटीभ्यनेवगो
पनौ नयेवभुजपोषुगमकेचुकेचांगुदेनच प्रकोष्ठवलयेनैवत
छेवकरसुद्रिको नाभिहृदवगाम्भीर्यजघनेनवमनोहरे ॥

नितंबोपरिराजेते मेखले स्वर्णनिर्मिते ऊरुद्वंद्वं
रम्भानरं भाति स्तंभनिभं ततो पादयोः कटके दिव्ये
णोहंसकैर्नया एवंभूतो च नौ सीतो राजलक्षणलं
क्षितौ सत्यामयौ निजौ दिव्याइ दे राजेते निरेस्थियः प
णेभुः पादयग्रेनभगिनीतेन येवच मासेमुखानवि
ज्ञायनाममगोत्रकुलादिको वानीलापेनदावकेसुशीला
राघवप्रिया नाम्नावदे महाराज्ञो मेऽन्नानि भूरिशः
भूरीणि वसुवर्णानि भूषणानि फलानि च मेऽनेनम
मनःस्थाने लोके ख्यानेवभूवह सनडवाच हनुमा
दत्तिणेवालेभणम्यचभुनः पुनः सर्वोमहूंगतानाम
रामो रात्रिं नियापच स्नात्वाचसरयूनोयदत्वादानानि
भूरिशः नत्वावसिष्ठरेपादोमेष्ट्याविधिवत्सज
गामनागरैः सार्धं नंदिग्रामेवराघवः मार्गे ग्रामाण्य
नेकानि तथा तीर्थान्यनेकशः प्रियायै दर्शयन्वीरो
नंदिग्राममेवनस्थिवान् दशवैशाखिकाम्सैवसेना
निवृन्मजम्भुदा नंदिग्रामे महाशुर्णेपदर्शनाम्नाप
नाशके नगरे न च नैवकुरुगी मैयेन्नेकथास्तवै
मोऽर्वीभरते प्राहृत्तमन्त्याय कृतांजलि भोस्वामिन्कि
यतोकेऽत्रसैनाम्नावात्रकीर्तये नच्छुन्वामरनः श्रीमा
नातयाराधनस्यच स्वनकैः सानयात्रातनामत्राभर

स०
गा०
२२१

नकुंडके शोभिते जलकल्लोलेयशैनाविधैः शुभैः न
ष्यापत्तिगणैः सर्वैश्चक्रवाकैरलंकृते सीतारामोचरे
पूज्यनानावस्त्रैश्च भूषणैः ब्राह्मणान्दानमानाभ्यां न
ष्याचान्यान्समागतान् तदाप्रभृति तत्तीर्थं लोके ख्या
तेव भूवह यत्रस्नानेन दानेन सीतारामः प्रसीदति ते
दिग्रामादृलिणान्तगयाकृपानयानरे तीर्थभरतकुं
डाख्येराजन्नेविमलप्रभे इति श्रीसत्योपाख्याने सत्तशौ
नकसंवादेएकसप्ततितमोऽध्यायः सूत उवाच तत्रस्ना
नावदत्तावराघवः सीतया सह प्रययौ सेतया साई रामो
रमणाके वनम् गता सीता स्वयं यत्र रामेन सह सुन्दरी
रामपादइति ख्यातं तत्र कश्चिद्द्विजोत्तमः उवास जा न
कीध्यायज्जराजीर्णकलेवरः वासे ति कास्ते विकावि
सीतायाश्च मनोहरा पुष्पाण्यानयितुं यातादद्दर्शभीति
पुंगवं सेनः शिरोरुहैः शुक्लैः जराजीर्णकलेवरं मत
साध्यायमानेन लम्बपादसरोरुहे वसंति कावने
ह ह्वा प्रणम्य शिरसामुनः आगम्य जानकी प्राह दर्शि
ते क्रियतां मुने: सूत उवाच नृपराणाश्च निशम्याते
देवी न्मील्य योगिना ददर्शाग्रे महातेजा रामेनाराय
णो हरिम् सीतालक्ष्मींततो हृष्टा प्रणनाम मुनीश्वरः
प्रयनः प्रजितस्ताभ्यां सीतयाराघवेणच तदा वजा न

कीं देवीं प्रणम्य शिरसा मुनिः रामपाद उवाच जयत्वं
पद्मपत्राक्षि जयत्वं राघवप्रिये जय मातर्महालक्ष्मी
संसारार्णवतारिणी महादेवि नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं मह
देश्वरि रामप्रिये नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं दयानिधे दया
वति नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं दयानिधे रत्नमो देवदेवे
शि देवदेवेशवल्लभे दारिद्र्यं त्राहि मां देवि कृपां कुरु
ममोपरि नमस्ते लोकजननि नमस्ते लोकपालिनि
ब्रह्मादयो नमन्ति त्वां जगदानन्ददायिनी रामप्रिये
नमस्तुभ्यं नमस्तुभ्यं जगद्धिते नमश्चार्तिहरे तुभ्यं
चपलायै नमो नमः परिपालय मां मातर्दासं मां या
वदागतं शरणं ते प्रपन्नोस्मि कमले कमलासने
त्राहि त्राहि महादेवि परित्राणपरायणे किं वक्ष्या
केन मोसीने जल्पितेन पुनः पुनः अन्यन्मे शरणं
नास्ति त्वमेव शरणं मम सीतोवाच यत्त्वयोक्तमि
दं स्तोत्रं ये पठिष्यन्ति मानवाः श्रोष्यन्ति ये महाभक्ता
स्तेषां दास्यामि सम्पदः यः पठेन्मानरुस्याय सम्प्रह्नाम
क्ति सम्भविनः सर्वसौभाग्यसम्पन्नो यन वाल्कीर्त्तिमा
न्भवेत् पुत्रवान् गुणवान् श्रीमोमोक्षा भवन्ति मान
वाः इदं स्तोत्रं महापुण्यं महादारिद्र्यनाशनं त्रिप्रम
मादजननं च त्रिवर्गफलप्रदं इत्येवं रोगमनपेद

न्वा रामेण संयुता वने तिनाय रजनीं विहारे वरमाभि
ये प्रातःकाले रमा तीर्थं स्नात्वा श्रीसरयूजले सीतया
सह यमी न्त्वा स्वयो भोगेन स्वस्तकः श्वालणेकुलवृद्धैः
च त्रियैर्नैगमैस्तथा वणिग्जनैस्तथा पौरैः सैनिकै
र्वेदविद्भिस्तदा श्राकृत्स्नवाहनैः सर्वैस्तयोध्यां प्रियप्रदैः
नटैर्नटैः सरण्याव सामागुमहरिवने मत्र पूर्वं रमानाः
घ्नतयस्ते पनिंड ष्ककं नाशाय किल दैत्यानां देवानां वि
जयाय च तदा प्रभृति लोके वनाम्ना गुमहरिः स्मृतः
इत्येवं कथयन् रामो गमनाय मनो दधे अयोध्यायां वने
सर्वैः प्रागुर्वैः पातिताग्रताः राजद्वारे समागम्य रामो भ्रा
तृसमन्वितः गजाडुमीयशज्ञाने प्रणाममकरोत्प्रभुः
रामे चालिगवाङ्गंप्रान रथापुत्रान्योनमः आनन्दय
वृमे देविहृत्वा पुत्रात् समागमात् कौशल्या च समिंगाव
कैकेयी च तथापराः प्रणेमुस्ते कुमारास्य परिष्वक्ता
च मातृभिः प्रणम्य स्वप्रणाम्य स्वश्रूः सीता च भगिनी
भिः समन्विता नाभिश्चापि परिष्वक्ता च स्वा स्वा वरान
वाः विजज्ञुः पतिभिः सार्धं से सेवे एव तिष्ठा पुनः इमा
नु नीर्थयात्रा वै रामस्य परमात्मनः यः शृणोति सदा
भक्त्या कथये द्वासमाहितः तीर्थयात्राफलेन स्यजा
यते नात्र संशयः इति श्रीसत्योपाख्याने हि समप्तिन

मोऽध्यायः शौनकः सूत त्वत्तः कथामन्यां रामस्य करु
णानिधेः यस्याः श्रवणमात्रेण मनो याति ऊर्ध्ववित
सूत उवाच शृणु विप्र महाभाग रामचन्द्रकथामिमां
अशोकवनिकारम्यां राघवः सीतया सह प्रविवेश वि
हारायनस्याः सखिविनोदभाक् सखीसहस्रसंभ
मो जानकी जनकात्मजा रमयामास रामं सा नाना
भावैर्मनोरमैः ह्रियाकान्त्या च शीलेन भक्त्या सीता
हरन्मनः एकदा जानकी देवी मालागुम्फमयी व्यया
न् स्यद्वै रामकेटेन्न स्वात्मानन्द दर्शसा सवात्मस
नि विंभेन स्वात्ममोहकरे परम् कौतुके रामचन्द्रस
केटदेशमनोहरे मानवकारसा बालानन्त सापत्न्य
शंकया एकपत्नीव्रतो रामो द्वितीयां न विभर्त्ति सो
इति मत्वा जगामाथ सख्या सम्भ्रमया सह अन्याश्चा
पि समाजग्मुः सीतासख्यः सहस्रशः ऊर्जा नरेस्त्रि
यो सीतां शोभयन्तीं मनवस्थिता परिवार्य नदानस्तुह
वो विंतापरायणाः किमियं मानमापन्ना सीता नैव को
पिनाकया इति शोचन्तिनाः सर्वा वीजयन्ति समन्ततः
परिवार्य नदाहन्याश्चामरेण स्वशोभिताः वीटिकां च
करे गृह्णन् सुवासनावरांगनाः काश्चित् सुगन्धहस्ता
व काचित् सिन्दूरपाणिकाः काश्चिदादर्शहस्ता च का

ब्र॰स॰
पा॰
१२३

विवेकन्तिकारीक श्रृंगारे वायपरागस्य सनस्य बान्याः पन
हृन्हे पनस्मिनेनेरे काविन्सखी केशप्रसाधिकाः वेणा
पुष्याणिकर्नेवजानकाः श्रीनिसेवना स्वयं गावेव
योसानिविद्वानवन्नसीनया नवकारनदावेणापुष्या
णासरभीणाव नद्दान्नसभगावालीशेवाच मेथिली
प्रति कृत्वान्नशोजलिस्सूवचनेशाह मैथिली सम
गोवाच निषेदेऊरुवक्स्मादालीकेशप्रसाधिका
कोनेश्रो निसमन्यन्नामसेत्वहिसलोचने सीतोवाच
सभगेन्नोप्रवस्यामि स्वान्तश्रोप्रमनोहरो ग्रहेयन्नः प्र
ऊर्वीणामालाके ठमनोहरो पनः केठमनोहस्यासन्
रीदिव्यभूषणो ह्यावभावप्रऊर्वाणाम्महर्षीकेवलोव
नो सन्देहीमानसीजानोराघवोन्याविभर्त्तिकि मनसा
श्रोतिप्रकेनस्यिताऊजेयन्निविना रुद्रामेकारणेनेव
सखीकेशप्रसाधिका श्रुत्वावाकं नसीताया जहासस
भगासखी नेनिनेनेतिपन्वानाशिरपाणीन पान्मनः
उवावसस्मिनोसीतोमातुहिसीहर्षीऊरु नष्येवोकंप
रेलोकेविरजायाः सलोचने नाटेनमम मन्नहः याविन
स्वयनिर्मया नप्रदास्यामिवेनायायकपत्नीव्रनेपति
विस्मन्यवचनेनन्नकथमेवप्रभाषसे याहर्षीपुस्नाके
हस्यानारीपंकजलोचना नाहर्षींपरपवादेर्याम्मन्न

निर्मलोचना उत्सुक्यादर्शयामास मञ्जुके निजपाणि
ना दृष्ट्वा सीतान्मनोज्ञं येनाहर्षास्स मनोहरे जहास स
स्मितायोगीवान्मानेगर्हन्नीमञ्जुः आत्मनः किलदोष
णवान्माने हि शपाम्यहं व्यथितो जानकीं दृष्ट्वा राममा
गत्यवाब्रवीत् विमलोवाच किं करोमि महाराज यस्य
सीतेवराननो विषीदेनी सखीनोनमध्येवेन्दुमान
नो श्रुत्वा तद्वचनेनस्याः रामः श्रुभुवुधीवरः विषाद
मगमद्धीरः श्रुत्वा देवी विषीदनी आसनाच्छीघ्रमुत्था
य सखीभिः परिवारितः गजराजगतिः वीरः पद्यामेव
ववालह आयातेन पतिं दृष्ट्वा सीता सहसोत्थमा
श्रमसुजगामसा वालाह्वया वावननासनी कोटिकन्द
र्पलावण्ये विलोकयन्ति मे तिके २३ गंधर्वराजप्रति
मे दृष्ट्वा मदमवाप सा प्रणामम करोत्त्वी त्याशावाच
वचने तिदं २४ आत्माज्ञातान्महाराज दुःखितादृत्वया
विना जीवयर्मेगता वाहुमाने कृत्वाव यिपमो २५
एकपत्नीव्रते राजन्या आंतिस्त्म मयाकृता तथादुःखम
नु भामा या पादो नवशपाम्यहं २६ एवंगिरं ब्रुवंतीं तोसी
तेन्द्रबिभानना आलिंग्यतोववाङ्मेशोवाचवच
नेप्रियो २७ श्रीराम उवाच नवश्रांतिस्त्वयाकायेप्रि
यनरे मयि सदैवहृदये वास करोषि नस लोचने २८

२१

ब्र· स· पा· ११८

एवमुक्त्वा महाबाहुः सीतां पीनपयोधरां दोर्भ्यां वक्ष
स्थले कृत्वा चालिलिङ्ग प्रियां निजां ३९ पाणिना पाणि
माहाय ह्याजगाम निजासनम् सीतया सह चासीनः
पीठे मणिविचित्रे ४० ननृत्युः सख्यः सर्वा लेभि ४१
रे परमामुदम् राघवेण समाश्लिष्टाः स्वेच्छाङ्गे मनोहरे
रहे गं वादयामास काचित्परमसुन्दरी वादयन्त्यपरा
वीणां कांस्यवाद्येन चापरा ४२ वंशिकां वादयन्त्यन्यास्त्वप ४३
णवं मुरजं मृदङ्गमन्या अभिनयं च कू रामस्याग्रे मनोहराः
नानाविधपरास्तास्तन्तन्यमानाः कलं जगुः रामे वरम
यामासुर्महिषी राघवस्य च ४४ सीतापुत्राः पुनः सर्वाः
क्रीडां चक्रुर्मनोहराः रामोपि रमनोत्सेहो रमयामा
स सुन्दरीः ४५ हावभावैः स्वकीयैस्ता नानाहां जग्राह मा
नसे भोजयामास ताः सर्वा मद्यैर्नानाविधैरसैः ४६
क्रीडित्वा स चिरं तत्र सीतया सह वीर्यवान् श्रान्तिनाश
पुनः सर्वाः स्वकीये राजसद्मनि ४७ इदं तु चरितं रम
रामस्य परमात्मनः श्रोतव्यं रसिकैः सर्वैर्भावुकैः प्री
तिपूर्वकम् ४८ श्रुत्वा पापानि नश्यन्ति रामे भक्तिः प्र
जायते येषां तेषां न दातव्यं गोपनीयं प्रयत्नतः ४९ अ
ह्वावने च वक्तव्यं रामभक्ताय शोनक इति श्रीमत्सो
पाख्याने सूत शौनकसंवादे चतुः सप्ततितमोध्यायः ७४

सूत उवाच कदाचित्सर्वतेरम्ये नानाशोभावलाभिधे
सीतयारमयामासाकेजगामरघुनायकः उद्यानव
नेनेरम्यासमीपेस्पतिलोनमा पूर्वभागेवपीठन्नाम्ना
विद्यामंडेभिधेमहत् १ दक्षिणेन्नगणेशस्यऊंचेप
त्रमनोहरम् निवासोपत्रशोभस्यनस्याच्छेषावलोभ
वन् २ रामस्तुसीतयासार्धंविजहारसखीजनैः सखी
भिः सहितायन्यासाम्नवशेनज्ञानकी ३ क्रीडोवका
रसावालापवैतेसुमनोहरे नानापुष्पैः समाकीर्णे
नानावृक्षैस्समंविते ५ वर्षायांश्रावणेमासिरम्येसोन्या
यवेनच मयूराः कोकिलायत्रचातकाः पक्षिणोपरे
कजेतिशानपास्तत्रमंडूकास्सघनाःपुनः समाकर्णे
गिरस्तेषांचमाहहामनोहराः श्रीहोलनायरामस
सीनावकेमनसात्दा रत्नैस्तस्वचितैस्तंभैरत्नवेदि
पुरस्कृतौ सरत्नशिरसोनौवनत्रदोलोविधायच
सख्योनिवेशयामासूरामवैदेमनोहरम् ९ तस्मिंदो
केनयासीनौलज्जयासस्मितानतौ रामचंद्रंयनस्पा
मेसीनौविद्युल्लनोपमौ १० श्रीहोलयंतिसख्यस्तास्सस्मे
ङ्गमस्यानेः शनैः रागंहिंदोलकंवामसल्लारंचकलं
जगुः ११ काश्चिन्नृत्यंतिरामाग्रेवाद्यंत्यन्यस्तथापराः वा
मराणिप्रऊर्वाणार पसीन्कर्षतिवापराः १२ नागवा

ब्र॰ स॰
पा॰
२२५

हीरदलेस्मिंश्चसगीफलसमन्वितम् रामचंद्रायसीता
येद्दंसमस्ताविजह्रिरे १३ चलेस्मिन्गेधिकेनास्तवहुभ्रम
नयोर्मुदा श्रीदोलेरेजतुस्तौ वसीतारामौ मनोहरौ १४
रत्नकवस्त्रपरीधानौ नानारत्नैःसुभूषितौ शीघ्रंचोदोल
नेज्ञाने भीतेवजनकात्मजा १५ सरवेतेकेदमालिंग्य
भर्तारंमुदमापसा उवाचसस्मयंनीसा मा शीघ्रं [illegible]
नामितम् १६ नदारामाम्रसवात्मा प्रियां वेदनिभानना
म् स्नत्वाकनकवर्णांगीनौ मनंपयोधरौ १७ कृत्वाव
तःस्थलेयणामामोदोलसुखमन्वभूत् सीतामुदाःस
गेयाश्चवायवस्तौसिषेविरे १८ जलविंडकणान्तोयाः
प्रकिरंतिनदाप्रभुं देवाःपुष्पाणिवर्षंतिप्रसीतेराघ
वेप्रति १९ श्रीलमसुखेकन्यासखीभिःसीतयासह श्री
दोलनविमानान्तप्रोतीर्यसनयासह २० पादुकावस
माकृस्याप्रियायाणिप्रगृह्यच पश्यनेत्रोमहाराजः प्र
चचालनिकेतनं २१ रामेच्छयानदावर्षो बभूवमह
तीयथि जलसिक्तास्तदावालाःकौसंभपरिधाणि
काः २२ जलविहंस्त्रचोनेन्यःपाटीरांनेस्त्यालेकैः
देहलग्नानिवस्त्राणि जलक्लिन्नानि रेजिरे २३
श्रयमस्मुत्रस्त्रहतागणां रमणेषु मत्र नश्च रामो
पिसीतयामार्दैनस्यानतत्रसमयान्तमुः २४ ॥

रानामाद्यरामस्तु स्रोनरीये रुछादयन् सरंगशाटि
कोवालोध्ययोगी हंसिनीमिव २५ गजराजगतिर्वीरः
स्वयंकोसंभकेतुकः नस्यन्त स्तोघ हत्त स्वछायामा
श्रित्यदेयनी २६ क्रिन्नवक्रेयतिंवीरस्यशाटीप्रांतेनतन्
न्मखं माजयेनीयतिप्राह्मयाम्रछोक पोलकौ २७
ऊरुलेरवयामासपाणिनासानघालकान् स्त्रिना
रामचंद्रस्यमऊटंपोंछनीमुद्भः गंधपुंवराजप्रतिम
मयोगैः परिपूषपनी रामोपिकेतुकेनैवप्रियायाव
दनोत्रुजे २८ परंपनीनां सवीनोन्नममाजेयहस्तन्नदा
ह्मानेनोजलविंदृश्ममौक्तिकांतिवत्निर्मलान् ३० अल
केरन्तनोगामे: स्ववह्नि: ऊषऊमयो: स्वरंगशाटि
कामाद्रीदेवीक्रिन्नविभूषणे ३१ प्रियायावदनेरामः
पंपंत्रेवमङ्गलेङ्ग: हदाममणिनध्यादिव्येनासायामौ
क्तिकेनयथा ३२ कर्णयो: कर्णभूषाणिरचयामासपा
णिना जहस्तलालदास रव्यालयो: प्रीतिं विलोकयव
परस्परं ह्रुवंनाम्रुपयंपनाम्रपरस्परे दोपन्यनेवलो
केस्मिन् विचनेनैवलम्पने ३४ आलोकिकेत्र दोपे
ममविचनेरामसीतयो: यत्रस्मिन्नेनदेवैवजनन्याशे
पिनारथ्या: ३५ धेन्त्रनेकश: श्याम: प्रणिपत्यवरा
नवं रथ्यशारोपयामास: सहीक्षेववरानना: ३६ सखी

व॰स॰

नेराघवेस्याप्यरथेमणीणविविशिने आधापश्चभवं
स्वागिणसर्वारेन्त्रःपुनस्तदा २७ पतनन्तवरीतेरम्येसीता
राघवयोःपुनः नवदेयस्यकस्यापिसुगोप्यमसि दुर्ल
भे २८ यःपठेच्छृणुयाद्वापियोवाद्वयाद्विचक्षणः २९
इतिश्रीसत्योपाख्यानेसूतशौनकसंवादे पंचसप्ततित
मोध्यायः ७५ सूतउवाच एकदाकार्तिकेमासिद्वीप
मालोचराघवःनलस्याःपुजनेवकेस्यापनेचापिप्रेम
नः १ सनक्रीडांचकाराथसीतयाप्रिययासह जितं
त्वयानदारामःमाहवाक्यंमनोहरं २ श्रीरामउवाच २
जितांकेसमाकर्ण्यपत्नःसास्मगलोचना उवाचवच
नेसानसमाजेयपरपनीतेयाप्रतिजितोहंभोदेविकिंक
रोमितवाधुना यत्वमिच्छसितत्सर्वंप्रदास्यामितसेया
यः ३ सूतउवाच जानक्युवाच यदिदत्तंत्वयेच्छाम्नि
मानसेदेहिमेप्रिय यध्यामेमानसेनाथतथाहंत्वार
हःप्रभो ५ आलिंगनेकरिष्यामिचोद्योयास्यामितेप्रि
य इतिश्रुत्वावचस्तस्यारामोराजीवलोचनः ६ इदंप्रा
रोरनेगामेयथेच्छसितथाकुरु नित्यमालिंगनेमद्धे
तस्यंदास्येरहःप्रिये ७ पुनर्धूतेप्रवत्तोतेजितजिता
रामेणजानकी जानक्युवाच जिताहंवचनयावीरत्व
यंदास्यामिकिंवद ८ मतोहंहिमहाराजजन्माथाक्रिय

नैपुना दासहृने सदा स्वामिन्सर्वदाने पदाङ्घ्रयोः ९
नम्यं किं न श्रदास्यामि मानसेन्त्र समर्पिते श्रीज्ञाक
रीमहाराज विधेयामामवेहिभो १० प्रियावाक्यं समा
कर्ण्य रामः प्राहृवराननो एवमेव सदा देवि कर्तव्यं
वचनं यामपि ११ सूत उवाच एतेस्मिकोऽन्तरे हृत्वा प्रिय
यास्मह राघवः श्रीकृष्णशिविकोरामस्तीर्थं शुभमहीय
यौ १२ देवं शुभमहर्षिं दृष्ट्वा पापेन युक्तानिन्द्राणान् का
र्तिके तीर्थराजोपि स्नानमायाति निम्नगाः १३ कार्ति
केषाघ्यगर्भे नितीर्थानि निखिलान्यपि नस्मिन्तीर्थम
हादिव्ये सीनया च सखीजनैः उवास नत्रयथमीन्याक
सवास विकीर्षया अयोध्यावासिनः सर्वे नरानार्य
स्तुभूरिशः १४ रामदर्शमकामास्तन प्याजानयदाजनाः
पटवेश्मानि शोभने शान शोभ्य सहस्रशः १५ आङ्कि
केकमेहस्नानं सर्वे पश्यन्ति राघवं फलेन्तु तीर्थयात्रा
याद्दमेव हि मेनिरे १६ पौर्णमास्यां नदीस्नानाद्दत्वा
दानानि भूरिशः स्वर्गद्वारे शुनः प्राप्य स्नाने कृत्वा नसी
नेष्या नदासीनाद्ददौ दाने सखीभिः परिवारिता सदाराः
सजिना विप्रा नानावस्त्रभूषिताः १८ भोजिताः परमा
न्नैश्च दत्तिणां प्रददौ मुदा रामोपि विप्रवृन्देभ्यो ददौ दा
नेः पुनः पुनः १९ अस्यां वाजानञ्यांश्च वभूमिं च शिवि

विकालस्तथा रामेणाभूरिशोदत्तास्मणानामेव भूसुरान्
वियायवोजलिं रामो ब्राह्मणानिदमब्रवीत् श्रीरामउ
वाच स्वयं विप्रास्तत्पादाब्जध्यानकेचैवसज्जनान् ॥ श्री
यत्नेलोकनाथस्त्वरमाकोनोनसंशयः ध्यानकेसज्ज
नेयेनकरिष्यंतिमहीतले ॥ गमिष्यंतिपरेलोके
मुक्ताभोगांस्तुभूरिशः सूतउवाच ब्राह्मणैर्वीक्षिते
विप्राराघवसम्बन्धिये ऊचुः प्रांजलयोभूत्वादत्वाब्रा
शिषमनन्तमा विप्राऊचुः भगवान्नारायणो देवः श्रीमाल
त्मीर्नसंशयः श्रेयसे सर्वलोकानां भवतीर्णोसि मा
यया ध्रुवयोः सज्जनेयेननथाध्यानेनकीर्तनैः करि
ष्यंतिगमिष्यंतिपरलोकाम्परंनराः कीर्तिवैयाव
नीलोकेभवनाद्देवहृतनम नदारामः प्रसन्नात्मासी
नयासहवीर्यवान् पश्यतां सर्वलोकानां प्रणम्यहि
जगवान् आस्थाय शिविकां रामः सीतापि शिवि
कांस्वकां विवेशाभवनेरम्यभोगैः सेवैरलंकृते ३
ति श्रीसत्योपाख्याने सूतशौनकसंवादे षट्त्रिंश
तमोध्यायः ३६ सूतउवाच एवंच फाल्गुने मासि राघ
वः सीतयासह चकार विविधाक्रीडा भावुकानां सुख
प्रदो वहिर्नामानि नभूरीणिरामस्यपरमात्मनः नराकरो
मयावकमण्यवर्षणानेरपि शौनकउवाच ब्रूहि सूत महाभा
गकृपांकृत्वाममोपरि

फाल्गुनेचकथंरामो विजह्रेसीतयासह ३ सूतउ
वाच जानकीफाल्गुनेमासिसखीः सर्वाजगादव
शंवदे फाल्गुनोमासो होलिकाक्रियतेमुदा ४ होलि
कोत्सवंमयाकार्यं वैदेह्यावचनेनतु गायेत्सोनर्मणेच।
ऊर्वीशंचक्रेमनोहरं ५ हावभावप्रवीणास्ताःसीताया
बवयोः पुरः विक्रीडुर्वि[illegible]क्रीडनयोर्हीसाय
वायताः ६ अरुणान्तोदमादाय विकिरेसुःपरस्परं
रतिभिः सिच्यमानास्तरामेणापिवरानना ७ सी
ताकनकशृंगेण राघवेसिषिचेमुदा रंगकुंडेचरामे
णस्वहस्तापिनामुदा ८ रामेणापिसमानीयश्र
सहारंगकुंडके पानपित्वास्वयंसीता विक्रीडेसप
तिनामुदा ९ स्वपाणाकंचुकोरामउसीयणमसूभव
न शैदेवनाम्नरंगस्मचहिर्निर्गमनस्थिवान् १० नदा
सखीभिरालिमस्ब्रणिरक्तैःसमेतनः कमलेनेग्र
युगेमवकर्नेकामाउपस्थिताः ११ निरंजनेवमेनाम
सोजनेनद्वविघ्यति विवायिमनसाप्तेवंगमनाय
मनोदयौ १२ अंजनेनैववदनेमेष्यराकर्नमयान्स
कर्नेव्ययमयात्नोकेहास्यायकिलयोषिताम् १३ न
दापलापितोरामः प्रहसन्नृपनेदनः जानकीरम
यामासहत्संगेरत्नुनायकः १४ प्रेम्णाजगोपकैकेपी।

ब्र· स·
पा·
२२८

रामे शासति मानवे आगता योत्र सीतायो सखीनो च
गणैः सह मेघवाकथयामास तामथो रामेव गोपिने
श्रैवमभवेन रामोगुणो भूताहिवर्नेने नदान्त केकयी
राज्ञी रुष्टा वैमेघरोप्रति स्वयं निर्भत्सयामास मेघ
रो रामसत्त्विको १७ इवाव स्मितो सीता स्वयं देवीन्न के
कयी रंगेण क्रियतामस्याः सीतेकमललोचने व
स्त्रागीव ऊर्मूलानि क्रि चानि कर्ण्ये महेष्य स्तनउवाच
इति श्रुत्वा ववस्त्र स्याः सीतायाश्च सखीजनः रंगेःना
नाविधैस्तानस्ता पयोचक्रिरे मुदा कज्जलपाखरामस्य
नेत्रे केर्णे सस्ययना नन्तनस्याः कपोलेत्र वके सर्वे सखी
जनः समभ्यादर्शयामास मुअ रंगजैनीगने हस्तानव
दने सस्यमेघरालजिताभवत् पलायनपराजाता ग
मातिस्वति मेरिवे यत्न स्मि वे नेरामः केकेयीभवना
त्पभुः निर्गमसहसा सस्याजननाभवमेयया कथ
न्नेतासि सर्वी सोस्मिन्नेनरमायसिः केतुकाडन
रीयाद्धतरविहस्त रंगजान् ययेकेजनेनोहस्तानस्य
स्थोके पयानच प्रहसत्रेवश्चैवेजिविवधैडववालकः
मातानवदनेत्र समाजेनी सेनयाणिना ददर्श जानकी
प्रामोसखीभिस्सम रंगिणी सस्रेहस्तानदासीनाल जि
नावाङ्ग विहिया वभूववासितायोगीनिवाप्यनसखीगणे

नवकन कष्टं गेन्न सभ गायेद्दैजवान् सीमासख्म
वावापस्यनोदेवि मेवव २८ पुत्रस्त्वदीयो मोरगेः
श्रिश्वयिन्नापलापिनः इदानीं नववांकेन्न साधुवमवि
राजते २९ सिक्ताभेकेवुकीष्टेगेवेस्तागिवमहूर्मेहूः
महीयायावयस्याश्वरक्तहूर्गोनवेजिताः ३० इतिवा
केनदानस्याः श्रुत्वाचैव जगाद सा कौशल्यावाच
सोपालेभमिदंवाकेनवक्तव्यमसायग्नः ३१ भवती
नोभयाहीरोसमांकेवसमागतः अयंवैफाल्गुनो
मासः कोऽस्मिन्नज्ञायतेवद ३२ महासोपूजनेसी
तेममपुत्रायचेष्टिते इत्युक्तावद्रवस्तागिरस्ताभिभू
षणानिव ३३ कौशल्यामददौताभ्यः पुत्रप्रीमेस्मिता
नना नदानज्ञानकीदेवीपाणिनायाणिमग्रहीत्
रामेकमलपत्राक्षेववनेचेदमब्रवीत् गम्यतोप्रियतः
वैवमंदिरेमेमयासह तदारामः समग्न्यायमाज्ञामा
यथोसदा सहसन्त्रियमासाकेसखीभिः परिवारितः
विज्ञहेनच्चागम्यरामोरमयज्ञोवरः इत्येनसज्जनोरा
मभिक्रीडेतिजवेश्मनि इदेनवरिनेरम्यफाल्गुने
नयकीर्तिने यस्मैकस्मैनदानव्योगोपनीयमपत्नः
स्फतानसहनेयस्क्रामेनिंदनियोनरः नश्यावयेक
दाविज्ञनस्मेइह्णायवावकः पुत्रकेदर्शयेत्रैवसूमा

बं॰स॰
या॰
२२५

ष्ठ हमपि सर्वं इति श्रीमत्योगाख्याने सूतशौनकसं
वादे सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ सूत उवाच ऐहिक्यामिति मिते
य त्ने दशमीयात्रिथिर्भवेत् दशहरावसा ल्लेषा दशपाप
निहैन्तिया श्रीश्रोनाममन्नन श्रैव नस्मिन् रामो मनोद थे
विहाराय सरय्वाश्च जले पोने न सीतया गच्छ सीतेमया
साईं सखीभिः परिवारिता विहार्वैक रोष्यामि सर
वा निर्मले जले इत्युक्ता राघवः श्रीमाज्ञना नाज्ञापयत्
दा स्वाप्यनो सरहस्तीरे प्रतिसीराः सम्भूरिशः आज्ञया
रामचंद्रस्य तिरस्करिण्यश्च प्रेषिताः शिबिकां सम
मारुह्य सीता याच सखीजनैः गच्छन्ददर्श रामो यसी
नोचैव सखीजनान् शाटीगोनेन सुम्मरानो मालया च
विनिर्मितम् उत्तरीयेन यानं हत्रान कान्ति वशोभि
ते निःश्वासवायुहार्येव दद्दर्श पथि राघवः शिबिका
नोपदेश नवनीवेः सोपानन्नोपयो शोभनेनत्रपया सि
नाले कुचै र्धनस्तनः निवेवहृदयमे यान्तमेहे माशिर
शोभने मल्लिकानां च पुष्पगुच्छले भूपनम तः
भ्रमरो गायमानो हि वचनं च पदे पदे यतः गणनानिव
पुष्पाणां कुर्वंत्यान्ति यम तस्मनः ॥१॥ सयोनीनोचवा
लानो मखवस्रे दो वधूवह् शिरीष कुसुमेनेन गंडलग्नेन बा
पतन् कर्णादपि पुनेत्स्वामभेव रामो वलोकयत् ॥

१२९

नाभिः साकं महाराज्ञो जगाम सरसन्नदं ॥ १४ ॥ अश्मरोभि
र्घ्याद्देवो मेसा किंन्यायपथ्याहृषः दुर्गामूर्ध्वदिक्षोभागे
सरस्यस्यैश्वराज्ञने ऊर्मिभीरत्नसोपानैर्हैमपुष्पैः हरणो
भैनैः सीताविनस्य रामस्य वनिताभिर्मुनस्य च नसा
स्नियैविहारेन मानसे समवभूव ह उमी येषि विकाम्य
स्तरामः सीतासावीज्जनैः ॥ १५ ॥ सोपाने पुदद्वर ग्रीव
पुरैर्हंसकेऐनान् नेषां रावेण हेसास्वविवशाः सह
सा भवन् ॥ १६ ॥ सोपाने भ्यस्तस्य समेवाः स्त्रियश्चापि जले
विशान्त सरघाश्व जले पुष्टैनिमिनकेर्विवर्जितम् ॥ १७ ॥
रामस्य वाज्ञ्याकुष्ठाः शरणस्त्रेणयीवरैः नारीनिर्न
वसेलग्रे जलेन घावभूव ह योने स्त्रिनस्तद्रामः ॥ या
र्सम्यो वैवजानकी उयाम्नवाम रोनोत्रवमाघेराघवः
स्त्रियो श्रीराम उवाच पश्य सीते पङ्कजे वसे वनेत्र स
खीगणाः आसोवैवागरागेणराज्ञेमे सरसं नदी आसो
पादन्तस्वेषांनेजले नचवुन्नः पुनः नदे जनेन नौका
भिर्वारिणाधियनेमुहूः ॥ १८ ॥ जलरागेनकुर्वतिनय
नेषु सखीगणाः पङ्कजानीव राजेने नेत्राणि विकचा
नि च यषां यवगुरुत्वाद्वनितेवस्य वगोरवान् जलेषु
कानवेननैकैस्यरैर्वर्द्धवाहुभिः स्त्रेषोन वरनतिस्म
श्रमीनवसखीजनाः अवनेमाः शिरीषाणां शिरोम्यः

ब्र· स·
पा·
१३·

पतितमाजले निम्नगायाः प्रवाहेन्नयोगिन्यारिस्रवाहिते
मुक्तानन्यांपदेभस्ययोषितोननमेडले मालेवराजते
नन्नमुक्तानामिवनिर्मिता जलावनेस्मनाभिलक्ष्यैवे
चक्रवाकयोः विलासिन्यस्तनेसीनेनलसाप्रोभोपये
दिवे नीरस्थिताः प्रगायेतिवहोसेनावरांगनाः मदे·
गजलवाघेनकस्तोधानेमनोहरे कौशेयरकवसेन
जलाईनत्रराजते नितंवेपुवनीतानवदेरशनयाव
यन् जलसंगात्ववसस्पमेजन्यामोनमेवव मखाभि
वेदनेसिक्ताश्चलकास्माईतेगागनाः व्योतेनिजलवि·
हेम्रकपोलोपरिलेविताः भासोवेरणविराजेतेजले
नेवेविहूनितामः नागइवविशोभतेहूहमोगेपनस
नः जलाद्रीश्चपिशोभोनोभेज्जः सवीवरांगनाः स
नउवाच नासोविहारेसेवोस्पसहयामासजानकी
सीतायाश्चित्तोरामोमोभिस्नायानयासह जलेवनी
घरामाभीरेमेरामाभामनोहरः संधेविलोलमानस्य
प्पारम्पामनोभवः यथावन्योगजेन्द्रस्तगजीभिस्तन
दीजले नराधिपेनताः सवीविरेजलाः सशोभनाः
इंद्रनीलमणिप्रणमेरामेताः पंकजेस्तणे
हरितभिस्त्रापिसवर्णोस्थसवर्णोगपः सिषिचुस्तां·
ताभिः साईमहाराजोगंगायासरया॥
ते ३९

दिव अमरोभिस्तूयमानो वरराजरघुनंदनः एवं क
न्ताविहारेणनव्याकूलेनमचवः स्थितायाप्यालोकपा
लासक्तिः सरेनौचजानकी एवं हृष्टप्रियो रामः पाणि
नायाणिमग्रहीन् पदवेश्मनदारामोजनामधिपपा
सह रामः सीतानन्याबाल्योवेषकन्तामनोहरम् द
न्तादानानिविप्रेभ्योयानानानारूकरंजः पुनः रामासी
तामुपादायविवेशनिजमंदिरम् इतिश्रीसत्योपाख्या
नेसूतशौनकसंवादेअष्टसप्ततितमोऽध्यायः ७८ सू
तउवाच एवंरामोरमानाथो विहारसदैवहि मानरे
पितरेभ्रातृभिःरामान्भूमान्सुवैवीसत्या १ प्राणयामा
सनान्रामोविनोदैर्मंगलैर्मुदैः साकेतनगरेरम्ये
नानारत्नैर्विराजिते २ सत्याचैवामलाचैव पुरीवा
याप्रकीर्तिता अयोध्यानामविख्याताइहलोकेन
पैवच नत्रराजगृहेरम्येनानारत्नैर्विभूषिते अ
योध्यानगरेरम्येरत्नमंडपशोभिते ४ अनेकरत्न
संकीर्णेज्वलनार्कसमप्रभे प्रावासैरुन्नतैर्युक्तैर्दि
व्याकारतोरणे अनेकगृहसंयुक्तेरथिनेविश
कर्मणा स्वर्णरौप्यमयैः शृंगैः संकुलेसर्वतोगृहे
नीलस्फटिकवैदूर्यमुक्तामाणिक्यतोरणैः स्तं
भयिस्थलेरम्येसर्वदेवनमस्कृते सरसीरमा

ब्र॰ स॰
पा॰
१३१

सायद्दिव्ये परमशोभिते हंसकारण्डवप्रमोदैर्नाना
भूतविराजिते प्राकाराट्टालतोलीभिस्तोरणैःका
चनैः शुभैः सद्रूपवेषैः सर्वर्तुसुविभक्तवनखण्डै
रनेकभूमिप्रासादैर्बहुभागसुविकल्पे पद्मोमल
सङ्गीयाभिर्वीणिभिरुपशोभिते ॥ देवतायतनैर्दि
व्यैर्वेदघोषैश्च शोभिते वीणावेणुमृदङ्गाद्यैः शा
वैरुन्नहक्षकैर्युते सालैस्तालैर्नारिकेलैः पनसैरा
मलकैस्तथा नक्षोवाश्वकपित्थाश्वैरणोकैरुपशो
भिते आरामैर्विविधैर्युक्ते सर्वर्तुफलपादपे पा
लतीजातिवकुलपाटलानागचम्पकैः करवीरैः
कर्णिकारैः केतकीभिरलंकृते निवनेवीरकर
लीमातुलिङ्गमहाफलैः लसद्वेदनगेयाकैर्नाग
वैरुपशोभिते देवतास्वप्रभायुक्तैः त्रिविधैश्च सुशो
भिते सद्रूपाभिर्वरस्त्रीभिर्देवस्त्रीभिस्तथाहृने श्र
हैः सत्कविभिर्युक्तैर्ब्रह्मस्वनिसमेधिते: वर्णराजैने
स्तपापारैः कलहंसैरिगाहमे श्रेष्ठैश्रेष्ठश्रवः स
र्दिव्यैर्देनिभिर्दिगाजैरैव नस्मित्राजगृहेरम्यैनानारत्ने
विभूषिते शेनः पुरे मदागमाराजमे सौनयासह सिंहा
सनेमहादिव्येनानारत्नैर्विराजिते वामभीतोसमालिंग
राजेनेरत्नुवेदने सतोसेलापवत्नैर्भक्तामीक्षफलप्रदम्
सत्वीजनै

स्तव्याससद्भिः किंकरैस्त्रस्तशोभितम् स्मर्यते सदाका
मेमकामोवसुरूमुरुः एवंध्यायेत्सदारामंजानकी
पतिमव्ययं ॥२१॥ रमंतेयोगिनोयस्मिन्स्मानेदविदाम्ब
नि इतिरामपदेनासौपरंब्रह्माभिधीयते रामोमा
नापिमातारामोभ्रातारामोमहारथः आत्मारामोयते
रामःश्रीरामःसर्वदावतु ॥२२॥ इदंनवरितंरम्यंसीतारा
घवयोःशुभं श्रुत्वाख्यानमयानम्यशौनकेदंप्रकी
र्तितं यत्नेयशस्यमायुष्यंपुण्यंपापविवर्द्धनम् सदै
वश्रूयतांलोकेमंगलप्रदमुत्तमम् चतुर्वर्गप्रदंसे
नक्लेशान्नृणामुपकारके यत्नेनकुण्ठयाह्यापिवाच
येहासमाहितः उभौनोराघवमेधेनव्यासवाक्यमिदं
शुभम् वाचकस्ययथाशक्तिरज्ञोरूपीन्महामनाः
मंगलानिप्रजाभ्यस्तन्येभ्यस्तुसदैवहि साधुश्री
विप्रभूमिभ्यःश्रीशोदिशतुमंगले ॥२८॥ इतिश्रीस
त्योपाख्यानेब्रह्मोत्तरपुराणेसूतशौनकसंवादेनव
सप्ततितमोध्यायः ॥७९॥

ब्र· स· या· १३२

132

पु॰मा
१

ॐश्रीगणेशायनमः ॐश्रीमल्लंबोदरेशानंनंदनावेदवर्थ
न गिंवुवल्लीकंदरीशंनाशेयक्षेमहाभुज १ ब्रह्मादिस
ह्निकन्यो माचगिवमहालसः ब्रह्मोऽद्भवक्रेभाग्रेविघ्र
नव्याऊज्ञाननः २ केज्ञोद्भवसंगोनोमिधारनीमिवमार
नी धार्नेराक्षसमासीनोवम्ंकर्णवनेसिनी ३ वेदेसङ्ग
रुपादाज्ञेयन्तकपालेशवेदनान् जायंतीसज्जनाःसघोस
पंवाणिवपारगः ४ कदाचिन्नर्मदन्तीर्थयात्रासुहिमपथा
मिकः सुवःपौराणिकोव्यासशिष्योधर्मार्थकोविदः ५
नैकतीर्थमसिस्नानःसमगान्नैमिषालयं नत्रायसप्तद्विज
वाणैर्वहितेप्रऊतात्रिभिः ६ मूर्तिमद्भिरिवादिमैर्वेदव
शेगपारगैः दिगंबरैर्मुक्तकेशैरतुपैश्चमरीचिपैः ७
ऊष्मपैफेनपैःसिद्धैःपापकर्मपराङ्मुखैः शाकवल्कलसंहृ
णीयैश्चशिवध्यानपरायणैः ८ शालिकैर्वल्कलसंदो
हविंतनस्त्रीणीहायनैः परिषिक्तिनमार्गैरौशापानशु
हकावकैः ९ वल्कवैःसामगैर्दैव्यैर्यज्ञवागगणपादकैः
ऋग्यर्ववैणरुगतद्वैपरिनःपुरभिनगिरिभिः १० वङ्कवंमा
गिवमतिंशोनकेहेदसेषुने शिष्यैरुपेतंश्रीमद्भिःगी
वीणगिवबासवे ११ हृष्टेवामुनीसर्वैर्वास्तंमोविनप
वानुश्चविः प्रयतःप्रांजलिप्रह्वःशिष्यवाकृष्णमलो
वनः १२ नमालोकामहातेजाबासत्यालसास्तिराजितं

संज्ञातो जीव हृष्टात्मा प्रसन्नश्चाभवत्ततः १३ हर्षगद्
दया वाचा तमुवाच मुनीश्वरः पृष्टोऽत्र महाभाग भा
ग्यवानस्मि सांप्रतं १४ अद्यमे सुभवान्प्रज्ञो यन्मे दृष्टिप
थं गतः सर्वी भव महाबाहो चिराद्दृष्टः कथं भवान्
चिरं जीव चिरं नंद संसारेऽस्मिन् शुभाननः निःशेषा सन्
मास्थाय महानमनघात्मक १५ श्रावनीयोऽसि हृष्टोऽसि
व्यासशिष्यशिरोमणिः कस्मात्स्थलागतोऽसि त्वं ब्रूहि
यथातथ्यं कथयस्व कथामेकांक्षामि तां हरिश्रियो
चिंतितोऽचिरकाले मे हृदये परिवर्तिनी नत्वया सह श्री
भूमौ संदेहतिमिरापहः १८ एवमुक्तः शौनकेन स
तस्माद्विभूषणः मुनुवाच प्रसन्नात्मा विनयानतकं
धरः १९ शृणु विशेषाव स्वामिन्यतोऽहमागतः प्रभो
स्वदेशदर्शनात्साद्दृष्टिमाकरुणानिधे २० आगाव
हं गतः स्वामिन् तीर्थे पुष्करसंज्ञिते स्नात्वा पीत्वा च
सेनर्थसागरपिन्नगणानव २१ ततः प्रियागतो मथु
नामाय गोपायनाशिनी नस्यां मग्नगणास्तोत्रीर्थ्यमने
कानिह्रिजेश्वर २२ स्वर्णयामव सस्नाननरः काशी
मुपागतः वेण्यां चैकस्व वेण्यां गंगुकांड्जलहाश्रमे
येनसन्नांतरेव स्नानतः सागरस्नेनतटे त्रिरात्रमुषितो
ब्रह्मचर्यगोदावरीगतः २४ मीनामलकनद्यां वध्याः व

१५

८

२३

पु॰भा॰
८

गोदामथोनदीं कृतमालां च कावेरीं निर्विंध्यां ताम्रपर्णि-
कां २२ तापीं वैहायसीं नंदां नर्मदां ग्राममवानहं पयोष्णीं स-
रमोक्षश्रीमहंदशोणनदद्वये २३ लोलोहमक्षद्वं नीविश्वनाय
सौचनिषेविनो निवर्मसायसंचैवायान् गत्वाचमेवनीनदी
ननःप्रयानःप्रयनःप्रेमणानो विंध्यवासिनी २७ निवृष्पवो
विकारणेपनगदूयनिवारिणी नत्वा॰॰ त्वाजगद्दात्रीम
हामायांसहरीश्वरीं २८ सिद्धसेवं सदारम्यमामवान् कु॰
हिसेस्तनः यनेष्वनोपुनीर्थभ्रवजन् गनेगवानृविभो २९
कुरुजांगलकेहद्वायत्रागाद्गवानथः व्यासमेत्रोमहा
नेमाश्रुकदेवःसनायवान् ३० वालीभूनोनुनिवरःश्री
माविगनकल्मषः श्रीकलयदयिम्सीनिस्समानस
सेचरः ३१ नभोगगनिनिहमर्थराज्ञःकलिंगिशिरोमणेः वि
रकस्समहावाहोविसमूयने ३२ देहादिसकलेवस्तम
लभूनयनमने यदव्ययागनस्तत्रनस्यानुग्रहकारणं
३३ सुन्वानमागनेदिव्यमुनिभिपरिवारिते गनीहम
पिनत्रवसेस्थिनस्तेहनुग्रहान् ३४ सुनाविस्तकथा
नत्रभवयाशाविमोचनी विनायेस्यजानेथीरमेहिकामुषि
कीगतिं ३६ निराकम्यहरेस्यानंसनसेवमथयते न
थानेकाःकपीसुतावलरानमसादनः ३७ ग
नेपरीसिनिस्यानमनोवंनेमसुनमे ॥ ॥

यत्रगत्वानशोचंतिस्सहृयांनेश्वनृज्जनात् ३८ नैनत
च्छित्रमितिज्ञात्वाहरिलीलाश्रुतेःकिल सकलश्रावस
न्माचैनावस्थानकंसनेव ३९ दम्युशाकेभवेत्कर्णेजन्म
नाशिनष्टकाले नायथाराशिन्साधुसंमतः . . . . .
दगिनेसैवेनयन्त्रिमाःसंश्रितिभवनामहे मासवान्स
त्रिरेणाज्ञात्वाभवनःकलिनोभयात् ४२ सदज्ञाम
पश्चामियांकर्नात्मयशमाधवः धन्यास्पतुगृह्लीनो
स्मिवन्मास्मरथसनमाः ४३ सत्सभागयनरेमूटमस्ता
नज्ञल्पकेऽपरः ज्ञानेवप्रतिलोमेनमूर्खपरिश्रमा
निते ४३ एवमुक्तस्तनोधीमान्वेदवेदांगपारगः शौ
नकःप्रष्टवाचेदंमहत्सनसुसत्तापगिरा ४४ साधुसूतम
हाभागनिश्चोपासिभवानिह नत्समोनास्तिलोकेप्युवे
दव्यासहृष्णालय ४५ ज्ञमेनेवदस्वायधन्यस्पृशिवि
स्यते नकश्चित्वहनेविदुःसंदेहानोचमोक्षन ४६ इ
तिश्रीस्कंदपुराणेमलमासमाहात्म्येशौनकसूतसंवादेना
मप्रथमोध्यायः १ शौनकउवाच सूतिमध्याद्यामा
सामेश्वरार्भेचतुर्नामयःश्रुतिमासस्सकस्तामीहस्म्ये
धीयास्तुकस्तदा १ तस्मिन्किमहत्कर्तव्यंजनैस्ता
नादिधर्मभत्रैजयसानोवासादेभानंवाकिंतुभराय
नो २ नुघोत्कतेनकोदेवः किंफलंवाप्रयच्छति अन्य

५.

९·मा
३

बद्धहिनः स्नानवर्ज्जितेनगुणामेदिर ३ नरायेप्रविज्ञायेनेय
रभाग्याच्चवर्ज्जिताः मेनकोपीडितानांनिसेरोगाणः पुत्र को
ष्मिणः ४ जडमूकादोषिकाश्चहीनविद्याः कुचेलिनः
नास्तिकालेपदारोग्गनेनराःपरमेविनः ५ नष्टास्नाभय
संकल्पाःनीणकन्याःकुरूपिणः विश्वासपरमायोनास
नेनड्ःखभागिनः ६ पुत्रकलत्रासुपिन्त्वियोगिनः
... शोकदुःखाग्निसुक्षोगास्तेसर्वसुखविवर्जिताः ७
पुनर्मेवेनितयात्वेत्सर्वजन्मनेनशुनेनच पठितेनापिवीर्णे
ननारीनामप्रियोभवेत् ८ वैयव्याधुत्रदोभाग्यहीनोगत
इरायपः दुःखपीडनदगोत्रान्वीतदुःखान्विनिसिभो ९
नष्टहितेनमयाद्युपेनपीनोभवेत्सनः सर्वतःसर्वशास्त्रा
नियानेव्वमसिप्रिय १० स्तन्पुत्रस्विदेवाकाशुनासंन्ह
प्रमानसः प्रसन्नवाचनहृषीकेशंस्मरन्— दयगोचरे ११
सूतउवाच श्लोकाग्रेणविनेनहिमराजर्शिखामणे
श्रीकृष्णंयाडुजनयोपृष्ठःपप्रच्छयमविन् १२ धार्मि
काःसमसंयोग्यकुंजीहृदयतोषकः यशाहूताजिता
पार्थाःलेषनोष्टनराहुजे १३ समस्तमग्निसंभूताकृष्णा
कृष्णासनार्दिना व्यालक्ष्मानिचवासासिदेवकीसनई
स्तिनी १४ भ्रनुत्तममयोक्त्वामयानाःकाम्पकेवनेत्रा
नष्टनोनश्चागम्यवासुदेवःप्रतापवान् १५ यादवेराह

नः श्रीमान्स्नात्मकिसम्बरैर्वरैः इक्ष्वाकान्वयोद्भवनया
म्हीनवक्रान्महाभुजान् १६ जटिलान्मूलिक्वनांसपो
वालीमयिनाहरंशी भक्तदुःखेनानिद्रःश्रीसर्वदाभक्तव
त्सलः १७ दग्धुकामस्त्रिलोकान्मायामेराक्षसान्रमापति
चक्रेकोपंसविस्मान्मामृकुटीकृतलोचनः १८ युगांता
नाग्निसमाकारकोटिकालकलेवरः दृष्ट्वोरुक्मिणी
नाथोद्विपस्त्वत्रिवसागरे १९ सीतावियोगसंतप्तः सा
त्ताहृशरथात्मजः तमालत्सनदावीरोभीलकोज्जा
नवीपशुः २० उग्यायस्त्वनवान्विसंभवायजगन्नोवि
भुः विद्रोनानजमस्वग्रंक्रोधाग्निसमलेक्षते २१ अर्जुन
उवाच देवदेवमहाबाहोत्वमस्तुजगदीश्वर नायत्स्प
कोपस्तमयःसंपश्यानेदयप्रभो २२ भूतमन्वामवेत्ता
धमभक्तेछोपात्तविग्रह नत्वद्न्यामनपेक्षमेतत्सपदेवस्त्व
णान्नगन् २३ कृपांकरुजन्नाथसाधूनांचपरायणे
कंसकेशप्रचाणूरमुष्टिकारिप्रमर्दन २४ श्यामवर्त्मा
ध्विवालेयस्तनियामक ग्राहिग्राहिमहाराजजगदीत
त्वदाश्रिते २५ नक्रोधदग्धेकःस्त्रानात्मामेवानविसेव
र इतिस्तुनाननामाश्रुफाल्गुनःपस्तीरहा २६ वीतरो
षोहरिःसौम्योम्बुभमेस्त्रगलत्मीवत् सर्वेभ्रुभमेस्त्रग
लत्सवत् सर्वेभ्रुभमिमेत्रतारावरमंजला। २७

पु॰मा॰
४

ननः कुशस्थलीनाथं नगनामादिकारणं मारणं भक्तसे
ज्ञानोनारणोभवसे ननः २८ शोभने दहने देवे लीलीगा
त्रयुरे हरि ननाए छन्नीमसेनो ग्रजः मछसिमोत्पयत् २९
सुन्वेनह्मगवाक्कालक्कस्याहिकनमर्दनः दध्योम्रहनेः
मांसंस्त्वः सिद्धसेवियक्कजः ३० ध्यानामास्यसन्दहगीपा
वालीस्तनसानानो वक्रमारभनेमस्त्रेयल्कनेयर्मसूनना
स्त्रीकलस्पएराजन्महाभागर्भसंयर्मभूनोवर मस्नोव्हलद
रः सायौमदन्येनकरुहहर ३१ श्रुतकमेणनेवस्येमस्ता
नामनरेष्टयक् मयापिकथितेनास्तिकस्यविस्तरनः
प्रभो ३२ मयादर्योवैमासानख्यासंवत्सराः लवाः पक्षाश्च
नाडिकाः यामार्द्धयामाकनवो मुहूर्तोग्रयनेशुभे ३४ सा
यनेश्रुगसंख्यानेवतुर्युगमवक्रमात् नवोगणवाकदाः
नृपाः कें यपल्वलनिदाराः ३५ श्रोषधीद्रुमसस्याश्चवला
रावैणवादयः वनस्थाः श्रुजग्रामगिरयः पतनानिवे ३६
पनेसर्वेमूर्तिमन्तः एज्येनेस्यापिनोगुणेः नम्येषांक्वविद
ज्यास्तित्रसूर्ध्यामजनभ्रमाः नमूर्वेजनसंख्यायमविप्रभुव
र्जितः ३७ सेसेयिकारिसननेनर्थ्येनेसफलप्रदाः सा
सन्तियोगिमाहात्म्याययोपांडव ३८ अधिमासमस्तुम्न
नः कदाचिन्नजर्ज्यभाः नमूर्वेजनसंचोयमविचार्य
मयानके ३९ यथोपमलनासोस्तुरविसंक्रमर्जितः श्रस

३१

शेषकर्मकसङ्खसर्वकर्मवद्दिञ्छन: ४० स्तुनैनगह्वनेलो
केनिरूचोगोहनभभ: तु:गिवनोनीवसेत्रस्नोमस्तुमेगो
चकारस: ४१ न्हहमेविंनपन्दीनोमासमेसोशरणंगन: वे
नसागविंनयन्कालेनछावजगदीस्वरं ४२ गनावेङ्कोंट
भुवनमास्थिनेयरमासने मोनलि:भुरनोभृनावेहन्नस्न
लनेत्रयो: ४३ अयिमासउ देवाधिदेवशजगनिवास
नगहुरोभूपनयेनमस्ते अनाथनाथाखिलविस्वपा
लगोपालवालाग्रणनार्गिहंत्रे ४४ याथ्याविभूनेनि
मिराजश्रीपेलस्यकोलेनकरामिनीचा विमोचिताः
वारिपिव– सेनोनथेवमांपाहिरघुमवीर ४५ यथादे
वकौकेसकनसनसाविरंगाहजीएंगनेद्रोउक:
जरासेवराजन्मनीनामहीपास्नथ्यापाहिमांरूविमनीना
थवीर ४६ यथाजामिल:केलिछ्योवलाया कयोनो
जरायात्तसेनीगिरा: दरिद्रोकुचेलीद्विजोशापितस्ते
विभोजानकीनोवनाथीशपाहि ४७ यदीयेपदद्वंद्व
मासाक्रषेरंगनादायदोसांगमाय क्रियानोरथीशेवयिं
सीद्विदानाकथंजानकीजीवनेनोभहेम: ४८ यदीये
छयाशीनमामैनिकस्मलेन्वेलभेरुस्थलस्थनलीश:
जउन्वेसरेज्य:प्रभुनंद्दिनेशोसमांरुक्मिणीवल्लभ:
किंनयानि ४९ स्वन्वेवविरनामायदाशमासंयदाशमा

पु॰मा॰
५

३

यंयदाराजन्नभूषणाःह्रुणोय — विनेहनन्तेणान्माश्रु
विलावन ५॰ नम्रुवाचहृषीकेशःम्न्रोगमथिमासेउव
स्मितेवनस्वनस्वविमिश्रुवउःखमग्रोस्मिसोग्रने ५१ यन्कि
विद्धिनरोजनन्दसाश्रुददामिने नमन्याह्राजशारणेउ
नःशोविनमर्हसि ५२ पतिनाग्रेमहाबाहोकिंउनस्म
न्समोजनः मलोकेविद्धिमजरमउःखविनिर्दोषवर ५३
त्नामत्रउःशिवेनेहस्त्राविस्मिनामेउरीगनाः कःकामा
स्तिनेयनेत्रत्रेद्दरेसमागनः ५४ ग्रुयिमासउ विभो
हेस्मिभवान्सर्वनात्ताने किंविदस्तिने वराचरगुरु
स्तामिन्सात्तीसर्वस्यवेनसः ५५ कूटस्थःसर्वतेसो
स्मिनवपाइतिनेकियन् किमनेवेत्स्मिउग्विनेग्र्भ्या
ग्पनरस्वरहे ५६ नयापिस्रुणउमेमूमनउः कारणम
ज्ञनम् सामान्यधर्मिणःसर्वैस्तत्वैर्जीवेतितिनेनवा ५७
ह्रोनन्नमापन्नोमस्त्रुमेवाभिनेदति तणोलवा
महन्ताम्रयन्तामासादिवानिशो ५८ नोमध्यिकारमप्रु
भिर्मोदनेनिर्जरायथा नमेनामनमेस्वामीनमेकस्मिञ्च
पाम्रयः ५९ निष्कर्माहंचविहिनःसर्वैःसंभूपदर्शनैः
मलमामोनिषिद्धोयमिन्संयास्तेमवेतिहि ६० नस्माद्वि
नस्मिञ्चामिनेवजीविनमनस्महे ऊनोविनाहरोमस्
सर्निमदरायःकथंस्वपेन ६१ ननक्रुकपमहाराजयने

चेन शिरोचने नजीविष्येन जीविष्येऽत नः भनरुवावहु ९१
विज्ञम्मिउरनः क्रमासोपि मासष्मह्हाराजयनेचेनसिरो
वने नजीविष्येनजीविसेषुनरुवावह्न ९३ विज्ञम्मिउ
क्रविरनाः सोपि मासस्तदाविभो विसेज्ञोनियपापाद
मूलउपागनः ९४ विसिन्नापरिबन्सर्वीमदशार्मवि
विलोकनान् ममापिकरुणाज्ञानापरिपूर्णोनरा
पिय ९५ इतिश्रीब्रह्मांडपुराणोत्तरखंडेनममास
माहात्म्ये विज्ञसिनीमहिनीयो ध्यायः ॥ श्री
कृष्णउवाच शृणुराजस्तेनोहन्ने नृस्त्यामिवनमनः ने
त्रावलसमादिष्टाः सुपर्णाः पननोवरः १ यस्त्मारुनपे
तेनजीवयामिच सादरं उत्तिनः पुनरेवाहनेतन्मेरोवने
विभो २ याहिमारुरणेशाननेरिसरवेविभोगोपीन्हृ
यदावाग्नी स्त्रीहिरादीनवीनक ३ नमवोचमहाभागदी
नेमेशारणागने वेपमानेसदानेकैविलपेतमथीरवन्
श्रीविष्णु ...... साधुसाधुमहरस्त्रे षयन्मामनुस्तनोभवान्
यनेत्तमिंनदमाप्यं सेरैरार्षिगणैरपि ५ नम्मभयेनाक
ग्रापिशोकवान्हशपनेजनः नस्मात्त्वमखिसलसर्वा
पिकवशोभवान् ६ यतेनाम्नाजगत्सर्वंवेनशोकमभये
भवेत् ननदस्त्वंममसादर्शपनाम्नासापिपोभव ७ की
र्तिलत्स्पात्रभावेनवलेनपरिनेनच सोरिवीर्यशरण

४

पु॰मा॰
९

6

ज्ञानप्रज्ञाधैर्यपराक्रमैः ८ वैराग्यवीर्यधर्मज्ञानप्रतिमा
नुपहास्यैः सौभाग्यसौख्यलालित्यगुणैश्वर्यपराध
र्यैः ९ सदा संतोषिककरुणाकेलिदाक्षिण्यसौष्ठवैः वि
द्याभरणादिभिः सर्वैर्धर्मार्थधर्मैः सदुक्तिभिः १० एतैर्
भैर्गुणैः शुभैः नतमः पुरुषेष्वहं सततं स्यादभिज्ञामने
विदेषोपुरुषोत्तमे ११ नमस्तुनमनोपाहि इतोहं भव
नः प्रभुः मत्तामेवचनेनाम विख्यातेपुरुषोत्तमः १२
नाममात्रेण सर्वेषामपि ये निकेतनं किंपुनस्तात
दानादिवल्कपाणिरनान्यना १३ यथाहूनेजरैवक्रो
डनसेवीनमोनमः विष्णुयमिन्विषोदोपमुद्धरामिभ
वाणीवान् १४ तथानसपिभक्तानोडः खदारिद्रव
ङनः भविष्यसित्वगनेत्याप्तधनामरिनोयथा १५ स
वैमास्याकृताः काम्यानिष्कर्मस्मैमयाकृतः कामदाः
सविमेसर्वेनिष्कर्मफलदोभवान् १६ अथ्यज्ञादिष्वदा
नारोययेमासाधिपाः स्मृताः त्वदीयोस्माहूकामदाः स
विमेसर्वेनिष्कर्मफलदोभवान् १७ अदित्यादिष्वदा
नारोययेमासाधिपास्मृताः त्वदीयोस्माहूमध्यसो
त्वयिसन्कर्मकारणं १७ सर्वकर्मविनिर्भोक्तामोक्ष
दोहंनसेशयः अकामोवालकामोयायकुर्वध्यवरेत
मुभे १८ अंनेनवल्लभवंनेयत्रमोगासनुवयः नत्सर्वदा

हस्तद्भुक्तोस्म्यसत्यमेव वदामि ते १९ यद्गत्वा न निवर्तन्ते
भोगांस्तेन त्वयास्मि ते यदर्थस्त्वं महाभाग यतितो ब्रह्म
चारिणः २० न यस्मादेति सन्तन्ते धार्मिकालोलयाग्नि
नराधीशास्त्वपि सदैव स्वैरिणः २१ त्रैलोक्योद्भवभो
क्तारोऽहं यस्य तेजसा सम मत्कारणमत्युग्रं न जा-
नन्ति केवल २३ शृणु भद्र प्रवक्ष्यामि ज्ञायते येन शाश्वि
नः सकामकर्मिणः सर्वे माप्तिमाप्तिर्भवन्ति ते २४ प्र
भवः कामनिर्मुक्तास्तेन कैवल्यदायिनः कारणेन
समेकार्यसर्वदेवतानिगच्छते २५ आधाराधेयप्रत्येवं योम
यानीतो व्यवस्थितः यादृशी कर्मणोऽवस्था तद्रूपो दे
शकालतः सर्वोपकरणेषु वकालो हि बलवत्तरः
यादृशं कालमासाद्य क्रियते कर्म मानवैः २६ फलं तता
दृशं लब्धं यस्मात् प्रयः सम्प्राप्यते अतः कालस्य माहात्म्य
नकेनाप्युपगम्यते २७ शकस्त्विह महीपालो नो वीजाना
मिव लोकमे फलान्यसहसान्येव ज्ञायते कालयोगतः
पकत्वं न समस्ताभैः सहकारैर्नसांगिना लभ्यते काल-
योगेन यथा पक्वं कृषीवलैः २९ यावत्तर्गमयत्येष सग्रामि
नवीर्यसम्प्राप्तिः पक्वकालीद्रूनासोपि कालेन प्र
शमान्वितः ३० तस्मात्काम्यमाप्तं सकामविहितं नरैः
न तत्समाहितं यस्मात् फलदं भवेत् ३१ किंचिद्योगा

निह्वालम्भपस्त्रालोकान्तरंगताः तत्रज्ञेयात्समासाद्यप
नेनिह्लीणकर्मिणः ३२ निर्वीजकर्मिणः सर्वेक्लिश्यन्ते
मतिसेकदैः नपिसद्धर्मसिद्धेनिस्तरणोत्तमभूषणाः ३३
समाश्रित्यचर्यैर्यैर्णातस्मिन्कालेनिरामयः कालस्यास
प्रभुर्नित्यमहमस्मिनवेनरः ३४ तस्मात्कर्मफलस्या
स्मिसंख्यानेनैवनायते निष्कामेवसकामेवकर्मासि
न्मत्कृतेनजनैः ३५ भक्तिमुपदेन्यस्तमय्याधीशेमहात्म
भिः अस्मिन्कृतेनवैः कर्मवलादादपिसर्वथा ३६ यथा
भूमियनिर्भागसीयघहेनसंभवति सवकर्मणामतेनान
वेत्कसविन्मुकरे ३७ अनेनानन्दसुखावाप्तिरेतेमोक्षफले
भवेत् विमुखेह्लायगतिमिरैर्निर्मलोजायतेनरः ३८ ना
स्पियोन्नतिनोदानाः दानस्नानतपोविताः सर्वसत्कृ
ममहिताः देवतीर्थगुरुद्विषः ३९ जाग्यन्तेदुर्मुखोदुष्टाः
परभाग्योपजीविनः नकदाचित्सुखंतेषांसमेपिश
शाम्बृगवत् ४० निरस्तकत्वमभवंतेपमलमासेतिदाभिका
नानावर्षिव्यंतिसर्वदानेसततंजानाभूमोडह्कनकारिणः
जानापिनरकेस्थितिः ४
१ अस्सभाग्याश्चशल्यविद्या
कद्योनममाहात्म्यवर्षैर्वर्षैन्तीयके ४२ अत्र विशेषकृतो
जीवाः कुंभेपाकेवसंतिते शोवेतिसततंजानाभूमोडह्क
नकारिणः ४३ पुत्रमित्रकलत्राणामशोकसंकीर्णमानवाः

विलयेजितपन्नेमेवत्तुःखद्दावानलेशिवेरे ४२ महाराणो ब्र
ह्माण्णंगुणिनोदीर्घजीविनो सहनदानविज्ञानेसा
हसनोधैर्यशालिनो सत्यवानोवदान्यानोधुत्राणेशी
लवर्जितो ४४ नेकपंसत्यमेदन्नेयेषामज्ञाननेोग
नः श्रीमान्पुरुषोत्तमोमातोवैस्तवःपुरुषोत्तमः ४५
ईश्वणामाधवेनेदिव्यासर्वालंकारभूषिता चन्द्रांशीलसं
पन्नाहृमेनारूपवतीसमा ४६ शुभगादर्शनायाेगेन
पन्नावलक्षणाभिनी कुंभस्तनीसुरम्याभान्तानापिप
निभानना ४७ पदविन्यासबानपलालीनामरसिंधुगा
खांगरंगेणसविरावलीचकणकोद्भता ४८ स्वरसि
जितेविनेशानरुणीपतिदेवता आज्ञाकारीसहापस
ह्वेदेनावरनोभुभा ५० ईदृशीसुखदारामाकथ्यनह्य
मनाशिणी नस्याज्ञानेनगतोमातेर्विस्तवःपुरुषोत्तमः

५२

भ्रातरःपदिताःशुद्धानयोवनशालिनः सभिन्नाइव
मानेनापराक्रमसहूनारथः ५१ विज्ञागाविक्रमोपेतास
भगाःकीर्तिवर्द्धनः निदेषमनुषमुष्यासमदनसव
वित्तकः ५३ ईदृशाःकथमाप्यनेनहृत्तेनपुरुषोत्तमे
सहृत्तेनकिंचिदप्यवनदन्नेदानमर्थिनी ५४ सुरयःस
मुखःसुरःसम्यवाणुणाभूषणाः दृष्टैदिमवलोपेताःअ
भ्रमामरसेनराः ५५ वनरोगुणासंपूर्णाललनागमा

दृढे ममक्रोधोनाक्रमतेसनतेसात्विकःसनतेहृणी ५६
सर्वांगशोभनोजीवजातमात्रोपिभाग्यवान् यत्रयत्रम
यान्यग्रेयतगामिस्तत्रतत्रतः ५७ लोभोयमुप्रमादश्च
क्रोधोनाक्रमतेसदा ईदृशोजायतेनेनःकश्यपेनन चा
र्विनः ५८ देवकीनंदनोदेवसेमामेपुरुषोत्तमे श्रया
वाजगदानंददायीशीनोञ्भूषणः ५९ दिनेशोवाग
एणाधीशोचंडिकाभक्तवान्सदा महामयामहालक्ष्मीवृ
यमोत्तविदायिनी ६० सर्वोस्त्वाहृज्जपिष्यंतिजनाःसर्वे
ममात्तया त्वदीयमेतन्महात्म्यत्वज्ज्ञात्वेकसविह्वि ६१
ज्ञानत्वमाक्रबिगणाद्वत्तोस्मजिमदन्हते नागस्त्वामर्च
यिष्यंतिमच्छेदपरिपालकः ६२ सर्वेषामेवमासानां
त्वमयप्रोमभविष्यसि यथोत्तमोगमासीनोकिरीटोराजते
जैनैः ६३ इत्यादिष्टपतनोभासेतनमेतन ह्रिमोभवेंश्चिने
सर्वमाख्यानेयन्त्रसोहंत्वयामम ६४ जननीयोवनोच्छे
नापानरोगविज्ञायते सौख्यलेशोपिनस्याञ्जैनस्याच्छावे
कलेवरः ६५ प्रेताइवनितानंदाविवर्तंतिमहीतले ह्री
पुवयनन्यमहीनदीनमनःकृषः ६६ भवानपिमहारा
ज्ञादाव्रजनिषेविनः नज्ञानासिमहात्तानमासेषोपु
रुषोत्तमे ६७ नत्वयापिविशेषेणासेवितःपुरुषोत्तमः
प्रतःपरंपरेशानमासोपनागमिष्यति ६८ विप्रप्रियोम

ह्यामासीभवनाकानवौकसां प्रसादनोगनामाख्यः पंचै
तेभवनामिह ६९ श्रीमद्विद्यैसिविद्यानापाद्दैघसमन्विते
वैकर्तनोविकाशच्चस्तरणीहृतगोतमः ७० द्रोणीद्रोण
सौवलेभ्योभयंसंत्रस्तवेनसां वंनवासस्तवंघसजनापी
गडःशिवनो ७१ वनेव्यासमसादावविद्याशायनतमरे य
तेन्नपगानेस्वर्गसिनोस्रास्मिसमशने ७२ नहियोगपरि
क्लिष्टैनेज्ञानःशकुषोनमः सापनेजायनेराजन्मवि
घ्यसमभावनः ७३ किमत्रभवनाक्रन्नेपद्ग्विष्यन
विघने सर्वेडःखंमयेत्तेमेभविष्यु ...... तेजसः
पांचालीयंमहाभागापूर्वजन्मनिसुंदरी कस्यचिद्धि
जमुख्यस्यपुत्रीजानासमध्यमा ७५ कौलेनगच्छता
नस्तेनादशवार्षिकीरूपलावण्यललितानयनभाग
शालिनी ७६ वरवरान्यसेपदाप्तिनरैकैवपुत्रिका व
लभातीवनेनेयंशालिनागुणसुंदरी ७७ ललिताप्र
त्रवशित्वंनकदाचिन्मलापिना साहित्यशास्त्रकुश
लानेनावपिविशारदा ७८ अनेवसेनवकुरानान्या
मुविपश्यामभवत् शुभाशुभगुणज्ञानसोऽभवेतिवल
क्षणा ७९ यनयान्यस्यवीसीस्वपुत्रयोव्रकृतस्पृहा वि
नयंतिनदावालान्योवंममकथंभवेत् ८० गुणभाग्य
निधिर्भर्त्ताभवदामेमनाकथं एवंमनोरथस्यांतेनजगा

ममनस्विनी ८१ किं मत्वा वा विहितो मे कथं यास्ये सुरेश्व
रे कवामन्वयाति क्षेके वा नीर्थमन्तपास्त मे ८२ सखे मे स्व
नसैं दर्शलोकान् प्रमनोरथान् ममाभाग्यप्रमगो न॰
हृशेपेनेममनवजन् ८३ प्रसादेज्जनको मे पितन्दनास
हशोवरे अथ्यसाहूसरवीहं देनेन मानवनी दष्टो ८४ ना
हमस्मि सुखामीनासुखिमो ममजामयः अन्नभाग्यवनी
कांचित्काफिपरलोकगा ८५ एवं चिंतयती बाला मनो
रथमहोदधौ निमग्ना तिकलिलाशोकसेविद्यमानसः
मेधावी ऋषिराजोसौ विचचार महीतले पृथिव्यां मि नि मिते
नविविन्वमहशोवरं ८७ नामवान् द्विजमुख्यसनिभा॰
समनोरथे सुनासकोपाभाग्याभ्यामथ सेकल्पजं
अवापदैवियोगेनज्वरव्याधि सुदारुणं स्फुटन्सर्वांगसे
... ८९ कन्यादानोकसेक
हृणिमित्रहृदान् यरानवेननः
ल्यभग्नविनो निराशायः निरागयोनिविहनेसम्स्हा
गमलालसः ९० सचलनयनान् भ्रमन्स्वच्छामामगवन्
खितो नराः मदिरामनेगखिगरानइवागमन् ९१ अग
छत्रवमवनेनिपणानयरानलेयावत् सुनामादाचेपिन
रेहवनेतृणान् ९२ नावमगाहसंजानोभूसुरोमामन
स्मरन् भाविनोर्थवसेनैवनवामसुमनोरथः ९३ गो
विंदविसुराजगत्त्रिवासदामोदरायरा ॥ ॥

प्र॰मा॰
९

८६

८८

वरावराणां श्रीमत्प्रभामालयचक्रपाणे मायाहि देवेशज
गन्नयेश ९४ दरावे विम्रवम्रस्नूत् विन्न्रः समन्तनन याग्रतः
प्रसन्नो जगन्मामाद्दैपादावायहिजाग्रणी ९५ सानिवीस
पितः प्राणाहा हन्नाम ध्यावति भ्रं के हन्ना पिनु दे हे विल
लापसुरः रिविना ९६ क्रूरदीवविरकाले विलपप्रभुशायी
डिना उवाच पितरं वालाजीवमानमिवानुतः ९७ स्नहा
पितः हपाहरिन नयामाणपालक कस्नाकेमानिया
मायगतोसि मे महामने ९८ पिता विवाहिनामाबाय
वैः स्वश्रुरेनव भर्मास स्नाकुमार्यस्मि गतिः कामेभविष्य
ति ९९ कन्या प्रयानसमपः हननस्नेमात्नमत्कने श्रन
पायेव नोमानप्रहोस्मि निगमालयः १०० कथं निस्नाम
हे स्नन्येने गमधनिवर्तिने प्राज्ञमेने द्विजश्रेष्ठ कात्रमेश्वी
विनेस्नहा १०१ श्रहेपायोवीवेवाप्तं विधिउहिन्त्वनस्ल
नमानामस्मिन्नाथी दोलोकान्नरगतः मम १०२ इत्युक्ता
प्रखीपपामाद्रुतुं ववदनेपितुः स्नकंकंटकरोदानोस्नेद्र
रोधंवहेरया १०३ श्रुत्वानत्रिनदं विप्रास्तेपेवननिवासि
नः किं किमेन दिनि किम्प्रिन्क्रनोयं दारुणो स्वनः १०४ मे
पाकेषः स्वनाशाहः करुणः अयनेकृतः इतिनेसंभ्रमोप
नासमायेनसत्सभाः १०५ शोकसंतमसमनसोहाकार
परासिद्वाः हेमाइव निदाचान्तावाम्रवापरिपीडिताः १०६

पु॰मा॰
११

10

दृष्टश्रक्रषिराजेनैतस्यनोकस्यकलेवरं समाश्वासननं
केनोकामस्वाधायननंतु १०७ ज्ञायाचिन्तभुविनसर्वेग
नाहेस्वेनिवेशने निवसेन्मोनननस्सांश्रमिमेवनयो
वने १०८ व्यतिक्रान्तःप्रभाविन्यादिनेनुन्नस्वेमेवहि का
लेनकोपिवकमेवालामाश्रमम्मारक्षा १०९ चिंतयानो
नरस्तेनयतिमाश्रेद्विजात्मनो ११० इतिश्रीब्रह्मोत्तरख
ण्डेउरुबोनलमाहात्म्येऽरुणगिरिउआख्यानंनामसप्तमो॰
ऽध्यायः २ श्रीहंसउवाच निवसन्मोननलस्सा
मश्रमेवनयोनने दारुणाविपरीक्तिशोहिमाको
पद्मिनीमिव शून्यकाननमासतोशस्यभ्रष्टोमृगीमिव
गलद्बाष्पोगद्गदकज्वलत्वयनयेकुजो १ निश्वासपर
मोदीनोसेकटोवमृगीमिव चिंतयेनामपश्यन्नीडःख
पारंहकशोदरी २ नामासमसादभगवान्भविष्यवलनो
दिनः परहद्ध्याकषिदीनःपरमाःकोयमेतोमुनिः ४ य
दिलोकनमात्रेणत्रस्येदपिशानकानं जटाकलापसे
क्लिन्नःसात्स्यादिवसदाशिवः ५ योननेन्मापिराजेन्द्र॰
सेशावेगतिप्रसादिनः निनरोकर्षिणीविद्योददावसे
महजिनः ६ येनाहमपिभूपालचक्रवर्तिनपादुकं
श्रुश्रूषितोऽहंनोत्सर्पणयथान्यः३मानकवित् ७ रथ्यसे
योजनेराजन्तरुकिन्नएपाकुसमाकरे जलेमेयथयनी॰

वालामहेंनानसुमेयस्ता ८ तीव्रकोपपरीतांगशशा-
पवतितेनानदा साक्षाद्दृष्टो यासंभूतः कालरुद्रइवापरः
प्रशेनतपः कलस्य हस्य साक्षाद्दिव्यफलं महत् इतिव्रतेशि
रोरलाचहृया गर्भसंभवे १० दुर्वासस्सासुमेधावीव्रल
एगमिवमूर्निमान् नैकतीर्थजलक्लिन्ननरामालरस
ह्रिता ११ तन्माधोनैसमालोकाक्रुमारीशोकसागरान्
उन्मज्जनेत्रकमलेमार्जेनेस्तुभाषिणी १२ ववेदेवर
ऐमर्द्धामनेरद्दनकर्मणः तन्नासासुममानीयवा
लीकिजानकीयथा १३ अहूनयडहारोहाक्रूषिराजेन
पहिने अर्घाद्दिकियपासम्यक्त्मैरुद्धावधैरपि १४
तत्कृत्स्नसखमासीनेउपासोवक्रीसरे भामिनीसाग
नेवाकमववाचसुभलोचना १५ सागतेतेस्तुभगवा
न्नत्रिगोत्रविभूषण हंदारकहतेब्रह्मयमादपंचम
नीश्वर १६ लसत्कदेवकिंतक्जटाभाररविराजित
सराभ्रम्भिज्ञानन्तचारित्रभूषण १७ पंचमेतस्मि-
तिमात्रेणनैकडसनमेत्स्य सर्वसिद्धिसमृद्धेकस
धोतिभ्यानदर्शिनान् १८ तन्त्वानन्नावहृह्णावदुर्मी
श्रयंविलोकय मदीयेऋषिणाईलयेनग्रस्तमस्म
हा १९ कुतोयिगमनेसाधोतीर्थाटनमिषेणकिं मे
भाग्यायासमसूननभाग्यलेशोनवैविभो २० अपावाम

प्र॰मा॰
११

स्थितः पुण्यप्रभावेणेरितः प्रभुः श्रीमद्दीवलनेत्रल्लनन्द
णामघविनाशकृत् ॥११॥ कृतप्र— द्विजेशानमवामिसत्व
यान्वहं भवादृशोपदस्पर्शो तीर्थकोटिसमो भवेत् ॥१२॥ उ
क्त्वा काद्विजस्तनान्तस्योन् श्रीमधोत्रवी तस्मिन्नेतु
निराहे देदुर्वासागिरिशात्मजः ॥१३॥ दुर्वासोवाच साधु
साधु द्विजस्तेने कुलमभ्युपनेनया मेधाऽत्रषेःस्तनपसः
साविचेन सेमेथसः ॥१४॥ कैलासादहमागच्छन्नत्र स्नाने
धर्मशीलता तच्चरित्रश्रुतिश्रीनस्तपिनसेहयंत्रितः
वद्दाश्रमसने प्रामस्त्वयासंपूजितोस्म्यहं गमिष्यामिव
रोरोहं श्रीमद्बदरिकाश्रमे ॥१६॥ द्रष्टुं नारायणं देवं नरशक्र
मनद्वयम् नयस्मरंतमेकाग्रेश्रनगोग्रे विरसेस्थिते ॥१७॥
तुष्टकामासि सत्त्वेषाण्णानद्वदस्त्रविस्मिते —नराधि
मदोषे नवाकिनासिप्रहीमनो ॥१८॥ ऋषिस्तनोवाच ऊ
षेर्हर्शनादेवसेश्रष्कः शोकसागरः परतोयिश्रमेभा
विमन्तंवहनमात्मना ॥१९॥ किंनवेत्सितयत्स्वाविममः
शोकस्यकारणं ब्रूयात्त्रूयोमेकश्चिद्दप्पनेभुवि नकिं
नः ॥२०॥ नमानानपिनाश्रानानमिद्वेवबांधवः कुमारी
नवभर्तामेनसकोप्यतिवर्तते ॥२१॥ शंपोदृिश्यप्रयशणा
मिसालाभून्नाविभातिमे कोप्युपायःसहद्दृष्टोस्तिपेनमे
दुःखलेतयः ॥२२॥ दिशानेगिवसंभूतेहषलोभेननोभवेत्

२५

भवेस्मिन्व्यवसायोस्मिन्नमेकश्चिन्सवस्वमदः ३३ भवेन्मे
वेह्यजनकः किमुकालेद्दिवंव्रजेत सर्वोप्यालयः सखिन्मो
मेकिंवाकस्यास्तिडःखिनी ३४ वावयमन्कासत्रकेदीकिं
मैगावसुंदरी ध्यानेवाचकथ्यिर्हिवोकोरुरायमभरंरंजि
नः ३५ रुषिरु भुएरसुंदरि यत्नेनकस्यापिकथितेनमे
वक्ष्यामितव्यंसुश्रोणिनन्नुणयामयेत्रिनः ३६ नविस्त
रंकरिष्यामिसमासीनब्रवीमिते यत्नस्त्वतोयेसमरो॰
हायतेपरमाद्भुतः ३७ भविष्यतिवगतोर्हमासोयेपुरु
षोत्तमः यस्मिन्स्नानेतोनरस्तीर्थेस्नुच्यतेभूणहत्यया ३८
वश्रोर्विप्रस्यभार्यायाश्चराज्ञोबालस्यवात्मनः हत्यायाम्
च्यतेसद्युजनोन्यायायवेहितः ३९ अपिस्नानान्मया
स्मिन्स्नानेतोनरस्तीर्थस्नुच्यते भूणहत्ययायस्मिन्मानान
र सायनानिसमस्तानिकृषिप्रोक्तानिसुंदरी मासस्ये
तस्यनार्हन्तिकलामपिचषोडशी ४१ सर्वेमासास्तथा
पक्षापर्वाण्यन्यानिभामिनि एकस्मिन्दिवसेनानिमा
हात्म्यंनाप्नुवंतिते ४२ अन्यदापिसहस्रेतोयंहस्रेतेमव
तिशोभने नयोपवाससदादिनदलिवेकसंख्यया ४३ स
र्वदासर्वमासानोमियरसिमेव्यवस्थितः तस्मात्त्रिषेव॰
याश्चतेमासेतेपुरुषोत्तमे ४४ अन्यत्तकेटभारोजन्त्रि
योपेभूसुरात्मजे यथापिसेव्यतेनित्यंयदायामोतिभामि

पु॰मा॰
५२

ति ४५ विस्तनाम्नास्तु विज्ञाने कोन्यो भवितुमर्हति मेचना
ज्ञेवरीचापकोपयुक्तन्यां स्वयाकृतां ४६ तदा ज्ञानोस्तनाप्तविधि
स्तुच कान्त्वदुःस्वह्नात् सोहं चक्रस्तनाम स्पतेजः परमदाह
के ४७ कोटिसूर्यप्रियोकाशेव्रलाउनेकमभस्मकृत् भुगा
नाग्निसमस्पर्शो भूरिसोदुर्नद्दजसः ४८ यतस्मिन्स्तापित
नयस्तेजस्ताहं समेरिपुः नो चेद्दरेः कराग्रस्य चक्रकोपाद्वि
मुच्यते ४९ यदि साक्षाज्ञवेदेवः सहस्रनयनो हरिः कश्चि
दन्योपि वा मोक्तजीवात्मा तिकथं वन ५० तदा समभूत्स्यवा
मो गिविस्तयः स्वमहानभूत् अहो गतनाहरोमा सेतनः
ज्ञानः केनहेतुना ५१ महान्माहात्म्यवान्विस्तर्येनाय चवु
वःकृतः तस्माज्जरस्तम — णिश्रीमंतेदुरुषोत्तम ५२
यस्मिन्चीर्णव्रतानाश्च स्तोयत्वसागरवारिणी उःरवधा
तो ग्रकुंजो चान्सहस्ताणाद्विजान्मजे केचले हरिनामानि
मासमानि प्रसर्वदा ५५ इत्यकामसुनिणाहे लगिवरामस्त
गिभवेत् तशाश्चापद्गुनर्वकं मासमाहात्म्यमद्भुते ५६
श्रीकृष्ण उवाच श्रुत्वासाऋषिजा बालाचास्यानायमगर्व
नः भाविनोर्थवलाद्वापि सस्नुपा हरिमाभवत् ५७ किंचिद्वि
स्फुरमानो शीसमेरं भविलोचना दुर्वाससे मुनिश्रेष्ठे हेम
हानत्यपियावलाम् ५८ अन्यग्रेष्यमनेगस्तनाहत्य
मुनिभाषिते कूरमेतकनल्पेनेनाविंनयनसंदरी ५९

ऋषिसुत्रीउ नमस्तंशेवनेब्रलन्नदीयोवाक्वविसरः क
णेमागापिमासांसन्नमजिक्रम्यानिभासते ९० नैनेनेश्रय
शुज्येन्नमेवंशास्त्रेयमेदने भवेकानिकमोसंन्वोरुनेपदः
पिसेवर ९१ वोद्वामणीदिकार्येकिंनिर्वीर्येभावसेविभो
वैशाख्वाकिमुनोद्वानाफलानांचरितेर्हनः ९२ सदाशिवा
दयोदेवाःसिद्धिदानभवंतिकिं भगवान्रुक्मिनीस्वा
मिःसेविनोनस्वरवमदः ९३ अथवाभुविमानोंओदेवाःप्र
मस्यदर्शनः दशनाम्सुजना यानाउः खेवविनाशक्र
न् ९४ किंकाष्ठादशादेर्देउवाजिनाजगदेकिका महिया
नकरीदेवीकस्टेहेत्रीभवेन्नहि ९५ सिद्धयारुणसद्वात्र
सुंडगुष्करवानिनः उग्वहानभवेत्किंनश्रीमान्विघ्नवि
नाशाक्रन् ९६ वनीयानादिकान्योगान्नुयरागानसिप्रः
भोप्रसायायोगानीयसोसिनः नैवशुक्रंभवान्वक्रेसर्वं
सायनमानहि निशान्वान्कालक्रमगनानपि ९७
नयोसन्यानिनियमान्नुपास्याश्चापिदेवता सर्वान्नहं
सवहत्त्वयानेकिंनजायते ९८ किमाश्रिमत्वयाविभ्रम
लमासःप्रशंसिनः नैवशुक्रंभवान्वक्रेसर्वसाधनतिं
दने ९९ वेदाद्दीसर्वङःखानोपारदाभवसागरे नाम्नेय
यपामिभूदेवविंनयामिदिवानिशं १०० रामाज्ञाजानकी
जानेःकौशल्यानंदवर्धनात् अथवासश्रुनीसुरयारिणाः

पु॰
मा॰
१३

13

शंकरादृते ७१ बाणासुरादयस्तेन देवा सिद्धिं परां गताः पु
त्रपौत्रमयीं सिद्धिं यथेष्टां मातृपूजनात् ७२ भगवान्देवकी
पुत्रो बलिरोष्या भक्तवत्सलः सदाशिवप्रसादेन लेभे पुत्रस
हस्रशः ७३ विहाय तं महादेवं भूपरं शापिपो योऽखरं वा भोगा
सक्तवनितं नत्र भर्जित हृदयं ७४ सोऽपि विप्रेन्द्र सततं मा
सेनेशुरूपेण मे नैनत्सेरावने विप्रयथा वमन्यसे भवान्
७५ एवमुक्तस्ततो विप्रस्तत्रास कोपनोद्युतिः जाताऽस्य मा
नेमगृहघारोषसेरक्तलोचनः ७६ जज्वालान्यसविहारा
सिक्तकाष्ठवद्युतिः नोवाच किंचित्कुपितस्मलितं क्लिप्ष
कलेवरः ७७ मुहूर्तमात्रावनस्थोऽसर्वादिगवलोकनः स
मीपपतत्कुमारींतांभानुकेपविप्रोदिवः ७८ मद्यावमोष
भगवानस्त्वाकाममनुशीलयन् कृपितोयिशामायेनता
नैवमित्रहतेयतः ७९ कुमारीललनाबालाहाःखदग्धा
निराश्रया किंकरिष्यति वमपादग्यामागेवभर्जिता ८०
ऋषिरुवाच भोभोबालेन मेकोपस्त्वयि मित्रान्मजे शुभे
येनचत्वं मसत्रासान्तुरूपविविस्मिते ८१ नाहं वस्वामि
नेकिंचिन्मन्तुरःसुभमेसियत् नयचारस्त्वहोयोऽस्ति स
नागपिकदाचन ८२ भागपहीनेजनेव्यर्थस्तूपदेशोऽभ
कुभे मत्समेभित्रतंयदनत्क्लीवेदारपरिग्रहः ८३ जा
त्वयकेयथादर्शःप्रत्यकातिजउग्रतः मरोऽह्मपरखनि

र्यद्दन्गतासौभूषणक्रिया ८४ —खेदेवीजगतिस्थेयः
सागरे त्वद्विरुद्धता कुतश्चेमिचक्रमानिसारसेयेद्गराप
रा ८५ तन्सर्वेनिष्फलंयद्वन्दुर्जनेमहदुपस्तया येनचे
तसितस्वनेनेस्वल्पभाग्यविवर्जिते ८६ तन्त्वंकुरुष्वसं
सननेमद्वचोमयिहेस्थिते परंकिंविस्मिताज्ञासेष्टण्उ
तात्रिदेवीलीकता ८७ विस्मृत्यपस्मामाहस्यपत्रयाता
दरः कृतः सर्वथानन्फलेलभ्येइहवापरजन्मनि ८८
गच्छामितेस्यन्तस्तानोविशालोवदरीमहं नयासासि
मयाभीरुमितेमेत्वमितिनायनः ८९ मित्रद्रोहोभवेन्मत्ते
योत्वयिसर्वथानेनमेसेयमः कोयः कालकूटसमा
कृतिः ९० स्वस्तितेस्तुगमिष्यामिमामेकालान्तयोभवे
त् शुभेशुभेनरंभाविनकेनाप्यनुलभ्यते ९१ श्रीकल
इतिवाचरुदीर्योसौजगामात्रिसमुद्भवः त्वयाणदयित
नाज्ञातानिस्रभाग्यनिवाकाजः ९२ विस्मयस्यचिरंका
लेकिन्तुकार्यमयाधुना आराधयामिदेवेशंतपसापा
वनीयतिं ९३ ठः खाग्नौठः खहन्त्कोठेतुः ससत्त्ववसंभूते
ठवासाठः खहोमायठः खान्तुकृतवान्हवि ९४ समप्त
यावकस्यास्यसंख्यानास्तिमिमांवुना सदाशिवादनेशं
मोइदासमोचनान् ९५ इतितिश्चित्यमनसासासोर्षपी
कन्यकातदा अनाहत्यसुनेवीकंसुग्याङ्गर्वीसमः शुभे

समारंभनकल्याणेनयः परमेडम्बरं चिंतयेनिशशंकों

कंयेचवक्त्रेसनातनेन १० भुजंगभूषणोदेवंनेदीभृंगीविभूकिंवचितै चनुर्भिंशानिनमेश्वरगणैर्महिर्भिरनिसुनं महासिद्विभिरुद्याभिःसम्भून्याभुरुषेणाव महतनेवनदोमेनश्रहंकारेणसेस्मने ११ वेद्वार्थायैःशलसङ्गालेजदाराजिविराजिते चचारडम्बरेवालानमदेवपसदाशिवे १०

कर्नृशकंनकेनापिनयः परमदारुणं मेचानामग्निनामथ्येपिनीग्रीष्मगेरवो १ हेसेनेपाशिरेणेनवारिकुंडविवर्जिनी राजतेइयंबकोवपयिनीवलाहः २

शिरोयःप्रसन्नास्याननीलालकवगुंविना जंबालवल्लीकुनयरनः परिवेश्विना ३ वसलंशोभुनश्रीमद्वमराजिपरीह्विणी नलिनीसेवमानेवलेववेद्वमेडलेः ४

वर्षोसवत्रवकाशेयंसवमानासदाशिवे संथ्यायीरुभवेसर्वेश्मपानक्रनसह्वा ५ विशोकोसरसेवानांकीलीनालीनसाभवन् उईषादिविजैःसिद्वैःसहगणैयमहर्षिभिः ६ एवंनयाःप्रवन्माथानापसोन्तयसनन गनानहसहस्राणिनवराजन्यपूजितः ७ सेनहसपसानस्याभगवानभगनेत्रहा प्रसन्नदर्शनेनानस्सानार्थाःसमीनः ८ वनिनाविनयान्भूनाननानामगिरिजापतिं गजषएमवपजायेसरसेवजगद्वुरुं ९

मानसैरुपचारैस्तं स्वम्यविसेस्वरं विभुं नमाम्यहं जगन्ना
थं भक्तिशुद्धेन चेतसा ९ ऋषिरुवाच नमः शै
लजावल्लभ प्राणनाथ प्रभूगर्भभूनेशगौरीशशंभो न
मः सूर्यसोमाग्निदिव्यांबकेशामदायारमेंजगमालीनम
स्ते ११ जटाजूटकोरणोच्छलत्स्वर्तुनीभं भराभ्रविलासी
लकर्णावनस्मिन् लसद्दलकोटिद्युतिनागभुजंगाधि
नाथाचिन्नाग्रौवनोमि १२ प्रसादनुनानेकरूपमस्तैनैः
समःश्रीपतेमानवेंदोनवेवी प्रभाधीशमाननं रंगप्र
कोशाग्रपत्रप्रसत्रोस्कयदाभिरामः १३ कर्णवर्णयामे
शानभ्यंगणैर्यमखंवैखरीभारतीमालवर्णानदेवीक
रेशानप्र्माविशापोपियमभुर्वर्णेनेवक्रमसाहस्रयारी १४
त्वदीयंप्रपत्रः सदाजपुरारेर्भवाहेयकारापिस्तृतो---
--- सनाशुस्याच्चासहहृहद्य दंजप्रसत्कालकालोभ
वाद्रौविभेषि १५ नरोनगनापाभिभूतोगपीठपरंसरं
घोरसंसारमार्गप्रपन्नः खलव्यालव्यालकालग्रदेसो
नसव्याद्भवेनेशारण्यनपानि १६ मदाशार्वासर्वेगमी
नीणिविभुशोकरंलीलकेदंप्रपन्नः नदेवास्पसंक्लित्र
कमोग्रजालः परंब्रह्मभूपापजेनेप्रयाति १७ विभो
येनवाणःस्वकीयोहृतन्स्तेमत्तीजीविनालर्कराजाज
गनूहृतनी मनःकल्पितामोघवांछाहृतेनेशाविदर्भोग॰

पु॰
मा॰
१५

15

जागर्तिहृत्सुभावदेव १८ नयामामकेमानसेयोभिलाषः
कुरंगांकमायायतिमध्यदेशः ततःप्राकनामोपसेकष्ठ
देहः प्रमोपादवानेद्रनेत्रोनयपेपन् १९ विभूवाप्यभूते
प्रावेऊीरागर्भभवग्राहूमस्तुजयोतेशनागमिन् लसद्गो
नसाकेभूयोग्रनहेषुरादेपिनाकिनूजरेनमस्ते २० श्री
कालउवाच नहोशापरएमाम्भुशार्वसर्वगमेश्वरं संनह
नयसाल्लसाजगादवचनेविभुः २१ प्रसन्नवदनांभोजः
प्रसन्नवरवारिधिः नैकापाभसम्मदोपिशोवणागस्य
सन्निभः २२ वदमाशिनिनेचैवमंदप्रिनेवरमुभप्रभे गि
त्यमङ्गननापस्वरनाशिवरवर्णिनि २३ मेद्दिरोन्नादमाः
करएपसंनेदाम्भुमरवोडुजा गिदायाकोश्रुसेनमवारिग्रु
षिननक्रवन् २४ वरमभ्यर्थपनन्वीकामदचेभुमर्दिता
पतिकामानामंसरवानेकेसोग्व्यागमस्त्हा २५ त्वमिस
ना संनद्धोसिभवान्महंयधिनेभमथाधिप शितिकंठ
ममोदेशांकुरुमेहवयज्ञ २६ पतिंदेहिपतिंमह्यंपति
पतिंमह्यंहरे पतिंदेहिमहाराजनाम्येविंतिनेहृदि २७
विररामनदाश्वेपीशिवंप्राघ्यजगद्गुरुं शर्वोपवाचवनि
ति २८ सूरःसकलधर्मज्ञाःसाधवःसत्यविक्रमाः भजा
नःस्वगुणाव्याप्तःसंन्मसंयातिद्धियाः ३० त्वन्मेवमेसकाः
सर्वेसविनोलोकपूजिताः यानवाप्यसेरैश्वर्यस्पृहते।

णीवं भविष्यति ३१ नैव वासो रुकिस्तत्र मानवो रोगकिंम

रे नष्टनैकामिनो रामा भविष्यन्ति न्यभूपजाः ३२ श्रीक

स उवाच श्रुत्वैतत्कर्णीकटुकं वचयवाविशारदाप्रवरू

वेशिवेदवैभवेभस्त्वाजगन्यने ३३ एकाकाः किलका

मिन्या राकरावर्गार्भवेत् पैवमस्त्रवलाकाविन्नदस्रा

न विलोकिता ३४ एकस्य पैव कामिन्याः पुरुषस्य भव

निव नन्नारो भवेत्सैव भर्तास्त्रीसत् शाशिप्रभ ३५ नैवे

वक्ते भवान हि सर्वध्यापाशिभूषणा प्रवक्तानिनमायार

कद्रापीशानकामये ३६ ततः प्रोवाच नोभर्गाः शिरोस्ता

म्पपशंकरः मास्तु नेस्मिन्भवे भीरु भाव्याजन्मोततेरेनव ३७

च्योनिसंभवानस्मिन्विडीवेनयावलात् भर्तस्योस्व

स्य विपुले भक्ताद्वालपदेनव ३८ भाव्यमह्येनमेवाके

स्व एवरावत्त्व भविष्यति मस्तिकायदमात्रेह्लि विषस्या

हिषमस्तुते ३९ तथात्व वह्नितात्सापि क्रियातत्फ

लप्रभवेत् तस्माह्रिस्मरणपरस्त्वंकंविये यं मुभतापसि ४०

डुवा हेमे प्रियामूर्तिब्रह्ममूर्तिहरनस्त्रमः सन्तपावम

नः सर्वसौपदेशो मुनीश्वरः ४१ सकोपात्स्र्वसर्वांगो

निर्निर्दहेत्जगत्रयं तयाचान्यपरगालिन्या वास्त्यंन

जगमर्दितं ४२ परंब्रह्मात्मको मासः सास्यावः पुरुषो

नमः सोपिवामयदाक्रांतस्त्वयामानिनिमानतः ४३

ब्रह्मेन्द्रलक्ष्मजेशापेनारदाद्यामुनीश्वरः हरिवाणिपञ्चगात्रि
समीरणानलेश्वरः ४४ यत्रिदेशाविषेयास्सदाज्ञाको
विलेपयेत् नत्रिमः खनमासेयं नाम्नायः पुरुषोत्तमः ब
सत्वयानैवगण्यते व्यानोपिमुनिनासकृत् यत्रस्लेपचना
ध्यानोभविष्यतिसर्वोत्तमः ४६ नान्यद्धाविमुखंसप्तपुरु
षोत्तमखंडनात् पुरुषोत्तममासस्सम्भक्त्यायभुविमान
वाः ४७ रोहिकामुष्मिकीसिद्धियानास्यैनियांतिच वर्ये
वसर्वैगीर्वाणाः पुरुषोत्तमसेविनः ४८ यस्मिन्सेसव्य
मानेयंप्रीयेतमदुहाहरिः भजनीयेकथंमासेनभजेमः
समयमे ४९ अस्मन्मानापिनेवाच्यैनेनन्मिथ्याभविष्य
ति यद्दिवालाद्विजन्मेशासदसद्धादिनोपिहि ५० सेविता
सर्वदामद्देनिर्दहेनेवमामिनाः यतीगिर्द्विजवाकेष्वते
षोलोकाः सनातनाः ५१ वदन्तीवेशिनिग्रीवः सर्वम
मयपूजितः त्रिप्रमेनदीयेवान्सहेरेवषडाननः ५२
ब्रकामायाः मद्दयमेन्याम्बकोर्याद्रवशीनगः बालले
केदिशः सर्वाः कुर्वंगीवहन्नाधिपः ५३ मायाकलेखा
किन्नमालदेशेयदाशिवेषोवदिशिमर्यानिविनासमू
हः सकलोनिचोरसंमिदिनीलेखसन्नावर्वेय ५४ इति
श्रीब्रह्माण्डपुराणेपुरुषोत्तममाहात्म्येसदाशिवपर
शामित्रनामचतुर्थोऽध्यायः श्रीकमलउवाच एवंमनेशिवे

राजन्सा बाला विगतप्रभा निश्वासपरमा भीना साश्रु
नेत्राह्रकृशोदरी १ नस्नानयनजेवारिनापदहस्नमनले श्र
मेननमपसेननवसोजाग्रोविशेषिने २ शोकसागरपर्य
नसेस्यानेनायहंदरी अन्येनायासहक्रमेनोपीवहेन्यान
न्तजवन् ३ सोपनिश्वाससंगामस्तुककरहिवंदछदा
हनायहीनःसर्वांगीदावदायलनाइव ४ हाहाकार
परामाहहादेतिपरिसृवनी आत्मानंदर्शयामासतजडे
यवगयिरोपमे ५ वाद्यमानापिनमृनेस्त्रावमानाश्रुणो
निन नेछयावरनेकापिपवनोहृतनत्लवन् ६ यथाना
र्थामवर्णनेन्योकियानमिषोगतः सकालस्तामवालके
दनाहयानामश्रिप्रियः ७ सहसासमापन्नःफणि
कामुनिवेशने ननतेनकमापांनेज्ञानेनन्यसिजल
नी ८ ममायमेवडःरवाजेनान्याःसहेमसिवेयसा २
निकालेनचलितावशेनीनाहिजोगजा ९ यथासमी
रणेहृताविपद्रनवलोकिनी नदानुमपदेनप्राजप
सादन्यकिलिया १० यनस्मिन्नेवसमयेद्रोणोथाभिव
रनक्रुधीः पजोयपाजविपान्यामास्थिनोदारुणाकृ
तिः ११ चकारसत्तेसमनेरक्तचंदनचार्चने क्रूरभाव
समाविष्टाद्रोणोहनतयर्षणा १२ पाजोयमेविनद्रवोडु
यपाजसमापिने जज्वालपावकः क्रुद्धस्ताम्रकीलपरि

पु॰
मा॰
९

17

क्नाः ननष्मटवराषाह्वैनिष्करेनेविभावसोः निःसत्ता

रोज्वलद्वात्रौवेदिमध्यादनिदिना १४ सेयंडुपदस्यहूलन्न

नयानेरहोगना द्रौपदेसरकोनेवपार्थ्यावशुरामवन्

लेव्याजेनेनपांचालीचलद्वाजन्यमंडले नरणीकन्वान्त

पसनान्दीर्घेवाहूननेकशः १६ सेयंकचग्रहस्याभाङः

शासनकप्रगा वकान्यिमिकरणीसूलानिस्माविनाचर

वर्णीनी १७ मयाचोपेत्तिनाराजन्दुरुषमहूलनान् प

दासेपमवनेसावस्तुकेदहयान्मजा १८ डुःशासनो

दृष्टबुद्धिः डुष्टान्मोयन्नान्भृवः दृजिरिमानिनदारा

जन्मपावासोस्यनेकशः १९ सदामपिक्रनस्त्रेहामामेव

मतिजल्पिति सखीममवरारोहासाध्वीगुणविभूषिता

यदावदान्सारोजेद्दति वाचःसपेशलः नाष्टनामेम

हावाहोसोहेगक्रनान्मना २१ स्त्रंवरेमेशनिमिनाय

नरसेररसाराजोवारणांगपाणिः नकिंकिरीटीकरु

एणनियानमोयानिपीनावरवीनरवीनगात्राः २२ पिना

नवंधुःसहजोजनेनासाख्यानजामिनचभागिनेयः

नेमःसहृन्नजनवर्गस्तानाहूषोशनदावमवे २३ नदा

मेस्सरणेनानेपोवाल्पाःनेननालोकिनानबीस्तल व

सासभोगना २४ वनेवासःप्रियोहानिःशत्रुलभ्यानिदारुण

उपेत्तिनोमयाराजन्नमन्निपोवस्पणनवे २५ यथामप्रियो

मासमन्यमेहादशायिन ॥

१५

२०'

;

सर्वथास्त्वस्मेव्यापं मानवैः किमन्यापरैः २६ नन्दाजन्मवर
शेखनैत्यवमभविष्यति शिवेनोक्तंवचः सत्यं न कस्मात्सज्ज
सौख्यभाक् २७ सनोवाच शनैरेनद्वचः श्रुत्वाहरिस्तलो
कपावन पुनस्तांसांत्वयामासयत्नेनसतोमिमा २८ पु
ष्टशुम्नानजेवालेयस्यस्मिन्त्ववरानने त्वत्वर्षेवन्नर्देशेन
विमद्धंगजद्गगामिनि २९ व्यालोकिनिकुकुभानलवा
येषैः कृशोदरि नमारीणांवरारोहेनिर्वेषसकलामहं

२०

सयोषनाद्दिभूपालासर्वान्द्वेष्यमहंग्य हेनराहसना
व्याना — वशोषोभविष्यति ३० नमेस्तीरोनममर्मेषि
योनापिहलायुधः ननष्यादेवकीदेवोमधुम्नोनापिषा
र्षति ३१ नानिरुद्धस्यपौत्रोपिनचकेमेसदर्शने नमे
चनभुजेरूपेमिषेनाहकस्यमध्यमे ३२ यादृशामेप्रिया
भक्तानादकमेनास्तिकिंचन त्रिषुलोकेषुपद्मास्तिम
क्तनस्तेनविद्यते ३४ येनमेपीडितामक्तास्तेरहेशान
शाःशुभे ह्वेष्यामेनास्तिनत्तस्यापन्मेविमक्तजोजनः

२५

समाश्रमितिहिसत्योगीनसंजिपरिषेधिनः श्रविचमा
नानादत्तविनेषाशा — शुंगवन् ३५ समाश्वासतुपद
न्मामवाचमधुसूदनः प्रजानशत्रुं धर्मज्ञंसर्वजित्यस
पाजिने ३७ राजन्मामनज्ञानीहियास्याम्यद्यकृशास्यली
हेलयाणीर्मद्यावाहर्षमनाकर्षणावली ३८ श्रात्ककौ

पु॰
मा
१८

18

वसुदेवस्सगदस्तोवोद्धवादयः देवकीवमहाभागारामएो
पोघसारगाः ३५ सर्वेनेनिमिषैर्नेत्रैर्मेदागमनकांक्षिणः
मन्मार्गोपुक्तनयस्नाविनयंतिदिवानिशं ४॰ सूतउवाच इ
त्युक्तवचनैर्देवेशोकथंविस्मोउवाग्रजः हरिमणींमका॰
नर्थाक्रूदात्तरमुक्तवान् ४१ जीवनेविस्मृनाभानोहरिरे
वनचेनरः पुनर्दर्शनमल्पेनकालेनात्मगदाधरः ४२
देवकीनंदनः श्रीमान्अस्माकंजीवनेभवान् पोडुवा॰
नोहरिर्नोथोजगत्स्तेनत्रनिषितेः ४३ नदानःपाहिदा
शार्हमानोविस्मरणंकुरु अस्माभेनाःसरोराक्रूदात्तष
दूपदस्संभवान्प्रभु अस्तक्त्मात्तुंभुवेभुग्दहाणैववपदद्वहः
प्राप्यद्वारवतीनाथोभ्यानर्नतजनप्रजिनः ४५ गतेस्तेको
दकाबाहोक्तस्तेनलोकवल्लभे राजापिश्रान्तस्सहिनाःम
र्मनप्युहिजोतमः ४६ उवासनेकमीर्यानिविनयन्पुरु
षोतमं पुनःपुनस्तदानेंद्रोविस्मितेनांतरात्मना ४७ मी
मादीनन्नजान्हसामुवाचश्रीमनोवरः श्रुतंभवद्भिर्वि
वनेविस्मृस्तेनास्सतमाः ४८ अहोमासस्यमाहात्म्यं
विस्मकंशार्ङ्गधन्वना कथंसोरव्यानिलभ्यंतेनाभ्यर्च्य
पुरुषोत्तमं ४९ सयन्योभारतेवर्षेसहज्यःश्रेष्ठयवसः
देवैनःस्पहणीयोपिसभाग्यसयरातले ५० विविधैर्नि
यमैर्येषांहरिस्तजाविधानकैः अनेकैःस्तापनेर्मासोवि

गतः पुरुषोत्तमः ५१ अहो मासस्य माहात्म्यं यत्कृतं च
क्रियाणिना देवानामपि दुःप्रापं किं पुनर्मानुषैर्जनैः ५२
एवं वदन्भूमिपतिर्विश्रामबद्धलाः समाः नदेनेराज
मनलभायकन्नप्रसादनः ५३ स्वामिनेन्नप्रसादेन
पुनरायाजपिसनमः हनयथशासेवाहरिमवायमह
तीश्रिये ५४ भोगानेजनातोनाथं प्राप्य पारंभवांबुधेः
प्रत्यैवत्रवियोगायः यो पिभ्रांतोयरानले ५५ समायय
ससीमानेमहिम्नः पुरुषोत्तमान् एतेमासस्यमाहा
त्म्यमनलेभुवि भूषणे ५६ नाहंवक्तुंसमर्थोस्मि महिमा
नेभूरूढह श्रमेपव लोमासोयथानारायणोहरिः
मानीहि भगनिशाहूलनेनन्वस्यानि किंचन पुरुषोत्त ५७
ममासस्य हलसहेपापनोदहे ५८ प्रस्त्रएतनगुणावि
स्तारसोपिवक्तुंपाकनकोन्योमहेशोभुवनेभावी
मासस्यापिरायणः ५९ अग्निसामर्थ्यमखिलंवेत्तिना
रायणः स्वयं यस्मिन्कृतेभवेद्धिहन्कोटिकोटिमि
तेशुभं ६० इति श्रीब्रह्मांडपुराणे पुरुषोत्तममाहात्
म्ये कर्षिपुआख्याने नाम पंचमोध्यायः शौनक उवा
च कथयस्वविधानेवकिंकार्यं मनुनैरिह कदाकेनन
कृतोमासः कथंप्रापेवकेनकिं १ सूतसूतमहाबुद्धे
एतद्विस्तरतो मम सूत उवाच अयमर्थः पुरा पृष्टः

पार्वत्यापरमेश्वरः १ कैलासशिखरासीनेपार्वतीपर
मेश्वरे उपविष्टेसुखासीनेपर्यपृछतशैलजा २ पार्वत्यु
उवाच कथयस्वसुरश्रेष्ठगोप्यंमाहेश्वरजने यत्कृत्वाप्रा
प्यतेस्वर्गंमुच्यतेसर्वकिल्बिषैः ४ ईश्वरउवाच योगा
नांपरमंयोगंव्रतानांव्रतमुत्तमं दानानांपरमंदानंमयि
वकथितंपुरा ५ वर्षसाहस्रद्वयेचैवयदासंक्रमणेरवेः
कृतंदशमलेख्याभवत्यधिकमासकः ६ दरिद्रनाश
नाचैवशिवलोकप्रदेनया तत्कृतंदेविकर्तव्यंस्त्रीभिः
पुंभिश्चसर्वदा ७ पार्वत्युवाच केनपूर्वंकृतंदेवकृ
तेकिंफलमाप्यते विधिनाकेनकर्तव्यंब्रूहिमेपरमे
श्वर ८ ईश्वरउवाच एकदादेवदेवेशविविधांवरभूष
णाः गायन्त्योप्सरसःस्त्रियोविचरंतिमदान्विताः ९
तत्राजगाममदुर्वासाऋषिकृतमवेषवान् तेहृष्ट्वाजहसुः
सर्वास्तस्यांशशापमहामुनिः १० यस्मान्मांऋषिवेषापहृ
सथमदविह्वलाः तस्मान्मानेगगेहेषुतिस्रःकन्याभ
विष्यथ ११ तच्छ्रुत्वातास्तुवचनंवज्रपातोपमंतदा ऊ
चुःसर्वामुनिंदृष्टोयमःनम्रप्रणताः १२ प्रसीदभग
वन्वत्सलरत्नवायंसन्निवर्तयमोसभावेनहसितंतमा
साराभवादथाः १३ इतितासांवचःश्रुत्वामुनिर्वचन
मब्रवीत् दुर्वासाउवाच महाकोतनप्यासाम्योभवती

हनचानघा १४ व्रतेकिंविम्रवत्सामियन्कनेस्वर्गमा
स्पथ यदामलिम्लुचोमासोव्रतेनत्वकरिष्यथ १५ पत्ते
शमत्केनयाहृस्तरमव्वमीननाव न्वसमाप्यदंव्रतेनैव
ननःस्वर्गमवाप्स्यथ १६ अप्सरसऊवाच कथयत्वमहा
भागव्रतेकलिमलापहं वेनकेनप्रकारेणकर्तव्यंव्रत
मुत्तमं १७ दुर्वासाउवाच अर्कोनेयदामासेप्रतिपत्
स्वल्कपक्षगे मध्यानसमयेस्नात्वाशुविस्वात्वासमाहित
मधुच्छिष्टेनकर्तव्योविस्वलक्ष्मीप्रयत्नतः पुष्पशीलं
वजयादिपरितःपुनः १९ वटपत्रोपरिस्थाप्यापसज्याः
पंचोपचारकै मोदकैःसपकाद्येष्वनैवेद्यंहुतनपायस
म् २० कदलीफलपक्वाग्निनारिकेलादिकानिच गो
नवाम्यादिचोषेस्वसंप्रज्ञवशिवांविके २१ एवंप्रतिदि
नेकृत्वामलमासेयदाभवेत् मलमासेसमाप्तेतुप्रति
पत्कुहूमागता २२ उद्यापनंतदाकार्यंशिवगोप्यैःप्रसा
दतः त्रयास्त्रिंशन्मोदकानितथाअपूपानिशष्कुलीः २३
शमीफल्हिरण्यानिवस्त्रतांबूलकानिच एभिस्त्रवाय
नदंद्याद्व्रतसंपरिपूर्तये २४ सवत्सांधेनुमेकांवशय्या
सनसमन्विता नमःशिवायमंत्रेणहोमंकुर्यात्प्रयत्न
तः २५ पुष्पमंडपिकांकृत्वारात्रौजागरणंचरेत् २६
प्रभातेचशुचिर्भूत्वाआचार्यायनिवेदयेत् एककर्मकंवने

पु॰
मा॰
१॰

२०

कुर्य्याद्ब्राह्मणानपि भोजयेत् २६ एवं कृते विनिर्मुक्ताः
शापात्स्वर्गमवाप्स्यथ ततो दुर्वासा वै देवि तत्रैवान्तरधी
यत २७ ईश्वर उवाच ततः सर्वा व्रतं कृत्वा शिवगौरीस
मुद्भवे मुक्ताः शापात्ततः प्राप्ताः शिवलोकमनामयं
प्रीतिः सर्वे मया देवि यथोक्तं व्रतमुत्तमं किं किमन्यत्क
थयामि ते तन्निवेदस्व वरानने २९ पार्वत्युवाच मनुष्यलोके देव
श मनुजाः केन्यास्तानि प्राप्नोति वैध्यायुत्रवती भवेत्
३१ यत्न यान्महामायुक्ता पुत्रपौत्रसमन्विता लक्ष्मीह
द्धिमवाप्नोति शिवलोके वसेच्चिरं ३१ वैधव्यं न लभे
न्नारी गोसहस्रफलं लभेत् पुत्रशोकं न विन्दते स्त्रियस्त्वा
प्नोति दुर्लभाः ३३ एतदुक्तं फलं देवि यान्व ते निवेदितं
इति श्रीब्रह्मोत्तरपुराणे कपोतममाहात्म्ये षष्ठोऽध्यायः
१ पार्वत्युवाच देवदेव जगन्नाथ भक्तानुग्रहकारक
मलमासस्य माहात्म्यं स्नानदानजपादिकं १ किं भोज्यं
किमभोज्यं च किं फलं विभो तन्मे विस्तरतो ब्रूहि यदि
तुष्टोसि शंकर २ ईश्वर उवाच शृणु त्वं संप्रवक्ष्यामि
माहात्म्यं मलमासजं येन श्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते चोप
पातकैः ३ शृणु पक्षमेकं कथ्यते विधानेयं व्रतस्य वै प्र
तिपदि द्वितीयायामेकादश्यां विशेषतः ४ पंचमी सप्त
मी चैव त्रयोदशी चतुर्दशी तु विशेषात्तिथयः प्रोक्ताः

२८

३४

मणिवेदनिभानने सर्वानिधिसमानानांपत्रमेकतः
कारयेत् तीर्थवविमलेस्नानापार्वतीपदमेश्वरौ ६ ज
लपूर्णेथकलशेस्थापमित्वाहिरण्मयं स्ववर्णमात्रके
केवायथाविनावसारनाः ७ कारयेत्पार्वतीशंभुवि
नयाविध्नवर्जिताः पंचरत्नसमायुक्तंवस्त्रेवपरिधा
पयेत् ८ कुंडलेकंकणेचैवहारनूपुरमेखला ईह
शीवउमाकार्याशिवेकुर्यात्प्रयत्नतः ९ पंचवक्त्रंदश
भुजंत्रिनेत्रंवृषवाहनं शूलिनंखट्वांगधरंसुमालाकं
पालिनं १० मर्ववाणेस्वहूहूरनेवरदाभयपाणिनं नं
दिभृंगिगणोपेतंबहुहुंडजटाधरं ११ इत्यादिलक्षणो
पेतंशंकरंपरिभावयेत् प्रतिमासहशीकार्यातामपा
त्रेनिधापयेत् १२ प्रतिष्ठांतरकुर्वीतपूजनंविधिवा
न्मत्तः चंदनैःपुष्पधूपैश्चनैवेद्यैर्विविधैस्तथा १३ श्रा
गर्भिकेनतःकुर्याद्ब्रह्मालेकारभूषणैः कथांश्रुत्वाप्र
यत्नेनभक्त्यापुस्तकपूजनं विश्वानफलानिदद्यात्तिहृ
नवेंडमयानिच मोदकात्रारिकेलांश्चयथाविभवमा
त्मनः १५ स्थापयित्वाप्रयत्नेनरात्रौजागरणंचरेत् प्र
भातेविमलेस्नानादद्याद्विप्रायभोजनं १६ छत्रंकमंड
लुंसीयमुपानत्वैनवासमं रजकवस्त्रंवदानव्यंदेवविप्र
जिकरंपरं १७ सप्तत्नीकायविप्रायउमामाहेश्वरायच ॐ

उलेमृद्धिकाचैवकंकणंचप्रदापयेत् १८ सौभाग्यभूषा
णंचैवनस्यपन्त्यैमहापयेत् येयानिसमथान्यानिदेवेशः
श्रीयतामिति १९ वाचकायप्रदानव्यंसर्वमेतन्नसंशयः
शेषेभ्योदक्षिणांदद्याद्विप्रेभ्यश्चयथार्हतः २० यत्नदेशे
वतेऊर्णान्नसंभिलेनन्नजायते नचव्याधिभयंतेनचदुर्भि
क्षंचभयंनतु २१ येकरिष्यंतिमनुजामलमासान्तकेव्र
ते निर्मलास्तेकृतात्मानोयांतिलोकमनामयं २२ नकु
र्वंतिचयेमूढामलमासान्तकेव्रते तैरर्जितनिपुण्यानि
दानवेषुभवंतिहि २३ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनयथाविभव
मात्मनः कर्तव्यंनरनारीभिर्नात्रकार्याविचारणा २४
शृणुदेविमहाभागेमलमासेकथांशुभां एकदामलमा
सेनध्रुवरीषोमहाबलः २५ आगत्यदृष्टवान्तत्रवसिष्ठं
मनिपुंगवं ध्रुवरीषउवाच भगवन्श्रोतमिच्छामिमा
हात्म्यंमलमासजं २६ स्नानेदानेजपेहोमेःकस्यदेवस्य
प्रीतिदं तत्सर्वंश्रोतुमिच्छामिममोपरिदयांकुरु २७ म
लमासस्यमाहात्म्यंदानंशृणुवदामिते मासःसंक्रांति
हीनोचैनस्यस्वामीसनातनः २८ व्रतेनहिस्नगृहीष्यणमा
सेस्मिन्नेवकुर्वंते स्नानंवाबहुलेदनेनत्कर्तुरस्यपुण्यंभवे
त् २९ येनकर्णाहतेनस्पर्शात्मेनत्मालिलचे देवार्चनेव्र
तेदानेद्विजतर्पणमेवच ३० देहेनमलिमेननरकं॰

यातिसध्रुवं प्रकुर्वाणव्रतेयत्रैकदिनामलिनाख्ये
दानाद्दूरास्तेहिभोगप्रसक्तानापापिनस्तथा मलमास॰
व्रतेराजनउपवासेनचेन्नक्षमः ३२ अयाचितेनवैकुर्या
द्वैकभक्तेनवाऽनघः शक्तिर्यस्यनविद्येतव्रतदानेनरा
घिप ३३ देहशोषस्तीर्थयात्रादानेनकार्यानसंशयः लो
कद्वयेसुखदाप्येदानेदमेयलिम्लुचे ३४ यस्यस्वामीम
हाविष्णुर्विश्वव्यापीकृपार्णवः अंबरीषउवाच मलि
म्लुचव्रतस्यास्यमाहात्म्यंविहितस्यच ३५ ज्ञायतेयत्फ
लंतन्मेमहर्षेनह्यदस्वमे वदविस्तारिकथांतएषानव॰
सर्वार्थसाधिनी ३६ योतिशाम्यनरःसम्यक्तच्छ्वनेस
र्वकिल्बिषैः आसीत्सर्ववीरवाङ्भूपतिर्दानवान्शु
चिः ३७ विष्णुभक्तःस्यमाउक्तनस्यभार्यायशोमती
नाम्नाख्यातायौवनेनगर्विनारूपसंपदा ३८ तस्यमं
त्रीमेउनाख्यःकुलमेउनमुद्वयेपीसश्रीमान्स्वामि
भक्तश्चतद्भार्याचगुणावती ३९ सोधीमापानरपतेरा
त्तीसाक्रूपगणाभृशं नदयान्सलसमयिसत्कर्मवि
मर्वासदा ४० नैवदेवार्चनव्रतंकुरुतेभोगतत्परा
अशोमापान्येनमम्भूनस्यापिसतनद्वयं ४१ स्ववाहसा॰
महारैयारूपयौवनसंयुतौ एकस्मिन्समयेभार्यामेउ
नस्ययशोवती गत्वामाहस्वखीतोवमलमासेगुणा॰

न्विता ४३ पुनः स्फीतिं च साहृष्टा महापुण्यप्रसवीहि मे य
थीमती विधायेपि श्राद्धं धर्मपरं वचः ४४ गुणाव सुवाः
देविमामोधिमासोपं महापुण्यफलप्रदः कु— यमल
मासस्य व्रते च विधिपूर्वके ४५ अवज्ञाय वचस्तस्याः श्रा
हन्नो चयशोमतो मन्त्रा विहितपुण्यस्य बड्डागेलमनेन
घ ४६ मत्स्वामीन दहं पुण्यं किं कार्यं न ब्रूते न मे एवम
क्वाविसृष्टासौ गृहमागत्य स्वव्रता ४७ व्रते च केगुणवती
विधिवन्मलमासके व्रतलोपाद्यशोमत्या ज्येष्ठपुत्रोज्ज
राद्दितः ४८ ममार विललापाथ पुत्रदुःखेन पीडिता रा
जायपुत्रदुःखार्त्तनो मेडलविराजते ४९ गुणवन्यपि तत्रै
वव्रते कृत्वासकेकमा समागत्याहदुःखार्तौ शोचमाना
सखीं प्रति ५० यशोमत्यास्त्वहं स्नेहशोभिने बङ्केकमे
सोजनात्पनसीमेतोलक्षनोह्वलशोभिने ५१ राजावा
किमकालेनयाकारिसर्वसौभाग्यमेडनं डजितस्त्वगुण
वनिसकेषतनगृहंव्रज ५२ ममाभाग्यपुत्रदुःखेसेशाम
त्वेनवेत्सिकिं नस्यावाकोसमाकर्ण्यपलनिनागृहमाग
ता ५३ सकोनगुणवत्यग्रेराजाहंमेषिनागृहे डवावमं
डनलसैनकिंचिद्दमस्तिवे ५४ पुत्रस्तैवगच्छनम
हेवपतिपार्श्वितः एवमुक्तानतः प्रीतियश्यायोगेपूजगम
तः ५५ नाहंशोभसमालोकानस्यारानाजिकापमृत् हासे

वाक्येण राज्ञा नेत्रवेदपयणा गतः ५६ न्यायेण गुणवतीह
क्षुद्रकोपसर्वे विवेशति वैवधमार्गपापार्थसं दिनेमेत्रि-
मेहिरे ५७ कृत्वा कारागृहगतो कोपाविष्टस्त्वदेयती
श्चेनयान महद्भूयो रथिनासेंद्रुतस्तदा ५८ सोपिप्रिया
मेउक्तः प्राह किमागतमिदं प्रिये उपस्थितो विपाको
यं नवैतिकस्य कर्मणः गुणवत्युवाच जीवितं त्वा-
मधीनं चेन्मे सेवकानां महाप्रभो कृपा कृपस्य
सेवाहृष्या किं यतेक्षणा ६० अस्मादुःखाद्विजोनाथो
दुष्याराज्यारयिष्यति भक्तोकवन्न संलोविसर्पश्चवि
संभरोह्रीः वसिष्ठ उवाच एवं मावो यदयितेलोह
संखलयोर्विना जगन्तो पतिन्नामाधीनदवस्यापिमे
उन्नः ६२ एतस्मिन्समये विसर्जोन्वानदसखं महन् स
प्राहस्तयतिं स्वमे कुंठरूपोरमापतिः ६३ विसृज्य
देयापडवचारायनोकिं दंश्रतीतिमो रानयोरविमा
नस्यफलमत्रयता गतो ६४ नाद्बलोजनसिंह रकं
कुमसकनदत्स्यं वक्त्रेपित्सालिनेनेवपत्रसादात्
लिप्यते ६५ दोषोस्य गुणवत्याश्च नास्तीमोहं वसवस
त्वे वसिष्ठ उवाच न कुन्तान्यडभ्याय सर्वे यन्मेनवेदय
ने ६६ कारागृहं समागत्य प्रियायस्सह भूपतिः सपेम
स्यायलद्राज्ञा गुणवत्या मरवं नरा ६७ यन्मेनंनादरां

पु॰
मा॰
४३

वक्त्रंभूषितंमेसमदर्शयत् यशोमतीनन्दिलोकनाथभो
हरिलाञ्छितो १८ वेदनातोविमुच्याथोहतोनमृवन्त
स्तयोः ततस्तोसर्वमुदितैराजामात्योमहजनैः १९ त
नस्तोस्मित्रिधिमासेमासेहरदिने शुभे राजाराज्ञीचवि
धिवद्धर्त्तेव्रतमुत्तमं २० इतिश्रीब्रह्माण्डपुराणेपुरु
षोत्तममाहात्म्येसप्तमोध्यायः ७ अम्बरीषउवाच को
विधिर्मलमासस्यकार्यस्तत्रदेवनायक नद्वदस्वकृपा
कृत्वाकिंफलंतत्कृतेभवेत् १ वसिष्ठउवाच कोटि
अधिमासपतिर्भूपभगवान्पुरुषोत्तमः इन्दिरेन्दिरमाना
थपूजनीयाहरेःप्रियाः २ कल्पवृक्षेवनेदेवणामहम्या
भूपसत्तम नवम्यांवाष्टकर्त्तव्यंमलमासव्रतंबुधैः ३
स्नात्वानद्यांतडागेवाम्भेहेवाविपन्नात्मवान् विलिख्य
वसुधौदेशेसर्वतोभद्रमण्डले ४ अथवातण्डुलैरेव
अष्टपत्रंतुतल्लिखेत् तत्रताम्रमयंकुम्भंताम्रपात्रेण
संयुतं ५ ततस्तण्डुलराशिस्थंस्थापयेत्तत्रमाधवं हिरण्म
यंश्रियायुक्तंकारयेत्कलसोपरि ६ पीठंकुम्भोपरिस्था
प्यपूजयेन्मधुसूदनं ७ पुरुषोत्तमदेवेशश्रीकान्तभक्त
वत्सल तवव्रतंकरिष्यामिसंपूर्णंतदिहास्तुनः प्रार्थ
नावेदनेनैनसर्वेषांचदुःखमदं गृहाणार्घ्यंममेविसो
लक्ष्म्यासहजगत्पते ९ ततोगजेन्द्रादिवदीक्षावामना

पनमः पादौ श्रीधराय वै जानुनी ऊर्वो विश्वपतये
गुल्फे ते विश्वयोनये १० पद्मावराहरूपाय नाभि वल
भवे नमः उदरं विश्वरूपाय योगगम्याय ते हृदि ११
कंठे श्रीकंठसंगाय वाहुभ्यां विश्ववाहने पद्मनाभा
य नेत्रे विश्वकेतनाय ते नमः १२ मुखं ते पद्मवक्त्राय
भाले ते भूधराय च शिरः सर्वात्मने विश्वात्मन् नमस्ते पर
मात्मने १३ मलयाचलसंभूतो धूपोयं प्राणतर्पणः
लक्ष्म्या सह गृहाणेदं विश्वेशो जीवनप्रद १४ देवदेव
जगन्नाथ पुरुषोत्तम भूधर रत्नप्रदीप श्रिया सार्धं गृहा
णं जगदात्मने १५ धूपदीपैश्च नैवेद्यैस्ताम्बूलकवाच
नैः तोषणीयो महाविष्णुः श्रिया सार्धं वदे महे १६ गोधू
मभोदकाः कार्या गुड [illegible] नैवेद्यानाः विप्राणां च समापी
णं हस्ते दद्याद् वसोदकान् १७ गोपदं चन्न पात्रपाद्याम
मामाहेश्वराय च हूंनपात्रं तिलपात्रं जलपात्र सुपान
हौ १८ भूरिदानं च विप्रेभ्यो ह्योमे कुर्वीत वैष्णवं ब्राह्म
णं भोजयेमस्मा नेषां दद्याद् दक्षिणां १९ यथाविना
वसारेण वित्तशाठ्य विवर्जितः वंदनं छत्रमालानि
दायमेहिवमज्वरः २० एकभक्तेन नक्तेन कार्यं साधीच
जनवोपवैः एवं विधानतः कार्यं मलमासव्रतं न्ट
प २१ वत्सप्रिय स्वामिन् श्रीपते पुरुषोत्तम नमः मलमा

सव्रतंदेवसंपूर्णंकुरुमेप्रभो ११ मंत्रहीनंक्रियाहीनं
विधिहीनमथापिवा व्रतंमेतत्प्रसादेनसंपूर्णमस्तुमा
धव १३ एवंयःकुरुतेभूपमलमासव्रतंशुभं सर्वपाप
विनिर्मुक्तोविष्णुलोकेमहीयते १४ इहसौभाग्यमैश्व
र्यपुत्रदारधनानिच कीर्त्तिसुखमवाप्नोतिपरत्रवैस
वैपदं १५ एतत्कृत्वाव्रतस्तस्महर्षेःसकलार्थदं चका
रसव्रतंराजासर्वसौभाग्यसंयुतः १६ इतिश्रीव्रतखंडउ
त्तराणोक्तकथानममहात्म्येष्टमोध्यायः ८ पार्वत्युवा
च पुनःकथयदेवेशयद्दिमामलमासतः यंश्रुत्वासर्व
पापेभ्योमुच्यतेमनुजासदा १ शिवउवाच शृणुदेविप्र
वक्ष्यामिमलमासकथांशुभां अयोध्यायांमहादेविस
धर्मानामनामतः २ तस्यराज्ञीरूपसेनारूपेणाप्रतिमा
भुवि पतिव्रताशुचिर्देव्याविष्णुभक्तिपरायणा ३ तस्य
गेहेसमागत्यकदाचिन्नारदोमुनिः सज्जीकृताप्रयत्नेनप्र
र्घपाद्यादिकासनैः ४ नारदंसुखमासीनंतदाराजाउ
वाचतं सुधर्मोउवाच कथयस्वप्रसादेनसर्वेधर्माः
श्रुतामया ५ मलमासंनजानामितन्मेब्रूहिमेप्रभो
नारदउवाच असंक्रांतोस्तियेमासस्तमलमासप्रकीर्त्ति
तः ६ तेषुमासेषुयत्कर्मसर्वंनारायणात्मकं प्रसा
त्सर्वप्रयत्नेनअधिमासंचकारयेत् ७ सुधर्मोउवाच

कथं प्रकाशितं मर्त्ये मलमासव्रतं प्रभो कर्तव्यं केन वि
धिना कथयस्व ममाग्रतः ८ नारद उवाच शृणु रा
जन्प्रवक्ष्यामि कर्तव्यं च मलिम्लुचे सौभाग्यदायि वै वि
न पुत्रराज्यसुखप्रदं ९ इह लोके च पापघ्नं परलोके सु
खावहं अस्मिंकाले त्रयो मासास्ते मासा मम वल्लभाः
एवं वदन्ति गोविंदो ममाग्रे राजसत्तम स्नानं दानं जपो
होमो तत्सर्वं चाक्षयं भवेत् ११ कृष्णप्रीतिप्रदो देवाव्र
तनारंभो विधीयते स्नात्वा सर्वो हि समये शुचिर्भूत्वा
समाहितः १२ पुरुषोत्तमपादाब्जमाध्यानं तत्र कार
येत् दीपदानं प्रकर्तव्यं त्रयस्त्रिंशदिनावधि १३ दीपदा
नं च कर्तव्यं रोगशोकविनाशदं रूपसौभाग्यसंपत्तिः
प्राप्यते इह मानवैः १४ तस्मात्वं कुरु राजेन्द्र दीपदानं
प्रयत्नतः सुधर्मा उवाच दीपदानस्य विविधिं पात्रं व
र्तिं तथैव च १५ आज्येन तिलतैलैर्वा देवागारे गृहेपि
वा कस्मिन्देशे तु वै दीपं विष्णवे शिवमेव वा १६ तत्स
र्वं कथयस्वाद्य देवर्षे त्वं ममाग्रतः नारद उवाच स्वर्ण
रौप्यं तथा ताम्रं दीपपात्रं प्रकीर्तितं १७ सूत्रं क्षौमं तथा
पीतं दीपवर्त्मां तथैव च गोघृतेन प्रकर्तव्यं अथवा तिल
तैलतः १८ लक्ष्मीनारायणो देवो उमामाहेश्वरावपि पुरु
षोत्तमरूपो नावेक रूपधरो प्रभु १९ विष्णुरुद्रानरं मे वै

१०

पु० मा० २५

95

कुर्वीतपापशुद्धये। रमागौर्यैकरूपेनानंतरंपरिकल्प
येत् २० रौरवेभुवचौरेभुनरकेभुपतन्त्यधः विसृज्ञो॰
नरायेचनेमूटानाचसंशयः २१ तस्मात्सर्वप्रयत्नेननैके
करूपसंपूज्यनैवेद्येह्ननशाकुलीः २२ एवंदीपंतुनरा
जन्नयिमासेकुरुषवै दीपंसंपूर्णंतोयानभूदेवसत्तमा
दनः २४ दीपपात्रंसहिरण्यंब्राह्मणायसमर्पयेत् भो
जयेद्ब्राह्मणान्भक्त्यामुच्यपापशावाकलीः २५ ब्राह्म
णाद्याशिषोगृह्यतनसंपूर्णेहेनवे फलेनसप्रवस्या
सिमृष्णएवेकाग्रमानसः २६ नदृष्टिश्चनरकंनारीगर्भं
नायातयेत् पुत्रस्यचसदासौख्यंभरताचचिरंजीवति

९०

कल्याणंवाप्रपद्येतदिमेकंतुकारयेत् निमदीपंप्रव
स्यामित्रयस्त्रिंशाहितावधि २८ स्वापेकालेभुविर्मूत्रा
मासेसंक्रांतिवर्जिते त्रयस्त्रिंशानेतुमध्यावर्तिकाका
रयेत्रयः २९ स्तम्प्रयेपात्रमादायनवनेलपलंक्षिपेत्
मन्त्रालयेछिवाग्रेन्तपश्चातेन्तनथेवच ३० प्रदोषेषि
वेसंपूज्यप्रनःकालेनविस्मवे एवंविधानिदीपानिप्र
यिमासनिरंतरं ३१ फलेनसप्रवस्यामिष्टेण्डराजन्
यथानयं प्रतिपदातुकल्याणीद्वितीयाराज्यदायि॰
नी ३२ तृतीयासर्वसौभाग्यंचतुर्थीपुत्रदायिनी पंचमी
लावस्तंपञ्चषष्ठीसंपन्नदायिनी ३३ सप्तमीसर्वपापघ्नीचा

ष्टमीसिद्धिदायिनी नवमीतीव्रडः खड्गीदशमीद्वारसं
नतिः ३४ एकादशीविस्मभक्तिद्वादशीकुष्टनाशि
नी त्रयोदशीकामदात्रीफामोगिवम्दायिनी ३५ चतु
र्दशीविकादेवीसेनष्टासिद्धिदायिनी पौर्णमास्यां तु वै
देवाः सर्वे सेनष्टमानसः ३६ अमावास्यां च पितरः संत
ष्टाः कुलवृद्धिदाः एवं शुक्लाव कृष्णावश्यपि मासे फ
लप्रदाः ३७ एवं वै माघवैनोक्तं मयाग्रे न्टपसत्तम गो
विंदेन मम सर्वं कथितं राजसत्तम ३८ नवाग्रे कथ
यिष्यामि नाम्नैव स्यामि नारद संक्रांतिरहिते मासे त्र
रायस्य च यणसंभवे ३९ स्नाने दाने तथा होमं कोटिको
विसमं भवेत् शृणु राजन्यथा पूर्वं श्लोकं सेनोदितं म
म ४० द्वारकायां रुक्मिण्यग्रे गोविंदेन यथोदितं अमं
क्रांते तु संप्राप्ते माघुदिमपवनेचरेत् ४१ स्नाने दाने ज
पो होमः साध्याया पितृतर्पणं देवार्चनं तथान्यच्च ये
कुर्वंति मनुष्यजाः ४२ वास्यपनन्नवेस्तर्वं ममोहेशी
नपन्नकनम् अहं शिवस्वरूपोहं त्वमात्मास्वरू
पिणी ४३ शिवोहं विस्नयोहं लक्ष्म्याहं गिरिजावहं
नस्माद्देदीन कर्तव्यश्चान्तर्णोन्योपपद्यते ४४ विशेषेण
स्नवक्ष्यामि शिवदीपसदामया शिवदीपे उमादीपे भे
दं किंचित्कदाच्याहं ४५ कामिनो वैवमकानोनेषामया

शि॰ मा॰ २९

दिसिद्धये शंभुस्थाप्यात्र्यपात्रेवर्णपात्रेच शैलजा ४८
प्रवीहि शिव तत्पं चमप्याङ्केचो मयानघा स्नेनास्तनाः शि
वैदेयापीननेडलशैलजा ४७ स्नेनवर्मा शिवायस्याङ्कोर्ये
दीपस्त्रपीनया मलाहेमप्याशान्माहनस्यचविधिस्तनः
प्रथ्यवास्यमात्रसहर्णस्यापिमहाभजे त्रिंशान्सख्याः
न्विनादेयाश्चमहत्पायनयाविनाः ४९ रविवर्तिवनदर्पणा
ज्ञादर्पणावान्योनम दद्याद्देवद्विजेन्द्रायवस्त्रनस्यानेनमि
कृता ५० यवनेडलगोप्रमहत्र्णेयेन्यानमेसभैः मस्थय
मार्णवच्छीरेणप्रपन्नः ५१ यवेनस्पवित्रपेगव्येनात्मेन
भक्तितः एवंविप्रायदानव्यमेकेगोनिवेदयेत् ५२
एकेपञ्चाशत्पमवगर्हीपाद्यसभक्तितः शिवायशि
वायदेयस्नेनपीनेचवाससी ५३ विनयाद्येनकृत्वीनदे
येयचात्मियभवेत् ब्रह्मलिङ्गमहिमावविवर्शोसम
वेयेन् ५४ वस्त्रालंकारपुष्पाद्यैस्र्वाद्यैःनोमभिःएचक
दर्शानिचविविधानिफलानिविविधानिच ५५ पाणाद
व्याणिदेयाणिपीनयेचतनोस्तदा जगन्मानरमुद्दिश्य
स्रजेन्नतिमन्तीस्त्रिये ५६ नोषयेहस्तमुष्याद्यैः कुङ्कुमाद्यै
मेनाप्रियैः नागपाद्रमन्नीतांवतन्नस्यदिव्यमण्डनैः ५७ एवं
बनेहकनेफलंगदिनेनेवस्पकाने सफलास्तस्यशिवेपुर्मनो
रथगणाःनदा ५८ कुकनमपिराजेन्द्रपदीक्षाफलमरतन्

26

एवंश्रुत्वावचस्तस्यमहर्षेर्भावितात्मनः चकारराजासम
द्धेनेपापप्रणाशने ५९ इतिश्रीब्रह्माण्डपुराणेपुरुषोत्त
ममहात्म्येनवमोध्यायः ९ ईश्वरउवाच शृणुदेविम
हाभागेमलमासव्रतेविधे मार्कण्डेयेनकथितेकौरवा
नांधुरंधरे १ युधिष्ठिरउवाच अधिमासस्यमाहात्म्यं
मार्कण्डेयमुनीश्वर जपयज्ञादिकंपुण्यंवदसम्यङ्मुनिसत्त
म २ मार्कण्डेयमलमासानांमलिनःपापनाशकः तथास
योगमन्येनतज्ज्ञेयःपापसंभवः ३ युधिष्ठिरउवाच म
लमासःकथंज्ञेयःसर्वज्ञमुनिसत्तम तद्ब्रूहिसकलंवि
प्रविस्तरेणयथातथ्यं ४ जनार्दनव्रतेनामविधिना
केनकारितः पुराश्चावरितेकेनतत्सर्वंब्रूहिमेप्रभो
मार्कण्डेयउवाच यस्मिन्मासेनसंक्रान्तिर्द्वयमेववनार
द उनरैदेवकार्याणितुकार्याणिपिवोमवोमयोः ६
शृणुधर्मभृतांश्रेष्ठकौशिकोनामसद्द्विजः तपःस्वा
ध्यायनिरतःसत्यधर्मपरायणः ७ तस्यसूनुःसदा
क्रोधैर्मैत्रीयस्तनयःकामार्तः स्वतन्त्रास्तेसाधुद्वेष
धर्मोमतः ८ मद्यपानरतोमूढोदासकर्मरतःसदा ए
कदाहयमारुह्यमार्गेसंगान्तरोधमः एतस्मिन्नेवका
लेतत्रभूमेःस्वाधामयावत तद्वयलोभान्मैत्रेयोवध
कत्वावभूमनः ९ सर्वंगृहीताचाद्वापयन्तेनगरहमा

५

पु॰ मा॰ २२

विशान् भृत्यदारांश्चपुत्रांश्चद्रव्यार्थेव विवादनः ११ सभा
सदैस्वतेनात्मनामैत्रेयेद्रव्यलोभगे मेविनाभगवत्राज्ञोग्रस
वेहतेनतमावरात् १२ श्रुत्वाऽऽउडस्तस्याराजावधंकृत्वास
हस्तनः तस्मिन्कालेसमायातानाकिंकरायमधेरिताः १३
क्लिष्टिधिभिर्धिमहाघोरैवद्धानीतोयमालयं यमेनप्रेरिता
हनानेनानरकसत्रियौ कुंभीपाकेमहाघोरेक्षिपलेबाल
एतापमे १४ तद्दृष्ट्वाथीत्रमागत्ययमःसंभ्रममानसः एत
स्मिन्नेवकालेतुनारदःकौतुकप्रियः १५ तेनाभ्यागीनतले
दृष्टंकुंभीपाकंतथाकुलं दृष्ट्वाश्चर्यपरंनिसोगिदेवर्षिर्हस
वांस्तथा १६ यमउवाच अत्याश्चर्यंकरंदृष्टंकुंभीपाकस
शीतलं कथंकेनवपुण्येनसर्वंकथयमेमुने १७ नारदः
कौशिकस्याश्रमेकश्चिद्देवोयातिवदात्मजः तस्यभार्या
सुशीलावबालवैधव्यमागता १८ अतिरूपवतीसाध्वी
सतूपपरिभ्रष्टस्तीनी यदामलिलसुवेगानिस्नानंकृत्वाव्र
नारिके १९ तस्याःसतेनचितेनस्नानमैत्रेयपश्चाकरोत्
महामानकत्यानकरेवायाःसिंधुसंगमे २० तेनपुण्यप्र
भावेनकुंभीपाकःसुशीतलः अयंब्राह्मणस्त्यासापादेति
घापोजातनंसोमने २१ दिव्यदेहधरोभूत्वायत्तलोकेवसे
चिरं नारदात्तांसमाकृत्स्नयत्नोभूत्वादिवंययौ २२ मुनिरे
तदेधेराजन्यमोप्यभवनेययौ मार्कण्डेयः अत्यद्भुता

स्नापाने स्तेयं गुर्वंगनागमः २३ हरिर्येणापरोगश्च मल
मासे विनश्यति अनेनैवाविधिमासोयं कुरुकौरवनंदन
कण्यमाचर्यं ब्रह्मणा नमलमासव्रतादिकं मत्संवं ब्रूहि मे
विभसर्वलोकहितायच २५ मार्कंडेय विस्तरेणास्य
व फलं वक्तुं नैव हि शक्यते प्रतिपत्प्रिमा मम भक्ते जनार्द
ने २६ अर्धोदयं यावदेवमायामसेन चलाधिपा ध्रुवदीपैश्च
नैवेद्यैर्नानाभोगसमन्वितैः २७ ब्राह्मणान्भोजयेत्प
श्चाद्दक्षिणाभिश्च तोषयेत् एवं प्रतिदिनं कृत्वा सर्वपापैः
प्रमुच्यते २८ अंतेभूत दिने मासे ऽपोष्य सस्नमाहितः पु
णेप्रतिमानकम्याय कुर्यात्सर्वाह्निकाः क्रियाः २९ गृही
तानियमे पश्चाद्वासुदेवं हरिं स्मरन् वेदाध्यायनसंपन्न
न् ब्राह्मणांश्च निमंत्रयेत् ३० ततो मध्याह्नवेलायां कृ
त्वामाध्याह्निकीः क्रियः मंडले शोभने तत्र सर्वतोभद्र
मंडले ३१ स्थापयेद्व्रणं कुंभं पंचरत्नसमन्वितं तस्यो
परिन्यसेत्पात्रं देवं तत्र प्रपूजयेत् ३२ प्रादौ संस्थापने।
कृत्वा पूजां तत्र समाचरेत् त्रिधाम्नाममपदैर्भूयः पूजये
द्व जनार्दनं ३३ विष्णुं जिष्णुं महाविष्णुं हरिं कृष्णमधो
क्षजं केशवं माधवं रामं मच्युतं पुरुषोत्तमं ३४ गोविं
दं वामनं चैव श्रीकंठं विश्वसाक्षिणं नारायणं मधुरिपु
मनिरुद्धं त्रिविक्रमं ३५ वासुदेवं जगद्योनिमनंतं शेष

पु॰
मा॰
२६

नत्वकं संकर्षणं वप्रद्युम्नं देवमानिरुद्धं विष्वक्सेनोद्भवं ३६ जना
र्दनं यशोदायार्द्रम्पकैः पतिनामभिः कूर्मस्यैकोस्यपावेवस
नयेचजनार्दने ३७ अर्चयित्वा स्वपलीकं महत्येनोन
रात्मना अर्चयाम्यहं देवदेवमहाबाहोमलयोमगति
कारक ३८ कृपां मे कुरु भूषणोजगन्नाथनेदकारक अ
पिमासेनसंमानेश्रीसर्पस्त्वपिदेवता ३९ महाणाद्यंम
यादनेकृपांकुरुममोपरि रात्रौजागरणंकुर्यात्स्वजने
स्त्रवसादिभिः ४० अमावस्यां दिने राजन्होमं कर्त्तंसमा
रभेत् समित्तिलाज्यवरूणापापैस्तन्हेनेनच ४१ अनोदे
वेतिमंत्रेणाष्टुत्नेवासहस्रके सर्णाहुतिंततः कुर्याद्दो
मशेषंसमापयेत् ४२ गवांशिशदक्षेपोत्काञ्चास्यपात्रेति
यामच प्रदद्याद्वेराजन्हनशार्करयासमे ४३ दना
नमार्थयेद्देवं सफलेवास्तमेव्रतं मदेमेधर्मराजेंद्रकुर्या
देवं व्रतंशुभं ४४ वलहत्यादिपापघ्नं सामष्याष्टैलवंपदे
शोंसेकुरुमहाराजधर्मराजव्रतंशुभं ४५ नैवेवकोनेय
वेणकृतेमत्यानंतनहृते पुत्रान्रामेस्वर्गंलोभेव्रतंस्या
स्यप्रभावतः ४६ इतिश्रीब्रह्मांडपुराणेकृष्णनवमा
हात्म्येदशमोध्यायः सूत उवाच साभिषेकस्य सादेन
पुशराजर्षिसत्तमः इदम्प्यवाममहावाहुरवापमहतीं श्रि
यं १ ॥ ॥ ॥ ॥

भोगेनेनगतोनाथेप्रासः पारंभवांबुधेः शौनकोउवा
च कथयस्वकथामेतांसूतसूतमहामुने १ विस्तरात्
श्रोतुकामानोस्मनरोहृदयस्वनः पुरुषोत्तममाहा
त्म्यात्कथमायुष्यत्वानिमः २ कथंवेंकटनाथस्य
देसात्म्याजगत्पतेः पुरुषोत्तममाहस्यसूत्रणेनोत्तण
विस्तरे च यलेतुद्विर्नमेनानयथापीस्वयानतः न
नोविस्तरेनोहृदिकथामेतोहडलेभो ५ क्रतस्य
ऐतस्यपहृस्मनतुष्यामिगदतात्वया श्रस्मद्वागयथे
गेनयाज्ञासंदर्शितोभवान् ६ विस्तरेभवतापस्य
हिम्नावापिहवन शुताभागवतावख्यातेकुमार्थ
मतनमे ७ सूतयोवावसेहृसाःसाधुसेषवत्सभृतः सू
तउवाच शृणुभार्गववक्ष्यामिकथाद्गुणांहिजेश्वर

८

व्यासवक्त्रान्समुत्पन्नांसर्धनोमिवपावनी कृत्स्नाय
मनयेहस्राख्यावाकाजलमज्जनात् ९ ब्रह्महापः सु
रापोवामच्यानेनात्रसेपापाः श्रवत्सेपायिनःसर्वजी
वेतोपिमत्नाहिते १० सर्वजन्मानिदुर्भाग्याहीनपत्ता
सपद्यताः पराधीनागदग्रस्ताःसततंनेत्रपयापीर्दिताः

११

सत्ताः मयानिविपेयाकुंभीरौरवसूलकान् पुराको
विसहस्रांतेमेनयोनिमवाप्नुयुः ११ निर्जलेरएपदे
शेनेवसंत्स्वेनडःरविनः सेवामवाकविस्मरवाना

पु॰
मा॰
२१

स्त्रिकाः परवंचकाः १३ दुराग्रहप्रविश्वासकृतलसाधुस्म
भागिनः शृणुदिव्यांकथांविप्रनदाजहृदनन्दनाः श्री
लिकस्यसहनस्यविस्तमकस्यभूपते १४ आसीद्वदयदे
शस्यगोमाश्रीमान्महीपतिः चित्रवर्मेतिविख्यातोधी
मान्सूर्यपराक्रमाः १५ नस्यदुर्जोपितेजसीहृदयत्वेपि
विश्रुतः समस्तेगुणसंपन्नः सत्यवाक्धर्मिकाः १६ अवर्य
नमहातेजाः सार्हगुणगुणेनसः शृंगारशुद्धयत्नस्य
निवासहे १७ अधीतसांगात्रिगमान्शास्त्रेषुवृत्तेषुसं
सकृत्रिगदमात्रेणआगाधीन्यानिविस्फुटं १८ ददौगुरुपि
यैतर्थ्यादस्तिरणगुरुकसज्जनम् तेषामवस्तयः धीरापिन्न
गत्तासमंगुणी १९ मंत्रनिनीतितिद्गुनः पितराज्येभिषे
वितः गुरुत्रमजयामाससततेराज्यमाकण्वतः २० वि
त्रवर्माभिषक्तेनेरहुलेभेपरांमुदं अभिवृतेः महाबा
हुमरातिगणशोषणं २१ नित्यंस्वविषयोपास्यान्गविंतशा
मासनिस्पृहः कृतः प्रभृतिकेनाहंहेतुनाघोरसागरे २२
संसारवलस्यणेनीव्रविषयव्यालहर्षितं दुराशाकोटिशः
कैर्म्यानंदेस्यविहृताविस्तारिनाः २३ आदिव्याधिस्वगणा
नेः परितः परिवारितं आत्मानंमज्जमानमहिनानिसर्वात्म
नाहरिं २४ विश्वनाथंजगन्नाथंभूतानामभयंकरं क
लेवरंगतकेकालेतमापनेदुरुद्धरे २५ सकृयनामया

29

वेण ध्यातोपि हरिर्नो भजेत् नेपास्मिशरणं विस्ववासुदेवं
सनातनं २६ त्वद्यासामस्तोम्यथिगिमदस्तैरैनैरैः श्रा
शानरंगवद्भलेरागावनेविभीषणं २७ विनकाननकवि
हेंगंदारुणंजनमोषदं श्रुभाश्रुभमनःस्वहेकस्तना
वारिसंभृतं २८ विनानंगिगिरिमानस्रीपराजिमपंकरंक
पंहरिपदमायिविहीनस्तगिरिनदस्तमः २९ प्रवोपंमम
धर्मात्माधीमान्विनयकोविदः प्रजापालप्रनेतिसं
स्वीयाम्बुधातिवीरसान् ३० पितरीवजनः सर्वोविष
स्यास्मिन्स्तनेमम हृद्धयन्वापिसारेश्रुलनेश्विवपरिक्षिनः
श्रनःपरंकिमत्रास्तिस्थपंविनप्रयोजनं आराधयामिदेवं
शंविश्वकर्तारंजनार्दनं ३१ भुंवावरीषशर्यातिशिविसिं
धुराट्प्रनर्दनोवसुमनाहरिश्चन्द्रोनुलोमनः ३२ श्रीमधु
वीरंतिदेवः शशिविंडुर्भगीरथः त्रिशंकुर्मामुरिक्षेणाश्व
वनाश्वोवलिन्दगः ३४ भीष्मोयुधिष्ठिरः कर्णोडुकांतो
भरतोविभुः दुष्यन्तनयाइक्ष्वांधातासगरोश्रमान्
दिलीपश्चदृढव्रतपुंडरीकोस्तनध्वजः पनेचान्येपिरा
जानोधर्मकर्मकृतोद्यमाः ३५ भुक्त्वभेगाशिमांस्तका
राज्यलक्ष्मीमनेकिनाः नागास्तत्त्वंपथ्याजीर्णानिविशो
कानवंगताः ३७ नतोयासिहरिमव्यामहृषीकेशंसनातन
नं आयुर्गेषाणिनिस्तलोभ्रंज्ञानसनघोभवेम ३८ अथैतमः

पिकर्णेवसरसिपुष्करीसेवने इतिनिश्चित्यमनसाजगा
मतुलहासमे ३९ नत्वजानकीनाथंभक्त्यानितदपा
सहकृत् किंचित्कालेनयस्तस्माविचित्रवर्मामहीपतिः
प्रापनारायणंदेवंमधुसूदनेपवनेशुभे कालेनमागमा
क्रम्यपदासत्येनभूमिपः ४१ जगामसृष्टस्तेनाष्टएवनस्
रोगणावक्रान्तः वैकुंठाख्यंहरिपदंयतोनावर्ततेपुनः
स्तनादिकनिकृत्यानोनोपेसाकुरुतेमनः इत्थंधन्वा
पिसम्भीवस्तपितृवैकुंठेनीगतिं ४३ शोकहर्षपरीता
न्मासकरोदौर्ध्वदेहिकं पितृभक्त्यामहीपालःसम्यगृद्धिम
वराहतः ४४ पुष्करावर्तकेपुण्येनगरीनीवशोभने सुधो
मपालयानामासधीमान्गुणगणैर्युतः ४५ तस्यशीलवती
भार्यानाम्नाथगुणसुंदरी विदर्भराजतनयारूपेणाप्र
तिमाभुवि ४६ तस्मात्सुतस्तुवेदिव्यान्वनारोग्यतविक्र
मान् तत्रीवाक्मतीनामसर्वलक्षणपूजिता ४७ विचित्रका
विचित्रवाङ्ग्विचित्रमणिकुंडलः सर्वेत्तेयाजिनःसूरा
विख्यानानामभिःपृथक् ४८ इत्थंधन्वाशुणोःख्यातःशा
तोसेनोजितेन्द्रियः पुष्करावर्तिकंनामनगरंतस्यधीमतः
४९ रूपवान्गुणवान्पत्नीश्रीमान्धर्मकृतिसुंदरः यागि
काःसन्सवाशिवस्तस्यंसोमहाशुचिः ५० वेदवेदांगविद्वाम्मी
मर्वैयाकरणसत्तमः सर्वनिर्जितारिषड्वर्गःशास्त्रसंववीशारदः

वक्रलावरणपनिर्धूनस्मरद्धाकेशामंडलः यस्यवंउश
नापाग्निसन्याकरमहस्रवान् ५१ सदेवउक्करानसा
छायामालव्यानिष्टति यदाञ्चोयसपोद्धिसिंडविल
जिनः ५३ राज्ञावेवोदयेस्रीयेकरोनिमखवर्षिनः न
दीयकरकोदंडदकस्मायार्दिना ५४ रसानलम
यान्यहाम्रस्नानिर्जरवैरिणः करालकरवालेयहा
हृदेओयलालिने ५५ त्रसेदपिजगन्नासकारिनरणि
नेदनः यदनोहानहेहेगेगदादंडेननर्जिना: द्विगा
जाद्दिगानानाञासाद्दिवमदोहृनाः यत्रामस्तुतिमात्रे
णविद्यमानश्वार्णवो ५७ भूमकेनहंसगणोजाय
नेमुनिभूषणः ययात्रासणमाज्ञायपलायंनेशत्रयो
दिशु ८ नेत्राणपिपायाश्चनास्पत्रस्नाइवाहवः यत्रा
गमनसंछहंहठेत्रान्नारिउस्त्रियः ५९ हठवंयमे
केशानवंदनिश्चसाधिकां यन्नयाणोन्सवेवेगाःपाः
नालानलवासिनः जायेनेमारुनाहारासिंनाकुलि
नदेहिनः एवंभूनोहिसोराजाइहयन्वामहीपतिः ६१
नेरगस्यंरनगजापनिमदविह्वलिनेः सर्वेन्तपेवसे
वेनेकिंकराइवभूपतिं ६२ न्त्यपाज्ञापरनेत्रासेसत्र
वहाःसुकाइव निसवलिहराराज्ञोनभसिपाहवाइ
व ६३ ननयानकम्भगास्मिनेदोन्तपनेदनाः जतिक

पु॰
मा॰
३२

३१

स्मृतनिर्देशेनयथ्यासानंदविग्रहाः ६४ मस्तुवैराहनः
श्रीमान्रेजेभूपशिखामणिः सदेइवादेवारण्योइनेश्र
न्तर्भिरिवउहतैः ६५ उपायैरिवभूपालोवाङ्मिभिर्भगवा
निव शृंगैरिवगिरीन्द्रोयैर्विरैरिवनिगमैरिव दासासदासा
सनन्तेगुणेयकृन्निरंभिताः ६६ स्माःषोडशावार्षिकोनि
कांगदविभूषिताः यथामामेथरगामिन्यः पीनोन्नपयो
धराः ६९ हावभावकटाक्षैश्चभुवनीहृद्गतोनरः निम्न
मेनमयासंनेशानशोषसहस्रशः ७० विंशद्योजनप
र्यन्तेप्राकारपरिताःसदा वज्रास्तिहेमनिर्मानेगानिमेम
नाःसहस्रशिणः ७१ सर्वतेमिश्रभेनारोमन्यागमदनिर्म
दाः ह्यास्तितिरकल्याषसिंधुवेशासमुद्भवाः ७२ च
पलापीनवर्णाश्चभिस्यागतिविशारदाः शुकपस
निभाःकेचित्कुकनासानिभाःपरे ७३ हंसवर्णाःपव
नगाःखेचराइवपक्षिणः उत्तसेनिलसंस्थैकवैश्चव
कुलोद्भवाः ७४ राजद्वारगतानिस्थंराजनेवारिरानपः
रथ्याःकोचनविशेगणासदस्यपरियोजिताः ७५ सध्वजा
स्यपनाकाश्चसवकवरकवरः सवरूपाःसनीडाश्च
वास्तीर्णाःसायुधाश्रिताः ७६ वैमानिकविमाना
न्स्यायमानाःकनकोज्ज्वलाः अनेकपइदेशाउीरावाश्रि
ताइणाभिर्वरैः ७७ सर्गेलोकेवपानातेदेस्मदानवसे

सर्हि नमोऽस्ति विभवो लोके येनात्र विद्यते जने ७८ न
स्मिन्नोस्त्यकहृद्देशे हृदयन्त्वा महीपतिः नवद्वीपस्य
त्वाक्तेकोसौ वत्सरगणान्बहून् ७९ संवत्सराणां ति
शतत्रयं राज्यमपालयत् कदाचिच्छयनारूढः श्रुत्वा
नरगहेषिते ८० बहिर्गगनहृद्दस्थसंभ्रमतानामहेक्ष
तिः सैरन्ध्रकानिरम्यानिवचांसिभृत्यवर्गतः ८१ दा
सदासीगणानां तु श्रुत्वा वाचः सुपेशलाः आत्मभक्ति
गुणोद्रेकाः सेमाश्रद्धेशुश्रीनलाः ८२ निरीक्ष्य च सदा
पीठे सौपाज्ञापरिपालके पुत्राः पौत्राः प्रपौत्राश्च स्वस्ति
देशाद्यवस्थिताः ८३ निर्वीक्ष्याच शुभा लक्ष्मीर्निजं
स्वकलेवरं यशाश्च त्रिदिवं यानमालोकालोकविस्तृतं ८४
समस्तेहितनलाहिव्याकामेभ्यश्चमनोहरा पृथिवी सर्व
सस्याढ्या लोकायर्थमेपरायणाः ८५ नगरीस्वरमोग्येव
जनानि रत्नसंदराः अनेकसौरव्यसलिलपरिपूरित
वारिधौ ८६ तलेभेविंनयन्वीराङ्गःखद्वीपमना ग
पि नदासविंनयामास केन पुण्येन लब्धवान् ८७ अ
नलेनिर्मलेसौरव्यस्वर्गिगामपितुर्लभे तपस्यामिन
यस्मैन दत्तेनैकचित् ८८ नाराध्यितो मया देवः के
नाहं प्राप्तवानिदं कमहं परिपृच्छामि समेसंयसकार
णे ८९ अनः परंतु किं भाविवीरेसंसारसागरे नजाहशे

ब्र॰ पु॰ मा॰ ३१

मुनिं प्रश्रयसंदेहं स्माः प्रणणुदत् ९० एवं संचिन्त्य नृराजा
यामिन्यन्तमवाप्तवान् उपसन्ध्याय सहसा समेनिर्घोषनि
स्वनैः ९१ वैतालिकमुखोद्गीतस्तुतिवाक्यैर्मनोरमैः ग्रा
वस्पृके विधायास्नानं गंधोदकेन तु ९२ उपस्थायार्क
मुखेनेश्वरान्सहस्रमतवरः ततः शृंगारभवनमागम्य प
रिधीतवान् ९३ शृंगारवसनोत्सर्वसल्लिवाद्याह्निका
तिभिः मंत्रिणः समुपेत्याथ वाजिनं सिंधुजं शुभं आरु
ह्य परिवृतो भक्तरंगैर्गतमुपयतः साकं सचिवमुख्यैश्च
योधमुख्यैः पदातिभिः ९५ साजीविकैर्वील्वरिकैरेण
नाह्मभैटैरपि नैकस्त्राहनः श्रीमानचवारगहनं वने
नीलमीवसमेरूपंविचयनविरानितं ईहामृगगणाकीर्णं
नैकपादपशोभितं ९७ फणिनिर्मोकनिर्मोकपदांचल
विदोरितं सिंहिकार्तिनरद्युकसरह्यावभयानकं धव
स्कन्धैरुद्योत्कारैर्हीपोपधीरिनेकैश्चितं क्वचिन्मम
गिरिहितेमरागृनटोपनतं ९८ कर्दरमित्तिकंडोगैरानी
लमुकयानकैः सपामलैषट्पदध्यांतैमासमारिकको
किलैः १०० हंससारसचक्राह्वचकोरकुलसंश्रितं पा
रावनशकुंतैर्नानानाविहंगानाश्रितं १०१ सालातल
नमालैश्च प्रियालपनसार्जुनैः हिंतालकोविदाराम्र
मधुकरुजाशनैः १०२ रसालाशोकवदरीरंभातिलक

९९

किंशुकैः केसराशोकनमालानैः पाटलाशाकपोनकैः १०३ सं
दैरैरंडवकुलप्लक्षन्यग्रोधचंपकैः धवादाम्राग्रखदिर
बिल्वामलकतिंदुकैः १०४ खैः पुरागगारखर्जूरकेतकैः
रोहितैर्मेषशृंगैः देवदारुकपित्थाक्षपत्रनीचवेतसैः १०५
नोडुजैर्वीरनारंगसैपीलुचायणचंपनैः पक्षिभिश्चान्यै
र्ममाणैर्हर्नैर्वकानने नृपः १०६ विवेशामृगयाशीलः
कामीव वनितामनः वचार मृगयां वीरो विघ्नन्मृगग
णान्बहून् १०७ मृगान्कृष्णांश्चराहांश्च खड्गाश्शशाक
शल्लकान् द्वैपिनो हरिदोश्चिशान्वपरावानरान्ख
लान् १०८ शारभान्करभान्घोरान् नरदहनकवेगि
नः शवयानस्तिहगोधक्षान् शार्दूलान्महिषान्रु
रून् १०९ नचानसमदावीरः शनैनोनाविधैर्वने श्र
म्यासवर्त्तिनः खड्गैः सारंगैः शारगोचरान् ११० भल्लैश्च
पट्टिशैः प्रासैर्भिंडिपालैश्च मुद्गरैः कुठारैर्दनैः शतघ्नी
भिर्गदामुशललांगलैः तोमरैः स्वर्णिभिः पाशैः
शूलचक्रमहेषुभिः भुशुंडीभिर्गदाभिर्धिंशैः परि
घोपलैः १११ महाशूलकरखड्गाहिभिर्लौभिडिबामास
कानने रुद्रक्रीडासमे चोरे क्लनंनेनेन महात्मना ११२
तेन नासज्जितेनापंक्ति विद्या खेटकं विना कश्चिन्मृगोह
तोरपशवाणैन दवयत्रवना वनाद्गतांतरं प्राणेर्वाण

मादायसन्वरः तेजगामानुराजेंद्रः शर्वःकानमस्गेवथा
म्सगःकुत्रापिसंलीनोभ्रमन्नैवानन्ययः सुनद्धःखपरीता
त्मावभ्रामवनसंकटे ११६ कामिनीनयनाविलोयथा
विस्मयराडम्गवः आससाददिवाहीरःकासारंसागरो
पमं ११७ कूजद्धंसकुलेमेघचक्रवाकादिवंश्रुतिः सारसा
रावसरसकारंडवनिषेविते ११८ जलकुक्कुमदाम्भूह
कुटरीवककूजिते स्वच्छेपानीयसंपूर्णेयथासज्जनमा
नसे ११९ श्वेतनग्रीहगणाकीर्णेखलानोहृदयेयथा स्फु
रन्मत्स्यचलन्मत्स्यरेणडरगितिस्मय १२० लसन्नेकजनिर्व्यूह
परितःपरिवेष्टिते स्वच्छमध्येयथावेद्यमंडलेनारकाह
ते १२१ तत्सरःसलिलेपूर्णेसवाजिर्व्यवगाहनः यथा
मयेवसंतत्पौविस्मभक्तिसहृद्दे १२२ सवाजिवारिवी
रेणोयथायोप्रेमणायथास्तने पीत्वाजलेनतत्सीरमागत्य
मनुजाधिपः १२३ समालमहटंवीरकेतभूनेवनोत्त
रे सर्वत्रसदानेपत्रैर्घनच्छायेमनोहरे १२४ दृष्ट्वाथवि
नयश्रीरोत्पाणीमंडलमंडनः न्यग्रोधोयंबहुच्छायः
सर्वसत्वसुखप्रदः १२५ पत्रैःपलैर्जटाभिश्चनृणांहितैषी
सवकलैः तएणमेनमपाश्रित्यभविष्याम्यश्रमःसुखी
हरिपदमपाश्रित्ययथासंसारपीडितः इतिनिश्चित्यमन
साहृष्यार्डनीयमभूमिपः १२६ निषसादयथारोपमप्यैवेलास्मरत्सयथा

उले वर्मायथानमायायस्तक्षायथपदर्णीनले १२८ जल
मवाजिनेवधादग्न्यामालोकवद्दवं निरीसमार्णेन
पनेोवटशाखासहस्रशः १२९ पंचयोजनविस्तीर्णः से
मयोजनमुन्नतः नत्रागमन्खगः कश्चिन्कीरः परम
शोभनः १३० सर्वत्रबालसब्धुःकलसग्रीवोहरिच्छदः
श्रमेनविलसन्नेत्रः सुपादःशोभनोदरः १३१ मानुषीगि
रयावाणीमनुलोन्त्यमोहिनी पदाकर्णमात्रेणङ्ःखं
सर्वोविनश्यति १३२ सुमखस्तरिंणीस्मनाहस्सरोमा
न्तयोभवन् समुन्यायशायास्तूर्णेयत्रास्तिप्रदवरस्तथे
शुश्रावशुकसंहृक्ऊवाणीमादरतोनयः शुकायपा
दस्तोकमेकमेकेभ्यनः पुनः १३४ द्वियमानानले
सौरव्यमालोस्यातेोतमात्मजे नविनर्यानसंस्तूहः स
कर्णयादमेष्वति १३५ वारंवारमिदंपद्यंपपाठन्सनेःपु
रः वोथयनीवसंस्मूर्दवावायीस्वकल्पया १३६ वटशा
खामलंकान्तमूह्रनमीरयनगिरं शुकःशुकस्तेमारा
तोनिखनः समुपाहरन् १३७ श्रुत्वानस्तवचः श्रीमा
न्सहदेवोमसहेपिच किमेनडक्कवान्कीरःसकल्प
येपुनःपुनः १३८ मासुपालव्यवान्किंवाममगेहेस
खेवटे किंवानायंमकक्तकस्तहैपायनसुतोपरः १३९
भ्रपदेवकीपुत्रेकपपपसवनंदने सनाधानवरंता

१३३

ब्र॰ पु॰ मा॰ ३५

नायानमस्ताड्ःपथे १३५ समावनेषिन्नेशामःकिंनदैन
न्दविष्यति इतिचिंतापरे राज्ञिमामाराजन्मवाहिनी १३६
भूजानेयरतुरङ्गणमेदिनीलोकिनीविरान् वाजिवा
रणपादानरथहहलसलहुरा १३७ नोमाप्यहदयन्वा
सैनातिस्तहमनोप्ययौ उरंससविवैसाकेनपनायोग
लक्षितः १३८ त्वयोप्यविरतेयनकोमेचैत्रपराणदन्
इतिचिंताकुरोराजानलेभेशर्मकुत्रचित् १३९ मन्त्रमेदि
रमासाद्यपद्यंनैवविधिंस्तवान् नास्त्रशेतेनवेभुंकेन
वहुष्यतित्यजति १४० ध्यानमेवाश्रितःश्रीमान्योगी
वानंदसंसवे वाच्यमानोपिनस्नेहात्स्यमानोननंदति
परिरंभतिनोइत्रानभार्यामर्जनेद्दति नवनग्विभगो
विंनोकोपिवेदयतेनरः १४१ कदाचित्सायतिंसाध्वी
मसायगुणसुंदरी रहःसोवाचराजानंपौलोमीवलभृ
हृत्पतिं १४२ गुणसुंदर्ड भोभोभूपतिशार्दूलद्विषति
पुरकेसरिन् महाराजनरेशानसर्वराजजनप्रिय १४३
किंमनसारवेपिंडेहृदिस्थारयसेविभो नाहंयशेयमहा
वाहोममहृत्कपवर्द्धन १४४ नदादिमूलेभूपालत्रैलो
केपिकृतोन्यथा नागयक्षपिशाचाश्चसुपर्णाःसिद्धचा
रणाः गंधर्वनागरक्षांसिस्वरासुरनगाःखगाः न्वगर
ग्राममपीहयथायोग्यस्राविनाःसदा १४५ तत्प्रसादस

१४१

यामकोस्मेनेननिरंतरं सम्भवान्कथमस्त्वग्रविंतानु
लनमूर्द्दने १४८ स्दिवारयसंसायोनैनन्नवस्तुपपद्यते
यदिकिंचिन्मयावीरभवनेयन्न्हृतेभवेत् १४९ ननू
जैः सचिवैर्विहनन्ननन्त्समहमहीपते मानुर्जदरजो
बालवादयानः स्तुदेदः १५० करोम्यमिनयाराजन्
किमसाविक्रियांवहेत् नहन्त्समसभूपालत्तपरा
यशान्नानिनः १५१ शारवेद्वाङ्गसेदोहृशोभनेवदनेन
व कथंनराजनेभूपदर्ग्यांमः कमलेयथा १५२ प्रसन्न
नयनायागलोकानानंदनिर्हन साहंकथंनिरानंदेस्त
पिस्नोहदयेश्वर १५३ आपीयकर्णरम्याणामहिलाव
लनान्यपि नथैवा — सभूपालोनकिंचिदपिजल्पने
स्मरन्स्तुकवचस्तथ्यंहर्ष्येयममरैरपि नकिंचिद्ध्वे
नरूणीयनिब्रनपरायणा १५५ साथिवालासनिस्त्रा
साभर्तुःखातिपीडिता नतुवोयथयानाथविना
कारणमद्भुते १५६ एवमेवक्रियान्कालःमवव्राज
महीपते संदेहसागरोनारहेहंवितिंनेयनिश्चिरं १५७
हृदयन्वानमायच्चायनिविंतानकेनरे आपाम्यनिहि
जेशानसंसारोद्धसङ्कटं १५८ इतिश्रीब्रह्मोउभरूत
षानममाहात्म्यहृदयन्वीपाख्यानेशुकवाकेनामए
कादशोध्यायः ११ सूतउवाच कदाचिविंनमालस्यरा

१५४

ब्र॰ पु॰
मा॰
३५

त्तलस्सम्भ्रमोमुनिः आजगाम सत्वान्मावाल्मीकिर्भगवा
न्विभुः १ योरामचरितंदिव्यंचकारपरमाद्भुतं यस्यदर्शु
तिमात्रेणब्रह्मत्सायविमुच्यते २ हृदादालोकान्तपतिर्मि
त्रावरुणनंदनं अतिसंभ्रमवदनेस्थानमानेबहुमन्यत
३ अभ्यासवर्तिनींनारीमुवाचशरणागतंरी बालेमदेयद्भं
त्वानामेतःशमोहरेच्छया ४ नायंवाल्मीकिरायातिस
स्याद्विजःसनातनः हृष्णलर्हणयामसंसाधवोदान
वत्सलः ५ अयंसास्यान्महाभागःश्रीरामदयितोमुनिः
नानेनसदृशोलोकेद्विजातिर्विद्यतेशुभे ६ कृतंरामाय
णंयेनयाविनैवजगत्त्रये सोयमायातिवामोहंकिंमेभा
ग्यमतःपरं ७ सूतउवाच एवंरटन्महीपालःप्रत्युद्गम्य
तनीश्वरं पपातचरणौयोनेदंडवन्सोगिणामंडनः ८ सभा
यायमुनिश्रेष्ठावाल्मीकिंजगतोगुरुं सभामानीयसंवेश
नेदयमरमासने ९ मधुपर्कविधानेनसंपूज्यमुनिपुंग
वं येऽभितेयायानिपायेविश्राम्यद्विजभूषणं १० पादसं
वाहनेकत्वाकराभ्यांपरिमजयः यादांवनेजनीराजा
शिरसानिमुदावहन् ११ उवाचमिग्ययावाचास्मरन्सु
कवचोहृदि हृदिस्थितिमार्कीस्यन्मानयन्मुनिपुंगवं १२
राजोवाच भगवन्कृतकृत्योहंसमायासिद्विजेश्वर अद्यमेस
फलंजन्मअद्यमेसफलाःक्रियाः सत्तेमेसफलंज्ञानंयद्भवानत

गोचरः विस्मयपन्नानुपश्यामि केनद्रुपेण मे भवान् १४
त्रैलोक्यनाथस्त्वं मे ह्यपत्रे विषये क्षणः अहो मे पितर
स्तस्मात् हताः सर्वे समर्चिताः १५ सर्वस्याण्डजग
मीविस्तस्त्वह्योपि मे हरिः किमहरा मम ह्यारण्यज
गत्ता वनपावनः १६ हस्पपने मनसमासे स्थो वाल्मी
किः स्वरहलेमः अहो सममपी माया आश्चर्यवामान
सोभ्रमः १७ अलभ्यमपि लोकेशः पश्यामस्त्वसम
स्पनः त्वत्समागमनो ह्यल्लं किमलभ्यं ममाधुना १८
यत्वया जगतोनाथ त्रैलोक्यः पावनो हरिः नथा
निरूपितो रामो यथा नान्येन केन वित् १९ श्रीमद
दनमस्तनवाम्वरिष्यितिमडज्जनान् मद्यानेभवपा
शोम्यो हविनै वापिनोजनाः २० रामउवाच विरा
ममनिनवानदान्त्यपतिते देनाः स्वप्नः स्वजनः मात्मः
ससीकोहि सर्वोपवः २१ वाल्मीकिरद्यनेहत्वारा
जाने विनयान्विते उवाच परमप्रीतः पीत्वानन्दवना
स्तते २२ ऋषिरुवाच साधु साधुन्त्वयाप्रोक्तं त्वयानड
पपद्यते कुदह्मोऽप्यर्चनेवीरसागतेसदनागते २
यन्योसित्वयमाहृलनद्यनेमनोगते अदेयनः
पिरास्पास्तिनादेयं विद्यते नव २४ त्वद्वियागुणानो
राजन्वराहीनेन रेन्दपा किं चिदक्रमहेतेस्ति ना

नाम्यवेंगिनेनवै १५ राजोवाच नत्वत्प्रसादान्मने किंचिन्
नंनास्ति मम साधुना यज्ञेनोवस्त्रपापीठे काम येवन्मका
रणं १६ ननदोपयद्दोभोजनकयपास्ति ममोपरि परंव
लदयेविदन्तेदेहेविद्यतेमम १७ नस्मनस्माद्वनन्नस्य
नान्यस्ति भुवनेष्वपि ननपराणदमेव्रत्तनमनःशल्य
विरार्पितं १८ सन्त्वंवदराजेंद्र नन्तके भूयोप्युवाचहि त्र
मस्तकमनाराजाने त्रने त्रेनिरीक्ष्यनः १९ राज्ञोवाच
व्रतव्रमेकदस्यायथयानास्यःकरिष्यति स्वत्वानामपि
नोपारंपरपानिंद्राविलोकयन् २० श्वाःयन्याःसुतनाभृत्या
दासादासीसवोंयवाः हयनानागाररयाध्यान्येयनेकोशा
वलेस्सहस्त्रन् २१ मित्रागिरामेदिनीसर्वाशरीरंवासनापि
च सर्वमेतन्ममेवास्ति यथानान्यत्र विद्यते २२ नायेस्ये
मानुषेलोके त्रिदिवेपिमनीश्वर केनब्रापमभावेनल
व्धमेस्वर्यमद्भुते २३ स्फुहणसिरेशोव्रेरपि किंमानेव
रूनकाषीकोशलकर्णारकांभोजकुरुकेकया २४
मच्छमागधगांधारगौडसौराष्ट्रसैंधवान् कलिंगवंग
पांचाल्यानंगकेकटकेरलान् २५ दशार्णा— नवोले
पलाटकामरुथीवरा कास्मीरगौरमारमरुमालव
केकयान् २६ सौराष्ट्राजांगलानंतेहहयजानकान्
त्रैगर्तहनपंचालपाटच्चरऊटवगन २७ सन्याग्री॰

कलेवोमदराटाभोरभैरवान् हयवक्त्रान्कीरणलान्
कर्णप्रावरणानपि ३८ अन्यानपि च देशान्येन नपानाति
सत्रनाः लीलयावलिमादाय जित्वा याति महामुने ३९ स
नायादेवाराजन्यायनेपश्यन्ति मेनराः क्रन्तो मेननपैवीर
वैरपारवकरप्रदाः ४० किमत्रकारणंब्रह्मन्ह्मपोदा
नेदमाप्यवा अन्यब्रह्मदयापाद्यन्मेसनिशंनाथसंप्रति ४१
प्राणउनवाकेप्रनिश्चेहसेदेहेमेपराणउद कशाविन्त
गयाकामोगतोहंगहनेवने ४२ वरितोहविरंप्राश्रो
उप्यरंविप्रलेवने प्रमत्रपप्पकासारेनत्रयीनेजलेम
या ४३ अपायनोदनाकोस्मीनेरीप्रामोयमाश्रिनः हव
वाचेहकचिरंमनोनयनेदने ४४ अपमपन्कमनीयोरा
शुकमेकंमनोहरं मधुरंभाषणंहृष्ट्वानदामेहृषितंम
नः चेतो हृतिर्गतानस्मिन्भावन्येननस्मपवित्रिणा नावन्मो
सन्मुखोभूत्वा शुकः श्लोकंपपाठह ४६ अनः पुन
र्लेमेवासैापद्यंपठतिपक्षिराट् विद्यमानान्लेसोख
मालोकानीवमात्मनः ४७ तेनठविंतपत्तिसंमूढः सक
यंपरमर्थिनि इतिवाचंशुकेनोक्तमकरायीड्हविस्मि
नः ४८ समुस्थितस्ततः शीघ्रंकोरणहृदगगनेगनः व
नः ज्ञानाम्यहंब्रह्मन्किमवाचहरिच्छदः ४९ कोसौशु
कः किमाहायंमह्यंवासैरमुचिवान् इतिमेहार्दसंदे

व्र.पु.
मा.
३२

हंभवांश्चक्षेनमर्हसि ५० सूतउवाच श्रुत्वावाक्यानि
भूपस्यवाल्मीकिर्मुनिसत्तमः प्राणायामपरोभूत्वामुहू
र्तंध्यानमास्थितः ५१ करामलकवद्दिव्यंभूतंभव्यंभव
द्वयत् व्यालोकयन्मुनिश्रेष्ठोध्यानस्तिमितमानसः
५२ ततोविहस्यभगवान्राजानंतमूचिवान् विस्मि
तस्तंवनस्पतिंभूतंभव्यंभवद्वयत् व्यालोकयन्मुनि
श्रेष्ठोध्यानस्तिमितमानसः ५३ वाल्मीकिरुवाच
शृणुभूपतिशार्दूलप्राग्जन्मचरितंतव येनपुण्येन
भगवंस्तोष्यसर्वैसमर्थयन् ५४ पुराजन्मनिराजेन्द्रभ
वान्द्रविडदेशजः द्विजःकश्चित्सुदेवाख्यःनामतपर्णी
नेऽवसत् ५५ आस्वलापत्रसंभूतःसदाचारपरायणः
धर्मिकःसत्यसंधश्चयथालाभेनतुष्टिवान् ५६ तस्या
पत्रव्रतेयत्रःसदाविप्रपरोभवत् सदेवंवर्तमानस्य
भार्यासीद्वरवर्णिनी ५७ गौतमीतिसुविख्यातासद्देशा
जातिनासुवि पतिपर्यवरम्भेमाताषीनोशुंरोहिणीयथा
गार्हमेचविधीनस्यवर्तमानस्यधर्मतः व्यतीतःसुमहान्
कालःप्रापतासौसुसेनति ५९ एकदासनमासीनःसेव्य
मानःस्वभार्ययाजगादवचनंविप्रोविप्रस्सोऽगमदारासमे ६०
अपिहेदृशिसंसारेनास्तिसौख्यंसुतात्मजं नसंप्राप्यवरपु
त्रंजीवनंममनिष्फलं ६१ नलभेयंसदसुवेनुत्तनेमानि
निमानंद मयोमरणमेवास्तुनत्मात्रसुत्रियमम ६२

५८

इतिखेदसमाविष्टेहे प्रियेवीतस्पृहेवदा सामात्ताणयहत्या
नैवाक्यैवाक्यविशारदा १३ मामाप्रोणस्वरवृहिमीक
वाक्यानिभूस्वर भवद्भियाभागवतामेवंमहेत्तिस्वरयः
तन्मयमेयपरोसिन्त्वेजिनः स्वर्गस्त्वयाविभो मायुवागिशा
साहीं— किमन्तत्रः करिष्यति १५ यदिनेसायनेविह
त्रयास्यनिगतिविज्ञाननग्रत्रः कथेक्ता १६ यदिभ्रवजसो
ख्यानकामनास्तिहदाप्रभो कथंनदेवदेवेशोनारायण
स्तिकेयावं १७ यमाराध्य पुराब्रह्मन्कर्दमपुत्रमामवान्
सर्वेशोव्यावधिंमाप्यपश्चाद्धरिपदंगतः १९ सेवसज
गतोनाथेविश्वसर्वेश्वरेविभुं यत्कृपायादलेशेनश्रुता
मत्रवमोदते २० इतिवाक्यानिरामायांश्रुत्वाविप्रशिः
खामणिः निश्चित्येवंनयासांईनाम्वपणीनटेगतः २१
वचारविजनेरण्येनयःपरमदुष्करे वनवेन्सरसाहस्रं
येनदेवाश्चकेपिरे २२ समंतेजगतोनाथेहृषीकेशेज
गद्गुरु विश्वसर्वकरोदेवश्चिरात्तुष्टःसमागमत् २३
हस्तानेकमलाकांतेस्वपाणौहिविराजिते तस्तावपर
याभक्त्यासपत्नीकःप्रहर्षितः २४ सदेवः नमस्ते
स्तुजगन्नाथत्रैलोक्याभयदप्रभो सर्वेश्वरनमस्तेस्तु
नमस्तेपुरुषोत्तम २५ यथामेद्यःखसंसारेह्विन्नेमो
हसंकटे ननथाभवदीपायेनेनत्वंपुरुषोत्तम २६ य

६४

ब्र॰पु॰
मा॰
३८

यादिनामहाराजदेवकीकंससंकटात् नतथैवमामवस्था
मित्र्योरसंसारसंकटात् ७७ पत्तसेनसत्ताविलोड्यमान
वशाननालालप्यमानाविरतेनत्वयैवपरिरक्षिता ७८ दुष्ट
मागधभूपालसैरोधपरिकर्षिता रक्तिमारक्षितांविष्टो
नमांकिमिहरक्षसि ७९ दारुणाजगरग्रस्तामेकाहोर
सत्तावतोयसंरक्षितवानक्रमसमोपाहिव्रजेश्वर ८०
वलोविरहाक्रांतदेहाकाननविभ्रमे मध्याह्नोदर्शयि
त्वानेस्वनन्यस्त्वयस्तरिता ८१ पाहिमांजगदानंदगोविं
दशारणागत प्रपन्नाभवेदेमेवंनमेवैवास्तवतेविभो ८२
जनगेहप्रवेशेऽग्निज्वलज्ज्वालाभिवेष्टिताः रक्षिताःजन
नपास्तपेवजगदीश्वर ८३ दामोदरसदासारमादाहक
वलभसी रोदनेनपाकांतसर्पगोकिंनकेनन ८४ च
तुर्विंशतितमोयजीवनोचनिकेतन वासवोनजवि
क्षेपाकपाणेनमोक्षने ८५ ननव्रलादयोदेवास्तेत्वंश
क्तामनिवन कथंमंदमतिविलोसात्वंनांदीनवत्सल
८६ वाल्मीकिः इतितस्याद्विजस्यस्यासखिन:प्ररतो
हरेः आवोवस्विगधयावाचानवेदंशमयत्रिव ८७ ह
रिरुवाच साधुसाधुद्विजश्रेष्ठकिमिछसिवदस्वतत्
नवाभिलषितंविनेदास्यामिधरणीश्वर ८८ सदेववाच
किमज्ञानेमहाराजकटस्याखिलचितगः सर्वेंद्रिय

नियेनास्मि सर्वसाक्षी जगत्पते ८९ यदि नत्वोस्मि मेभू
मन्दैन्येवत्स्यामि नेश्वरः अनाथनाथयत्नेपि शृणु३
आशामयोस्तज ९० यमोड्वैर्विनाम्लूनैर्गार्हस्थ्यका
ननोपमे इहाम्भुत्र सुरादेशानैराश्यनत नयेर्विना ९१
तस्मादिच्छामि सम्भुत्र महत्मास्पदमापने त्वामनेक
मथ्यायावेकोमेडःखव्ययोहस्ति ९२ इति विभ्रुत्वो
हैतेवाचमाकाएर्यकेशवः नास्ति हृस्त मना विभ्रंज
गादपरमेश्वरः ९३ विस्मृत्वाव शबलांगूलनोवि
भविरिंचिम्भुकरावपि सेतिसोत्वाम्यनेकानिनानि
विनराम्यहे ९४ मन्त्रभुत्र सर्वनेस्यि हिजराजस्तनेद
दे दीयनेभाग्यनिर्दिष्टेनयसाहस्तनामते ९५ अनु
नासर्वदानास्मि नत्रत्वाम्यर्थिते विना पुत्रगात्रपरि
ष्वंगं विनाभाग्येन विद्यते ९६ तस्मादनन्तमाबत्व
यते दास्यामि सत्वत्र साधितेजन्मनाम्यासास्नातान्
साकंमिकंनयः ९७ इत्युक्तोपतोयरते विस्मृतः पर
मधर्मतः यपातसहसाभूमौछिन्नमूल इव द्रुमः ९८
पतितं पतितं मालोक्य करोदप्रमदाभृशं निःसंज्ञप
यपत्नीनाथ्ये वालावालस्वहावनी ९९ उत्तिष्ठ भूत्व
रस्व वचवानि मे अमाभ्यर चितेचेत्तले भेनारायण
हयि १०० कथमिंदीवरश्यामेनायणामयोस्तजत्

ब्र॰पु॰
मा॰
३९

39

समर्चीकाम्यनयामस्तत्कुतोविंनसेविभो १०१ किंकरो॰
निरमानाथः किंकरोऽसि दिनेश्वरः कैलासनिलयः शो॰
भगवानीवामहेश्वरी १०२ गजेंद्रसदनश्रीमानविलोक
यिनामहः चीनिह्मोऽपि किंकुर्या हिजानाकनायकः
१०३ यिन्दराजोजलेशोवाय्यनेनोगराडपि नस्पसर्वेमवे
ज्यर्थयस्पभाग्यपरिस्पयः १०४ श्रीएवनाथरमाकांते
कांतेवदनिसेगना यदिनेभाग्य विभ्रंशोकुतस्तेप्रिय
पुत्रके १०५ अस्मद्भाग्यविनाशेन हरिदर्शनजेफले
उत्पुरवायन्द्रोभूदाग्यपुत्रमस्थमपदे १०६ कुरुदात
पयाः सत्यवतेभ्यो महरिसेवरेसंप्रतिपरपाभिभाग्ये
नस्माद्वलाधिके १०७ क्वनाववचासिजोयासिशाकवे
गाकुलानिव अवेनस्मोभसेजातवेयथ्यविंनिजात्म
न १०८ पत्रनाभमवाचेदंब्राल्लणीशोकपीडिता वि
ममापास्यमयनत्सरह्राप्यकुलाकुले १०९ अहोनेदेव
कीसतेनोवल्लणपतेकुतोगते यदीमेनापसेदीनेह्रष्टा
नालसतेप्यथा ११० यदिकैवल्यदानेपिनास्तिकस्य
विचारणा पतितानामपिविभो नहिकिंनापसेदया
१११ कैवल्यमिहंयोयाक्षो सर्वेभाग्यादिसंपदः नडुल
भास्तवसंतेकिंवराकस्तनस्पहा ११२ यदस्मेदेहि
गोविंदपुत्रमेकंगुणाढ्यकं नदास्यसिहृषीकेशासदो॰

येनेसमहूर्णे ११३ नदीपानचराः सर्वे निर्विणाः कीर्तिहर्षिताः मालनः श्रवणे वाक्यमिदं मम कदाचन ११४ नामाराधिजनः कश्चिन्नायपयन्वांछितेफलं नशाप्यमेद्विजवरः नम्मदीत्रजसेवकः ११५ श्रद्धोभिकः क्रियाशीलः साधुसाद्गुणभाजनः ब्राह्मणश्च महाभागेनविधिविन्यस्तमानसः ११६ पनावालस्त्वविशेषाद्गुणकिंनेनजायते पनमेलवनोद्भनवारिधिः कंकरिष्यति ११७ श्रुत्वाहपर्णीवचनेपीस्वपमद्भुनेनयाहरिमसत्रः सोमबवैननेयस्त्वपत्रिच ११८ नरगारेदेहिविमायपनेमनस्तिवांछिते नमाधिस्त्दयेसत्ममदत्वाहिजवितिते ११९ किंकरोम्यद्यभाग्येनममवज्ञाहिनिर्गतेदशोध्यायः वाल्मीकिरुवाच स्तोणीयनेननोयमेहनेनब्राह्मणधार्मिक ह्रपर्णः केशवादेशाद्वाकमाहद्विजेश्वरं १०' श्रीगरुडउवाच द्विजान्तनेनाहेविस्तोः पद्मपत्रविलोचनः भाग्ययोगेनभूवस्तारसमात्मजोद्भवमस्तिते १२१ विश्वेव्यासमवहम्यपदिदयांस्तनेनव मामयंस्पशानेवोरोह्तनयः सर्वथानयः १२२ नस्मान्ममोशनस्त्वम्यसतेदस्मिन्निमनोहरे येननमाशिषः सन्यालम्यसेगोनमेयते १२४ यन्यासिद्विजशार्दूलयनेजानाहरोमतिः सकामाप्यपति

ब्र॰ पु॰
मा॰
ध॰

क्षामाहरिभक्तिर्हरिप्रदा १२५ बलवानेलसन्दिष्टः द
त्तिणार्थं—जनैर्वयः नत्रराघवमाहात्म्ये धर्म्मश्चिन्त्यते
हृदि १२६ विषयाणां फलेप्रेस्याडुर्लभास्त्वत्कृसोख्यदाः
कैशालेयममादस्मनेष्टुष्मूपेनिलेपदः इन्द्रियाणाम
माथ्यीनिर्वायवाइवडर्यिपः नदर्थेजननैकानां यत्नोत्र
मानिसमेदयीः १२८ नीयंवसुमनीगेश्रीगेनारोगिरयो
द्रुमाः आपगाःसागरानागासुरादिग्पाखगास्तथा १२९
नकिंचिदश्यनेतिन्यंनत्सर्वंजगदादियत् यत्ज्ञानेजनः
कस्मात्रोयथातिजनार्दने १३० अहोमोहोयनामिसंम
दीपेवुद्धिविभ्रमः विनश्यत्संगदानोवारवीरेनसेव
यत् १३१ किमवलीसमोवापिकिमडजीकथंस्मरन्
कथंयनेकथंगेहेराज्येमत्स्याहयागजाः १३२ मत्स्यमा
वर्तेयेनीहवलाम्कारोयषोजिताः दिग्जनःकोशलाधी
शनानुवितयनेह्रियः १३३ नमस्तेपुंडरीकाक्षकेवले
वयतस्तथी नैवनोवतिनैवजितोहरन्योननारकाः
हरेरेवकृपालेशान्नयादनःसनस्तव संसारसे
भवेसोस्यंभेत्यविप्रिसरस्पिनो १३५ ऋषिरुवाच दे
यन्मोःपश्यनोःसयोदनावरमवनमे सनतःसपर्णाः
सलक्ष्मीकोहरिर्वैकुंठमाययौ १३६ सगोनन्मासुदेवा
पिजगामनिलयेसकं हर्षसागरमामाययथेहसव

१३४

मामवाप् ॥३७॥ कालानुक्रमतस्तस्या दोहदः समपद्यत
किंचित्काले स्तनयनादग्रे गर्भो समयथामा ॥३८॥ अनर्व
त्वीरराजेयं भर्तृराज्ये वर्द्धिनी योदरी वद्दिकाले विभ्र-
तोऽनुहिनच्छवी ॥३९॥ सा प्रसूता महाभागा प्रसादमिव चे-
तना सुतं सर्वगुणोपेतं स्वर्णवर्णं समाननम् ॥४०॥ जात-
कर्माणि कार्याणि च कारयन्ति भगवः महता हर्षयो-
गेन स्वात्मानं बहुमानयन् ॥४१॥ अहो मम माल्यभागस्य
कुतः पुत्रानुलालनं विनाह्नतो हरेणास्य सशाखवक्रगदा-
भृतः ॥४२॥ इति विन्नाप्रसादेन सर्वकार्याण्यथाकरोत् अ-
नवाचनतः सानोपसेनानानिवारणे ॥४३॥ नाम चास्याक-
रोद्धीमान् ब्राह्मणैः सज्जनैर्वृतः असौ शिशुः सुपर्णेन
दत्तः प्रेम्णा गिरिशोभनः ॥४४॥ दीव्यन्निव देवाभः शुक-
पिंछनिभालके शुकदेवेति नामोऽयं तस्याद्भवत्तु बा-
लकः चवर्धत शिशुर्मासैं शुक्लपक्षे इवोडुराट् भव पित्र-
मनोरथेस्साकं मातुर्मोनस्समेदवः ॥४५॥ क्रमाद्भूव ष-
ड्वर्षः कंदर्पसमशोभनः कदाचिन्नारदो योगी श्राज-
गाम मुनिः स्वयं ॥४७॥ नारदः उवाच सर्षिवनरत्नका-
णान्तेन सामज्जलन्निव नमालोकसमायान्ते देवर्षिमम-
न्तुरितं ॥४८॥ पद्याह्नजयामास मुनिराजे सपर्यया नमा-
न्वावियिवद्विप्रनहत्संगेगहन्तेसकं ॥४९॥ नियाययरया

ब्र॰ पु॰
मा॰
४१

भक्त्यानन्तामनन्तकेशवः बालस्त्वयायं विशेषेशेषणः स
वान्मेनेनहि १४८ नारदोप्युवाच मन्ये हे कुमार मवलो
कयन् नयनाग्रस्सवानन्निसंदरं किमत्र स्वलमेते हि
तास्मयिन्नावधूतः १५१ उवाच गौतमीनाथ्य स्वदेवसा
त्विकं द्विजे भो भो यन्योसि यन्सा योनहस्त पापहा हरिः
१५२ नेमसाणीयनेपुत्रे दत्तवानन्निसंदरं किमत्र स
लमेवाच्यमासादे विलसंभवे १५३ निर्यमूर्धमयो मा
त्रेस्तह्योनरमानोगुलः समभवेन्पृथिवीपालो वालोयं
नेयथा द्विजः १५४ अहो किमेतन्मयपामि करे बालस्य धी
मतः मच्छत्रे चामरयुगं हरेर्भेयाणि नोदरे १५५ कनिष्ठा
मूलतो रेखा नर्जन्येन मयाश्रिता अखण्डानिर्मलादीर्घा
दीर्घायुष्यप्रदर्शिनी १५६ अच्छिद्रो कटिनौ रक्तौ पद्मौ
सहाकरौ राजीवसूत्रकौ रक्तौ नखौ दीर्घाङ्गुलीयुभौ
आजानुलम्बिनौ हस्तौ आवारिधि भूमिपालो भवि
ष्यति स्नानस्त्वमधुपिंगे क्षणः षणामः स्निग्धकुञ्चि
तमूर्द्धजगौ पृथिवीयस्य करजो स्थितिः १५९ त्रिशाखा
यनहं नोकहोनजेघाश्चभाकृतिः कारोनखस्पर्श
शः कोमलौ रक्तमूलौ १६० सकुमाराङ्गुली म्याह्नहै
रेखाव्रजाङ्कितौ स्वनस्यगुल्फौ संहथ्यपादायस्य मनोहरौ
पाणिपादद्वयासिनाख नातलमिमेस्तने अस्मात्कारणतः श्चैने
आयति-त्रिभूतव १६१

१५७

त्वत्रयाराशिरः केशादस्ति स्नाव र्जितोयदि लालकेलद
वेविमर्दार्थ सौरव्यमकाशिकं १९३ सर्वलस्य गेसं हर्षेण ३
वेभागयतिथी द्विज नियेनैवात्र पश्यामि परमाण्डनिमा
क्वचित् १९४ इतिवाचमुदीर्यासौ देवर्षिरमितद्युतिः ति
स्वस्मै लिंमात्मनन्वनत्वरात्रि विचारयन् १९५ शुभेतेप
स्यते सर्व यदा कालेय दक्षिणः समदायम्भिकलसा
सर्वं नश्यति हेलया १९६ सदेवनन्न यस्ते येहाद शोस्त्र
पनेजले स्तम्भेश्यति तत्र त्वमायो कोमानसेकया
प्रवसंयभाविनोभावाभवंस्ते वेश्वरेश्यपि नत्रपत्तिनि
र्यिनोन्याः कर्मेमहृतिनेविना १९८ भवाहशोवदा
न्यानोयार्मिकाणां सर्वथा सा सज्जनप्रियमकृन्कस्मोना
सख्वानिस्यमिश्यति १९९ वाल्मीकिरुः इत्युक्त्वाति
र्ययौ ब्रह्मालोकं ब्रह्मनन्दनः सदेवाऽगात् सहगो
तम्यानियमात्यराजले १२० एवानमूलोगिरियह
छिन्नमूलोयथातरुः ध्वजयष्टिर्यथाच्छिन्ना यथा
कृतनन्दनः १२१ विलठन्त्यचिरं भूमावयस्मार
हतोयथा ततः किसलयस्पर्द्धिकर हतो वितः सण
न् १२२ पीयूषसाविनइवसमुन्नस्ये द्विजोत्तमः अ
यसासुंदरीवालासांकमादायवालकं १२३ तुचुंववद
नेभेणाततः स्वामिनमाहृस्या द्विजराजतेकार्याभी

ब्र॰ पु॰
मा॰
५५२

तिर्भावोऽभवत्क्वचित् १७४ नाभावोऽकृतविस्तारविभावेनैव
विनश्यति अवश्यंभाविषड्द्वासर्वथानोपलभ्यते १७५
अवश्यंभाविवस्तूनां प्रतीकारोऽस्ति चेत्क्वचन कथं नेदृशः
भूपिस्थानलरामयुधिष्ठिराः १७६ वेणुनैदानवेन्द्रस्य
यमिन्द्रकुलस्य च कार्तवीर्यशिरश्छेदं हयग्रीवविनाश
नं १७७ विरहे रामजानक्याः कोलंलक्ष्मणस्य विवासनं वा
लिगौतमीच्छिन्ननासं त्रिशंकुजननयापदं १७८ विमायवव
यं चोरेहवत्रासरनिवर्हणं विलोकेन हिमो विभ्रमत्तये।
मतिमनोसदा १८० नैको यायेरपि विभोनाभावो भव
तिक्वचित् भाव्यस्यापि न कः कर्मानाशः स्वरवरोऽपि स
न् १८१ अकार्यशकानेकर्नैयदिकेनपरासुरा मागध्या
रुहद्भूपालाकर्ष्यंजी विनमायभूः १८२ परीक्षितोऽपिरा
जर्षिः प्रह्लादो दानवोत्तमः भीष्मोऽप्यजगरग्रस्तोऽमरद्व
भीष्मोऽयं न जयान् १८३ जनगेहगतो कृतीस्वस्त्रवक्ता
न्मदालसा विश्वानरसुतो वज्रान्छेदवराधर्विमणीसुतः १८४
पौलस्त्यकरगामीनाचित्रांगदोम्लनुपाशानः दशपुत्रपि
नाविभोऽपत्रसौलस्यनिर्विषया १८५ एवं येभाविनो भा
वा लानत्यकदाचन द्विजराजननेशोकाकार्यो चेन्नः
सिपत्रके १८६ यदास्माकं स्वरवावामिभिविज्ञोऽसतसं
भवा न सायकं जाति ईशोऽणणेऽदैरपि स्वरा स्वरैः १८७

नकार्या: शोकलेशोपि स्वार्थभ्रंशा: कदाचन स्वयमिति
नश्य: पाहि माशोके मा न संकथ्या: इति ता: शीतलावा
व: समाकर्ण्य प्रियायाम् स्वान् नियम्य मानसे तुष्याति
नायानिमिषं तन: १८९ निश्वास परमो दीन: स शोकि
नमना स्थिरे किं मे भावोति मनसा नियमं तु न येन त:

१९०

सभितुम् मा फलाहार कदाचित्कानन पयो सदेव: शो
नकरुण: कमलादाक्रान्ताश्रय: १९१ नद्यास्तन न य:
श्रीमान् जलवायोमनोहर: प्रविशाज्जीउयामासव
यस्यैराहन: प्रभो १९२ वारिपेयै: स्त्रियन्वारिकिशोरे
कुलरत्नसुता लेभे च परमां प्रीतिं निदाघे जललीलया

१९३

वाङ्मयां मनरन्वारिप—गे याप्यिवाशिने विरहन्य
स्नलोवनं मनोस्पपि १९४ वनरक्षनरां भोजनयना
यां गवीक्षिपन: प्राकृलाकृत्पानीयेनि पनन्यानयस
के १९५ वयस्सेवयसाग वन्कं धनूपानीयग्रहणे:
पवेहिजाति न नयै: स्वैरं नीरे निवर्दित्ति १९६ न ष: क
श्चिन्महानागाद्विपि नानोथि नोवलान् पाम्यमाकु
म्यवलितानेन नानोजलोनत: १९७ समानवयस:
सर्वे हाहाकृतनामयाविता: गौनम्यो वेदयो वक्रवक
शोकपरायणं १९८ मानस्तेन न यक्रीडत्र स्नल्लि:प्रि
यकाचन: जलेजलवरग्रस्तोपरागते विलोकाते १९९

किं कैशोरेषु वदनस्येनन्कर्णाकटुकं वचः। आजगाम
वनाद्धिमः स देवाः समिदाहृतः १०॰ जपानोपमेवाक्य॰
माकर्ण्यद्विजदंपती जग्मतुर्यत्र नन्क्रोडे नतजकीउ
नालये ११ यावद्धिमसारो नो वकजवीरिक्रंउके
नावमुरालयेस्माभ्यांमनभोनिवेदितः १२ हृष्टास
नेपरासंतिष्ठिन्नपसोमध्याद्विजौ येतनः स्लथयागौ
तिष्ठित्रमूलाविवड्मौ १३ परमोग्लानिमापन्नौउ
वुथानेननजीविते विरान्कथंविदालभ्यसेज्ञाउज्ञाव
रागिनौ १४ येर्यमुत्सृज्यमंदात्माकुदवेषेपुत्रः पुत्रः
श्राक्रुथ्यहतनदेहेननमालिंग्यपुत्रः पुत्रः १५ श्रेकेपु
त्रेनिदथ्यानोभ्यातुवनोरयोमखेवादपुत्रश्रुमोवाणी
मस्मत्कर्णासुखप्रदा १६ नविहानेमवानहैःस्य॰
विरोपिनरोनव ३मोदशागिरेदीनामूचनडःशिनोम
णा १७ अपिपिशोमपिकिंचह्केमेनयापरिविनिश
दमुत्रविंगजः स्वविभुरेकरुणागलिनोपिषेमविल
पत्रमिहैवविहायमो १८ नवकलास्वरवाकसु॰
थायनेविरमिनेहृदयंगमवर्षिणि विपुलशोकद
वानलसंहनामनमनोरथमाथविकानव १९ सुन
भ्रुकेतिभ्रुकेतिविलापिनेकुरुरममिवसजननं
चिरं किमवलेवाविवियेविषहेशिशुंपरमितोनयनासकले

स्तेै ११॰

अपिशिशोस्तकुमारतनोः कथं कुटिलेनीवपनेन जय
दीमयः कलपिन्याः किरणैः करुणासमो रकरुणानामग
महदनेन व ॥२११॥ अपि वियेमम नेयनतिः कृत्वा नव
कुमारवयेन विसंवनी किमिति दैयमां न यन सत्सौ
कमपराय महंकृतनवास्त्वपि ॥२१२॥ न वमन्येहरवक्त्र
सम्मुहुनां कमपदालयिमानि तुनः अुनः श्रुतिसु
खानि ददहं तिहृदं नरेजट दजानियथा सुनमागमः
भस्याभिगेहमागम्य व किं यालाम्बनेनया कथं भग
विंसमुचकमीरणपसमाश्रये ॥२१४॥ नमयावगिनेगलं
वल्हृम्यापिनेगाकृत्वा सीहं नाभूणहानास्मि कसेदं
कर्मणाफले ॥२१५॥ अहोयानाऽदेव किमेनावनया
लव्यं महत्फलं लोचनद्वंद्व माकृषदीनसममङ्ग
रिवनः ॥२१६॥ यानमीकृयांयेहिमपियानेव यामिवः
श्रुतदेवाश्रितं मार्गमत्यलंभयमाविर ॥२१७॥ निर्धन
स्य धनं सेनदेयस्तनयनं मम कृत्वा किं नेशुभं भावि
विधिदारुणदारुणः ॥२१८॥ नेविपस्तनास्तुम्येमवं
तिनयनप्रियाः कथं नत्रावान् मावीजगद्वंद्यद्विज
प्रिय ॥२१९॥ कुमोगन्वानु किं कृत्वा हा पृथिवीं नमयि भ्रमत्
दसेन वा ननं सूनोः सुनसंचारलोचनं ॥२२०॥ मजन्यास

ब्र॰ पु॰
मा॰
४४

रनेवाशिस्तेनान्यथवापिव स्थलानि गिरिदुर्गेभ्रमता
सारं यथेप्सितौ २०१ फलानि दुग्ध खंडे भुञ्जानेनागिरि
सानुष्ठ ननेदेशोयमयाभियत्र गत्वा मनोहरे २०२ उ
त्तमांगेस्समालिंग्य हतं द्रुतेदारुमुन्सृजन् भूयोभूयःस
माश्लिष्य सकरोम्यसमार्जने २०३ हनैकामयिचमेश्रा
वयाशुश्रूषयाकृत जरठेपि नरेंद्रीने वीक्षनापातिनेद
या २०४ अनन्यज्ञायमानोहि न कदापि गतोभवान् मा
मद्यसकथं दीर्घमार्गेयातोसि पुत्रक २०५ निगमाभ्या
मनर्थायवायपिष्यामिकेस्तन सोन्यकोपरराज्ञोनेमा
स्तेवलमात्मज २०६ हरिनामवर्कोणेमेसर्वस्यस्यास्त्र
याविना कुतोपितातनातेतिश्रुभां वाचेश्रुणोमिते २०७
अपि प्रमादिनः प्राणाःकुतोःस्वस्याःकलेवरे कथास्व
र्गाशयाममृत्वाःकुतोनप्रवलेस्तुन २०८ श्रुमनुसारिणी
वाचंकस्यश्रोष्यामिपुत्रकेगृहमयसमा[illegible]धिगाहृ
जीवितेस्थले २०९ ममनुसारतोवीरकलवाकामनो
हरे मानयादीर्घेनेनाचस्तायसेहृदयेमम २१० केन
मानससंकल्पवत्वेममलिनाधुना मूलमप्यवशिष्टे
नोत्वयिपुत्रादिवंगते २११ मातेत्तनयाम्याशेनावका
शोममाधुना अमेनयापिनवाहोपयपतोस्यनुसस्तुम

२१२

मन्येसुयमेकिलकोशलकेशयः कानेनेदाशरथेोम
णानेदयान्यस्तुल्लनयापि दग्धोपिग्मोननूजेमलपवन
हः ११३ यन्मोस्मिमेशोवरजस्तनूजमाकर्एपिकीर्णेर
पुवीरवाणैः कुलापितत्राःमविवशरामेवदकिंनुदि
ग्मोलपसेन्ननार्ने ११४ गोविंदविस्मोरत्नुनेदनेशसी
नापनेदाशरथेमुरारे दीनानुकंपीभगवन्दयालो
मोत्राहिमग्नंस्तनशोकवार्द्धौ ११५ वैकुंठजिस्मोनर
कोसुरारेवराववराधारत्थागपाणे ककुत्स्थवंशापि
पकोशलेन्द्रमोत्राहिमग्नंस्तनशोकवार्द्धौ ११६ देवाधि
देवाखिललोकनाथगोपालबालोग्रनिपीननेन कलिं
दकन्यारलौवशोषिन्मोत्राहिमग्नंस्तनशोकवार्द्धौ ११७
मूढोमदन्योभविनानकोपियोदेवकीसूनवचोविलं
घ्य पुत्रेड्रराशाकृतवानभागेपालभेनकोपिदृष्टविहाव
स्त ११९ वाल्मीकिरुवाच एवंविलपनस्तस्यसरतो
श्रवनेवद्व अकालजलदोम्भागाढजेमाह्लादयन्
दिशः १२० ववर्षविरनवाडैर्नैःस्फुरिनवैवलः श्र
न्यासाराजिवानाम्भामानर्जिनजनोत्कटः १२१ गंभीरा
यनमोत्लमगद्विदेवकिंकेपनः ववर्षमासमात्रेण
सलेवम्द्विवानिशं १२२ नासोविज्ञानवान्किंविमुत्र
शोकनिर्यत्रिनः नपैवसतनमादायसशोवकरीमया १२३

नयत्योद्भुजेवाजं जल्पान्यच्चन किंचन नचचालमगुषा
पनोपलेभेवशंक्कचित् २२४ नदाज्ञाननयः क्रमस्माहा
त्म्यपरितोषितः विष्णुः कमलपत्राक्षः प्रादुरासीन्महा
मनाः २२५ प्रादुर्भूते जगन्नाथे विलीनाघजराजयाद
दर्शी कमलाकेलिभूषणेलस्पणाग्रजे २२६ द्विजस्तुष्ट
मनाः पुत्रदेहं भूमौनियाय च सपत्नीको नमश्चक्रे दंड
वन्मानकौयति २२७ कोटिचंद्रसमाह्लादे कोटिसूर्यादि
भास्वरे प्रसन्नवनोभीजमपाणिपरिराजिते २२८ ऐरि
रेखाभये हृष्टाविलसितो भूद्विजोत्तमः भगवानपि
विश्वात्मा नष्टस्तन्कर्मेरंजितः २२९ उवाच प्रसन्नोवा
वेपी हृष्ववन्याविनीमदा द्विजसापनसे भूनश्चणपदी
चनिर्पवित्रितः २३० श्रीविष्णुवाच भोभोद्विजवरश्रीमान्मा
म्यवाचामसि संप्रनेत्वङ्गावामानषोकर्ते मयाप्यमेलल
शकाने २३१ भृण्डधात्रीसदेशानयत्नी भाविवीक्षिते
वर्षे द्वादशसाहस्रे पुत्रो यैनेसव्वमदः २३२ नाहंशेष
श्चैरात्वंतेमाप्यासिद्विजसत्तम देवामानवनागाश्च
ऋषयोप्सरकिंनराः २३३ नतनूजहृवेवीसस्ट
हालन्प्रशंसकाः नामेवववक्रमन्यनेभविष्यंतिसक्त्तेनो
न्सकाः २३४ यथ्यात्मनयमालव्यः पुत्रानाति मेत्वाप्र
दाः भवंतिनतथाविप्रमपादनः हिनस्तव २३५ नरव

मुनीश्वरः कश्चिद्दनुषाख्योमहामनाः अभवनीश्वरः क
श्चिद्दानुषाख्योमहामहामनाः यस्यपुत्रोपिनिर्दग्ध्वा
वेलोकान्दीनमनाअभवत् १३६ सतपस्तमवाप्नोत्कष्ट
वेनियमवर्जिते तपंतमिहकालेनप्रेताःसेन्द्राःसुरादयः

१३०

वरेणच्छंदयामासुरमराः कृतवान्सततं नमृत्युर्निर्जरा
नैवममरः कोपिभूतले १३८ पुनराहद्विजोदेवानभि
मानभविन्महतः सुराः मृत्युर्निमेत्रंकिंवदसाप्यवदद्दि
जः १३९ महानयोगिरिर्योसावेनदापुर्ममात्मजः एवम
स्त्वितिसंपाद्यसुरैर्याहिदिवंमुदुः १४० यनुषाख्योःसु
तेलेभेकालेनालेनमानदाः सपुत्रोवहुयेनस्वलोके
हर्षेणनिर्भयाः १४१ कदाचित्स्नानमाहासौमार्दिषमु
नीन्भवान् नयेषुकावचारासौमुनिमंडलवह्दनः

१४१

वरदानकृतोत्साहोवालणेनव्रजन्मनः कदाचिन्महि
षोनामऋषिःपरमकोपनः नाशायमुनिपुत्रेनमयि
वमरणेकृतः चेतसामतिमिनापुत्रपिमवत् १४३ इति
विंतयतानेनगिस्याहमकटीकृता मारिषाःकोटिशो
विभ्रेनेगिरिः शकलीकृतः १४५ ममारसुनिपुत्रोपि
यनुषाख्यातितुःशिवनः स्विलयावहुकालेनगतात्र
वकैलेवरं १४६ प्रविवेशावह्निंहगतुःस्वातिपीडितः
एवंतावत्स्वपुत्रायभवेपुर्नीतिसोसहाः १४७ अथैवत

ब्र. पु.
मा.
४८

नयस्त्वंमेसपर्योगोममवाहनं जन्मजन्मनिमेदत्वापुत्र
सौख्यावदिद्दिज १४८ ननस्त्वंब्रह्मलोकेनिवत्स्यसि
सखापुनः बहुकालेननेवभोवत्कवसीभविष्यसि १४९
नदापिनेमहाभागपःस्थितोख्यातोभविष्यसि वत्सराणां
भविष्यत्रभुविराज्यंकरिष्यसि १५० चत्वारस्तनयास्त
त्रभवेयुस्तेचनेवराः भार्याचात्मेनसमभगाग्र्यमेवभ
विष्यति १५१ भुक्त्वाभोगान्महाभागान्सेद्वैरपिसु
रासुरैः अयमेवनदापुत्रस्त्वंविस्तारनिमितंभूः १५२
भविष्यतिशुकोभूत्वावाक्यमेववदिष्यति शुकवाक्
शुकप्रोक्तंडमेनास्त्वंगृहाणिने १५३ येनत्वानोतिनि
विस्तोवाल्मीकिमुनिनामस्यसि तेननिर्भिन्नसदेहः जा
नःसह्योविमुक्तिभाक १५४ कालेनमोगमाकम्पस
वापादेनभूसुर पीठीमसतनसेस्थानेसयलीकःसमी
ष्यति १५५ यद्गत्वाननिवर्तन्तेशुद्धात्मेन्मातिनोमलाः
एवमवदनस्तस्यविस्तोरमितनेजसः द्विजात्मनः
समनस्यापित्रापवंदयतःसराः सर्वेपिसेहृष्टाः कु
सुमैर्वहुभुर्भुडः १५७ अपसन्नादिनोमलाः एवमवदत
स्यविस्तोरमितनेजसः १५८ द्विजात्मनःसमनस्यो
पित्रोपवंदयन्मनः सराःसर्वेपिसंहृष्टाः कुसुमैर्व
वर्षुः १५९ अपसन्नादिशोव्यानाः सावेदःसवेजनवः

ननामशुकदेवोपिनरंमानवंहरिः १५८ स्वपर्णानिसं
ल्लभःस्वस्थनेवीत्यसूदंदेयनीहसोपरिषजनन्तं
सा १५९ द्विजोभूत्वकिंनस्वर्णामनिविस्मितमानसः
सोवाचभुवनेशानेकेनत्वहोसिमेधमो १६० वनर्व
स्वरसाहस्रेनपस्यमेमयाकृता नवदेकंसहस्रेमत्स्रेभा
गहीनस्त्रिभुवन् १६१ अमुनाकेनमेभाग्यमुदनेनम
दीश्वर येननवसहस्रंभोगानन्यजन्मनिदुर्लभं १६२ ह
दैरपिदुर्दर्शंशंसोत्वंमोत्ससडुर्लभं नन्मेत्वहिमहा
विस्मोनस्यायोत्रमहात्मम १६३ इतिश्रीब्रह्मांडपुराणे
शुकषोनममाहात्म्येसदेवशुकजीवंनुनामसप्तदशो
ध्यायः १७ विस्मरुवाच द्विजराजत्वकनेयनेनेनदन्यः
करिष्यति नृपेनममाशुदेवपदेदेवैरपिदुराहदं १
अपेलोकोपिविजिनःस्वस्थाप्यहममुनः ननवति
मवान्केनयेनाहंनहिमानवर १ अयंममप्रियोमासः
सपात्रःशुकषोनमः कामाद्यासविद्वेषाद्याज्ञान
मत्सरतोपिच ३ एकमप्युपवासंयःकरोत्यस्मिन्द्वि
जोनमः स्नानेवापिद्विजोमात्रेदानेवायदिशोभने ४
सोनेकजन्मचरितंकोटिपातकपंजरं भित्वासार्णिव्य
मामोतिनिर्मलःशुभएवकर्मणा ५ सनशोकप्रियेणा
यवपानमंसमहत्तयः मासमात्रनिराहारास्वंकालेवज्र

ब्र॰पु॰
मा॰
४७

७

लागमान् ९ त्रिषु कालेषु मन्त्रिहोमः स्नानिमन्तिवा
सरं अश्वावकाशोडःशाप्यमस्मिन् लभ्यं न यान्तपः
जितासनो जिताहारो जितालोपो जितेन्द्रियः मन्त्रामा
लापचन्द्रः किमस्मिन्करणीयं स्यात्को विधिर्नियम
मासिकः ११ किंमदेयं कोदेवः सर्वं विलोचदस्व से
हदेवोसि मेस्वामिन्नसचमुत्तिमदक्षमो १२ विलुरुवाच
मासाः सर्वे द्विजश्रेष्ठ सत्कमान्स्यैदेवताः आपि मार्गस्र
से क्रोतिमासमेतोशारणागतः १४ तस्मादयं ममपितुः
मासोयं पुरुषोत्तमः अस्माहंसतनये विप्र स्वामित्रेयपि
वस्थितः १५ पुरुषोत्तमतोतस्मादस्य जाता महात्म
नः मासेषु येषु मेवामी मीहृष न कदाचन १६ सर्वेमा
सेषु यन्कर्म नत्स्वामीकर्पापानजः पुरुषोत्तममा
सेषु यानि कर्मानि मानद १७ तेषामहं प्रभुः सम्यक्फ
लदाता स्मि सर्वथा अण्डविप्रफलं तस्मिन्कर्तव्यस्य व
मानद १८ सम्यक्वार्णेन नपसा स्नानवर्षसिनेनव
यत्फलं लभते विप्रमासेस्मिन्नेकवासरात् १९ साविवी

११

तस्य जाप्ये न लभ्यते यत्फलं नरैः सकृन्मात्रजपेनैव
मासेस्मिन्नुपलभ्यते २० कोटिपोबाल्लणान्नमभुक्तेर्भो
ज्यत्वगाभाजेन त्रिविधैः शोभनै रत्नैर्यत्पुण्यमुपलभ्यते
तत्पुण्यमाप्यते मासिमास्मिकं ब्राह्मणतर्पणात् नालभ्यंवि
यते किंचिन्मासित्रये पुरुषोत्तमे २२ अदस्मात्तरमंत्रेयोपकवारमपिस्म

२२

पुरुषोत्तममासाख्यपुनात्यासममंकले १३ पंचानरी
महाविष्णोर्पंचकल्याणिपः स्मरेत् विमुच्यपापसहस्रा
णि स पापानि शिवमंदिरे १४ प्रशाकः शाकमूलाद्यैर्यदि
नैर्यपनिहिजे नैनस्तमेजिनाविमाः शान्तमा पुरु
षोत्तमे हर्णमेकवर्णाणामे स्मरेत्पुरुषोत्तमे शानवा
रमपिब्रह्मन्सकोटिफलमश्नुते १६ दारिद्र्याणि
वश्यकाम्यवैभवेपुविलसच्च शापान्तगृहस्तामर्ष्य
गाणपत्यपदंव्रजेत् १७ मासं सर्वोत्तमं प्राप्य ज्ञान
कीर्तनं हरिं न सर्जयति मंदात्मा सवेसेत्ररके चिरं
पंचाग्नेनेदेवेशस्नापयेत्पाववनीपतिं सकदारम
पिलास्मिन्कैलासे सनतं व्रजेत् १९ ध्वजारोपणमुच्चै
र्योमासेस्मिहरिमंदिरे करोतिवेलखंडेननस्यपु
ण्यफलमुच्यते २० वीणावेणुमृदंगाद्यैर्वादित्रैरुप
कृजिते स्थितोविमानप्रवरेमोदन्ते खंडलोनिके २१
विलस्यपुगसाहस्रंपश्चाद्रुद्रपदंव्रजेत् दीपदानस्य
माहात्म्यं श्रूणुत्सर्वमयापहं २२ सौवर्णेराजतेनाम्रे
येनलेपार्थिवेपि वा सुदृनेलेहैमेवाधि आज्येन दीप
दो नरः २३ प्रमोनेस्वर्गमामोति सन्ध्यपिपुरुषोत्तमे
मुक्तोभोगानानाविधान्सेवन्सरगणान्वहन् २४ पु
स्यानाच यानि सालोक्यं ब्रह्मणः परमात्मनः तस्मात्सर्वा

त्मनाकार्यः दीपः श्रीकमलमन्दिरे ३५ यन्मन्दिरे गते धाम्ने
येन दीपैर्विनाशिते नश्यामरेगनामिश्रे ह्मिरणामिस्रणतः
स्मितो ३६ इति श्रीपुरुषोत्तमे श्रीकमलसेव्यवत्सुभगास
मेकैकस्मिन्नपि वासरे पुरेलभगवतो दीपेन कृतो मेदभा
ष्यतः ३७ कथं तस्यान्मपुण्यस्य जन्मकोटिगते हृदं हा
रिष्येनाशमायाति दुर्भगस्याकृतान्मनः ३८ बालो
किविस्तावदन्ते दीपज्योतिः प्रकाशिते मासे सर्वोत्त
मे पुण्ये पनस्य किंस्याज्जियेन तत् ३९ दारिद्र्यव्याधितो
मूर्खः शाठः सर्वत्र निन्दितः पत्रपत्रवतीस्यानगोरी
मोहणेहतः ४० येयेन येन रोगाद्याहर्षयपमानवाः स्त्रि
तो नैनेस्तेयाद्विजश्रेष्ठ परस्याववलोकितः ४१ उर्ज
मालोरविचेद्गो विष्णानूयास्मिने गुरुं विरलेवरमा
र्यगेयरकीपरतिः क्रियां ४२ उच्छिष्टागविंशेकाम
प्रेरुतेनैविवेकिनः यन्नेति निरपेक्षोरेपरमात्रियम
रोगिणः ४३ सकथ्यपानकानेकं सुजः पुंजः स्त्रीण
न्त्वामापुपान्नालोकपतिमासे स्मिन्दीपज्योगे नरि
षेनायकमलान्नाथेनार्वितस्त्वत्सीदरेः स्तगेयेः
कोमलेहिये: सकथ्यमुक्तिमाप्स्यसि ४५ श्रन्येः कोटि
मितैः पुष्पमन्नानारामणीकृता स्तगपत्नलसीपत्रके
नापि कृतामवेतन् ४६ हेदारलैजगत्राथेमकामसंभज्य

व्र॰ पु॰ मा॰ ४८

यत्रमन आत्मनासाकमहंमदंशाःसर्वान्दयापरान् ४७
प्रयान्तिपरमंधामंयत्रगत्वानशोचते शालिग्रामशिला
येनपूजितापुरुषोत्तमे ४८ जननीजठरावासीनभू
योजायतेनरः शालिग्रामशिलातोयंयेनपीतंप्रमा
दिना ४९ नभूयःपिवतिमातुःस्तन्यंमातःकदाचन
चंपकैःकरवीरैश्चजातीकमलमंजरैः ५० शतपत्रैश्च
कालह्लारैर्विल्वपत्रैःसुशोभनैः मल्लिकायूथिकाकुंदै
मालतीकिंशुकोत्करैः ५१ कैलासनिलयेशर्वस्यार्दि
नःपुरुषोत्तमे तेनसर्वंकृतंमन्येत्रैलोक्यंस्वीकृतंपुनः
ममप्रियतमेक्षेत्रेनतदलमर्पितंयम्भवेत्शार्वः शतयू
जिर्विप्रैर्गणास्तस्यकुत्रवित् ५३ तिलतर्पणमेध्यं
साजगत्स्वहितमम स्थिर्योसर्वदानेभ्यःतिलदा
नेविशिष्यते ५४ तिलद्रोणंद्विजाग्रायहरौपश्य
यच्छति यत्रकुत्रापिसंजातोविष्णुमासप्रभावतः ५५
कुरूपःकृत्तिमोनस्यादास्याघुनेचमत्सरी नदरिद्रो
नवाग्वादीकृपणेनचदुर्भगः ५६ नानार्योनचदुर्मेधा
नपापीनचरोगवान् तिलदःपुरुषोधन्योतिलदःपुरु
षःशुचिः ५७ तिलोदकेपितृगणोदत्तेभवतिवाक्षयं
तिलहोमकृतेनावमेतोनिर्जरास्सवन्त्पिदः ५८ तिला
र्जितक्रन्कृतापुरुषोत्तमवासरे आत्मशुद्धिंप्रयापा

५५

शुक्ललोके महीयते ५९ तिलदानमपि प्राज्ञो विशेषदत्वा
भवेच्छुचिः वितशाठ्येन राकुर्वन् नरकेपातिदारुणे ६०
तिलपात्रं उदधेन्ते मधुपेन्जलःस्वा विसर्गसिद्धि
जेद्रोषमपद्धनाभगो नहि ६१ शय्यासोपस्करा येवैवे
श्मानि भूषणानि च ६२ शिबिकाश्चकरा दासा वनि
नाभूषणानि च उमामहेश्वरं विप्रतिलपात्रं च सर्पिषा
६४ सर्वदेयं हि जेन्द्रे भुक्तान्नविनानरान्तरः उएपवि
स्रोप्रियेमासि उरुषान मन्त्रपे ६५ वाचकेवसमेज
हेविलशीनो भवेदलं योराग्णकस्तेसन्न्याईसि
नमोदकादिभिः ६६ यस्संस्पृज नाहि प्रव्रनेसंश्र्ण
नोव्रजेत् यउपस्थातिजानो निममन्ते गेहेम्ब्रह्माश्रमी
६७ नत्रस्यमात्रमादायकुंभे निम्नेप्रसरयेत् योपन्न
मद्दिने विहादस्यामर्वयेद्विजे कलशोदस्तिणानले
भन्त्वादयान्समाहितः ६८ एतकर्तो जनःकश्चिन्नात्र
पीडामवाप्नुयात् न कदाविप्रवेडःखी संकटेनाभि
पद्यते ६९ न किंचिन्नरकं पश्येन्नापिजाठरवेदनां
सदाभोगीसदादाता न कदाचिदणीभवेत् ७० विषमा
त्मालपश्चिमेपावन्मासावधि भवेत् उद्यापनमपिवर्ण्य
म्पूर्णत्वाय साधकैः ७१ यत्कृत्वा बुल भेल्लिहि पुरुषो ना
त्रसंशयः मासाने मंडलेहकन्यायां मौदितोः सदाभवेन् ७२
श्रवणास्यापयेन्कुम्भंसौवर्णं राजतंनपुनः ॥

नाम्नजैरैत्रिकेवापिस्वर्णपात्रेसमाहिते १३ वेष्टयेत्पी
तवस्त्रैस्तैसौवर्णंपुरुषोत्तमं राजतींमार्गवींमस्यप्रजये
त्सर्वसाधनैः १४ सषोडशोपचारैस्तैःप्रजयेत्परमेश्वरं
ब्राह्मणान्पूजयेत्पश्चात्तर्पयेद्दिनसंख्यया १५ कुंडली
केकर्णाभ्यांचछत्रवासोपवीतकैः यदत्रान्नसंभारै
र्वयेद्द्विजसत्तमान् १६ अथविष्णुंस्तथाविप्रान्प्रजा
येद्भक्तिमान्नरः विप्रेनारायणेभेदंकुर्वन्नाप्नोतिकिल्वि
षे १७ विष्णुंसंपूजयेद्भक्त्याब्राह्मणेभेदमाचरेत् कृतं
तदाश्रमेनतस्यसर्वंभवतिनिष्फलं १८ तस्माद्विप्रेषु
मैनैवविभेदंकारयेत्सुधीः एवंदिवानिशंविष्णुंसंपू
ज्यास्तवकीर्तनैः १९ भास्करोदयवेलायांप्रार्थयेज्जग
दीश्वरं देवदेवजगत्स्वामिन्प्रसीदपुरुषोत्तम २० कृ
तेनानेनमेदेवत्राहिमांभवसागरात् कृतेन्यूनाधिके
यन्मेविष्णुमासेतवप्रिये २१ स्नानेदानेजपेहोमेस्वा
ध्यायेपितृतर्पणे उपोषणेकृतेयन्मेनृतिप्रमादिसं
र्वतं २२ द्विजप्रजाभूतवस्त्रायकिंचिन्नकृतवान
हं अतिरिक्तंखिलंवापिपद्मवेष्टपुरुषोत्तम २३ तत्स
र्वंतवप्रसादेनपुरुषोत्तमसेवनात् द्विजेंद्रवेदनाद्या
पिपरिपूर्णंभवत्मम २४ इत्यानम्यद्विजान्सर्वान्स्व
स्तिवाच्यविसर्जयेत् मंडलेविष्णुमूर्तिंवलतस्याविप्रे

ब्र॰पु॰
मा॰
५॰

50

निवेदयेत् ८५ यदिस्नेहेनसमन्तंतेदेयंविनाजसावनः
भ्रात्मणान्भोजयेत्सद्वाद्दक्षिणांभूरिदापयेत् ८६ पश्चा
त्स्वजनमध्यस्थः स्वयंभुंजीतवाग्यतः अनेनविधिना
चीर्णंव्रतोद्यापनिकंनार्थनो ८७ इतिपुरुषोत्तममाहा
त्म्ये ४१ दुर्लभंमानुषंजन्मलब्ध्वासर्वैःकृतैःशुभैः पश्चा
त्तापंचिन्तयेन्मूढः पुनर्मेकिंभविष्यति १ अहोमेयत्नने
नोर्थ्यसर्वदारूढमात्मनः परिव्रजन्तियेमासंभक्ति
युक्तिप्रदंसखीन् २ विहायपरियावंतिसर्वेतोमग
मन्त्रिषु पीनपानीयसंसरणीवापीमनस्स्यपाशिनः
भजामोहममायधोभ्रमंतोगतवेतनाः यदन्यकर्मसा
मस्कोविहायपुरुषोत्तमं ४ येषोडशात्मानाविद्वन्
नियतेनियतिस्थिते भजंत्यभाग्यसंपूर्णाःकथंतेपु
रुषोत्तमं ५ येषामनियमाधानाःसान्मासाःपुरुषोत्त
मः जन्मजन्मनिदुर्भाग्यापरभाग्योपजीविनः ६
रोगिणामग्रसंकल्पादारिद्र्यपरिवेष्टिताः यत्रयत्रा
पिकुर्वन्तिसर्वासन्नदुःखिनः ७ कुरूपाःकुत्सितो
क्तिः स्वर्वाम्रफलादिलोलुपाः पुत्रपौत्रसखात्रस्ताःपापि
नोनष्टजीविनः ८ स्त्रियोपिविधवादीनाःकरुणान्पी
णवैभवाः मासकैःपत्नकैःस्वेच्छैर्जातपुत्रसखैरपि
वर्जितानाथविकलागणवादितहर्षिताः यत्रयत्र

२

४

जायंतेनत्रापिस्येनतुः शिवनाः १० ईदृशामेवहर्षणे
स्तस्मान्निस्तरोनम विद्विनाममनेजस्कान्यतः पं
डितमतिनः ११ पुरुषोनममासत्सखिसुखोत्सइक
र्मिणः नस्मिन्सर्वात्मनाविप्रभवान्यन्योत्सिहोपते १२
यदस्मिंस्त्वमवानुग्रेनयः परमभूस्वर प्रियंसर्वात्म
नामस्तेसन्मात्सिपुरुषोनमे १३ येयेदीननरानिमं
दिवारात्रंतुभुत्सिनाः भ्रमंतिपरगेहेषुयिकारत्रा
त्रमुह्यपः १४ निराशाममग्रसर्वार्थाः स्वरविश्वपरा
न्मुखाः सदारतुद्विवुजनाःकतुवाकाकुवेलिनः १५
श्वानिशीथमयिपातमात्रात्रकांक्षिनः स्पितो सरू
रोगशानहूनाविप्रियाः सर्वजंतुषु १६ जायंतेहीह
शाः सेर्वैवशोवार्थीगतोमम श्रंसेनवलमोमात्सः म
त्प्रियः पुरुषोत्तमः १७ नस्मात्सर्वात्मनाविप्रसेव्यः
पुरुषोत्तमः समस्त्रियःप्रमानलोकसयन्मोभागपपा
रगः १८ नारायणयतिमोपुराणपराशिरस्य कृतेनैरेः म
न्यासर्वियसोविसेषोसर्वंभवतितिष्फले १९ वाल्मी
किरुवाच एवमुक्तासहृस्तारण्यारीकामपपवाहनः
नगामाकाशगामाविश्ववेंकुंठमिलयेहरिः २० गौन
मीवसुदेवश्चसमुदानेनिमात्रनः श्रनोविविस्मितो
भूतामुप्मावेपुरुषोत्तमं २१ ततः प्रभृतितिप्रोविसोते

ब्र॰ पु
मा॰
५१

११

मान्ते दितोर्वंशेन् वेणाडवेणशुशुभेजपेनेनवनाकरात्
पितरं शुकदेवोपिनेदयामासमन्त्रकैः क्रमेणेनबकुलेका
लेयन्मखोविष्टवेनमः २३ बुभुषेनसदेवोपिसद्गरात्व
मिवभूमेः वसिष्ठः शक्तिनापद्मनषणमखेनसतोमि
वः २४ मधुम्नेनइमाधीशोऽद्भवेवनकिरीना नयेनेन
यशाशक्तः कानीनेवपराशर २५ नयाम्रमोयपमी
तैनेनभुवेणयामना यायन्देवंजगन्नाथेवकपाणिन
मेश्वरे २६ स्नवन्मासेववित्तवप्रमेणासेत्सजपन्त्व
मन् ब्रह्मलोकमदेम्योपिकर्मण्योप्यमन्यमद्गुन २७
सर्वज्ञः खापहेमासेवरिहेउरुषोत्तमे ददापिजजना
यामिनस्त्रिवेवाभजद्धरि २८ सक्काभोगान्यथाका
मेवर्षसाहस्रपेवके नगामब्रह्मणोलोकेनातिपीते
नयमंदे २९ एवमायत्विनोयातिनेनेनतपसोत्तकः
नासत्यवादिनोनव्यानावचीर्णद्दृहव्रतः ३० यत्रगः
तानयेवेतिब्रह्मणोनिकमन्नमे ब्राह्मः संवत्सरो
यावत्तैरोख्यमायद्विजोत्तमः ३१ सोपेभवान्समुन्मत्री
दयत्वतिविष्णुनः लब्धवानद्गुनेसौख्यंत्रराणामपि
दुर्लभं ३२ तेनपुण्यपनभूपालसम्येसत्येनसेशयः प
नतेसर्वमाख्यातंएह्वानसियन्मम ३३ सौख्यका
रणमन्यत्रंजानेनेहर्ववेदेहिकं शृणुउषगुकहतोनेह

यद्भवनामम ३४ पूर्वजन्मनि नेभूपश्रुकदेवोभवन्म
नः स्वाध्यात्मपणिः स्वोधेन सम्प्रुत्म महापावसान् ३५
नेनैनर्हिं तिने भूपपसकृत्वा वहं हनः नस्समात्सु
नर्जन्मनो वे सेसावसेकटे ३६ नवाप्यसि मदस्सुने
पुरुषोत्तमसंभवं नेनासोकेररूपेणदर्शयामासते
शनः ३७ न्यग्रोधविटपारूढः श्रावयामास सद्भवः
येनवैराग्यमापन्नो जनो यातिकृतार्थतां ३८ एकस
कारणं यन्न नवसोत्वौयकारणं आदितनेमहारा
जहस्सोहं पलयानव ३९ अयोनुस्यानेवञ्चारामिवो
रासेप्याभवनेनेवारमपापगोपुरणंपायासाम्याकूव
नेहूते ४० इत्यादिनामग्निश्रेष्ठस्तमामेश्वमहीपतिं
स्वपतसेनवानर्थविलिनेनपुनः पुनः ४१ जगामा
काशमार्गविश्वपञ्चस्वभूमेगमनीश्वरः राजापितोनव
किंचिन्नयामासवेनसा ४२ इति श्रीव्रह्मांडपुरा
णेपुरुषोत्तममहात्म्ये त्रयोदशोध्यायः १४ अहोमा
सस्यमाहात्म्यमनघं नेहरेः किमेतज्जन्मनिनामरूपं
श्रीमतोधीदारितःस्मरणात् १ धिग्मांभोगेछयामूढ
कामक्रीडासुलंपटं अज्ञानेपतितं मान्वेसहसक्रीडा
स्वगायमे २ नकिं विहस्यपत्नेस्यापिपदेनजं गमेस्थि
रे धिक्क्रियां धिज्जन्मानि — धिक्कान्तर्यमनल्पकं ३

ब्र॰ पु॰
मा॰
५२

52

यिग्विधामयिगुणानग्रानुयेमस्तमनिवर्तनेब्रलोउ
कवलेकुर्वनुवर्तनेनेवडर्बदः ५ वाल्मीकिगमनाक
यमतिनिर्विमेवनसः हर्धमवनोविसकोटिब्रलोउ
नायकः ६ विज्ञाशनेनच्छाभोगाम्बनाविना कामल
व्यकवित्तिमाडर्गाविषयवागुरा ७ येशुकरोतियन्मा
दमोययमनिमेत्तणे सविनेवेनुनाहीनेन्दलेववडु
लासिया ८ पुरुषोनसमाहान्म्यपषपमङ्गनमङ्गते
यदस्थितिचयेमोसकर्दमालिमकोटरे ९ यंत्रनिर्व
यतेकालेरक्तमज्जानखायुने केशानेककफविराम्रव
रोममालाविडेविने १० नवकोटरनिर्गच्छद्धिराम्रव
कफस्रुते क्रिमिकीटगदस्रोतेसल्मायुषिगनवषे ११
नाडीकलेवरेनच्छकिमहंमोहितस्थिरं यतोनस्तान
वान्कालेममायुर्देलनग्रियं १२ नायकीरोकामकेलि
नेकमेकल्पनिर्मितं कामधीवरङ्गोलेनानाविषय
सामिषं १३ सजलानेकशाकरीवंयनार्थप्रसारितं
डस्त्रीणोदः सम्मनिलेप्तूर्णेसंसारवारिधौ १४ केमप
त्रः कुन्तोराम्येकुत्रगेहाग्निवायुरे कुत्रेनेसज्जनामात्याः
पाशपाणावुपस्थिते १५ नसन्तानपितामातानत्था
नानापिवांयवाः नशरीरेनमित्राणिनकोशोनस
हूलारवा १६ नागेहानिविविज्ञाणिवेभवानवनर्विधः

नापि याराग्रणवमीन विद्यामोहवंसयीः १८ समेतं भक्त
लोहूनम्रलनाकनजीविनान् कालडर्ईशावेमाला
न्तेमनेविनमोजसा १९ विनानारायणेविस्तोदेवदेवं
सनातनं यास्यामिशरणेनस्मान्मेसुदेवं गदापरं २०
इतिनिश्चित्यभूपालः प्रोवाचग्रणसुंदरी प्रियेबहून
रेकालेश्रुकैमेसौख्येनयासह इदानीमग्निसेहनीमा
मनुत्सातमर्हसि इत्युक्तवतिराजेंद्रे किंचिन्नम्रानिमु
पीप्रभी २२ उवाचहर्षितीपालंसुंदरीगद्गदास्वरं राज
न्ममभर्तिर्बुद्धिशरीरंजीवितंतथा २३ प्राणेशोसिभ
वान्मह्यंसमकामाकिंप्रवासमि नपासार्थेसर्वं भुक्त्वा
कुत्रमेस्वामिनुहते २४ नदेहवर्त्तिनीछायामाविजा
नीहिभूमिप कांतः वचनंसेनह्यः प्रोवाचनृपतिः प्रि
ये २५ अपियन्यासिसह्यांत्रानन्योन्यस्त्वामिसुंदरीं
पहिसाकेमयारण्येचरिष्येद्रुसर्वंतपः २६ इत्योहसमदि
नाहूर्धमामोस्ति प्रकुर्षोनमः नावनंवभुवज्येहवरि
सेंत्रुणम्भूषणे २७ यमेसेरत्सनाथीयस्यापयामिनि
जासने इतिनिश्चित्यभूपालः पुत्रेराज्येभिषेचयन् १८
ब्राह्मणंकेसमायायमेत्रिभुवन्यस्यसन्त्यपः परेवेरा
ग्यमापन्नोजगामदिशामुत्तरं २८ यनःप्रवनंनेगंगा
सर्धुनीसरितांवरा तस्याकूलमपाविश्यमसपलीकस्थि

ब्र॰ पु॰
मा॰
५३

63

नोरुगतिः ३० प्रामेहरिप्रियं वीरस्य मासेनेव्रकुषोत्तमें त
पस्येपेस यमीन्मानि जरायेन विस्मिताः ३१ ऊर्ध्वबाहुर्नि
रालम्बो पादेनाथाश्रितावनिः ऊर्ध्वदृष्टिर्निराहारः
स्थिरचित्तः समाहितः ३२ यन्मोपमिति सिद्धोऽयं सा
दरं सविलोकितः जज्ञाप परमं जाप्यं स्मरन्नारायणं ह
रिं ३३ एवं मनयन्स्तस्य यावत्कालत्रयोदशी दिनेन
स्मिन्महीपालो जगाम नमसः परं ३४ वैकुंठारव्यं हरे
र्धाम स्पृहणीयं सुरैरपि तेनैव वपुषा विप्र नृगतो लोह
रिमंदिरं ३५ सा नारी स्वपतिं वीरस्य याने वैकुंठमाययति कि
विन्त्वान मरवी साधी मरणाडं रवानि नामवत् ३६ संभ्री
नाप्यथ विभ्रमामगीवापनलोचना हृनंहैदारकर्दे देविवि
केवीरस्य विस्मिता ३७ स्थिता भूमिते लग्नदेहा सा सं नपरिक
स्याव पाणिं नागदमापी जवाश्रमन्नारयक्षैते ३८ ततः स
मानेनाभिस्तेकृत्वा सोपानमूर्धगं हरिस्पार्णसमायाय भा
र्णेसोदानमूर्धगं ३९ प्रजावकुमुधायाराभ्रमध्यस्थमनन
मे सर्वनोखानमाकष्यतज्ञानीयगतनरा ४० करांगुलीभिः
संकृष्यतानि सर्वाणि संदरी भतपादो रुदिष्यानाविरोपा
स्लावनिश्रिया ४१ प्राणपानगतीरुद्ध्वा समायौ विगतज्व
रा कृत्वाग्निधारणामास्य देहं भस्मीच कार सा ४२
मात देहं स्य पादर्वागस्फोसवलं रमत: ॥

जगाम भर्तुस्सागरोके यत्र यान्ति पतिव्रता ४२ एवमाराध्य
मासान्मे हृष्टेङ्गना महीपतिं पुरुषोन मम माहात्म्यान्
रमापयदेमुने ४४ वर्णयामि किं स्वयं तिसे विक्री
णनफलसंचयान् द्रविणेन द्रवं सर्वं स्वयं गृह्णाति ४५
शाकयान् महाक्षाहक्षनाधीशास्तदा वदतिनि स्वयं
भिस्ताम स्वामिस्तननेपरिव र्णामिनेवने नयापि पवि
णः सर्वफलान्यत्रं तिनिस्वियाः ४६ पक्षपशूनामपाके
विद्यानादिग्गगनेचराः तेषामस्थीनि मांसानि पिक्षा
निपतितानि हि ४७ ममन्यया वध्यवकेयस्त्रीणो वस्त्र
लोलपः एवंप्रवर्तमानस्य जगम्सर्वं विणिकुर्धियः ४८
तस्यायोति हिअेशाननजराजननस्तनः कतान्त
ललितः कालः कस्य दवीकराहितः ४९ ममारमूढ
धीतोसेलव्यवानग्रिसन्निकियो आयतिः फलदाना
स्कर्नेषकानि वर्जितानि हि ५० तमीष्टः सहसा कालानु
चराहकलपिंगलाः यदा लोकनतः सद्यो विभीषणेह
दयेपरं ५१ जगाम कृन्ततोमार्गमशुवापनमभीषणे
स्मरन्सर्वकृतं कर्मप्रलपन्गहदास्वरे ५२ अहो मे पा
पपतोज्ञाने ममानार्यस्य दुर्मतेः आसाद्य मानुषं देहे
दुर्लभं त्रिदशैरपि ५३ किं कृतेयतनलोभेन व्यर्थेनी
तेसुमेजतः किंकरोमि पराधीनः पराधीने ममाभवे ५४

त्र० पु०
मा०
५४

54

चिरकालार्जितं सर्वं महापापमेकमेव मा: किंकरोमि परा
धीनः कालपाशवशंगतः ५५ न मया मानुषं जन्म ह्या
किंचित्कृतं शुभं नदत्तं वै द्विजेभ्ये क्रेनदत्तं दानमर्थिने ५६
स्नुह्नं तमानमस्नस्हेनतीरे नर्षिनेजने तिलोदकं पितृ
भ्योपि नस्वर्गेभ्योपवोदकं ५७ नमा घेरपामलेश्चनेया:
नीयेमज्ञनेहृतं नमायवेमुक्तिकर्त्तरनमरतन्मज्ञनेश
वि ५८ त्रिरात्रमुषिते नापि स्त्रीमन्त्रारसनेनट नका
लिदीनटे दिव्यमाश्विने समवासरे ५९ मयः पातका
कोद्योचशोपिश्रुत्रस्वरापगा विगाहितामहाउरएणाने
कडुः स्नातकारिणा ६० सचविस्तृष्येमासेविराव्यानेष
कृष्णेनमे कृनापि स्नानवान्मूदोनाहंपापभाजिडस्थीः
६१ नमयासेविनागाश्रीसन्मासेहरिप्रिये नालोकिता
द्दिविभवागैनमीवालियद्ज्ञा ६२ सरस्वतीमहासि
प्रावाकायिपसीसमहेगा स्नानमात्रेणसन्मासेमच्य
नेमहतोभयान ६३ अहोमन्संविनेद्वेयास्थिनेभूमौ
निरर्थकं यावज्जीवंपरिक्लिष्टः स्वान्मडूतुन्दिनाम
या ६४ कदाचिज्जाटरोवक्रः नार्मेः सेनर्थिनोमयानां
पिसहासस्राक्रान्तः सदेहः कृपणात्मना ६५ स्नानपावा
यगाश्चान्यस्वजनः पार्श्ववर्त्तिनाः भागिनेयः सुतः या
मिजतिज्ञीननपाकीनजाः बधान्नंजोगणाजायाश्राते

यामान्नलाहनाः कदाचावयेकवारं तर्पितानमयाक्वचि
त् ६६ चत्वारिंशत्सु मेनेवासाग्निकेयाभवत्स्वहं कृतन् सेका
रोमात्र षदेहेहृदुर्गतिंनानुदूयो ६७ कां गतिं हं गमिष्यामि
नरराघात्मजलेभितोऽद्य स्यायावत्सकंनेकर्मना स्विदुर्ह्रि
कदापि मे ६८ एवं विलयमानं तं निन्दैवं वसन्तोतिकं
नदाशुयाश्मनयोनिमापत्रस्वल्लक्षणादसौ ६९ यम्यानान्
विवासौरिरस्मवर्णोपमेतिनः अहोयं तीयनोविषः
पापबुद्धिमयाज्ञया ७० नानाद्भुतानि वर्षाणांमेतत्र
मनिद्रकूणे परकीयानि भुक्तानि सयाफलान्यसौख्ये
या ७१ फलान्यनेन चौर्येण नस्मादस्मत्प्रदीपनो भूयो
दशाद्भुतेहृत्वः कपिजन्ममयम्दृ ७२ वर्षावाचान
यहिमदानयासख्वावहं यम्मादर्हं नदासस्यामिव क्रो।
नेरकयाननाः ७३ दर्शादुदात्तिवर्षाणि मतिकेऽजानि
वत्सति इतिनेन समादिष्टामेत्रिणोभीवरणाननाः ७४
तस्याचक्रुःस्मोरासाद्भुसविनास समाहिताः येनदेहं
ततो मुक्ते काननेहं मवर्जिते ७५ निर्जले बहुकालेन
कोषितमगामननः दिवे कालंजरे शैले जंहृत्खडेमनो
हरे ७६ तत्र दिव्यमकस्यस्थ्यैक्येऽस्याऽकविनिर्मिते मगती
र्थमितित्व्यानेहराणामपि दुर्लभं ७७ यत्रेयुः स्नागतिं
सुश्रापि नरः सर्वदेहिकाः किंचित्कारणमद्दिसती

ब्र·पु·
मा·
५५

55

र्थे त्रैलोक्यपावने १८ उवास स कथं सारस्वतो महागः पानक
कोटिवान् शौनक उवाच योरागिणकमहत्कएठाहितीर्थे त्रै
लोक्यपावने सूत उवाच ब्रह्मण्यमोगिरिसङ्घोनाकनक्र
मोऽस्य हंतव्यया सामान्यकारणेकिंविदज्ञास्त्वामिउराम
ने १८ इति श्रीब्रह्मोत्तरपुराणे प्रकर्षणसमाहात्म्यकथ्य
विचाराख्यानेनाम १५ सूत उवाच यत्सेनारायणपराख्य
महर्षेननयेसुभे सारजिज्ञासमसन्मेत्रेवदेन् श्रीगुरुमतुते
पद्मसारथीरामोनामममात्रेभपापहः पद्मामसुतिमा
त्रेण नरेदेनोमवाभुयिं १ हनवानराणां पात्रेबंधा
सेतेमहौ दर्यौविभीषणादनेनेनराक्षसोनावशोषनः
ननलनूनपाकुहाग्गानकीसाकृतामुना दर्पपनस
दनेसर्वब्रह्मरुद्रसुरेश्वराः ४ प्रीतैर्वरैर्हएवनेवच
सुकेननोब्रवीन् रामोराजीवपत्रास्यः कालकोटिउरा
सदः ५ सुराः शृण्वनेमेवाक्यंयदिदेयोवरोस्तवः अ
त्रैमेवानराः स्वरावस्तोभिभस्सिनाहताः ६ अस्यनाजी
वमानास्तेसंतेमम्प्रियकरिणः पत्रपत्रवनेवीरावसे
युर्भेवनेचराः ७ पुष्पपत्रफलान्यासलक्षायांसंतनेद्रुमाः
कालत्वाविवारीणिशीतलानिवलानिच ८ एषोस्त्वमेव
रोदेवाः यदिजानितममप्रियः नेष्यन्तकानतेसर्वेजगत्स
देवाश्रितविषयं ९ अतोरामप्रभावेनपत्रशाखासुगोभवेत

१

२

नद्यन्तेफलपानीयपत्रपुष्पवचावहे १० परंत्वयापपु
ण्याभ्यांसुखदुःखानामनुव्रजेत् महात्मा दानवरूपे·
णवहृदेयपर्वतोमः ११ सुचालवनियानेनदीर्घेनउत्ति
लोलयः जन्मवनसवकेभूयघ्यापरमदारुणः १२
मयाननद्वणास्त्रणीशेगाणितेवमनेनिशं श्रमेनवेद
नाविह्लोभोलके किंविद्धशाकन १४ याणीयमपिनो·
पानेसमाकनकिल्बिषः सवचानरचापल्याकंडके
यःफलोदयः त्वनानिवेदनाभ्यासमानीयमतिन
रान् समिद्वोज्वादरोवक्रिरनिणोदहशोभृशं १६ त्वचा
कुलितसर्वांगःसंपुष्कगलकेदलः यानशास्नमोल
घमानोस्सवेदनान्तरः १७ दुमाद्रुमंभ्रमन्दीनोम
नेम्मसरवावहं कदाचिन्ननेहघ्याजन्यनेविक
लस्वरः १८ रोतिग्लानिमवाप्नोतिनीरम्रहोयघ्यास
षः कायपाचापलेनविलयमयरोमरं १९ एवंत्व
यासमाविहृहःस्वघगाशेगलन्सुखः येनर्हिमात्म
नःसर्वेश्वराणोकृपिरभुतः २० एवंवनेनत्सस
निराहारस्यनिस्पृहः देवयोगाद्ध्यागतस्त्रीमात्र
रूपोनमः २१ तस्मिन्नपिनथैवास्त्रेपीतवानानयादि
षट् कदाचिद्दूलयत्सेविवरन्गहनेवने २२ न
षिनःकंडेनिकटेपानीयेनापिवल्कपिः सथितस्य

व्र·पु·
मा·
५९

56

पलत्वेननओषैवस्समारुरुहन् २३ हत्वाद्वस्तोनवेगच्छन्
यथाननलकुंडके विरंनननिरायाराकुकसर्वेद्विपम
भः २४ निर्विलःशोथिलश्रमणाःपतिमानिसहाःस्मण
न् भ्रमन्निनस्तनस्तनवुजाभ्यांवारिदोलयन् २५ सो
यानमानगत्याशुवरवालस्वममोहितः नचकश्चित्
मागम्यनारयामासवानरे २६ एवंदिनत्रयेयावद्भ्राम
जलमध्यतः रुद्रादिभ्योस्तयेभ्रणंगतिथिभ्रमसरन्जले
न्तनीये द्दिवसेमध्यागमास्तिनवानरः पराहस्तनतोर्थ
वारिकान्तेवरः उन्सृत्यसहसादेहेकपिजेगनकल्म
षः सद्यःस्मरनमापयोस्तरेजेविलसद्वपुः २७ कंदर्पको
टिलावण्यावननीरदसन्निभः स्फुरत्किरीटवलयोवि
लसच्चपलोवरः ३० केसरमुद्रिकाहारवलसत्कटकनू
पुरः कटिसूत्रबलसत्तवलन्मकरकुंडलः ३१ कांची
कलापविभ्राजत्कटिर्मणिमयांगदः त्रैलोक्यमोहनं
रूपंविभ्रन्भ्राजयन्दिशः ३२ नीलकुंचितसस्निग्ध
विकुराहृतसन्मुखः चलत्वीडलसन्मूर्तियोमिनीपति
सच्छविः ३३ तंभासाकेवनेसर्वे रुरुचकांचनप्रथम्
यावदाकम्यगगनमास्थितः पुरुषोत्तमः ३४ तावद्वि
मानमागच्छद्दरिसेवकपिथिशिने वीणामृदंगपटहप
नवानकगोमुखान् ३५ भेरिभेरिलसच्छंखतिःसाणम

कृत्वोत्थान् वादिद्भिर्नृत्यैरेशश्चिन्नवडुलोत्सवैः ३६ प्र
मदाभिर्विचित्राभिरनेकलाभिराहृतं विपाथ्यैरस
रोभिर्गेयैर्वैकिं नरैरपि ३७ नानासेवाकृपाव्यग्रेस्त
दालोकमहोत्सवैः विलोकविस्मितोनीवस्मनस्थ्वं
कृनावलिः ३८ कश्चिनडुपरिक्षेत्रपाउुरं शाशिभाह
रे दयासज्जमैनेवीजयत्न्परस्थितः ३९ वानरंज
ग्रहेकश्चिन्नोहलामग्रनोपरः सविनेरलसादसेः
पात्रेस्वर्णविनिर्मिते ४० कश्चिद्रत्नस्थितोभरणस्व
र्थ्वनीवागिरेभृनेपीयूषैः हरिनेपात्रेपरागुलाग्रन
स्थितः ४१ कश्चिद्रत्नविशेषेणनोलपामासरीसरं
कश्चिदाननरम्येसावाद्यैरन्याःसुशोभनैः ४२ एवं
वैभवमालोक्य विचित्रमलसदाभवत् किमेतत्केन
पुण्येन ममपुण्यसमुद्भवैः ४३ शोन्यावाचासुदेव
सकस्यापिसद्वपस्थितं नतत्स्मरामिनत्कर्मयेन
मामिहरेः पुरे ४४ एवंमीमांसतस्तस्य सत्यानावेत्य
हरिप्रियो विमानादवरुह्यागुत न्यातन्मरनःस्थि
तो ४५ प्रमेनविस्मितेनस्यन्काकपिदेहेनसूचनं
भक्तिमह्केनमनसावडमानेनसुव्रतो ४६ विस्मक
वाच प्रभोमपाहिवैकुंठे देविरे किमिहतिष्ठसि सागिहि
किस्नपालव्यामास्मनेसंभापाहृदि ४७ देवोवाच

व्र॰पु॰
मा॰
५७

57

अहोज्ञानाद्यथाज्ञानाद्गेनेमोक्षमिहागतो वहन्निमम
कर्माणिणासेतिमोग्यात्मयात्मनः ४८ केनमेनिःक्रियो
जाताःसहस्रोदय्यकर्मणा नास्तिहंविधनेकर्मनमया
यकृतेशुराः ४९ यावन्मोवर्षमोयावान्तरणानिभुवियो
सवः मभुमासोगमेदेवोनावस्थायानिसेतिमे ५० कि
मेतन्नदणानेविव्रमहूपंहरिसंदरं नायानिभ्रम्यपोमह
यमेभवदिदं ५१ इतिवाचमयाकर्ण्यविस्मद्मनावया
वक्तः नाथनाकिवननेयल्सज्ञानेसायनक्रान्तः ५२
ग्रभोनज्ञायनेकस्मान्मासःसेवीनमोगतः विस्मि
योमहाभुण्यानामासःभुरुषोत्तमः ५३ यस्मिंस्त्वया
नयस्त्रीर्णयदलभ्यंसुरैरपि अविज्ञाने महाराजक
पिदरुनकानने ५४ परोसंयन्नकृतेकन्यनदानेनोय
कल्पनेनिरुपादिग्रयोविसः परोसहेरिवलभे ५५
सहरोगमिथेणोवश्वनाहारकरोऽवान् कायेयवपल
त्वेनफलान्युन्नकमसहस्मनः ५६ त्विमानियरणीप्टहे
त्समास्त्वेरिनवेजना फलमूलसमेपर्णानवयामसि
नेकविन ५७ पानीयमपिनोपीतमेननेडम्बरेनपः
परोपकारस्यमहान्कृतस्तेफलदानतः ५८ पीत
वानानयारोहानसोनाविहमानने महानीर्थवरेरम्य
महमावधवनेकृते ५९ नवकमसलस्पोधकोमय

मयिकश्चन करोतिनरश्चाद्दलसोयिविलयदंवजेत ९०
किंपुनस्तवक्रमेनवक्तिर्भवतिशाश्वती यस्तयाला
यिनःस्वार्थेनान्यःकर्तेसमःस्मितो ९१ नविस्तांतक
र्धेदेवप्रभवःयोरुषोत्तमः यस्मिन्त्रेकोपवासेनमुच्यते
कोटिकिल्बिषैः ९२ नानेनसहसंपुण्यंनास्तिलोकत्र
येपिव नैतत्तुल्यंक्रमंहमंनेनतत्लेहरेःप्रिय ९३ मेध
न्याःक्रतपुण्यास्तेनराबद्धविमानवः नाविस्तानोग
तोयेषांमासःश्रीपुरुषोत्तमः ९४ सफलेजीवितेते
षांसफलावरितेक्रिया ब्रह्मचर्यादिहन्तानितत्सुतम
थ्ययनानिच ९५ दानानियिन्हकार्याणिमेराणि
व्रतवोमलाः दुर्लभंमानवंजन्मभूरवंदेभारतेशुभे ९९
येषांसर्वोत्तमोमासःस्नानदानेनयोगितः सर्वसाधन
भूपिष्टोवैसवःपुरुषोत्तमः ९७ यिगसोनास्तिको
येद्रःकायकार्येजितेन्द्रियः विस्तृत्रिंशानमेसासोस
क्रियालेशावर्जितः ९८ इतितत्तूर्णितविष्टूनाभ्या
मनुभूयसः वसंवनकितोगृहःपुलकांकितस
हृपुः ९९ तीर्थदेवनमाश्वंस्वगिरिंकालेजरंततः
वनदेवावनस्यश्चसर्वानगुल्मलतानतन्तरूत् १०० त
तःपदस्सिणीकृत्यविमानेसरदुर्लभे समारुह्यव
नवीद्रुश्चित्रेविवंपनारमत् १०१ यययनस्तसरहदेप

ब्र॰ पु॰
मा॰
५८

58

नानालेखगणाचितैः नानावादित्रनिनदैः कुसुमा
सारहरिणैः ॥१२॥ साकेतपुरे वैकुण्ठे वीजितः प्रमदा
ग्रानैः स्वर्गसीमन्तिनीलीलाकारिसद्रूपसंपदा ॥१३॥
सेवयन् विष्णुयान् लोकान् चन्द्रतापागवेक्षितः सं
द्रकुन्दादिभिर्देवैः सस्नेहं परिहृजितः ॥१४॥ जगामा
नीवसथि ह्मोमविपश्चिलोः परमे पदं यद्गत्वा नीव
मोदंतीश्रुहाः सन्यासिनोमलाः ॥१५॥ नयत्रकाल
वक्रसमयेनचपरामृतिः नरोगोनचमात्सर्यं नो
विव्याधिकलेभ्रमः ॥१६॥ नशोकोमाश्रमात्रुद्विनो
त्रिलोभगदादिभिः नतमानरजश्चैवनाभ्यासिते
प्रवर्तन्ते ॥१७॥ नत्रासौ विद्यकोविप्रसन्कारकवशः स
एणान् श्रासाद्यविष्णुलेसोर्व्वरेमेनारायणान्मना
सूत उवाच एतह्नतोनमात्रेचपुराभूतेयथाद्विज
निवेदितेयथाहहस्तवाभागवतेहत ॥१८॥ एवंप्रभा
वोमासोसौविप्रेणापुरुषोत्तमः किंतेयज्ञायमानेनप
श्रुवन्नाचनेकृते ॥२०॥ नवीर्येषोभमनेकर्ममासेस्मिन्स
रुषोत्तमे इति श्रीब्रह्मोत्तरपुराणे पुरुषोत्तममहात्म्ये षो
डशोध्यायः ॥१६॥ सूत उवाच त्रिदिवस्थाः सप्रसंगेति
सर्वे देवाः सवासवाः केनचित्पुण्ययोगेन मानवे
जन्मलभ्येत ॥१॥ सेवयाः पनसन्त्येवेजवामेखउ॰

नायके नर्हि सर्वात्मना मासमेव यामोहरिप्रियं १
हरिलोकमवेदुएपमेजस्राउकषोतमे ईरसेपमान
वोमासेनार्चयेन्निगननमभुः २ कथंमत्रकामभविष्यंति
मन्नजन्मभयाद्द्विज नैहामत्रसरवनेषानैवमुक्तिः
कदाचन ४ यानायोनमक्रुर्वन्ति कृपक्रमभ्रमिर्य
या विमानगायविमायन्निवकायमहात्मने ५ उ
नकृचनरन्यौन्मेभेमाासमासस्यसहितं हरिहेमोग
छमानोगाय्यायोकृनमानसो ६ भ्रसिन्मासेद्विज
भिषनोसक्कासाएउदाहवेन नपिवेमरपानीयं
नस्रायामरवारिणि ७ नशयेमरशाय्यायांजातु
नाशः परान्निश्च परान्नेनोपभुंजीत नकुर्वीत परक्रि
यां ८ परकीयात्रसेवेन नवसोपानन्कमेउस्तन्न ना
वयेद्देवताः सर्वाः परसेविषयाकचित्त ९ परायवा
दान्नयाकृएउयाब्रान्तनेवदेन सर्वान्नेनोपभुंजीमन
शाकेयद्युपोषणं १० वित्तशाठ्यमकुर्वाणोयनेदद्या
द्विजातये विद्यमानेयनेसौख्यंकुर्वन्निरयगामिनः ११
निर्मनिर्मेद्विजेंद्रायदत्वाभोजनमग्रतः भुनक्ति
शामत्रंयोनकृतनेनेनकिंद्विज ११ व्रतोदेनर्पितंमे
नेयेन विशात्मको हरिः नोषितः स्वहवाविहन्नृम
जनाच्छादनाशाने: १२ मोदकैर्मधुरैर्नानाभक्ष्यैस्तोह

ब्र॰ पु॰ मा॰ ५१

59

लवीरिकैः वसैकृत्वावर्वैभोगैः स्रगंधैश्चंदनैः शुभैः
१४ कर्पूरागुरुकस्तूरैः कुंकुमैरर्चयेद्विजान् रात्रैरभ्य
र्चितास्विप्रामासोस्मिन्पुरुषोत्तमे १५ दिने दिने सुवर्णं
भारसहस्रसार्जितेफले सम्यग्हेशाच सूपस्रवाजिमे
धमानस्य च १६ सदग्लिस्याफलेलब्धामंजसैवहिजेष्ठ
र किंचिदप्यधिकेमासि कुर्वतापुरुषोत्तमे १७ विश
देवानि विषभ्यो हरिकोमलियानाशिकसुन मासे
नानेन सदृशाः सन्ति मेनेत्रवानमथा १८ धन्यास्ते पुरु
षा लोके पनि सेमन्जयेत्तिमा नेनेधन्याः कदापि स्यु
र्नाधिकाः पुरुषोत्तमे १९ मासस्यैनसमये भन्नासैः
योनिपरमां गतिं नेषां मुक्तिप्रदः साक्षाद्देहांतेर्षी
मियास्वितः २० तस्माज्जननमेभग्नाप्य विवे पुरुषो
त्तमे लोकानेस्मदानारैजन्मस्मृतिगारणे २१ इ
दृशुम्यः शानषुम्भो नमुम्भानद्भूषान्नगोरथा मना
रथा समद्दानमाघरन्यपनेकशः २२ मेत्रराजमिमं
विप्र सुरालानेवच्चिन्द्रलेभे सुराणामपि यद्भ्रातामुच्च
नेवल्लरहूमथा २३ वर्गीयानकुलीरूपः शक्तिविंड
समन्वितः श्रतः ह्लसोनमस्त्रानेनकुलीवदासनः
सर्वदेहः खवैराविंडयुनोगरुगामिने वक्तिपियमि
मेत्रोयंकोदिवुष्कननाशाक्तत २५ सनारषोडशार्णो

२४

येमनब्रह्मोऽद्दीपकः लक्षमेकंजपेद्धेर्नमासेस्मिन्न
मवलये २६ सिनामश्रुनिलाभ्येभ्यजडु यानिर्जरानन
म् नर्पणेवल्लभोज्यवमार्जनादिदणशनः २७ नार
दोऋषिरेवास्मिछंदोनष्टुभकीर्तितः देवकीनंद
नःकृष्णोदेवोबीजंशिवाह्निनः २८ नमःशक्तिसर्व
सर्वेनियोगःकिंतिषापहः षड्दीर्घभुनकामने
स्वहृंगेषुन्यसेन्मयीः २९ जयपत्रविरतंमंत्रमंजस्राभव
मोचम वनर्वगलभेद्दीरोतनापोसेनुसर्वपा ३० स
दाध्यामृत्रिंदरूपंपप्यामवर्णेचनुर्भुजं पांखचक्रगदा
पद्मजहस्तभुवनभूषणे ३१ लभेनसकलान्कामान
विशेषान्स्ररूषानमे द्विजराजप्रवस्तामिन्नमंयेममम
गदिदं ३२ नेदंकस्यापिकथितंकदाचिदपिभूसुर
श्रोतव्यमेतत्सततंनेत्रराणांऋषिसत्तमे ३३ इत्यदश्रु
तिमात्रेणविनश्यंत्यघराशयः गंगादिसरितः श्रे
ष्ठाः सर्वतीर्थानिसागरः नैमिषादिमरण्यानिहिमा
लयमखानगाः कृपांकेआनिगर्तोस्त्रयजलानिसरां
सिच ३५ सरापनतम्रव्यानितीर्थानिविविधानिच
सदापगास्वरस्यायेसर्वेकिल्विषिकंतनाः ३६ सेभुसर्व
भूतस्थानोसर्वयोगकरस्यव विद्यावतेषुपस्थानस्थुता
ख्यानमिदंभवेत ३७ नमामनुमिमेविमः कोटिजन्मक

ब्र॰ पु॰ मा॰ ६॰

60

नोयसः मुच्यतेनात्रसंदेहोसम्यं सम्यक्स्तुतः स्तुतः ३८ स्तु
तउवाच सर्वेशाभून्नावरिनेनिशम्यचद्विजोत्तमः श्रीन
मनावभूवविमानमारुह्यजगामविस्लोः सरूपनामा
प्यहरेर्निवासं ३९ निरंतरं श्राव्यमिदंपुराणंसम्यंतस्तु
द्विपठनःसपक्षेन धर्मार्थकामानप्नुनर्भवंवपवेनः
वाकस्तुद्विजतल्परूपं ४० यन्त्रयथास्सहरवपुत्रपोत्रा
रोग्यमनायाद्युनविमलविं श्रापुष्पमानोवकुलह
द्विमुग्रोददातिलोकेमतुरंद्विजेशाः ४१ श्रुत्वेतिविप्रा
किलशौनकाद्याः स्तुतेनदोतुःर्विनयाननाणे द्विजाः
यन्यसिधन्या — विगयजीवजगन्नविशोकरणोसितं
न ४२ यथैवविसोर्जगदार्तिहारी नामस्नादीपंवन
थैवस्तवेनोगुरुःस्ज्ञातस्य — लोमक्किमरस्तेकिम
नेवदामिः ४३ तवास्तकीर्तिर्जगतिप्रशस्ताछेदाति
यावद्विनवानिवीर नावस्मनापोस्तनवेशग्रनेजस्तव
त्रणोनोवयमत्रजास्तु ४४ नवाननोक्षीतहरिप्रथा
नश्लोकास्सवाणामनिकोटिदाने: समोत्रणोवा
पिसमुद्रनेमिमदाःस्तवाणामपिराज्यदानात् ४५ म
याहिमाविस्तरनोमनोत्तवमेवनत्वीनिभुनामवामः
हेदर्शनेनेनिमिषेणसायोसत्त्वेनगच्छप्रविणाव
प ४६ इत्यंद्विजाश्चाः प्रतिगृह्यपीमान्त्वदरिणार्वत

नजानन्हर्षः ननाजगामाशुहरास्वरेशान्स्वयामविशा
स्वकिनाश्वनस्थुः ४७ अहोकिमेतन्नकथितंद्विजेंद्रा
वरिष्ठमाख्यानमिदंपुराणं मासस्यदिव्यंपुरुषोत्त
मस्यमाहात्म्यमघौघजगदर्तिहारि ४८ इतिश्रीव्रह्मा
ण्डपुराणेपुरुषोत्तममाहात्म्येनियमविनाशसमाद
शोध्यायः १७ ॥ शुभमस्तु ॥ ॥

60

५
श्रे०
ना०पा०
१

श्रीगणेशायनमः सूतउवाच गंगातीरेसुखासीनःकृ
तस्नानमलंकृतः ददातिसूततोदानंद्विजेभ्योजनमेजयः
प्रायश्चित्तविशुध्यर्थंदीक्षांद्वादशवार्षिकीं पितृभिर्दीक्षितैश्चै
वऋषिभिर्ब्राह्मणैःसह २ उपगम्यसमपृच्छद्वैशंपायनमृ
त्रियौ पांडुवंशसमुत्पन्नोजनमेजयमहीपतिः जनमेजयउवा
च इच्छामित्वांमहाप्राज्ञसर्वशास्त्रविशारद व्यासशिष्योम
हायोगीसर्वज्ञोवेदपारगः ४ कथयस्वकथांदिव्यांसर्वपाप
प्रणाशिनीं यस्याःश्रवणमात्रेणप्रायश्चित्तंनविद्यते वैशं
पायनउवाच शृणुराजन्कथांदिव्यांसर्वपापप्रणाशिनीं यां
श्रुत्वासर्वपापेभ्योमुच्यतेनात्रसंशयः ६ कथयामिमहाराज
कथांपौराणिकींशुभां शृण्वंतुऋषयःसर्वेयेचान्येतपस्विनः
कश्चिदासीन्महाराजऋषिःपरमधार्मिकः उद्दालकइतिख्यातो
ब्रह्मपुत्रःसतापसः ८ ज्वलदग्निनिभःश्रीमांश्चंद्रसूर्यसम
द्युतिः तत्कायकांत्याराजेंद्रदीप्यंतेहिदिशोदश ९ लक्षमेकं
तुवर्षाणांब्रह्मापिकमसंख्यया तदाउग्रतपस्तेपेउद्दालकम
हामुनिः १० गंगातीरंसमाश्रित्यतपस्तेपेसुदुष्करं तपसात
स्यराजेंद्रपदमैंद्रमकंपयत् ११ ब्रह्मलोकंगतःशक्रस्ततोमु
निवरैःसह दत्तासनःकृतार्घ्यस्तुसाष्टांगंप्रणिपत्यतं दानवा
नांभयाद्विग्नोब्रह्मपादसमंतःस्थितः ततोब्रह्मासमाभाष्यपप्रच्छे
दमहेंद्रकं १२ ब्रह्मोवाच वदेंद्रकथमायातःकुतोभयमम

१

१

न्वितः शक्रस्तदाविलंतस्मैप्रवक्तुमुपक्रमे १४ इंद्रउवाच शृ
णुब्रह्मन्नयिकंश्चिद्वार्तामेकांमयोदितां उद्दालकोमहातेजास्त
वपुत्रपितामहः १५ मर्त्यलोकेचिरंकालंतेनतप्तंमहातपः एवं
वंप्रभावस्ततपसोद्दालकस्यहि १६ कथंतिष्ठामिगच्छामिकुत्रदे
वेशानद्य शक्रस्यवचनंश्रुत्वाब्रह्मावचनमब्रवीत् ब्रह्मोवाच इंद्र
जानामिधर्मात्मन्ममपुत्रोमहातपाः उद्दालकोनामसततस्तपसैव
लोकविश्रुतः १८ वेदवेदांगतत्त्वज्ञःयज्ञकृतेकुशलस्तथा त्रिका
लकुशलोधर्मज्ञःसर्वशास्त्रविशारदः १९ स्मृतिसिद्धांतवेत्तासम
त्प्रसादेनवासव दांतोदक्षोमहाप्राज्ञोमुनिश्रेष्ठोमहातपाः २०
सर्वमांकांतितेविंद्रस्त्वराज्येनकांक्षति भुंक्ष्वत्वंनिजराज्यंस्वस्व
स्थोभवशचीपते २१ तस्याश्रमेपरेरम्येमुनिभिःपरिसेविते ना
नाद्रुमलताकीर्णेनानापुष्पोपशोभिते २२ सेव्यमानंखगानीकैः
सरःकमलाकुले एकदाह्यागतस्तत्रपिप्पलादोमहामुनिः २३
हंसकारंडवाकीर्णेचक्रवाकोपशोभिते कोकिलाबहवोयत्रमधु
राःशुकसारिकाः २४ तंदृष्ट्वोत्थायविनयात्प्रणम्यसहसामुनिः
कृतांजलिपुटोभूत्वाह्यासनेप्रददौतथा २५ पादार्घ्येणसमभ्यर्च्य
समुत्थायकृतांजलिः पिप्पलादमुवाचेदंकिमर्थंभगवान्मम २६
पिप्पलादउवाच श्रूयतांवचनंब्रह्मन्नुद्दालकमहामुने युष्मन्स
र्वेमयादृष्टाबहवस्तपोधनाः २७ सपत्नीकामहात्मानस्तथा
स्थितेमहातपाः सर्वेवेशापराःसंतोनतपंतिप्रयमेगतिं २८ वद

व्र०
ना०पा०
१

नष्टे मुनिश्रेष्ठ सर्वमेव विनश्यति संतत्यर्थं सदा दाराः ३८ आसुत
योजगुः ३९ पितरो देवताश्चैव नन्दयन्ति तेजने तस्मै कामान्प्र
यच्छन्ति यस्य पुत्रोस्ति धार्मिकः ४० कुलानि तारयेत्सद्यः सुपुत्रो वं
शवर्द्धनः अपुत्रस्य जगत्कृत्स्नं अपुत्रस्य गृहेण किं ४१ अपुत्रो वंश
नाशाय स्मृतिरेषा सनातनी तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पुत्रोत्पत्तिं समा
रभेत् ४२ धार्मिकस्तनयः प्रोक्तः परत्रेह सुखप्रदः तस्मात्सर्वप्रय
त्नेन कर्तव्यां संततिर्ध्रुवं वंशे नष्टे विनश्यन्ति पितरो देवतास्तथा ४३
उद्दालक उवाच षडशीतिसहस्राणि वर्षाणि तपसि स्थितः पि
प्पलादाख्यनामासौ हमेवं किं वदते पुनः ४४ गच्छन्ति नरके घोरे स्मृ
तिरेषा सनातनी उपवासादिकं कृत्वा ये विकल्पन्ति चाधमाः ४५
तपो गृहीत्वा विप्रर्षे कथं तत्संपतिष्ठते तेन हीनस्य लोकेस्मि।
न्नपवादास्पदो भवेत् ४६ पिप्पलाद उवाच अपुत्रकैवैव पुत्रकैश्च पि
प्पलादोब्रवीत्यहं संततिं हि विना मूढ फलं तेणा धर्मो न विद्यते ४७
ऊचुः पूर्वं तपः स्वस्माक्कवं किं न पुत्रं त्वया सत्वकालानि गमनं
सन्ततं संततिर्हि तव ४८ एवमुक्त्वा ततस्ते हि पिप्पलादो महामुनिः
प्रतपतेगामं मंत्रं ततः स्वाश्रममागतः ४९ उद्दालकोपि समुनि।
श्चिंतया मामसैव वदति वैशायतपसोराजन्सुगाविद्य उपस्थिते ५०
उद्दालकोति दुःखार्तः कथं संप्रकरोम्यहं कन्यामिकन्यकां कस्मा
त्समोहं मोत्वं चिंतयेत् ५१ कं वाहमभ्यपृच्छामि को मे दास्यति क
न्यकां पुत्रकं तयाप्स्यामि प्रानापत्य निवेशनं ५२ सदद्याति।

वेमे भार्या श्रेष्ठं वे सपरां शुभां प्रजापतिरिदं प्राह मुनिश्रेष्ठं पि

तामहः ४३ ब्रह्मोवाच स्वागतं ते द्विजश्रेष्ठ तपसा विधयान्वितः

विमुक्तः सर्वपापेभ्यो जितक्रोधो जितेंद्रियः ४४ किमर्थं त्वमिहा

यातः कारणं तद्वदस्व मे प्रजापतिवचः श्रुत्वा तत उद्दालकोऽब्रवीत्

कृतांजलिपुटो भूत्वा प्रतिहृष्टः पितामहं संतानार्थं समायातो दि

व्यदर्शनतेन मः ४६ ब्रह्मोवाच भविष्यति च पुत्रस्ते यशो वंशवि

वर्द्धनः प्रथमं पुत्रसंप्राप्तिः पश्चाद्भार्या भविष्यति ४७ सर्वलक्षण

संपूर्णो रघुवंशसमुद्भवः वर्द्धयिष्यति स्वां गोत्रं मम वाक्येन चान्य

था ४८ स्वाश्रमं गच्छ भद्रं ते त्वमितो हि प्रजापतिः प्रचिंतितं फलं

भाविस्यांचिंतां कुरु न कामपि ४९ उद्दालक उवाच विना भार्यां कृतः

पुत्रः कथमेवं प्रजापते मत्कौतूहलं तन्मे भाति वाक्येन तेन वि

भो ५० एतच्छ्रुत्वा मुनेर्वाक्यं प्रेष्णी नांतरधीयत गते प्रजापतिं दृ

ष्ट्वा निवृत्तः स द्विजस्ततः ५१ मिथ्यावाक्यानि कस्मात्तु ब्रूते ब्रह्मा म

यासह एवं तस्यात्कथं पुत्रः पश्चाद्भार्या कथं भवेत् ५२ इति श्री

ब्रह्मांडपुराणे नासिकेतोपाख्याने उद्दालकचिंतावर्णनं नाम प्र

थमोऽध्यायः १ वैशं उ० शृणु राजन्महाप्राज्ञ सर्वशास्त्रविशा

रद उद्दालकोऽप्यतप्यत पुनर्भार्याभिलाषया १ प्रजापतिवचः

मत्वा विना भार्यां कृतः सुतः उद्दालकस्य सततं ध्यायतः सततं हित

त् २ प्रज्ञातरेतो विप्रर्षिः स्मृतं मोहाद्देवतमः तद्वीर्यं पद्ममध्ये तप

त्वा निक्षिप्यत स्रुतः ३ तं कृत्वा चैव पितावगंगातीरे व्यचिंतयत्

४२

ब्र.
ना.पा.
३

वायुनानन्ततोनीतंगंगायामुपतच्च ४ प्रजापतिनियोगेनततो
यंव्रजंसपुरं अथभागीरथीतीरेरघुभार्यासमासृता ५ यातिम
नोहरान्देवीगांधर्वीनासुरीनचनाम्नराक्कचित् यमसमादिकं
तथाप्यद्भुतंकिमुकथ्यते नारद्रूपवतीकन्यात्रिषुलोकेषुकापि
न ७ मेरुशृंगनिभास्तत्रप्रासादसोपरिस्थिता तत्रसावसतीनि
त्यंराजकन्यामनोरमा ८ कन्यादशसहस्रेणसेव्यतेवद्धितानिशं
गांधर्वीनागकन्याश्चरंभाद्याश्चरसस्तथा ९ वेदवन्यामहाराजक
लानांईतिषोडशी सखिभिःसासमंतत्रक्रीडतेराजवेश्मनि १०
वेदविद्याधराविप्राःसत्यव्रतपरायणाः प्रजाश्चातिसुखाःसर्वा
राजाचांत्यतधार्मिकः ११ रघुर्नामेतिविख्यातोह्यासीत्तत्रनराधि
पः तस्यराज्येप्रजावृद्धिंसमभितंवमहीपते ॥ दीर्घायुषःप्रजाःस
र्वाःनिरुजोनिरुपद्रवाः धीराजनाश्चविक्रांताधार्मिकायत्रवंश
जाः १२ तस्यपुत्रीमहाराजोविपुलायतलोचना सासखीभिःपा
विनुतासर्वाभरणभूषिता कृत्वास्नानंगंगायांनित्यंयातिनृपात्म
जा १४ निर्गतासायदायानेनस्नातुंसाशुभलक्षणा मौक्तिकाभरणा
सौवर्णकृताभरणकुंडलैः १५ शुभांगीतुरगारूढाध्वजचामरशोभि
ता निर्गताःकन्यकाःसर्वाअपजग्मुःयथानराः १६ महादुंदुभि
नादेनगीतवादित्रशोभिना सखीभिरान्विताभार्गेहृतासवैवैरःस
ह १७ गंगायांस्नातुमायातारघुराजस्यकन्यका क्रीडतिस्मतीरे
रम्येतत्रस्याब्रह्मचारिणी १८ सर्वलक्षणसंपन्नारूपेणाद्योतका

रिणी अपश्यत्तत्र सा कन्या हृत्पद्मं गंगाम्भसि स्थितं १९ दिव्यसौगं
धिकं पद्मं प्रवाहान्तरमाव्रजत् नतत्रक्रमते सूर्यो न च वै तत्र चंद्र
माः २० अदृष्टं मानुषाणां च तत्पद्मं विपुलप्रभं पुटकं वेष्टितं
दर्भैर्दृष्ट्वा विस्मयमागता २१ स्वकामा भाययामास आनयद्धुस
शोभनं आनीय च तदा दत्तं राजपुत्र्यै तदंबुजं २२ ज्ञातमात्रं तत
हीर्ये प्रविष्टं नाभिमंडले स्नाता नाव च स्थिता वेश्म कन्यकाभिर्वृते
वसा २३ मासे प्रथमतस्याश्च प्रभूद्गर्भस्य संभ्रमः द्वितीये च भवे
त्तस्याः तिक्तमिष्टादिके रुचिः २४ ततः क्रमेणोदरं च ववृधे तस्य
नंदन स्तनौ स्थूलतां याती श्यामा पाता स्वे च पांडुता २५ दृष्ट्वा वि
कृतिं सा कन्या नेष्टे तेनाकुलेक्षणा उद्विग्नमनसा तीव पतिता
शोकसागरे २६ रुदंतीं तां ततो दृष्ट्वा भीताः कंपाश्रुशं तदा वि
रोदिषि च कस्मात्त्वं कथयस्व यथातथं २७ सखीनां वचनं श्रुत्वा रो
दमाना यथाब्रवीत् इदमत्यद्भुतं दुःखं प्रवस्यामि कथं सखि २८
विनापत्युः समुद्भूतं कुलाकीर्तिप्रदायकं ममाकीर्तिकरं भद्रे
त्रुवंशस्य दूषणं २९ संभूतमुदरं पश्य किं करोमीति तत्र हद ते
नाहं दुःखं सहे तन्मात्र वंशस्य दूषणात् ३० न देवी न च गांधर्वी
नासुरी न च राक्षसी न पुनर्मानुषी लोके मादृशी दुःखपीडिता ३१
अत्यद्भुतं समुत्पन्नं यन्न लोके प्रदृश्यते तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा
विह्वला सा भयान्विता ३४ तदा कंपित सर्वांगा गता राज्ञी निवे
शनं भयाद्विज्ञापयामास कृतांजलिपुटा स्थिता ३५ संख्यास्त

व्र०
ना०पा
५

विज्ञापिताराज्ञीभयविह्वलचेतसा अभयंदेहिमेराज्ञितदात
कथयाम्यहं ३९ राजोवाच अभयंतेमयादत्तंब्रूहिकन्येयथा
वचः महाराज्ञीवचःश्रुत्वाकन्यावचनमब्रवीत् ४० कन्योवाच
भवत्याश्च्युतंदेविपरमेलोमहर्षणे नदेवानचगंधर्वानामहा
नवमानुषाः नकिन्नरेषुलोकेषुश्रुतमेतत्पुरेजनाः नत्वष्टिता
यादैवेनदुहितृगर्भसंभ्रमः ४१ कन्यकावचनंश्रुत्वाप्रच्युतेलो
महर्षणे साराज्ञीदुःखसंतप्तापतिताधरणीतले ४२ विकला
नष्टचित्तानामूर्छिताशोकविह्वला लब्धसंज्ञाततोराज्ञीविस
र्जेसखीजनं ४३ प्रेषितास्तालयंसर्वागताःसख्योमलाच्युतं
राज्ञःसमीपमागत्यावचनंचेदमब्रवीत् ४४ अवाप्यमखिलंभूपा
लसर्वशास्त्रविशारद अभयंदेहिमेदेवकथयामितवाच्युतं ४५
ब्रूहिमेदेययातत्वंदत्तंतेहिमयाःभयं भूतेस्तवचःश्रुत्वामहि
षीवाक्यमब्रवीत् ४६ चेद्रावतीनामसुताअतीवकुलभूषिणी
प्रच्युतंभूपसंजातमस्यागर्भस्यसंभ्रमः ४७ तस्यास्तद्वचनंश्रुत्वा
राजाक्रोधसमन्वितः क्रुद्धेनहेतिपापिष्ठेमदानर्थःकृतोपत
न् ४८ रक्षकास्तःकोपसंपन्नामाहभूमिपजनैःसह त्यजनंधतृणांमा
दायपापामेनांमहावने ४९ ततोभूपवचःश्रुत्वातथाचक्रुस्ता
दात्तया रुदंतींतांसमादायतिस्मानिर्मनुजेवने ५० समीपमा
गताराज्ञःस्त्रुणांमानाकरानराः सत्कानत्रमहारण्येसिंहव्याघ्रनि
षेविते ५१ एकाकिनीधर्मशीलाकन्याकमललोचना रुरोद।

नारशार्दूलेनहाविधेयेकिमिदंकृतं २० वीक्षतेस्मदिशःसर्वाःसम्य
ग्भयाद्यथामृगी २१ इतिश्रीब्रह्मांडपुराणेनासिकेतोपाख्याने
वेदवनारण्यप्रवेशोद्वितीयोध्यायः २ वैशंपायनउवाच तस्मि
न्महावनेघोरेपरिबभ्रामविह्वला अथकश्चिन्महर्षिःश्रान्तःसमय
मितपरायणः १ वनेकुशपलाशादिसमादित्सुपरिभ्रमन् गृही
ताफलपुष्पादियोराजन्स्वमाश्रमं २ गच्छन्ददर्शतत्रैवतांकन्यां
समहामुनिः शीलेनसातथाकन्यायथाहल्याचगौतमी ३ ब्रह्मा
णीगिरिजालक्ष्मीसावित्रीरोहिणीकायथा शचीचित्रोत्पलाउगीतपा
रोहिण्यरुंधती ४ आगताकिमरण्येस्मिन्समहत्यायोतितादिशः
रोदमानातिदुःखार्तादृश्यतेकेनहेतुना ५ तद्दृर्षिश्चिंतयामास
कथंवातिस्वरूपिणी किन्नरीनागकन्यावागंधर्वतनयाथवा ६
राजकन्याथवावापि इतिविस्मययागमत् यद्राजतेवनेह्येवावि
द्युत्सोतिसमप्रभा सुजातवर्णोपमाः स्वजंछेनयनस्वनो क
रीवकमलाकारेणनयनेकमलामिव ८ नाभिस्वदक्षिणावर्ता
मध्येचत्रिवलीशुभा देवरूपवतीकन्यासादृष्टामुनिनातदा ९
कात्वंकन्येमहाभद्रेकिमर्थंत्वमिहागता देवगंधर्वकन्यानामनु
मानयाम्यसितद्वद कन्योवाच नाहंदेवीनगंधर्वीननागीनच
किन्नरी रघुराजस्यतनयाहंत्वस्कृताकुंभसंभवात् १० स्वकापिज्ञाति
कोपेननिक्षिप्तानिर्जनेवने शोकसंतापेनआर्ताहंदुःखभारेणपी
डिता ११ एवंशृण्वतांकन्यारुदन्तीदुःखकर्षिता दृष्ट्वादुःखेनसं

ब्र॰
ना॰पा॰
५

5

१७

तस्याश्चनिर्वाणस्तूवाचह याज्ञवल्क्यउवाच अद्यप्रभृतिमेदेवि
कन्यात्वमसिनाशुचः गृहीत्वांवैवतांकन्यांशुनिराश्रममागमत्
गत्वाश्रमपदेरम्येममतिष्ठत्सपात्मजे दिनानिकानिगर्भस्यगमय
तीनदाश्रमे १५ तस्यैवांकुशादिसंस्कारंकृत्वैवनेभूमिलेपनं अद्यप्रभृ
तिसमयः श्रामत्तस्याल्लहःखदः मातकन्याशुभमक्कोसञ्जातिनर
पीडिता गंगातीरंसमाश्रित्यमनसाहृस्तवचोब्रवीत् १७ वधाकरांग
लिपुरंध्यानानानारायणेविभुं प्रणम्यगंगांसूर्यैवनत्यासान्यमिसाति
णः १८ अंतर्यामिन्महाविलासमहेशगिरिजापते अहमस्मियदाशु
द्धाशुद्धंवैशोद्धवातथा रत्नुवीर्यात्समुत्पन्नामाता सत्यवतीशुभा
सर्वभावेनशुद्धाहंयदापापविवर्जिता यथाद्येनाभवद्गर्भतेनमो
तेमवाप्नुयात् इत्युक्तानन्यशरणामोगर्भोहृदयंगतः ततोग
र्भसमायातोनासाग्रेसमुपस्थितः मासेतुदशमेकन्याप्रासूतत
नयंसती २२ नासाग्रेनवनिर्यातोनासिकेत्युत्तद्ध्याते यत्प्रणाप
तितोवालोवदतिस्मवचस्त्विदं माश्रुचोजननिर्वाहिसमद्यतपरा
यणा नासिकेनाभिजातोहंदेवाद्गर्भसमागमः वसंवैशेमशुभा
त्रापिताचोद्दालकोमम गंगातीरेतपस्वीत्वंकरोतिसमहत्तपः २३
वालकस्यवचः श्रुत्वामाताविस्मयमागता गृहीत्वामोदमापन्नास्त
नपानंचकारयत् तस्यारायस्थैः पार्थ्यैवदूत्वस्यागमनतः तद्ग्रा
मंवदद्धाकंनासाग्रेणययातनिः सोपितामतयाचक्रेवालोयंसु
भलक्षणः नानवानहिमेभैरवमविष्यतिमृशोभनः २४ पालयं

तीवड्ः स्वातीरजगाममुनिसत्तम अबह्रंरोदमानामादृष्ट्वास
तमुवाचह वत्सरोदिषिकस्मात्वंपापकर्मदुरात्मते त्वदीयकार
णान्मुन्नअवस्थाममचेदृशी १० वैशंपायनउवाच ततःसंवत्सरे
शुभेमहर्षंसमकारयत् तस्याभ्यंतरतःस्तिमाद्दर्भेणपरिवेष्ट्य च २१
समादाय प्रयाहेत्वंगंगायांतमविक्षिपत् एतद्वाक्यंसमुत्त्वार्यपुत्र
ण्यायेत्वकन्यका नजानेतेजनेतारंकथंगर्भस्यसंभवः यस्यवी।
र्येणसंभूतोवत्सकत्वंममोदरे तेनैवसहसंगच्छयथेष्टंयमिवा
रिणि ततोगंगाप्रवाहेनजगाममर्षिगणाश्रमात् ततोविस्मयमा
पन्नाजननीचलितेसुते ततःपश्चात्सवाबालारुदतोशोकविह्व
ला ११ ततःप्रवाहेगंगायांप्रागच्छत्कन्यकासुतः गंगातीरेमहर्षी
णांतपसाचसमागतः १९ तेषांमध्येमहातेजामुनिरुद्दालकाभि
धः आगच्छन्तमेवमपश्यन्मुनिसत्तमः २० अथतीरंसमानीय
कृपाकौतुहलान्वितः समाप्यदेवकर्माणिपितृकर्माणिचैवतथा २ ८
उद्दालकस्तउन्मुच्यमर्षंशुभलक्षणं दृष्ट्वाबालमतिप्रीतोविप्रो
विस्मयमागतः विधिवाक्यंवसस्मारस्ववीर्यमागमेवच नमहा
ब्रह्मणोवाक्यंनमहावीर्यमल्लितः ४० वितर्केतितदोवाचमुवाचा
तिमुदान्वितः वत्सतमाश्रमेतिष्ठस्वमस्मिन्ममानिशं सतत्रप
यसावालःफलमूलरसेनच पुत्रोमवर्द्धतसदाउद्दालकनिवेशने ५२
तत्रैवक्रीडतेनित्यमाश्रमेचातिशोभने सर्वौषधिसमायुक्तेफ।
लमूलसमन्विते ४२ इतिश्रीब्रह्मांडपुराणेनासिकेतपाख्यानेपि

त्पुत्रसंगमोनामत्रीयोध्यायः ३ वैशंपायनउवाच रघुवंशोद्भ
वाकन्यारुदतीशोकविह्वला पुत्रशोकेनसंतप्ता गंगातीरेसमाग
मत् १ अन्वेषयंतीतंपुत्रंवनग्राममपरितोभृशं मुनीनामाश्रमान्पुण्या
न्राजकन्यातिदुःखिता २ एकस्मिन्नाश्रमेतत्रगंगातीरेतिशोभने
क्रीडंतमात्मजंदृष्ट्वाप्रहृष्टातमुवाचह वेदवत्युवाच बालत्वंनामकिं
कस्यपुत्रेस्त्वतनयोभवान् तद्ब्रूहितवकुत्रास्तिपितागेहेथवावहिः
पुत्रउवाच उद्दालकाभिधानोमेपितामातामुनीश्वरः तपस्वीफल
मूलाशोमग्निहोत्रीस्वयंवने ४ प्रतिकालोभवत्तस्मिन्नानेपितरिका
नने दृतमेद्यतितत्करैवेअग्निशालानुलेपनं पुत्रस्यवचनंश्रुत्वामा
तावचनमब्रवीत् मातोवाच अहंतेपुत्रजननीत्वस्याभवयथासु
खं ७ अग्निशालानुलेपादिकरोम्यहमतंद्रिता एवमुक्त्वासमालिप्य
गंगातीरेगतापुनः ८ एतस्मिन्नंतरेप्राप्तोमुनिरुद्दालकोवनात् दृ
ष्ट्वासंमार्जितांशालांमाशुभंसकलंतथा ९ पुत्रमाहातिसंहृष्टोमु
निरुद्दालकस्तदा नकदाचिन्कृतंपुत्रत्वयेदृगनुलेपनं यथालेपेन
संभातियथाचस्मरमंदिरं पुत्रउवाच मयाद्यनकृतंतातयज्ञशाला
नुलेपनं ११ मन्मातैतत्कृतंतातशालाश्रमविलेपनं मुनिरुवाच
कुतस्तेपुत्रजननीकुत्रवाचेतत्कृतागता नजानेक्वगतातातदृष्ट्वाने
यामितामपरं मटेष्ठाऋषिभिःसार्द्धमग्निकार्यमचीकरत् १२ कु
तवान्देवकार्यंचपितृकार्यमनंतरं समाप्यनित्यकर्माणिद्विद्योना
रायणोनदा ततःप्रोवाचतनयंपुत्राहूयसमानतं विनयाचारसं

वेनपुत्रकोमातरमब्रवीत् १५ नासिकेतउवाच श्रणुमेमातरःग
च्छन्वनमूलफलादिकं आगतोमसितागेहंकालस्यकृतासतिइति
मातोवाच श्रुणुत्वंपुत्रकिंब्रूषेममेदंलोमहर्षणं अधर्मधर्मविद्वेषा
नप्रशस्यतिनेवचः १७ पितावाप्यथवाभ्रातामातावाप्यथमातुलः
पश्चेतिकन्यकामेतेनपश्येन्मातरंसुतः १८ इत्युक्तःसपितुःपार्श्वे।
गत्वासर्वंन्यवेदयत् पुत्रोकःसपुनःपृच्छमातरंकस्यवंशजा अभव
नेकथंपुत्रस्त्वेवद्यागमनेकथं एवंपृष्ठायथान्यायंगत्वातोमातरंसु
कौ २० पुत्रउवाच मातःसंसंवदस्वेनमितात्वंपरिपृच्छति कस्यवं।
शेसमुत्पन्नासंभवंतेसुतःकथं २१ कथमागमनंतेयकथंवागर्भ
संभवः वदसर्वंसुसमेवकन्यकेत्वंयथाविधि २२ मातोवाच श्रु
णुपुत्रमहाप्राज्ञयन्मांत्वंपरिपृच्छसि सर्वकर्मविपाकेनजातामे
गर्भसंस्थितिः २३ रघुराजेतिविख्यातोराजाधर्मपरायणः तस्यवं
शेसमुत्पन्नायथापुत्रास्तथाप्यहं २४ कन्यादशसहस्राणिममपु
ण्यपूर्णेरताः सदाववतिनेतत्रस्थिताराजगृहोपरि वसंतेमाधवे
मासित्रतीयायांनराधिपे शुक्लेविज्ञाप्यगंगायांगत्वास्नातेसखी
वृता २५ तत्राहंकृतवतीस्नानंकमलंदर्भवेष्टितं स्वगंधमागतंदृष्ट्वा
समानीयकरेणतत् २६ सुकाद्दर्भान्मयात्तानान्मधुमुक्तंयसुंदरं
मयारतंतन्कृमन्नाम्नेहागन्माभिमध्यगे ततस्तैदेवयोगेनममगर्भो
भवद्वै सखीभिस्तुकेमन्मातुस्तथाराज्ञेनिवेदितं श्रुत्वैवक्रुपितो
राजाश्रुतमात्रेणसत्वरं भूत्वाञ्चवाचकस्मेषाकानेनेत्यपलांडुतं ३०

वै. ना. पा. ८

निस्त्रिंशाकाननेस्मिन्नेतद्भयाद्राजकिंकरैः रुपं नीतश्च मां दृष्ट्वा यात
वल्केनाभिर्गतस्तदा ३१ कृपालीवमरुणस्तत्रातेन नीता निजाश्रमं त
दाश्रमे वर्तिष्टं साध्वस्तु तिममयैभवान् नामाग्रेण स्ततो जातस्तत्रा
मरुनिनाकृतं नासिकेतःरर्देनेन वर्षीते नतन्मयाभुवान् ३३ मंष
घोपरिविन्यस्य निर्त्तिमोजाह्नवीतले पुनः स्नात्वेषयंनीतां मरुशा
कात्रमसमागता पुत्रैतन्मे वैमात्यातेनवजन्मयथाभवत् एतदेव न
यावाच्यमात्मनः पितुरग्रतः ३४ ततो गता पितुः पार्श्वं नासिके
तस्तदाब्रवीत् नासिकेत उवाच शृणु तात प्रवक्ष्यामि यन्मयात्राभि
हितं मम रुद्रभूपस्य दुहिता गंगास्नानार्थमागता प्रागतं पद्मपु
टकं दर्भैश्च परिवेष्टितं ३७ एवं तन्मम मतानां सच्छन्नमर्थशोभनं
प्रजानंत्या मया ग्राह्यं ततो गर्भं समाभवत् पितृकोपाद्धनेस्मका
घोरसिंहादिसेविते सैवं तस्य तत्राख्यातं विस्लंघनयोदितं स्तत
स्यव त्वं तेष्णुत्वा शुनि र्विस्मयमागतः अहोऽप्रजापतेवीर्कं प्रमथ्या
जायते कथं ४० पुत्रतिष्ठाश्रमेस्माकं जनन्या न मिहैव हि तदा
ऽश्रमगतां गामिरुद्रवेश्मस्तेषमानि एवमुक्तानतस्तत्र कन्यार्थी
मुनिसत्तमः जगाम परमप्रीतो रुद्रराजस्य वेश्मनि ४२ तं दृष्ट्वा
रुद्रराजाभिज्वलनिवद्भुताशनं शुणिंप्रदत्तिणीकृत्य नतनामश्रु
विंदुरवत् दत्वासनमयाद्यै श्रीणि विधिवत्तमपूजयत् सखिप्रयाव
दतोभूत्वा तद्वैवचनमब्रवीत ४४ अद्यमेसफलं जन्म अद्यमेसफ
लाक्रियाः अद्यमेसफलं दानं यद्भवान्दर्शनं गतः ४५ मुनिरुवाच

इष्ट्वा श्रुत्वा च बहवो राजानः पृथिवीपते वनमेतादृशः कोऽपि दी
र्घोपुर्भवसत्व्रत ४९ ऋतुरुवाच गवां शतसहस्राणि स्वर्णकोटि
शतानि च नगरादिष्टशतशो न हदत्स्वं ददाम्यहं मुनिरुवाच ५०
नाहं गोशतसाहस्रं स्वर्णकोटिशतानि च नगरादिपतिं श्रेष्ठं तेन न
हदत्स्वं ददाम्यहं यथा वेश्यादिके किं विघहृदासे हस्पृपते वेश्या
स्य पारणार्थाय तव सान्निध्यमागतः तन्मह्यन्त्वपशाईलकन्या
मेकां दद स्वेहि राजोवाच राज्ञे ददामि ते विप्र न कन्यां मम सद्म
नि ५१ एका सीत्पुत्रा कन्या सा मत्ता द्विजसत्तम मुनिरुवाच
नमस्तानां पते कन्या सा निष्ठति मम आश्रमे सुशीला परमा सत्या
सत्यधर्मपरायणा पुरा पतिं गितं वाक्यं प्रजापति सुखोद्भवः ५२
तदन्यथ्या मवेद्रूयो न देवासुरमानुषैः सुप्ण सर्वमिदं राजन्
हृत्वा तन्मम संस्मरा वेश्यस्य पारणार्थाय गतोहं यत्रप``श्रूः नम
स्कृत्योपविष्टोहं तत्राप्युष्टः स्वयंभुवा ५४ उद्दालक किमर्थं त्वमिह
विप्र समागतः तन्मया कथितं राजन्स्वर्णकथानस्य हेतवे तेन वोक्त
मिदं राजन्सौर्वपुत्रो भविष्यति पश्चाद्भार्या च विप्रेंद्र स्वर्गवेश्यामप
द्भवा ५५ एवमुक्त्वा तु स सत्व–ण्णेवांतरधीयत ततोहमाश्रमा
यातस्तत्र चिंतासमन्वितः कथं मे प्रथमे पुत्रः पश्चाद्भार्या कथं भ
वेत् तपसस्तनमस्कृत्य वीर्यं मुनिरथ्भवत् तन्मया प्रसप्त्यन
वीर्यं तिमे प्रयत्नतः कृपौ स्वतेहे पिथितात् निति मेनाहवीतले
तदाते कन्यका राजन्नागा स्नानार्थिनी गता तया द्रष्टं न तस्य मंगं

९
त्रे॰
ना॰पा॰
८

गात्मजेष्वसमागतं तस्मात्त्वद्गर्भसंभूतिममवीर्योदसंशयः नासाग्रे।
णविनिःक्रांतो नाचिकेत इत्युच्यते ५१ वैशंपायन उवाच ततो वि
स्मयमापन्नो रघुराजा पुरं गतः नदत्तां तां महिषीं समयत्नाच्छ्रुतमेव द
यत् ५२ स्नानमस्तु तं ततो भार्यां प्रजापतिं निवेदितं पुनश्चैवागतो द्वा
रे ब्रह्मण्मनसो ततः बहुभक्तिसमायुक्तः साष्टांगं प्रणिपत्य तं बा
धाकरौ जलिपुटे विनयान्मानिरब्रवीत् ५३ रघुरुवाच कन्यां ददा
मि ते विप्र शृणुष्ठे मे परं वचः स्थेमतत्र गेपुत्रके समायुक्ताश्र संयत
ततोऽप्यानयतां कन्यां पुष्याह्नते ददाम्यहं एवमुक्तो मुनिः सोऽथ तत्राश्र
तहृष्टमानसः ततो नृणामानयामास रघुराजस्य वेश्मनि तामानीतां त
दा कन्यां मपुत्रां कीर्तिवर्धिनीं विवाहविधिना तस्मै तनयं स्थितियो
जितः स्तैतेन नाचिकेतेन वर्द्धवमासमस्थया ५५ उद्दालको म
हिषीमान्संप्रोयमानः समीपगः दृष्ट्वा जामातरं राज्ञी संतुष्टा हर्षि
मानसा कन्यां च धर्मशीलां तां नाचिकेते विशेषतः दासदासीप
रेयासं स्वर्णमरणं कुंडलैः महाकोशाश्चान्यादिदेशना विधा
निसा गजाश्वरथवस्त्राणि महिषीगोगणेन कस्यः वामावेदसुत्रा
जोपिदत्तौ संहृष्टमानसः उद्दालकस्ततो वाक्यं राजानं विनयान्वि
तः ५७ किं करिष्यामि राजेन्द्र गजवाजिरथादिभिः प्रैत्वेवसर्वेमेवे
नऽद्धाममहर्षि ५८ प्रथमकीयुतेनमस्कामहिषीभूपतिं तथा वि
ज्ञाप्य स्वाश्रमकर्तुं जगाममन्त्रीसमन्वितः ५९ प्रविश्य चाश्रमे पु
ण्येमपुत्रः सकलत्रकः उवासमन्त्राश्रमापन्नः कुर्वन्वेदोदिताः क्रियाः

५४

इतिहासकथांदिव्यांपुण्यांपौराणिकींशुभां शृण्वंतिकथयेद्वा
पिसर्वपापैःप्रमुच्यते ११ ब्रह्महाहेमहारीचस्वर्णपोगुरुतल्पगः
एतस्याश्रुतमात्रेणमुच्यतेनात्रसंशयः १८ इतिश्रीब्रह्मांडपुरा
णेनासिकेतोपाख्यानेचंद्रवत्याविवाहोनामचतुर्थोध्यायः ४
जनमेजयउवाच श्रुतंमयापुरापुत्रःपित्राशापेनयोजितः अप
राधेकिमेतेनतस्यैतेनजनकस्यहि १ यच्छापंप्रददौतस्मैपुत्राय
मुनिपुंगवः दृष्टवान्नारकंघोरंकथंस्वर्गीसमावदे २ कथंयम
पुरींप्राप्तःकथंचैवागमत्पुनः एतत्कथयविप्रेंद्रवैशंपायनम
यतः वैशंपायनउवाच शृणुराजन्यथावृत्तंयथाशापेनयोजितः
पुत्रःपित्रानिमित्तेनप्रेषितोयममंदिरं ३ पुनरागाद्यथाचायंतत्स
र्वंकथयामिते एकदोद्दालकःपुत्रमुवाचमुनिपुंगवः ४ गच्छपु
त्रवनंयत्तसमिधस्त्वंसमानय कुशांश्चफलान्याश्चमूलानिविवि
धानिच शीघ्रमागम्यतांपुत्रअग्निहोत्रस्यकारणात् वनांतरेसतो
गत्वादृष्ट्वान्शोभनंसरः ५ सरस्येनिर्मलजलेनानापद्मनिषेवि
ते नानापुष्पसमाकीर्णेनानाद्रुमसमाकुले अतीवशोभमानेत
त्राप्यमलकुशैश्चैः कृत्वास्नानंवनेत्रैवविधिदृष्टेनकर्मणा ६
देवार्चनंकृतंतेनदिव्यैःपुष्पैर्मनोरमैः फलमूलादिनैवेद्यैस्तर्पि
तानेनदेवताः ७ ध्यानधारणमातत्रयोगाभ्यासमसौभ्यधात् ८
वंप्रकुर्वतस्तस्यप्रहृष्टमनसोनृप अतीतमासमेकंतध्यानयोगस
माधिना श्रुतंसमापितस्तस्यमानसंदेवयोगतः १२ अविनयन

९
ब्र॰
ना॰ पा॰
६

त्वा किंमेकृतंकिंवामम उवाचयज्ञवाशुवेगेनसममगाम्मितन्तरंतिकं १६ ह
ष्ट्वाविगगतंपुत्रंयज्ञविघ्नकारिणिः उद्दालकः प्रकुपितोवचनंचेद
मब्रवीत् उद्दालकउवाच कुत्रतेफलमूलार्थंप्रेषितोयत्तकर्मणि
तमस्याग्निहोत्रंचमामनादृत्यलेयह १५ अग्निहोत्रेणरक्षन्तिब्रह्मा
द्यादेवतास्तत अग्निहोत्रादिकंत्यक्त्वातेसंसारस्यविवर्धने रतेजन्मज
न्महितः संसारगमनंपुनः योगाभ्याससमंनास्तिसंसारार्णवतार
णं ब्रह्माद्यादेवताश्चैवयज्ञाराधास्तथर्षभाः सर्वेयोगवशात्सिद्धिं
प्राप्ताः किंतस्यसेव्यते १८ योगेनसहशोनास्तिरूपायेतत्रिस्वतम
किमहंतेत्वनेवत्विमर्शेशास्त्रविशारद उद्दालकउवाच स्वयंयम्
महाभागयेचान्येतपस्विनः अग्निहोत्रमुपासंतेमुनयश्चमहा
यशाः २० अग्निहोत्रोऽस्विदाख्यातश्रुतिवेदानुशासनं अग्निहोत्रंविवि
नाशक्त्यस्यज्ञानेनविद्यते २१ नाचिकेतउवाच स्वर्गगमनात्पुनर्ज
न्मयोरेसंसारसागरे योगाभ्यासपरोमर्त्योनभूयोभुविजायते २२
अग्निहोत्रेणनाप्नोतिपितरपिनेवमेनच नमानवेद्वयज्ञेनयोगाभ्या
सादयथाप्नुयात् यतयःसगतयोमर्त्याभोगिनोनापिपंरतप ज्ञानेवैराग्य
रहितानयज्ञवर्णादिवर्जिताः सर्वधर्मान्समापन्नन्तस्मिगोत्रकजन्म
काः सत्वेनयोगमित्याहितमनापुसंयपाप्निका २४ किंतस्यवहुभि
र्मन्त्रैःशास्त्रैःकिंवहुविस्तरैः वाजपेयसहस्रैर्वाअग्निष्टोमजना
दैः सर्वतीर्थमयोविष्णुः सर्वशास्त्रमयः प्रभुः सर्वक्रतुमयोवि
ष्णुः सत्यंसत्यंवदाम्यहं २५ आब्रह्मस्तम्बपर्यन्तंसर्वंसर्वमेतन्मयोदितं

96

श्राद्धे हरति वै पुंसां त्रुघत्रस्तमयेस्यसौ २८ तस्यार्थे यत्नेनानीत
उत्तमलोकवातैया नरवः किं न जीवंति मस्ताः किं न स्वसंश्रुत २९
नरवान् देनिन मे हंति किं ग्रामपश वो परे स्वविद्वा सहोघ्रवैरः संस्त
नः पुरुषः पशुः ३० नास्माकर्णे कर्णोपेता यानं नाम गदाभृतः वि
लेवतेन क्रमविक्रमामेन स्वपवसः ३१ कर्णपुटेन रसस्य जिह्वास
तोदाईरि केवनानत योयगायमनुगायमाया: भारः परंपदकि
रीरपुष्पमण्डनमांगे ननमेनमूर्ध्नि शावोकरोनऊरूतः सपर्यो
ह्रदेहे संसारं कर्णोज्व वर्ह्नि पिततेन यनेन सर्णा स्त्रियानि
विसा नेत्र ... तेय ३३ पादौ नर्णां तौ द्रुमजन्मभाजौ क्षेत्राणि
नानुव्रजतो हरेर्यौ जीवं छवो भागवतां घ्रिरेणुं न जातु मर्त्यो भिल
भेत यस्तु ३४ श्रीविष्णुपाद मनुजस्तुलस्याः श्वसञ्छवो यस्तु न
वेद गंधं तदश्मसारं हृदयं वतेदं यद्गृह्यमाणैर्हरिनामधेयैः
न विक्रियेताथ यदा विकारो नेत्रे जलं गात्ररुहेषु हर्षः वैशंपायनः
इति श्रुत्वा वचः श्रुत्वा मुनिः सालकस्तदा श्रुत्वा तेन पुत्रकं तदिंतेऽद्य
त्मापितरः पृथगः ४० गच्छ शीघ्रं यमपुरीं परपत्न विरथक पितः
शापेन हृदयं पतिनोपरणीतले प्रणम्य शिरसा तान नासिके
तस्मिन् ह्यागतिः वैवस्वतः स्थितो परया मितरतवास्तया पतितं पुर
कं दृष्ट्वा हविपौलो निविह्वलः महाशोकेन संतप्तो बहुधा विलला
पसः ४५ हा पुत्र हा वत्स कासि महात्मा निष्ठुरं भवद्भिः मनः मूढ पापो
ऽहं दारुणात्मा क्रोधवान् अहं ४६ यमांतिके वर्गतः सो दारुणाय

९ ब्रं॰
ना॰ पा॰
१०

10

मयाततःप्रियोस्मिममवीभत्सक्रोधात्मेनिर्गतोध्रुवात् ४८ पदंद्य
मधुरंतत्रैरेऽज्ञानिनरकाणिच नश्वरैतेनगंतव्यंमत्कानातंचमातरं
ततःसमागताःसर्वेस्वयंयमस्यतपोधनाः दृष्ट्वातंमूर्छितंचांतउत्तुङः
स्वस्त्वंस्पृशं यतिकोलाहलेवृंतेमूर्छितंमत्कामदृष्टवान् मातातम
नवाक्क्रोशेप्रमत्तमस्तेनवाक्कवित् ४९ कथंपुत्रेणाकर्तव्यंप्रमत्तमपि
लकंववः श्रातातववकरिष्यामिमामाक्किकल्पवदश्रभो समेनाकेंःप्र
नयतिसमेनदृष्टिवीस्थिता लवलमथिस्वसमेनमसेसामादयोग्र।
हाः ५० प्रश्रोमेयमसहस्राणिसमंवत्सलयाधृतं नरमेचैवशांतवापि।
समामेवाधिकंततः समेनगम्यतेस्वर्गोसमेनपरमागतिः समय
मेविहीनस्तुनरकेपततेध्रुवं तस्मात्सर्वप्रयत्नेनशोकंसंत्यक्तस्थिरो
भव दृष्ट्वायमपुरीमाश्चर्यमेवयमयातनां ५१ श्रागामिष्यामहेता
ततवपादेसमर्पितः पितरंमातरंचापिनमस्कृत्यकृतांजलिः नाचि
केतर्षिःशुद्धात्मातत्रनीतःश्रयोयत् दिव्यंसंयुतस्थापिरिव्यदृष्टिम
श्रुवव ५२ सप्राप्तोवायुवेगेनयत्रराजास्थितोयमः दृष्ट्वातंधर्मराजं
तंज्वलंतमिवपावकं शिरसैतेनमामासीनंसर्वपुत्रंमहाबलं नाचि
केतस्तमसौतिभक्तिभावेनसंयुतः ५३ इतिश्रीब्रह्माण्डपुराणेना
चिकेतोपाख्यानेधर्मराजदर्शनेनामपंचमोध्यायः ५ वैशंपायनउ
वाच धर्मंदृष्ट्वासभामध्येविद्रुतेनविभूषिते तेनसन्नाकृतेनस्तोत्रेणस्तु
यतेऽत्यमतम १ नाचिकेतउवाच नमस्तेधर्मराजायजगद्धृदयनमो
स्तुते सर्वलोकैकधात्रेचयमसर्वदृष्टनायच २ नमोमांतेऽत्तनयेय

र्माय धर्मविचारक पितॄणां परमश्रेष्ठ नमस्ते सर्वदर्शिने सर्वभावस्व ४
रूपाय नमस्ते लोकपूजिताय ते नासिकेतः नमस्कारः कृत्वा लेख्यरूपिणे
नमो धर्माय महते नमस्ते पापनाशक ज्ञानाय ज्ञानरूपाय धर्मम्
नेन मोस्तु ते ७ नासिकेतकृतं स्तोत्रं परमं पापनाशनं यइदं पठते
स्तोत्रं तस्य धर्मो न हीयते न तस्य भवति व्याधिः कायरोगभयं क्वचि
त् यस्तु संनियतेनैत्य नरकानि न पश्यति श्रुत्वा विप्रकृतं स्तोत्रं धर्म
राजोऽब्रवीत् यम उवाच तोषितोऽहं त्वया विप्र ब्रूहि कस्मादिहाग
तः ८ केन वा कर्मपाशेन कस्मात्पापोऽभवत्तव किं दृष्टुमिह महाभागवि
चारं कथयामि ते वांछितं प्रयच्छामि यत्ते मनसि वर्तते नासिकेत उ·
यदि तुष्टोऽसि मे देव एवमेतत्प्रयच्छ मे ९ पश्यामि ते पुरीं सद्यः चित्र
गुप्तं च लेखकं दुःकृता यत्र तप्यन्ते सुकृतः स्वर्गगामिनः उक्तमित्या
मितं रूपेण प्रसादं कुरु सूर्यज यथा ह्यदरात्मा किंकराणां यमः स्व
यं १२ चित्रगुप्तालये विप्रो जीवन्तं च सर्वं यथा जयंति शेमहाप्राज्ञः
सत्यधर्मपरायणः पितृशापादिहायातः पश्यतं यमसादनं यमान्तो
तेन न श्रुत्वा हताः स्वर्गगामिनः १४ स नासिकेतः संप्राप्तो चित्रगु
प्तस्य वेश्मनि द्वारपालमथोवाच चित्रगुप्तं निवेदय प्रेषितो धर्मरा
जेन ब्राह्मणो द्वारि तिष्ठति दर्शयस्व पुरीमेनां मुञ्चमस्मि कृते स्पृते १५
तेषां तद्वचनं श्रुत्वा द्वारपालो गतोऽन्तरे उवाच श्रूयतां देव धर्मराजप्रेषि
तो द्विजः सहितो यमदूतैश्च द्वारि तिष्ठति वाडवः तच्छ्रुत्वा चित्रगु
प्तस्तं द्रुतं वेश्मनि प्रवेशय १८ तच्छ्रुत्वा द्वारपालोपि द्विजं त्यागात्वेगतः

९
ऊ.
ना. पा.
११

प्रावेशयत्ततं विप्रं विश्वरूपनिवेशने १९ आयान्तं सन्निधिं तं च विश्व।
रूपोऽब्रवीद्वचः किमर्थमागतस्त्वं हि किं कार्यं ब्रूहि तद्द्विज किमर्थमा
गताऽहं तामवं तस्मात्तत्वं वक्तुमर्हसि प्रेषितोऽस्मि महाभाग सत्यव
तपरायणः २१ पित्रा शापादिहायातो मम त्वाग्ये प्रेषितोऽस्मि मया प्रश्नं वाञ्छा
प्रष्टुं ते त्वाम् इष्टोऽवैवं हि तेनागमं यमे त्वेदं वचो प्रोक्तं तदुक्तं नोऽगतस्त्वं
हृतां नैव वचनं श्रुत्वा विश्वरूपो वचोऽब्रवीत् २२ ब्रूहि विप्र महाप्राज्ञ किं।
कथयाम्यहं तव नासिकेत उवाच इष्टस्त्वं मे महाप्राज्ञ सर्वशास्त्रवि
शारद यमस्त्वं महातेजा धर्माधर्मविचारक तेनेदं त्वं मे सर्वं भूतानां।
कृतं कर्म शुभाशुभं महावीर्य महाप्राज्ञ त्वं तान्दर्शनमात्रेण नैव संप्रा
यन उवाच एवं वक्तोऽपि तस्तेन विश्वरूपो महात्मना २४ हर्षितस्त्व
वाक्येन वचनं वेदमब्रवीत् विश्वरूप उवाच ब्रूहि विप्र किमिच्छं तेऽद्य
न विस्मानसंयुत दृष्टोऽहं तव विप्रेन्द्र दास्यामि वरमुत्तमं यत्त्वं प्रार्थयसे ती
व्रतधीरं मनस्त्वं तव २५ तदहं हि द्विज दास्यामि सत्यमेव वचनेनैव नासि
केत उवाच द्रष्टुं यामिपुरीं सर्वां दुःखानि वसतां नि च प्राणान्देहिनां
मनोऽप्सः किं कर्मा यामा मार्गाश्च उवाच तदा हे तात यमवाक्यान्यथाम
म २६ प्रतस्थे विश्वरूपं मम सर्वे दर्शय त्वं पुरीमिमां यथा तत्पीडने विप्र माम।
यामनुत्के कृत्वा २७ दर्शयित्वा च विप्रेन्द्रः पुनरानीयतामिह आ
नमान्विश्वरूपेण तुला सत्यत्वं श्रुत्वैव च दर्शयित्वा पुरीं सर्वां शमनात्मजा
यतत्सया नासिकेतः समानीता विश्वरूपमस्तवप्रमाणि प्रसादाद्दर्शिते
सर्वे विश्वरूपप्रसादान्तया विश्वरूप उवाच नीयतां मोदितां शीघ्रं यमेऽपि।

जस्य समन्वितं ३४ तमस्तु तमगताहन्ता यत्रैव स्वतः स्थितः यमस्त
मागतं दृष्ट्वा नासिकेतो द्विजोत्तमः अर्घ्यासनेन तोदत्वा अर्घ्यपाद्येनपू
जितः संतोषितस्य विप्रस्य यमो वचनमब्रवीत् ३६ नासिकेत महा
भाग आगतस्त्वं मखेनत दृष्ट्वा स्थानानि सर्वाणि विश्रुत्वं चलेख
के नासिकेत उवाच न त्वमाद्रान्मया दृष्टं विविधं नरकादिकं पश्यंति
छन्ति येनातोदुःखिना शोकमोहिताः ३८ तस्य पादौ च पश्यामि स्वामि
न्नाज्ञां ददामि चेत् यम उवाच गच्छत्वं च द्विजश्रेष्ठ पिता ते यत्र तिष्ठ
ति मुनत्र आश्रमश्रेष्ठं सर्वदोषविवर्जितः वैशंपायन उवाच एवं
मुक्तस्तदानेन नासिकेतो यमंतिकात् धर्मराजेन मस्तुस्त्वावाप्यवे
गेन चागामत् यत्र स्थितः पिता तत्र संततमौनिविप्रषाढेतः ४१ मा
ताउद्दंती पुत्रस्य वास्तस्यानस्यदया शुंभे महाशोकेन संतमोपितै
ताउभावपि अपश्यन्नासिकेतो सोमम्बन्नपरायणः उद्दालको म
हात्मा च पुत्रं दृष्ट्वा समागते ४२ उपविष्टा मते सर्वे इदं वचनमब्र
वीत् मतिरुवाच अद्यमेसफलं जन्म अद्यमेसफलाः क्रियाः अद्य
मेसफला एता यज्ञातं पुत्रदर्शनं अहं क्रोधेन दुर्गावाणेनिर्मितः पा
पकर्मिणा ४३ विनापराधं तं पुत्रं मया शापाग्नियोजितः दृष्ट्वा पुत्रं
समायातं माता हर्षसमन्विता माता उवाच अभाग्यं मम पुत्रस्य भोपश्य
सत्वपोधनाः दैवं स्वर्गगृहे गत्वा पुत्ररत्नसमागतः ४४ तपोयोगव
लोपस्य कृतसतस्य मम विधीते दृष्ट्वा ननाद केऽपि आगम्य यथा
लयात् ४५ आगते मुनयः सर्वे दृष्ट्वा पक्षमाद्रादरात् कर्णेपाममेंरी

१
ब्र०
ना० पा०
१२

12

दृष्ट्वाकथंपुनस्त्वंसमागतः रघुराजादयःसर्वेशृण्वंतस्तेमहाबलाः
उद्दालकश्चहेतातःनासिकेतसकृत्वया ५० कीदृशोयममार्गोस्ति
यमश्चैवसकीदृशः तत्रकिंवात्वयालपानभोजनकारिकं यत्
किंचित्तत्त्वयादृष्टंयथावत्तद्वदस्वनः सुखंवायदिवादुःखंस्वर्गेन
रकेमेवच ५२ श्रुत्वैवंशोमसुमन्त्रौवीर्याउद्दालकस्यच गर्भाद्वैवद्व
वास्त्वंविस्मितंकिंतेवलेनहि ततःप्रवीन्महाप्राज्ञतयमलोकःदृशोव
द नासिकेतउवाच तत्प्रसादेनभूतानसंशयोहंयमालये ५३ उ
याश्चविविधादृष्टायमस्यभगवान्प्रभुः चित्रगुप्तोमयादृष्टःसर्वे
लोकानुशासकः कालोदृष्टस्तलोकानांदृष्टाश्चयमकिंकराः
धर्मराजःसभामध्येस्तुतिभिर्लोपितोमया ५४ तुष्टेनधर्मराजे
नपुनरेवविसर्जितः इत्युक्त्वावरंमह्यंअजरश्चामरोभव ५५
गच्छत्वंपितामातायत्रतिष्ठतितेगृहे ५६ इतिश्रीब्रह्मांडपुरा
णेनासिकेतोपाख्याने[illegible]नामद्वादशोध्यायः १ वै
शंपायनउवाच इत्येवंयस्ततःश्रुत्वासर्वेविस्मयमागताः य
मस्यवचनेनत्वानासिकेतविहागतः १ उद्दालकाश्रमेप्रमाग
तास्तपनप्रभाः मासोपवासनिरताःपंचकालाग्निसाधकाः ऊ
र्ध्वपादस्थिताःकेचिद्दातास्तमरोन्धकाः अधोमुखाःस्थितास्त्वा
न्येत्वासुभावास्थितापरे २ पंचाग्निसाधकाःकेचित्त्रिगायान्नसाय
स्थिताः एकपादास्थिताकेचिन्सादौगृहेनसंस्थिताः तत्रवैनोभास्क
रंकेचित्त्रागतास्तदा तत्रतनपराचामेश्याग्निहोत्रपरायणाः १

शुकपर्णो शान्ताचामेवाङ्गायणायनाःपरे आगतास्त्वरिताः सर्वे
नासिकेतस्य दृष्टया ९ ऋषय ऊचुः उद्दालकात्मजश्चात्र नासि
केतमहामुने पितुराज्ञावियोगेन दृष्टुं संयमनीं त्वया श्रुतं।
यद्यत्त्वया दृष्टं परलोके हितं वद कीदृशो यमलोकस्य पंथास्तत्रैव
कीदृशः ८ यमस्य कीदृशं रूपं यमदूतास्य कीदृशाः ईदृशाश्च कृ
ते कर्मशुभपापादिके नरैः कथं तत्र लभ्यते तत्र वद स्वमुनिपुंग
व समे मुनयः सर्वे पृष्टवन्तो महात्मकाः १० इतः सर्वे महा
भागा वंतांश्च यमशासने संसारार्णवं संभोनात्स्मात्कालवशा।
स्थिता सम्ममात्याहितमात्ममस्याद्दृष्टं यथा श्रुतं नासिकेतः
शृणुध्वं मुनयः सर्वे ये वा उत्तम अवस्थिताः यद्दृष्टं तत्र स्वसामिप
र्मे लोमहर्षणं पितृशापाद्गतस्याद्दृश्यमीराजो नमस्कृतः ११
सलिलैर्मिलोषितोपमौ वध्वा पुटाकारांजलिं तत्रोपमहं ददौ य
मश्चासनं दृष्टवान [illegible] दृष्टो यमदूतो महाबलाः
विरूपो मया दृष्टः शुभाशुभविवेचकः १२ लिखितस्य जगतः
कर्मसुकृतदुष्कृतं तथा श्रुपातन्नवरोलध्यो ध्यापिडः स्वविना
शनः प्रजरन्नामरन्नेवाध्यापिडः स्वविचक्षितः आगतोत्रपु
नस्यादृष्ट्वसादामित्रे वहि १३ विलोलश्चवसामिशृणुतय
मशासने यो नन्नानामसहसैके विस्तीर्णेन्नपरंशुभे नरकोपरं
र्म्येउक्तिते यो नरवस्य वतःपश्चवतद्रीरवतः प्रेतपुरे स्थिते १
नानाजनपदाकीर्णे नानारत्नोपशोभिते प्रेतधर्मस्य दृष्ट

९
ग्रं.
पा. ना.
१३

13

रक्षीणां योगिनामपि २० अप्सरोगणगंधर्वविद्याधरमहोरगाः
एवं द्वारेणतिष्ठंति शिवभक्तिपरायणाः श्रीमज्जलप्रदानाद्येमा
येवहिप्रदायकाः विश्रामयंति श्रांतान्ये प्रसत्वादतिशंकिनः २
समयमिरतायेच क्रोधलोभविवर्जिताः देवएतास्तायेच पितृभ
क्तिपरायणाः अक्लेशाविष्णुभक्ताश्च तीर्थस्नानपरायणाः प्रव्रज्या
सापकोयेवमृतायेनशनेस्थिता २४ वाराणस्यांमृतायेवमृता
वहोजलेथवा पुराणश्रवणेभक्तिर्येषांप्रतिदिनेरता नदद्धकि
याभक्तिःकृतार्थप्रतिवासरं अन्नदानेप्रवीणायेविधिनैकादशी
कृता २६ जलग्रामसप्रदानारोयेवभूमिप्रदायकाः हरिवंशपुस्त
कंयेनत्याभागवतंद्विजाः ददल्मनामपितथापुस्तकानिवेदुये
जनाः तेषांन्तनरद्वारंवयेनमेपिपितन २८ परद्रव्यपरस्त्रीषुपर
वादपराङ्मुखाः अहिंसकाश्चशेनपुविष्णुभक्तिपरायणाः २९
प्रपायेयाजलेदेशेयादांतेनिर्जनेवने प्राणिनायाभयंदत्तेयो
वातस्मद्वारेरताः ३० अनेतिपश्चिमद्वारेयेतेपरहितेरताः दुरात्मा
नोदुराचारादुःशीलारौद्रकर्मिणः अप्रमत्तवादिनश्चैवगुरुदेव
तदूषणाः दवाग्नितापभाजोयेनानोक्तवाददत्तपि ३२ शिवप्र
मंगलोमोलपरार्थेनवचात्मनः पुराणवेदमीमांसामातापितृ
विनिंदकाः विरोधिनिदतिगणस्वोरपरद्रोहपरायणाः वेददान्त्रस्त
यापित्रोःशुश्रूषांनकरोतियः ३४ प्रमत्तायेकथायांपुराणस्यएव
निमज्जायमाः तेषांपुण्यफलंनास्तिदुःखेस्याज्जन्मजन्मनि ३५

दारुणे येन संदृष्टास्तेनाहलोघेरुपायणैः शृणुवंतिवकणामस्माद
विप्राःस्वस्वयापिनः ३६ कथ्यमानाकीर्त्यमानायायेगच्छंत्यनेनराः
भोगांतेरक्षणंयंतितिवेशेद्दतास्वसंपदः तत्रद्दृरोपयायाहृष्टेनच्छूएव
तसुनीश्वराः कृष्णांजनसमाकाराः पापिनोरौद्ररूपिणः ३८ मुम
रवादिनश्चैवगुरुदेवनहंषकाः हाहाकारंप्रकुर्वीतनत्रहोरेमयाश्रु
ते श्रेयकारेमहारौद्रेकृमिकाकैश्चपीडिताः लोहेककर्कैरनीताश्चै
द्विनिह्वाव्यापिकारिकैः ४० एवंतेवीतश्चासिंहैश्चदंदशूकादिभिस्त
था यमदूताःमहारौद्राःपापिनोपीडयंतिच कर्षयंतिमहापापान्सं
डयंतिपुनःपुनः तत्रदृष्टानिघोराणिवहूशोनरकाणमया ४२ यानि
संकथ्यमानानिस्मृत्वाभीतिश्चजायते तानहंवःप्रवक्ष्यामिशृणुध्वंत
द्विजसत्तमाः वहूसत्वसमाकीर्णनरकानिसहस्रशः घोरशद्वाश्च
गंभीरास्तत्रहाहेतिसर्वशः ४४ कुंभीपाकोवीचिमाश्चमहारौरवा
रौरवो दुःखवारोमहाकीटोमहावीचिस्तदारुणो तामिश्रमंधतामि
श्रं निरुच्छ्वासोमहारवः असिपत्रवनंघोरंतप्तांगारकवालुके यान्य
वडूनितेपत्रपापानावारोनराधमः विष्ठापूयवहावापीकृमिकीटस
स्तथैवच ४८ शर्मनदीतत्रदृष्टाकृमिकीटप्रपूरिता विष्ठापूर्णातथा
कूपोकर्णानाम्नाविकर्तिनं तप्ततैलकटाहंचतप्तमांसककटाहकं प्र
यमपानमहारौद्राःपातशीलकरंतथा ४९ सिंहवक्त्रामहारौद्राःसिं
हव्याघ्रनिनादिनः तत्रपापान्नानावाराननीतायमस्यादिभिः ५० इति
श्रीवराहपुराणेनासिकेतोपाख्यानेनरकवर्णनोनामसप्तमोऽध्यायः ७

९
व्र.
ना. पा.
१५
15

नासिकेत उवाच शृणुध्वमृषयस्ता मम दृष्टं येन महर्षयः ब्रह्मघ्नाश्च
गोघ्नाश्च मातृघ्नाः पितृघ्नाश्च नरकाः १ स्त्रीघ्ना बालघ्नतघ्नाश्च तथा विप्रा
स्वघातिनः शेषगामी महापापास्तथैव गुरुतल्पगाः २ स्वामिद्रोहम
या दृष्टा नरकेषु प्रपीडिताः व्रतभंगकराः पापास्तथा देवापहारिणो २
परदाररता ये च ये चैव गोत्रघातिनः ये वनं दहन्ति राजानं पतितधर्मवि
निंदकाः मिथ्यासंविशदातारो मिथ्याधर्मपरायणाः सत्यशौचविही
ना ये धर्मं नेपापकर्मसु ३ ग्राम्यं तिंदुः क्लिन्नो दष्टावारयन्ति ये नोपजीवि
नः भूमिगोहरप्रहर्तारो देवद्रव्यापहारिणः छेदयन्ति महावृक्षांस्ते त्वसी
मा विभंजकाः स्याहीनाद्गणावारा ये च धर्मपराङ्मुखाः ४ ब्रह्मपाने
न ते शुक्राः नित्यं मत्स्यारिण्यश्च ये नश्यन्त्येव तिग्रो वीकं शास्त्रवातीनरो
वत रावधर्मविहीनाश्च परद्रोहपराङ्मुखाः ५ ये ते चान्ये मया दृष्टा न
रकेषु सहस्रशः विशंतो द्विजोद्भोरहीनायमकिंकरैः ६ इति श्री
वराहपुराणे नासिकेतोपाख्याने पापवर्णनं नाम अष्टमोऽध्यायः ८
नासिकेत उवाच पापिनाः किंकरालैर्धर्मराजेन धीमता ऋषी
नः पुण्यकर्मकाः पापैर्वर्जिताश्च शुद्धलैः १ धर्मराजसभामध्ये समानी
तः किंकरैः अथाशुभविकारस्य सभामाः विधीयते दृष्टाश्च मुनय
स्तत्र स्वनाम्नात्रोपरं तपाः मैत्रेयः सनको विश्वच्यवनो धिषणस्तथा २
कृष्णद्वैपायनश्चैव जालोकर्णो महातपाः भारद्वाजोऽदधीचिश्च संवा
र्तो गौतमस्तथा पराशुर्निमाश्च वीसामरीचिर्विशृंगगालवौ सनत्कुमारः
परमः पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः १ भागवरस्य सभामध्ये पश्यन्तंत्रस्थान सत्यमहामुनिः

विश्वामित्रश्च मांडव्यो हारीतिर्मित्रसुमित्रकौ ८ एते चान्ये च ऋषयः सर्वे धर्मा
धर्मविचारकाः यमस्यैव सभामध्ये मध्याह्नार्कसुदर्शनाः वसिष्ठवे।
ष्टिताः सर्वैः पद्मरागादिभूषिताः द्वादशादित्यसंकाशा वेदशास्त्रवि
शारदाः छंदोव्याकरणादीनि शास्त्राणि विविधानि च उदाहरंति ते सर्वे
धर्माधर्मविनिर्णये धर्मराजोपि तेजोढ्यः येषां मध्ये व्यवस्थितः मुकु
टेन विचित्रेण नानामणिविभूषितः ९ द्वादशादित्यसंकाशो दिव्यकुं
डलधारिणा दंडहस्तो महाकायो महामहिषवाहनः आज्ञापयंतः
पापानां शासनार्थं घोरकिंकरान् यमदूतांश्च ते सर्वे नरकेषु क्षिपंति पति
तान् ११ वैवस्वतो नरकेषु पापं संरक्तलोचनः निर्दयास्ताडयंत।
स्ताड्यंते पापकर्मिणः किमर्थं भो दुराचार पापमीदृग्गुणितं कथं
कथ्यापि तच्छ्रुत्वा स्फुटाः यमदूताग्रशासनः १२ वदंति संमताः सर्वे
धर्मशास्त्रस्य निर्णयं तत्र धर्मसभामध्ये तस्य भास्करो यमाः १४
स्वरूपाः स्फुटचक्राग्रो घोरा मनेजसः ततः सैवं दिनेवाक्यं श्रु
त्वाते पापिनं प्रति यमाज्ञया स्तनो हताः कुंभीपाके क्षिपंति ते हतो
येन द्विजो कोपात्कुंभीपाके स पच्यते १६ यमाज्ञया शूलदंडैर्मुद्गरै
रभिहन्यते नीतो सौ दुःखबहुलैः कुंभीपाके सदुःसहे अन्यच्च पा
पिनस्तरदृशावाचा यथा तथा गोहत्या च कृता येन पच्यते वीचि।
रौरवे १८ स्त्रीघाती गर्भघाती च तैलयंत्रेण पीड्यते क्षेत्रदारा
हारी च ग्रामसीमाविभेदकाः स्वामिहंता गुरोर्हंता ग्रामदास्य च
भक्तकाः परद्रव्यापहारी च छिद्यते ---- त्वया २० विश्वासघात

९
श्वे.
ना. पा.
१५

15

कोपश्चैकालसूत्रेणपीड्यते पच्यतेगुडपाकेषुक्रकचैश्छिद्यतेतथा
वहवाण्पृत्खलावद्धास्तास्समानानिरीक्षिताः दृष्ट्वास्तेषुनयमस्तथ
मोधर्मविचारकाः चित्रगुप्तोमहातेजालसत्कांचनसन्निभाः दृष्ट
श्चाखिललोकानांपुण्यपापानिसंलिखन् २३ आगम्यासगतोधोवे
नयाभसंचभक्षिते सप्तद्वारतलेनैवउद्दोलकेनपीड्यते चौर्यो
पसेवीयःकश्चिद्धिषयासादनेच्छया अपेयपायिनःपापाश्चनेवाम
नदूषकाः २४ नीयतेतेतुगावाराघोरेषुनरकेषुच पकात्तरप्रदाता
रंयोदुःचावमन्यते सयातिनरकेघोरेयस्माज्ञावर्ततेक्कचित् वस्त्रा
पहारीदुष्टात्मानाप्रकोऽसापहारकः २७ कन्याप्रदानेमूढात्मायस्तु
विघ्नंसमाचरेत् नरकेसमहाघोरेरौरवेपात्यतेचिरं विप्रभोदीय
मानेषुयस्तुविघ्नंसमाचरेत् प्राणिनानावश्चतस्यामपिविघ्नंस
माचरेत् २८ सर्वभिःसमहत्यतेत्तिमो ``` पत्रवनेभूशं दीनोयथा
निनोचमित्रघ्नाः क्रूरचेतसः ग्रेगारेषुप्रतप्येतेक्षिप्यतेकुत्सभेदते
वालानांस्त्रीजनानांचवृद्धानांक्लेशकारकाः २९ कृपणीनांसदा
सेषुप्राप्यतेपापकारिणः गुरुद्रव्यविनाशीचक्षिप्यतेकृमिसंकु
ले राजानःपापकर्माणोराजपुत्राश्चवर्जिताः छिद्यंतेकरपत्रेण
प्रजारताःपराङ्मुखाः ३१ परदृष्टावानवकस्यैकंसमेतेक्षिप्यतेध्रुवं अ
शुभानवकस्याक्षिप्यतेश्रवणादयं निंसपापरतोमर्त्यःक्षिप्यतेवी
चिरौरवे योवैभुंक्तेकृतस्नानोवेश्वदेवंविनाद्विजः ३२ क्षिप्यतेस
सकृत्कोपयावदाहूतसंप्लवः देवद्रव्यवयग्रस्तेयेरतानिनरायमाः ३

स्वैश्वैमहाघोरेपच्यंतेतेनराधमाः परदाराभिलाषीयोवेदब्रा
ह्मणदूषकः दूषयेद्धर्मशास्त्राणितीर्थादिनवमन्यते मूलकेपच्य
तेपापः खगभिःकाकैश्चभक्ष्यते १८ चिरंभुक्तांवयोनारीमिष्टांप्राण
प्रियांशुभां त्यजतेयोदुराचारःकरपत्रेणछिद्यते पच्यतेनरकेघो
रेयावदाहूतसंप्लवः ४० इतिश्रीब्रह्माण्डपुराणेनासिकेतोपाख्या
नेपापात्मनांवर्णनेनामनवमोध्यायः ९ नासिकेतउवाच अपरं
यन्मयादृष्टंपरमंलोमहर्षणं शृण्वंतुमुनयःसर्वेइंद्रनालोयमं
दिरं १ नरकाश्चमयादृष्टास्तैलेतेनीयतेजनः रूपंतेपापिनस्तेषु
विरूपाटीनिचैनसः ऊर्ध्वकेशामहाकायानीलाःदंष्ट्राभयावहाः
नीलवर्णानिनखलोमानिसर्वेवक्त्राभयंकराः २ दृष्टातेषुखलैर्बद्धा
आनीतायमकिंकरैः दंडैश्चताड्यमानास्तेमहाविलापानशुश्रुवे हन्ते
खड्गैश्छिन्नाःपापाःपतिताश्चविमंडले पावकश्चमयादृष्टःशृङ्गहीनास्ते
वनिर्दयः ५ तत्रलोहमयीर्भार्यास्तप्ताश्चसुभूषिता अग्निमज्वलन्ती
वस्त्राश्चानीतापापिनोयतः देरपापमहामूढपरस्त्रीलंपटोभवि ३
यस्मयोषिदप्यत्रआनीतातवकारणात् ७ आलिंगयथास्वैरंसा
सांरंदृष्ट्वैतसः पतन्मोहवेगेनयाहंवेमाहूतेस्वेनकर्मणा यदानालिं
तेतोसननदावेदनताडिते एवंदृष्टामयातत्रनरकेषुमहत्स्वथः ९
हन्यमानाश्चनीयंतेविह्वलाःसभयाकुलाः तत्रतेगच्छहतेस्वगात्राणि
तेयभैवर्जिताः मद्यपानप्रसक्ताये [illegible] सवमलकाः पानार्थंतेन
मन्यंतेभयादृत्तेविशिष्यंते ११ पीतमात्रेणतेनैवदग्धांगानिपतंतिते

९
ब्रं.
ना.पा.
१९

16

ग्राप्यंतिचैनेच्छायांदंष्ट्रादीनाभयानकाः नीयमानाश्चैतेहृन्तैरपि
यत्रवनांतरे पतंतितालवृन्तैस्तैगात्रच्छेदोभिधीयते विवाशाश्च
मेतस्येवकेशप्रपिनवत्कमः कर्षंचिन्नैस्मनुष्यायप्रलयंतिसहोन
वन् १४ नेचवैर्क्लेश्यमानास्तेहृष्टाम्नत्रसस्त्रशः क्रूरमाणिश्वदाना
ः कूटयमैरनाश्चये नीयंतेनरकेघोरेदुरात्मानःशिरश्छिदः प्राणि
नांघातकायस्तेतैलयंत्रेणपीड्यते दुःखदायीनेरोयस्तुव्याधिकृद्व
निपात्यते हृन्तैर्धारैश्च्छ्रतेनमैनेलैनेलस्यहारकः मधुक्षीरस्यहारी
वनिष्ठ्यतेकपिरेहके देवयात्राविनाशीचकुंभीशोणिनिमञ्चते १९
त्तिष्यतेपापकर्मासपार्श्वोग्रीवास्वयंचितः उद्यानवाटिकारामदेव
तायतनानिच छेदयेद्घोरदंष्ट्राहीनोनासिकशोष्यपच्यते भोजनेवि
घ्नकारीचपात्रत्राणापहारकः २० वस्त्रचौरस्त्वयोमूकोलोहयंत्रेण
पीड्यते हरंतियेत्रयानानिफलानिविविधानिच नेयितत्रवगच्छे
नियत्रयोरामहादारुणा अग्निदग्धान्महापापाश्छेद्वाण्यथवावने २२
मनीनोयमदूतैश्चवह्निकुंडेषुपच्यते भर्तारंहृष्टयेयान्निसकल
हकारिणि नीयतेशाल्मलेवृक्षेताड्यमानाचमुद्गरैः नरश्चागले
वधातस्मिन्वृक्षेतुलंबते २१ भर्तारंयापरित्यज्यपरमालिंगयेत्तुवै
ज्वलंतमग्निमेकाग्रांतप्तलोहमयींतथा नरमालिंगयमाशुजिह्वा
छेदेनविधीयते योगिमार्गमनेकर्षीवह्निकुंडेसमर्प्यते कृत्वाविना
वयेपापाःयेनराःकलहप्रियाः हिंसेनयंतिवादेन दुःखेनक्लेशभा
गिनः श्रमेननरकेघोरेहन्यमानाश्चमुद्गरैः योरोद्रन्नमपीपिबेत्स

वणीभरणानिच २८ देवस्त्रीबालवृद्धस्त्रं हरंतेयस्तु मूढधीः अंभे
पाकेस पच्यते खेंडं खेंडं च क्रियते हृषयेयस्तु शास्त्राणि द्विजवेद
गुरुंस्तथा जिह्वाछेदो भवेत्तस्य शोणितभक्षिणः २९ मिष्टान्नं
स्वयमश्नाति न ददाति द्विजोत्तमे बाले चैव वृद्धे च पितृर्थी नैव
हूयमयेन नाकुले मुक्तैरेर्तुष्टो भक्षितः सिंहव्याघ्रकैरैः संध्याहीनोत्र
तम्रष्टो नास्तिको हेतुकः परः ३० पीडितो भक्षितः कलत्रयमहरैः
सभीषणैः ३१ इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे नासिकेतुपाख्याने शुभा
शुभनाम दशमोध्यायः १० नासिकेत उवाच बालोस्त्रवासिनो
वृद्धा गुर्विण्यातरक्नयका संभोज्यातिथिभूतांश्च दंपत्योर्शेषभो
जनं १ पाकः वशिष्ठं भुंजानः यत्किंचित्सत्यवादिनो आत्मार्थीन
वकुर्वीत पाकमन्नकदाचन २ अनेन विधिना यास्तिक्कवर्तीपा
कपर्ययं दमावर्ती सत्यरतापतिभक्ताचसव्रता ३ इह लोके वसे
द्धास्वतंत्र्यापरिमं जेतं सावसेत्स्वर्गलोकेत्वरोमकोटिं समं ख्य
या विमानेस्वर्णयंस्कावशोभ्यमिडितारमणेन सा इंद्राद्यादेवतास्सर्वा
नमस्कुर्वंति तांसती ४ नृत्यगीतैश्च वादित्रैः सेविता भास्करैःगणैः
मर्त्यलोके कृतं कर्मतत्फलं तत्र भुंज्यते धर्मराजः सती दृष्ट्वा वित्र
राजश्चनीदृशैः सहितो नारदेनापि स्तुवंतो अभिषिंचति ५ अन्यासि
स्त्रभगिन्यापिय तत्वयाकृतमीदृशं अशाकममं पीकमेतृष्ट लोके
शुभस्यतो स्वत्वासं गीस्तयुत नस्य सर्वलोके महीयते दुःशीलायमया
दृष्ट्वा स्वरूपतो तहृदामिव ६ स्तपत्नि याप रिमसदुःशीलारमतेपरं

९ ग्रं
ना.पा.
८

17

रौरवेनरकेतिष्ठाममातिष्ठतिकोटिशः अष्टपातन्मयादृष्टाः पु
रुषादीर्घदारुणाः रमंतेतत्रतोत्दुःखेपमासाद्यतेनते ११ अनंत
गप्रवेशेनदग्धेतेनाभिमंडले अंतःप्रवेशमयादृष्टंपरमंलोमहर्षणं
सृष्टंएवंत्रयः सर्वेस्थानमेकंसुदारुणं तत्रदृष्टोमयादृष्टोज्वल
दग्निसमप्रभ पंचयोजनविस्तीर्णएकयोजनमुच्छ्रितः अस्यग्र
मयमाक्रंदंतत्रदृष्टेमृतमया वधाश्चशृंखलैः पाशैलविनाकेक
शाणिनः ताडितालोहदंडैश्च मुद्गरैर्मुसलैष्टिभिः ११ अन्यत्तत्रम
यादृष्टंनरकंतमवालुकं ज्वलदग्निप्रतीकाशंतत्रवह्नाश्चपीडिताः
रुदंतिपापिनस्तत्रक्षुत्तोजलितृष्णाश्रय विलापयतिहृतेभाः पापि
ष्टास्तेनिराश्रयः पुनःपुनस्तेहन्तेस्ते हन्यंतेलोहयष्टिभिः मुद्गरैः
तोमरैरुग्रैस्तेगदाभिपातितास्तदृश्य ताडितावैचनिश्चेष्टातेषांत्राता
नविद्यते तथानिश्चेष्टिन्दृष्ट्वा किंकरास्ताडयंतिहि १४ भोभोपा
पाडराचाराः किमेवंदुष्टचेतसः स्तलभानिनदत्तानि जलमन्ना
निवःकचित शामाद्दृष्टंनतेदंत्रनरेवेनहिंसोनतेम नक्रंतहामका
लेपिन वायसयोवलिः नमस्कृतावातियथोनकृतेपितर्पं
णं नश्रुतेकोतिंतैवंवतितहात्मतम १२ श्रुतावितंविवतेतदंते
हिरण्यादंतमेवव नकृवि कृतंतीर्थेतोपतानैवदेवताः यदा
आगमियानोपृष्टपंचयत्नवरिष्कृतः एकाकिनाध्वनमिष्टपापतेन
श्रुतावंचगामेतापिहरिसंकोनाकारिविविपानया प्रमंगेनापिते
नृपकनकृतंहरिकीर्तनं ११ इत्युक्त्वाताडयंतेनान्किंकराघोररूपि

१८

णः अमेध्यकूपेहयेश्चतप्यंतेपापकर्मिणः कृमियोनिभुजाये
नेश्चियंतेवभुनःपुनः तस्मिन्स्थानेमयादृष्टामर्दिनापापरिस्थितिः
प्राप्तोहग्निस्तथावायुःपृथ्वीपवनदेवताः ब्राह्मणाश्चैवभोराज
सिताविप्रागुरुस्तथा पतेसर्वेमहाभागाविस्मृतस्पराक्रमाः
कथंनपश्यतिनामूढाश्चेत्तपापफलंस्वकं १९ यतोयमोविहितोस्मि
ततःसर्वेमतेश्रुशं पवेवदंतमेभूतानिर्दयास्ताडयंतितान् २०
दंडहस्तैर्महाकायैश्चाग्रंतेयमशासनात् कुंभेपाकादिनरकेप
च्यतेनताडयंतितान् दंडहस्तैर्महाकायैश्चाग्रंतेयमशासनात्
कुंभेपाकादिघोरेषुपच्यंतेतेनराधमाः २१ इतिश्रीवराहोप
पुराणेनासिकेतपाख्यानेशास्तिकरणोनामैकादशोध्या
यः ११ नासिकेतउवाच श्रूयतांतन्मयादृष्टंरूपंतेषांभयंकरं
नानाप्रहरणैरौद्रैर्नानावर्णाप्रयायिणः १ तस्मिन्दक्षिणेद्वारे
क्लेशयंतिनरायमान् दंताश्चभवनागरूपदृष्टाश्चविविधामया
कोकिलाभासमाकारकामहिषस्कंधसंस्थिताः दृष्टाश्चकेचिदपरे
दृप्तमार्यमवाहना महोष्ट्रगुसमारूढाशृगालवायसेषु च सगाधि
रूढादृश्यंतेधावंतोयमकिंकराः ४ दृश्यंतेविकरालास्याऊर्ध्वके
शाभयानकाः नेत्रैस्तेवपिवीज्वालाःकृष्णवर्णामहोदयः दीर्घा
महाविरूपांगाःकरालाकठिनाननाः केचिदीर्घोतथाह्रस्वामहा
स्थूलास्तथापरे ६ वानराणामिवमुखाहृश्यंतेचेतरेपरे केचित्सिं
हासनात्तथाव्याघ्रास्याराममार्जनाः ७ मार्जारवदनाश्चान्याःभीम

९
त्रे॰
ना॰ पा॰
१८
18

णाविकृतमनना रक्तनेत्रामहादंष्ट्राहयिराक्ताविरूपिणः ८ रौद्रा
भरणासंयुक्ताः सर्पवृश्चिकभूषणाः नीलपीतपटावद्धाः कृशांगावर
धराः ९ ये पापिनस्तत्रगच्छंतिशूलहस्तैश्चकिंकरैः शक्तिदंडधरा
श्चान्येगदामुद्गरधारिणः १० शूलखड्गधराः केचित्केचित्परशुपाण
यः मुसलधारिणः सर्वेभिंडिपालादिधारिणः भूषिताश्चभयाद
ष्टाः किंकरास्तेसहस्रशः निवृत्तधर्मराजेनपापनिग्रहकारिणः १२
नास्तिकेनवचः श्रुत्वातथाकुर्वंतिकिंकराः पापिनांतेवकुर्वंतिना
शैश्छेदंवधंबंधंतं क्षेपंतेवहुपापपापात्मानेषांनविद्यते अन्यद्वनम
यादृष्टमसिपत्रसमन्वितः १४ तत्रैवयमदूताश्चघोरादुर्दर्शनाद
पि दीर्घदंष्ट्रालंबकर्णाऊर्ध्वकेशास्त्रिलोचनः नहृत्तपत्रेवद्धांग
ष्टकुलेस्ववनेवने पापकर्मदुराचारान्दूषकाकलहप्रिया १६ नि
पंतेयमदूतैश्चअसिपत्रवनांतरे पतनात्तेनपत्रेणगात्रच्छेदोवि
धीयते प्रलापंकुर्वतेतत्रहाहाकारंचदुःखिता एवंवैक्षिप्यमाना
स्तेभयादृष्टाह्यनेकशः १८ कूटसाक्षिप्रदातारः कूटधर्मपरेणन
च छलेनान्नेनसंसक्तक्षीरहत्यावनीवति नित्यपहारीकाश्चैव
विश्वासभ्रष्टघातकाः एतेसर्वेभयादृष्टाः संस्थिताकंटशृंखलाः
लंबंतेतेचदूतैश्चदुःखिताः प्रलपंतिच पादंतेतेमहारौद्रेकूप
शल्मलिसंक्षीते तत्रपापान्महापापानोभक्षयंतिमृदंगैश्चः श्वेनेनवि
पितादृष्टानत्रच्छलसमीपतः तेषांसंस्मरणादेवरोमहर्षश्चजाय
ते नासातेमूद्रैः केचिद्वध्यमानाश्चकिंकरैः २२ नीयंतेक्लिश्यमाना।

२०

नाश्चकेंठवद्धावपाणिनः निर्जित्यतेमहावीरेदंडस्तेरेनरकेनराः २६
नचिन्तयंतितेघोरान्मातृघ्नश्चप्रमोहिताः अन्यथाचमयादृष्टुभोष
तोशासनेमहत्‌ कालस्यांतेचकालश्चकालपाशधरःस्वधीः महाघो
रोमहाकुलः स्वर्णाभरणभूषितः महावीरवविख्यातेदुर्धवेनवभयं
करे यमदूतामहाकायामहाबलपराक्रमाः २२ दंडश्चदक्षिणेहस्ते
पाशश्चैववामेकरे महिषासनमारूढोरुधिरारक्तलोचन परिवार
शतैस्तेषांदृष्टाकृतभयंकरं दूताश्चदूतास्ते...ताःकिंकरास्तमहा
बलाः यमेनप्रेषितास्तेवैकिंकराश्चाग्रतःस्थितः आनयंतेनरा
नांनभूतलेपर्वतेस्थितं अथतेवेगनाशास्त्रदूताटेमार्गेनस्तदा
प्रहरणेनमहाघोराग्रुधांतेयमकिंकरैः महाबलेश्चग्रवीरेयमदू
ताविनिर्जिताः भग्नायस्तुपरेप्राप्तायमराजसमीपतः २२ विज्ञा
पयंतिस्मवेतेरानवैविनिर्जितावयं यमराजोवचःश्रुत्वाकालमाहूय
वैनपः अहोकालकृतांतत्वंआत्मीयबलसंयुतं गच्छशीघ्रंमहाबा
होनरदानवः जयशब्दंततःकृत्वानिर्गतोयमशासनात्‌ सर्वहास्त्र
तणंसैवेघोरशास्त्रकृतोद्यताः अहांर्थनिर्गतास्तेवैकालस्तेषांचना
यकः वेदहासंकरेखड्गंपाशंस्त्वेककरेतथा अन्यैरेकिंकराणांच
शरंनांतेमदाहरणं सायकैर्निशितैःखड्गैःवज्रमुद्गरपाशिभिः २०
कृतैश्चमुसलैःपाशैर्दंडैर्लोहमयैस्तथा शिलाखड्गैश्चपाषाणैश्च
शस्त्रैर्यंत्रभिस्तथा हस्तहस्तनखैर्दंतैःखड्गैश्चमुष्टिभिस्तथा एवंप्र
वृत्तःसंग्रामःसुघोरोरोमहर्षणः २१ कालोपिनिर्जितस्तेनचामरेण

९
ब्रं०
ना०पा०
९९

59

बलीयसा तदागतो महाकालः सर्वसंहारकोविदः ५. उपतस्थे महा
विष्णुं देवदेवं जगद्गुरुं त्वयैवस्थापिताः सर्वे सर्वेषामघकारिणः शास्ता
र्थं किमहं नाथ शासितस्तेन पाप्मना इति कालवचः श्रुत्वा विष्णुकोप
नगामह कोपाज्जातो महाकालः प्रेषितो दानवं प्रति किंकरैस्तैर्महाघो
रैः निर्जितास्तेन दानवाः विष्णुदत्तेन पाशेन बद्धा दैत्या महाबलाः दृ
ढप्रहारयातेन कृतास्ते तत्क्षणाद्वशाः ५४ पाशैर्बद्धाः समानीता यमेन
नेस्यवाग्रतः तो बद्धा यमः क्रुद्धः शासने तेषां वचोऽब्रवीत् अग्रहते
स्तेनो नीतास्त्रिदशमस्य ```` विदार्य विचरन्स्मे नतमस्तस्मै अर्पिताः
काकगृध्रादिभिर्घोरैः भक्षिताः पापमोहिताः यमदूतैः पुनः क्षिप्ता
महारौरवरौरवे ५५ पुनस्ते दुःसहैर्घोरैः वह्निकुण्डे च दानवाः कृमि
योनिं पुनीतास्ते पापयोनौ पृथक्पृथक् अनेन विधिना सर्वे ते दैत्या
दुःखं संस्थिताः अतोहमर्थ्ये मान्या मोरे संसारमत्रिभे अप्रतिष्ठेन
बलवान्दुर्धनीन वनिर्धनः युवा बालोऽथवा धर्मः कालो ग्रसति वा
त्रिलोकान् ५६ बालं च यौवनस्थं च वृद्धानामंगतानपि सर्वता विश
ते कालं प्रवेश्य नभिरं जगत् प्रवेश्ते पुनः सर्वे दुष्ट्यैव मस्त्या पुण्यानयाः
महाव्याधिपरीतास्ते तेनैयानरकागताः ५७ ननं दैवेन विहिता ये वा
श्रुतकथामत्यां हिता श्रुत्वा च नितः कथा पुरोपमिव विष्णुनः हरिवार्ता
नाभिनाश्वनतीर्थं पापिनोऽपि नः दिवः श्रुतानां चिह्नानि गृह्णता वरि
नाहिताः विज्ञानभावानि कृतः सर्वेषां पारीक्षेमोविनः पापकर्मणि
कृतानांव प्रमतां हरिसेवने ५८ ध्यानात्मकं पापविलोपिनः पशुयोनिषु

यथाहि पथिकः कश्चिच्छायामाश्रित्य तिष्ठति विश्रम्य च पुनर्यो
ति तद्वद्भूतसमागमः अतः संसारमात्तुष्यकथं विदपि भारत १७
निःसेयतेनधर्मोयथतः सर्वेनमोक्ष्यते १८ इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे
नासिकेतोपाख्यानेकालान्तरगुरुवर्णनेनामष्टादशोध्यायः १८
नासिकेत उवाच धर्मिष्ठानां प्रवक्ष्यामि शृण्वतां हि द्विजसत्तमाः छत्र
तीर्णमहादानधर्मधाराउदकान्यपि १ ये यत्र विविधं दुःखोदधि
मकरस्थानाशयः सर्वे चान्तमसंश्लेष्यकोनक्रकामिष्यनेकशः हेमकुं
डलसंयुक्ताः शुभैस्तैरलङ्कृताः अन्नधर्मप्रभावेन क्रीडन्ते च वरा
गणे ३ उद्यानसमाहृत्वावीजितेचामरोत्तमैः सुगन्धलेपलिप्तांग
सद्धूपैः धूपिताः पृष्ठे ४ सेवकैः सेविताः सौम्यानानाभोगसमन्वि
ताः दिव्यरूपधराः स्त्रीभिः क्रीडन्ते धर्मशीलताः वापीकूपतडागादि
प्रवाहेशीतवारिणा निर्मलानि सुदानानि दत्तानि ब्रह्मणेभ्य वै ६
अन्नादिवस्त्राभरणं कन्तैश्चपुण्यसंचयं द्विजानां चनमस्कारः हृष्टा
नां चैव सेवनं आसनं भक्तितो देयं विश्रामं मिष्टवाञ्छया भोजनं च
यथाशक्तिः कंदमूलफलैरपि ८ अतिथिः पूजितो येन पूजिता स
वदेवताः यस्मात्सर्वविश्वलोकानि ततः पुण्यं प्रयान्ति वै द्विजानां।
श्रुत्वेमं धर्मं प्रविदेहेऽश्रुतं मया स्वल्पकालाभिगामनं सर्वभूतहि
तेरतः दानसंयमशीलाये धर्मशीलपरायणाः ते द्विजाः स्वर्गगा
मिनो भवन्ति मा विषीदन्मुनीश्वराः ११ न्निविधोपि विवेकस्य सत्यवाणिः
कृपापरः सत्यशीलोयतःसम्यक्प्रज्ञानां पालनेरति १२ विश्वम

९
ग्रं.
ना. पा.
२०

क्षिप्रः सेव्यते कथ्यात्मसमहोन्नकः वैश्यः सदाविनीतस्तु पशुपा
लनतत्परः १४ दाता वै स्वल्पभाषी च परलोके सुखी भवेत् देवार्च
ने गुरुसेवको हिंसानीचकर्मकारकः समात्मा च दयालुश्च सस्पृहोऽप
मितिमः दिव्यविमानमारुह्य स याति परमां गतिं ब्राह्मणः क्ष
त्रियो वैश्यः शूद्रो वर्णपराश्च ये आत्मधर्मपरिभ्रष्टास्ते जनाः पति
ता भुवि १९ साधयंति महात्मानः पंचाग्निनाशनेस्थिताः पंचयज्ञर
ताः शान्ताः क्रोधलोभविवर्जिताः दीनदुःखितविप्रेभ्यो भिक्षुभिस्ताश्च
दा च वै कामभोगप्रदे स्थाने क्रीडंते नरधार्मिकाः शूद्रदारानिय।
मोन्मा शुद्धभावेन धर्मवित् स याति परमं स्थानं यत्र देवमयाः गृहाः
वहुशो भुंजते भोगांस्तत्र ते कल्पवासिनः सुवेलोकाच्छिवेलोका।
ब्रह्मदाश्चैव ये नराः २० स्वर्गे क्रीडंति ते तत्र साधुवानः कन्यकाभूताः
द्विपत्स्यैरप्रदातारः सर्वभिर्लोकमातरं पुराणपुस्तकं ये वै वाचाये
दुत्तमं वरं प्रासादप्रतिष्ठां वा ये ददाति सुनिश्चितं सर्वभूतद
यावंतः शरणागतपालकाः स्वर्गे मनोरमे स्थाने क्रीडंते तत्र नि
त्यशः २२ रत्नानि दिव्यान्यथ वस्त्राणि विविधानि च मणिप्र
वालदातारः क्रीडंते देवयोनिषु हेरंब विपुलं रम्यं सर्वधान्यप्र
गोहितं ददाति यो वै विप्रेभ्यो नयंति स्वर्गगामिनः उपानहं तथा
छत्रं पीनं तोयं च भोजनं सुपुत्रक विमानेन क्रीडंते यमनावती
शय्याच्छादनदानारोगवांशीनां तथैव च नीयंते परमं स्थानं ग
यथैव महत्सोदिने २३ येन मातृभक्तिभावेन योपितं धर्ममहत्तकं तस्य

२९

तन्मंक्रतार्थाय शोषाम्बोदरहरकः २८ कन्यादानं कृतं येन रो
पितं धर्मवृक्षकं येन साधुहितादत्ता प्राणिनानागरीयसी तेन र
तेजगत्सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरं सर्वमेतत्तु गोलोके तत्कल्पमेकं नसं
शयः यस्य धर्मविहीनस्य दिनान्यायान्ति यान्ति वै स लोहकार भ
स्त्रेव श्वसन्नपि न जीवति २१ इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे नासिकेतोपा
ख्याने धर्मवर्णनं नाम त्रयोदशोध्यायः १३ नासिकेत उवाच श्रूय
तां त्वमेतद्दृष्टमीशानां दिदृशां सस्थितं रमणीयं महत्स्थानं धर्मराजे
न भाषितं १ अहो भूतान्यथ केचिद्धार्मिकावसथान्तले ताम्रताने
वरुवैसामीशानां दिदृशानीयतां आश्विने कार्तिके चात्र मिथुने
पौषमाघयोः ज्येष्ठाषाढे तु पानीयं यो ददाति वसेद्दिवि २ मेषकर्के
टयोर्मध्ये यद्दानपतिभास्करः पानीयस्य प्रदानेन सुवर्णसदृश
स्यं वसंते फलदातारः स्थाने स्थाने शुभोद्याने ते नराः तत्र गच्छ
ति यत्र सूर्योपमा रथाः ३ भिते अन्नदातारः सभिते च हिरण्यदाः
स्वर्गे विघ्नं जनेभोगान्वह्निदाता हिमालये ४ तत्र ये दिवि गच्छन्ति।
त्वलोन्नतपसा नराः जलदो वित्तमनकश्ववास्तरणं च विकिस्तकः
सर्वैते रत्नमाद्यकाशोभं तद्दिवि देववत् दृष्टा वज्रमथात्र स्यास्वक्के
वाकोपशोभिताः अष्टौ गेहे विविधैश्च समन्ततैः स्मरमेरपि तत्र थ
नीत्रमारेणाक्रीडं नीदेवभूमिणः सुक्रोवरप्रासाद्यमत्र नैकासुस
हस्रशः तप्तकांचनवर्णाभाः सुशुस्फटिकनिर्मलाः १० महार
पद्मरागस्त्वरदिव्यपुष्पैरलंकृताः सिंहासनसहस्रशः काश्चिद्गीलेगेयसम

९
त्रं.
ना. पा.
२१

प्रभाः नानारत्नविचित्रैश्च कंठाभरणभूषिताः धर्मच्छत्रैश्च संयु
क्ताश्चर्दवेदूणशोभिताः ११ रत्नमालाप्रलंबाश्च ज्योतिर्दीपसदृशो
पमाः प्रासादगीतसंयुक्ताः दिव्यकन्यासमाकुलाः नृत्यवाद्यसमायु
क्ता वंसैतेन तत्र धार्मिकाः स्थापिता धर्मराजेन पुण्यानां कर्मणान्न
नो प्रारूढेति विमानैतेकर्मयैश्च कृतं शुभं धर्मस्य कारणं वंस्य य
मीनो हि नोनमाः १२ परमं गवां लोके गोप्रदाः प्राप्नुवंति स्नात्रद
नाः सूर्यलोके वसंति वासोदाने यांति सूर्यस्य लोके गोप्रदाः प्रा
प्नुवंति वासोदानेन यांति सूर्यस्य लोके दत्ते स्वर्णं चामृतत्वं प्रयांति
इति श्रीब्रह्मांडपुराणे नासिकेतोपाख्याने धर्मी धर्मविचारो ना
म त्रयोदशोध्यायः १४ नासिकेत उवाच दृष्टा नरके घोरे महांते
रोमहर्षिणि पापकर्मा विपच्यंते यमहस्तैश्च यंत्रिताः धर्मस्थाने ततो
दृष्टं तिष्ठंते यत्र धार्मिकाः नदी पुष्पोदका नाम्नी पुण्यतोया सुहा
वहा सुवर्णवालुका तत्र सपद्माः सरत्नाद्रुमाः सपुष्पैः शोभिताहृ
ताः सिद्धगंधर्वसेविताः १ मध्ये तीरापमं तोयं वहती वामृतोप
मं तस्यास्तीरे मया दृष्टं वनं वासंतशोभनं तस्मिन्मनोरमे स्थाने क्री
डंते धर्मसंस्थिताः क्रीडंते बालकामध्ये धर्मात्मानो महाजनाः ५
महासौख्यकरं तत्र उद्यानं सरसस्तटे सुगंधसहितो वायुर्मंदः सु
शीतलः सिद्धगंधर्वकन्याभिरप्सरोभिरभिसंवेष्टिता रत्नैश्च विविधा
कारैः सेविता सा महानदी स्त्रियश्च दिव्यरूपाश्च तस्यास्तीरे वसंति
नाः संपूर्णेंदुवदना आकर्णायतलोचनाः ८ निर्मिता धर्मराजेन

क्रीडार्थं धर्मिणां सदा लब्धगीतमनोरमं स्थानं तत्र दृश्यते शुभं ९
देवार्चने सदत्ता ये ये रत्नाद्युरुजन्मने सर्वभूतदयायुक्ताः सर्वशा
स्त्रविशारदाः सर्वकामप्रदातारो दृश्यन्ते वरयोजनाः तेषां विक्री
डनार्थं वै रम्या शुभ्रोदका नदी ११ त्रैलोक्ये ये च विख्याता धर्मराज
सर्वे श्रमति दृष्टा स्नेव हवस्त्र क्रीडन्ते च सरितटे विक्रीडनाय वै र
म्या शुभ्रोदका नदी तेषां च तत्र पिपासेन न तोयं शीतलं नहि १२
न जरा न च शोकं च दुःखभागादिकं न हि प्रियंवदंति ते सर्वे मनश्चा
ह्लादकारके इहजन्मनि ये कष्टान्तं तपसि ये स्थिताः न ते दुःखा
दिदर्शा च न भयं तत्र ऽपि न १३ यम उवाच रे रे मूढ दुराचार महा
दुष्टे नितं डह लोभा कथं पापादिकं चेत्याः परलोकविहृय इहजन्म
स्वार्थाय कस्मान्नरकाय वै प्रविशन्ति इह ते कायः किमर्थं पाप
माचरेत् मया श्रुतं यम प्रोक्तं प्राणैर्भिर्हि जनसत्तमाः किंकरेभ्यो यम
स्त्र यत्नेन कथितं चिरं १८ नैवानयेत नरके नरं स्व स्व वल्लभे
स्वगुरुषमभिवीक्ष्य पापाद् दस्तव दंति यमः किल तस्य कर्णमूले पा
पहरमथ सूदनं प्रमत्तं प्रभुरहमस्म्यन्यपुण्यानवेस्य वा नाथ दूरममर
गणं विचिन्तनं पातु इति लोकहिताय यमस्त्रिपुरकः हरिवरवशगोपि
स्तंतेगाय भवति स यमनेम माः पिविस्तः कंठकसुकुटकर्णिका
दिभेदैः कनकमभेदमपीष्यते यथैकः सुरपशुमनुजादिकस्य
नाभिरूढा विशादिवलाभिरूढपौर्ये नवेकः हरिरपयान्निमास्य
शिरके इति यमवचनं निशम्य पाणी यमपुरुषस्तनूवाच धर्मरा

यम^

जेकश्यपममविमोसममन्तपाधान्तर्भवति होरवस्याह्दशोमभकाः
यमउवाच नवलतिनिजर्वर्णा पर्मेनोयः सममातिन्नमहादिपतेन
हंति नवलंतिकिंचदुःखैस्थितमनमचोहिविलम्भंके कलिकल
षमलेनयस्तनान्नाविमनमतेगैलिनीकृतोस्तमोहमनसिकृत
जनार्दनेपुरुषमततमेवेहि होरतीवभंके कनकमपिरहस्तपेस
वुध्यात्नणामिवयःसमवेतिवैपरस्य भवतिचभगवमनसवेनाःपु
रुषचंतमेवेहि विलम्भंके स्फटिकगिरिशिलामलःयुविस्तर्मेन
भिन्नेणांचमनस्मरादिदोषः नहिन्नदितमपुरुषरशिमपुकेमवति।
हलाशनदीप्तिजःप्रतापः विमलमतिरसत्नारः प्रशंसनसविनतीनोपिव
लेसवमिवश्रुतः निजहितवचनोसमायगोवेशः निमदिनहदितसवा
स्टेवः वरानिहदिसंभावतेवतस्मिन्नवातिपुमान् नगतोसमोश्रपः
त्तितिरममतिरस्यमान्मनोनः कथ्यंतिननतथैवशीलयोनः यमनि
यमविहतकल्मषाणांप्रतिदिनमच्युतसकमानसानां प्रपगतमद
मानमत्सराणांव्रजभटहरतेरणमानवानोहदिभगवाननादिरास्ते
हरिरहितेसगदाचवेपायात्मानदयमधविघातकर्तृभिर्न भव
तिबस्यमतिवोपकारमेदे प्रथाभकविज्ञानाह हरतिपरयंतेनि।
दोनिजेनञ्चरतितथान्तविष्ठाणिपस्य प्राशुभनतितदुर्मरणास
शमः कलुषमचेहदिनस्तनास्तनेनतः नमहरतिपरमेपदेविनिदीका।
लषगातेकृतेनेमनायमाशुः नपतनतिनदहानियस्त्वममोमनसि
ननस्तजनार्दनोपमस्पपमनत्दाविनास्तभर्के प्रशुभमनिसत्नपुष्ट

निमकः शान्तमनार्थेविशीलसंगमात्रः प्रत्युदिनकृतपापवेपथेनः
शुकस्वपणुर्नेहिवासुदेवभक्तः वसतिमनसियस्यसोऽथयात्माशुकस्य
वरस्याथत यस्यसुदृष्टिपातेनवगातिरथवाममास्तिचक्रशतिहतवीय
वलस्यसोऽत्रलोकाः सकलमिदंमहद्वचवासुदेवः परमपुमान्परमेश्व
रः सः शकः इतिमतिरमलाभवस्यनेनेहृदयगतेवजविहायनो।
त्रयात कमलनयनवासुदेवविस्रोपरणियस्याच्युतशंखपाशौ
भवशरणमितीरयंतियेवमजनभटद्रूरतेरणतानपायानकलि
करन्मयमन्त्रमेनरकानिदंदरणं श्वापोपिविलयमघः सकृत्स्नात्वा
त्रसंस्मृतेः यन्नामकीर्तिनंभक्ताविलापनमनुत्तमं मैत्रेयाशेष
पापानांधातूनामिवपावकः इतिश्रीब्रह्माण्डपुराणेनासिकेतो।
१घोरकनदीनामपंचदशोऽध्यायः १५ नासिकेतउवाच
अथातः संप्रवक्ष्यामियमलोकेसुदारुणं मार्गसंख्यांप्रवक्ष्यामि
शृणुध्वंद्विजसत्तमाः षडशीतिसहस्राणियोजनानांप्रमाणतः
यमलोकस्यवाध्वानेयेनगच्छंतिमानवाः तस्मिन्मार्गेमहारौद्रेनि
रयोवर्ततेक्वचित् संकीर्णेकंटकैस्तीक्ष्णैः प्रविभक्तेसुदारुणे १
रौद्राकमस्यान्तरस्वालकपिपासने प्रशांतनमसान्तरेपापि
ष्ठानामहरहं नीयंतेतेनमार्गेणसर्वेतेप्रेतरूपिणः विनाधर्मेण
पापिष्ठामार्गेपश्यंतिवेदृशा २ क्रूरैश्चकिंकरैः सर्वैर्वहुप्रहरणावृ
तैलैः ताडितानालोहदंडैश्चस्वमेदलेपनेतिच ३ शृंखितानालोभूमि
स्याउस्थितानभयशंकिताः यावत्सायंचस्मरंतितावत्ताडंतिमुद्गरैः

हृदं निकृन्तणं लोके यमनाम्नेणां न विद्यते हन्ता लोकां वरं स्वेवं शृणुयं
हिंसनसमा: देवपापासदाकृता: सर्वेऽपमेव हिंसकृता भोभो पाण्डुरा पा
वार: मातृघ्नेव योजिता: सलभानि नन्दनानि पत्नीकाद्रकानि व
लक्ष्यानि गर्विता मूढा गतेजन्म निरर्थकं १० न कस्मिं वेगात स्त्रीर्थे
हिंसितानल पाहिजा: मूढ किं विद्यते नेदं तेकण्ठे निस्स्वरसेप्यः नशु
तोयमलोकोऽयं यममार्गोपि नश्रुतः स्त्रीसंगामेथुनेसक्तः पर्वकाले
पि संस्थितः ११ कामभोगेषु संसक्ता धुकाथु केवलं विनितं नष्टहिर
एपरनैतेन गावो नतथा तिलाः वेदस्मृतीयो परागेनसमः शयाशूरे
नेव न कृतं नलयानं मेन रवे निष्फलं गतं १४ हुमलं रनरमेकेन यम
लोकं सुदारुणं सत्वरं गच्छपापात्मन्यमेत्तानविवर्जितं धर्मस्याम
परिभ्रष्टेन भक्ता व्राह्मणेषुच गुरवांचवन ज्ञानं मूढगर्वेण वा
त्मन: १९ विधिनानेन नीयंते मया हृष्टा द्यनेकशः ब्रह्मघ्ना नस्ते
नापांसु गोघ्नाश्च स्वामिघ्नातकाः स्त्रीघ्नानी गर्भपानीव शरद्व्रेतवृ
गाश्च ये सकाये परदारेषु नित्यं स्त्रीघ्ने ना: अमन्नेन सपुत्रांस्तेषु
ये पर्वकाले मैथुना: अगम्यगामिनो ये च भक्ष्याभक्ष्याविचारका: १९
ये हरंति गुरोर्द्रव्यं देवद्रव्यं विशेषत: स्त्रीद्रव्यहारिण: पापा वाल
द्रव्यं हरंति वै पंगोवंचकुष्ठक्लीवानां मूकानां च तथैव च: वितहा
वृत्तहर्ता: देवद्रारापहारका: प्रच्छन्नपापा ये मूढा येऽसदा पापा हि
जानत: पातिनो गर्भवालानां विषप्रदानकारिण: नीचाचारणा
निम्नधर्मे विनयंति ने पापकर्मरताः तेस्त्रा: शौचाचारविवर्जिता: २२

ज्वलितेनाग्निसंकाशेन मथ्येत्तु रतिक्रमे नीयंते पापकर्माणो दुराचा
राश्च पापिकाः २५ तथा तस्मात्तेरास्तत्र प्राणीयंते च किंकरैः वदंति दी
नवाक्यानि भयाद्दृष्ट्वा ह्यनेकशः तत्र तत्र रूपितैर्दूतैर्हन्यमानाश्च मुद्ग
रैः आकृष्यंते बलात्काराद्धमंतः शोणितं मुखात् हताश्च ते संसारे
दुर्लभं धर्ममिह लोके फलप्रदं कस्मान्नोचिन्तयाद्दनावैतरणास्तता
रणे २७ पश्चात्ते हृदयानेन कुतंतन मार्गौ रवं दृष्ट्वा न कथं श्रुत्वा नेम
कारं वचनैस्तथा तृणाग्रस्त्रवाणाग्रानपादशौचं न त्वा समनं सलभामे
तानि दानानि कथं न विहितानि च मार्गे च दारुणं घोरं कथं मूढ ग
मिष्यसि तत्र स्नानीयसंभूतेन मार्गे किं करिष्यसि २० एवं वदंति य
मे केवदं दूतेश्च शूरवैः दुर्गमेतन्महामार्गे यथा दृष्टमनेकदा २१
नरपापाद्दुराचारा विकलाशाश्च तर्जिताः कथमेतन्समर्थास्तनंत्व
भो द्विजसत्तमाः नासिकेत उवाच कथं वदाम्यहं विप्रास्तस्मिंसंसारसा
गरे स्वयं स्वयं रक्षसा नो पाशेन स्मगोचरं २२ विमुखा बांधवा यांति
धर्मस्तमनुगच्छति श्मशानाच्च निवर्तंते सुहृदाः स्वजना जनाः नरलो
न पिता माता भार्या पुत्रास्तथैव च भ्रातरो भगिनी मित्रा न चैषां न च बांध
वाः हिरण्यादि धनं चैव महिषी गावः दंतिनः परित्यजंति सर्वे हि दु
ष्पापैः सहायकैः २८ सर्वे तस्मिन्महावीरे भैरवे पापकारिणि
नीयंते पापकर्माणः सर्वे कल्पमनेकधा श्रमसंतापेन राहुष्टाः क्रोध
लोभविमोहिताः तांश्च सर्वान्समानीतान्संपरेतांश्च धर्मराट् तेषां दारु
णं मार्गमभवत्तापचेतसां कालरात्रि महापुत्र माकाशं घोररूपिणं

९
ब्र॰
ना॰ पा॰
२४

24

यत्रैवैवीस्वतोधर्मः प्रज्वलदग्निचेतसा तमुद्दिश्य निदेशेन देवकाः कृति
रात्मकाः ४॰ पकृतः प्रेतकायास्ते सर्वे जीवविवर्जिताः धर्मेनोद्दिव्यका।
यास्ते पापास्ते प्रेतविग्रहे निर्मितायमलोके ते भुंजते तेन सुभासुभं ए
वधर्मो मया दृष्टस्तत्र स्थाने द्विजोत्तमाः पापिष्टानां महाकायाधर्मि
ष्टानां निरात्मना द्विजमूर्तिर्मया दृष्टा तत्रास्ते कोटिके महत्ते धर्मराज्ञा
पुरीरम्या निर्मिता मया स्वयंभुवा रत्नयोनादाद्या चतुरस्रकर्माणि ये।
स्थिताः तेन तत्र सत्वसंख्या च पापिनो दुःखभागिनः तत्र दानानि दत्ता
नि हेमरत्नमयानि च उपतिष्ठंति दिव्यानि तेषां विविधानि च तत्र
मार्गे लभंते तेन यानानि विविधानि च ४९ हस्त्यश्वरथयानानि भोज
नाच्छादनानि च सर्वमेव यथादत्तमुपतिष्ठति तन्नापि प्रेष्टा स्थाना
नि घोराणि महामार्गे द्विजोत्तमाः योजनानां सहस्रैकं हाहाकारम
हापथि महाभयानि तेन पापैः पुष्कलेषाह्वाहरणं स्थानेन तस्य मया दृ
ष्टं कंथ्य स्वल्पावहानच ततः पंचसहस्राणि योजनानां प्रमाणतः कंठ
कैवसमाकीर्णं स्नानीतानां स्ते वदुर्गमं ५॰ कथंचिद्द्विजेनेन स्नानतथा
प्रेतमवाप्तकं योजनानां सहस्रे द्वे तेन स्नानमवाप्तकं उपानहः प्रदा
नातैर्यांति तत्र यथासुखं ततोदशसहस्राणि योजनानां प्रमाणतः
गंतव्यं विषमे स्वर्गे ह्यरण्यं च महापथे ह्यरथारातपभूमिर्गंतुं तत्र
नशक्यते तत्रच्छायाप्रदातारः सुखेन यांति महापथि तत्र चाष्टौसह
स्राणि योजनानां प्रमाणतः अग्निभिः दह्यते तत्र ज्वलं मध्यदिशोद
श वापीकूपतडागादि पथि विश्राममंदिरे ५१ वटादिकं रोपयते

देवानां यतने तथा तत्र ते सविनो यान्ति वायुना शीतलेन तथा ५९
योजनानां सहस्राणि दशायं वाशाकानि च कृष्णं घोरं महद्भयानेका
लाग्निविबोधते तिमिरेण समाकीर्णे तत्र विश्रान्ति मानवाः नादी
पप्रदानाये गच्छन्त्यघातने वने तस्मात्सदेयं दीपं च सततं हि हेमान
वैः महानिशा महामेघैर्महाकुलभयावहे तत्र तस्यानमतं लक्षं।
लमेव समप्रभे दृश्यते तत्र पापानां दर्शनादर्शनं क्वचित् ६० यत्र।
भुज समाकाराः स्रग्मालाभिरलंकृताः नरंति ते महारौद्रं गोप्रदाने
न मानवः अश्वदानेन दिव्येन गजदानेन वा परे तीर्थस्नानकृते दे
हाः पितृदेवादिपूजकाः यान्ति चोपनिषत्सूत्रेन यान्ति तत्र
पि योजनानां सहस्राशीत जलकर्णं महापथं ६१ तत्र भूमिप्रदाता
रस्तरेनिपद्यते स्थले योजनानां सहस्रं तु पंचविस्तीर्णकीर्तितं
दोषादर्पिचते प्रह्रदीकास्सारिडः महाः तस्मिन्नपि महारौद्रे नरा
दृश्यन्ति व्याकुलाः मज्जन्ति पापकर्माणः स्वामिपापास्तु पीडिताः पा
रं गच्छन्ति नत्सैवदानेन सुविधियोगमैः तत्र यानप्रदानेन गच्छन्ति म
नुजाः स्मृताः षडशीतिसहस्राणि योजनानां प्रमाणतः यमलो।
कस्य मार्गे वै वैतरण्या विनान्वय अथ क्रमेण गच्छन्ति ग्रामाच्चैव नदी
नरे यमलोकस्य मध्ये वैतरणी नदी महा मार्गं चातिक्रमं गत्वा सुरः
पश्यन्ति तां नदीं ६२ जलं पतितशोणितं पूयरक्तौघभयावहाः शतयो
जनविस्तीर्णा महापापासदुस्तरा एषा शोणितसर्पाक्यां मांसपंकी।
र्णा भयंकरा दुस्तरा दुर्गमार्गा मांसविशेषा च पापिनां ६३ यमदूता

६
त्रे०
ना० पा०
२५

न्निवर्त्ततेनिर्म्मितादिश्वकर्म्मणा तस्मात्तत्तरणार्थाययत्नात्संचयेत्तुवदा
पयेत् ७९ अन्नदानेनवैयैर्दत्तेतेपारयांतिसत्वरं देयान्यन्नानिदाना
निपारमिच्छंतियेद्विजाः तीर्थस्नानेरतानित्यंगंगासागरसंगमेश्री
सैवेदांचमन्यंतेनित्यंचैवदृढव्रताः सत्यंचैवमहात्मानोहृदानेचैव।
प्रदक्षिणं येतुमार्गेमहाघोरेवैतरण्याचनिर्भयाः यासौवैतरणी
नामयमद्वारेमहासरित् यममार्गेचसादेवीश्रूयतेनैवभयावहा
शतयोजनविस्तीर्णाश्लेष्मनिस्सामहासरित् पूयशोणिततोयाढ्या
मांसमज्जलकर्दमा पतंतितत्रैवमर्त्याक्लिद्यमानास्तुपापिनः हाभ्रात
पुत्रमातेतिविलपंतिसुदुःखिताः वितरंतिविमज्जंतिस्नानिंगच्छंति
तेनराः वैतरण्यैप्राणिनाणेः दृष्ट्वासामहानदी तरंतितत्प्रसादा
त्तेनअन्नस्यावपंतिवै मातरंयेवमन्यंतेआचार्यगुरुमेवच ८० अ
वमन्यंतियेमूढास्तेषांवासोस्मिन्संततं विद्यासप्रतिपन्नोचस्वामि
मित्रतपस्विनो स्त्रीवालविकलानांचछिद्रमन्वेषयंतिये पच्यंतेत
त्रमध्येतक्लिद्यमानास्तुपापिनः अग्निदोगरदश्चैवक्रूरस्मात्तीचमद्य
पः यज्ञविध्वंसकश्चैवराजगामीचमैथुनी कथाभंगकरश्चैवस्वयं
क्षेत्रापहारकः तेचेसत्तविभेदचपरदाराप्रधर्षकः द्विजोरसस्यवि
क्रेतातत्याज्यायोद्वृषलीपतिः गोधनस्यानदृषातेस्वपाणिभेदकेवानियः ८१
कन्याविदूषकश्चैवदानेदत्तानुतापकः नयच्छतिकथांश्रोतुंस्वा
मानपिनिषेधति दत्त्वातापभाजोयानोनाकृत्वाददत्यपि शूद्रस्त
कपिलापायीब्राह्मणोमांसभोजने ८२ पतंतिवंमतिसततंश्रविवारं

कश्चित्कश्चित् सदाद्वेषी सदाक्रोधी नीचवाक्प्रमाणकृत् ८८ क्रूर
स्वभावको नित्यं वैतरण्यां वसेत्स्थिरं यस्त्वहंकारवान्मायः सविक।
ल्पनः कश्चित् कृतघ्नो गर्वसंतापी वैतरण्यां वसेत्स्थिरं कदापि भागि
योगेन तयोरत्नाभवेद्यदि ८० मातृकुलो भवेद्येन तद्राकर्णपकाश्य
प संसारार्णवयानं तेऽधोगं कृतेन नराः शृणुयाद्यः पुराणानि द्वा।
निशान्तेषु निश्चितं पुराणं संहितारत्नाहरिरित्यभिधीयते तद्दत्ति
कवितान्तरणां गंगास्नानं दिने दिने पुराणश्रवणे भक्तिं गंगास्नानो।
पमास्मृता तद्वत्कथाविद्यायां भक्तिं स्नानप्रयागोपमास्मृता पुराणे धर्मक
थनेयः समद्वरतेजनः ८४ संसारसागरासंसमद्वहरिर्नामसंशयः
तुलसीसेवनं यत्र यत्र पद्मवनानि च पुराणपठनं यत्र तत्र संनिहि
तो हरिः पिबन्ति ये भगवत आत्मनः सतां कथामृतं श्रवणपुटेषु सं
भृतं पुनन्ति ते विषयविदूषिताशयं व्रजन्ति तच्चरणसरोरुहान्तिकं
मनुजानां दिने दाने श्रेते वैतरणीस्मृता दिने पापं दहेत्सर्वं विल्ललो
कं च सानयेत् ८८ नरतानवेहिंसाः क्रूराः पाप्मनः खान्समजाति ताणि
नैते स्मरंत्येवयामिलग्रापेनोष्टपुष्के ८९ निःक्रमंतोमयादृष्टाश्रावि
शंतः सहस्रशः तत्रस्तेयधर्मशीलाश्च दृश्यंते हेममरेजिता ९ः पापात्म
नश्च दृश्यंते निःकाशादारुणाः पुनः इयारुपामहाशुभ्राः शुद्धस्फटि
कसन्निभाः कृमिकूपेषु पात्रिक्रतेरोद्रस्व— स्वभन्तिताः शुभाशुभं वा
त्मनायनस्मिंमार्गे प्रसुसलते किंकरास्त्रमहादृष्टायथायोगं च कृर्वंते
प्रदोहिनामयादृष्टाः शुनावेधार्मिकानराः १ तत्रस्थाय धर्मं काशा

५०

९
ब्र॰
ना॰ पा॰
२६

26

वृद्धधर्माश्च निश्चला: ब्रह्मादिकं च कौशेयं हेमादि दीनं रेव च ४ ८
धौतदनं ह्य तत्तीरे यद्दत्तेन तु लभ्यते इहलोके भवेत्कीर्तिः परलोके त्व
लोवह: धर्म: स्वर्गपरश्चैव तरणाय धर्मोपिकारिणं धर्म: पापविना
शन: स्मनसो धर्मे निमोविधि: ९ धर्मो वं पुरवो पवे स्मारपथ्येयर्म
श्रुति निश्चला संसारेत्न महास्थले तलमयेनासौ व धर्मोत्तर: याव
त्स्वस्थमिदं शरीरमव्रणो यावज्जरा दूरतो यावच्चेंद्रियशक्तिरप्रतिह
ता यावत्क्षयो नायुष: आत्मश्रेयसि तावदेव विदुषा कार्यः प्रयत्नो म
हान्संदीप्ते भवने च कूपखननं प्रत्युद्यम: कीदृश: १०९ इति श्रीब्र
ह्मोउ पुराणे नासिकेतोपाख्याने मार्जसंख्यावर्णनं नाम षोड
शोध्याय: १६ नासिकेत उवाच धर्मिणां नाप्रवक्ष्यामि शृणुध्वंत्व
श्रुतिसत्तमा: निश्चिंतक: शुचि: पंथा रमणीयश्च धर्मिणां । महा
वृक्षा घनच्छाया रुचिरागंधवासिन: वृतक्षीरवहा नद्यो मधुमत्स्व
वहास्तथा विविधं व तथापेयं दधिमत्का-राशय: वापी कूपतडा
गाश्च प्रयांतेनवारिणं २ विमानानि समारुह्य तत्स पंथ्यातिधा।
र्मिका: स्वर्गीयमपि पंथानमल्पकालं व्रजंति ते लभंते तत्र दानानि
ह्यदत्तानि मानवै: धर्मराजसभामध्ये दृष्ट्वा कौतुकं मया नद
ह्वाप्रवक्ष्यामि शृणुध्वं मुनिसत्तमा: नारद: पर्यटंल्लोकान्तत्रागा।
त्कुतूहलेन तं २ तमागतं मुनिं दृष्ट्वा धर्मराजः समुत्थित: तत: स्वाग
तमाभाष्य दत्वासनमपूजयत् संपूज्य विविध माहात्मिं इदं वचनम।
ब्रवीत् यम उवाच प्रश्रमेतत्फलं त्वत्प्रश्नमेतत्समफला: क्रिया ८ गु

धर्मस्यफलात्संजायन्तदृष्टिगोचरः अथधर्मोभगवान्कृतंयद्दृष्टेनमि
हागतः धर्मस्यवचनेश्रुत्वानारदोवाक्यमब्रवीत् नारदउवाच ध
र्मराजश्रुतोमेत्वंबहुशोलोकविश्रुतः १९ ततःप्रभृतिमेवनोद
र्शनायतवोत्सुकं यथाश्रुतंतथादृष्टोधर्मराजायमेभवान् भव
तासदृशोनान्योधर्माधर्मविनिश्चये धर्मराजसमस्तंहिविशेषेणपु
ण्यपापयोः भवान्भगवतानन्तचश्रुतमात्मनिवेशितं नासिकेतउ
वाच एवंकथयतस्तत्रनारदस्ययमेनहि आगच्छन्तिविमानानि
दृश्यन्तेसहस्रशः मेघगंभीरनिर्घोषैःललितान्यविहारतः २
क्लिवेदानिनादैश्चध्वजैःमालाकुलानिच मुक्ताजालविचित्राणि
श्चघण्टास्वरोगाणिः १९ नानाविधानिवादीतवीणावीणामनोह
राः ऐरावतसमारूढोदेवराजःपुरस्थितः निर्गतोवायुवेगेनय
मस्यायतनंतदा धर्मराजोमहातेजाःसर्वरंचमसवेश्मनि प्रवि
ष्टोभयसंत्रस्तःक्षणान्नाश्रुदिशोदश तेनात्मनाभयाविष्टाःसर्वेकिं
करधर्मिणः अहमेकःस्थितस्तत्रविस्मयाविष्टमानसः किंचित
कारणंयेनधर्मराजोबिभेतियत् माबेयंमुनिशार्दूलविविंतसज
गतःपतेः यतस्तस्यगुनेसेवैरश्चवरांगनाः २० तेजोमयंविस्फु
लिंगज्वलंतंचदिशोदश पुनस्तत्रगतोधर्मभयभीतेनचेतसा २१
तथादृष्ट्वाधर्मराजेप्रोवाचमुनिपुंगवः नारदउवाच सर्वेत्वंहिम
हाराजबलवान्स्यपराक्रमः अप्सरोगतसाध्योगाःसर्वेतेवशवर्तिनः
त्रैलोक्यमखिलंचैतत्तवशासनसंस्थितं २२ सर्वेतेकोत्तकंजातं

६
श्रे॰
ना॰ पा॰
२२

नेहृदस्यविपश्यातेयं कस्मात्वंभयसंत्रस्तोवायुवेगेननिर्गतः नारदस्य
वचःश्रुत्वाधर्मराजोवचस्तदा यमउवाच शृणुत्वंमुनिश्रेष्ठवक्ष्मि
पापप्रणाशनं २१ श्रोतव्यंतेप्रयत्नेनधर्मशास्त्रविचारकं मर्त्यलोकेम
हातेजाःसमस्तोमुनिपुंगव जनकोनामविख्यातःश्रीमान्नृपतिस
त्तमः सत्यधर्मपरोनित्यंसुशान्तोविजितेन्द्रियः प्रजारक्षापरोनि
त्यंभयत्नोभयवत्सत्या करोतिस्मातनःक्रोधंप्रजानांसनराधिपः
रामस्यैवहितद्रात्मेलोकाधर्मपरायणाः बहुपुत्रफलान्विता।
बहुद्रव्यानवयेनवः दीर्घायुषःप्रजासर्वास्तस्यासमास्तिधर्मिणः
एवंविधंहितद्रात्मेनेशस्यमहात्मनः २० तस्यभार्यासमाख्या
तानाम्नासमवतीशुभा सर्वलक्षणसंपन्नासर्वधर्मपरायणा २
भर्तृदेवमतिसाध्वीनित्यंधर्मेदृढव्रता पतिव्रतापतिप्राणाभ
र्तृवाक्येसदारता एषस्वामिनिसाहृष्टादुःखितेचदुःखिता
परिवारेसमस्तेचपुत्रकेभर्तरिभोजने एवंबहुगुणोपेतापत्नी
जनकभूपतेः जनकस्यप्रयातीवधर्मोदितुसमहायिनी २२वि
मानमारुह्ययातासमरावती शक्रादिदेवतैःसर्वैःवंदिता
सामहात्मभिः २४ ततिंकरोतिसततंस्वयंतस्याःप्रजापतिः
सानानारथ्यमारुह्यान्त्यगीतादिभाविता अप्सरोगणरूपेण।
स्थितस्तेनभयात्कालः शृंखलेरगनाहतः सायातिचनिवर्तिता २
नासिकेतउवाच एवंकथयतस्तस्यनारदस्ययमस्यच ततस्ते
वाराणाहत्वाधर्मनेताकाविरोधिताः २८ प्रणिपत्यानवन्सर्वे

यमिराज्ञा तत:स्थिता: हताउग्र: कथ्यमस्तकं शान्तिं वैवस्वत
विद्यमहे पापकेषु समुद्देश्यविरुद्धाचारकारिषु ४८ अथ्यधर्मोत्र
वीहाकं हन्तालोशान्तिकारणं माविलं वैवक्रूरषं पापिनां ताडने
मदा नाडयन्ति स्मते पापात्रि:शेकाले च किंकरा: मुद्गरैर्निशितै
र्दंडैश्शक्तिकुंतैश्च यष्टिभि: विकृष्यंति च पापानां यमदूता महाबला:
पावेनो पापिनो भीता दक्षिणस्यां ततो दिशि एवं दृष्ट्वा मया तत्र।
ब्रह्माद्या: स्वामिपातका: यानि वैतरणीं घोरां भयदामति दुर्गमां ४८
तत्रा निमज्जयित:पापा: पिबंति किलशोणितं मांसमेद्वपिपासश्च
हंती पापकर्मिणां महाघोराति गंभीरां तोडुर्निरीक्ष्यां भयावहां कृमि
युः कलसं कीर्णां बहुव्यालिकशीर्षिणां महाघोराति विपुलासेवि
ताकुलपत्रेश: तन्मध्ये पतिता पापास्तेषां त्राता न विद्यते ४९ दुर्ग
मार्गे यमहाघोरे दुर्निरीक्ष्ये भयंकरे तस्माद्दर्शनमात्रेण पापा: स्वर्ग
नेवेष्टता: नापरं दृश्यते तत्र तु स्तरोति भयंकर: आवर्त्तेन नसंता:
हस्तै: पाताले यंति पापिन: छत्रेति हेति पाताले तरणाद:पतिव
तिन: पापिनां कारणं याचश्च वेश्यागणं तवाहिनी ५० पुण्यात्मान
स्वपरंपतिमभ्यारणप्रवाहिनी गोदानं ये प्रकुर्वंति पारं गच्छन्तिते
त्तरणात येवात्रमति निषिमध्यमपानोमयदास्तथा दानान्यत्रानि
गच्छेति लंघति ये महानदा परस्त्रीगामिनो ये च परद्रव्यापहारका:
तेन नदीमध्यगा: पापा: भवंति ते सर्वेच्छिन्निके: तत्कारदारसनाहरणो
दहिप्रियवादिन: दंति कालो मसंयुक्ता प्रयास्थामि निष्ठिता:

विद्यासङ्ग्राकृतात्मा स्वस्यापकारपरायणाः आत्मधर्मपरित्यागपरध
र्मपरायणाः क्लीववृत्तिपराभूताः परिवादरताः सदा व्रतभंगकरा
ये च आत्मनो लिंगधारिणः वैतरण्यां चिरं कालं पात्यंते पापिनो
नराः १७ इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे समदशोऽध्यायः १ नासिकेत उवा
च पुनस्त्वाहं प्रवक्ष्यामि जन्मयेन शुभाशुभे तन्त्रायमपि केकर्मसा
दाहृहरतः शुचिः मनमेवायत्तमेव मानवे भवेत्सुनः चतुराशीति
लक्षाणि जीवानामपि संख्यया २ योनीः सर्वाः परिभ्रम्य ततो यान्ति म
नुष्यतां अत्यपापी नरो याति कथंचिन्मानुषीं तनुं निर्दयं वेशाशुस्थि
त्वा सर्व प्राणुः समापयेत् पुनस्तेनैव दुःखेन भ्रमंते तासु जन्मनि ४
गोघ्नश्चैव भवेत्सर्वं वेश्यालवे भवेद्धरि दुष्टयोनिषु जायंते योनिरो
गेणपीड्यते शृतनस्य करायेव गुरुभार्यां भविष्यति स्वेच्छया भज
ते वापः सर्वयोनिषु जायते ५ स्त्रीघाती गर्भघाती च शुलिंदो जाय
ते नरः परस्त्रीरतिसंतोषी सूकरो भवेत्सुनः ब्राह्मणो वेदविक्री
ता शूद्रयोनिषु जायते विद्यासमित्रघाती च पापयोनिषु जायते ८
भामते भगिनीं यस्तु कामतः क्रीडां करोति यः पांडुरोगी भवेन्मूको नर
घदसदा भवेत् कन्याघाती महापापः सर्वयोनिषु जायते ततः पा
पतं यथा याति एकमन्यकरोति च ९ एवं दोषप्रभावेन दरिद्रश्च कुरु
पता सदाकामी भवेद्यस्तु चरकत्वे भवेन्नहि यच्छकेदो भवेद्यस्तु।
कृमियोनिषु जायते वस्त्रचौरापरद्रव्यीरजको भवन्ति नरः १२ रत्नहा
रो वैदुष्टः फलेकडुकराह्वाभिः स्वामिघाती महापापः पाषाणकीट

कोभवेत् १६ धनहारीत्वपवयिरः श्मशाने गृध्रतां व्रजेत् गृध्रो मृत्वा
वशं याति मार्जारो भवते नरः प्रजाहीनमसंकेतोकुक्कलास्तापिनिः
क्षिपेत् सत्रग्राही ग्रामे धेनुकीटको भवति पुनः १७ कर्पासासनको
साश्चवस्त्रवल्कदानाश्रये उपानत्करपाठेच मत्स्योपि जलवासिनः
हतहारी भवेत्कश्चीत स्मितवृष्टकृमिर्भवेत् मांसहारी पिशाचो भुक्त
नहारी च तमकः तैलहारी भवेत्तैली तिलहारी च गर्दभः गंधपुष्पा
पहारी च श्वखड्गो विजायते १८ दुर्गहारी चक—वेजायते जलवा
सिनः श्मसत्रकृतेपापे सप्तजन्मानि यको भवेत् ततः पापासरित्रंश्रेष्ठो
लोमशो भवते पुनः नरो वक्रचित्तो यानकुलो भवते किल २०
परद्वेषकरा रत्रीजे नीका जायते चिरं प्रकृते वैष्णवे देवे च भंजते ये
हिनाचत वृथा चैतेन पाकेन काकयोनिषु जायते पश्चात्तापी
कृतेदाने कोकिलो जायते वने २२ स्वपितामातरद्रोहिनकुलो जाय
ते नरः आकाशशयने यास्ती सौभाग्यवर्धिका पुनः शंकानामानि
स्वपितिमातयेनरकं व्रजेत् ततः कर्मत्वयैतानां भवते नामसूक
री २४ योपितां जरशाकानां नरका यमकिंकरा सर्वतैलोहपरिधं
त्तिरं तिस्मरमंदिरे स्त्रियः कामेच स्पर्शांति द्वारस्यं गच्छेन्नोचसेवया रा
मानां बहुदंडे च यमया भोगसंयमात् यस्त—द्रेयते फलहारी
भवेद्दिशोकं नरः सवजायते छंदोहारी नग्रहारी चंदावादकजायते
शास्त्रवीराननेरायलग्नं नायोनिषु जायते पयोभ्यामग्नि विप्रो वक्र
ष्टांगे तु जायते सुरापानकरो विप्रः पुनां योनिषु जायते २८

परवस्त्रहराये च सर्वभक्ष्याश्च ये नराः सृगालयोनिं गच्छन्ते काकयो।
निमनेकधा मंत्रहीना द्विजाः केचिद्दीक्षितादयुर्द्विजोत्तमाः तेन दोषे
णते विप्रा मार्जारत्वं नियोजिताः ३० वाचाय यथा नित्यानं कर्मणा न्मे
यवादित्ते स्रांणन दत्तं संप्रकमिहलोके परत्र च छेदये यस्तु वृक्षाणि
पुष्पितानि फलानि च मामको भवितास्मत्पकाक्ष्याऽभवति कुक्कुटः ३२
स्वगोत्रेषोपपन्नानां स्वगोत्रे रमते स्त्रियं तेस्ययोनिषु जायंते यावच्चंद्र
दिवाकरौ यो मात्रा पितृपुत्रेष्वपि धर्मशास्त्रकथांऽजनः तेन गर्भोहि नश्यप
ति यावद्योनिःसहस्रशः ३४ एकाकी भिक्ष्यमश्नाति परिवारं विनान
रः मध्यदेशे भवेत्सर्पोऽशुष्ककोटरवासिनः नाराध्य शिवलिंगं च ब्र
ह्मविष्णू नानरः मरुदेशे भवेत्सर्पः शुष्ककोटरजायते ३६ नाराध्य
शिवलिंगं च ब्रह्मविष्णू द्विजोत्तमः न देवाः पूजिता येन न तीर्थं गम
नं कृतं न दत्तं नैव तत्र भवन्ददं ते शुरुवास्तर्ण आलस्येन गतं चाप्येव
के यतनं भुवं ३८ देवार्चनेरता ये च तीर्थस्नानरतास्तथा ये सम्यग्धर्मरता
वत्सयः संयमसंयुताः ते नराः सप्तजन्मसु स्वर्गे क्रीडंत्यमराचंनी एवं
दंभयानेत्रगान्नैव द्विजोत्तमाः ४० ममता वत्स पुत्रमंत्रे चित्रगुप्तस्य
कौतुकं लिखितं शुभं कर्माणि मर्त्यलोके प्रजायते अग्रमशृणुतभो।
विप्रा धर्मराजसभांतरे नारदेन नदा पृष्टो धर्मराजोऽप्यदब्रवीत् ४२ ना
रद उवाच एकाग्रमितो महात्मनः सर्वपुत्र यदा वत्स मातेत्र ते नसेका।
शारदीयमतिशोभनं हेमाधिकलन्नसंसंहित्र पवांश्च महायुतिः किम
र्थनेम हावाहो स्वर्गं कृत्स्नं ज्ञात्वा प्रभो ४४ धर्मराज उवाच महाज्ञतपा

विप्रर्षितत्क्रोधोजितेन्द्रियः शिवभक्तास्तथाकृष्णशिवमंत्रेणदीक्षिताः ४
श्रुतिस्मृतिनिरताज्ञानिमहात्मानोमहातपाः विष्णुस्मरणशीलाश्चदृश्यन्ते
तेनतपस्विनः येषांतेजोमहातीव्रंदृश्यंचैवतमन्मावं तेननारदकृष्णासे
नतुःकवचरक्षिते ४७ नेत्रसाध्यामयासम्यक्दृष्टमेतेविस्मि ति नारद
सहितोधर्मोभाष्यमाणोमयासह धर्मराजनरव्याघ्रराजसिंहासने।
स्थितः वैशंपायनउवाच जन्मेजयनरश्रेष्ठ इतिएवमनुष्ठितं इदंतेक
थितंगुह्यंनासिकेतकथानकं यःशृणोतिमहाबाहोश्रद्धयाभक्तिमान्नरः
सर्वैःपापैःप्रमुच्यतेनात्रसंशयः प्रायश्चित्तसहस्रेषुशुद्धोभवति
तत्क्षणात् संवत्सरशतेनापि यत्पापंचवदत्याकृतं मुच्यतेनात्रसंदेहो ना।
सिकेतकथाश्रुतं ५२ श्रुत्वादिविगमिष्यतियमंचैवनपश्यति उद्दाल।
कस्यतोवाक्यंपापहृच्छृणुयान्नरः श्रुत्वाग्रन्थंनारदेवेलोकंपठन्मोक्षमवाप्नु
यात् यःशृणोतिनरोनित्यंश्रद्धयाविनयान्वितः सगच्छेत्परमंस्थानंयत्र
गत्वानशोचति शृणुत्वंचकथांदिव्यांसर्वपापप्रणाशिनीं ५५ ज्ञान।
विज्ञानसंपन्नःसततंनिश्चिरमात्मजं इयंकथानसंस्मृत्यकृष्णद्वैपायनेनकृ
ता जन्मेजयायकथितंकुशलंसर्वमात्मनितत् पितुःशापानुसारेणच
नोसौधर्मवेश्मनि जलेनैवागमत्तत्रयत्रस्थोपितृमातरः वंदनाञ्चैव
मस्कारंकृत्वाचोद्दालकंमुनिं ५८ गंगायैचनमस्कृत्वाततःकथितवचः
नासिकेतउवाच यमलोकंमयादृष्टंतत्रहीरेषुनिर्मितं तत्सर्वंवर्णयिष्या
मिशृणुत्वंब्रह्मवादिनः उद्दालकोमहाप्राज्ञश्चेदंवचनमब्रवीत् स्थिरा
भवतुमेमानारदसूत्रांघोरकारिणी ५० तवप्रसादादागच्छेयमलोके

६
ब्र.
ना. पा.
३०

30

विंयकथा नशृण्वंतेतेनपापेभ्योनतेषांपुण्यवर्द्धनं ९१ नास्तिकेतपुरा
णेयेनश्रुतंश्रद्धयानिवैः सपापात्मानोदुराचारोरौरवेवसतिध्रुवं ९ २
सव्रप्तिस्तौ महाप्राणातः सगुणात्मासबुद्धिमान् यःशृणोतिनरोभ
क्त्यासभवेत्स्वर्गभाजनं बालोयुवावावृद्धोपिदरिद्रोदुर्बलोपिवा पुरा
णज्ञः सदावंद्यः एतैश्चसकलादिभिः नीचबुद्धिंनकुर्यात्सपुराणज्ञे
कदाचन तेषामपिचसर्वेषांपुराणज्ञःपरोगुरुः भवकोटिसहस्रेषु
भूत्वाभूत्वावसीदति: योददाम्पुनर्हेतिंकोन्यस्तस्मात्परोगुरुः ९९
पुराणज्ञः शुचिर्दांतः शांतोविगतमत्सरः साधुःसकरुणोदारः सोव
देत्पुण्यपापयोः आसनेनसमारुह्य यदापौराणिकोद्विजः आस
माप्तेप्रसंगात्प्रसनमस्कुर्यात्तेवकस्यचित् ९८ प्रभक्तायेकथांपुण्यांशृण्व
तिमनुजाधमाः तेषांपुण्यफलंनास्तिदुःखंचस्याज्जन्मजन्मनि पुराणं
येनमस्कृत्यनोपलायोतुपासनैः शृण्वंतिचकथांभक्त्यादरिद्राःस्युश्च
पापिनः १० कथायांकीर्त्यमानायांयेगच्छंतिमतोनरः भोगांतरप्रण
श्यंतितेषांनश्यंतिसंपदः सोष्णीषमस्तकायेचकायांशृण्वंतिपावनीं
तेबालकाः प्रजायंतेपापिनोमनुजाधमाः १२ तांबूलंभक्षयंतोयेका
थांशृण्वंतिपावनीं — भिः स्वविष्ठांखादयंत्येतान्नरकेयमकिंकराः येचतुंगा
सनारूढाः कथांशृण्वंतिदांभिकाः अक्षय्यान्नरकान्भुक्त्वातेभवंतिचवा
यसाः १४ येचातिवासनारूढाःपुण्यंवापापमप्यसंगताः शृण्वंतिसत्कथां
तेवैभवंत्यर्जुनपादपाः असंप्रणम्यशृण्वंतोविषवृक्षाभवंतिते क
थांशयानाःशृण्वंतोभवंत्यजगरानराः १६ यःशृणोतिकथांवक्तुः

समानासनमास्थितः गुरुतल्पसमंपापंसंप्राप्यनरकंव्रजेत् ११
नवेदंतिपुराणंलेकथेयापापापहारिणी नैवेजन्मशतैर्मर्त्याः पुन
कालेभवेतिच कथायांवर्तमानायांयेवदंतिहृदन्तरे तेगर्दभाःप्रा
जायंतेपुनश्चकृकलासताः १२ परंकरापियेपुण्यांनशृण्वंतिक
थांनराः तेभुक्त्वानरकान्घोरान्भवंतिवस्तूकराः १३ येकथामनुमो
दंतेकीर्त्यमानांनरोत्तमाः येशृण्वंतापितेयांतिशाश्वतंपरमंपदं १४
कथायांकीर्त्यमानायांविघ्नंकुर्वंतियेनराः कोट्यब्दंनरकान्भुक्त्वा
भवंतिग्रामसूकराः येश्रावयंतिमनुजान्पुण्यांपौराणिकींकथां
कल्पकोटिशतंसाग्रंतिष्ठंतिब्रह्मणःपदे आसनार्थंप्रयच्छंतिपुरा
णज्ञस्ययेनराः कंबलाजिनवासांसिमंचफलकमेवच १५ स्वर्गे
लोकेसमासाद्यभुक्त्वाभोगान्यथेप्सितान् स्थित्वाब्रह्मादिलोकेषु
पदंयांतिनिरामयं पुराणज्ञायप्रयच्छंतियेसूत्रंवसनंनवं भोगिनो
ज्ञानसंपन्नास्तेभवंतिभवेभवे येमहापातकैर्युक्ताउपपातकिन
श्चये पुराणश्रवणादेवतेयांतिपरमंपदं १६ सत्यंब्रवीमिपरलो
कहितंब्रवीमिसारंब्रवीम्युपनिषद्धृदयंब्रवीमि संसारमंबा
नेनोःसरोपमोपारपरंव्रजनयोस्त्वसेवा १७ विप्रायदीयमानेतु
योविघ्नंकुरुतेनरः सयातिब्रह्महत्यानांसहस्राणिसमश्नुते १८
प्रपद्दत्वापरस्यार्थेयःपरेभ्यःप्रयच्छति सयातिनरकंघोरान्भुक्त्वा
चजन्मकोटिभिः १९ देवद्रव्यापहर्तायोगुरुद्रव्यापहारकः ब्रह्म
हत्यासमंपापंतस्यभुंक्तेनराः २० विप्राःकथंतयाःपुनानोद

८
ब्र०
पा० ना०
३१

31

दातिनराधमः नसकरौणुपात्मेतेनमायः कौलसंचय १२ नता
स्वतेशुक्तिरिषुतैलमन्तु मुलेने १३ यैतैलेनतम्मातिक्रंभीपाके
प्रपच्यते ग्रहानांकोटिपर्यंतैलवनेषुजेतेहिते नरमुकल्पपर्य
तेषुरौरवेषुजेतेहिनाः १४ युगांतरौरवेपश्चान्मतैलेननोजले ब्रा
ह्मणान्येनिरोतेतेकोपहस्थान्नराधमाः नमत्स्वीमयस्त्रतेतेषा
वत्तुषिंजेने उपवासदिनेश्रामेदंतधावनकृन्नराः महोरेनरके
पातिस्यातुमजातलभेजने ग्रयोनोचविनोदायपशुयोनौचयोनरः
मिकुरेनामहापापीरेनाभोजनमाशुयात् ब्रह्महत्यादिपापानां
कथंचिन्नःकृतिर्भवेत् वासाणांदेहिपरस्य निष्कृतिर्नास्तिकर्ह
चित् विश्वासघातकानां च कृतघ्नानां नरेश्वर १६ शूद्रस्त्रीसंगि
नां चैव निष्कृतिर्नास्तिकर्हिचित् शूद्रान्नपुष्टदेहानां कृतघ्नानां नरे
श्वर १७ शूद्रस्त्रीसंगिनां चैव वेदनिंदारतात्मनां गुरुनिंदापराणां
चैव निष्कृतिर्नैव विद्यते शिवनिंदापराणां च विष्णुनिंदापरात्मनां
नो सत्कथानिंदकानां च नेहामुत्र च निष्कृतिः ज्ञानतो ज्ञानतो वा
पि हिंसानां दोहालयं विशेत् तानां चैव निष्कृतिर्नास्ति शास्त्राणामे
धनिनिक्रियः २ वोद्दायांस्तेउनः प्राकायतो चैव वेदनिंदकाः त्रपुक
स्यापिहरणं पयसश्चंदनस्य वा ४ कर्पूरस्यापिहरणं स्वर्णस्तेय
समं स्मृते नाम्रायसश्चकांस्यानां मास्यस्य च मपोस्तेयाः स्तेयंस
गंधद्रव्यानां हेमस्तेयसमं स्मृते रसद्रव्यापहरणं धान्यानां हरा
णानष्या ८ कदलीहरणं चैव स्वर्णस्तेयसमं स्मृतं मणिनीगम

१०

नैवैवभुञ्जस्त्रीगमनंतथा १ रजस्वलाभिगमनं ग्रहणंतस्यसमंसस्व
ने अकालकर्मकरणं अगीगमनमेवच वेदश्रद्धाविहीनत्वंतुकृ
तस्यगसंसमसं परोपकारनिरताः परद्रव्यपराङ्मुखाः नपुंसकः
परस्त्रीषुतेवैभागवताः स्मृता तल्लक्षणासनरताः सदानामपरायणा ःं१०
गोरक्षणरतायेचतेवैभागवताः स्मृता प्रतिग्रहविहीनायेपरान्नवि
मुखास्तथा लोकानुग्रहशीलायेतेवैभागवताः स्मृताः परोपताप
विमुखाः शिवार्चनपरायणाः सत्कथाश्रवणासक्तास्तेवैभागव
ताः स्मृताः सर्वभूतेषुयः पश्येद्भगवद्भावमात्मनः १६ भूतानिभग
वत्यात्मन्येषभागवतोत्तम ईश्वरेतदधीनेषुबालिशेषुद्विषत्सुच
प्रेममैत्रीकृपोपेक्षायः करोतिसमध्यमः अर्चायामेवहरयेपूजां
यः श्रद्धयेहते नतद्भक्तेषुचान्येषुसभक्तः प्राकृतः स्मृतः गृहीत्वा
पीन्द्रियैरर्थान्योनद्वेष्टिनहृष्यति १९ विष्णोर्मायामिदंपश्यन्सवै
भागवतोत्तमः देहेन्द्रियप्राणमनोधियांयोजन्माप्ययक्षुद्भयतर्ष
कृच्छ्रैः संसारधर्मैरविमुह्यमानः स्मृत्याहरेर्भागवतप्रधानः १२
नयस्यजन्मकर्मभ्यांनवर्णाश्रमजातिभिः सज्जतेऽस्मिन्नहंभावो
देहेवैसहरेः प्रियः १९ नयस्यस्वः परइतिवित्तेष्वात्मनिवाभिदा
सर्वभूतसमः शान्तः सवैभागवतोत्तमः २० त्रिभुवनविभवहेतवेऽप्य
कुण्ठस्मृतिरजितात्मसुरादिभिर्विमृग्यात् नचलतिभगवत्पदारवि
न्दाल्लवनिमिषार्धमपियः सवैष्णवाग्र्यः २१ भगवतउरुविक्रमाङ्घ्रि—
शाखानखमणिचन्द्रिकयानिरस्ततापे हृदिकथमुपसीदतांपुनः।

९
ब्र॰
ना॰ पा॰
३२

सप्तमवतिवंशस्थोऽस्तिनेकमापः २२ विसृजति हृदयं न यस्य साक्षा
द्धरिरवशाभिहितोऽप्यघौघनाशः प्रणयरसनया धृताङ्घ्रिपद्मः स भ
वति भगवतप्रधान उक्तः १२४ इति श्रीब्रह्मांडपुराणे नासिकेतू
पाख्याने भागवतधर्मनिरूपणं अष्टादशोऽध्यायः १८ समाप्तम्
सं १९५८ श्रा॰ शु॰ ११ आदितवार

32

त्रं॰
पु॰
१

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ श्रीसरस्वत्यै नमः ॐ चतु
र्भुजे चंद्रकलावतंसे कुचोन्नते कुंकुमरागशोणे पु
उलपाशांकुशपुष्पबाणहस्ते जगदेकमातः १
श्रीप्रस्तनःश्रेयसे नित्यं वल्लवांगसुंदरं यतस्फु
तीयो विद्वघांतरीयल्लपरं महः २ अगस्त्यो नाम दे
वर्षिर्वेदवेदांगपारगः सर्वसिद्धांतसारज्ञो ब्रह्मा
नंदरसात्मकः ३ चचाराद्भुतहेतूनि तीर्थान्यायत
नानि च शैलारण्यापगान्सुग्रामान्सर्वान्जनपदान
पि ४ तेषु तेषु विलासान्जंतून्ज्ञानतिमिराहतान् शि
श्नोदरपरान्दृष्ट्वा चिंतयामास तान्प्रति ५ तस्य चिंतय
मानस्य चरतो वसुधामिमां प्राप्तमासीन्महापुण्यं
कांचीनगरमुत्तमं ६ तत्र वारणशैलेंद्रमेकाम्रनि
लयं शिवं कामाक्षीं कलिदोषघ्नीं समभ्यर्च्य यथात्मवा
न् ७ लोकहेतोरथाद्यस्य चिंतयामास धीमतः चिर
कालेन तपसा तोषितो भूज्जनार्दनः हयग्रीवानतु
हूलासातात्विन्मात्रविग्रहो शंखचक्राक्षवलयपु
स्तकोज्वलबाहुकः ८ पूरयित्री जगत्कृत्स्नं प्रभया
देहजातया प्रादुर्बभूव पुरतो मुनेरमिततेजसः ९
तं दृष्ट्वानेदमभितः प्रणम्य च मुहुर्मुहुः विनयाव
नतो भूत्वा संतुष्टाव जगत्पतिं १० अथोवाच जगत्पा

यस्त्वष्टास्मितपसानव वरंवरयभद्रंतेभविता
भूस्तवरोत्तम इतिपृष्टोभगवताप्रोवाचमुनिसत्तमः
यदितुष्टोसिभगवन्इमेयामरजेनवः ११ केनोपा
येनमुक्ताःस्युरेतन्मेवक्तुमर्हसि इतिपृष्टोद्विजेना
हंदेवदेवोजनार्दनः १४ एवमेवतुरागग्रस्ताःसिवेत
कथितोमम अयमेवकृतःप्रश्नोब्रह्मणानततःपरं १५
कृतोरुद्रेणममापश्चाद्भवताननततःपरं भवद्भिःसर्व
लोकानांगुरुभूतैर्महात्मभिः ममोपदेशोलोकेषु
प्रथितोस्तुवरान्मम १६ अहमादिर्हिभूतानांमादि
कर्तास्वयंप्रभुः सृष्टिस्थितिलयानांतुसर्वेषामपिकारकः १७
त्रिमूर्तिस्त्रिगुणातीतोगुणहीनोगुणाश्रयः इच्छाविग्र
हीभूतात्माप्रधानपुरुषात्मकः १८ एवंभूतस्यमेत्व
स्मिन्त्रिजगद्रूपधारिणः द्विधाकृतमभूद्रूपंप्रधान
पुरुषात्मकं १९ ममप्रधानंयद्रूपंसर्वलोकगुणात्म
कं अपरंयद्गुणातीतंपरात्परतरंमहत् २० एकमेव
तयोर्ज्ञात्वामुच्यतेतेउभेकिमु तपोभिश्चिरकालोत्थै
र्मेस्वनियमैरपि २१ सांगैर्ऽङ्गकर्मनोपानिषु क्रिया
योनलभ्यते यद्रूपंयद्गुणाणुतेनतद्गुणेकोनलभ्यते २२
अन्यत्सर्वंजगद्रूपंकर्मभोगपरात्मकं कर्मभिर्ल
भ्यतेतत्तुनत्यागेनापिलभ्यते २३ उभेकरस्तुतयोरात्मा

गास्मकौलेरपिनापरः अनपार्थंचसङ्गमंसदसत्कर्म
गोचरं २४ आत्मस्थेनगुणेनैवसन्तावाप्यसन्तापिवा
आत्मिकौनैवयज्ञानेनसर्वसिद्धिप्रदायके २५ वर्णाश्रम
विहीनानांपापिष्ठानांत्वणामपि यद्रूपध्यानमात्रेणड
कृतेस्सकृतायते २६ येचयेतिपरांशक्तिंविधिनाविधि
नापिवा तेनसंसारिणोनूनंमुक्तापवनसंशयः २७ शि
वोवायोसमाराध्यध्यानेयोगावलेनच ईश्वरःसर्वसिद्धी
नामर्द्धनारीश्वरोभवत् २८ अस्येगजमुखोदेवासिद्धास
ध्यानेनैवभवात् तस्मादशेषलोकानांविघ्नराजयतेवि
ना २९ नसोभोगापवर्गौतेयागापथ्येनक्वचित तललना
त्वद्धतत्राणात्तयाजोतत्रतेहकः नदात्मकोनकर्म्माणि
कुर्वन्सिद्धिमवाप्स्यति एतद्रहस्यमाख्यातंसर्वेषांहि
तकाम्यया ३१ संतुष्टेनैवतपसाभवतास्तुतिसत्तम
देवास्त्रमुनयःसिद्धाश्चतुष्वाश्चितेनरे ३२ तन्मुखो
भाजतोलब्धासिद्धियोत्तपराण्मरो इतितस्यवचःश्रु
त्वाहयग्रीवस्यशार्ङ्गिणः प्रणिपत्यपुनर्वाक्यमुवाच
मधुसूदने भगवन्कीदृशंरूपंभवतायसरोदिते ३४
किंविहारंकिंप्रभावमेतन्मेवक्तुमर्हसि हयग्रीवउ
वाच परोपराभूतादेवौषहयग्रीवोममापरः ३५ आत
मिकसिद्धयनन्तत्वैवक्तुमर्हति इमादिष्टपतनगाना॰

योऽहयग्रीवो तपोधने ३८ पुरतः कुंभजातस्य मुनेरं
तरधीयत ततस्तु विस्मयाविष्टो हृष्टरोमा तपोधनः ३
हयग्रीवं गणं तु विनाम्याश्रमे प्रत्यपूजयत ३९ इति श्रीब्र
ह्माण्डे उत्तरखण्डे हयग्रीवागस्त्यसंवादे ललितोपाख्या
नेऽगस्तितीर्थयात्राजनाविर्भावो नाम प्रथमोऽध्यायः १
अथोपवेशयित्वैनमासने परमाद्भुते हयाननस्तुपाग
स्यग्रगस्त्यो वाक्यमब्रवीत् १ भगवन्सर्वधर्मज्ञ सर्ववि
ज्ञानवित्तम लोकाभ्युदयहेतुर्हि दर्शनं हि भवादृशां
२ आविर्भावं महादेव्यास्तस्या रूपाणि नामानि च विहारा
णि च मुख्यानि तानि विस्तरतो वद ३ हयग्रीव उवाच अ
नादिरखिलाधारा सदसत्कर्मरूपिणी ध्यानैकदृश्या
ज्ञानाङ्गी विद्याङ्गी हृदयास्पदा ४ आत्मैकाग्र्यक्रिमाया
निर्विशात्वष्ठाने गौरवात् आदौ प्रादुरभूच्छक्तिः ब्रह्मणो
ध्यानयोगतः ५ प्रकृतिर्नाम सा ख्याता देवानामिष्टसि
द्धिदा द्वितीयमुदभूद्रूपं प्रवृत्तेऽमृतमन्थने ६ सर्वसंमो
हजनकमवाङ्मनसगोचरं यद्दर्शनादभूद्देवः सर्व
ज्ञोऽपि विमोहितः ७ विसृज्य पार्वतीं शीघ्रं तया रुद्रो
ऽप्यनुद्रुतः तस्यां वै जनयामास शास्तारं स्मरार्दनं ८
अगस्त्य उवाच कथं वै सर्वभूतेशो वशी मन्मथशास
नः अहीविमोहितो देव्या जनयामास चात्मजं १ हयग्री

ब्र· पु· ३

वउवाच पुरामरपुराधीशो विजयश्रीसमृद्धिमान् चेलो
कयालयामास सदेवासुरमानुषं १९ कैलासशिखराका
रागेन्द्रमधिरूढवान्सः चचाराखिललोकेषु पूज्यमानो
ऽखिलैरपि २१ तत्रमत्तं विदित्वा तं भवानीपतिरव्ययः
उर्वीमसमथाहूय प्रजिगाय तदंतिके २२ खेटाजिनध
रोदंडी धूलीधूसरविग्रहः उन्मत्तरूपधारी च ययौ वि
घायराधना २३ यतस्मिन्नंतरे काले काचिद्दिव्यायरा
गना यदृच्छयागता तत्र स्फुरत्स्थारूढतराकृतिः २४
चिरकालेन तपसा तोषयित्वा पराविका तन्मम र्पित
माल्यं चलत्याशं तत्रष्टमानसा २५ तांदृष्ट्वा स्रगाशावारी
मुवाच मुनिपुंगवः कुत्रवागम्यते भीरो कृतेनालमभि
दंतया २६ प्रणम्य सा महात्मानमुवाच विनयान्विता
चिरेण तपसा ब्रह्मन्देव्या दत्तं प्रसन्नया २७ तच्छ्रुत्वा वच
नं तस्याः सोऽपृच्छन्माल्यमुत्तमं दृष्टमात्रेण सा तुष्टाद
दौ तस्मै महात्मने २८ कराभ्यां तत्समादाय कृत्वार्घ्यो
मौलितस्करे दधौ स्वशिरसा भक्त्या तामुवाचातिहर्षितः
२९ त्रमीदीनामलभ्यं यत्नलब्धं भाग्यतो मया भक्तिरत्नप
दांभोजे देव्यास्तवसमुत्तला ३० भविष्यत्योभनाकाराया
स्यागाते ३१ ...

विधाय स्व वपुर्हस्तान्मतिर्जग्राह वल्कलं २२ दिव्यस्र
ग्लेपांश्च दिव्यान्याभरणानि च क्वचिदुद्यानके क्वचिज्ज
ल्लिने क्वचिज्जायने क्वचिद्वसन् २३ स्वेच्छाविहारी स
मुनिः पर्यायत्रिपुरे दरः स्वकरस्थां गतो मालो शक्रा
यदत्तो मुनिः २४ तां गृहीत्वा गजस्कंधे स्थापयामा
स देवराट् गजस्तु तां गृहीत्वाथ प्रेषयामास भूतले
२५ तां दृष्ट्वा प्रेषितां मालां क्रुद्धः क्रोधेन तापसः उवा
च तं हन्तां मालां शिरसा पिमया पिता २६ मयादत्ताप्र
तां यात्वं ब्रह्मर्षिः पूज्यते हि सा त्रैलोक्यैश्वर्यमत्तेन भव
ता वमानिता २७ त्वया यच्छ्रावमितं लोके सदेवासुरमा
नुषे श्रेणाभिनमनेजस्के ममशापाद्विनश्यति २८ इ
ति शप्त्वा विनीतेन तेन संपूजितापि सः तूष्णीमेव य
यौ ब्रह्मन्माविकोपमेत्य स्मरन् २९ विजयश्रीस्तत
स्तस्यैदेन्यमुन्मूलमलवगात् निःश्रीर्विप्रपुरुषं वा
सुदेवमथात्वगात् ३० इंद्रोपि स्वपुरं गत्वा सर्वैर्देव
समाहूताः विषण्णचेता निःश्रीकः चिंतयामास देवरा
ट् ३१ अथामरपुरे दृष्ट्वा निमित्तान्यशुभानि च बृहस्प
तिं समाहूय वाक्यमेतदुवाच ह ३२ भगवन्सर्वधर्मज्ञ
त्रिकालज्ञानकोविद दृश्यन्ते दृष्टपूर्वाणि निमित्ता-
न्यशुभानि तः ३३ किंफलानि च मानि मे तस्य कपापो वा पकीर्

ब्र· पु· ५

याः इति निशम्य वचनं शक्रनाथो देवैः सह बृहस्पतिः ४४ प्रत्युवा
च ततो वाक्यं धर्म्मार्थसहितं शुभं कृतस्य कर्म्मणो रा
जन् फलं कोटिशतैरपि ४५ प्रायश्चित्तोपभोगाभ्यां वि
नाशो न जायते ४६ इन्द्र उवाच कर्म्म वा कीदृशं त
स्मात् प्रायश्चित्तं च कीदृशं तत्सर्वं श्रोतुमिच्छामि तन्मे वि
स्तरतो वद ४७ बृहस्पतिरुवाच हन्त ते कथयिष्यामि
यानमस्यागतारतिः कर्म्म पंचविधं प्रोक्तं उत्कृष्टं तेयर
णीतले ४८ ब्रह्मक्षत्रियविट्शूद्रगोनरं गणरोत्कृकाः
चतुष्केसेउ आनाश्रुतिर्यप्यानि तथापराः ४९ अनु
ते च महत्स्ववशाने दश तथा दश दशापंचत्रिरेकार्द्ध
मानुपूर्व्याद्दये भवेत् ५० ब्रह्मतन्नविशोस्त्रीणां पु
कार्द्धपापमादिशेत् पितृमातृगुरुस्वामिमित्रपुत्राणां
नास्ति निष्कृतिः ५१ गुर्वाज्ञया हतेनेपादेन तदाज्ञालव
नेद्वैकं दशब्राह्मणाभ्यर्थमेकं देयाद्द्विजेन्द्रपः ५२
शतब्राह्मणाभ्यर्थे ब्राह्मणो ब्राह्मणेन वा पंचब्राह्म
र्थे विशा वा दद्यात्तथा तथाशान विशामर्थे द्विजमेकं
विदामर्थे वैश्यमेकं न दद्यात् ५३ वैश्यदशविशाम
न दद्यात् ५४ शूद्राणां तमसस्मार्थे दद्याद्ब्राह्मणेन वा
तद्धताई नवा वैश्यतउशाईनशूद्रकं वैश्यो चैव मित्राणां
मिश्रार्थेन त्रिपादकं शूद्रैकलत्रपुत्रार्थे स्वामार्थेन किंचन

आत्मानं हन्तुमारब्धं ब्राह्मणं क्षत्रियं विशं गां वा तस्करं गम
म्येवा हत्वा दोषैर्न लिप्यते ४७ आत्मदारात्मजभ्रातृवधू
नां वह्निनोत्तम क्रमाद्दशगुणो दोषो रक्षणे च तथा फले
४८ ध्रुवं द्विजश्रोत्रियवेदविद्वत्तो वेदान्तविद्द्विदां वि
नाशे एकद्विपंचदशतद्दशवाघुतेच लक्षं च वा निष्कृति
प्रवदेन्ति सन्तः ४९ तेषां च रक्षणविधौ च कृते च दाने
पूर्वादिकेनात्तरगुणं प्रवदेन्ति पुण्यं तेषां च दर्शनविधौ
नमने च कार्ये शुश्रूषणेपि चरतो सदशांशतेषां ५०
सिंहव्याघ्रमृगादीनि लोकहिंसाकराणि तु त्यो हत्वा
हुसततं देवार्थे ब्राह्मणार्थके ५१ आपत्स्वात्मार्थतो
वापि हत्वा मध्यानि भक्षयेत् नात्मार्थं पाचयेदन्नं नात्मा
र्थं पाचयेत्पशून् ५२ देवार्थे ब्राह्मणार्थे वा पचमानोप
लिप्यते पुराभगवती माया जगज्जीवनोऽसृजत् ५३
समजे सर्वदेवांश्च तथैवासुरमानुषान् तेषां संरक्ष
णार्थाय पशूनपि ससर्ज ह ५४ यज्ञांश्च तद्विधानानि
कृत्वा चैतान्ववाच ह यजध्वं पशुभिर्देवा विधिनानेन
मानवाः ५५ इष्टा निवः प्रदास्यन्ति त्विष्टाः स्ते यज्ञभाविताः
एवं प्रवर्तितं चक्रं नानुवर्तयतीह यः ५६ दरिद्रो नार
कश्चैव सभवेज्जन्मनि जन्मनि देवतार्थं च पित्रर्थं तथै
वाभ्यागते गुरौ ५७ महद्दाराममेवैव हन्यात्मध्याममू

म्रं॰
७॰
५

5

द्विजः श्रापन्नब्राह्मणो मांसं मेध्यमश्नन्न दोषभाक् ५८
विहितानि तु कार्याणि प्रतिषिद्धानि वर्जयेत् पुराभूद्योऽव
स्थस्य देवतानां महाक्रतौ ५९ ममायमिति देवानां कलहः
समजायत तदा विभज्य देवानामनुष्यां स्वपश्नन्नपि ६०
विभज्यैकैकशः प्रादाद्ब्रह्मा लोकपितामहः ततस्तप
रमा शक्तिर्भूतसंगसहायिनी ६१ कपिना भूतले ब्रह्म
तात्तु वाचनया चितः प्रादुर्भूतो समुद्रीस्य भूमौ नेदम
यान्वितः ६२ प्रांजलिः प्रणतः स्तुत्वा प्रसीदेति पुनः पुनः
प्रादुर्भूता यतोऽस्मि त्वं कृतार्थोऽस्मि पुरो मम ६३ त्वयैतद
खिलं कर्म निर्मितं स्वशुभाशुभं क्रतवः स्रुतयस्त्रैव
यैव प्रतिपादिताः ६४ त्वयैव कल्पिता यागाः सत्त्वा
त्वो नामहाक्रतौ यो विभक्तास्त्वपशवो देवानां परमेश्व
रि ६५ ते सर्वे तावकाः सन्तु भूतानामपि सत्सम्ये इमेत
वांतद्रूपे देवी प्रीता ब्रह्माननतः परं ६६ ततुके ते च वि
धिना चकार च महाक्रतून् यियाज परमा शक्तिहूता
मध्यामश्नन्नपि ६७ ततन्हि भागो वेदेषु प्रोक्तत्वादिह
नोदितः स्त्रियः शूद्रास्तथा मांसमादद्ब्राह्मणीं विना ६८
श्रापन्नब्राह्मणो वापि भक्षयेद्दैवतुष्टया शिवोद्भवमिदं
पिरमसर्थ्यं शिवतां गते ६९ रुद्रस्य स्वपशोर्नेहिंसा शिव
स्वशिवोऽहमस्मि ईशः सर्वजगत्कर्ता प्रभवः प्रलयस्तथा ७०

यतोविश्वाधिकोमन्त्रस्तेनरुद्रोसिवैपशोः अनेनंतव
गंगावागजोष्ट्रमहिषादिकं २१ आत्मार्थंवापरार्थंवा
हत्वादोषैर्नलिप्यते गजहारिष्टकरान्वापिनागांस्तुव
हिंसन्विकान् २२ एतन्मन्त्रस्यमहात्म्यंनाक्रियापफलम
भीप्सितो मन्त्रःसेकल्पसिद्धानांमहतोशिववर्चसां २३
पशुयज्ञेनवातेषामिष्टापूर्तिकरंभवेत् जपहोमार्च
नौयेस्तुतेषामिष्टंचसिध्यति २४ इतिश्रीब्रह्मांडोत्तरख
ण्डेहयग्रीवागस्त्यसंवादेललितोपाख्यानेहिंसाय
स्वरूपकथनंनामद्वितीयोध्यायः २ इन्द्रउवाच भग
वन्सर्वमाख्यातेहिंसायस्यतुलक्षणं लेयस्यलक्षणंकिं
वातन्मेविस्तरतोवद १ बृहस्पतिरुवाच पापानाम
धिकंपापंहननंजीवजातिनां एतस्मादधिकंपापंवि
श्वस्तेशरणंगते २ विश्वासस्यहतापापिष्ठंश्रूद्रेवाप्य
स्यजातिजे अतस्मादिकंपापंतस्मान्नास्त्यस्यनिष्कृतिः ३
ब्राह्मणस्यदरिद्रस्यकृच्छ्रार्जितधनस्यच बहुपुत्रक
लत्रस्यतेनजीवितुमिच्छता ४ तद्द्रव्यस्तेयदोषस्य
प्रायश्चित्तंनविद्यते विश्वस्तद्रव्यहरणंतस्मात्पापाधिक
मुच्यते ५ विश्वस्तेवाप्यविश्वस्तेनदरिद्रधनंहरेत् न
तोदेवद्विजातीनांहेमरत्नापहारकं ६ योहृत्वादवि
चारेणसोप्यमेध्यफलंलभेत् गुरुदेवद्विजसुहृत्पुत्र

स्नात्मसविष्णुच लेपादयः क्रमेणैव दशोत्तरयुगेण व
वै श्रवणानाम्नाद्विजाद्वैश्यात्क्षत्रियाद्ब्राह्मणादपि ८ दशो
त्तरयुगेणः पापैर्लिप्येत धनहारकः स्वैवैवो स्वहरेत्तोमत्
निहन्ता स्वशरीरतने ९ रहस्यानि रहस्यं च सर्वपापप्रणा
शने श्रूयतां कश्चित्तैरेजातो वङ्गाख्यो नाम चौरकः तस्मि
न्पुरवरे रम्ये सर्वैश्वर्यसमन्विताः सर्वे नीरोगिणो
जनाः सविनोदसदयान्विताः ११ सर्वैश्वर्यसमृद्धेऽस्मि
न्नगरे सततं तस्करः लोके लोकं क्रमेणैव बहुद्रव्यमपा
हरत् १२ तद्द्रव्याणि वटकूटाख्ये स्थापयामास लोभतः त
द्रोपनखिलाणां यत्तस्मिन्नगरे गते सति १३ किरातः कश्चि
दागमत्ताहृत्तत्र तद्देशाशतः जहारसविदितेऽनेन कष्ट
भारेवहत्यये ये १४ सोऽपि न छिलयामासामस्मिर्गिगृहेऽयग
त्नतः श्रुतमस्तत्स्वर्णं रयायाद्विप्राप्यिपयत्नस्या ये १५ एवं
वङ्गयने द्रव्याणि निखिलेषु महीतले किरातोऽप्यपरेद्देशा
प्यवभोभ्रदतः प्रियां १६ मयोकाधिस्माहृत्य गच्छ
तापश्यन्निर्जने लब्धं धनमिदं भीरुसमायत्स्वयता
र्थिनी १७ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्या विचार्याभ्यन्तरे ततः वि
नयतीततेवाकामिदेवचनमब्रवीत् १८ निःस्वस्य च
चेन विप्रोमामकानारदेह्युयः सोऽविलोकयमविप्रा
नवङ्गभागवतीभवेत् १९ धनवर्णापसनाद्धिस्वयं

वेद्राजवल्लभा किंत्वभिहेलेकि गतेवशैलेष्वंतिमाति
ने २० लक्ष्मीर्न तिष्ठति चिरं शापाद्वल्मीकजन्मनः तथा
पि वक्तृभागधानोत्तुणानामपि पात्रिणी २१ दृष्टपूर्वेत
तद्वाक्येन कदाचिद्वृथा भवेत् अथवात्मश्रयासेन ह
च्छाय लभ्यते धनम् २२ तदेव तिष्ठति चिरं मत्यकृच्छाति
कालतः स्वयमागतवित्ते तु धर्मार्थे विनियोजयेत् २३
कुरुक्षेत्रे तन्तस्मान्नवापीकूपादिकाः शुभाः इति तद्वच
नेक्ष्वाभावि भाग्यप्रचोदितः २४ बहूदकमहादेशे तत्र
नेत्रव्यलोकयत् निर्ममे थमहेन्द्रस्य प्राग्भागे विमलो
दकं २५ सर्वकृद्रस्य संमाध्यतडागवान्तथोदकं दत्
सुकर्म्मकारिभ्यो निखिलेषु धनेषु च २६ असंपूर्णेन
तत्कर्म दृष्ट्वा चिंताकुलो भवत् तच्चोरं वज्रनामानम
स्यतोत्तुचराम्यहं २७ तेनैव वक्तृयादिमं धनं भूरि महो
तले सैकं सौकं हरिष्यामि तत्र वन्तत्र धनं च वह २८ इति
निश्चित्य मनसा तेनाज्ञातस्तमल्पगात् तथैवाद्भुमत
द्रव्यं तेन सेतुमपूरयत् २९ मध्ये जले कृते तेन प्रासा
दमपि शार्ङ्गिणः ततस्त्वावानभूद्दिव्यमशोषितजले
महत् ३० सेतुमध्ये च कारान्नं शंकरायतनं महत् ॰
कानने चालयं नीतेव क्रमतः समाकुले ३१ तेषां ग्रामा ति
महाहोणिलेत्रापपिवकारमः देवनाभ्योद्दिनेभ्यः स्वप्रा

ब्र·
पु·
७

दात्तानि विभज्य सः १२ कालेन गच्छमानेऽथ देवरातसुतो
त्वहूत् संतोष्य वसुहेममाद्यैरिदं वचनमब्रवीत् १३ कदा
हं वीरतनः काष्ठविक्रयीः कदा मद्धामि तद्वंधः क्व देवाल
यकल्पना १४ कदा तैर्जीर्णोद्धारमानि ब्राह्मणायतना
नि च कृपयैव कृतं सर्वं भवतो मत्प्रसादतः १५ प्रति
ग्रहस्य भवन्तोमे तेजोऽपापायतनानि च कृतार्थं कुरुतानि
दं भगवद्धर्मं हितानि द्विजाः प्रतिग्रहालयेनैवेन देवरात
सुतो द्विजाः द्विजवर्माभिनामाभिन्नस्य शीलवतीति च
१७ चक्रुः संतुष्टमनसा महात्मानो महौजसः तेषां सरत
णार्थाय वंधुभिः सहितो वशी १८ तत्रैव वसतिं चक्रे ग्र
हितो भाव्यपासह पुरोहिताभिधानेन देवरातपुरं
त्विति १९ नाम चक्रे पुरं स्यात्स्य लोभयत्नविलाद्द्विजात्
ततः कालवशं प्राप्तो द्विजवर्मा गतनामतः २० यमस्य
लोके विसोर्हताकृदस्य वगता: श्रमो मम भवते पा पु
हे देवासरो पमं २० श्रुत्वा तेरममागमना देवा वाक्यम
ब्रवीत् मा कुर्वेत भिया पुंडमुष्णावन तवनेमम पर ब्र
यं किरातश्यागेण मतवंधपुराकरोत् वापभूतस्य
वेदे कायावरक्षावतोमृतिः २१ सवक्रभोहरद्वयेते
छायावतथा मतिः गतेष्वविलहंतेषु कवा नारदभा
षिते २२ चवारदारश्याहलवायभूतान द्विजाः ।

भार्य्यां न स्याहमस्तु निस्तवदोषो न किंचन ४५ त्वया कृते
नश्यपिन ब्रह्मलोकमितो व्रज वायुभूतं पतिं दृष्ट्वा नेच्छती
ब्रह्ममंदिरे ४६ निर्वेदं परमापन्ना स्तुतिमेनमभाषत ।
विनायतिमहं नेन न गच्छेयं पितामह ४७ इहैवास्ताप
तिर्यावत्स्वदेहं लभते नथा ननस्त्वयागतिस्तस्य तामे
वात्रचराम्यहं ४८ परिहारोथवा किंतुमथाकार्य्यं तेन
वा इति तस्या वचः श्रुत्वा प्रीतः प्राह तपोधनः ४९ भागा
त्मकं शरीरं त्वकर्म्मकार्य्यं करं तव ममप्रभावाद्भविता
परिहारं वदामि ते ५० निराहारो महातीर्थे स्नात्वा नियमे
हिंसाविवेकं पूजयित्वा शिवं भक्त्या कंदमूलफलाशनः
५१ ध्यात्वा हृदि महेशानं शतरुद्रमनुं जपेत् ब्रह्महा
मुच्यते पापैः रश्नोन्तरसहस्रतः ५२ पापैरन्यैश्च सकलै
र्मुच्यते नात्र संशयः इत्यादिश्य पदं देवतं तस्मै रुद्राध्याय
तपोधनः ५३ अनुगृह्य पितिं तां नारीं तत्रैवान्तरधीयत
भर्तुः प्रियार्थं संकल्प्य जजाप परमं जपं ५४ विमुक्तस्ते
यदोषेण स्वशरीरमवाप सः तेनाव ज्ञाभियष्टोरः का
लयं मित्रमुपागतः ५५ ब्रह्मेन दत्त्वा वेतोपि कालयमि
मुपागताः यमस्तु तान्समाहूय वाक्यमेतदुवाच ह ५६
भवद्भिस्त्वकृतं पापं देवान्स्त्वकृतमप्युत किमिच्छथ
फलं प्रोक्तेऽदृकृतस्य शुभस्य वा ५७ इति तस्य वचः श्रुत्वा

ब्रं पु ८

6

शेषुर्वैश्वादिकालानलः सत्कृतस्य फलेनादौ दोषशामाय
स्य भुज्यते ५८ पुनराहतेनाथ पूर्वपुत्रमित्रकलत्रकैः पर
लोकवदनात्स्वर्विविदिवं गच्छन्त्युत ५९ नेपिहृश्यविश्वा
नास्थाद्द्विजवर्म्माणमाश्रिताः यथोचितफलोपेताः दि
दिवं जग्मुरंजसा ६० द्विजवर्म्मा त्रिलोकान्तनीमथ
महामतेः गाणपत्यमनुप्राप्य केलासे यापि वर्त्तते ६१
इन्द्र उवाच तारतम्यविभागो वक्तव्यः स्वमहामते सेव
वेपादिकानां च पुण्यानां गणपवर्द्धनः ६२ बृहस्पतिरुवा
च गणपस्याद्य फलं प्राप्य द्विजवर्म्मा महायशाः वज्रशा
म स्वर्द्देवत्सलदेवैर्नयुताः परे ६३ मनोवाक्कायचेष्टा
भिस्त्वदृष्टा क्रियते कृतिः विनश्यते चैते नैव कृते न स्व
र्गसंसारकैः ६४ इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे हयग्रीवागस्त्य
संवादे द्वितीयोऽध्यायः २ इन्द्र उवाच श्रास्त्रवस्य तत्किंरू
पं को देवः को स्य वा गणः श्रमदोषकरं किं तत्तन्नो वि
स्तरतो वद १ बृहस्पतिरुवाच पैशाचिकं मालजं केरमा
भृकं त्वुत्कर्मभवं कर्मास्मिन्नरं पापं तन्नष्टं हन्त
स्तथा २ वर्ज्यमार्य्यमहामवैराग्यप्रमत्तयत्नसानेन द्वि
तीयमर्थं विशेषतः स्वपूज्योपाध्यायस्वयं तथा ३ स्त्रीयादिरि
वर्णानामासवं पेयमुच्यते सौत्रामणि स्त्रियादि पेयं स्यादृ
ते तेन विना ४ यतिहिनाचकर्माचमनेन हन्ति तथा ५

श्रभर्तृसन्निधौनारीमद्यंपिबतिलोलुपा ५ उत्सादिनी
तिसाख्यातातांमजेदंत्यजामिव दशाष्टमद्वंवनस्थल
द्विजातीनाममद्यंभवेत् स्त्रीणांमद्यंतदर्थंस्यात्मादंस्याद्
रतिसंगमे मद्यंपीत्वाद्विजोमोहात्कृच्छ्रंचांद्रायणंचरेत्
७ जपेच्चाष्टशतंगायत्रींजातवेदसमेववा श्रुविकाप्द
यंवापिजपेच्छुद्धोभवेन्नरः ८ क्षत्रियादित्रिवर्णानांद्वि
जादर्द्धार्द्धतःक्रमात् स्त्रीणामर्द्धार्द्धकृच्छ्रमिस्याकारये
च्छुद्धोभवेन्नरः ८ क्षत्रियादित्रिवर्णानांद्विजादर्द्धार्द्धतः
क्रमात् स्त्रीणामर्द्धार्द्धकृच्छ्रमिस्याकारयेद्द्याद्विजैरपि ९
श्रेतलेसमहृत्स्वंवाजपेच्छुद्धिमवाप्नुयात् लक्ष्मीःसर
स्वतीगौरीचंडिकात्रिपुराम्बिकाः भैरवोभैरवीका
लीमहाशास्ताचमातरः अन्याश्चशक्तयस्तासांपूजने
मधुशस्यते ११ ब्राह्मणस्तुविनातेनयजेद्वेदांतपारगः
तन्निवेदितमश्नंतस्तदनमास्तदात्मकाः १२ नासांश्र
भावाकृच्छ्रंतिनिर्लेपासेपरांगतिं हृतस्याखिलपाप
स्यज्ञानतोज्ञाननतोपिवा १३ प्रायश्चित्तंपरंप्रोक्तंपरा
शक्तिःपरास्मृतिः अनभ्यर्च्यपरांशक्तिंपिबेन्मद्यंत
थोयमः १४ रौरवेनरकेहृत्वनिवसेन्निपुसंख्यया
भोगेच्छयायोमद्यंतुपिबेन्मानुष्ठाधमः १५ प्रायश्चित्तं
नैववास्यशिलाग्रियतनादृते द्विजोमोहादनपिबेन्मे

ब्र
पु
५

हाहाकामतोपिवा १९ अनुग्रहाख्यमहतामन्तापावक
र्मणः अर्चनाच्च पराशक्तेर्यमैभ्यनियमैरपि २० चोद्रय
णेनकृत्स्नेनदिनसंख्याकृतेनच श्रुयतेब्राह्मणोदोषा
न्मासादयदिनानमथा २१ इतिश्रीब्रह्मांडेनरपुराणेह
यग्रीवागस्त्यसंवादेललितोपाख्यानेस्त्येयपानस्वरूप
कथनंनामचतुर्थोध्यायः ४ हयग्रीवउवाच अगस्त्यागम
नेकिंवाकोदोषःकाचनिष्कृतिः पतन्तेमुनिशार्दूलवि
स्तराद्वक्तुमर्हसि १ बृहस्पतिरुवाच अगस्त्यागमने
नाममातृस्वसृगुरुस्त्रियः मातुलस्यप्रियाचेतिगत्वे
मानास्तिनिष्कृतिः मातृसंगेनयद्येनदेवस्वसृसंग
मे गुरुस्त्रीसंगमेनष्टेस्नवोवहवस्मृताः २ ब्रह्मोपदे
शमात्रस्ययाववेदान्तदर्शने एकेनवस्तुनेयेनसम
हात्गुरुरुच्यते ४ ब्रह्मोपदेशाएकत्रवेदशास्त्राण्येष्ठे
कतः आचार्यस्तुविज्ञेयस्तदैकैकस्तुदेशिकः ५
गुरोरात्मनरावस्यादाचार्यस्यप्रियागमे द्वादशाब्दंचरे
त्कृच्छ्रमेकैकतत्त्वष्टहृकं ६ मातुलस्यप्रियांगत्वाषड
ब्दंकृच्छ्रमाचरेत् ब्राह्मणस्यसजातीयांप्रमदांयदिग
च्छति ७ त्रिरात्रोपोषितःशुद्धिःप्राणायामशतंचरेत्
कुलटांवसजातीयांत्रिरात्राकृच्छ्रमिच्छति ८ वेश्या
हतत्रियोगतासमाहात्कृपजामपि

चक्रीकिरातकैवर्त्तकर्म्मकारादिजोषितः ९ सुहृदिस्पा
द्वादशाहेनपराशात्वा चैनेनच ग्रेमजंप्राह्मणेगाः
त्वाप्रमादादहतःस्तुचिः १० देवदासीब्रह्मदासीस्वतं
त्राशूद्रदासिकाः दासीचतस्रोविथाप्राक्ताहेवाघेनचिया
समा ११ अन्यांवेश्यांगनानल्पातदन्याहीनजातिवत्
ब्राह्मदासीद्विजोमोहादुक्तार्द्धदोषमादिशेत १२ स्वसीं
स्वतमंतींगत्वाप्राजापत्यंचरेद्धुते द्विगुणेनपरांनारीं
चतभिःक्षत्रियांगना १३ अष्टाभिर्वैश्यनारींवष्टूद्रोषो
उशाभिस्तथा द्वाविंशकेमेकस्त्रांवेश्यांशूद्रींमिवा
चरेत १४ रजस्वलांतयोभार्यांमोहतोगत्वामिछति
स्नात्वात्मवस्त्रसंयुक्तउक्तोदैनैवशुध्यते १५ उणस्य
तच्छेषदिनेस्नात्वाकर्मसमाचरेत् १६ पित्रोरनुज्ञया
कन्यांयोगच्छेद्विपिनाविना त्रिरात्रेणोपाषणाच्छुद्दिला
मेवोद्वाद्दयेत्तथा १७ कन्यांगंतानयोन्यस्मैदत्तांपश्चा
नुगच्छति पित्रोरनुज्ञयापादाद्विनार्द्धेनविशुध्यति १८
ज्ञातःपितृभ्यांयोमांसकन्याभावेनगच्छति अमोघ्नोतो
नतोगत्वाप्राणायाममशनेनत १९ एकेनसंगतांज्ञात्वा
योन्यस्मैतंप्रयच्छति हृयलःसतुविज्ञेयःसर्वकर्म्मव
हिष्कृतः २० ज्ञातपितृभ्यांयोगत्वापरोढांतद्विनाशने
विधवाजायतेनेयंपूर्वंगंतारमामुयात् २१ अनुग्रहाद्वि
जातीनांमुद्रदाहविधिनातथा तथाकर्म्माणिकुर्वीतश्रो

ब्र· पु· ८

10

तस्मात्तीर्थिकानि च २२ आदावुड्डाहिता वा पितन्हिताशे
मध्यापि वा भोगेच्छा सा पुनास्तातत योग्याविलकर्म
म २३ ब्रह्मादिपिपीलिकान्तं जगत्स्थावरजंगमं पंच
भूतात्मकं शोकैव तत्र वोमनयाश्रुते २४ जन्मायाहास्य
रुनिद्राभीस्मस्त सर्वदा नाहारेण विनाजंतवा हारोम
दनस्पृतः २५ उल्लगोत दनलत्मात्सैव योगाणिनाम
पि पुंनारीरूपवत्कामदेनैव विश्वसृक २६ ब्रह
विष्णुकरोद्रास्ते सृष्टिस्थितिलयात्मिका तत्त्वज्ञस्ताम
वैतेतेतस्मिन्नु मालयोगति २७ ब्रह्मैव यथा श्रुक्तिश्रा
स्पृष्टः केनधीश्रुताः तदुक्त्वा तमोपायं देवतास्मि
श्रुते २८ सर्वात्मको वासुदेवः पुरुषस्त्व पुरातनः ईश
हि मूलप्रकृतिः लक्ष्मीः सर्वजगत्प्रसूः २९ पंचपंचा
त्मकत्वाच्च मथ्यने क्रियते नरः पतत्संज्ञात्र भावाद्ब्रम
थने क्रियते यदि ३० तावुभौ मे ज्ञकर्मा णेपि न दोषो वि
यते तयोः ३१ यमेवाजगद्धात्री पुरुषो हं सदाशिवः ३२
पंचविंशतितत्वानां प्रीतये मथ्यते पुना पतत्संज्ञाव
पावाद्व्र मथने क्रियते यदि ३२ तावुभोवुएपकर्मा
णोन दोषो विद्यते तयोः तयोर्बलवतामेतके बला
नाम योगतिः ३३ लक्ष्मीविष्णु पवेदंतयोरपि विधेर्ब
लात्र परस्परान्मेका[illegible]दोर्दैव्या भक्तार्हचेतस्मा ३४
तयोरपि मनाकैव निषिद्धं दिवसे यतः ::

इदं च शृणु देवेन्द्र रहस्यं परमं महत् १५ सर्वेषामेव पा
पानां योगपर्येन नाशनं भक्तिश्रद्धासमायुक्तः स्नात्वा
नर्मदाजले स्थितः १६ अष्टोत्तरसहस्रं तु जपेमेवदशाक्षरी
माराध्य च परां शक्तिं मुच्यते सर्वकिल्बिषैः १७ तेन सर्वप
तिपापानि कल्पकोटिकृतान्यपि सर्वापद्भ्यो विमुच्येत स
र्वाभीष्टं च विन्दति १८ इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे हयग्रीवाग
स्त्यसंवादे पञ्चमोऽध्यायः ५ इन्द्र उवाच भगवन्सर्वधर्म
ज्ञ सर्वभूतहिते रतः संयोगजस्य पापस्य विशेषं वक्तु
मर्हसि १ बृहस्पतिरुवाच संयोगजेन यत्पापं तद्बनद्दी
निगद्यते कर्ताप्रधानसहकृन्निमित्तोनुमतः क्रमात् २
क्रमाद्दशांशतो यस्मात्कुड्डिः पूर्वोक्तमार्गतः सपंकलजे
निर्यासे लुत्वा केरटे जनेन तथा ३ लशुने च कलिंग च मह
कोशातकी तथा विवी लिंगीके रवे च हस्तिनी शिग्रु लि
का ४ औदुम्बरे च वार्ताके कतके बिल्वमात्रिका क्रमाद्द
शगुणं न्यूनमयमेषां विनिर्दिशेत् ५ शुक्वयामांगवेष्णा
गवेष्णायायनविक्रयी: शस्त्रजीवी मरिग्राट् ह्वावेदिका
वारनिंदकः ६ क्रमाद्दशगुणं न्यूनमेषामन्नादने भवेत्
स्वतं तुले तैलं लङ्गुं मतं भुक्त्वा ईपापमादिशेत् ७ तैरेवद
ग्धुनद्दलं मुक्तपादं विनिर्दिशेत् द्रव्यतत्र विशांक्षेवस
स्रशाणां यहेदनं ८ तैलपक्वमदृष्टं च भुंजन्पादसमं भ

भवेत् द्विजात्मदासीकृतं चैव नत्याद्दृष्टेन तद्दैवके ९ वैष्ण
यात्त्रिपादस्या तत्याद्दृष्टेन दोदने मूत्रामे ब्राह्मणोश्च
काविनागव्यचतुष्टये १० तैलाज्यगुडमध्वकेपक्वे वैष्ण
वस्थानि वैष्णवब्राह्मणौ श्रेष्ठानत्याद्दृष्टेन किंचन ११
दुग्धस्याम द्विजो भुक्त्वा प्राणायामशतेन वै तत् अथवान्ये
लेजम्वाउपदोचाग्निवारके १२ इदंविस्तस्यवके वातेथ
वातजलेजपेत् उपोष्य रजनीमेकां ततः शुद्धिर्भविष्य
ति १३ स्त्रियो भुक्त्वाप्रियायनमेको यो द्विजेन द्विजः उपो
ष्य रजनीमेकां ततः पापाद्विमुच्यति १४ अथवा प्रोतये
दत्तमहीगोः पावमानिकैः अन्नमसूक्तं जपित्वा तन्मन्तुर्वै
वाप्नोति च १५ ब्राह्मणीपणोमि निश्लोके ज मामुक्त्वात
द्दोषभाक् इदं विश्वरीति मंत्रेण समभ्यवायामंत्रितं १६
मोहभावेन तज्ज्ञात्वा भुक्त्वा दोषेनेलिप्यते अथवा शोक
ध्यायन्न जन्मायं वके तथा १७ मोहभावेन तद्भुक्त्वा
नान्नदोषैर्न लिप्यते इदं वहस्य देवैर्दृष्ट्वा एवष्ठ वचनेम
म १८ ध्यानादेवीपरां शक्तिं जप्त्वापि वदशातरी न लिप
दिनत्रु ध्यानदायोत्थानिप्रणमे हे द्विज १९ नास्यान्नदोषजे
किंचिन्मदाविद्यभयं तथा नव्याधिजं भयं तस्य न च श
त्रुभयं तथा जपतोस्तु कीरवास्य सदा सर्वत्र मंगलः
पततेकयितं शक्यपानामपि विस्तरम ::

प्रायश्चित्तं तत्पातेषां किमस्मत्तो न मिच्छसि २२ इति श्री
ब्रह्माण्डोत्तरपुराणे हयग्रीवागस्त्यसंवादे ललितोपाख्या
नेऽगम्यागमनसंयोगपापप्रायश्चित्तकथनं नाम ष
ष्ठोऽध्यायः ६ इल्वल उवाच भगवन्सर्वधर्मज्ञ त्रिकालज्ञान
वित्तमः उक्तं ते च प्रतिकालं भवता मह्यमीरितं १ के
न कर्मविपाकेन ममापदियमागता प्रायश्चित्तं च किं
तत्सर्वं वद वेदवतां वर २ बृहस्पतिरुवाच काश्यपस्य सु
तो जज्ञे दितिर्मा दनुर्दितिस्ततः कन्या रूपवती नाम धात्रे
तो प्रददौ पिता ३ तस्याः पुत्रस्ततो जज्ञे विश्वरूपो महा
कृतिः नारायणपरो नित्यं वेदवेदान्तपारगः ४ तमेव दे
वेश्वरो वव्रे भट्टपुत्रे पुरोहितम् भवानपि कृतो राज्ये
देवानामपि वासवः ५ ततः एवं च कालेन तस्य पत्नो
योन्तु पितृश्चिते नपाकश्चित्कृतः प्रश्नोऽमृषिणामभियो
ततः ६ संसारस्तीर्थयात्राकोऽपि कस्तेन योगुणः व
दबतद्विनिश्चित्य भवता मदनुग्रहात् ७ ते प्रश्नस्यो
त्तरं च कथेतत्सर्वं उपचक्रिरे तत्सर्वमेव कथितं मया वि
धिवत्तेन वै ८ तीर्थयात्रामसमाधिका संसारादिनिवर्त्त
ते तस्य तातप्रकुपिताः श्वशुर्मोऽब्रह्यघो विलाः ९ कर्म
भूमिप्रजेः शीघ्रं दारिद्र्येणाभितैः स्तैः एवं प्रकुपितः
शप्तः विनको वीसमाविशत् १० पुत्रोपुरोधसा हीनो

ब्र॰
पु॰
१२

वीक्ष्य चिंताकुलात्मना भवता सह देवेन्द्र पौरोहित्य
र्थमादरात् ११ प्रार्थितो विश्वरूपस्तु बभूव तत्पतो वरः
स्वस्रीयो दानवानां तु देवानां च पुरोहितः १२ नाम्नस्त्रिशिर
करो हैह्वैन्यष्टुपि महातपाः बभूव तस्य स्वल्पबलो नदा
दैत्येष्वावासवो १३ ततस्त्वं कुपितो राजन् स्वस्रीयेदान
वेशितः हेत्वं मिङ्घनगा श्वासु तपसा स्यापने वने १४
तमासनस्थं सुति भित्ति भिन्नृगामिव पर्वते त्रयीसुख
रविभागे ज्वलानेदकनिष्ठिते १५ सर्वभूतहिते तत्र म
वारेत्व कुलिने शिरांसि योगपर्येन छिन्नानामास तत्र वैध
वत १६ तेन पापेन संयुक्तः पीडितस्त्वं सुरेश्वरः ततो मे
रोर्गुहां स्थित्वा बहून्यब्दानि संस्थितः १७ ततस्तस्य व
धक्कता धातात्वमुनिवाकरतः पुत्रशोकेन संतप्तस्त्वा
शशापरुषान्वितः १८ निःश्रीको भवतत्त्रिप्रममशा
पेनवासवः अनायकास्ततो देवाः विषमाद्दैत्यपी
डिताः १९ तयाम यावरहिताः सर्वे देवाः पलायिताः
गत्वा तत्र स्वसत्वनेन ममातत्रूतमूचिरे २० ततः सर्वित
यामास तद्वयस्य प्रतिक्रिया तस्य प्रतिक्रियां वेमेन
श्राषाकान्मभूतदा २१ ततो देवैः परित्यक्तो नारायण
मुपागमत् तस्यास्त्वाचत्वैवकः तद्दुतोनेबाजिजय
त २२ विचिन्त्य सोपि वरधाकृपयालोकनायकः त

दर्येन्तनियाभित्वा त्रिषुस्थानेष्वर्पयत् २३ स्त्रीषु भूम्यो
वृक्षेषु तेषामपि ददौ वरं तदा भर्तृसमायोगे पुष्पावा
प्तिस्तेष्वपि २४ छिन्नेषु न भवत्वेन सर्वेषामपि शाखि
खिनां खातपूर्तिर्धरिण्याश्च प्रददौ मधुसूदनः २५ ते
ष्वं प्रबभूवाश्च रजो निर्यासमूषरं निर्गतो गरुडराज
स्मात् त्रिंशो देवनायकः २६ राजा श्रियं च संग्रामः प्रसा
दात्परमेष्ठिनः तेनैव सोऽतितोषात्मा जगाद च जनार्दनं
२७ मम शापो ह्ययानस्यादसंकालान्तरे हरिः भगवाल्ल
हचः शक्रनामुनेरमिततेजसः २८ प्रहृष्टो भाविकाधेत्त
स्तूलीमेव तदा ययौ एतावेतमिमं काले त्रिलोकीपाल
यन्भवान् २९ येषामपर्णमदमत्तत्वात्कैलासाद्रिमपीडय
त् सर्वं तेन शिवेनाथ प्रेरितो भगवान्मुनिः ३० उर्वीं ता
त्वमदंभ्रंशकर्तुकामः शशापह एकमेव फलं जात
मुभयोः शापयोरपि ३१ अधुना यः शपन्निः श्रीकं त्रैलो
क्यं समजायत नयज्ञाः संप्रवर्तन्ते न दानानि च वासवः
३२ न यमा नापि नियमा न तपांसि च वंकत्र वित विप्रास्स
र्वेऽपि विश्रीकाः लोभोपहतचेतसः ३३ निःसत्त्वा पेर्याहि
नास्तिका प्रायशोऽभवन् निरौषधिरसा भूमिर्निर्वीर्यास्त्र
यस्तथा ३४ भास्करो भूमणाकारसंस्काकान्तिवर्जितः
निस्तेजस्कोऽहविर्भोक्ता मरुद्दूलिमयाकृतिः तुषमना

ब्र॰
पु॰
५

दिशो मार्गान्न बोधे च निर्म्मलः दुर्बला देवताः सर्वा वि
भान्त्यस्मादृशा इव १९ अनिष्टप्रायमेवासीत्त्रैलोक्यं सच
राचरं २० इति श्रीब्रह्माण्डोत्तरखण्डे हयग्रीवागस्त्यसं
वादे ललितोपाख्याने सप्तमोऽध्यायः ७ हयग्रीव उवाच
इत्थं कथयतोरेवं बृहस्पतिमहेन्द्रयोः मलकाख्यो महा
दैत्यः स्वर्गलोके बबाधिरे १ नन्दनोद्यानमखिलं विच्छि
द्य बलगर्विताः उद्यानपालकांस्सर्वानायुधैः समताड
यन् २ प्राकारमथ भित्त्वैव प्रविश्य नगरान्तरं मन्दिराण्या
मराणां सर्वान्सन्धर्पय्यपीडयन् ३ आजह्रुरमरा रत्ना
न्यशेषाणि विशेषतः ततो देवाः समस्ताश्च चुक्रुशुर्भृ
शं बाधिताः ४ तादृशं चापमाकर्ण्य वासवः क्रोधहृद्वा
सनः सर्वैरनुगतो देवैः पलायनपरोऽभवत् ५ ब्रह्म
धाम समभ्येत्य विषण्णवदनो भृशः यथावत्कथया
मास निखिलं दैत्यचेष्टितं ६ विधातापि समाकर्ण्य स
देवसमन्वितः इति श्रीकेदारि हयमालोकोद्दमुवाच
ह ७ इन्द्रस्समखिलैर्देवैः शुक्रे दशरणे व्रजे दैत्यारा
निर्जगाम तीर्थसेव्यो विधास्यति ८ इत्युक्तानेन स
क्षितः स्वयं ब्रह्मा पितामहः समस्तदेवसहितः क्षी
रोदशिखुपालयोः ९ अथ ब्रह्मादयो देवा भगवन्तं जना
र्दनं तुष्टुवुर्विविधाभिः स्तुतिभिः सर्वलोकमहेश्वरं १०

13

अथ प्रसन्नो भगवान्वासुदेवः सनातनः जगाद सक
लान्देवान्जगद्रक्षणलंपटः ११ भवतां सुविधास्या
मि तेजसैवापहृंहणं यदुच्यते मयेदानीं युष्माभि
स्तद्विधीयतां १२ औषधीः प्रवराः सर्वाः क्षिपत तीरसा
गरे असुरैरपि संधाय सममेव वचनैरिह १३ मंथानं
मंदरं कृत्वा कृत्वा योक्त्रं च वासुकिं मथिष्यिते सहा
येत्वं यथा तामसदन्ते सुराः १४ समस्तदानवाश्चापि व
क्ष्यास्तोत्रपूर्वकं सामामायमेव युष्माकमस्माकं च
फलं त्विति १५ मथ्यमाने ततो दुग्धाब्धौ यास्यसुमयते सुधा
तस्मानाद्बलिनी भूयममम सोभ्य भविष्यथ १६ यथा दैत्या
स्तु पीयूषं नैतस्मा प्स्यन्ति किंचन केवलं क्लेशवंतस्तक
रिष्यामि तथाप्यहं १७ इति श्रीवासुदेवेन कथितानि
तिवलासुराः संधाने सकलैर्देवैः कृतवंतस्तपोधन
१८ नानाविधौषधिगणं समानीय सुरासुराः क्षीराब्धि
पयसि क्षिप्त्वा चंद्रिकाधिकनिर्मले १९ मंथानं मंदरं कृ
त्वा योक्त्रं च वासुकिं प्रारेभिरे प्रयत्नेन मथितुं परमा
दृते २० वासुकेः पुच्छभागेन संस्थिताः सर्वदेवताः शि
रो भागे तु दैतेया निपुणाः सत्वशोभिणा २१ वलवंतो
पि दैत्यास्तेन नश्वा विज्ञाम पावकैः निर्दग्धवपुषः सर्वंते
लेजस्कास्तथाभवन् २२ पुच्छदेशान्तकर्षितो मुहुराण्या

यिताः सुराः अनुकूलेन वातेन विस्तताभ्रेरितेन वै ते २३
आदिकूर्म्माकृतिः श्रीमान्मध्ये क्षीरपयोनिधेः भ्रमतो
मन्दराद्रेस्तस्याधिष्ठानतामगात् २४ मध्ये च सर्व
देवानां रूपेणान्येन माधवः चकर्ष वासुकिं वेगाद्दे
व मध्ये परेण च २५ ब्रह्मरूपेण तं शैलमुपर्य्याक्रा
न्तवान्हरिः अपरेण च देवर्षिमहता तेजसा प्रभुः २६
उपबृंहितवान्देवान्येनते बलशालिनः तेजसा पुनर
प्येन बलाकारमहेन सः २७ उपबृंहितवान्नागं सर्वश
क्तिर्जनार्दनः मथ्यमानेन तस्मिन्क्षीराब्धौ देवदा
नवैः २८ आविर्बभूव पुरतः सुरभिः सुरपूजिता मुदं
जग्मुस्तदा देवाः दैत्याश्च तपोधन २९ मथ्यमाने पु
नस्तस्मिन्क्षीराब्धौ देवदानवैः किमेतदिति सिद्धा
नां दिवि चिन्तयतां तदा ३० रूप्यिता वारुणी देवी मद
लोलविलोचना असुराणां पुरस्तास्मात् स्मयमाना व्यति
ष्ठत ३१ जगृहुर्नैव तां दैत्या असुरास्ताभवंस्ततः सुरा
न विद्यते यथा तेन वासुरशब्दिताः ३२ अथ सा सर्व
देवानामग्रतः समतिष्ठत जगृहुस्तां मुदा देवाः सुधि
नाः परमेष्ठिना ३३ सुराग्रहणतोह्येते सुरशब्देन की
र्तिताः मथ्यमाने ततो भूयः पारिजातो महाद्रुमः ३४
आविरासीत्सुगन्धेन परितो वासयन्जगत् ::

अन्यथैव संदृशाकाराः पीताश्चाप्सरसां गणाः ३५ आविर्भू-
तास्ततो देवर्षे सर्वलोकमनोहराः ततः शीतांशुरुदभूत्
जग्राह महेश्वरः ३६ विषजातं ततस्तत्तु जगृहुर्नागजा-
तयः कौस्तुभाख्यं महारत्नमाददे जनार्दनः ३७ ततः
स्वपत्रगं येन मदयन्ती महौषधीः विजया नाम संजज्ञे
भैरवस्तामुपाददे ३८ ततो दिव्याम्बरधरो देवो धन्वन्तरिः
स्वयं समुत्थितः करे बिभ्रदमृताढ्यं कमण्डलुं ३९ ततः
प्रहृष्टमनसो देवा दैत्याश्च सर्वतः मुनयश्चाभवंस्तुष्टा-
स्तदानीं तपसां निधे ४० ततो विकसिताम्भोजवासिनी
वरदायिनी उत्थिता पद्महस्ता श्रीः तस्मात्क्षीरमहार्णवा-
त् ४१ अथ तां मुनयः सर्वे श्रीसूक्तेन परां श्रियं तुष्टुवु-
र्हृष्टहृदयाः गन्धर्वाश्च जगुस्तथा ४२ विश्वाचीप्रमुखाश्च स-
र्वा ननृतुश्चाप्सरोगणाः गंगाद्याः सर्वनद्यश्च स्नानार्थ-
मुपतस्थिरे ४३ अष्टौ दिग्दन्तिनश्चैव हेमपात्रस्थितं ज-
लं आदाय स्नापयांचक्रुस्तां श्रियं पद्मवासिनीं ४४ तत-
स्तौ च समुत्पन्नां पद्मामनेकपंकजोद्भवां पद्ममालां ददौ तस्यै
मूर्तिमान्क्षीरसागरः ४५ भूषणानि च दिव्यानि विश्वक-
र्मा समर्पयत् दिव्यमाल्याम्बरधरा दिव्याभरणभूषिता
४६ ययौ वक्षःस्थलं विष्णोः सर्वेषां पश्यतां रमा ततः सा
नन्दिता तेन विष्णुना प्रभविष्णुना ४७ पश्यन्ति स्म च तां देवीं वि

ब्र० पु० ५५

15

स्ववत्सलालया देव्याज्ञयाद्दृइयाद्दृष्टा सर्वलोकम
हेश्वरी ४८ इति श्रीब्रह्माण्डोत्तरपुराणे हयग्रीवाग
स्त्यसंवादे ललितोपाख्याने श्रस्तनमथनेनामाष्ट
मोऽध्यायः ८ हयग्रीव उवाच अथ देवा महेश्याया विस्म
नात्र भविस्मृता श्रेणीकृता महाधीराः प्रमोदपरमेय
षुः १ मुह्लकायाल्लितेन सर्वे देव्या विस्मयपरास्त्वरिताः से
मकाश्रस्त्रिया देव्या भस्य शस्त्रेण गमागताः २ ततो जगदृहि
रैदेव्याश्चलेन निकरक्षिप्ते परमात्मस्तनसारामृतकलश
कलशाङ्गव ३ अथ्याश्वराणां देवानामसमोमकलहो भ
वत् पतस्मिन्नन्तरे विष्णुः सर्वलोकैककारक ४ सम्याग
राधयामास ललितां स्वैकरूपिणी स्वराणामसुराणां
चरणेवीदृश्यसदाकृणं ५ ब्रह्मा निजपदे प्राय शंभुः कै
लाससमाश्रितः मल्लकं योपयामास देव्या नाम सुपिपद्द
ष्टा ६ अत्रैरेश्वराः सर्वे स्वापराधमकुर्वत भगवान
पि योगीन्द्रः समाराध्य महेश्वरी ७ तदेकध्यानयोगेन
तद्रूपः समजायत सर्वसंमोहिनी सा तत्ता तत्सृङ्गारना
यिका ८ सर्वशृङ्गारवेषाढ्या सर्वाभरणभूषिता सुरा
णामसुराणां च निवार्य रणमुल्बणं ९ मुदस्मिन्नेतदे
येयान्मोहयन्ती जगदृह मलेयगुडेन किंशमे सर्वमेव्याल
विभेदिभिः १० निष्ठुरैः किंतयालापैः कंठशोषणहेतुभिः

गृहमेवात्र मध्यस्थायुष्माकं च दिवौकसां ॥११॥ यूयं चामी
च नितरां मत्र ह्लिक्लेशभागिनः सर्वेषां सममेवाय दस्या
म्यमृतमद्भुतम् ॥१२॥ मम हस्ते प्रदातव्यं सुधापात्रमनंत
मे इति तस्या वचः श्रुत्वा देवास्तद्वाक्यमोहिताः ॥१३॥ पीयू
षकलशं तस्यै ददुस्ते मुक्तचेतसः सा तन्मात्रं समासाद्य
जगन्मोहनरूपिणी ॥१४॥ सुराणामसुराणां च एष्ठकं
क्तिं चकार ह द्वयोः पंक्त्योश्च मध्यस्थाता तु वाव सुराः सु
रान् ॥१५॥ तूष्णीं भवंतु सर्वेपि क्रमशो दीयते मया तद्वा
क्यश्रुतैर्वक्त्रैस्सर्वैस्समवायिनः ॥१६॥ सा तस्मैमोहिता
शेषलोकदातस्तु पक्रमे क्वणत्कनकदर्वीकाक्वण
त्मंगलकंकणा ॥१७॥ कमनीयविभूषाढ्या सा कलाप
रमाविभौ वामे वामकराम्भोजे सुधाकलशमुज्वलं ॥१८॥
दधाना देवतापंक्तेः पूर्वं दर्व्यानदा दिशत दिशती क्रम
शस्तत्र चंद्रभास्करसन्निधिं ॥१९॥ दर्वीकरेण विच्छेदसं
हिकेवतमध्यगो पीतामृतं शिरोमात्रं तस्याच्छिनज्जना
र्दन ॥२०॥ ते दृष्ट्वाप्यसुरास्तत्र तूष्णीमासन्त मोहिताः एवं
क्रमेण तत्सर्वं विबुधेभ्यो वितीर्य सा ॥२१॥ असुराणां तु
रः पात्रे मानिधाय तिरोदधे रिक्तपात्रं तत्ते दृष्ट्वा सर्वे दे
तेयदानवाः ॥२२॥ उद्वेलकेवलं क्रोधं प्राप्ता युद्धं चिकीर्ष
वा ईंद्रादयः सुरास्सर्वे सुधापानाद्बलोत्कटाः ॥२३॥ उद्वेले

ब्र.
पु.
१९

16

रम्भैरैः सार्द्धं समयुध्यंत सायुधाः तैर्वध्यमानाः शतशो
दानवेन्द्राः सुरोत्तमैः २४ दिगंतान्कति विजग्मुः पाताले
कति विविशुः दैत्यमल्लकनामानं विजित्य विबुधेश्वरः
२५ आत्मीयां श्रियमाजह्रे शीक्रतोत्समीहितः पुनः
सिंहासनं प्राप्य महेन्द्रः सुरसेवितः २६ त्रैलोक्यं पालया
मास पूर्ववत्पूर्वदेवजित् निर्भयानि खिला देवास्त्रैलो
क्ये सचराचरे २७ यथाकाममवर्तन्त सर्वदा हृष्टचेत
सः ततोनंदादिलेदृष्ट्वा मोहिनीचरितं मुनिः २८ वि
स्मितः कामचारी तु कैलासं नारदो गतः तेहिनाचकृता
त्मनः प्रणम्य परमेश्वरं २९ तेन संभाष्यमानोसौ तुष्टो
विष्टरमासमः आसनस्थो महादेवो मुनिं स्वेच्छाविहा
रिणं ३० पप्रच्छ पार्वतीजानिः स्वच्छस्फटिकसन्निभः भगा
वन्सर्वधर्मज्ञ पवित्रीकृतविष्टपः ३१ कलहप्रियदेव
र्षे किंवृत्तं त्वनाकिनां सुराणामसुराणां वा विजयः
समजायत ३२ किं वाप्यनंतवृत्तांतं विस्मतावापि किं कृ
ते इति पृष्टो महेशेन नारदो मुनिसत्तमः ३३ उवाच वि
स्मयाविष्टः प्रसन्नवदनेक्षणः सर्वं जानासि भगवन्स
र्वज्ञोसि यतस्ततः ३४ तथापि परिपृष्टेन मयात्रकथ्य
ते धुना नादृष्टो समरे घोरे सति दैत्यदिवौकसां ३५
आदिनारायणः श्रीमान्मोहिनीरूपमादधे ::

तामुदारविभूषाढ्यां स्मरन्तीं शृंगारदेवता ३६ सुरासुराः
समालोक्य विस्मिताः समरोपमात् तन्मायामोहिता
देव्यास्तयापात्रं च प्याविताः ३७ कृतान्तामेवमप्यस्या
मर्ष्यमाणमास्येनसा तदा देवीं तदादायमेदस्मितमनो
ह्वाः ३८ दौवे भापवर्पी सुखमशेषं वितताः रसा तिरो
हिताम् अदृष्ट्वा तां दृष्ट्वा पूर्णं च पात्रकं ३९ ज्वलत्समुखा
देव्याः युद्धाय पुनरुत्थिताः श्रमैरेतैः स्तनाभ्यादादतत्पल्ल
ण पराक्रमैः ४० पराजिता महादेव्या नष्टाः पातालं
मायया इमं हन्तेन माकर्ण्य भवानीपतिरव्ययः धन्ना
रदेवेशयितायुतं संमतं नित्यं स्मरन् श्रुत्वान्तः प्रमथैः स
वैः स्कंदनंदिविनायकैः ४२ पार्वतीसहितो विस्मयान्
गामसविस्मयः लीलास्थितीरगोस्तात्मासमस्तीकं वृषवा
हने ४३ भोगीभोगासना हि स्वस्यायसहसागतः वा
हनादवरुह्येशः पार्वत्या सहितः स्थितः ४४ तेदृष्ट्वा श्री
ग्रमागासम्पूज्याद्यादिभिर्मुदा सस्नेहं गाढमालिंग्य
भवानीपतिस्तुवन्तिः ४५ तदागमनकार्यं च पृष्टवा
न्विष्णुः शिवाः तमुवाच महादेवो भगवन्नत्र कृपानिधे
४६ महायोगेश्वर श्रीमन् सर्वसौभाग्यसुंदर सर्वसं
मोहनकमवाङ्मनसगोचरं ४७ यद्रूपं भवतोपात्तं
तन्ममाद्य प्रदर्शय दृष्टुमिच्छामि तद्रूपं रूपमद्वैतमद्भु

ब्र॰
पु॰
१२

ते ४८ तामेवानन्यमनसा ध्यायता किंचिदिह स्मरः
न ध्यातमिति निरोधमसर्वशेषो गोष्ठे हरिः ४९ शर्वोपि
सर्वोपि सर्वे तस्तल्पेषु कुर्वाणा पारयन्नकवितन श्रद्धःपू
र्वमारामममभिरामेऽवलोकयन् ५० विकसत्कुसुमश्रे
णीविनोदिमधुपालिके चंपकस्तवकामोदसुरभी
कृतदिक्तटे ५१ माकंदहेदमाधीकमायद्धोललोकाकि
ले अशोकमेऽवलीकाउमत्ताउवशिविविडिके ५२ मंगालि
नवकेकारजितवल्लकिनिस्वने पाटलोदारसौरभ्यपा
टलीकृतभोजने ५३ तमालतालहिंतालकृतजालावि
लासिते पर्यंतदीर्घिकादीर्घपंकजश्रीपरिष्कृते ५४ वा
तोद्धूतवलच्चारुपल्लवोत्कलपुष्पके सन्तानप्रसवामो
दसंतानाधिकवासिते ५५ तत्रसर्वर्तुपुष्पाढ्ये सर्वलो
कमनोहरे पारिजाततरोर्मूले कांताकोविदरूपन ५६
वालार्कपाटलाकारानवयौवनदर्पिता श्यामस्तपमरा
गाभचरणानवविभ्रमा ५७ यावकश्रीनिर्विघ्नपाद
लौहित्यवाहिनी कलनिस्वनमंजीरवलत्कमनोहरा
रा ५८ अनंगवीरतूणीरदर्पोन्मथनजंघिका करिशु
ण्डाकदलिकाकांतिमत्ताऊरुशोभिनी ५९ अरुणोनदुकू
लेनसस्पर्शेननितंबिनी अलंकृतनितंबायाजघनाभो
गभासुरा ६० नवमाणिक्यसन्नद्धहेमकांचीविराजिता

नतनाभिमहावर्तत्रिवल्यूर्मिप्रभाजती १२ स्तनकुड्मल
हिंदोलमुक्तादामशताहता अतिपीवरवक्षोजभारभं
गुरमध्यभूः शिरीषकोमलभुजा कंकणांगदधारि
णी सोर्मिकांगुलिरुक्क्षिप्तशोवसंदारकेधराः १३ शुक
तुण्डहताभविद्रुमकापाटलाधरा शुचिभिः पंक्तिभिः
शुद्धैर्विधारूप्यैर्विभावरैः १४ कुंदकुड्मलसच्छायैर्दंतै
र्दर्शितचंद्रिका स्थूलमौक्तिकसन्नद्धनासाभरणभास
रा १५ कनकांतर्दलद्रोणीदीर्घदीर्घविलोचना अर्द्धेंदु
नलिनाभाले सम्यक्कुंकुमालकच्छटा १६ वालिवर्तस
माणिक्यकुंडलामंडितश्रुतिः नवकर्पूरकस्तूरीसदा
मोदितवीटिका १७ शरच्चारुनिशानाथमंडलीमधुरा
नना स्फुरत्कस्तूरितिलकानीलकुंतलसंहतिः १८ सी
मंतरेखाविन्यस्तसिंदूरश्रेणिभासुरा स्फुरद्बालककलो
लेक्षामदालोलविलोचना १९ सर्वशृंगारवेषाढ्या स
र्वाभरणमंडिता तामिमांकुण्डकक्रीडालोलामालोल
भूषणां २० दृष्ट्वात्तिप्रमुमोहात्मकामोत्वयावदत्थेश्वरः
उमापितां समावेश्य यावत्तेवात्मनःप्रियं २१ स्वात्मानं सा
त्मसौंदर्यनिर्दग्धां नीचातिविस्मिता तस्यावचाज्ञावीत्तसी
लजास्पृष्टासमन्विता २२ रहीत्ताकण्ठमप्येनामालिलि
गमकरमुकुरः उद्दूयोद्दूयमाप्येनं यावन्निस्सहरतः २३

ब्र॰
पु॰
६५

१०६

पुनर्देहीबालानामीशः कामेकामवशीकृतः आक्षिप
इति वेगेन तद्वीर्यं प्रच्युतं तेन तदा ७४ ततः समुत्थितो देवो
महाशास्ता महाबलः अनेककोटिदैत्येन्द्रगर्वनिर्वापणा
त्मकः ७५ तद्वीर्यबिन्दुसंस्पर्शात्सा भूमिस्तत्र तत्र च रजत
स्वर्णवर्णाभूतत्तामाहिर्ष्यमर्दन ७६ तत्रैवान्तर्दधे मा
पि देवता विश्वमोहिनी निर्गतः स गिरीशोपि गिरीशो
ऽपि पतिर्ययौ ७७ अथाद्भुतमिदं वक्ष्ये लोपामुद्रापते शृ
णु यच्चकस्यचिदाख्यातं ममैव हृदये स्थितं ७८ भण्डा
सुरो नाम सर्वदैत्यशिखामणिः पूर्वं देवाल्लब्धवि
धानयः स्पृष्टस्तेषु वापदः ७९ विश्वकर्मा महेन्द्रेण यवगी
मे रत्नागतमं शुक्रतुल्यविभासं दत्तासेनमसृजत्सः
८० वामेमेनविषंगोवसृष्टवानुत्कृष्टशारवं शुभिनीना
मयेयो च भगिनी मेरुदानवः ८१ आलम्ब्याशु च वीर्या
भ्यां सहितो निहताहितः त्रैलोक्यं विष्यामास शौर्यवी
र्यसमुच्छ्रितः ८२ ब्रह्मविष्णुमहेशास्तु तं दृष्ट्वा दीप्ततेज
सं पलायनपरास्त्रयः स्वस्वधाम्नि समाविशन् तदानी
मेव तद्बाहुसम्मर्दनविमूर्छिताः श्वसितं चापि प देवा
नाभवत्ताकिनां गणाः ८४ केचित्पातालगर्भेषु केचि
द्दत्तुपिचारिषु केचिद्दिगन्तकोणेषु केचिल्लोकेतरेषु भू
स्वतो ८५ विलीनास्तत्र चित्रस्था स्मतदारसुतस्त्रियः

मुख्याधिकारिणः पश्चाद्विवेकः स्नुत्रवेशकाः २९ यस्मान्म
ह्योरगान्सिद्धान्साध्यान्समरुद्गणान् ब्रह्माणं पद्मनोभ·
चरुद्रं च विष्णुमेव च ३० मत्वाद्गणापितान्सर्वान्ब्रह्मलोका
भेउः प्राप्य मह श्रयमेऽगस्त्यरेहन्ते लोकं चापि रक्षितं
३१ द्वितीयस्मदमूद्रूपं महायोगीन्द्रलालसनः यद्रूपशालि
नी माङ्ललिते परदेवता ३२ पाशाङ्कुशधनुर्बाणपरि·
ष्कृतवरभुजा सा देवी परमायाक्रिः परब्रह्मस्वरूपिणी ३३
जयाननमेऽंडदंडेषु हेडितविशारदा ३४ इति श्रीब्रह्माण्डो·
त्तरपुराणे हयग्रीवागस्त्यसंवादे ललितोपाख्याने मोहिनी
प्रादुर्भावमहिकासर्वयोनाम नवमोऽध्यायः ९ अगस्त्य उ
वाच कथं मेऽगस्त्यो जातः कथं वा त्रिपुराम्बिका कथं समि
हतः सेवेनत्सर्वं वद विस्तरात् १ हयग्रीव उवाच भगवा
न्नारायणीमस्कापिन यज्ञविनाशनात् श्रान्त्वान मात्मना
मरूपज्ञानानंदस्वात्मकः २ उपास्यमानो मुनिभिरहं हं
गुणलक्षणः गंगाकूले हिमवतः पर्यन्ते प्रविवेशाह ३
सापि शंकरमाराध्य चिरकालं मनस्विनी योगेन स्वां तनुं त्य
क्त्वा हतासीद्धिमभूभृतः ४ सयोऽसौ नारदात्तुङ्गनारुद्राणी·
ति सकन्यको नसस्त्रसूषणार्थाय स्थापयामास वांतिके
एवमिन्नन्तरे देवास्तारकेनाभिपीडिताः ब्रह्मणोऽकासमा
हयमदनं वेदमब्रुवन् ६ सर्गादौ भगवान्ब्रह्मा सनमा·

५

ब्र॰पु॰ १९

19

नोऽखिलाः प्रजाः नहि त्वत्तिरभूत्तस्य कदाचिदपि मानसे ७ न
यस्य वारत्नविरं मनोवाक्कायकर्म्मभिः ततः प्रसन्नो भगवान्स
लक्ष्मीको जनार्दनः ८ वरेणच्छंदयामास वरदः सर्वदेहिनां ब्र
ह्मोवाच यदि तुष्टोसि भगवन्मनायासेन वै जगत् ९ चराचरं त्व
त्वैवैतद्धिजामि त्वत्प्रसादतः एवमुक्तो विष्णुना तु महालक्ष्मी
सदेशितं १० तदा प्रादुरभूत्तं हि जगन्मोहनरूपधृक् तदा तु
यार्थदंष्टो वपुष्मान्बाणेत्तकार्मुको ११ विजयित्वमजेयत्वं श
स्त्रास्त्रदिनो हरिः असौ सृजति भूतानि कारणेन स्वकर्मणा

११

साक्षीभूतोस्य जगतो भवान्भजन्नतिर्हंगतिं एवं दत्तवरो ब्रह्मा
व पितिविन्यस्तनद्धरं १३ मनसो निर्हृतिं प्राप्य वर्त्तनेयापि म
न्मथः अमोघं बलवीर्य्येन तनेमोघः पराक्रमः १४ सकुमा
राणमोघानि कुसुमास्त्राणि तेसदा ब्रह्मदत्तवरो यं हि मार
को नाम दानवः १५ वायनेसकलान्लोकान्स्थानपि विशे
षतः शिवउत्राटने त्यत्र न भयं तस्य विद्यते १६ तां विना
स्मिन्महाकार्य्ये न कश्चित्प्रभवेदपि स करा त्र भवेत्कार्य्यम
वतो नान्यतः क्वचित् आत्मैकध्याननिरतः शिवो गौर्य्याः स
मन्वितः हिमाचलतटे रम्ये वर्त्तते मुनिभिर्वृतः १८ तस्त्रियो
जय गौर्य्यान्तजनिष्यति च तत्सुतः ईश्वकार्य्यमिदं कन्याश्रयस्ता
स्मान्महाबलः १९ एवमभ्यर्थितो देवैः स्मयमानो मइमेडः
जगाम मान्मविनाशाय प्रयतो हिमवत्तटं २० ॥

किमप्याराधयन्नोत्तगंधपुष्पोपहारकैः अस्मृष्णापरो
नोवददर्शाग्निवलस्सरः २१ अहमप्यः सर्वभूतानांनान्तिहृदे
तिसेस्थितः स्मनोमार्गेणोरम्भेस्तेविद्याधमहेश्वरे २२
विस्मृत्यसर्वकार्य्याणिविहस्तैवंनिकेस्थितो गौरीविलो
कयामासमन्मथाविष्टचेतनाः २३ भूतिमालेपनतनुः
किमेतदितिचिंतयन् ददर्शाग्रेनसमद्दंमन्मथंकुसुमा
युधं २४ नेत्रक्षणेनकुपितः शूलीत्रैलोक्यदहनक्षमं तार्त्तीयं
वह्निरुन्मील्यददाहमकरध्वजं २५ शिवेनैवमवज्ञाताङ्गः
खिन्नाशैलकन्यकाः अनुज्ञयानयोः पित्रोस्तपः कर्त्तुम
गाहनं २६ अथानङ्गस्यसंवीक्ष्यचित्रकर्म्मागणेश्वरः न
ङ्गस्यनाम्नभूकर्षविन्नाकारंवकारसः २७ तेचिविचत्रतनुंरु
द्रोददर्शाग्रेनसंमुखं तस्यागाज्जानजीवोभून्मूर्त्तिमानति
वमन्मथः २८ महाबलोतितेजस्वीमध्याह्नार्कसमप्रभः
तेचित्रकर्म्मावाहुभ्यांसमालिंग्यमुदान्वितः २९ स्तुहिवा
लमहादेवंसतनुसर्वार्थसिद्धिदः इत्युक्त्वाशतरुद्रीयमुपा
दिशद्दमेयधीः ३० ततामशतनमोरुद्रशतरुद्रमवजपन्
ततः प्रसन्नोभगवान्महादेवोवृषध्वजः ३१ वरेणछंदया
मासवरंवृत्रवबालक प्रतिहृष्टीबलार्ह्नमद्दलेनोपयो
स्यति ३२ तदस्त्रशस्त्रमुख्यानिवध्याकुर्वन्ततोममतथे
तितन्नातिक्कस्यविनार्थ्यकिमपिप्रभुः ३३ षष्टिवर्षसहस्रा

ब्र॰ पु॰
८॰

गिराज्यमस्मै ददौ पुनः पतत्स्थानवरितेयानाम भण्डेति भ
ण्डि २४ यदुवाच ततो नाम्ना भण्डो लोके प्रकथ्यते इति दत्वा
वरं तस्मै सर्वैर्मुनिगणैर्वृतः २५ दत्वास्त्राणि च शस्त्राणि त
त्रैवान्तरधीयत २६ इति श्रीब्रह्माण्डे उत्तरपुराणे हयग्रीवाग
स्त्यसंवादे ललितोपाख्याने भण्डासुरप्रादुर्भावो नाम दशमो
ध्यायः १० हयग्रीव उवाच रुद्रकोपानलाज्जातो यतो भण्डो
महाबलः तस्माद्रौद्रस्वभावश्च दानवश्चाभवत्ततः १ अ
थागमन्महातेजाः शुक्रो दैत्यपुरोहितः समायाताश्च बह
वो दैत्याश्च महाबलाः २ अथाहूय मयं भण्डो दैत्यवर्णादि
शिल्पिनं नियुक्तो भृगुपुत्रेण निजगाद वचस्ततः ३ यत्र स्थि
तानि दैत्येन्द्रैलोकं शासितुं पुरा तद्भूताशोणितपुरं कुरु ष
त्वयपत्यापुरा ४ तच्छ्रुत्वा वचनं शिल्पी सगणानसुरेश्वरान्
चके मरपुरं सर्वं मनसैव तपोनतु ५ अथाभिषिक्तः शु
क्रेण दैत्यैश्च महाबलैः शुभ्रे पर्यालस्याने तत्सा
च सम्मितिः ६ हिरण्मयं तपद्दं किरीटं ब्रह्मणा पुरा सजीव
भवितपयं पचदेसैद्दकविभूषणं ७ ददौ भृगुसुतोनस्य भण्डो वा
लार्कसन्निभं चामरे वंद्दसंकाशे सजीवे ब्रह्मनिर्मिते ८ तथो
मानचद्रःस्वानि संदधे यत्रिषवणान् तस्मात्पयं प्रददौ ब्रह्मणे
वपुराकृते ९ यस्यच्छायानिषण्णस्तु वाध्यते नास्त्र कोटिभिः पु
नः स विजयंनाम शोभं चापि पुनातिनं १० अमात्यमपि महार्हाणि भूषणानि

प्रदत्तवान्

तस्य सिंहासनं भाति दशरत्नमयं सूर्यसन्निभं ११ ततः सिंहासनासीनः सर्वाभरणभूषितः बभूव भगवान् जिनः ...

नस्यसिंहासनं भादाद्दत्नमयं सूर्यसन्निभं ११ ततः सिंहासना
सीनः सर्वाभरणभूषितः बभूवनीवनेजसीरत्नसुमेजितं
यथा १२ बभूवुरथ्य देसेयस्तस्याहीतमहाबलाः इन्द्रशत्रु
रमित्रघ्नो विक्षतमाली विभीषणः १३ उग्रकर्म्माग्रधन्वा च
विजयः स्फानियादगः सम्मोहिनी कुरुदिनी विज्ञोभी हृदरी
तथा १४ ततसेवनितास्तस्य बभूवुः प्रियदर्शनाः तमसेवं
तकालज्ञा देवाः सर्वे सवासवाः १५ संदनास्तत्र गानानां पा
दाना स्वसहस्रशः संबभूवुर्महाकाया महीनो जितकाशि
नः १६ बभूवुर्दानवाः सर्वे मृगवक्त्रमनानुगाः अर्वयंतो
महादेवमास्थिताः शिवशासने १७ बभूवुर्दानवास्तत्र
योवयनान्विताः गृहे गृहे वसन्तास्य से बभूवुः समंततः १८
ऋग्वेदो यजुः षि सामानि मीमांसा न्यायकादयः मवर्जंति स्मदे
वानां गृहे गृहे स्मनि १९ यथा स्वमेषुनस्वैषुभनीतोव
द्विजन्मनां तथा जैत्रदेस्तानां बभूव हव्यभोजिनः २०
एवं कृतवतो यस्य मे उत्सजितकाशिनः षष्टिर्वर्षसहस्रा
णि व्यतीतानि क्षणाद्विवत् २१ वर्द्धमानमथोदेसं तय सा वव
लेन च हीयमाणा बलेचेद्रं सप्रेत्स कमलापतिः सस्रजे स
स्त्रा कोविन्मायां लोकविमोहिनी नाम सवा च ततो मायां दे
वदेवो जनार्द्दनः २३ ते हि सर्वाणि भूतानि मोहयंती निजो
जसा विचरस्य यथाकामं तांतजे स्वातिकस्मन २४ तेन सीक्र

मिनोगतां भंडदैत्येषनायके मोहयित्वा विरेजेव विषयानुपभो
क्ष्यसि २५ एवं लब्धवरा मायातेभ्यामज्जनाहृते यथा चेसरसो
मुख्याः सह्यापार्श्वेनकाश्मन २६ तथा सेप्रार्थितो भूयः श्रेष्ठयामा
स काश्मन ताभिर्विश्वाविमुख्याभिः सहितासाम्गेन्तणा २७
यथयौ मानसस्याग्रेनटमुञ्जलभूरुहे यत्रक्रीडंति देवेंद्रो विज
नारीभिरर्चितः २८ तत्रसास्मगणावासो मूलेपंचकसाविनः
निवासमकरोद्रम्यं गायंती मधुरस्वरं २९ अथागतस्तदैत्येंद्रो
बलिभिर्मंत्रिभिर्वृतः क्रतानवीणानिनदं दृश्यंव वरांगना ३०
तोहसाचारुसर्वांगीविधुलेखामिवापरां गायामेषेमह्यागतेप
जितो मदनाभिधे ३१ अथासमेविलोपेन हृदये स्मरतापिताः
तेन दैत्येयनाथेन विरेसे प्रार्थिता सती ३२ तेन संप्रार्थितास्ता
स्म्यतिश्रुस्त्रुत्रुंजसा यास्तलम्भ्यामह्यायस्तेरम्यमेयादिके
रपि ३३ सा लब्ध्वा मोहिनीमुख्यानिर्हीतिपरमोत्सवः विसस
र्जतदादेवास्तथादेवमुमापतिः ३४ विसर्ज्जस्तथायज्ञान्
क्रियाश्चान्याः शुभावहाः श्रवमानहतनश्चासीनेषामपिदुरोहि
तः गहनेमिवनेषोत्रयमौश्च समाधुतेदरौ ३५ इति श्री ब्र
ह्मांडपुराणे हयग्रीवागस्त्यसंवादे एकादशोध्यायः
११ हयग्रीव उवाच मोहिनेष्वथ दैत्येषु सर्वे देवाः सवा
सवाः विमुक्तोपद्रवा ब्रह्मणामोदं परमं ययुः १ कदा
चिदथ देवेंद्र ॥

दिव्यसिंहासने स्थिते सर्वदेवैः परिवृते नारदो मुनिराययौ
प्रणम्य मुनिशार्दूलेज्वलेनमिव पावकं कृतांजलिपुटो भू
त्वा देवेशं वाक्यमब्रवीत् ३ भगवन्सर्वधर्मज्ञ परापरविदां
वर नैवागमनेनेशाद्यैतन्मे कर्तुमिच्छसि ४ भविष्यत्क्षोभ
नाकारं तवागमनकारणं तद्वाक्यामृतमाकर्ण्य श्रवणा-
नंदनिर्भरे ५ अशोषडः खान्मुनी पृच्छ नार्थस्य मुनीश्वर
नारद उवाच अथ सम्मोहितो भेजे देवेंद्रो विष्णुमायया
नयाविमुक्तो लोकान्सर्वान् दहमग्निरिवापरः अधिकलवने
जोभिरसैर्म्याप्यावलेन च ७ तस्मात्तेजोपहारस्तकनैवागि
बलस्य तु विनाशाय ततो देव्याः पराशक्तेस्तपः सति अशको
मेनं तपसा कल्पकोटिशतैरपि पुरे वोदयनः सर्वेशाराध
यतिवांछितः ९ आराधिता भगवती सा च स्वैयविधास्य
ति एवं संबोधितस्तेन शक्रो देवगणेश्वरः १० तमुनिं पूज
यामास सर्वदेवैः समन्वितः तपसे कृतसंन्नाहो ययौ हेम
वनं तट ११ तत्र भागीरथीतीरे सर्वतेकुहमोभले पराग-
केर्महासजांवकेविलसहरेश्वरः १२ इदमस्यमभूमाश्मानद्य
शाविलसिद्धिदं नारदेनोपदिष्टेन विधिना परदेवता १३
कुर्वतो महती सज्जोजपध्यानरतात्मनो उग्रे तपसि सक्तानो
मनन्यार्पितचेतसो १४ दशावर्षसहस्राणि दशमाहानि वसंपु
उः मोहितानथमानन्दः शाभ्युगुपुत्रोमहामतिः १५ भंजारव

ब्र॰
पु॰
२२

22

ंसमम्येत्यनिजगादपुरोहितः त्वामेवाश्रित्यराजेंद्र सदादा
नवसत्तमाः १६ निर्भयास्त्रिषुलोकेषुचरंतीच्छाविहारिणः
त्वानिमाचेनभवतोहंतिसर्वान्सदाहरिः ७ तेनैवनिर्मिता
माययायासेमोहितोभवान् गत्वाहैमवतेशैलेपरेषांविभ्रमा
वर १८ एवमुक्तस्तुगुरुणाहित्वापर्य्यंकमुत्तमं मेनिहत्वान
याहूययथाहंतोनमाहसः १९ तच्छ्रुत्वाच्यपतिमाहात्म्यनव
म्नाविस्मयपच षष्टिवर्षसहस्राणिराज्यंनवशिवार्पितं २०
तस्मादप्यधिकेवीरगतमासीदनेकशः अशाकमतिकार्य्या
पेयःकालःशिवचोदितः २१ अशकामतिकार्य्यापिदम्यार्वत
तोविना कालेननभोगःकर्तव्योऽङ्गःस्वस्यचभावस्यच २२ अ
थाहभीमकर्म्माख्योनोपेन्द्रोरिपुर्यथाबले क्रियाविद्धेक्वने
स्माभिर्विजयस्तेभविष्यति २३ नवपुत्रेमहाराजपराईबल
हारिणा दत्ताविद्याशिवेनैवतस्मात्तेविजयःसदा अनुमेने
वनहाकंभंउक्तविधिचोदितः निर्गम्यसहसेनाभिर्ययौ
हैमवतंनटं २५ तयोविभ्रकरान्दृष्ट्वादानवान्जगदंविका
अलेख्यमकरोद्देमायाप्राकारमुत्तमं २६ तेदृष्ट्वादानवेंद्रो
पिकिमेतदितिविस्मितः सैकैर्दानवाभिर्णवभंजातिवा
लेनच २७ पुनरेवतदग्रेभूदलेख्यंसर्वदानवैः व्याघ्रव्याल
णानद्धीरोवभंजवननादव २८ पौनःपुन्येनतद्दुर्गमभूत
नरूपस्थितं एतंदृष्ट्वानदेमेंद्रोविषण्णःसमरेययौ २९ तेव

हृष्टा जगद्धात्रीहृष्टाप्रकारमुज्ज्वले भयाद्विपर्य्ययेर्देवा
विमुक्ताः सकलक्रियाः ४० नान्तवाचनतः शक्रोदेवेन्द्रो
यमिन्द्रागतः असकौ समरे योद्धुमस्माभिरखिलैरपि
पलायितानामपि नो गतिरन्या न कुत्रचित् कुंडे योजना-
विस्तारे सम्यक्कृत्वाग्निशोभने ४१ महायागविधानेन-
प्रणीयायध्रुनाशने यज्ञामपरमोशक्तिमहामोसैवीयेस्व
राः ४२ ब्रह्मभूतानामविष्णामोमोस्मामोवाविविक्षपे एव
मुक्तास्तेनेसर्वेदेवाः सेंद्रुप्रोगमाः ४३ विधिवन्मन्त्रपूर्वमो-
सानन्तक्रमोत्क्रमयंत्रतः कुंडेषु सर्वमोसेषु पादेषु वकरेषु
च ४४ होतुमिष्ठत्सु देवेषु कलेवरमशोषतः प्रादुर्बभूव प
रमं तेजःपुञ्जमनूपमं ४५ कोटिसूर्य्यप्रतीकाशं चन्द्रको
टिसुशीतलं तन्मध्ये समदृश्यत कन्याकारमनूपमं ४६
तन्मध्ये महादेवीमुदयार्कसमप्रभां जगदुज्जीवनाकारां
ब्रह्मविष्णुशिवात्मिकां ४७ सौंदर्य्यसारसीमांतामानंदर
ससागरां जपाकुसुमसंकाशां दाडिमीकुसुमांबरां ४८
सर्वाभरणसंयुक्तां शृंगारैकरसालयां कृपातरंगितापां
गनयनालोककौमुदीं ४९ पाशांकुशेक्षुकोदंडपंचवा
णलसत्करां तां विलोक्य महादेवीं देवाः सर्वे सवासवाः ५०
प्रणेमुर्मुदितात्मानो भूयोखिलात्मिका तयावलोकि-
ताः सद्यस्ते सर्वे विगतज्वराः ५१ संप्रणीगाहृतनरावज्रदे

ब्र॰
पु॰
२३

देहा महाबलाः नष्टसुम्भमहादेवीमेविकामशिवलार्थ
दो ५८ इति श्रीब्रह्माण्डेमहापुराणेहयग्रीवागस्त्यसंवादे
ललितारव्याने ललिताप्रादुर्भावोनाम द्वादशोध्यायः १२
देवाऊचुः जयदेवि जगन्मातर्जयदेविपरात्परे जयक
कल्याणनिलये जयकामकलात्मिके १ जयकारिणि
वामाक्षिजयकामाक्षिसुन्दरि जयाखिलसुराराध्ये जयका
मेशिकामदे २ जयब्रह्ममयिदेवि ब्रह्मानंदरसात्मिके
जयनारायणि वरे नंदिनाशेषविग्रहे जयश्रीकंठदयि
तेजयश्रीललितांबिके जयश्रीविजयेदेवि विजयश्री
समृद्धिने जातस्यजायमानस्यइष्टाप्राप्तेस्यहेतवे नम
स्तस्यैत्रिजगतांपालयित्र्येपरात्परे ५ कलामुहूर्तकाष्ठा
हर्मासर्तुशरदात्मने नमःसहस्रशीर्षायैसहस्रमुखलो
चने ६ नमःसहस्रहस्ताब्जपादपंकजशोभिने अणोरण
ुतरेदेविमहतोपिमहीयसि ७ परात्परतरेमातस्तेज
स्तेजसामपि अतलंतुभवेत्पादोवितलंजानुनीतव ८
रसातलंकटीदेशंकुक्षिस्तेधरणीभवेत् हृदयंतेभुवर्लो
कःस्वर्लोकस्तेमुखंहृतं ९ दृशांमंद्रार्क दहनादिशस्तेबाहु
वोंबिके मरुतस्तुनवोच्छासावावस्ते श्रुतयोखिलाः १० क्रीडा
तेलोकरचनासखातेचिन्मयःशिवः आहारस्तेसदानंदोवासस्ते
हृदयेसतां ११ दृश्यादृश्यस्वरूपाणि रूपाणिभुवनानितेशि
रोरुहानभस्तेतुनारकाः कुसुमानिते १२ ॥

यस्मीयावाहवस्नेस्तुरयस्मीयाप्रुयानिते यमाश्चनियमाः
श्चैवकरपादरुहास्तव १३ त्वनीसाह्मासयाकारैलोके
जीवनकारकौ प्राणायामस्तनेनासारसनानेसरस्वती १४
यन्माह्मारस्तिन्द्रियाणिध्यानेनेधीस्तस्तनमा नमस्तेयार
णाशक्तिरियदयेनेसमाधिका १५ महीरुहास्तेयकस्ताः
सभानवसनेनव भूतेभवांभविष्येवनिसेवनवविग्रहः
१६ यत्तरूपाजगद्धात्री विश्वरूपावपावनी पादोयानद
याभूतासमर्जनिखिलाःप्रजाः १७ हृदयस्थापिलोका
नामहश्यामोहनात्मिका नामरूपविभागंवयाकरोति
सलीलया १८ नामधिष्ठायमीहेनीतेषसर्वकार्थकामदा
नमस्तस्यैमहादेव्यैसर्वशक्त्यैनमोनमः १९ यादेवीपर
माशक्तिःपरंब्रह्माभिधायिनी ब्रह्मानंदाभिधानायैत
स्यैदेव्यैनमोनमः २० यदाज्ञयाप्रवर्तन्तेवह्निसूर्येन्दुमारु
ताः पृथिव्यादीनिभूतानितस्यैदेव्यैनमोनमः २१ यास
सर्जादियानारेसमर्गादावादिभूरिदं ददारस्वयमेवैका
तस्यैदेव्यैनमोनमः २२ यथाधृत्वान्तु यरणी यथाकाशम
मेयया यस्यामुदेतिसविज्ञानतस्यैदेव्यैनमोनमः २३ य
देनरस्यंवितिदिवंपदाधारोनतिलकः यन्मयश्चाखिलो
लोकस्तस्यैदेव्यैनमोनमः २४ यत्रोदेतिजगत्कृत्स्नंयत्र
तिष्ठतिनिर्भरं यत्रांतमेतिकालेतुतस्यैदेव्यैनमोनमः २५

त्रं. पु. २५

नमोनमस्तेरजसेभवायैनमोनमः सात्विकसंस्थितायै नमो
नमस्तेनमस्तेरुद्रायनमोनमोनिर्गुणतः शिवायै २६ नमोन
मस्तेजगदेकमात्रेनमोनमस्तेजगदेकपित्रे नमोनमस्तेखिल
नेस्वरूपेनमोनमस्तेखिलयंत्ररूपे २७ नमोनमोलोकगुरुप्र
धानेनमोनमस्तेखिलवाग्विभूत्यै नमोस्तुलक्ष्म्यैजगदेकतु
ष्ट्यैनमोनमः शांभविसर्वशक्त्यै २८ अनादिमध्यांतमपांच
भौतिकमवाङ्मनोगम्यमतर्क्यवैभवं अरूपमद्वंद्वमदृष्टि
गोचरंप्रभावमग्र्यंकथमेमवर्णयेत्ते २९ प्रसीदविश्वेश्वरि
विश्ववंदितेनमस्तेविश्वेश्वरिवेदरूपिणि इतिस्तुत्वामहा
देवाः सर्वेसवासवाः ३० भूयोभूयोनमस्कृत्यशरणंजग्मुरं
जसा ततः प्रसन्नासादेवीप्रणतेवीक्ष्यवासवं ३१ वरेणछंद
यामासवरदाखिलदेहिनां इन्द्रउवाच यदिनह्यासिकल्या
णिवयंदेव्यैःपीडिताः ३२ उद्दिष्टेजीवितेदेविनागनाश
रणार्थिनः श्रीदेव्युवाच अहमेवविनिर्जित्यभंडदैत्यकु
लेश्वरं ३३ अचिरान्नवदास्यामित्रैलोक्यंसचराचरं निर्भ
यामुदिताः संतुसर्वेदेवगणास्तथा ३४ येस्तवंतिवमांभ
क्ताःस्तवेनानेनमानवाः भाजनंतेभविष्यंतिधर्मश्रीयशसां
सदा ३५ विद्याविनयसंपन्नानीरोगादीर्घजीविनः पुत्रमि
त्रकलत्राढ्याभवंतुमदनुग्रहात् ३६ इतिलब्धवरादेवादे
वेंद्रोपिमहाबलः आमोदंपरमंजग्मुस्तांविलोकामकुर्ध

ॐ ३० इतिश्रीब्रह्मांडोत्तरपुराणेहयग्रीवागस्त्यसंवादेल
लिताख्यानेललितास्तवराजोनामत्रयोदशोध्यायः १३
हयग्रीवउवाच एतस्मिन्नेवकालेतुब्रह्मालोकपितामहः
आजगाममाध्यदेवेशींद्रष्टुकामोमहर्षिभिः १ आजगामभग
नोविष्णुराकृढोविनतात्मजे शिवोपिवृषमारुह्यसमाया
तोखिलेश्वरीं २ देवर्षयोनारदाद्याःसमाजग्मुर्महेश्वरीं
आययुस्तांमहादेवींसर्वेचाप्सरसांगणाः ३ विश्वावसु
प्रभृतयोगंधर्वाश्चैवयक्षकाः ब्रह्मणाद्यसमादिष्टोवि
श्वकर्माविशांपतिः ४ चकारनगरंदिव्यंयथामरपुरंत
था ततोभगवतीदुर्गासर्वमंत्राधिदेवता ५ विद्याधिदेव
तारूपासासमाजग्मतुरंबिका ब्राह्म्याद्यामातरश्चैवसर्वभू
तगणाहृताः ६ सिद्धयोणिमाद्याश्चयोगिन्यश्चैवकोटि
शः भैरवाःक्षेत्रपालाश्चमहाशास्तागणाग्रणी ७ महा
गणेशस्कंदश्चवटुकोवीरभद्रकः आगत्यतेमहादेवीं
तुष्टुवुःप्रणतास्तथा ८ ततस्तन्नगरीरम्यासाहस्राका
रतोरणा गजाश्वरथपत्त्याढ्याराजवीथीविराजिता ९
सामंतानाममात्यानांसैनिकानांद्विजन्मनां वैतालदा
सदासीनांगृहाणिकविराणिच १० मध्यंराजगृहंदिव्य
वारुगोपुरशोभितं शालाभिर्बहुभिर्युक्तंसभाभिरुप
शोभितं ११ सिंहासनसभांचैवनवरत्नमयींशुभां मध्ये

सिंहासने दिव्ये चिंतामणिविनिर्मिते १२ सर्वप्रकाशमहं
कुमुदत्याद्रिसन्निभे विलोकयितुं नयामास ब्रह्मा लोकपि
तामहः १३ यस्तेन तमभिषिञ्चाय वर्मने वालिशोऽपि वा पुरस्य
स प्रभावेन सर्वलोकाधिपो भवेत् १४ न केवलं स्त्री राज्यार्हा
पुरुषोऽपि नया विना मंगलावारसेतु के महापुरुषलक्षणे
अवह्लीगनापुक्रमभिषिंचेद्दिगिन्द्रकाः विमानीयं वरा
रोहाम्रनीष्टमार्देवता १७ वरोस्याश्रिपुलोकेषु न चान्यथा
केशहने जटिलो मुंडधारी च विरूपाक्षः कपालधृक् १८
कल्माषीभस्मदिग्धांग श्मशानस्थो विभीषणः अमंग
लास्पदं नैनं वरयेन्नाम मंगला १९ इति चिंतयमानस्य ब्रह्म
णोग्रे महेश्वरः कंदर्पकोटिलावण्यपुरुषो दिव्यशरीरवान्
दिव्याम्बरधरः स्रग्वी दिव्यगंधानुलेपनः किरीटहारकेयूर
कुंडलाद्यैरलंकृतः २० प्रादुर्बभूव पुरतो जगन्मोहनरूपधृ
क नेत्रमारमणालिंगय ब्रह्मा लोकपितामहः २१ चक्रेकामे
श्वरे नाम्ना कमनीयवपुर्हरे तस्यास्वपरमाशाके रनुरूपो
वरस्वयं २२ इति निश्चिन्मने नैवमहिमतस्याभ्यायपो अस्त
वंस्तेयपरां गांकिंब्रह्मविस्मयमहेश्वराः २३ नोटह्माम्रगणावा
नीकुमारो नीललोहितः अभवन्मन्मथाविष्टो वि
स्मरन्म सकलाः क्रियाः २४ सापि नेवीत्यनन्वे गीमृ
ज्ञि मे न मिवस्मरे ॥ २४ ॥

२४ ॥

मदनाविष्टसर्वांगी स्वानुरूपममन्यत २५ अन्योन्यालो
कनासक्तौ तावुभौ मदनातुरौ सर्वभावविशेषज्ञौ रति
मंतौ मनस्विनौ २६ परैरज्ञातचारित्रौ महान्तौ स्वस्य वेश्मनो
अथोवाच महादेवी ब्रह्मलोकैकनायिका २७ इमे देवा
स्सर्षयो गन्धर्वाप्सरसां गणाः त्वामीशं द्रष्टुमिच्छन्ति
सप्रियं परमासने २८ को वा नु रूपसे देवि प्रियो यस्त्व
न्मतः पुमान् लोकसंरक्षणार्थाय भज सत्पुरुषं वरं २९
राज्ञी भव पुरस्यास्य स्थिता भव वरासने अभिषिक्ता महा
भागैर्देवर्षिभिरकल्मषैः ३० साम्राज्यविक्रमेयुक्ता सर्वा
भरणसंयुता सप्रियासनगतां द्रष्टुमिच्छामहे वयं

इति श्रीब्रह्माण्डोत्तरपुराणे हयग्रीवागस्त्यसंवादे ललि
ताख्याने कामेश्वरप्रादुर्भावो नाम चतुर्दशोऽध्यायः १४

हयग्रीव उवाच तच्छ्रुत्वा वचनं देवी मंदस्मितमुखाम्बु
जा उवाच सा ततो वाक्यं ब्रह्मविष्णुमुखान्सुरान् १ स्व
तंत्राहं सदा देवाः स्वेच्छाचारविहारिणी ममानुरूपचरि
तो भविता न प्रियो मम २ तथेति तत्प्रतिज्ञाय सर्वैर्देवैः
पितामहः उवाच च महादेवीं धर्म्मार्थसहितं वचः ३
कालक्रीता क्रयक्रीता पितृदत्ता स्वयंवृता नारीपुरुषयो
रेका महाहृस्त्वं न निर्वियः ४ कालक्रीता न वेषणा स्यात्क
यक्रीता न दासिका गान्धर्वो ह्यहिता पक्षा भार्य्यास्यान्ति

३१

ब्रं
पु
१९

दमकाः ५ समानधर्म्मिणीशुक्लाभार्यापित्वयोद्वदा य
द्वैतेपरेब्रह्मसद्भाववर्जिते ६ सद् विद्यानंदात्मकेन
स्मात्प्रकृतिः समजायत त्वमेवासिवनंद्ब्रह्मप्रकृतिः सा
त्वमेवहि ७ त्वमेवानादिरखिलाकार्यकारणरूपिणी
त्वामेवहि विन्दंतियोगिनः सनकादयः ८ सदसत्कर्म
रूपांचव्यक्ताव्यक्तोदयात्मिकां त्वामेवहिप्रशंसंतियेचब्र
ह्मस्वरूपिणी ९ त्वमेवहिस्वजस्यादौ त्वमेवस्यवसित्वण
न् त्वमेवभूयोहरसिपिदधासिमहेश्वरि १० तस्मात्त्वा
मनाशास्तेनभवेविश्वप्रपंचसंगमान् भजस्वपुरुषंकेचि
ल्लोकानुग्रहकाम्यया ११ इतिविज्ञापितादेवैर्ब्रह्मण्याद्यैःसक
लैः सर्वैः सजगुरुप्रमपुहूर्तेनविजेपगगनोनरे १२ त
योत्सुहात्तसामालाणोभयंतीनभस्थले ययानकेदे
शोहितदाकामेसरस्यत १३ मनुजुप्रतनोदेवाः ब्रह्मवि
ष्णुपुरोगमाः ववर्षुः पुष्पवर्षाणिमेदवानेदिताध्वनाः
अथोवाचविधातातुभगवंतंजनार्दन कर्तव्योविधि
नोद्वाहस्त्वनयोःशिवयोर्हरेः सुहूर्तोऽद्यैवसंप्राप्तोजग
न्मंगलकारकः त्वहस्याहिमहादेवीसहजस्त्वंभवानपि
१४ दातुमर्हसिकल्याणीमस्मैकामशिवायत त्वत्क्रुवा
वचनेनस्मैदेवदेवस्त्रिविक्रमः १५ ददौतस्मै
विधानेनप्रीत्यात्मानंमोककरायत देवर्षिपितृ ॥ ॥

26

१४

मुख्यानां सर्वेषां देवजातिनां १८ कल्याणे कारयामास
शिवयोरादिकेशवः उपायनानि प्रददुः सर्वे ब्रह्मादयः
सुराः १९ ददौ ब्रह्मा तत्र वापैन्नवज्रसारमनश्वरं तयोः पु
ष्पपुष्पं प्रासादमम्लानं हरिरव्यय नागपाशं ददौ ताभ्यां व
रुणो यादसां पतिः अंकुशं च ददौ ताभ्यां विश्वकर्मा वि
शांपतिः २१ किरीटमग्निः प्रायच्छत् ताटंके चेन्द्रभास्करौ
नवरत्नमयीं भूषां प्रादाद्रत्नाकरः स्वयं २२ ददौ स्वर्ण
मयं पीयूषपात्रमथ्यानये चिंतामणिमयीं मालां कुबेरः
प्रददौ तदा २३ साम्राज्यस्य च केछत्रे ददौ लक्ष्मीपतिः स्वयं
गंगा च यमुना ताभ्यां चामरे चंद्रभास्करे २४ अष्टौ वस
वो रुद्रा आदित्या आश्विनौ तथा दिक्पाला मरुतः साध्या
गंधर्वाः प्रमथेश्वराः २५ तानि तानि यथायसं प्रददुः प
रितोषिताः रथाश्च तुरगान्नागान्महावेगान्महाबलान्
अथाभिषेकमानेन साम्राज्ये सशिवौ शिवौ तथाकरोद्धि
मानेवनामात्र कुसुमाकरे २७ विद्यानाम्लानमालां वैति
ससमहेशमातुये: दिविमुक्तं तरिनेव कामगे ससरहिम
न २८ वहं यात्राणां मात्रेण भ्रांतिरोगत्तयापितयः तत्त
एादेवनरुपतिमनोह्लादकरं शुभे २९ तदितानमयया
रोचनावृंभो दिवादंपती चामरव्यजनच्छत्रं ध्वजयष्टिम
नोरमे ३० वीणावेणुमृदंगादि विविधातोद्यवादनैः

वं॰
भृं॰
२०

सेव्यमानासुरगणैर्निर्गमन्नृपमंदिरात् ३१ यथौवीथी
विहारेणशोभयंतीनिजौजसा प्रतिहर्म्याग्रसंस्थाभिर
स्मरोभिसहस्रशः ३२ सलाजाक्षतहस्ताभिःपुरंध्री
भिश्चवर्षिताः गाथाभिर्मंगलाढ्याभिर्वीणावेणुवादि
निस्वनैः ३३ नर्यंतिवीथिवीथीषुमंदंमंदमथाययौ प्र
तिगृह्यास्मरोभिस्तुकृतानीराजनाविधिं ३४ प्रवरुह्य
विमानाग्रात्प्रविवेशमहासभां सिंहासनमधिष्ठायदे
वदेवेनशंभुना ३५ यथार्हंब्रुतिगात्रस्यामनसैनमहाज
नाः सर्वस्तासात्प्रियानेननमस्कामानपूरयत् ३६ नेदृष्टा
वरिनंदेव्याब्रह्मालोकपितामहः कामाक्षीतिनदाम्निख्या
ददौकामेश्वरीतिच ३७ ववर्षुश्चतदामेघाःपुरेतस्मिन्न
दाज्ञया महार्हाणिचवस्त्राणिदिव्यान्याभरणानिच ३८
चिंतामणिःकल्पवृक्षःकपिलाकामधेनवः प्रतिवेश्मा
नतस्थुःपुरेदेव्यास्तथानघ नसेवेकरसाकारावि
मुक्तास्तक्रियागणाः देवर्षयोःनारदाद्याःसनकाद्या
श्चयोगिनः ४० मन्वाद्यामहर्षयश्चैववसिष्ठाद्यास्तपो
धनाः गंधर्वाप्सरसोयक्षायाश्चान्यादेवजातयः ४१ दिवि
भूम्यंतरिक्षेषुसंसेवार्थंवसंतिये तेसर्वेवाप्यसेवार्थंनिव
सेमसममसुरे ४२ इयंमहत्तलीदेवीनान्यत्रेत्यखिलान्नृ
पान् बोधयामासतत्तत्तमन्त्रागेणभूयसा ४३ राजाडहं

त्रिभूलोकेविद्वषःसकलेभिनान् राज्ञीडदोहाभीक्ष
त्रिसर्वभूतलवासिनां ४४ त्रिलोकैकमहीपालेसंवि
कैकामयांकरे दशवर्षसहस्राणियगुः तत्रएवापरः
४५ ततःकदाचिदागम्यनारदोभगवान् ऋषिः प्रणम्य
परमेशानिमुवाचविनयान्वितः ४६ परंब्रह्मपरंधामप
वित्रंपरमेश्वरी सदसद्भावसंकल्पविकल्पकलनात्मि
का ४७ जगदभ्युदयार्थायव्यक्तभावमुपागता प्रसज्ज
नविज्ञाणार्थासज्जनाभ्युदयार्थिनी ४८ महत्सिलवक
स्याणिसाधूनांरक्षणायहि अयंमेउग्रहरोदेविवायतेज
गतांत्रयं ४९ नैवैकयैवजेतव्योनघाकास्तपरैःसुरैः न
सैवैकयरादेवाश्चिरकालमिहोषिताः ५० तदात्वयाग
मिष्यंतिसानिस्थानिपुराणिच अमंगलानिशून्यानिस
म्हानि ‥ सर्वतः ५१ एवंविज्ञापितादेवीनारदेनाशिव
लेश्वरी स्वस्ववासनिवासायप्रेषयामाससामरान् ५२ ब्र
ह्माणंवहरिंशंभुंवासवादीन्दिशांपतीन् ययाहंस्ज
यितान्प्रेषयामाससर्वांबिको ५३ अपारयंतस्तोमध्यकम
पिसेप्रेषिताःसुराः सर्वतोशिवयोःसेवामादिपिश्च
रकुर्वतः ५४ एतदाख्यानमायुष्यंसर्वमंगलकारणं
आविर्भावंमहादेव्यास्तस्याराज्याभिषेचने ५५ यःश्रात
कृत्थिनोविद्वान्ब्रह्णामक्तिसमन्वितः जपेद्धनतमस्कः ।८

ब्रं॰
पु॰
२८

स्यान्यथासम्मिनवान्भवेत् ५६ नाशुभं विघ्नेनस्यपरत्रे
हवधीमतः यशः प्राप्नोति विपुलं समानोन्नमतामपि ५७
अचलाश्रीर्भवेत्तस्य श्रेयश्चैव पदे पदे कदाचिन्नभयंतस्य
तेजस्वीवीर्यवान्भवेत् ५८ नापत्रयविहीनेश्चपुरुषार्थसं
मृध्यते त्रिसंध्यंयोजपेन्नित्यंध्यात्वासिंहासनेश्वरीं ५९ या
एतामात्महृनीलक्ष्मीमात्मयाज्ञापकोनमः ६० इतिश्रीब्रह्मा
ण्डोत्तरपुराणे हयग्रीवागस्त्यसंवादे ललिताख्यानेदेवाहि
कोत्सवोनामपंचदशोध्यायः १५ हयग्रीव उवाच अथास्या
जगतांमाताललितापरमेश्वरी त्रैलोक्यकंटकंभांडंदैत्यंजि
त्वाविनिर्ययौ कृत्वामंडलिकाकारं सम्भोभोगाणयस्तदा प्र
भूतमर्दलाख्यानैः पुरमामाहवैर्वरे मृदंगामुरजाश्चैवप
टहाहकुलीगणाः मेलकाफलीवसैवाः डुडुक्काडुडुवा॰
स्तदा शृंगकाः पणवाश्चैवगोमुखाश्चार्द्धचंद्रकाः यवमा॰
ध्यामुहिमध्यामडवोडिडिमाश्रपि फर्करामश्वरीनाला॰
उपालिंगपभेदजाः श्रोर्हकाश्चैवनेपोहानिस्साणावर्व
गापरे डंकाराः काकनेउाश्चवादभेदास्तथापरे दध्मनः श
क्तिसेनाभिराहतास्तमरोद्यमे ललितापरमेशान्याश्चक्र
राजान्समुहनाः सेपत्करीनामदेवीचवालसहषांकिभिः
अनेककोटिमातंगतुरंगरथपंक्तिभिः सेवितानरुणादि
समाटलासंपदीश्वरी समसहंउसंग्रामरसिकेश्वोलसन्निभं

रणकोलाहले नामसारुरोहमत्तेगजे नामन्वगाययोर्से
नामहत्तीवोररावि[ण]ी लीलाभिः केतमालाभिरुल्लि
खितीचत्राच्चत्रान् तस्याश्च संयत्राख्यायाः पीनस्तनुत्से
कटः केकटो वज्रकठिनोरुरुवेवनसिस्थितः कंपमा
नावज्जलनाव्यरुच्चनकवेस्थिता कुटिलाकालनाच्य
सभ्रुगुटीवभयंकरा उन्मानवानसंपातुवलिनाइवपर्व
ताः नामन्वगायपुः कोटिसंख्याकाः कुंजरोत्तमाः श्रो
यश्रीललितमादेव्याः श्रीपाणाश्चयसंभवाः श्रुतिश्चरितापि
श्रोनिरस्याहृत्पावलम्बुरः नयासहहयप्रायसेसंहेयात
वेगिने व्यवलत्खरक्षुद्दालविदारितमहीतले वनायु
जा — कांबोजाश्चरनासिंधुदेशजाः टंकणाः पार्वतीया
श्च पारसीकास्तथापरे आजानेयाश्चटचरात्तुरटाः का—
वेदिजाः वाल्मीकीयावनोद्भूतागेयवीक्षापरेहयाः आ
ग्देशजाश्च कैराताः श्रोतदेशोद्भवाश्चापि विनीतास्साधुवो
ढारो वेगिनस्थिरचेतसः स्वामिचित्तविशज्ञाश्च महाउ
च्चसमुत्सवः लक्षणैर्वज्रभिर्युक्ताः जितक्रोधाजितश्र
माः पंचधारासुशिक्षाख्याविनीतार्थपलायिताः माल
श्रुक्तिस्थियायुक्ताः श्वेतशुक्तिसमन्विताः देवमण्यादे
वमणिर्देवस्वस्तिकमेवच श्रीदेवस्वस्तिकशुक्तिंवगंतुर
पुष्पगंडिका एतानिशुभलक्षणाणिजयराज्यप्रदानिव

वहंतोवानजवना: वाजिनस्तोसमन्वगुः अपराजितना
मानमजितेजस्विनेवले अस्तेतोहंगवर्म्मीणकपिका
पिलसन्मखे पार्श्वद्वयेपिपरितः स्फुरकेशरमंडले स्थूल
वालधिविहस्पत्तिपिनाएपयोधरे जंखाकोडसमन्वद्ध
मणिकिंकिणिभास्वरे वादयंतमिवोद्वंडैःखुरनिष्टुरा
हतैः भूमंडलीमहावाद्यंविजयस्यसमुद्वये हेषमा
णमुनिमुहुः संहर्षितगतिक्रमे आलोलचामरव्याजा
दुहंतंपक्षतीइव भांडैर्मनोहरैर्युक्तंचर्चरीजालमंडि
तं हेमात्रोषसकपटानद्धोर्ध्ववाणमिवान्तरात् अस्याह
यामहादेवीसमारूह्यजेयमो वन्नभिर्वाद्धभिःपाशांम
कुशौवेत्रमेवच हयवल्गांवरयन्तीवज्रविक्रमणोमिनी
तरुणादित्यसंकाशाज्वलन्कांतिनेत्रमिणी सावबाल
हयारूढानर्तयंतीववाजिनं अथश्रीदंडनाथायाः
निर्याणपटहध्वनिः उद्दंडसिंधनिधानमकारवद्यपि
रेजगत् वज्रघोषैःकर्वीरैरभिदिंमःककुभोदश
असहृतभुजोधाणःशक्तयःकाश्चिडग्यिनाः काश्चि
नश्रीदंडनाथायाःसेनानासीरसंगताः षष्ठेफल
धवेत्रंसेनातुनाथानेः निवारयन्त्योवेत्रिण्याव्यचा
लछक्तयःशाने ॥ २५ ॥ २५

बं
पु
२५
२९

अथ मुंगधजश्रेणीमहिषांकाम्रगांकिताः सिंहांकाश्चै
वविभ्राणाशक्तयो व्यचलन्पुरः ततश्री दंडनाथायाश्च
नच्छत्रसहस्रशः स्फुरत्कराः प्रचलिताः शक्तयः काश्चि
दुद्धताः १५ इति श्रीब्रह्मांडे उत्तरखंडे हयग्रीवागस्त्य
संवादे ललितोपाख्याने शक्तिसेनाविजययात्रा नाम षोड
शोध्यायः १६ हयग्रीव उवाच दंडनाथादिनिर्याणे संख्या
नीतैः सितप्रभैः छत्रैः गगनमावेजैनिःसंख्येशशिमंडितै
अन्योन्यसक्तधवलछत्रैरनर्वनीभवेत् तिमिरं नंदेभूय
स्तत्क्रोडमणिरोचिषा वज्रप्रभाधिगयमच्छायाप्रसरिनादि
स्फुरत्वा नालहंनाशानदियाः क्रोडमुष्यावलेवलन् वज्रै
रुदयत्सौम्याभैरवाः शूलपाणयः ज्वलत्केशपिशंगाभा
स्तडिज्ज्वालसदृदिस्फुरत्वा दहेनश्चवदेम्योबासीतोस्नीलए
वह्निभिः प्रचेलुर्दंडनाथायासीनानासीरयायिनः अथ
योत्रिमुषीदेवीसमानायुधभूषणाः तत्समानायुधकरा
स्तत्समानस्ववाहना नीत्वादंष्ट्राविनिष्पन्नवक्त्रिप्रभा
यिनोवरा तमालप्रपामलाकाराकपिलाक्रूरलोचना
सहस्रमहिषारूढाः प्रचेलुः सूकरानना अथ श्रीदंडना
थाचगिरिचक्ररथ्योनमान् अवरुह्य महासिंहमारुरोह
स्ववाहनम् वज्रघोषइति ख्यातं धुतकेसरमंडलं व्याक्रा
संविकटाकारं विमकंठविलोचनं दंष्ट्राकटकटाकार

वपरीक्रमनदिक्रूटे आदिक्रमेकदेशास्थित्वपरश्रजितैमे
नैवैः पिहितेश्वभूयक्रमापातालनिमज्जिभिः योजन
त्रयमुत्सेधेवेगाडूनवारिधिः सिंहवाहनमारुह्यबल
हृडनायिका नस्यामसुरसंहार अह्नायोज्वलत्कृषि उ
द्वेलेवडूलेभयत्रैलोक्यंसचराचरे किंमसौयथास्तिरुषा
विश्वमयैवयोषिणी किंवामुहलवानेनभूमिर्द्धयाक
रिष्यति अथवाहलनिर्वीतेः क्षोभयिष्यतिवारिधीन् उ
तिष्ठन्तिमनाःसर्वेगगनेनाकिनोगणाः हूहूरविमाना
स्थितेशासानामुवेलन ववेदिरेवनेदेवाः वद्धाजलिपुटा
न्विताः मङ्कद्वादशनामानिकीर्तयेत्तोनभस्थले अग
स्त्यउवाच कानिद्वादशनामानितस्यादेव्यावदप्रभो
अस्थाननमहाप्राज्ञयेषुमेकौतुकंमहत् हयग्रीवउवा
च शृणुद्वादशनामानितस्यादेव्याघटोद्भव पेषामाक
र्णनमात्रान्वसत्वाशामविष्यति पंचमीदंडनाथाचसंके
तासमयेश्वरी तथासमयसंकेतावाराहीपोत्रिणीतथा
वार्तालीचमहासेनाआज्ञाचक्रेश्वरीतथा अरिघ्नीचेतिसं
प्रोक्तंनामद्वादशकंमुने नामद्वादशकाभिख्यावज्रपंज
रमध्यगाः संकटेदुःखमाप्नोतिनकदाचनमानवाः ए
तैर्नामभिरभ्यस्तासंकेताब्रह्मनस्तुवः तेषामनुग्रहार्थी
यसर्वेबालवमापुनः अथसंगीतयोगिन्योमंत्रिराजपदस्य

याः निर्याणस्तवनकरी देवी दधानकाहली शृंगारमा
यभूषाणां बाह्वलपपामलविषां वीणासमद्यपाणीनां
निर्घोषैर्वलैः काश्चिद्गायंति त्वंतिमत्तकोकिलनिः
स्वनाः काश्चिन्नादेवरीयानकषायितविलोचनाः वे
दीमागदरूपाश्च काश्चिदन्याकलस्वनाः वीणावेण
मृदंगपाण्याः सविलासपदक्रमाः सवेलं शाक्तयः एषा
मार्हर्षयंतो जगज्जनान् मत्तखाज्ञाः कतिचित्कतिचि
हंसवाहनाः कतिचिन्नकुलारूढाः कतिचित्कोकिल
स्वनाः सर्वाश्च श्यामलाकाराः काश्चित्कंठीरवस्थिताः
कदंबमधुमत्ताश्च काश्चिदारूढसैंधवाः मंत्रिनाथाऽ
रस्त्रकमस्य वेलः पुरः पुरः श्यामाकमलमहलंगेयच
क्रमहारथ्ये बालाक्काविवर्णकवदामदालोलविलोचना
ईषन्नस्वेदकणिकमनोहरमुखांबुजा प्रेष्यंती कटाक्षे
णकिंचिद्वलितार्डवैः समस्तमपि नैः स्वशाक्तीनाम
हतोहतो पिंछत्रिकोणचक्रेणाद्विरदेन महीयसा श्र
सामान्येन चान्यासां शक्तीनां मज्जवलादया निर्जगाम
घनश्यामा श्यामला मंत्रिनायका गीतनृत्यबोद्धाभि
रामभिर्नाकवासिनः नातिदोद्धषानामानि सृष्टएउकेभ
समृद्ध संगीतयोगिनी श्यामा श्यामला मंत्रनायिका
मंत्रिणीसचिवेशी च प्रधाने शिशुकप्रिया वीणावतीवै

बं. पु. ३१

गिणाकीवगुह्निर्णीप्रियकप्रिया नीपप्रियाकदंवेरगीक
दंववनवासिनी सदामदा वनागानिषेवणोनानिकुंभज
पनेर्ष्यः सविवेणानीसक्रन्नेगनिनिशरीरवान् नसपैलो
कसकलेहसेनिसमसंगपः मेत्रिनाथ्यायत्रयत्रकदा
लेविकिरस्सौ नवनवगनाशकेशक्तिसैन्यपनमले ल
लिनापरमेषान्याराज्यवर्वावयावनि शक्तीनामपिव
र्वीयासासर्वानदशंवदा अथसंगीनयोगिन्याः करस्था
च्चुकपोनकान् निर्जगामयनवेदेवहन्सजंशरासने
वनवाकुणनोवीरस्त्रिपिरासिविलोचनः नमस्कृतम
मानेषीमिदमाहसमक्तिमान् देविभज्जसहेंद्रस्यशुहा
यनेषवनसे अनस्तवमया सासंकनेवमेत्रिनायके
चिरजीवमिदंनामकोदंडसममहेनरम् गृहाणजयना
मेवदानवाणानिवर्हणे इमौवाणयवाणांक्षोवणीरे
सर्णाविचित्रितौ गृहाणदैत्यनाशायममानुग्रहेनवे इ
तिप्रणाम्यशिरसाथनवेदेनभक्तिनः अर्पितेचापतूणी
रेजग्राहप्रियकप्रिया चित्रजीवेमहाप्रायमादायवक्ष्यक
प्रिया विष्फारंजनयामासमौर्वीमहारदभूरिशः संगी
नयोगिनीचापध्वनिनापूरितेजगत् नाकालयानांचम
नोनवध्यानंदसंपदः मंत्रिणीनेत्रिणीचतिहेनस्याः परि
चारिके भक्तेवीणांचमहमावहेत्सापरिवेरनः आलो

लवलयमत्क्काणवर्द्धिष्णुगुणनिस्वने धारयंती ध्वजा:
स्पणामात्रकारारिमनोज्वरे चित्रजीवशरासेनभूषिता
गीनयोगिनी कादंबिनीवरुरुचेकुंडलीकृतकार्मु-
का कालीकटाक्षवनीहोणान्तस्यहृजगभीषणा: उन्म-
ल्लेदलिलणयाणीविलसाल्लासशालीमरवे: गेयचक्ररथा
रूढेनोपस्थाशुधिषेविरे नहव्याममलशोभाध्यादे-
व्योवानद्धन्ददर्दरा: सहस्रालौहिणीसंख्यासीव्रवेगा
मदालसा: श्यामरपम्य: कंकमेकलै: किलिकिलारवै:
इति श्रीब्रह्मांडेउत्तरपुराणेहयग्रीवागस्त्यसंवादेललि
तोपाख्यानेदंडनाथारथामलासेनाविजययात्रानामसप्त
दशोध्याय: १७ अथचक्रराजरथनायकासि नाज्वलि
तांकुशपाशफगिसमानपाशभृत् कनत्रिकणइलयमे
नवेचवद्यमीप्रदीमकुसुमेषुपंचका: उदयमहसमम्मह
सोसहस्रमोष्मनिपाटलेनिजवपु:प्रभाभरे किरतीदि
शास्वदनसकांतिभि: सृजनीवचंद्रमयमभ्रमंडले
दशयोजनायतिमतोजगत्रयीमभिहवएवनाविशदमो
क्तिकान्मना यवलानपत्रवलयेनभास्वराशशिमंडलस
सर्विनामययेपुषा अभिवीजिताचमणिकांडशोभिता
विजयादिमुख्यपरिचारिकागणै: नववंदिकालहरि
कानिकेदलीवतरेणचामरवनेहयेनव शमैकराज्य

बृ॰
सु॰
३१

पदवीमभिसृत्वयंतीसाम्राज्यविक्रुशानमेडिनमैन्यदेश
संगीतवाद्यरचनाभिरप्यामदीएणोसंस्तूयमानविभवावि
शदप्रकाशा वाचामगोचरमणिकरचितमतुहेदीरकत्याम
कलनीयमनन्यमनस्से त्रैलोक्यगर्भपरिपूरितशक्तिच
क्रेसाम्राज्यमेपदमिमानमभिस्पृशंती श्रावहभक्तिपि
शुनोजलिशेखराणमारादहंप्रथमिकोकनसेवका
नो ब्रह्मेन्द्रविष्णुहृषमाख्यहरेतमानो वक्त्रागिणवर्द्धित
वृतीनिकटानयंती उड्डीसप्रथमशरपेचकनःसमन्ये
र्मोतिमेयेत्रिभवनेमहसादधानैः विष्णुसमस्तुतिभि
रमरस्तेसमूहैर्विक्षिप्यमाणजयमंगललाजवर्षा कामे
श्वरमभृतिभिः कमनीयभाभिः संग्रामवेषरचनामम
नोहराभिः दीमायुधप्रतिनिरस्तनमास्कराभिर्नित्या
भिरेव्रिसदिर्येसमुपास्यमाना श्रीचक्रनाममतिलकेदश
योजनानितेगधजोहिलिखनमेचकदेवमहैः नीद्राभि
रावरणशक्तिपरंपराभिर्गुप्तेकटाक्षसमरकर्मणिवालयंती
पंचाधिकैर्विंशतिनामरत्नैः प्रपंचपापप्रसमानिदत्तैः
संस्तूयमानाललितामहर्षिः संग्राममूर्ध्निप्रसमुच्चाल
श्रुतवत्सपडवाव वाजिवक्त्रमहातुरैपंचविंशतिनाममि
ललितापरमेशान्यादेहिकर्णरसायनं हयग्रीवड
वाव सिंहासनेशिललितामहाराज्ञीपरांकुशा ॥

वापिनीत्रिपुराचैवमहात्रिपुरसुंदरी सुंदरीचक्रना
थाचसाम्राज्ञीचक्रिणीतथा चक्रेश्वरीमहादेवीकामे
श्वरीपरमेश्वरी कामराजप्रियाकामकोटिकाचक्रवर्ति
नी महाविद्याशिवानंगवल्लभासर्वपाटला कुलनाथा
म्नायनाथासर्वाम्नायनिवासिनी शृंगारनायकाचेतिपं
चविंशतिनामभिः स्तुवंतियेमहाभागाललितांपरमे
श्वरी तेषांभवंतिसौभाग्यमष्टौसिद्धिर्महायशाः इन्द्र
प्रचंडसैरेभंवालयंनीमहद्बले भंडासुरंप्रतिक्रुद्धाचचा
लललितांबिका इतिश्रीब्रह्मांडपुराणेहयग्रीवागस्त्यसं
वादेललितोपाख्यानेपरमेश्वरीसेनाविजययात्रानामअष्टा
दशोध्यायः १८ अगस्त्यउवाच चक्रराजरथेंद्रस्यपाः प
र्वणिसमाश्रिताः देवताः प्रकटाद्याख्यास्तासामाख्याति
वेदयः संख्याश्चनामानिमखिलान्वर्णभेदांश्चयोभवान्
शुश्रूषानिवर्द्धियानिकथयस्वहयानन हयग्रीवउवाच
नवमापर्वदीप्तस्यरथस्यसमाश्रिताः दशयोक्तासि
द्धिदेव्यस्तासांनामानितच्छृणु अणिमामहिमाचैवल
घिमागरिमातथा ईशित्वावशिताचैवप्राप्तिसिद्धिस्तत
थमी प्राकाम्याभुक्तिसिद्धिश्चसर्वकामाभिधापराः एता
देव्यश्चतन्वाङ्गः जपाकुसुमसन्निभाः चिंतामणिकपा
लेचत्रिशूलंसिद्धिकज्जलं दधानादक्षपाण्योगिभिश्च

ब्रं॰
पु॰
३३

33

निषेविता नवषट्कोर्धभागेवब्राह्म्याद्याअष्टशक्तयः ब्रा
ह्मीमाहेश्वरीचैवकौमारीवैष्णवीतथा वाराहीचैवमाहे
न्द्रीचामुण्डाचैवसप्तमी महालक्ष्मीरष्टमीचद्विभुजाशो
णविग्रहा कपालमुत्पलंचैवबिभ्राणारक्तवाससः
अथवान्यप्रकारेणकेचिद्ध्यानेप्रवर्तते ब्रह्मादिसदृशा
काराः ब्रह्मादिसदृशायुधाः ब्रह्मादीनांपरेविज्ञेयारेय
त्वः प्रकीर्तिताः तस्याः पूर्वस्थानगतामुद्रादेव्योमदृम
ताः मुद्राविरचनायुक्तैर्हस्तैः कमलकान्तिभिः दाडिमी
पुष्पसंकाशाः पीनोन्नतमनोहराः चतुर्भुजाभुजद्वंद्व ध्
तवर्मकपालिकाः मदरक्तविलोलाक्षातासांनामानित
च्छृणु सर्वसंक्षोभिणीचैवसर्वविद्राविणीतथा सर्वाक
र्षिणीमुद्राचतथासर्ववशंकरी सर्वोन्मादनमुद्राचषष्ठी
सर्वमहांकुशा सर्वखेचरीमुद्राचसर्वबीजातथापरा स
र्वयोनिश्चनवमीतथासर्ववशंकरी सर्वोन्मादनमुद्रा
चषष्ठीसर्वमहांकुशा त्रिखण्डाख्यादिमुद्रास्ताएताःप्रक
टशक्तयः अंगुष्ठस्यसंहारेकर्णेवकरपेस्थिताः ८
यागुमाख्याः सर्वमुद्रास्तासांनामानितच्छृणु काम
कर्षिणिकाचैवबुद्ध्याकर्षिणिकाकला विनाक
र्षिणिकानित्सार्थ्याकर्षिणिकाकला स्वस्त्या
कर्षिणिकानित्यानामाकर्षिणिकाक ॥ ॥

ला बीजाकर्षिणिकानित्या चात्माकर्षिणिकाकला अ
मृताकर्षिणीनित्या शरीराकर्षिणीकला एताषोडश
शीतांशुकलारूपाश्शक्तयः अहंकाराकर्षिणीवश
ब्दाकर्षिणिकाकला स्पर्शाकर्षिणिकानित्यारूपाक
र्षिणिकाकला रसाकर्षिणिकानित्यागंधाकर्षिणि
काकला एताषोडशशीतांशुकलारूपाश्शक्तयः
अष्टमेपर्वसेशामागुप्तानाम्नाप्रकीर्तिता विद्रुमाद्रुम
संकाशामदस्मितमनोहराः बन्नभुजास्त्रिनेत्राश्चचंद्रा
र्द्धमुकुटोज्वला चापबाणौवर्मखेटौदधानादिव्यको
नयः भेजस्सरवयार्थायप्रहृताः कुंभसंभव सायेनतत्र
लदीमाशब्धावक्रकरथस्पन सप्तमेपर्वणिकृतावासागु
प्ततराभिधाः अनंगशक्तयस्त्वष्टौतासांनामानितच्छृ
णु अनंगकुसुमानंगमेखलाचद्वितीयका अनंगमदना
नंगमदनातुरयोसह अनंगरेखावानंगवेगानंगांकुशा
पिच १९ अनंगमालिन्यपरास्तादेव्योजयन्विषः इक्षुचा
पेषुपाशान्पुष्पकंदुकमुत्पले २० विभ्राम्यदभवि
कोत्तिशालिन्यालिनाज्ञया भेजस्सरमभिज्ञाःअज
लेनसर्वसिद्धिताः २१ अप्यचक्रेरथेंद्रस्यषष्ठपर्वसमाश्रि
ताः सर्वसंक्षोभिणीमुख्याःसंप्रदायाख्ययायुताः २२ वेणी
कनकवस्त्राभाः सिंदूरतिलकोज्वलाः अनितीव्रसमाः

बं॰
पु॰
३४

34

वाह्वकालानलसमत्विषः २० वह्निवापेवह्निवाणेव
ह्निरूपमसिंनथा वह्निवक्राख्यफलकान्दयानादीम
विग्रहाः २१ अस्त्रैर्दंशतिक्रान्ताः कामभस्मसमुद्भवं श्या
ह्लाशाक्तयएवैताः ललितायामहौजसः २२ सर्वसंक्षोभि
णीचैवसर्वविद्राविणीनथा सर्वाकर्षिणिकाशक्तिः स
र्वाह्लादिनिकातथा २३ सर्वसम्मोहिनीशक्तिः सर्वस्तं
भनशक्तिकाः सर्वज्रंभनशक्तिश्चतथासर्ववशंकरी २४
सर्वरंजिनिशक्तिश्चसर्वोन्मादनशक्तिका सर्वार्थसाधका
शक्तिः सर्वसंपत्तिपूरिणी २५ सर्वमंत्रमयीशक्तिः सर्व
द्वंद्वक्षयंकरी एवंतुसंप्रदायानांनामानिकथितानिवै २६
अथपंचमपर्वस्थाकुलोत्तीर्णाइतिस्मृताः नाम्नस्फटिक
संकाशाः परंशुपाशमेवच २७ गंगावेत्रमणिश्चैवदया
नादीमविग्रहाः देवद्विषमभिक्रान्ताभृकुटीकुटिलान
नाः २८ एतासामपिनामानिसमाकर्णयकुंभज दवेलाः
कथितादेव्योदयथापूरिताशाया २९ सर्वसिद्धिप्रदादे
वीसर्वसंपत्प्रदातथा सर्वप्रियंकरीदेवीसर्वसौभा
ग्यदायिनी ४० सर्वकामप्रदादेवीसर्वदुःखविमोचि
नी सर्वमृत्युप्रशमिनीसर्वविघ्ननिवारिणी ४१
सर्वांगसुंदरीदेवीसर्वसौभाग्यदायिनी दशैताः क
थितादेव्योदयथापूरितागया ४२ ॥ ४२ ॥

चक्रेतृतीयपर्वस्थामुक्ताहारसमन्विता निगर्भायोगि
नीनाम्नाप्रथितादशकोर्णिगाः ४३ सर्वज्ञासर्वशक्तिः
श्चसर्वैश्वर्यप्रदातथा सर्वज्ञानमयीदेवीसर्वव्याधिवि
नाशिनी ४४ सर्वाधारस्वरूपाचसर्वपापहरातथा सर्वा
नन्दमयीदेवीसर्वरक्षास्वरूपिणी ४५ दशमीदेवताह्ये
षासर्वेप्सितफलप्रदा एताश्चान्तर्भुजास्तेयावत्रेशक्तिश्च
नोमरे ४६ चक्रेचैवाभिविभ्राणामंजमरकतद्युताः
अथचक्ररथेन्द्रस्यान्तनीयेपर्वसंस्थिता ४७ रहस्ययोगि
नीनाम्नाप्रख्यातावागयीश्वरा रक्ताशोकप्रसूनाभावा
णकार्मुकपाणयः ४८ कवचच्छत्रसंवीणावीणापुस्तक
धराभिना वशिनीचैवकामेशीमोदिनीविमलातथा ४९
अरुणाचजयिन्याख्यासर्वेशीकौलिनीतथा अष्टावेताः
स्तनादेव्योदैत्यसंहारसम्भवः ५० अथचक्ररथेन्द्रस्यद्वि
तीयपर्वमाश्रिताः तिस्रत्रिपीठनिलयाः अष्टबाहुःसम
न्विताः ५१ चापबाणोपानपात्रेमानलंगौखकपाणिके
फलकंनागपाशंचघंटांचैवमहाध्वनिं ५२ विभ्राणाम
द्दिरामसमाश्रनिसर्वरहस्यकाः कामेशीचैववज्रेशीभ
गमालिन्यपरापरा ५३ तिस्रएतास्तनादेव्योभंडकोपस
मन्विताः ललितासममाहात्म्याललितासमतेजसा ५४
एतास्तनिस्पश्रीदेव्याश्चनरंगाःप्रकीर्तिताः अथानंदम

व्रं: पु: ३५

35

ह्रायी देव्यै मध्यमपर्वणि ५५ परितो रश्मिनावासाः षो
डशः पंचदशापरा नित्यतिथ्याः कालरूपा विश्वव्याप्येव
संस्थिताः ५६ मेऽअन्तरादिदंशे भ्रमरव्यभृकुटीवनाः
देवीसमनिजाकारा देवीसमनिजायुधाः ५७ जगता
मुपकाराय वर्तमाना शुभेशुभे नोसानामानि मनस्समव
धारयकुंभज ५८ कामेश्यो भगमाला च नित्यक्लिन्ना त
थैव च भेरुंडा वह्निवासिन्यो महावज्रेश्वरी तथा ५९ दू
ती च त्वरिता देवी नवमी कुलसुंदरी नित्या नीलपताका
च विजया सर्वमंगला ६० ज्वालामालिनिका विचित्रा दशपं
चश्च कीर्तिताः एताभिः सहिता देवी सदा सेव्यैकबुद्धिभिः
६१ दुर्भेद्यसमरे जेनेत्रिपोललिनेश्वरी मंत्रीनाथा महा
चक्रे गीतिचक्ररथोत्तमे ६२ सप्तपर्वाणि चोक्तानि तत्र
देवस्त्रनाम्नष्टएउ गेयचक्ररथे पर्वमध्य पीठनिकेतना ६३
संगीतयोगिनी श्यामा काशी देव्याश्रितिवल्लभा तदेवमध्य
मे पर्वमे त्रिगुणात्मनिवासभूः ६४ अथ द्वितीयपर्वस्था
गेयचक्ररथोत्तमे रतिः प्रीतिर्मनोज्ञा च वीणाकार्मुक
पाणयः ६५ तमालश्यामलाकारा दानवोन्मदनक्षमाः
तृतीयपर्वमे कृत्स्नमनोभूवाणदेवताः ६६ द्रावि
णी शोषिणी चैव बंधिनी मोहिनी तथा उन्मादि
नी नित्यपंचैता दीप्तकामांकुशपाणयः ६७ ॥

नवपर्वण्येवस्यात्त्वर्वर्गेमानामहौजसः कामराजश्च
कंदर्पो मन्मथो मकरध्वजः ९८ मनोभवः पंचमस्या
देनेत्रैलोक्यमोहनाः कस्तूरीतिलकोल्लासिफालमु
क्तो विराजिता ९९ कवचच्छन्नसर्वांगाः पलाशप्रवरान्वि
ताः पंचकामश्चमेप्रोक्ता भंजनस्त्ररवयार्थिनः १० गेयच
क्रस्थे इत्येवं तु र्थ्येपर्वसंस्थिताः ज्वालीमध्याख्यप
र्वेन्द्रकावेडिकातत्समीपगाः ११ नवपर्वण्यस्याश्चल
क्ष्मीश्चैव सरस्वती रतिप्रीतिः कीर्तिशान्तिः पुष्टिस्तु
ष्टिश्चशक्तयः १२ एताश्चक्रोपरक्तालोदेत्येहेमस
वले केतवकपराः प्रोक्ताः कुमार्यः कंभसंभव १३
पंचमेपर्वसे श्यामावामाद्याः षोडशीपरा गीतिचक्ररथे
इत्येतासांनामानिचक्ष्महे १४ वामा ज्येष्ठा च रौद्री च शा
न्तिः श्रद्धा सरस्वती क्रियाशक्तिश्च लक्ष्मीश्च सृष्टिश्चैव तु
मोहिनी १५ तथा प्रमथिनी चाश्वासिनी वीविस्यैव च
विद्युन्मालिन्यथ सुरानंदाथो नागबुद्धिका १६ एतास्तु
कुरुविंदाभा जगत्क्षोभणलंपटा महासमरसंनाह
मादयानाः पदेपदे १७ वज्रकंकटसंछन्नाः कठोराट्ट
हासोज्वलाः उर्वशी मेनका रंभा हृत्ताची पुंजिकानथा
सुकेशी मंजुघोषा च महारंगवती तथा एतकन्या चगेय
वीरह सिद्धा किन्नरोरगाः विद्याधराकिंपुरुषाः पिशा

वं॰
पु॰
३९

36

वाघोऽप्यारगाः वज्रदंष्ट्रो मानन्त्रीव संविभ्राणा भ्रुकुटि
का ८२ अथ गीनिरप्येंद्रस्य षष्ठे पर्वसमाश्रिताः असि
तोऽग्निभृनयो भैरवा शाणि भूषणाः ८३ त्रिशिरविधान
पात्रे च विभ्राणानिलवर्छसः असितोऽगोरुरुश्चैव क्रो
धनोन्मत्तभैरवाः ८३ कपाली भीषणश्चैव संहारश्चा
ष्टभैरवाः अथ गीनिरप्येंद्रस्य सप्तमे पर्वसंश्रिताः ८४
मातेगीसिद्धिलक्ष्मीश्च महामातंगिका पि च महती
सिद्धिलक्ष्मीश्च योगेणवाणयन्तुड्या: ८५ नमस्यैव पर्वणो
यस्या ह्मणाय: सेव्रपरमया दुर्गावाव टुकश्चैव सर्वेमेष्मा
त्पयाणयः ८९ नमस्येव पर्वणो यस्या लक्ष्मीश्चैव सरस्वती
शारवपद्मनिधीचैव तनेसर्वेषा स्वपाणय: ८७ लोकद्विष
मनिकुड्डामेडेवेडपराक्रमे शक्राद्यश्चविमेनादश
दिक्चक्रनायिकाः ८८ शक्तिरूपास्तत्र पर्वणपस्या
न्कनेसम्प्रयाः वज्रशक्तिः कालदंडमसिपाशध्वजेन
या ८९ गदात्रिशूलेदर्भो सेव केचवदयनस्वामी सेवेने
मे त्रिनाथ्यानां निमभक्तिपरायणाः ९० भजाम्यहं दिड
दीनानिहन्ते विश्वकेटकान् मेत्रिनाण्यास्य पद्माल
लिनात्तापनेश्रवा: ९१ गीतिचक्रे रथे इस्य दिक्पालाः
मम्प्रयदधुः सर्वेषां चैव देवानां मे त्रिणी जारनं कृताः
९२ विज्ञापनामहादेव्यै कार्यसिद्धिमयच्छति राज्ञा।

विज्ञापनावेत्स्याम्यथानाम्नारतःकृताः ९३ नदाखलफ
लमाप्नि:सेवकानोमज्ञायते अन्यथाकृतयएनेषांसामा
र्थ्यंज्वलितोजसः ९४ अन्यमूल्यमभावायाश्रीदेव्याउप
सर्पणे साहिंसंगीनविशेषेनि श्रीदेव्याश्रतिवलभा ९५
नानिलेचयानिकापिनउकेकार्यसिद्धिषु श्रीदेव्याश
क्तिसासाम्राज्येसर्वकर्माणामविशेषी ९६ अकर्तमन्यथा
कर्तेकर्तेवैवृषगलभ्यते नस्मात्सर्वेपिदिकालाः श्री
देव्याःजयकारिणः ९७ नस्माःप्रयानभूतायाःसेवा
मेवविनन्वते इतिश्रीललितादेव्याश्चक्रराजरथोत्त
मे १०० पर्वस्थितानांदेवीनांनामानिकथितानम्लेभे
उस्वरस्ससंहारेनासांदिव्यानुयान्यपि १ श्रीकानिगे
यचक्रस्यपर्वदेव्यश्चकीर्तिताः इमानिपर्वदेवीनांना
मान्याकर्णयन्तिये सर्वपापविनिर्मुक्तास्तेसर्वेजयि
नोनराः १२ इतिश्रीब्रह्माण्डपुराणेहयग्रीवागस्त्य
संवादेललितोपाख्यानेश्रीचक्रराजरथगेयचक्ररथप
र्वस्थदेवतानामप्रकाशनंनामत्र्यकोनविंशतितमो॰
ध्यायः १९ हयग्रीवउवाच गिरिचक्ररथेंद्रस्यपंचप
र्वसमाश्रिताः देवतास्तुश्रुतअस्माःत्तनामतः श्रुणुएवयावधा
नाः १ प्रथमेपर्वणिस्थितारत्संस्थामादउनायका सानव
नवाडेईउकेटकासर्वसमरी १ नानाविद्यास्त्रजालाभि

प्रे॰
पु॰
६२

३७

नेनेयंनीलजयश्रियं उद्दंडमात्रनिर्वाणनिर्भग्नोद्धतदानवा
दंष्ट्राबालमृगांकस्य विभावनविभावरी साहवेषणय॰
योवाहवाहनीलवपुर्लता: ४ गिरिचक्ररथेंद्रस्य सालं॰
कारयने मदा: योगिनीगुणिनासैषविश्रावनेकदंबका
५ नमैवरथनाथस्य हिनीयं पर्वसंस्थिता: ज्योमनी॰
मोहिनीचैवमेभिन्नाभिस्सप्तवहि ६ उन्मत्तकलहाडिमी
मायासर्वदानवमर्दिनी समलेवहलेहालापात्रेफ
णिमहागुणे ७ ज्वलन्नाणिकावलये विंभ्राणपाणि
पल्लवै: शनिनीहाराकरालाजीज्वालाभिर्हमसेनिका
न् ८ दहंसश्वनिशंकेसेवनेसकरानने गिरिचक्र॰
रथेंद्रस्यतृतीयपर्वसंस्थिता: ९ अंधिन्माया: पवदेव्योदेवी
मेवकनास्सदा: कवेरेणहस्सेनभिंदमोभुवनत्रयं
१० ज्वालाइवचकल्याग्रेगनावेषमास्थिता: मेजासरस
मैन्यानामसर्वेषांरुधिरस्पृशि: ११ लिलिन्नमाणाजिह्वा
भिर्लेलिहानाभिरुज्वला: सेवंनेमननेदंडनाथाममहदंड॰
विक्रमा १२ गिरिचक्ररथेंद्रस्यचतुर्थपर्वसंस्थिता: बाल
णापावमीवर्ज्योग्रहमीवर्जिनाअपि १३ षडैवदेव्य:षड्व
कज्जलज्वालाकलेवरा: मरुनाविक्रमोयेनपिवंमस्वदान
वाव १४ भाज्ञयादंडनाथायापासं प्रदेशमुपासने न
मैवपर्वणायक्तानामिन: स्थानमास्थिता: १५ ॥

पत्तिणीशाकिणीचैवलाकिनीडाकिणीतथा शाकि
नीकाकिनीचैवनामासामेकास्वरूपिणी १६ हाकिनीस
मभीमेमाखंडदोर्दंडविक्रमाः पिवेसद्रवमूत्राविमि
श्रेतद्रवमेदिनी १७ तवेरक्तेतथामांसेमेधोस्थिवरि
रोधिनो मज्जानमथ्यशुक्लेवपिवेत्योविकटानना १८
निष्ठुरैःसिंहनादैश्चमरयंत्योदिशोदश यानुनाथा
इतिप्रोक्ताश्चगणामायप्रसिद्धिदाः १९ मोहनेमारणे
चैवस्तंभनेताडनेतथा भक्षणेडप्रदैत्यानामामूलेच
निकृंतने २० मुंडिताःखंडिनाशेषविपक्षेभक्षिणाः
लिप्त यानुनाथाइतिप्रोक्ताःसर्वयानभ्रसंस्थिताः २१
समभिवांनिर्यान्मिमालासेहूषिनोवरान् तणाद्वैने
वनिष्पानेनिष्पन्नबद्धसाहसाः २२ शाकटीचक्रवह्
नभयंकरविलोचनाः सखामिनीद्रोहकृतोस्वकीय
समयद्रुहां सेदिकेद्रोहिणांदेवहूषिणांवीरवैरिणां
पत्तद्रोहकृतोडप्रदैत्यानांभक्षणोत्तमाः २३ नित्य
मेवहिमेवनेपोषिणीदेवनायका तस्यैवपर्वणःपा
र्श्वेहिंतयेहूकनमेदिरे २४ क्रोधिनीस्तंभनिष्पानेव
नैनेदेवनेडमेः वामदेवीजयंत्योवलोलकंकणदोर्ह
ने २५ देवद्विषांचमूपार्श्वेहितयेहूकनमेदिरे क्रोधिनी
स्तंभनीख्यातेनवनैनेदेवनेडमे वामदेवीजयंत्योवलो।

ब्रं॰
पु॰
३८

ककंकणदोर्लता देवद्विषांचमूरकहालापानमदोद्ध
ते सदाविघूर्णमानाक्षो सदाघह्रसितानने अथनसार
थेंद्रस्यगिरिचक्राभियानतः २७ पार्श्वद्वयकृतावासमाश्र
यद्वयसुढने हलवमसलेवेवदेवनारूपमाश्रिते २८
सकोपमुकुटस्थाने सकोपाद्रूपविग्रहे आविश्राणंजय
देशीचसमरेविद्युधेःस्थले २९ पनदाद्वयपद्मगमेनललि
तादंडनायिका खेडपिष्यतिसंग्रामेविषयेनामदानवे
३० नसेवपर्वणोदंडनाथायायाभ्रगिसीमति वनेमानो
महाधीमसिंहनादंधनन्मङ्गः ३१ देखाकटकलाकार
वपरीकृनदिङ्मुखः चेतोवेउइनिखानमश्चतर्हलाखि
लोचनः ३२ सूलरवद्धेमनपाषोदयानोद्दोमविग्रहः
सदामेसेवनेदेवीपमपमेवहियेपोत्रिणी ३३ गिरिचक्र
रथेंद्रस्यवहंपर्वंसमाश्रिताः वार्ताल्यापाश्वहेद्व्यादि
वहमचविम्भृताः श्चहपर्वननिष्पानीचोरनिधनानिः
सृता अधनागस्कंरहपाश्चनहवलनेनमाः ३५ प्र
कुष्टदोःमकोडसंदृढनदानवकोटयः सेवंनेललिता
देव्यादंडनाथ्यामहर्निशं ३६ नामानामुख्याश्चविख्यानाः
समाकर्णयतापस वार्तालीचैववाराही सावराहमुखीप
ता ३७ श्रीपिनीकेंपिनीचैवजृंभिनीचैवमोहिनी संभिनीरिति
संभनोमभरणाज्ञाटनलसा ३८ नमेवपर्वणोवामभागेसननसंस्थितेः

दंडनाथोपवाह्यस्तु कासारो महिषाकृतिः ३९ अष्टको
णायनस्फुंगद्विनयकोणाविग्रहः खङ्गवल्लिपुरे सोम
णालैः सेहनविग्रहः ४० कालदंडवदुद्दंडज्वालकोऽभ
यंकरः नीलांजनाचलप्रख्यविकटोन्नतपृष्ठभूः ४१
महानीलगिरिश्रेष्ठगरिष्ठस्कंधमंडलः प्रभूतोऽप्यमल
निःश्वासप्रसराकेऽपि नोत्तुयिः ४२ चर्वरथनिनाकालम
हिषेभ्रस्यमिव वर्तनेत्वरनितिमपुच्छलावनेमारि
दः ४३ नमेचपर्वणोपस्त्राविवस्यानकृतालयाः देव्या
दयोनेकभेदादिप्यामष्ठकदेवताः ४४ ललितायाः कार्य
सिद्धिविज्ञापयितुमागताः लोकस्यापिवसरस्यासप्राद
यितुमागताः ४५ नवमातृश्च एवमात्तसंकोचाकथि
तानिमान् इंद्रस्यासरसश्चैवसचनघ्याघ्रिकोटयः ४६
सिद्धाश्चग्रिश्चसाध्याश्चविश्वेदेवास्तथापरे विश्वकर्मा
दयश्चैवमानरश्चवलोगताः ४७ रुद्रस्यपरिवाराश्च
रुद्राश्चैवपिशाचकाः निर्जितरक्षोनाथोरगास्तथाव
हवस्तथा ४८ सिद्धाश्चनत्रगोपर्वाःसदागानविशार
दाः विश्वावसुप्रभृतयोविद्यानास्तत्तुरोगमाः ४९
तथाभूतगणश्चान्येवरुणोवसवः परे विद्याधरा
किन्नराश्चमारुतेश्वरपवच ५० तथाविद्याधरश्चेश्वरथ
काननकारकाः नेत्रकृतनीरदोयन्त्राः सोमोयतेश्वरास

ब्रं॰
पु॰
३५

39

या ५१ देवश्चभगवांस्तत्रगोविंदःकमलापतिः ईश्वर॰
श्चजगद्धर्त्ताकारणकःभूलभीषणः ५२ ब्रह्माचाश्विनौ
पुत्रौचवैद्यविद्याविशारदौ यत्रनागेश्चनागेश्चभगवान्
येवान्येगणनायकाः ५३ कटकोउगलह्वानेसनर्पिनम
श्रुवनाः श्वनेतोवासुकिस्ततःकार्कोटःपद्मएवच
५४ महापद्मश्शोत्वपालोगुलिकःसबलस्तथा एतेना॰
गेश्वराश्चैवनागकोटिभिरावृताः एवंप्रकाराबहवो
देवतास्तत्रजाग्रती सर्वादिग्दिशमारभ्यपरितःक्रन
मेद्दिराः ५५ नैवदेवताचक्रेणकालस्वरमरुद्गिणां
श्राश्रितकिलवर्तिनेनदृश्यशानदेवताः ५७ जंभिनी॰
स्तंभिनीचैवमोहिनीतिस्वपर्वतिः नस्यैवपर्वणःप्राते
गिरिचक्रस्यभासते: ५८ कपालेवगदाविभ्रदूर्ध्वके
शोमहावपुः पातालतलजेवालवहूलाकारकातिमा
५९ अट्टहासमहावज्रदीर्घवसोलोड्डमेदला भिंदन्ड
मरत्कथानेरोदसीकंदरोदरे ६० फूत्कारैर्विधुरणापु
लेफणीपाणौकरेवहन् क्षेत्रपालःसदाभातिसैवमा॰
नःकिरीटस्वरी ६१ नस्यैवचसमीपस्थास्तस्यावाहनके
सरी यमाकृतसवहूयेभजासवचयेषिणी ६२ प्रागुक्त
मवदेवशिवाहर्मिहस्तलतण नस्यैवपर्वणोयस्या
हेउनाथ्यामसविधः ६३ देउिनीसहणापोपप्रभुघणागुप

मेडिना यथामाक्रोग्गननाथ्वंइदेवोमेस्तिनकुंभला
हलेवमेसलेहस्तेहूर्णयेसोमुअर्भेडः ललितमाहेहि
णीयथामाहेहिरण्योस्वामिनीहुहा ६५ रक्तसोनोभि
रुन्फलैः स्तयेनस्ववालुके विजभकरहेहकनामेव
मालाविभूषणा ६६ स्वगोहिसमयात्तेपकारिणामेड
मेडलैः अखंडरक्तविछेदैः क्रतवैकस्तकप्रियः ६७
सहस्रदेवताः भक्ताः सेवमाना किरीटशी नासेनाः
मानिसर्वसोदंडिन्याः कुंभसंभव ६८ सहस्रनामाथ्या
येनवसंनेनाप्नुमाप्नुनः अयनासोदेवतानोलोकस्या
नासमीपनः ६९ वाहनःकलशारेगोदंडिन्याःसमवस्थि
तः क्रोधगर्जोर्हीयनस्तगोनरुहोर्हीयनेमुषे ७० क्रोश
प्रमाणपादश्वसदाचोहनवालथीः उदरेयवलक्षायोडं
कारेणमहीयसा ७१ हसन्मारुतवाहस्यहरिणास्वपराक्र
मः तस्यैवपर्वणाहेशावनेनेवाहनोनमः ७२ गिरिचक्र
रथेंद्रस्यनस्यनवैवपर्वणा वनेनेमहिरासिंधुर्देवनाक्र
यमास्थितः ७३ मार्गणकगिरिचक्रोणहस्तेयियानयि
उकें दयानोहूर्णमानानाः स्वर्णमोजस्ताहनः ७४ म
हमामासमाश्रिहोश्चनरक्तसरोजषाः यदायदामेडदे
नसेग्रामेसंप्रवर्तिते ७५ मुहुर्वेदमनुःभामाःशाकय
स्तेःपिपासिनाः नदानदामयासिंधुरान्मानेवहृयात्तिपन

ब्र॰
पु॰
५॰

५०

रणेशेवेद्देवतानामेतस्यायाकरिष्यति तदस्मद्भुतदे
वर्षेभविष्यतिनसंशयः ११ तदाश्रोष्यसिसंग्राममेकष्य
मानामयाम्बुदा तस्यैवपर्वशेणोयस्मादद्दहित्तयरावहि
१८ उपर्यपिकृतावासाह्येनकायादशस्तताः महानोभै
रवस्येशाःख्यातावानापितापनः ८० उडीमाभुपनेजोभि
र्दिवादीपितमानवः कल्पांतकालेदंडिन्याश्चाज्ञयाविष
वस्मराः ८१ अम्बुदग्रमकृतयःकेडदत्रारटन्मुखाः त्रि
शूलाग्रविनिर्भिन्नमहावारिदमंडलाः ८२ हेतुकक्षिप्र
रारिक्ष्मान्तनीयक्षाग्निभैरवः यमजिह्वैकपादौवतोवका
लकरालकौ ८३ मीनरूपोहाटकेशस्तथैवाचलना
मवान् पतेदशैवविख्यातादशकोटिभटान्विताः ८४
तस्यैवगिरिवक्रस्यवर्त्तेनेपर्वसीमनि एवंस्थितेदंडनाथा
याःगिरिवक्रस्यदेवताः ८५ नृतिम्नायवनेतंन्नाःप्रो
क्तास्त्रैलोक्यवाहनाः तत्रमेदैवताहृदेहहृवस्तत्रतेगरे
८६ हालवान्मारयिष्यंतेपास्यंतेरक्तहृष्टयः इत्येवङ
विपत्राणपर्वस्येदैवतागताः ९० गिरिवक्रेदंडनेत्यार
ण्यरत्नेवचालहृ वक्रराजरण्योपत्रतत्रगोपरण्योत्तमे ९१
पतद्दृष्यत्रयेनत्रैलोक्याभिवजेगामे शाकिसेनासहस्र
स्रमध्येविरूरुवेनगो ९२ मेरुमंदरविंध्यानांसमवाय
इवाभवत् महाघोषःप्रवहपेशाकीनांमैत्यमंडले ९३

चचालवस्यथासर्वानतचक्रेश्वरहारिता: ललितावक्त्र
जाख्येरथ्यनाथस्य कीर्तिता: ९४ षट्सारथ्येष्वेतद्धेउण
शाग्रहणकोविदा: श्रीदेवीप्रथमत: तथात्रिपुरभैर
वी ९५ सेह्णारभैरवस्यान्योरथयोगिनिवल्लभ: सार
स: पंचमस्यैवचामुंडा च तथापरा ९६ एतास्तुदेवतास्त
त्ररथ्यसारथ्यस्थिता: गेयचक्ररथेंद्रस्य सारथ्यस्तुहंसे
तिका ९७ गिरिचक्ररथेंद्रस्य स्तंभिनीसारथी स्मृता
दशयोजनमुन्नम्रोललितारथपुंगव: १०० सप्तयोज
नसंछ्रायोगीतिचक्ररथोत्तम: षड्योजनमुन्नम्रोगि
रिचक्रो महामने १ महामुक्तातपत्रेण दशयोजनविस्त
रे वनेनेललितेयाम्नारथ्यपर्व्वनामत: २ तदेवपा
क्रिसाम्राज्यसूचकं परिकीर्तितं सामान्यमातपत्रेण
यद्यहेपिवनेने ३ अथसाललितेयानी सर्वशक्तिमहे
श्वरी महासाम्राज्यपदवीमारूढापरमेश्वरी ४ चचाल
भंडदैत्यस्य कुलसंहर्तुमंजसा सहायैर्नेदृशा: सर्वा: कंप
नेचवसुंधरा ५ त्रुट्यंतिसर्वभूतानि ललितेयाविनिर्ग
मे देवदुंदुभयोनेदुर्निपेतु: पुष्पवृष्टय: ६ विश्वावसुप्र
भृतयो गंधर्वा: स्वरगायका: तुंबुरुर्नारदश्चैव सा [illegible]
हैवीसरस्वती जयमंगलपद्यानि पठंत: पट्टगीतिभि:
हर्षसंफुल्लवदनास्फुरत्पुलकभूषणा ७ मृत्युंजयजये

ब्रं॰
पु॰
५८

५१

मेवंस्तुवानाललितेश्वरी हर्षेणोयामदोन्मत्ताःप्रत्यस्तेनः
पदेपदे ९ समर्षयोवसिष्ठाद्याराजगणजःसामरूपिभिःश्र
यर्वरूपैर्मंत्रैस्मवर्द्धयंतेतोजयश्रिये १० हविर्षेवमहावङ्क्रि
शिराख्यामगेनपावनी आशीर्वादेनमहतावर्द्धयामासरु
नमा ११ नैस्तूयमानाललितामवचालरथोमसे मेअस
देविनिर्जेनमहेंद्रैःसहस्रैनिकैः ११२ इतिश्रीब्रह्मांडेम
रपुराणेहयग्रीवागस्त्यसंवादेललिताख्यानेगिरिशचक्र
रथदेवनाथकाशनेनामविंशोध्यायः २० आकर्णयल
लितादेव्यायात्रानिर्याणानिःसृते महांतेतोभमायानाभ
गमहालयाः १ यमनगासीदुवाराम्यतेउद्देमस्यडर्हियः
महेंद्रपर्वतोपांतेमहाणीवनटपुरे २ नत्रश्मनकनाश्रे
वविख्यातेभुवनत्रये विश्वगाग्रजैदेमस्यमहावासःकि
ताभवत् ३ तस्मिन्नेवपुरेतुस्यशतयोजनविस्तरे वि
वेस्वरस्वताःसर्वश्रीदेव्यागमसंभ्रमात् ४ शतयोजनवि
स्तीर्णतत्सर्वपुरमासहे ध्मैरिवाहतमभूडस्थानजनि
नेमुहुः ५ प्रकोउपवनिर्भिन्नभिन्नयोदैन्यपन्नने ह
णमानोपतेतिस्मसहोल्कागगनस्थलात् ६ उत्पातानां
माप्यभिकोभूकंपःपर्य्यवर्तत महीजज्वालसकला
तत्रश्मन्यकपहरेण ७ भूकादरावह्निकंपेमेजहे
सपुरोकसः धजाग्रवर्तिनःकेकारथमास्मिववताखगाः

८

१०

आदिम्यमंडलेहष्ठाचक्रेवेरुमेहासना: कव्यादावहव
लचलोचनैनावलोकिता: १० मुद्गराकाराणिवाणेभि:पु
रुषाभिर्विभाषिरे सर्वतोदिक्षुहर्षेणनेकेनवस्त्रमलीमसा:
भ्रमायमाना:सल्लोभजनकादेशराक्षसा: दैत्यस्त्रीणा
चविचित्रहास्यकस्मात्तूष्णमहजा: ११ ह्राहेतिहूत्कारेदेत्या:
पर्यप्रुस्वमरोदिषु: दष्णिणतोवर्मणेवधजातोरवस्
सेपदो १२ मणीनामेवराणांवमालिन्यमभवन्महः सो
येषुवेदूर्यालास्यकेलीवेयमस्वलवेन: १३ महालकेषुगो
हेषुविपणीषुसभासुच वल्लिकासलिदेषुचग्रीवेषु
वलेषुच १४ सर्वतोमहद्वासेषुनेप्यावनोदिवेश्मसु पि
छेटकेषुशुद्धानेतवरोवनपालिषु १५ सलिकेषुवसर्वे
षुगर्भागारपुटेषुच गोपुरेषुकवानेषुवलभीनांचसीम
सु १६ वातायनेषुकस्मात्संदिष्टोपलरवलादिषु सर्वत्रदे
मनगरावासिभिर्जनमंडले: १७ अश्रूयतमहान्घोष:पु
रुषाभूतभाषित: शिथिलासर्वतोजाताघोरवर्णभयान
का: १८ सटै:कटुकालायैरवलोकादिवाकरे समाग
हिककोटीनांकोटयस्थापतद्भुवि १९ अयतन्वेदिमध्ये
षुविंदव:शोणितोभसो केशोदुकाष्कनिष्येनसर्वतोभू
मधूमला: २० भीमानरीत्तदिव्यानामन्यानानामितिवजे
प्रवलोकमप्रभा:वस्मा:सर्वेनगरवासिन: २१ निवेदया:

ब्रं
पु
४२

मासुरभीमंडायप्रस्थितोजसे सर्वमंडःप्रचंडेष्मानेरु
स्मानकदंबकैः २२ अमेजानष्टनिर्ग्रंथोमेघस्यानमुपाग
मत् मेरोर्विवशुभैर्देवकृतरत्नविचित्रिते २३ अथ्यास्तम
ध्यदेशेसौ सिंहासनमनुत्तमे स्फुरन्मुकुटलग्नानांर
त्नानांकिरणोत्करैः २४ दीर्घयन्नखिलाशोनामस्थानन्दा
नवेश्वरः एकयोजनविस्तारेमहत्यास्थानमंडपे २५
तेगसिंहासनस्थेनेसिषेवानेनदानवैः विश्वक्रवविषे
गवमहाबलपराक्रमो २६ त्रैलोक्यकंटकीभूतभुजदंड
मंपको अग्रजस्यस्तदेवानामवलेपमुरुभुजः २७ त्रैलो
क्यविजयेलब्धंवर्द्धयंतोमहद्दिमाः नतेनशिरसानम्र
हतोपादपीठिकाः २८ कृतांजलिपुटाःसर्वेसमुपाविश
तोभुवि अथास्थानस्थितेतस्मिन्नमरद्विषिणावरे २९
सर्वेमासेनदैत्येंद्रास्तदूतेसमुपागताः तेषामेकैकसंख्या
तोगणनानहिविद्यते ३० स्वस्वनामसमुद्धाष्यप्रणामःस्व
स्यकेश्वरे सर्वतानसुरान्वीक्ष्यनतिधीरकानिशिकैः ३१
संभावयन्समालोकैः किंपतेचतरणोत्स्थितः अवोचतवि
श्वक्रस्तमग्रजेदानवेश्वरम् ३२ मथ्यमानमहासिंधुस
मानगलनिस्वनः देवनदीपदोर्दंडविधलबलविक्रमः
३३ पापिनःपामराबाराडुरात्मानःसुराधमाः शरण्यं
मत्यनेकापिनामुवेगोविषादिनः ३४ जलजालाकुलेव

वद्धौपनिन्नानाथमागताः तस्माद्देवास्त्वमस्माकावि
स्तीबलगर्विता २५ स्वयमेवकिलासाक्षितान्देवान्वासवा
दिकान् तैःपुनःप्रबलोत्साहैःप्रोत्साहितपराक्रमः २६
वद्धसीपरीकाराववविवियाप्रथमेऽजिताः अस्माद्विनेकि
लायानिहाकष्टेविधिवैशसे २७ प्रबलानोसमहास्वे
हतिनोस्मान्विजेष्यते नहिपल्लवसंयोगेनपाषाणस्यवि
दारणं २८ उह्यमानमिदंदेहेनपरिहासायकल्पते किंउ
वनानकिमसोलज्जाकरमिदंनकिं २९ अस्मत्सेनिकना
रीरमटैर्म्योपिभवद्विपः कोऽदिशीकनमायमायाकायाः
सिद्दिवौकसः ३० बलादयस्मनिर्भिन्नविग्रहामहलाघु
यैः विसोष्पकाकथ्यबाम्किविवस्ताःसमहस्पदः ३१ अमे
षामिहकावामोदिकाः सर्वेपलायिताः अस्माकमिषु
भिस्तीक्ष्णैरहंपोरंगणाजिभिः ३२ सर्वतविहतमसा
णाइमेनाविद्युयाःकृताः नाहस्यानामपिमहापवा
कमभुजोष्मणा ३३ अस्मांकेविजयायायस्मीकाविद
भियावति यद्यपित्तीतथाप्येनावमान्याकदाचन ३४
अल्पोपिपरिभूतात्मजेनीवमान्योजिगीषुभिः तस्मात
इत्नारणार्थप्रेषणीयास्तुकिंकराः ३५ सकवक्रमहा
कृष्यमानेनत्याममदोद्धताः देवनदीयपश्चादेववर्तिनी
नोमस्तीहस्या ३६ विरेणवैरिकामावंमाउत्ताप्तंप्रपिष्ठ

ब्र॰
पु॰
४३

४३

ति एकैकस्माद्भटादस्मात्सैन्येषु परिपंथिनः ९७ शोके देव खलु
विन्नस्त्वं त्रैलोक्यं सचराचरं अत्र देवस्य चिंतेत्वप्रमाणमिति
चाप्तनः ५८ निवेद्य मंडदेम्याय क्रोधेन स्पष्ववीहृयत विषं
गस्त्वं महासनेो विचारज्ञो विचक्षणः ५९ इदमाह महादेम्य
मग्रजन्मानमद्भुते देव त्वमेव जानासि सर्वकार्यमरिंद
म ६० नत्वनेकापि वक्तव्यो नीतिवर्त्मनि वर्तते सर्वे विवा
र्यकर्तव्यो विचारस्यपरमा गतिः ६१ अविचारेण चेत्कर्म समू
लमवहंतनति यवस्य कटकेचाराः प्रेषणीयाः प्रयत्नतः
६२ तेषां बलाबलं ज्ञेयं जयसंसिद्धिमिच्छता चारचक्षुर्हि
क्ष्मापालः सदाशंकितमानसः ६३ अशंकिता कारवा प्रागम
मेत्रसमंत्रिषु षड्गुणानप्ययुंजानः सर्वत्राप्यहिते पदे ६४
विजयं लभते राजा यत्सौ मंत्रविनश्यति अविस्रंभेप वयः
कश्चिद्राविस्मः स विनाशकः ६५ विस्रंभस्तु न कर्त्तव्यः कस्मिंवि
शेषाज्जयदायके पर्यंकेष्वपि नारीति तत्र द्रष्यपि राजभिः
६६ कार्यावेरिगणा नावज्ञा लोकेः सर्वत्र संभवेः सो भोस्ये
न केनापि नरनिर्य्यवधूर्मृता ६७ भूतेन सर्वभूतानां नो हि रणः
कंटकोहतः पुराहि चंडिका नाम नारी मायाविजृंभिणी
६८ निशुंभ शुंभो महिषं व्यापातितवतीरणे नत्वसंगेन
बहुवस्यादेम्या विनाशिनाः ६९ अतो वदामि नावज्ञा सी
मात्रे क्रियतां क्वचित् शक्तिरेव हि सर्वत्र कारणं विजयश्रियः

५१

शक्तेरणार्णवतोऽप्यमेसीऊलिंगैर्नैनोमयं शक्तिस्त्वमर्व
नोमानिते सारस्वसभावनः ७१ नहिं नस्याऽउराशायाः
महन्निरूढीयतोत्रया केयं कस्मात्समुत्पन्ना किमाचारा
किमाश्रया ७२ किंबला किं सहायाया देवनामविवाध्य
तो भेउबाव इसकः सविषं गणको विवारोमहौज
सो ७३ असदृहलेमहासमवाप्ततो हिरण्यधिकाशने पा
नसमस्तजलधीनलेद्गच्छविहृपान् ७४ अरे पापस
मावार किंवृथाशोकसेहितः नस्त्वैहमयापमूर्बेवार
हाराविलोकिते अथेमसद्दिनाकाविहलितानामथा
शिणी यथार्थेनामनवसेवोऽद्युच्छवसेशलाकतिः ७६ न
सबैनवचावीर्येन संग्रामेषुवागतिः अहाविवरनिवहा
किं त्वमायापरायणाः ७७ नस्त्वेनाविद्यमानस्वीक
देवकमात्मने उन्मादिनवनेकिंचिनेनवेवविवेहने
अथवा भवद्भेन न्यायेनास्त्रमहद्दले त्रैलोक्यालेवि

७८

महिमाभेउः केनविजीयते ७९ इदानीमपिमहाऊब
लसमहम्मूछिनाः सस्मितेवापिपटवानकदावनना
किनः केविमानालगर्भश्चकेचिदेवुपिवारिष्ठ ८०
केचिद्दिगंतकोणश्चकेचिच्छैजेभूभृतो नीतीना
भूषाविरमात्मककदारस्तनस्थियः ८१ महापिकाराः
स्वेतिशाल्वत्रवेषामारंतिते यनाहसेनजानेतिममबा

ब्रं· पु· ४४

ऊपराक्रमे ८२ अवलावविरोमज्ञानेनैषादर्पमस्तुने
नज्ञानेनिग्निर्योमूर्त्ता: हयाकस्मिनसाहसा: ८३ गिविनाश
मनुयावेनिकार्य्याकार्य्यविमोहिना: अथवानोभुरस्तकाम
यद्यागछेनिनाकिन: ८४ यज्ञामहोरगा:सिद्धा:साध्यावा
ऋहहस्सिदा: ब्रह्मावापद्मनाभोवारुद्रोवाप्यसुराधिप:
८५ अन्येवाहरिनोनाथास्तेषांपेल्पमहंपटु: अथवाम
मसेनासहसेनान्योरणदुर्म्मदा: ८६ पक्ककर्करिकाये
षमिवपेष्यंनिवैरिणं कुटिलाक्ष:कुरंगश्चकरंक:का
कवामिन: ८७ वज्रदंतोवज्रमुखोवज्रलोमावलाहक:
सूचीमुख:कालमुखोविकर्णोविकटानन: ८८ करा
लाक्ष:करटकोदमनोदीर्घजिह्वक: डेवकोडुडुमुल
श्चकल्कस:कल्किवाहन: ८९ भल्कस:पुंडुकेनश्चव
उवाक्षश्चकुक्कुर: जंबुकाक्षोजंभनश्चनीलाक्ष:शृंगस्तिके
टक: ९ वंदगमश्चनवीडश्चकोवालश्चन:शिशा: वज्र
घोषश्चोर्ध्वकेशोमहाकायोमहाहनु: ९१ मुखशत्रुर्महा
संदीप्तिंहघोष:शिवालक: श्रेयक:सिंधुनेत्रश्चहूपक:
हूपलोचन: ९२ गृहात्तोगेडगलश्चखंडवर्म्मायमोनक:ले
उन:पटसेनश्चपुरुजित्सर्वमारक: ९३ सर्गीशत्रु:सर्गव
लोडर्गीग्रीव:सर्गीकंटक: स्कनिमायोहहन्मायपुत्रमायपुत्रकजित
रुरुषेणोहषेणश्चकुंनिषेणा:कुरुषक: मलदश्चकम्पश्चमंगलो

१४

१५

हषणस्तथा

कोलाटः कुटिलाक्षश्च रोषेरो बभ्रुवाहनः धूम्रमासो
धूम्रकेतुः परीक्षित्यापकेतुकः ९६ महामोहो महादं
ष्ट्रो दुर्मतिः स्वर्गी मेजयः शाटकेतुः शातनवक्रः शाटदं
नशिवप्रियः ९७ इत्यादोहर्विनीतः स्वच्छित्रकर्णस्तमू
रुकः अनिशासी महाहासी महासी स्वमदोत्कटः ९८ कुं
भोत्कचः कुंभनासः कुंभग्रीवः कठोदरः हस्तिमेहोम
होडम्बकंभांडः प्रतिनासिकः ९९ प्रतिदेवः प्रतिव
लः प्रत्यास्यः प्रतिमेहनः इत्येवमादयः स्वराः हिरण्य
कशिपोः समाः १०० हिरण्याक्षसमाश्चैव मम पुत्रा महा
बलाः एकैकस्य सहस्रेण प्रजाना स्वराः परेशाते १ मया
मम्बमहोहुगामम पुत्रैरनुइताः नापापि धोतिसमरे
मोहनाननशयमानन् २ एनेवेत्क्रपिनापुत्रै सहसाली
हिरण्याक्षराः भस्मशोषिमवेपुत्रं हाहंनकिंमवाबलाः
मायाविलासाः सर्वेपिनस्याः समरसीमति महामा
याविनामस्य दलानामाभिषंभवेत् ४ नहुयास्रोकया
खिनेमानेभवन्तमानसे इन्द्रकामेड दैसैहः समन्या
मन्यपामनान् ५ इवावनिजमेनाम्ने कुटिलानेमहाव
ते इतिस्रोत्वलंसर्वैमनाहयसमेनतः ९ मूलकस्य
समनाख्रहारेप्रवलमप्यप इगाणिमेमहारणेकुरु
तेपरिणाकामाने ७ इष्टानिवारकनेव्याभेविमिस्रपुरो

ब्रं॰
पु॰
४५

हितैः सज्जीकृतचमासाग्राणि युद्धमेनद्रुपस्थिते ८ सेनाप
तिभुपंकेचिदग्रेसस्यायथाधुना अनेकबलसेचानसहि
तेघोरदर्शने ९ तेनसंग्रामसमयेसन्निपत्यविनिर्जिताः
केशेषाकृष्यतोमूर्ध्नादेवसत्वेनदर्पिता १० इत्याभाष्यव
मूनाथसहस्रेविनयापिपं कुटिलाक्षमहासत्वेस्वपंचा
नःपुरोगतः ॥ अथापतेत्याश्रीदेव्यायायानिर्याणनिस्व
नम् अश्रूयतनवदैत्येन्द्रैरनिकर्णज्वरापहं ११ इतिश्रीब्र
ह्माण्डेपुराणेहयग्रीवागस्त्यसंवादेललितोपाख्याने
भंडासुराहंकारोनामपंचविंशोध्यायः २५ अथश्रीललि
तासेनानिःसाणप्रतिनिःस्वनः उच्चचालासुरेन्द्राणामु
हृत्तोद्रेकभिधनिः १ तेनमर्दितदिक्केनसत्वढमयया
पिना वधरीकृतलोकेनचकंपेजगतोत्रयी २ मर्दयन्क
कुम्भोद्वदेसिंदन्मूपरकेदरान् शब्दपेगगनाभोगेदैत्यानि:
साणनिस्वनः ३ महानवहरिकोयप्रेकारोषनिमधनिः
विरसेविरामोबेविंदुपदेषफलरी ४ ततःकिलकिला
रावमुखराहेमकोटयः सममन्सेनसंकुत्वाःशक्तिनोपरमे
स्वरी ५ कश्चिद्दन्तविविलेणवर्मणाबद्धमविग्रहाः चका
शेजंगमइवग्रीतेगोरोहणबलः ६ कालरात्रिमिवोदग्रो
शस्त्राकारेणगोपितो मधनीनभटःकश्चिदत्तियोनाकपाणि
को ७ इलासयन्करागेणकुंतपल्लवमेकतः आरूढनर ॥

गोवीथ्यां वारिभेदेव कावरह ८ केचिद्दारुरुद्धर्योया
मानेगास्तेगवक्षिणः उन्मानवानसंपानमेरिमानिवप
वेनान् प्रहर्षोत्कृद्दरैः श्रेवभिडैरैर्भिण्डिपालकैः ९ चा
णैश्च मुशुण्डीभिः कणपैर्मुसलैरपि १० गदाभिश्च शान
श्रीभिः शिखिभिर्विशिखैर्विसर्पा श्रद्धवक्रैर्मिदावक्रै
नैकाग्रैरुरगाननैः ११ फणिशीर्षप्रभेदैश्च यवाभिः
पाईं-र्पत्रिभिः देहैः तेपणिकाशरैर्वज्रवाणैर्वर
हकैः १२ एवमध्यैर्मेदिमध्यैर्वलयैः खड्गलैरपि प्रह
रैः कोणमध्यैश्च फणिदन्तैः परश्वधैः १३ पाशाङ्कुशैः
पाशानेडैः काकनेडैः सहस्रशः एवमादिभिरस्त्रैश्चे
नीव हारिभिः १४ परिकल्पितहस्ताग्रावल्गिनादेन
कोटयः अश्वारोहा गजारोहा गर्दभारोहिणः परे १५
उष्ट्रारोहाश्च वकारोहा [illegible] नकारोहिणस्तथा केकापि
रोहिणो गृध्रारोहाः काकापिरोहिणः १६ व्याघ्रापिरो
हाश्च परे नव्यापिसिंहापिरोहिणः शरभापिरोहिणश्चा
न्ये भेरुण्डारोहिणः परे १७ सूकरारोहिणो व्यालारोहाः
मेनापिरोहिणः एवं नानाविधैर्वीरवाहिभिर्लीलि
तामपि १८ मवेलः प्रवलकोपसे [illegible] निजायुधैः
कृतिमानस्य [illegible] नानादानव १९ दशाननो
हिणकापुंके माहिणो लालितो मपति दिर्घलभि

ब्र॰
पु॰
५८

रिवाशेषं विस्संसह्य बलोत्कटैः २० भटैर्युक्ताः स सेनानी
ललिताभिमुखो ययौ भिंदन्पदाहतैरावैर्ब्रह्मांडं दशजग
द्दरी २१ अट्टहासैर्वितन्वानो दुर्मदः सन्मुखो ययौ अथा
भंडासुरात्मजः कुटिलाक्षो महाबलः २२ शून्यकस्य पुर
द्वारे प्राचीने समकल्पयत् रक्षणार्थं दशाक्षौहिण्युपेतं ता
लजंघकं २३ अवाचीने पुरद्वारे दशाक्षौहिणीसंयुतं ता
लभानालभुजं दैत्यं रक्षणार्थमकल्पयत् २४ प्रतीचीने पु
रद्वारे दशाक्षौहिणीसंयुतं तालग्रीवं नाम दैत्यं रक्षणार्थ
मकल्पयत् २५ उत्तरे तु पुरद्वारे तालकेतुं महाबलं आ
दिदेश रक्षणार्थं दशाक्षौहिणीसंयुतं २६ पुरस्य सालव
लये कपिशीर्षकवेश्मसु मंडलाकारतो वस्तुं दशाक्षौहि
णीमादिशत् २७ एवं पंचाशताक्षौहिणीभिः रक्षण
ए शून्यकस्य पुरस्येशानत्वेन स्वामिनो वदेत् २८ कुटि
लाक्ष उवाच दोषज्ञ राज्ञयादृशेन मेघनेन गररक्षणे दुर्म
वः प्रेषितः पूर्वं नोऽपि ललितां प्रति २९ अस्मत्किंकर
मात्रेण सन्निरासा हि साऽबला अथापि राज्ञा भावार्थ
नैव पुररक्षणे ३० इत्युक्त्वा भंडदैत्येंद्रं कुटिलाक्षो निर्गवि
तः सैन्यसमज्यायामास सेनापतिभिरन्वितः ३१ परस्य सै
षितः सर्वे कुटिलाक्षेण दानवाः सव्यनव्यजिनी युक्तो ल
लितासैन्यमभ्यगात् ३२ क्वापि किलकिलारावमतालस्स

ससहस्रशः द्रोह्यमाणैरस्त्रिभिर्निपेतुः शाक्तिसैनिकैः
३३ नोत्थशाक्तयस्तु ह्रेउस्फुरिताट्टहाससत्स्वनाः देदीप्यमा
नशस्त्राभाः समयुध्यन्त दानवैः ३४ शाक्तीनां दानवानां
च सेनाभिर्भिन्नजगत्त्रये समभवन्नेनसंग्रामो धूलिग्रामन
तोवरः ३५ रथ्यावेगोत्थमूर्छन्त्यः करिकेटैः प्रचालिताः
प्रखनिश्वासविन्तिमायूलयः प्रजहूर्गिरि ३६ नभापत्ने
नमालोकादर्शानतोहिगिरिसंयुते संपत्सरसनीक्रोयाद
भिद्रुद्भावसंगरे ३७ संपत्करीसमानाभिः शाक्तिभिः स
मधिष्ठिताः प्रख्यातदन्तिनो मत्ताः व्यसृजन्दानवीचमू
प्रन्योन्येनमृलेपुद्धे जाते किलकिलारवे धूलीपृथ्यमा
नाहतास्रमानासमेरिषु ३९ रनस्तनः प्रवहृपेरम्
सिंधुमैहीयसी शाक्तिभिः पात्यमाना नोदानवानां सह
स्रशः ४० प्रज्वानिलोद्दितान्यस्माद्दिल्लनाविशिलीमुखैः
विसत्तननविक्रान्तिसमेघ्छत्रकदंबकैः ४१ रक्तारुणा
यो पुष्टोव्याप्तिनैः छत्रमंडलैः प्रालेविनलनासंख्या
रक्तामुहिमरोचिषा ४२ ज्वालाकलापाः कल्पाग्रेरिव
वारियोनिये: दैत्यसैन्यानि निर्वह्नाः शाक्तीनां पर्यवा
रयन् ४३ शाक्तिकृत्तोज्वलच्छत्रयाशानिष्कन्तकेयताः
दानवानां रणतले निपेतुर्मुंडमंडलाः ४४ दंष्ट्रोत्पेक्षेप्रक
टीकैः क्रोधसंरक्तलोचनैः मुंडैरखंडसमभवत्संग्रामपर

३८

बं॰
पु॰
४७

णीनले पवंमहन्मेसमरेजगत्त्रयभयंकरे शक्रयोर्मृधा
सेतुञ्जादैत्यसेनाममर्दयत् ४५ उनल्लनःशक्तिशसैस्त्रा
डिनाम्र्छिनाइति विनेशुर्ज्ञानवासत्त्रसेपहेवीवलाह
नाः ४६ अथभग्नसमास्वासविजेबलमरिंदमः उष्ट्रमा
रुसमहसाडर्म्मेदोन्मदवद्धम् ४७ दीर्घग्रीवःसमुन्न
द्धःषष्ठेनिष्ठुरनोदनः अपिहिनोडर्म्मेदेनवाहनोष्ट्र
वालह ४८ नमष्ट्रवाहनेहष्ट्वामन्वमुःक्रुद्धवेनमः दा
नवानिस्सुसन्सर्प्यभीमभास्ताभुन्तया ४९ अवाकिरद
सौमहैरलसत्फलशालिभिः सेपत्करीवमूवक्रेवनेवा
भिगिरिवोत्तुदः ५० नसडःसहनस्यनाडिनावद्धभिःशरैः
स्तोभिनेषामवन्स्तेनासेपत्कर्णीतणरणे ५१ अथक्रोधा
रुणेचवलर्दयानासेपहाविका रणकोलाहलेनागमा
रुष्कापुष्पनामना ५२ आलोलकेकीणक्काणरमणीय
नराकरः नस्याश्वकर्षकोदंडमौनीमाकर्णमाहवे ५३
लघुहस्ततयानस्तानाक्रष्टेनचमोत्तरणे दहसोयन्तव
श्वक्रान्केवलेशारयोरणी ५५ अक्रीशुभरसेपर्कंस्त
टत्पतिफलान्फलाः शराःसेपत्करीवापचुनाःसमद
हमरीन् ५६ उर्म्मदस्यचनस्याशुस्तमहद्युद्धमद्भुते अ
भूद्न्योन्यसेचहमस्फुलिंगशिलीमखं ५७ मध्यमेषस
नेवाणैस्सेपहेवीसरहिसोः अपकारसमभवनिरस्त

वैत्रहस्करे ५८ तदंतरे च बाणानामतिसंघट्टयोनयः
विस्फुलिंगा विदधिरे व्योमभ्रमचारिणी ५९ तथा विरु
द्धाः सैन्यौघाणारणकोलाहलःकरी पराक्रममेवदुर्विध
दर्शयामास संगरे ९० करेणकांतिविहीन्यान्यांसादिनानेनको
श्चन उदग्रदंडमसलाघातैरन्योश्वसादिनवान् ९१ बालको
उद्धैरन्यान्कुन्तैरपरानरीहन् गाढव्यामर्दैरन्या
नखाघातैस्तथापरान् ९२ पश्यमानाभिघातेनकोधि
हैन्यान्विमर्दयन् चक्रैरपरैर्नेवक्रेसैव हेवीमतेगजाः
तडंमंदः कुयारकः हहिरेकेणपद्भिणा सेपत्करीमकु
टगोमणिमेकमपाहरन् ९४ अथकोयारुणहस्तान
यास्यैः शिलीमुखैः विलिनेवत्तसिस्मिंजीविनेडर्म
दोजहो ९५ ततः किलकिलारावैस्तवाणक्षिवमूवरैः त
सैनिकवरास्तस्यनिहन्तादानवोत्तमाः ९६ हतावशिष्टा
दैत्यास्तशक्तिबाणशिलीकृताः पलायितारणाद्रोणाः
स्वन्यकेष्वरमाश्रयन् ९७ तेहतोते समाकर्ण्यसंक्रुद्धोदान
वेश्वरः सर्वेजेनप्रभावेन दीप्यमानइवात्मनि ९८ नि
तिप्रसर्पमुद्भूय खड्गमुग्रविलोचनः कुटिलात्ते निकट
गैवमाषेहननायतिं ९९ कथे साडहवति माङर्म देव
लणालितम् निपातितवतीष्टहेकहष्यववियेःक्रमाः
नसरेषुनमर्त्येषुनोरगेष्टेषुपक्कले अभूत्वमतिहतः

९३

१०

ब्रं॰
पु॰
५८

सोपि दुर्म्मदो बलयाहनः ११ नोहस्तु वनितां जेतुमात्मक्षं च
क्रचेहृटान् सेनापतिं कुरुकेऽत्र त्वेषयाहवदुर्म्मदे १२ इ
ति मे बोधितस्तेन कुटिलाक्षो महाबले कुदंडं च उदोदंड
मात्महाबलभ्रमोः पुरः १३ स कुदंडः समागत्य प्रणामे स्वामि
नेदिशत् उवाच कुटिलाक्षस्त्वं गच्छ सञ्जयसैनिके १४ मा
यायोधनरोसि त्वं विचित्रयुद्धविशारदः हटश्छेद्य च निपुण
स्त्वं सैन्यं परिमर्द्दय १५ इति स्वामिपुरस्थेन कुटिलाक्षेण
दर्शितः निर्जगाम पुरात्तूर्णं कुदंडश्चंडविक्रमः १६ त्रि
शाम्यैतोहिण्णीनां च समेतामस्यवारिनः मर्दयन्स महीगो
ले हस्तिवाजिपदातिभिः १७ दुर्म्मदस्याग्रजश्चंडः कुदंडः
समरे ययौ शलीभिस्त्वमलीकुर्व्वन्दिगन्तधीरमानसः १८
शोकरोगग्रहग्रस्तो जवनाश्वगतो ययौ शार्ङ्गं धनुः स
मादाय घोरटंकारनिस्वनं १९ ववर्ष शरधाराभिः संयुग
ग्रामहाबलं पापमदनं जेहत्वा दुर्म्मदं पुरुदुर्म्मदे २०
हृष्याव हस्ति विक्रान्ति लवलेशान्महामदे इदानीमेव
भवतीमैनैनीगावमेडलेः २१ अनेकस्यपुरीमध्यमाय
यिष्याभिपम्पणमो अतिहृयमतिस्वाडुन्वहृपुविलग
र्व्विते २२ अप्सर्वमे गगनारके पिबेत्तरणस्तनताः समान
जवयोसस्पसस्यवायस्पडुष्कले २३ अधुनामोत्सपेड
हे पपणमेमुजयोर्बले इति मेनतर्जयन्संपत्करिवरस्थि॰

नो ८४ सैन्यं प्रोत्साहयामास शक्तिसेनाविमर्द्दने अथ
तोहननेनाचंडीकुरंडस्समहौजसो ८५ विमर्द्दयित्वमुग्रा
कारसैन्यंप्रोदसीमहन् अथर्वाहवसंज्ञानकोनकाय
जगादतो ८६ अस्याकृत्याममागत्यस्वेहेनाद्दमिदंवचः
सखिसंपत्करीश्रीमन्ममवाणीनिशाम्यतो ८७ अस्य
पुत्रमिदंदेहिममकन्नेगणोन्नरे त्राणंसहस्वसमरेम
मैवैषनियोत्स्यते ८८ याविनामिमगविवेननात्रसेथा
पमाचर इतितस्यावचः श्रुत्वासपद्देवीशुविस्मिता
निवर्नयामासचमूंकुरंडाभिमुखोस्थितो अथवाला
कवर्णाभिः शक्तिभिः समधिष्ठितो ९० नरंगाश्व
सैन्याद्येस्तरंगवानरोहसः खरैःखुरपुटैःक्षोणीम
लिखन्स्तोमडूमडूः ९१ पेतरंकप्रवाहेणकुरंडास्सच
मूमुखे वल्गुविभागकन्यैश्रुसंवर्न्ननविवर्त्तने ९२ ग
तिभेदैश्चवारीश्चपंचधाराभ्रपातनी प्रोत्साहनीचसंज्ञा
भिः करपादाग्रयोनिभिः ९३ चतराभिस्तुरंगास्तुह
दयज्ञाभिराहवे अश्वारूढांविकासैन्यशक्तिभिःस
हदानवाः ९४ प्रोत्साहिताःकुरंडेनसमयुध्यनउन्म
दाः एवंप्रवृत्तेसमरेशाक्तीनांचसुरद्विषां ९५ अथपरा
जितनामानेहयमारुह्यवेगिने अभ्यद्रवद्रणावारम
श्वारूढाकुरंडकं ९६ प्रवलहेतिहस्तमगावलखेंदकलो

२५

ब्रं॰
पु॰
५४

त्वला रथ्यानुरक्तश्रीनांग्रुमेडलीमेडराननाः ९७ स
यमानेव समरे गृहीतमणिकामुका अवाकिरच्छरा
सारैः कुरंडेन्द्रगामना ९८ नरगारूढ्यापत्तिमाः स
माक्रान्तदिग्गजराः हिरोदर्शव्यानधारे रुक्मपुंखाः
शिलीमुखाः ९९ उन्मदस्याग्रजः क्रुद्धः कुरंडश्रेंडवि
क्रमः शिशिखैः शार्ङ्गनिस्तैरस्यारुफामवाकिरत् १
वैडैः खुरपुटैः सैन्ये खंडयन्नतिवेगतः अस्यारूफानवे
गोपिमर्दयामासदानवान् २ तस्य हेषारवाहतमुन्या
नोद्बुदनिस्वनाः अमूर्च्छयन्ननेकानि तस्यानीकानि
वैरिणः ३ इतस्ततः प्रवलिते दैत्यचक्रे हयासना ति
जयाशाशुयं दिव्यमुमोचज्वलिताकृतिः तस्मात्स्याशा
कोटिशोन्येयायाभुजगभीषणाः समस्तमपितत्सैन्य
बधायमूर्छयत् ५ अथ तत्सैन्यबद्धेन क्रुद्धः स च कुरंड
कः शरेणैकेन विच्छेदनस्यामणिपन्तुगुणं ६ छिन्नमौ
र्वीयकस्तस्मान्मृग क्रुद्धो हयासना अंकुशेनापातयामास
तस्य वक्षसि दुर्मतेः ७ तेनांकुशेन ज्वलितायीन जीवित
शोणितः कुरंडोन्यपतद्भूमौ वज्ररुग्णाद्रिवद्रुमः ८ ततः कु
शाविनिहताः हतनाः काविडम्बयाः तत्सैन्यपायानि
घ्रेदंतत्स्यितालयगताः ९ इत्थं कुरंडे निहते विशामसौहि
णीपतौ हतावशिष्टास्ततहयाः प्रपलायिषत द्रुतं १० कुरंड
मातंगपुहेशा निसैन्यनिपातिते क्रतान्तकन्याथोपिनिशम्यास

मुनेगतन

इति श्रीब्रह्मांडे महापुराणे हयग्रीवागस्त्यसंवादे ल
लिताख्याने दुर्मदकुरंडवधो नाम द्वाविंशोऽध्यायः २२
हयग्रीव उवाच अथ स्वसारहृद्याध्वस्ते कुरंडे भंडदा
नवः कुटिलाक्षमिदं प्रोचे पुनरेव सुदुस्सया १ स्वमपि
यत्नसंभाव्ययत्नक्रान्तमितः परा यत्त्वनोपेक्षितं विने
नेदेनत्कष्टमागतं २ कुरंडदुर्मदौ सत्त्वशालिनौ भ्रा
तरौ हतौ दुष्टदासप्रभावो येमायाविन्या महत्तरः ३
इतः परं करंकादीन्सेवसेनाधिनायकान् शतमक्षौ
हिणीनां च प्रस्थापय रणांगणे ४ ते पुनर्दुर्मदाः शूराः
सेनाग्रे प्रभवन्नुमज्ञाः सर्वथैव विजेष्यंते दुर्विदग्धवि
लासिनीं ५ इति भंडवचः श्रुत्वा भूभंगवक्रयान्वितः
कुटिलाक्षः करंकादीनाजुहाव चमूपतीन् ते स्वामि
नं नमस्कृत्य कुटिलाक्षनिदेशिताः अग्नौपतितुमयन्तदु
वक्रौयायानिर्ययुः पुरात् ७ तेषां प्रयाणनिःसाण
रणितैर्भूमंडलः सहेत्याकंपिदिग्गजास्तूर्णघोरणी
कर्णज्वरं हर्षिरे ८ शतमक्षौहिणीनां च प्रबलं केन
मालिकं दुर्दान्तरंगत्तुरंगालिवमौमत्तमत्तगजे ९
हेषमाणहयाकीर्णं क्रेंकारोष्ट्रकुलोद्भवं बृंहमाण
गजगर्जद्रथचक्रैवचालनं १० वक्रनेमिहतक्षो
णीक्षोदस्तपितरोचिषा वभूवततिनासारुक्षमनेनव

बं॰ पु॰ ५॰

50

वविवस्वता ११ भूलीमयमिवाशेषमभवद्विश्वमंडले
कचिच्छहमयेवैवनिः माणकदिगस्वनैः १२ उद्भूतै
हूलिकाजालैराक्रान्तेदैत्यसैनिके श्यनयावसेनाः
याःसेख्यापिपरिभाविता १३ ध्वजाबद्धविथाकारामी
नव्यालादिविचित्रिताः प्रवेलद्धूलिकाजालैर्मत्स्याइव
महोदधौ १४ नानायतननमालोकललितासैनिकेप्र
ति विचित्रस्वस्वराः सर्वेशाक्तीनामगणाकया १५ नैक
रेकस्वखाःपेचसेनायतनयउद्धताः सर्पिणीनाममम
रेमायाचक्रम्महीयसी १६ तेःसमुन्नादिनाउग्रासर्पि
णीवणगावरी धूम्रवर्णावधूम्राक्षी धूम्रवर्णपयोध
रा १७ महोदधिवदत्यन्तगंभीरक्रूरोदरा पुरश्चचा
लशाक्तीनाञ्चामयेत्नीमनोरणे १८ कद्धूरिवापराउग्रा
बद्धसर्पविभूषणा सर्पाणामुद्भवस्थानेमायामय
शरीरिणी १९ सेनापतीनानाशीरेवलायेनीमहीतले
बलितेबद्धयाचक्रेघोररावविराविणी २० नयैवमा
मयापूर्वं नेसरैन्द्रावजीयत करंकायाउदान्मानःपेच
पेचनकार्मुकाः २१ अथप्रवहृयेपुद्धे शाक्तीनाममरद्वि
षां अन्योन्यवीरभाषाभिःप्रोन्नाहितचनक्रियां २२ अग्रेसेन
संकुलनयानविज्ञानपरमरः शाकचोदानवान्भ्रवपनक्रुः पा
सपाणयः २३ अग्रेमासमशाससवदहमसुप्तिनद्धनाशने प्रहते
विशिखसानां प्रक्रनहस्तिरेमेरे २४ ॥

बहुरक्तनदीमज्जीयमाणमनुष्ये मांसकर्दमनि
मग्ननिष्पंदरथमंडले २५ विकीर्णकेशशैवालबिल
सद्रक्तनिर्झरे अतिनिष्ठुरवीरोत्थसिंहनादभयंकरे
रजौघकारनमलेशनसीन्तभिदायिनि निशितेनासि
विच्छिन्नदैत्यकंठास्थिनासृजि २७ महमेघोरसंग्रामे
शाक्तीनोचसरक्षिणो अथ सबलमादाय पंचभिः प्रेरिता
सति २८ सर्पिणी वडुया सर्पान्विससर्जे शरीरतः न
नकार्कोटकसमावासुकिप्रमुखविग्रहाः २९ नानावि
धवपुर्वर्णा नानादेहाभयंकराः नानाविधविषज्वालानि
र्दग्धभुवनत्रयाः हरदेवत्र्यनामैवकालकूटमथापरं
सौराष्ट्रजं विषं घोरं ब्रह्मपुत्रमथापरं ३० प्रदीपनं शौल्कि
केयमन्यान्यपि विषाणिव वामैः स्वकीयवदनैर्विलो
लरसनाद्विधैः ३१ विकिरंतः शाकिसैन्यविस्मयाः सर्पि
णीतनोः धूम्रवर्णाद्विवदनाः सर्पाश्चातिभयंकराः ३२
सर्पिण्या नयनद्वंद्वाडुत्थिताः कोपदीपिताः पीतवर्णा
स्त्रिफणकादंष्ट्रातिविकटाननाः ३३ सर्पिण्याः कर्ण
कुहराडुत्थिताः सर्पकोटयः अग्रपुच्छेषु वदने यावत्य
तः फणान्विते ३४ आस्यादा नीलवपुषः सर्पिण्याः फ
णिनोवहन् अन्येषाबलवर्णाश्च वक्त्रेर्वैकाश्चनुरदाः ३५
नासिकाविवरात्स्याडुत्थिताडग्रविषः लेवमानमहा

ब्रं
पु
५८

51

वर्म्मप्रतिस्खलास्त्रयोपयात् ३९ नाभिकेऽस्त्रबहवोर
क्तवर्णाभयानकाः हालाहलवमेनश्चत्रुनर्वक्रास्त्रनूर
दाः ३० घोरन्यिनायमगाधिपाः ३१ विदेशान्तःशक्तिसेना
दहेनोविषवक्निभिः वभ्रनोभोगपाशैश्चनिघ्नन्फल
मंडलैः ३२ अन्येनमाकुलीवक्रलांगलिनेषीवम्ममी ख
असमानाश्चपिमङ्कः पाकीनोपासकोटिभिः ३३ उपर्युप
रिवंईनेसर्प्पाउग्रविसर्प्पिणीः नष्टंपनिवहवःसर्प्पाजा
येनेवापरेष्ठनः ३४ पकसनापासमयेबहवोस्येसमुत्थि
ताः मूलभूतायनोड्डाममर्प्पिणीनविनपपति ३५ अनस्त
ल्कतसर्प्पाणानाप्रोसर्प्पानरोष्टवः नतश्चशक्तिसेन्याना
पाबीनाणिविषानलैः ३६ दह्यमानानिष्ठःखिनविह्वलनाः
स्यमवद्वणो किंकर्तव्यविमूढेषुशक्तिचक्रेषुभोगिभिः
३७ पराक्रमेवङ्क्वियवक्रसेपवदानवाः करंकोगर्दभ
पोनेषुकेस्पेदनमास्थिनः उन्मानवारिदइवप्रववषेप
गवलीः काकवाजिननामान्वःसेनानाथ्योगजेस्थितः
वक्रेणनीलनायारेणशक्तिसेनाममर्दयत् वज्रदंता
भियश्चान्योभंडदैत्यचमूपतिः वज्रवाणाभिधानेनम
होष्ट्रस्यारणेव्ययात्न अथवज्रमखेप्रेवचक्रीवेनमहन्तर
श्चाकनत्क्रेनयागाभिः शक्तिचक्रममर्दयत् वज्रलोमाभियश्चा
न्योचमूनामधिपोबली शृभषुगपरथारूढःप्रजहारपिलीप्रोरैः

नैः सेनापतिभिर्ड्डिहैः प्रोत्साहितमथाहवे शान्तमन्नौ
हिण्णैर्नो वनिपपानैकहेलया सर्प्पिणीवडवावावड़
मायापरिग्रहा तत्र्णेत्त्रणैकोटिसंख्यान्विससर्जफण
धरान् नयाविकलितै सैन्यमवलोकरुषाकुला नकु
लीगरुडारूढासंपपानरणाजिरे सनमकनकप्रख्या
लतिनानालसंभवाः समस्तवाड्मयाकाराद्दैनैर्वभ्रम
येडुना सर्पिण्यभिमुखैनवविससर्जनिजैर्बले नया
यिहितैतैर्गीसः पत्रविततिप्रमूयरः गरुडः शावलघु
वैसमेरुरिवजेगमः सर्प्पिणीमायया जातानसर्प्पान्ह
ष्टामयान कान्क्रोधरकैत्तणाधकैनकुलीविदये
मवे प्रसम्मीनकुलीदेव्याद्धाविंशाहेनकोटिभिः द्वा
विंशत्कोटयो जातानकुलाः कनकप्रभाः इतस्ततः
खिडयंतः सर्प्पिणीसर्प्पमंडले निजदंष्ट्रावमर्पेन नाश
येनस्त्वतद्विषे व्यभ्रमन्सम रेयोरेवम्भूत्राः स्वर्णवर्णवः
उत्कर्णाक्रोधसंपक्कोडाः स्विनाशे पलोमकाः उग्र
द्वानकुलाव्यात्तवदनाव्यदशान्सहीन् एकैकमाया
सर्प्पस्यवपुरेकैकडङ्गतः नीत्वाद्नैनिपातेनखंडशा
मास विग्रहं भोगिभोगैस्तनैरमैः स्फिकणीशोणनो
गनेलिहैनानकुलाजिह्वापल्लवैः प्रलप्रमेये नकुले
इपामानानामसंख्येनवडलवप्रः गरुडः क्रेडलिनेभोगैः

ब्र॰
पु॰
५२

52

पन्नगानोव्यवेष्टन नकुलावलिदष्टानोनष्टास्तेनोफणा
भृतो फणाभरसम्भग्नीर्णमणयोव्यरुचन्रणे नकुला
वानसेकीर्णफणावक्त्रविनिर्गताः मणयस्तन्महाकोपव
ह्निज्वालाइवावभुः एवंप्रकारमोवभ्रुर्मंडलैरवखंडितैः
मायामयैः सर्पजालैः सर्पिणीकोपमादधे तयासहस्रमह
द्रुद्भेकनासानकुलीश्वरी गारुडास्त्रमतिक्रूरं सममयुन
शिलीमुखे तस्मात्रुडास्त्रमहामज्वालादीपितदिङ्मुखं
प्रविश्यसर्पिणीदेहं सर्पमायोव्यशोषयत् मायापाके
विनाशेनसर्पिणीविलयंगता क्रोधेवनहिनाशेनसा
साः एवसम्भवाः यन्डलेनस्वरास्त्रवीसेनान्यस्तेवमेतिव
सासर्पिणीक्रुध्यानोषमीतानकुलिवीर्यतः स्वस्वबल
नाशेनमृगांकडाम्भसम्भवाः शाकोपयोगेनशाखोद्देः नकु
लीनामिवाकिरन् एकैवमानास्त्ररथापेवभिः एनतेश्वरैः
लब्धहस्तानयायुद्धेवकारसारवर्षिणी पट्टिशैर्मुसलैश्च
वभिंडिपालैः सहस्रशः नकुलान्खंडयामासुरेतेश्च
तस्मदानवाः ज्वलदग्निप्रकाशास्तेनकुलावैरिणोबले
वज्रसारमयैर्दन्तैर्व्यदशन्मर्मसीमस्त ततोहाहाकृतेर्वा
वेकुर्वाणादैत्यकिंकराः उदग्रदंशनकुलैर्नकुलेश्वरा
कुलीकृताः उत्पत्यगगनाकेचिद्विहोरसीन्कारकारिणः
दर्शनिस्वहिर्षामैन्यनकुलाः प्रज्वलन्त्कयाः केटभु

दक्षानासायामन्येदक्षाःप्लवंगमाः अपरेविलयेयाना
दक्षामर्म्मस्थवभ्रुभिः पतंतिकेचिन्नकुलादानवानां
शिरस्तले दष्टमोष्ठदशनैकेचिदागम्यकनशीक्रियाः
विकलाश्छिन्नमर्म्माणाभयविक्लवशाखिकाः नकुलैर
भिभूतास्तेन्यपतन्नमृगरुडहः केचिन्नविस्पनकुला
व्यानान्यास्यानिवैरिणां भोगिभोगानिवाक्रष्यव्याद
शन्तरसनालता अन्येकर्णेषुनकुलाः प्राविशन्देववै
रिणां सूक्ष्मरूपाविशंतिस्मनानारंध्राणिवभ्रवः ३
तिनेरभिभूतानिनकुलैरवलोकयन् निजसैन्यानि
दीनानिकरंकः कोपमास्थितः अन्येपिचचमूनाथा
लक्षहस्तामहावलाः प्रतिबभ्रुशरस्तोमानवर्षन्वा
रिदाइव दैत्यसैन्यपतिर्गाफकोद्दंडोन्याः शिलीमुखाः
वभ्रूणांदंनकोटीभकदोरेवहनेव्ययुः वमूपतिश
रक्षहैरारुहनेभ्यः परः शानैः वभ्रूणांवज्रदंतेभ्योनि
ष्क्रामकुनाशनः पेचापिनेवमूनाथाविसृष्टैर
केहेलया स्फुरन्फलैः शरकुलैर्नकुलौघममर्दय
न् इनस्तनश्चमूनाथाविज्ञिमसारकोटिभिः विशी
र्णगात्रान्नकुलान्नकुलीपर्य्यवारयन् अथसानकुली
वाणीवाङ्मयस्यैकनायिकाः नकुलानोपराहत्या
महान्तंकोपमास्थिताः अक्षीणनकुलेनाममहाकेत

वैनोमुखं वह्निज्वालापरीतोग्रसे दयेशार्ङ्गःपत्वनि
नदस्तनोविनिष्क्रान्ताः नकुलाः कोटिसंख्यकाः वज्रा
गावज्रलोमानोवज्रदंष्ट्रामहाजवाः वज्रनाराश्वनि
विडावज्रवालामयेककराः वज्राकारैर्नखैस्तूर्णदारय
नोमहीतलं वज्रवन्नष्मकाशानलोचनेनापिशोभि
ताः वज्रसेयानसंदशनासाशीत्कारकारिणः महेय
नः स्थातानीसैन्यंदशनकोटिभिः पराक्रमंबद्धरव
यंनेनिवेनेनिवनसः पवनकुलकोटिभिर्वज्रघोरै
र्महारवैः संदष्टाःपन्यवयवे विनेसुदीनवायमाः
पवंवज्रमयैर्बभ्रुमंडलैः खंडितेवले शतानीहिरण्य
कांसंखिनेस्वमातावशोषिताः अतिशसेनरोषेणगृ
हीतास्त्रचमूवराः संग्राममयिकेनेत्रः समाक्रम्य
रासनाः नेसमेबद्धया सद्बंतव्यानानकुलीश्वरी उ
न्मयगरुडाकृत्यनिपपातरथोम्नमे महाजवेनना
देनगगनान्नानकुलेश्वरी यदष्टानेककंरुकसचिच्छे
दकर्मदनेशिरः काकवाशिनमखानोचनत्रणीमपि
वैरिणं उमसंसोत्पन्नतार्थेणाद्य वनादसिनाशिरः
नाहंषोलाघवंदृष्ट्वानकुलपापामलोविका वज्रमनेमहा
मनोवाइत्यासरविनाशिनी निजांगदेवनात्संचनसेनामो
विकादटी लोकोन्नेरपणोदहेकम्पनभीतिसंपदः हनशि
ष्भीनभीतानकुलीश्वरागताः सापिमानोसहक्रयपामाभेवेते

भवद्दारुणोद्देनमघोषंवनिबोधन नयैवंप्रेषिताः
शीघ्रमनालोकारणात्तिति सुदितास्ते पुर्नभीत्यास्तु
न्यकायपलायिताः तेस्मत्तेवैनतः स्कन्नामेडम्बेडेक
षामभवन् इति श्रीब्रह्माण्डेनरपुराणे हयग्रीवागस्त्य
संवादे ललितानाख्याने करेकाद्दिपंचसेनापतिवधोना
मचयोविंशोध्यायः २४ हयग्रीव उवाच हतेष्वशेषेषु
विषसत्स्वन्यकेस्वरः कुटिलाक्षमितिप्रोवेपुस्तन्स्वा
कुलाशयः १ भंडसेनापते स्माकममंगलमुपागते क
रेकायामश्मनाथाः केदलत्तुजविक्रमः २ सप्ताक्षौहिणीमा
यया सर्वगीर्वाणमदभंजना पापीयस्यानया शूद्रमायया
याविनिपातिताः ३ बलाहकप्रभृतयः सप्तसैनिकाधि
पाः नानृदयग्रभुजास्तनान्माहिताः प्रहिते प्रति ४ स्त्रिया
नेवादैत्याहिणीनाम स्यापयसहैवतैः तेमहेस्थितात्वनि
ता सैन्यमायापरायणाः ५ विजयाग्रसराभूयः संग्रामस्प्रति
ममोतिकम कीकसागर्भसंजाताः स्तेप्रवेडपराक्रमाः
बलाहकमुखाः सप्तभ्रातरो जयिनः सदा तेषामवश्य
विजयो भविष्यति रणाङ्गणे ७ इति भंडासुरेणोक्ताः कु
टिलाक्षः समाक्रयत् बलाहकमुखान् सप्त सेनानाथा
न्मदोत्कटान् ८ बलाहकः प्रथमतस्तनः सूचीमुखः
परः पुनः फालमुखश्चैव विकटाननः विकर्णो ९

६

ब्रं पुं ५४

54

कपलाक्षः कटकः समैते वीर्य्यशालिनः भेजुस्त्वरेण म
स्तकत्पुद्धकौतूहलोत्सुकाः ९ कीकसासूनवः सर्वे ग्रा
नरोन्योन्यमाहताः अन्योन्यस्य सहायाश्च निरगुर्नगरोत्त
रात् त्रिंशदक्षौहिणीसेनानानान्वगमन्सदा उल्लिखे
नीकेनजालेरेखरेखनमंडले १२ घोरसंरागिणीसादा
चाने स्मैर्हिनमेदिनी पिवंनीरपलिकाजालेरशेषान्
पिसागरान् १३ भेरीभिः साणपटहपनवानकनिस्वनैः
नभो गुणमयं विश्वमादधाना पदे पदे १४ त्रिंशदक्षौहि
णीसेनानां गृहीत्वा मदोद्धताः मेघपुष्टिमिव विश्वस्य केक
सेयाः प्रतस्थिरे १५ रोषारुणमुखाः सूर्यमंडलोद्दी
मकेकराः उद्दामशस्त्राभरणाश्च लहीमाधकेशिनः
समस्तलोकात्रमथिनेशविनाः दर्वमद्दनाः भेजुस्तरे
णमहत्ताजगाहिजयकारिणा १७ समस्तलोकविमर्द्दन
नेनहहमहाबलाः प्रेषिनालालिनासैन्यजेतुकामेन
दुर्धियाः १८ ते पतनोरगानलमुद्वलच्छस्त्रपाणयः
साकिसेनामभिमुखं समक्रोयमभिदुद्रुवुः १९ मुद्गः कि
लकिलारावैर्घोषयन्तो दिशो दश देव्यास्तसैनिकेयत्र
नत्वनेजस्मुरुहनाः २० सैन्यं वल्गितनादेव्यास्तसमतं सा
सभीषणं अस्यमित्रीणममवद्दहभुकुटिनिष्ठुरं २१
पाशिन्योमसमलिन्यस्त्रच क्रिणप स्रपराम्मने मुद्गरिणः

१९

पद्दृशिन्यः कोदंडिनस्तथापराः अनेकाः शक्तयस्तीक्ष्ण
लतिकासैन्यसंगताः पिवेत्तदवदैन्याधिंसविपेन्नः स
हस्वशः आपानापानहेतुष्णाः पायिन्योवनिताप्यमाः
मायापरिग्रहैर्हरैमोहयंत्योजनजापयान् नेष्यामोभव
नीरघ्नेनताप्यनिकेतने २३ सम्मद्दुजगसेकाशैवीरा
रन्यैनभीषणैः इतिशक्तीभन्त्रयेनोदानवाघ्नक्रुराहृ
वे २४ काचिद्विछेददैत्येन्द्रकेठेयहशपानतैः नह्ले
लसितोरक्तमुरश्लोधिनसृक्तोभवत् २५ नवलग्नावङ्ग
नंगाभ्यामेडलतोगताः नेनैवशेनताप्यसद्धच्छविकृ
देविना २६ काचित्कक्षिः हराराति शक्तशमाप्रयंरणे
लूननकक्षिनैकेनवाणेनव्यनतीनव २७ एकाहलि
नमारूढकस्यविहेसडम्भतेः उरस्थलेसकरिणो
वमाबानमशितयत् २८ काचिन्मतिमटारूपंदंति
नेकुंभसीमनि खड्गेनसहसालूनासकुवस्यापियव
यान् करमुक्तेनवक्रेणकस्यविहेववैरिणः पत्रुर्ह
डेहियाहतनासखुवोःशीतिमानतोन् ३० शाक्तिरन्या
पारैः शोतैः पानापिनाविरोधिनः कृपाणायहिंरोमा
त्वासकीयायामुदव्ययान् ३१ काचिन्मद्ररयानेनव
णयिनाविरोधिनः रथचक्रेनितेवस्यस्वस्यनेनानतो
न्मदं रथकृतवरमुरेणकस्यविहानवप्रभोः खड्गेन

ब्रं:
पु:
५५

55

छिंदनीलस्य ग्रीवामुर्वीं स्वनानहे अथान्यं नरं शक्तिसेनाद्दैत्या
नां प्रविवेश च प्रविवेश च दैत्यानां सेना शक्तिबलोन्नतं ३४
नीरं तीरवदन्येनाक्षेपः शक्तिः स्वरस्त्विषो संकुलाकारंना
शमो भूत्कालो भवनस्य ३५ शक्तीनां षड्रूपानेन लूने
मुंडे रदहयाः दैत्यानां कारिणमनामहाक्रोडेश्वा भ
वन् इत्यमहने समरे वीराणां च भयंकरे अथ शाकेसलं
मप्यनः कानरत्नवनोत्थाः ३० भीषणानां भीषणो वश
क्रिव्यापारडंगमे वलाहको महाशृंभे वज्रनीत्या सवा
टिके कालदंडो यमे जेवाकोडे चंडपराक्रमे सेहारग
मनामाने श्वंमग्रमस्थिते भूमवहूमताकारपत्तने
पभयंकरं आकृसविविधेषु इहकनवान प्रहृष्टमदः
पत्तोविनस्थकीषाथमस्मितो भीमनिः स्वनो अंगार
कं डवनेडे विद्राव्य मस्थपत्तमम् सेहारगमः समहाम्बुधः
रूक्षविलोचनः वलाहकमनवाहो बैराकृश्यपन्नषरणे
वलाहकोथनर्गविभून्नरमप्रहृष्टकनरिष्यतिः सपत्तशेल
कूटस्थो वलाहकनवाभवन् स वीनखवचदेमेइसवीनि
हुरपत्तनिं काकवाहनमारुसकदिणसमरेव्यथात् मत
कासारशृंगाभंबहदंडमस्त्रहन् कालदंडप्रमाणेन जेवा
कोडेन भीषणः प्रफुल्लावनेकसमौजेबालमहेणग्रनी कोषमा
गपनोपत्तातुभावपिसमुद्दहन् सवीमखायिपिहिनोसोकर
टः कटवासिनः ममर्द चंडवाने
नपार्कीनोमेडलमहन् ४०

अथ फालमुखः फालं गृहीत्वा निजमायुधं केकमा-
रुह्य समरे चकार गिरिसन्निभः ४८ विकर्णाख्यस्तु
दैत्येन्द्रश्चमूभर्त्ता महाबलः भेरुण्डवाहनारूढः सर्व-
उद्वहमाननोन् ४९ विकटाननन्नामा नेखिलसैन्य-
हस्ताग्रये डवाहसमरे चण्डः कुक्कुटोतिभयंकरः ५०
गर्जन्कटस्य रोमाणि हर्षयन्ज्वलदीक्षणः प्रपत्प्र-
रः शाकिसैन्यं च बालवरणायुधः ५१ करालास्तस्य
मूभर्त्ता घोषेणान्येन गरिष्टदोः वज्रनिष्ठुरघोषस्तथा च
लेशेन वाहनः श्मशानमेव मूर्त्तेणानेन साधितः पु-
रा येनो भूतसमाविसमसुवाहरणाजिरे ५२ अवाचुरवा
दीर्घबाहुः प्रसारितपदद्वयः येनो वाहनतां प्राप्तः क-
रालास्तमथ्यावहन् ५३ अन्यः करटको नाम दैत्यसे-
नाग्रिराखामणिः महेयामास शाकिनीं सैन्यं वेतालवा-
हनः ५४ योजनायतमूर्त्तिस्सो वेतालः क्रूरलोचनः
श्मशानभूमौ वेतालमन्त्रेणानेन साधितः ५५ महे-
यामास यत्नेन शाकिनीं तेन देशिनः तस्य वेतालवर्य-
स्य वर्तमाने सीमनि वह्याभ्यन्तरदा शाकिभि-
स्सह दानवः एवमेते बलात्मानः समस्तमार्गणैरापमाः
शाकिनीं सैनिके तत्र व्याकुलीचक्रुरुद्धताः तेषां प्र-
वेत्तप्रसारविनाशमनोपयन् ५८ तेनदन्तो वरसेषान

५७

प्रं॰
३॰
५९

५६

पक्षेणेन भावना कैकसेयामहाभागाभवन्नोनयस्ता-
धुना ८९ पतिव्रतास्मि भर्त्तुर्देवो भवेन्नो हरएउनोवरे इत्यु
केदिन नाथेन कैकसेयानयस्थ्कनः ९० मार्थयामास्वर
मर्थ्यड्डीनेवरमीहशे रणेषु सविधानव्यमस्माकेन
चकुन्तिषु ९१ भवनाघोरनेत्रोभिर्दहनाग्रतिरोधिनः
वधायदासनिहिनेनयनास्माकमत्तिणु ९२ नदा
त्तिविषयस्त्वीनिश्चेषो भवनात्यमो नन्सत्रियमस्य
हैषनेचैरस्माकमीरिमनाः ९३ त्वव्यशस्त्राभविष्ट्यं
नियतिरोधिकस्तैनिरकाः ननत्वयेभूशास्तेषुवीन
णादेवनःप्रमो ९४ निश्शस्त्रागिपवोस्माभिर्हनव्या

९५

स्तुकर्मननः इतिष्वर्ववरःप्राप्तःकैकसेये दिवाकरात्
वरप्रदानेतेनत्रपुत्रे ससेककरुत्तनाः अथसूर्यस्तम
विहनेचैस्तैस्तसमीत्तिनाः ९६ शाकयस्तव्य
शस्त्रैर्वाविफलोत्साहनोगनाः कीकसानयये
सैस्तसभृभिस्सनुषालिभिः ९७ विहंभिता
स्वशस्त्राणाशक्तीनानोयमोभवन् उद्यमेकि
यमाणोपिशस्त्रसेवेनभूयसा ९८ स्मिभूता
मनिस्त्रासेषाक्तयोरोषमासन

॥ ॥

॥

अथनेवसर्वेशाय्यनानामहद्रणोयना: १० अमर्द्दय
छक्तिसैमंदैत्या: स्वस्वामिदेशिना: शाक्रयस्तास्त्व
सैन्येनिर्व्वीयार्रनिजायुधा: ११ अज्ञोभ्यंनयारैस्तेषा
वज्रकेकटभैर्दिभि: शाक्रयोदैत्यशस्तालिविद्धमात्रा
स्तनास्रजः १२ सयलवारणेरुः केलिलतिकाश्च
हाहाकारैविनन्नानामयमालालिनेखरी १३ युक्रुद्ध:
शाक्रयः सर्व्वास्तेस्तेभिन्ननिजायुधा: अथदेव्याज्ञ
यादंडनाथ्याथस्वेगरत्निणी १४ तिरस्करिणिकादे
वीसम्मुनस्याश्वरणाजिरे नमोलिसाह्वयंनामविमान
सर्वनोमुखे १५ महामायासमाकस्पशक्तीनाममंत्र
व्ययान् नमालक्षणामलाकाराक्षणामकंचुकधारि
णी १६ क्षणामह्लायेनमोलिमेक्षणामयुग्यनेरगमेव
सेनीमोहनाभिधंयन्त्रराडायमस्तन १७ सिंहनादंवि
निर्देशिवबर्षसर्व्वसन्त्रिमान् ह्लालतपमुजेगामा
नयोमुसलसन्निमान् १८ मोहनास्त्रविनिर्लूनान्दे
त्यावाणान्नमेहिरे इतस्तनोमर्व्वमानामहामाया
शिलीमुखैः १९ अक्रोधंपरमेशाभावलाहकमुषा
खिला: अथोतिरस्करिण्यंबादंडनाथ्यानिदेशान: २०
अंधाभिधंमहास्त्रमामुमोचद्विषत्गणे वलाहका
यास्तेसमरेदिननाथ्यावरोहता: २१ अंधास्त्रेणनिजे

ब्रं· पुं· ५२

57

नैवेद्यपिरेद्धादिनं मया तिरस्करिणिकादेव्या महा
मोहनयन्त्रिनः ८२ उक्तनेनोपचारेणनवत्तस्तेषाव्य
धीयन श्रेयोकनाश्चनेसमनन्तरेतनकिंचन ८३
नदीलणास्वविरहाच्छस्तस्तेमत्तयेगनः पुनस्ताशि
हनादेनाः प्रोसन्यापुपयाणयः ८४ वक्तुस्समरस
न्नाहदैत्यानोपजितोमया तिरस्करिणिकादेवीमति
कृत्वामहाबलो ८५ सद्युपायप्रसंगेनभूपेनत्वमारणे
व्यधुः साधुसाधुमहाभागेतिरस्करिणिकांविके ८६
स्यात्वेकनस्तिरस्कारोहत्यामेषांडरात्मनां नेहिडर्जे
ननेत्राणांतिरस्कारमहौषधीः ८७ त्वयावदहत्यान्ते
नदैत्यचक्रेणभूपते देवकार्यमिदंदेवित्वयासम्य
गनुष्ठितं ८८ अस्माहत्यामजय्येयुद्धेमेषुत्वमस्तेक्रोत
नत्वयेवडरावारानेनान्नसमहासुरान् ८९ महादेवी
हनान्स्तुत्वासेनोषंपरमाप्स्यति एवंत्वयाविरचितेदं
डिनीधीनिमाप्स्यति ९० मेत्रिणापिमहाभागायास्य
सैवपरोमुदे नस्मात्वमेनानस्मेवनिग्रहाणरणाजि
रे ९१ पद्यानेमेत्वनिखिलेनाशायामनदाशुयाः ३स्तु
कापरिनानाभिः शक्तिभिश्चकौनुकान् ९२ न
मोलिसैनयानेनवलाहकवलेयपो नामायांनीम
मावेत्तनेसमाप्युत्तरायमाः ९३ पुनरेवचमानिकेंवरं

सस्मेरंजसा प्रविष्टमपि सा विघ्नंनाशकं नविरोध
ने ९४ तिरस्कृतेनैनेत्रस्यं तिरस्करिणीतेजसा वर
दाना स्वरोषाय बलाहकमहासुरं ९५ आकृष्य के
शपाशेनाथ कर्णेन पिदेवता तस्य वाहनयुग्मस्य
लनानायविशाणाभिः ९६ सूचीवक्त्रस्याभिमुखं विति
रस्करिणिकाव्रजत् तस्य पहिसपातेन विलग्नः
कटिणं तिषोः ९७ अमेषामपि पेवानोपचवनमक
रोक्षैः नैः समदैन्यमुद्गै स्वप्रपिनाम्नोन्यकेशिकैः
हारदामगलेहृत्वा नन्नेतद्विदेवता समस्तमपि
नन्सैन्यपाकृयः कोपमूर्छिताः ९८ हत्वानदकमप
लिलैवैद्मौः आवाहयमदीः नगाश्चयेमभूषहरिमहा
मायाविकाकृते ९९ बलाहकादिसेनानीहेविरो
धनवैभवात् हताविशाः कतिपयेपवकृविघासम
कुलाः १०१ शरणंजग्मुरन्यानाः कदेनः सून्यकेषर
दंडिनीचमहामायाप्रभोसेनीप्रतः प्रतः १०१ प्रसाद
मेषपरं चनुस्वस्मामायायपिप्रिये साधुसाधितिनव
स्याप्रपाकृयः कपमोलयः १०२ तिरस्करिणिकादे
वीमस्मावेत्नायदेयदे १०४ इतिश्रीब्रह्मांडपुराणोह
यग्रीवागस्त्यसंवादे ललितोपाख्याने बलाहकादिस
प्तसेनापतिवधोनामविंशोध्यायः २० ततःस्कृत्वा

ब्रं॰
पु॰
५८

58

वर्यं नेषां नयो बलं वनानामपि निश्चमल्लकमसर्ये ह्रदः
वमेंडमहासुरः १ एकोनेमेनयामासममाहूयासह्य
दैत्यं मेंडः प्रचंडशौंडीर्यः कोस्माकं रणे जयः २ पुव
राजो विश्वकोथ विघ्नेगणाय वीयसा मेंडासुरेन मल्ल
ममेव स्थानमुपागमन् श्रुत्वा मे मेंविविभिंडेकैः कु
टिलानतु रोगमैः ललिताविजये मंत्रेवकारकथिता
शयः ४ मेंडवाच अहो वनकुलभ्रमस्समायान स्व
रहितो उपेता मधुनाकर्तुं प्रवृत्तोमगवान्विधिः ५
मल्लयनाममाचेरणा विद्रवन्ति दिवौकसः नारायणाना
मिहास्माकमागतो येविषयिणः ६ करोति वलिने की
वेय तिनेयन वर्जिते दीर्घां पुंछमनाभुकेंडरीनामवि
नश्यना ७ कसनवमसलहाहूनोकेयेंड ललितावधूः
एकोडपवविधिना पापात्मनेतिहुरः पवि: ८ मर्त्यिणा
माययोदग्रानयाडदीनमौर्यया अथिसंग्राममभूवकं
सेनान्याविनिपातिनाः ९ वरप्रसादोद्देवसाद्देवसा
नामयीशिन्तुः कवलीकृतनगीर्वाणाः केकसेयास्स
पातिनाः १० एवमुद्दामदर्पोपप्लव विनाकापि मापिनी
यदि संपद्दरनस्मान्नहि गवलेनो भुजार्जिते ११ इमं प्रसं
गवमेंरुवजि ह्वाजिह्वेति मामकी वनितोकिमसमेत्ये
मदैपिप्पतिडमेंदा १२ नदंश्चमूलकेदायनस्यायन्तोविता

वीयतो मयावारमुपादानानस्याहतिर्म्महावला १३
सर्वेषामपि सैन्यानां यस्मादेवावतिष्ठते अग्रतस्यति
ले सैन्ये हयहस्तिरथादिके १४ अस्मिन्नेवस्यवसरे
पार्ष्णिग्राहो वियोयतो पार्ष्णिग्राहमिमेकर्त्तं विषंग
स्यन्तरो भवेत् १५ तेन शौर्यबलोन्नताः बहूनेग्राम
गिद्याः दशायेववसेनान्यसहयानष्टुस्तया १६ एष
नः परिवारास्तनतथासैनिनेष्टुनः अन्ये स्वरतिनास
स्यानैनेवासौसनिग्रहाः १७ अनन्तं बहूनतवाहमवि
यायबलोत्कटः विषंगगुप्तरूपेणपार्ष्णिग्राहेसमावर
अन्यो यशीवयासाईसेनागच्छतविक्रमी सज्जोऽवलेन
सेनान्योरिद्गणालविजयोद्धताः १९ अहोहिएषसेना
नोदशायेववलेनतेनेगुप्तवेषास्तोऽहंसत्रिपमहं
फंजहि २० सेवनिषत्रावशान्कोनोमूलमूनामहीपमी
नस्यासमूलनाशेनशक्तिहृदविनश्यति २१ कंदच्छे
देसरोजिन्यादलजालमिवोत्थितं सर्वेषामपियस्माद्यो
रघस्थलनिभाखरः २२ दशयोजनसेमवनिजदेहस
मुच्छ्रयः महामुक्तानपुत्रेणसर्वोर्ध्वं परिशोभितं २३
वहन्मुरुवाजमानेवामराणोवनष्टये उत्तंगके वसे
यानलिखितोवुदमेडल २४ नस्मिनूरस्येसमायाति
साउपाहरिशोनतणनिमृनेसत्रिपमनेविक्रमनानेन

ब्रं
पुं
५८

59

ललिता २५ ततोविजितमंडलाचारांकेशेषाह्वयमर्दयपु
रतस्यललितेसैन्येसन्नचाललितिमाचयः २६ सोमात्ररता
भवनेचवधामेघ्यतिमत्वरं भवन्महायभूतानांसैनेंद्रा
णामिहाभिया २७ वलयैभवतोपुष्टेमासंकार्यम
नेहितैः आयोदमनकोनामदीर्घजिह्वोहितीयकः
कुंवेकोकुंभलस्यकल्कसः कल्किवाहनः पुल्क
सः पुंडकेतस्यचेडवाकुस्यकनुराः २९ जंबुकाक्षो
जंभनस्यतीक्ष्णशृंगस्त्रिकंटकः चंद्रगुप्तस्यपंचैतेद
शवोमास्यमूवराः ३० एकैकाक्षोहिणीयुक्ताः प्रत्येक
भवनासह आगमिष्यंतिसेनान्योदमनाद्यामहाबला ।
३१ परस्परकटकेनैवपृथ्याजानातिनेगतिं नथापु
मसमाचारः पार्ष्णिग्राहसमाचर ३२ अस्मिन्कार्ये
समहत्तिभोधिमानेसमंइहन् विघ्नंगत्वेहिलभसे
त्यपसिहिमनुनसो ३३ इतिमेचिंतमेताचेइमेत्राभ
उद्दानवः विषंगोप्रेषयामासवर्त्तितेसैन्यपालकैः ३४
अथश्रीललितादेव्यापार्ष्णिग्राहककोनायमे पुवराजा
तैजैदैमसमूर्ध्यक्षागिरिमाययो ३५ प्रथमेपुहद्दिव
सेव्यानीतैलोकभीषणो प्रेयकारस्यभवनस्यमा
नविकीर्षया ३६ मंत्रिणस्कंधसूग्राभेवनकोउवपु
सुनि नीलकंठगलछायेनिविडंवहयेनमः ३७ कु

२८

जेषु पिंडितमिव प्रयावद्दिवसेयिषु उज्जिहानमिव नो
ऐणीविवरेभ्यस्सहस्रशः ३८ निर्गच्छेद्दिवशैलानां भूरि
केदरमेदिगान् कविदीवप्रभाजालेकनकौनकेवहि
ने ३९ दनावलेवनमिव स्त्रीणां करैणीमलत्विषि पकी
भूनमिव प्रोफद्दिग्रामगमदकमले ४० श्रावहमेविक
मिव स्फुरच्छाहलमेडले कनश्रियास्नेहमिव स्फुरः
न्निष्यसियहिषु ४१ गुमप्रविहमिव वप्रणामासुवनपं
क्तिषु कमेणवऊलीभूनेभ्यस्सावमहनमः ४२ त्विया
मावामनयना नीलकेत्तुकरोविषा तिमिरेणावनेवि
स्वन किंविम्मन्पयन ४३ स्महुणागासमानोगोविरे
ववलावहा नेषामायाविलासोयनस्मामेवह्निवईने
श्रमप्रवलितेमेम्बविषगेणामहोजसा योतपङ्कल
नाक्वायावहिंस्तुतिमिरच्छेदं ४५ दमनायाम्रसेना
मः प्रणामकैश्चस्रुकयारिणः प्रणामोसीषयाप्रण
मवर्णास्संपरिच्छदाः ४६ पकनमिवरसंप्रामालि
मिरेणानिभूपसा विषगमनुसेवलाः कतायनम
स्फीते ४७ हूटेनप्रहकसेनविजिगीषुसिद्धेहरी
मेघटेवरकेनामदयेवमसिकेकटं ४८ प्रथानस
निषण्णुहानतूपोवेषमेगरुः नध्याकनवनीसेना
प्रणामलेकेवकादिके ४९ नवंडइमितिसानेनवम

४४

बं॰ पु॰ ६९

60

ईलगर्जितं पणवानकभेरीणां नवघोषविजृम्भणे ५०
गुणाकाराः प्रचलिताः स्त्रिमिरेणसमाहृताः पवैरहष्प
गनयोनि क्षोभीकृतनिर्हृदयः ५१ पश्चिमाभिमुखीयो
नीललितायाः पताकिनी आहृत्यानर मार्गेण पूर्व-
भागमशेषयत् ५२ निःश्वासमपि सत्तानमकुर्वन्तः
पदेपदे सावधानाः प्रचलिताः पालिग्राहायदानवाः
५३ भूयः पुरस्सदिग्भागगतामेदपदक्रमाः ललिता
सैन्यमेव सान्त्ववचनः प्रच्छन्नो ५४ अगम्यन्तिभृतेय
सेकवचल्लच्च विग्रहाः वक्राजरथेनं गेमेहमदर्प-
सन्निभे ५५ अपपणनमिदीमाभिः शक्तिभिः परिवा
रिते नवरत्नक्रान्तपत्रस्वर्णमानमयस्थले ५६ सह
स्रादित्यसंकाशापश्चिमाभिमुखीस्थिता कामेश्वर्या
दितिनाभिस्त्वसमानसमस्थितिभिः ५८ नर्मलापवि
नोदेनसेव्यमानोरथ्यांतमे तांतथ्याभून्नहृतातोमता
दृष्टवारुणाच्यमा ५९ पुरोगतेमहत्सैन्यमीत्तमाणासा
कानके मन्त्रानवह्निनामेव विषमः सहस्राशयः ६०
दृष्ट्वैव पारथ्यैव्रस्यचटयामास सैनिकैः नवाणामा
हिताकीर्णोपरिवारवत्पृथिवीनो ६१ विपाटेः पाटयामा
सवहसपर्वत्यकारणाः ननम्रकरणैर्द्रस्यनवमेपर्वणि
स्थिताः ६२ महाकलकलेचक्रराणामायाः परस्पते

पदिशोर्ईचरणेश्वेवर्मिउपालमस्तुतिभिः १३ कदो
रवज्रनिर्घोननिष्ठुरैः शाक्तिमंडले मर्द्यमानोमहास
त्वासममेवऊनेनिरे १४ आकस्मिकरणात्साहवि
पर्याप्तुपविग्रहं अकोडलभिनेवासीद्वयस्यशा
क्तिमंडले १५ अहपमानशस्त्राणामहपपनिजव
धेणा निमिरछिन्नतूपाणां दानवानांशिलीमुखैः
इनसनोवऊक्तिहंछिमवर्मिनमर्मवत् शाक्ती
नामंडलेनेनेकैदनेललितांप्रति १७ पर्वान्तकम
नस्तवसेमासेहमहर्ह्यं कर्णाकर्णिकयाकर्णपल
लितोकोपमादये १८ पतस्मिन्नेतरेमंडश्चंडमं
रपेशिनः दशातौहिरण्याकाशकेकुटिलालेसहोज
से १९ ललितासेन्यनासीरेशुद्धायप्रजिवायमः यथा
पश्चात्कलकलेहकुर्वाणेवशिनीवमूः २० नागछ
गित्यावकेकुटिलात्तेमहौजसे ललितासैन्यनाः
सीरेशुद्धायप्रजिवायमः २१ नमलेवासीन्छमी
नोललितासेनिकेमहत् नकंसमस्तादेभ्येद्वाक्ति
मिरेणसमाहता २२ इनस्तनः शिथिलिनेकट
केतिस्तुकहता विषेगेणाठवाशोनदमनायेस्वम्
वैः २३ वसूभिस्त्रप्रणाहितास्पतच्छसकोटपः
नाभिर्दैत्यास्त्रमालाभिस्कूराजरथाहतः २४ व

ब्रं॰
पु॰
६१

61

नावलीनिविडितैः शैलराजइवावभौ श्रीकण्ठपर्वतो
यस्माद्धिमवद्गेहेगौरी नाम्ना ७५ मुकुटकः शशिदेव्या
नालङ्कृतमहार्णवम् अथ तेनोत्साहितेन मेघानेश
क्षिमण्डले ७६ कामेश्वरीशुभानित्या महोत्तकोपमा
यशः इषद्गुरुरितिमेरुगिरौ देव्या वन्दनोद्गते ७७ अ
वलोकमशोहित्या नित्या दधुर्जितक्रमनित्याः का
लत्वत्रयिणः प्रत्येकं निश्चिते विग्रहाः ७८ कोपशुद्धे
त्वमासात्वाज्याशुद्धाशुदभूकृत्यमे मणिपान्त्वनो देवी
महाराज्ञीमहोदयौ ७९ उत्कुब्रोवमकौ अन्यशुद्धको
नकगाहृदो निर्धिनित्याकुक्षुः देवि देवि महाराशि
नवाग्रेषि मोचमू ८० हेडितीमेव्रितनाद्यादिमहा
शाल्भमिपानितेन् धर्षितकानराडसामायाश्वम्प
रायणः ८१ पालिश्राहृणाशुहेन वायेनेरथ्येगव
नस्मानिमिरमेश्छिवमूतीनोव्रिदशाहिषा ८२ शाम
यामावषेदर्ष्यत्रणामात्रेकपोत्कुरु यावद्भिवासि
नीनित्यायाज्ज्वालामालिनीपरा ८३ नाम्नाप्रदी
पितेशुहेदक्षेणाकास्त्वरहिषः प्रशामयमहादध्यु
पालिग्राहप्रवर्तिनो ८४ सहसैवागमिष्याम्यस्मेविते
श्रीपदेत्वजे श्रीकण्ठेहिमहाराज्ञिमदेनाद्येडग्न
नो ८५ इत्युक्तेमतिनित्याभिमत्याखितिजगादसा

अथ कामेश्वरीं नित्यां प्रणम्य परमेश्वरीं ४९ नमामि
मेषिताभिः कुण्डलीकृतकार्मुकाः सेहसैनाबुद्रा
चापाकृष्टपुष्पकृतैः स्मरणान् ४७ बालारुणमिवक्रो
धारुणं वक्रं विभ्रन्ती ३३ नित्यानथापि सामाया
मेघमिन्द्रेष्विवः ४८ अथ कारमनङ्गाद्याकृष्टपुष्प
परायणाः इन्तिनान्भ्रमत्स्ययनी सान्निगीर्णमान
सायका ४४ पञ्चवरोहणवक्रे कोपेन प्रस्खलत्
निः सज्जकार्मुकहस्तावभगमालापुरस्सराः ५०
अन्याश्चवलिमानित्याकृतनपञ्चविरोहणाः ज्वाला
मालिनिनित्यावसानित्यावह्निवासिनी ५१ सज्जा
येस्त्वतेजोभिस्समदीपयतोरणं अथनेडहृदनुजाः
मदीमेपुष्पमेडल ५२ प्रकाशावपुषस्तत्रमहान्तेको
पमायपुः कामेश्वर्यादिकानित्याःस्वायवदशायुध
याः ५३ ससिंहनादाल्लान्देस्यान्नमर्दप्रेकहेलया
महान्कलकलस्तत्रसमभूत्पुष्पसीमनि ५४ मेद
रत्नभिनोमोयिव्यालकलोलमांसलाः नाश्वनि
त्याकलकाणकंककोपुषिपाणिभिः ५५ आकृष्य
माणकोदण्डास्त्रैनिरपुष्पसहते यामविनयपर्यन्त
मेवपुष्पमवनेन ५६ नित्यानांनिशितैर्बाणैरवतोदि
णपक्षमेहनाः नवानदमनेडहेकामेशीप्रथमेशरेः

त्रं:
पुः
६८:

62

दीर्घजिह्वाचम्नाथे भगमालाव्ययावयन् नित्य-
क्लिन्नावभकें ऊं ऊं वेकें ऊं ड्म्लके ९८ कल्के सेव
क्लिवासा च निजवानपिनैः पावैः महावज्रेश्वरी
वारेणैरभिन कल्किवाहने ९९ घुल्के सेवयिवाह
नीपाहिरण्यमसादने पुंडकेनेभुजोदंडेनविमा
समधारयन् १०० कुलमेदरीनित्याचवेंडवाऊंव
कुक्कुर अथ नीलपताकाच विजयाचजयोद्धते १
मेघुकालेजेभनेवव्यानन्तनो रणेवलि सर्वमंगलि
कानित्यानीत्वाहगमखडयन् १०२ ज्वालामालिनि
कानित्याजवीनाग्रेनिषंडके चेहगुमेवहरूपालिमि
त्रेविश्राद्यदारयन् १०३ सेनानाथे भुसर्वेभूनिहते
भुवनान्तस विषगः परमकूदस्यषालभुवनावली
१०४ अथ यामा वपाषायोयामिन्योरघटिकाद्वयं
नित्याभिस्सहसंख्यामेविधायसहचारायः १०५
अथाकान्तसमहीत्सवक्रमेप्रपलायिने कामेश
रीकराक्रस्यावायोन्येनिशिनेः पावैः १०६ भित्रव
मीहट्ठनेरविषंगोविकलाषायः हतावशिष्टे
ष्वायेष्वसमाहिमेवपलायिनः १०७ नाभिर्नेनिहतो
उद्योधस्साहय्यस्सदानवाः देउनाथ्यापारेणैवकालदेउसमतिषा १०८ न
स्मिन्पलायिने उहेविषंगेभ उसोदरे साविमानावरजनीयषाज्ञाश्रामवन्दि
षाः १०९ पलायिनेरणेवीरमतसेनेममापिमि ॥ ॥ ॥

इतितास्समराद्विन्यास्तस्मिन्कालेवरेत्सिश्च: ११०
देन्यास्सर्वणस्मदिषोगिणनास्तनेविग्रहा: तिन्या:
श्रीललितादेवीसगिणायेतुजेयोद्यता: १११ इत्यराचौ
महद्युद्धेनवजानेभयंकरे तिन्यानोद्रूपजालेवश
संतनमलोकयत् ११२ सूतोदंमेमहाराणीकृपा
योगेनकिंचन नदालोकनमायेणवणोनिद्रेण
नामगात् तिन्यानोविक्रमैस्सापिललिताप्रीतिमा
मदन् ११३ इतिश्रीब्रह्माण्डोत्तरपुराणेहयग्रीवाग
गस्त्यसंवादेललितोपाख्यानेविषंगपलायनंनामपंच
विंशोध्याय: समाप्त: प्रथमयुद्धदिवस: दशा
नोहिणकाचक्र: कुटिलानापिवीर्यवान् दंडना
थायावैसौनौरणोभग्न: पलायित: १ दशानोहि
णीकैसैन्यनयाराज्ञोविनाशिते इमेहतोनमाकर्ण
भंडस्सोभमायया १ राज्ञीकपटेसंग्रामेडस्थानोव
नेगडुहा मेत्रिणीदंडनाथाबकना निर्वेदमापन्न:
२ श्रहोवनमहत्कष्टदैसेदैत्यास्समागते इमानुद्ध
हिभिर्हेरमस्माभिस्मालितेपुर: ४ महावक्करथे
इस्यनज्ञानेरत्नणिवले: पनेन्नवसरेप्राप्यराचोड
ि: पराकृते ५ कोह्यतोनोभवनत्रस्वामिन्याकिर
णकते श्रन्यावाणकयसनवकुर्ड्वेमहासरे: ६

प्र॰
पु॰
६३

63

विमृश्य वामिदं कार्य्यं महतिस्तव कीदृशी महादि
त्याश्च सदयेकः प्रसंगः प्रवर्तते ७ इति शोकाकुला
स्तत्र देउना थ्याश्च रोगमाः मंत्रिणीं भ्रवनः कृत्वा प्रवे
ललेतिनोप्रति ८ शाक्षिव ककवमूनाथ्यास्सबालाः
हृजितः कवित् ध्वनीतायोविभावर्य्यो रथ्ये दृष्यवा
रयत् ९ अवकस्तसस्वयानान्मे त्रिणी देउनायके अ
यस्तात्सेन्य मावेशणन्दाकरुऊन्नरथ्यु १० क्रमेणनव
पर्वाणि व्यनीतस्तवरितेक्रमैः नतनस्वैगतोः शाक्षिव
कैस्तम्यग्रिवेदिते ११ समजेनाम महाराणी मेत्रिणीं देउ
नायिके नव्यजिन्नयनानदे व्याश्रहोगस्मृहभूनले
महात्म्यमादस्समभूदिति नः स्तुतमेबिके हृट्टश्व
प्रकारेण देसैरथ्यहृतेनषलेः १३ मड्डरात्मा डुराबा
रः प्रकाशमस्मरावमन् गूहतव्यवहारेण जयसिंबि
नकांतनि १४ देवात्र स्वामिनी गाङ्गेड ह्यानाममर
ड्डहा मायाटिकपरामर्शेन ज्ञातस्तेन जीवति १५ रा
काबले वनेहृक्त्वा महाराज्ञी भवमरे वयं सर्वे पिजी
वामस्स्या यथा मस्ताऽमी हिते १६ अतस्स्वामिनि कर्तव्या श्री
मद्गमस्वरूतेण मायाविनष्टदैन्यं ह्रास्तत्रमेतो विधीयतां
अय काल श्रुपनेन भङ्गया दानवायमा हृट्टश्चेनकुर्वीत न
विशति चमूमिमां १८ नयामे स्वदेशे नत्म काय्यं दरतिणा देशतः

१८

शिशिरव

रुविस्तारं योजनानां शतावधि ११ वह्निप्राकारव
लयं रत्नणार्थं विधीयतां अस्मत्सेनानितस्य हिषो
दग्धेशमायव १० शतयोजनमात्रे तन्मध्यदेशः सक
स्मिन्तो वह्निप्राकारचक्रस्य द्वारे दक्षिणतो भवेत्
मनोदक्षिणदेशस्य सूत्रके विदिषोर्द्वे द्वारे च वह
वः कल्याः परिवाराश्च दारुणाः १३ निर्गच्छतो भवि
शतो जनानामुपशोषकाः अनलस्याप्रतिहतस्य वि
ये यमात्मननोयमाः १४ एवं वसति डाहानोक्रूरपुंडवि
कीर्षतो अपवेलात्मसेयात्ममध्यरात्रेपुत्रवह्निषो १५ अ
शक्रमेव भवति सोपक्रमाक्रमणे हठात् नो वेड्राश
पादेस्याबरूमायापरिग्रहाः १६ पश्यतो हरवत्सर्व
विलंदति महद्दले मेत्रिणपादेउनाथ्यायादतिशुभा
वचस्मदा १७ शुचिदंतरुवावक्राहहसे नीललिताव
वीत् भवतीष्यामेव मेत्रः वारुणुष्या विवारितः १८
अयं कुशलयी मार्गो नीतिरेषा सनातनी सर्वक्रमपु
रोरत्नो विधायाग्रहदृढसाधनैः १९ परवक्राक्रमः का
र्योजिगीषद्भिर्महाजनैः इत्युक्ता मत्रिणी दंडनाथ
ाललितेश्वरी ज्वालामालिनिकां नित्यामाहूय पेद
मवाचह वत्से तं वह्निरूपासि ज्वालामालामयाक्र
तिः २१ त्वया विधीयतां रत्नावलस्यास्य महीयसः श

११

ब्रं॰
पु॰
९४

34

नयोजनविस्तारे परिहृत्य महीतले ३२ त्रिंशद्योजन
मुन्नतैर्ज्वालाप्राकारतो वज्र द्वारे योजनमात्रेण सुका
न्तज्वलनः ३३ वह्निसालन्नमापन्नासेरलसकले
वले ज्वालामालिनिकौ नित्याभिन्नकालललिते सरी
रेष महेन्द्रदोनरभूभागे वलितेवज्ररूपमे सर्वनित्या
नित्यमभिज्वलज्ज्वालामयाकृतिः ३५ वतदेशीतिथि
मयीनत्यैतिप्रणामस्तो नैषैव भूतनिर्दिष्टमहेन्द्रो
नरभूतले ३६ कुंडलीकृत्यजज्वालसालत्रयेण साप
नः नभोवलयजेयालज्वालामालाकुलाकृतिः ३७ वभा
भसालत्रयामारत्नप्राकारशोभिनी नेप्राकारमयावी
सप्तकः शास्त्रपाणयः ३८ मैनिकेदंडनाथायामेवि
नाथ्यावभूरपि श्रन्यासामपि शक्तीनो महती नामहद्व
ले ३९ विंशकेरादरेशालेप्रविवेशागमनक्रमे चक्रा
नरथ्येंद्रन्नमथ्येमस्यापद्रदेडिनी ४० वामपत्नरथ्येस्तीयं
दत्तेगणामलारथ्ये पश्चाद्भागे मपदेशी पुरस्ताद्वह
यालनो ४१ एवं सैवेमापरितम्प्रकेराजरथ्यस्पसा
द्वारेनिवेशयामास विंशामतोहिरणीपुनो ४२ ज्वलद
ग्रभयोदग्रोस्तेभिनीनामदेवतो यादेवीदंड
नाथ्यायाविद्वैदेवीतिविष्कृता ४३ एवंसरति
नेहकृत्याभिविवेपो विशिनितः ४४ ॥

षण्मुखेन भूपि षेणुनर्युद्धमुपाश्रयत् ४४ ततः कि
लकिलाप वैह्नकनाशक्ति महावमुः अग्निप्राकार
कद्वारो विजिगाम महारवा ४५ इत्येवमतिनेत्रकना
ललितशिखिविरोदरे भूपः सेन्वरमापत्तः प्रचण्डोभेड
दानवः ४६ मेघपिनाकनस्तत्रकुटिलातनुरोगमैः
विषवेगेण विरुक्केणासममात्महनैरपि ४७ एकोय
सप्तकारेणशुद्धं कर्तुं महाबलः वनवीरुहषाप्युग्रो
स्वतेजेलयिमन्त्रिभान् ४८ वनरान्मुद्दकल्पेषु समा
हृपमहानवः प्रेषयामास मुद्धाय मेडसेडः कुपाम
लान् ४९ त्रिंशान्संख्याहिनन्तश्चामहाकाया महाबलाः
नेषो नामानि वक्ष्यामि समाकर्णय कुंभज ५० वनवी
रुत्सको गात्रस्तिनीयस्तत्त्वनुः शिरः वज्रघोषस्त्रोध
केषो महाकायो महाहनुः ५१ मरवषाडुर्मेघाकेदी
सिंहघोषश्रिगालकः श्वेयकः सिन्धुनेत्रश्चकुपकः
कपलोचनः ५२ गुहान्तो गडगलश्चवेडवमोयमान
कः लेडणः पटसेनश्चपुरजिन्मर्वमारकः ५३ सर्ग
शत्रुः स्वर्गवलोद्वर्गोध्वस्वर्गकेटकः अतिमायोहर
न्मायमुपमायश्चवीर्यवान् ५४ इत्येते दुर्मोदाः पुत्राः
मेडदैत्यस्य दुर्धियः पिनस्कन्दगतोवीर्याः पिवस्स
हस्रविग्रहाः ५५ आगताभेडवरणावस्थावेदनभक्ति

ब्रं॰
पु॰
६५

65

नः नानुद्दीप्तसमसत्वेन लोचनेन मदानवः ५६ मगो
रवमिदं वाकांवमाषे कुलबालकः मो मो मदीयास्त
नया भवतोकस्समोभुवि ५७ भवतामेव सत्वेन जि
ने विश्वं मया पुरा शक्रस्याग्र्यम स्यापि निर्जितेनापि शि
न लब्धा ५८ कचे शुकषणे कोपात्क्रान्तेन शुभ्राभिवाह
वे शस्त्राण्यपि च शस्त्राणि ज्ञानीय निखिलान्यपि ५९
ज्ञाग्रस्तेव हि शुभ्रा स कुल श्रेष्ठाय मागतः मायावि
नी इलेलि ना काचिन्मोघुहडमदा ६० वरुभिसत
मानाभिस्त्रीभिश्च कामहिनमितिनः नेदनोसमरे वर्ण
मालम्बवर्णा विद्यास्पष्ट ६१ जीवग्राहववसाग्राताभव
त्रिजलदागुपेः अप्रतीपप्रनापाहन्तुस्रानेकोत्रिपं
प्रति ६२ मेषेषणामनोविसंतथापमेषविधेः क्रमः ३
ममेके सहहेवशौर्यकोर्तेविपर्यंये ६३ अस्मत्का
भेउदैस्पेहस्तान्यहेषीडणेप्रति विशमेवात्तो हिणी
नेनानन्सहायनयाहितोन ६४ विमात्यत्तोहिणीसे
नास्यवस्पतिल्लकाषिनाः वद्दमुकुटयः पास्त्रपाए
योनिर्यपुरेहान ६५ निर्गमे मेउग्रशाणाप्रकेपमव
लेवन उत्पानानाविविद्याजानाविवस्त्रेवा भवजगान्
नान्कुमारान्महामत्वान लाजवषैरवाकिरन वीथी
षुपानेप्रलिताम्भोरहहदश्रेयपः ६७ वेस्ट्नोमाग

६८

याश्चैवकुमाराणांस्तनंधयः मंगलारार्तिकेवक्र
डौरेहारेभुरंगनाः १८ विद्यमानेववस्थाश्च्यमा॰
णमिवांवरे आसीनेषांविनिर्याणेहर्षमानश्चवाण
वे १९ विंशमहत्तोहिरणीसेमांगृहीत्वाभेडस्तनवः को
योयक्षुकुटीक्रूरनिषिलानियेश्रुःपुरान् २० शक्तिसे
न्यानिसर्वाणिभत्तयामः स्तणाद्वणे नेषामाश्रुपव
काणिहर्षणामथिनेषांवैः २१ अग्निप्राकारमखिल
णमयामसृजेहसा नोडविदग्योललितोवैदीकर्म
स्मसत्वरं २२ इत्यन्योन्यप्रगल्भेनोवीरभाषणवोष
णैः आसेडरग्निप्राकारसविर्यंभेडस्तनवः २३ यो
वनेनमदोयेनभूपमारुह्यहस्तयः भ्रुकुटीकुटिला
स्यक्तः सिंहनादंमहानरे २४ विदीर्णमिवतेनासीद्ब्र
ह्माण्डंचेडमाथने उम्मानवारिद्रश्रणवोरनिर्वीतेरह
सा २५ एतस्मिन्नन्तरेभूतस्समहाशाहस्यडेवरः तोम॰
यामासशक्तीनांवृन्दंसिचमनोसिव २६ आगमने
कलकलेवृक्तस्माईसमैनिकैः विविधायुधसंघा
नामुल्कहैमानिकछटे २७ चन्द्रवीरुमुषान्स्कन्दा
भेडदैत्यकुमारकान् आगतान्सहवालाकौतूहले
दये कुमारीललितादेव्यास्तस्यानिकटवर्तिनी समं
लाशक्तिवक्राणांसज्याविक्रमशालिनी २९ ललिताम

त्रिं॰
पुं॰
८९

66

दृष्टाकारकुमारीकोयमाद्ये यामसदानववर्षैवसर्वे
विद्यामहामतिः ८० बालाकरुणगन्धश्रेणीशोणवर्णा
वपुर्लता महाराज्ञीपादपीठेनित्यमाहितसन्निधिः
८१ तस्यावहिस्सराः प्राणायावन्तैर्थ्यविलोचने गाना
नागतान्मेऽस्मनान्सहरिष्यामिसतवरे ८२ इतिसेवि
सवालोवामहाराज्ञैव्यजिज्ञयत् मानमेऽमहादेस
स्नवोयोद्गुमागताः ८३ नैस्समेयोद्गुमिच्छामिकुमा
रीत्वान्सकौतुकान् स्कुरतीवचमेवाङ्गुष्ठहकेह्यया
नया ८४ क्रीडामसैषामेतव्यातभवन्यानिवारणे:
श्रद्देहिवालिकातिसक्रीडनेषुनरागिणी तेणरण
क्रीडयावशीगिहास्यामिवनेसः इतिविज्ञापितादे
वीप्रत्युवाचकुमारिका ८५ वत्सेत्वमतिसद्दृशीनव
वर्षानविक्रमा नवीनायुद्धशिक्षावकुमारीत्वमसे
किका ८६ सोविनान्तणमात्रेमेनतिश्वासःप्रवर्तते
ममोत्कुमितमेवासितत्वयाहिमहाहवे ८८ देहिनीमे
त्रिणीचैवयाक्रैयान्यास्तुकोटिशः सम्प्रेवसमरेकर्ते
वत्सेकिंत्वंप्रमाद्यसि ८९ इतिश्रीललितादेव्यानिरु
द्यापिकुमारिका कौमारकौतुकाविष्टापुनरप्युद्यम
पावत ९० तेरुवन्तिश्चयपरस्तानस्याश्रीललितांविका
श्रन्तोलकनवमेवगाढमाश्लिष्यवाहुभिः ९१ स्वकीयकव

वादेकमाच्छिद्यकवचं ददौ साधुयेभ्यश्चापुयानि विनी
ध्य विससर्जैतो ९२ कर्णीरथमहाराज्ञीवापदंडआलम्
स्थिते ह्रेमपुण्यमानेऽर्धक्रमारूढो ह्रकुमारिका ९३ नेसा
रणमहामायो सर्वपर्वस्य देवता: वज्रोजलिपुटानेमु:
महानाशी: परेपरा: ९४ नाभि: प्रणम्यमानाखवकरा
नरध्योन्नमान् श्रवरुह्यनलेसैन्यवर्तमानमगाहत ९५
अथनामागतो ह्रष्टाकुमारीकोपपाटलो मेघिणादड
नाथ्येवमहयेवाचमत्र: ९६ किंमत्तेहारिकेपुत्रेवाव
साय: क्रनमत्वया श्रकोउे किंमहाराज्ञामेचिनासिरणे
प्रति ९७ नदेनडविनेनैव वर्तमानेपिसैनिके नेमूर्ते
जीविनमसि श्रीदेव्याबालिकेपत: ९८ निवर्तस्वरणे
न्याह्राप्रणामस्तेविधीयते इतिनाम्ना प्रार्थितापिश
बलह्रफनिस्त्रया ९९ श्रन्येनविस्मयाविष्टैमेघिणादे
उनाधिके सहैवतस्यारत्नार्थवेलन: पार्श्वयोर्द्वयो:
श्रथ्याकर्णीरणहारानाम्नामनुगतास्तती प्रभूतसे
नासुक्राम्योनिर्जगामकुमारिका १०१ शक्तिसेनापि
नाथ्यानांसर्वासामनुरूपाणी प्रणामोजलिजालानि
केदोरथक्रनासना १०२ मेडस्ततनयान्डष्ठानथ
ह्रवदर्शिदमा नस्या:प्रातिस्थिते सैन्यकुमायानह्रिवर्त
ते १०३ सर्वह्रिललितानासैन्यनस्तेसमसञायत ननः प्र

१००

बं॰ पु॰ ९२

67

वहन्तेपुष्पमन्युष्पंनयनाक्रमे १०४ वर्षेषारमालानिदे-
मेष्टिपुष्पकुमारिका भूत्यसरकुमारैस्तैर्महाराज्ञीकुमारि-
का १०५ पुष्पमाननोजनस्पृहणीयसुरासवैः अस्मनेविसि-
नादेस्याकुमारीनववर्षिणी १०६ कर्णारयस्यमालोक-
किरेनीणारमेडले नाणनारोनवालायाः कीयमाणाम-
हूहणे १०७ अजितयन्महाराशेप्रमेनः परिवारिकाः
मेत्रिणीदेउनानाथविस्मयेनरणमूजो १०८ प्रेषकेन
मनुष्यामनूलीमेववभूवनः सर्वेषादेस्यपुत्राणामेक-
रूपाकुमारिका १०९ प्रत्येकमिभ्नावहयोर्विवमालेव
भास्वतः मायकैरग्निहूडलेत्नेषाममर्माणिभिद्यति ११०
रक्तोत्पलमिवक्रोधमेरकैर्विचनीकुरव आश्चर्यउह-
तीव्याम्निपण्णनोत्रिदिवौकसा १११ मायुवादैर्वरुणविधे
मेत्रिणीदेउनाथ्ययोः अर्च्यमानारणवकेलत्रहस्ताकु-
मारिका ११२ द्वितीयपुष्पदेवसेसममस्तमपिमारणे
प्रकाशयामासबलेललिनाडहिनानिजे ११३ अस्मप्रन्मस्व-
मोतेणमहाराज्ञीकुमारिका द्विषम्यचोहिणीमेन्यमस-
सादकरोत्लगणान् ११४ अन्तोहिणीनोत्नपनः तणान्तोभ-
सुपामनाः आकृष्यगुरुयत्वानस्नेपननेमकरेललया ११५ त-
नः कलकलेजातेयार्कीनोवदिवौकसो युगपद्विशतीवा-
णानस्जन्त्याकुमारिका ११६ इत्सलाचववसायमूकेस्पर्द्धाई

लायकैः

त्रिंशद्भिस्त्रिंशतीभण्डपुत्राणामाहतेशिरः ११७ इतिभण्ड
सपुत्रेषुप्रामेषुयमसादने अन्येनविस्मयाविष्टाववृ
षुः पुष्पमभ्रगाः ११८ साचचक्रीमहाराज्ञीविध्वस्ताखिल
वैरिका मेविरणीदेवनाप्याभ्यामालिम्यनमभ्यगोमहा ११९
नस्याः पराक्रमोन्मेषैन्द्रेसनोजयदापिभिः शक्रयोपि
सुराध्यक्षाः साधुवादैर्जगत्त्रयं १२० सर्वाश्चशक्तिसेना
न्योदेवनाप्याप्तुरःसराः नदाश्चर्यमहारोस्सैनिवेदयि
तमहन्ताः १२१ माभिर्निवेद्यमानानिदेवीललितोविका
पुत्र्याभुजायदानानिसुताप्रीतिसमाययौ १२२ समस्त
मपिनवत्तः शक्तीनोतन्यराक्रमैः अहस्सर्वैदैवपुवि
सयस्सर्वशागते १२३ इतिश्रीब्रह्माण्डेपुराणेहयग्री
वागस्त्यसंवादेललिताख्यानेभण्डवधोनामद्वावि
शोध्यायः २२ अथभण्डेहतेशोकानलपरिप्लु
तः विललापमदैत्येन्द्रोमन्त्राजानेकुलतयं १ हापुत्रा
हागुणिदाराहामदेकपरायणाः हामनेत्रसंख्याहरा
हामन्त्रकुलविवर्द्धनाः २ हासमस्तसुरश्रेष्ठमदभंजन
तत्पराः हासमस्तसुरस्त्रीणामेनन्मोहनमन्मथाः ३
दिशानयनिवातैमेममाकेवलनोधुना किमदीनमि
मेन्नानममवत्यसंगताः ४ पुत्राभिमानमशोभेनेमम
राज्यानिपुत्रकाः रिक्तानिममगेहानिरिक्ताराज्यसमापि

मे ५ कथमेवविहितिः शेषैर्हतास्पृष्टैरागाया श्रयपृथ्यभुजा
सत्नान्भवतोमत्कुलोकृतान् ६ कथमेकपदेडप्तावनि
तासेगरेषयीत् ममनष्टानिसोष्मानिममनष्टाःकुल
स्त्रियः ७ इतःपरेक्रुनोवीत्स्पमहासानिमषानिवः भ
वेतःस्वहकैर्नेलेर्व्यामममष्टबैजनुःहकैः ८ नाषोयंभ
वतामयजातेनष्टस्तनोस्पहं हाहतोस्मिविपन्नोस्मि
मेदभाग्योस्मिपुत्रकाः ९ इतिशोकान्सपर्यस्तःपल
पन्मुकन्दजः मूर्छयालमस्तदयोतिष्णानन्दपास
नात् १० विसृकस्यविषेगसकुटिलानस्ममहैर्भेउ
मास्यामयामासदैवसकुटिलेःकमैः ११ विसृकउवाच
देवकिंमाहकनद्रवयाः भः शोकस्यवशपतो लयसितेभ्य
तिसुतान्यामममनन्महाहवे १२ यर्मिवागणयमःपेषा
वीराणामेषयाम्यतः श्रयोच्यमाहवेमन्युपामवेतिय
दर्हिते १३ पतेदैवविनाशायमात्स्वहायनेमतः य
स्तीममारात्महताविहन्तिसभयत्रणे १४ इत्युक्तेनैतु
दैत्येनपुत्रशोकेविमेवतः भेउनेवेदकालाग्निसदृशो
कोपयश्वादये १५ सतिमसपर्णोमहुत्वन्बहुमत्रपमोपमे
विष्काशिनालिपुगलोभृशंजज्वालतेजसा १६ इदा
नीमेवतोद्धृत्सोघषैर्नातेनषंडशः शकलीकृ
तसमरेषामेषामत्स्यामिवंभूमिः १७ ॥ ॥

इतिरोषास्खलद्वर्णः सससत्रिव भुजंगमः षडंहिर्विभुर्व
ज्रुन्यायपथवालातिमनवत् १८ तेनिरुध्यवसे भ्रान्ता
स्तैर्दानवपुंगवाः वाचमूचुरतिक्रोधात्स्खलंतोललि
तोषति १९ ननदर्थैस्त्वयाकार्य्यस्वामिन्संरंभईदृशः
अस्माभिस्सवलैर्कैरणस्ताहोविधीयतो २० भव
दाज्ञालवेशाप्यसमस्तभुवनेश्वरान् विमर्दयितुमीशाः
स्मः किमुतो नु मध्यमामिनी २१ किंएषयामसस्मावी
त्तोभयामाथवागिरीन् अथवानरमेवैनं त्रैलोक्यका
रवामवा २२ छिन्नदामसहवानस्वीत्रिमदामनदालयान्
विनशामोहरिकलानाज्ञोदेहिमहामते २३ इसदीरि
तमाकर्ण्यमहाहंकारगर्भितं उवाचववनेक्रुद्धः प्रति
हर्षीनलोचनाः २४ विक्रकंभवनागतामायानहिंत
वंश्वरा जयविश्वंमहायंत्रैकनेवकटकेद्विषा २५ इ
तिनस्ववचःश्रुत्वाविश्वकोरोषदूषितः मायातिरोहित
वपुर्जगामललितावले २६ तस्मिन्नयातेसभुकेसर्प्पो
स्तेसम्भ्यागतः पर्य्यस्तकिरणस्तोमपाटलीकृतदि
ङ्मुखः २७ अनुरागवतीसंध्यामयातेभानुमालिने
अनुवव्राजयातालकुंनेरेन्नमिवोत्सुकाः २८ वेगात्संप
तितोभीवर्दैहंसेगात्सत्रुषितो वरमाव्योविवपयः क
णस्वाराविरेजिरे २९ अथासमादवकूलेतमःकज्जलमे

वं: पु: ६९

69

वकं मास्कन्तमिवोग्रकेसवर्णस्यास्सङ्घियः ३०
मापारथ्ये समारूढो गृध्रशार्वरसेहृनः ३१ ह्दयपव्रु
रापेद्देललिनाकटकेषलः ३२ नत्रगनाजलज्वाले ब
ह्निप्राकारमंडले शतयोजनविस्तारमालोकयनड
मतिः यरितोविभ्रमन्तालमवकाशमनाप्नुवन् दलि
णेद्दारमासाद्यनिरष्योलरणमुद्भनः ३३ तत्रापश्यन्महा
सत्वासावधानाध्रृतायुधाः कालदण्डयानुसेनद्दवर्मणो
द्दारदेशतः ३४ सर्वभिनीसमुद्याः शक्तीर्बिभ्रतस्तोहि
णीमुताः सर्वदाद्दाररक्षार्थं निर्दिष्टादण्डनाथया ३५
विलोक्यविस्मयविष्टस्त्रिनयितानाविंनदा सालस्यवहिरे
वासौस्थित्वा यंत्रं समानयेत् ३६ गव्यूतिमात्रकायामेन

३७

न्समानप्रविस्तरे शिलापट्टेसमहतिप्रालिषद्यंत्रमुत्तम
म् अष्टदिक्षुत्रिशूलेनसंहारानलमौलिना अष्टभिर्दैवतै
श्चैवयुक्तं यंत्रं समालिषत् ३८ कालसंकर्षणादीनां
निद्रानेत्रासमीलिका क्रीवाचनिरुद्धांकाराद्यम्बिष्टोदेव
तास्मरताः ३९ देवताष्टकमेतच्चत्रिशूलाष्टकपुटोपरि नि
वेश्यलिखितेयंत्रेमायावीसममेत्रयत् ४० पुजेविद्या
मयंत्रस्यवलिभिर्ब्रागलादिभिः तेयंत्रेवैरिकटके
प्रतियन्नसमराक्रमः ४१ प्राकारस्यवहिर्भागवर्तिना
तेनदण्डयिया लिप्तमलंध्यावरणायपानकटकानेर

४१

नद्येवमस्य विकारेण कटकस्यास्तशाम्यः विमुक्तशाखा
स्तन्यासममास्थिनादीनमानसाः ४३ किं हन्तैरसहैरैः का
र्यं शास्त्रायासिक्रमैरलं जयसिध्याफलं किं वा प्राणि
हिंसावपापदा ४४ श्रमरागेणकेनेकार्यं किमस्माकं
भविष्यति हृथ्याकलकलेक्कनान फलं शुद्धकर्मणा
कास्वामिनी महाराज्ञीकावासादेऽनायिका कावासा
मेरिणी घणामाभूस्मन्तेनोथ्यकी हृषी ४६ इहस्रवीभिर
स्वाभिन्नैस्यभजाभिरैः किंका वर्तिनो स्वामिनीकस्मा
किं फलं मोक्षनेपरैः ४७ परेषां मर्मभिङ्दैरायुर्येनं भ
योजने युद्धे शास्त्रवासनाकेटेहशाबृत्तनिष्टे ४८ यु
द्धे वेन्मरणेमाविहथास्सजीविनातिनः युद्धस्पोभ
वेत्स्वर्गे इति नवधमेवका ४९ उत्साहे फलं नास्ति निष्टे
वैकाम्यभावहा श्यालस्य सहशोनास्ति वितवि स्यानि
दायके ५० पत्नाहशी स्वनोज्ञावासाराज्ञी किं करिष्यति
नस्याराज्ञीत्वमयिनः समवायेनकल्पिते ५१ एवं वापे
ज्ञिनस्माभिस्यापिनहवलाभवेत् नष्टमन्वावस्मारा
ज्ञीकामाशोनः करिष्यति ५२ एवमेवरणे भविष्य
त्यविधुनाप्रयाः शाक्तयोनिदयाहदेहलोमानाइवा
भवन् ५३ सर्वत्रमायकार्येषुमङ्गलसमागते शि
थिलेवाभवत्सर्वशक्तीनोकटकेमहत् ५४ जयवि

ग्रं.
वृ.
६८.
70

त्रमहायेत्रमितिक्रमात्सदानवः निर्विघ्नेनप्रभावेन
कटकेप्रममेथिषुः ५५ द्वितीयपुष्टदिवसस्यार्द्धरात्रेग
तेसति निहत्यनगरेभूपसिंहशाद्दतोहिरण्यहनः ५६
श्रीजगाममुनेर्दैत्योविमुक्तः कटकेद्विषो प्रस्तनन
तस्तस्यरणनिस्वाणनिस्वने ५७ तथापिनानिक्रुध्यो
गाधाक्रमः कटकेभवत् ततोमहानुभावत्वाद्धिकारै
र्विघ्नयुत्रजेः ५८ अस्मिन्नेवक्षणेदेउनाथ्यविनामवाप
नुः अहोवनमहत्कष्टमिदमापन्नतिभये ६० कस्य
वापविकारेणमेनिकार्तिर्गतोयमाः निरन्तापृथपसे
रेभानिद्रानेदीविचूर्णिताः ६१ नमानयेतिवाक्यानि ना
श्रयंतिमहस्वरी श्रीदासीमेविनत्वेतिपाकमयानिस्पृहा
इमाः ६२ इतितेमेविणीदेउनाथ्यविनायरायणे वक्र
स्पंदनमात्रैणमहाराज्ञोसमूवनं ६३ मेविणुवाच दे
विकस्यविकारोयेपाकमयोविगतोयमाः नशृण्वतिम
हाराज्ञीनवाक्याविस्यपालिता ६४ अन्योन्यवधिरकास्ताः
परोच्यसर्वकर्म्मसु निद्रानदीमग्रकुलिनाडर्बाकानि
वितन्वते ६५ कादेडिनीमेविणीकामहाराज्ञीवकाष्ठ
नः षष्ठेवकीरमामितितेयेभूरिविनन्वते ६६ अमि
त्रेवोनरमाश्रागच्छतिमहाबलः उहेउमेरीतिःस्माने
विभिदवित्रिवोटमी ६७ अत्रयत्नामतरूपेनमहाराज्ञोप्रय

यन्तो ऽम्बुरुहासहदेडिम्बामेविर्णीष्रणीतिव्ययान्
ननस्मालसितादेवीकामेश्वरमुषेप्रति दृतहस्तैः
समहूसत्राणिव्यकरदावली ९९ नस्मामेदसिमनक
वः कुंजराहूतिमान्मुषे कटकोडीगलदानः कश्चि
देवोव्यज्ञृंभत १० जयापटलपाटल्यपाटस्रवद्गुरु
तिः वीजापरंगदामैत्तवोपमूलेसदर्शनम् ११ स्व
ज्रपाणोत्पलव्रीहिमेजरीश्वरसाङ्कुरान् रत्नकुंभेवद
शाभिस्त्रकैर्हृत्ते स्त्रमुद्वहन् १२ नेदिलम्बदहृडलोमे
दहेहितनिस्वनः सिद्धलक्ष्मीसमाश्लिष्टःप्रणनामम
हेसंवी १३ नयाकृतनाशीःसमहागणनाथोगजाननः
जयविघ्नमहापेत्रेभेनेवेगाद्विनिर्ययौ १४ श्रोनवेवक्रि
सालस्थभ्रमदङ्गनावलाननः तिभूनेकुत्रविलग्नजय
विघ्नव्यलोकयत् १५ सदेवागोरनिर्वीनडः सहेदे
नयानने: तृणाहूणोकरोतिस्म जयविघ्नमहाणि
लो १६ ननुस्थिनाभिर्डिम्भाभिर्देवनाभिः सहैवसः
पराशेषनोनीवाननयेत्रेभ्रजितपहिवि १७ ननःकिल
किलापवेह्कनालस्यविवर्जितः डयनास्समरकेत
शाकपःशास्त्रपाणयः १८ सदेतिवदनःकेवगलितो
कुंठनिस्वनः समर्जेसवहृतान्मद्रपान्दनावलाननो
न १९ नेकटकोडविगलन्मदकज्जलवेवलेः वेवरी

ब्र० पु० ७१

कङ्कालैरग्रे गीयमानमहोदयाः ८० स्फुरद्दाडिमकिं
जल्कविलेपकरो विघ्नः समवाराकरानेकहेलया
पानमयनाः ८१ आमोदस्तस्य यानेहि षण्णाकिनि
षेविताः आमोदश्च प्रमोदश्च सुमुखो दुर्मुखस्तथा
विघ्नश्च विघ्नकर्ता च षडेते विघ्ननायकाः येषां को
टिसंख्यानो हेरंबाणामधीश्वरः ८२ नेत्रश्च लिता
स्तस्य महागणपतेरणे अग्निप्राकारवलयाद्विनि
र्गोऽस्य गजाननः ८३ कोपहुंकारतमलः प्रमथद्युन
दानवान् त्रिंशद्दन्तो हि गणीन्द्रहे विघ्नकंपाकम्पासने
भ्रवाकिरच्छरस्तोमैरित्युपल्लवमथ चुनेः पुनःप्रचंड
हुंकारवपरीकन्नविग्रहः ८४ यथानदैत्यसैन्येषु गा
जवक्रवमनगणाः अच्छिदत्त्रिशिरावीणो गणनाथः
स्सदानवान् ८५ गर्जितानि सघोरागाणि क्रन्वाकुवा
हवदानवान् गणनाथेन तस्याभूद्धि ... कस्य महोग्र
मः ८६ पुष्टमुद्दतहुंकारभिन्नकार्मुकनिस्वने भ्रुकु
टीकुटिलवक्रोऽटहासोऽमनिपातले ८७ विघ्नकोऽपि
विघ्नाणाः समप्युष्यतनेनमः शस्त्राघटननिस्वानैर्हुं
कारैश्च स्वरहितो ८८ दैत्यसमित्युरकोडकुद्दालीकु
ट्टितस्वनैः फत्कारैश्च गजेन्द्राणां मदानां कुन्दनैरपि
हेषया च हयश्रेणीरथचक्रस्वनैरपि यज्ञघोषगानि

८९

९०

९१

स्वानैस्त्रकवाक्करोगैरपि ९७ मारन्तं कारवोघैस्तु वीर-
भाषाकदेवकैः अट्टहासैर्भटेन्द्राणां सिंहनादैस्तु भूरि-
शः ९८ तम्यहिंगनरेन्नवहृयेशुद्धमद्दने विंशदन्तो
हिरणीमेनो विघ्नकस्य डरात्मनः ९९ प्रत्येकं पाननयामा
स्वगणानाथामहारथाः दंतैर्मर्मविभिंदन्तो वेषप-
नेस्तुस्तुदघा १०० प्रोथ्यमेनः कर्णतालैः उपलावर्तको
पमैः नासाश्वासैस्तु पक्षैर्विनिर्पेनः पताकिनी १०१
डेवाभिभ्रद्यन्नस्तु शैलवपसमप्रभैः पिहनस्तु यदाधा
नैः पीनैर्स्तूनस्तूपोदरैः १०२ विषिन्दनस्तुस्त लेनकंतेन
स्वकपानतैः शोषसानेन महनाग्रासपन्नोवस्थिनी १०३
गणनाथमुखोद्भूता गजवक्त्रास्सहस्रशः मलीमाषस
मस्तानमेन्यं वक्रर्मद्दोहतः १०४ अथ यक्षोयमसमाविष्टो १०५
निजसैन्यपुरोगमे प्रेषयामास देवस्य सरभसोक्तुलैः
प्रचण्डसिंहनादेन गजदैत्येन डर्हिया समान्तौ हिरणा-
क्षकेन युद्धये समगाणेश्वरः १०६ हीयमाने समालोक्य
गजासुरमुजोबले १०७ स एकदन्तवीरेन्द्रः प्रबलम्वारु १०८
वाहनः समान्तौ हिरणकाक्षकं गजासुरसमर्हयन्
गजासुरे चनिहते विघ्नके चपलायिते ललितानिक
मायेदेमहागणपतिर्भयात् १०९ कालरात्रिस्तदेन्या
नोमारात्रिर्विरतिगना ललितोवानिमुदिनावभूवास्त

ब्रं: पु: ७८

पराक्रमैः ११ विनतारमहाराज्ञीश्रीयमाणगणोशितुः
सबदेवनमज्जायाः सर्वभूज्यमनमनमे ११ इतिश्रीब्रह्मांडे
नरपुराणेहयग्रीवागस्त्यसंवादेललितोपाख्यानेगणना
थपराक्रमोनामत्रयोविंशोध्यायः २३ समाप्तोयंद्वितीय
दिवसयुद्धः रणोभयंमहासत्वंभंडदैत्यसहोदरे समग्र
कदनेषामसेनमोवरुविनया १ उभावपिसमेतोनोड
क्रैसर्वैस्वसैनिकैः प्रेयायामासर्वेहायंभंडदैत्यसहोद
रौ २ तावुभौपरमक्रुद्धौभंडदैत्येनदेशितो विषंगस्ववि
शुक्रश्चमहोद्यममवापतुः ३ कनिष्ठसहितेनत्रयुवरा
जेमहावले विशुक्रमनुवव्राजसेनावैलोककंपिनी
श्रेतोहिणीवनशम्पासेनानामाहूनस्त्रसः युवराजःप्र
वहयेप्रतापेनमहीयसा ५ उलूकजित्प्रभृतयोभागिने
यादशोद्वताः भंडस्यचभगिन्यासनभूमिस्योजानयानयः
कृतास्तापिताभंगेगनमानलेनमहीयसा विक्रमेणवि
वलोनस्मिनानाथाःप्रनस्थिरे ७ उद्वेउवायनिर्घोषैर्वी
षयेनोदिशोदशः हयोमीनलयोःप्रीजिंभागिनेया
विनेनिरे ८ श्राद्रूफयानाःप्रत्येकंगाफ्ताहोकारशालि
नः श्राहक्षगुरुधनानोविशुक्रमनुवव्रजुः यौवराज्य
प्रथाविकलछत्रचामरशोभिनः श्रातूफवारणाःप्राप
विशुक्रोग्रहमर्दिनी ९ ततःकलकलापवकाणिणामेनया

हृतः

विश्रुक्तः पद्भद्ध्याने सिंहनादे भयंकरे ११ नष्टोषान्त
भिन्नस्रोतः शाक्यः संभ्रमोद्गताः श्रग्रिशाकारवल
यात्रिजेमुर्वेद्व येक्रयः १२ नडिन्मयमिवाकाशकुर्वे
मघास्वरोविषा रक्तोतुङ्गाहननमिवव्योमकोयाकृणे
संघैः १३ अथमेडकनीयासावागनोपुत्रदङमदै नि
शाम्यमुगयव्योद्धमेत्रिगिदडनायिके १४ किरिवकेगे
मवक्रमाद्फेरथशेषवे ब्रनानयद्भवलयेचामराभ्याः
ववीजिने १५ अप्सरोभिः मन्त्नाभिर्गीयमानमहोद
ये निर्जगमनवरणकर्ने सहाभ्यां ललितानया १६ ग्रीव
केरथराजस्यरत्नणार्थ निवेशिनो शानासोहिणका
सेनोवर्जयितासमीषणा १७ अन्यस्सर्वचमू ... ले
निर्जगामवरणान्मुखे पुरतः प्रबलेदंडनाथारथनि
षेदुषी १८ एकयैवकरांगुल्याहूणयेनीहलायुधे म
सलेवान्यहसेनभ्रामयंनीमुकुर्मुकुः १९ नवलेङक
लाहूउग्रस्फुरन्योत्रिमुषोतुजा पुरःमहत्रीसमरेसर्व
दानिक्रमोद्धताः २० नस्याश्रनुप्रवलितागेयवक्रेराः
यत्स्यिता यत्रघोच्यनिनाविसंभरयंनीमदोद्धता २१
वेणीकनकवन्यमलविलसद्वद्रपलवा स्फुरद्भूतीय
नेत्रेणसिंहूरतिलकत्विषा २२ पाणिनापयरस्येणम
णिकंकणवाकणा नागरमुषनःकोष्ठामयेनीशोली

ह्रं. पु. ७३

73

मुखे २३ जयवर्द्धस्ववर्द्धस्वैस्यन्तिहर्षसमाकुलैः नभसि
दिव्यमुनिभिर्वर्हिनाणीर्वचोम्ररतैः २४ गेयचक्ररथैश्च
स्वचक्रनेमिविघट्टनैः दारयन्तीक्षितितलंदैत्यानांहृद
येस्मह २५ लोकान्निष्पापिनाविश्वंमनोमोहनकारिणा
गीतिवंयेननारीभिर्वह्वीभिर्गीतवैभवा २६ अक्षौहिणी
सहस्राणामष्टकेस्ममेरातुनेकर्षनीकल्पविक्षेषनि
र्मर्यादापिसमन्विते २७ नस्माः शक्तिचमूचक्रेकाश्चिक
नकरोचिषः काश्चिद्दाडिमसंकाशाः काश्चिज्जीमूतरोचि
षः २८ अन्याः सिन्दूररुचयः पराः पाटलपाटलाः का
न्त्वादिकोनपः काश्चित्स्वगाः श्यामलकोमलाः २९ अन्यास्त
हीरकप्रख्याः परागारुणमनोपमाः विश्वद्वैः पंचभिर्वी
रैर्मिश्रितैः शतकोटिभिः ३० वीजयन्तोदेहरुचिंकान्ति
विद्विर्हियाद्युयाः असंख्याशक्तयस्त्रेलदैत्यानामंतिके
नष्या ३१ यथैववैमन्यमत्राहोमेत्रिन्याक्रेभमेभव यथाभू
षणवेषादियथाश्रमवलक्षणे ३२ यथासहुणशांति
र्नयथाचाश्चिनलक्षणे यथादैन्योयमेहारोयथासर्वे
ष्वसूत्पना ३३ यथाभक्तिर्मेहाराज्ञ्यांदैत्यानांतथाधि
ले विशेषस्तुपरंतस्याः सचिवस्याःपरेकरे ३४ महाराज्ञ्या
वनीर्णेनदाज्ञामुद्रांगुलीयकं ऽयंप्रवर्तिनैसैन्य
मंत्रिणीदंडनाथयोः ३५ नद्वारमेगुरामूमिर्दैलालीला।

मलेवन नतः प्रवद्धये पुर्ई नमलेरोमहर्षणे ३६ उ
द्भूतभूलीनेवालभूनसमाणीवीजले हयस्यैर्हयसा
दिन्मोरथस्यैरथसंस्थिता ३७ आयोधरेणस्थायोधरेणकाः
षड्भिःषड्भासमेगताः देडताख्याविषेगेणसमधुयांत
सेगरे ३८ विश्रुकेणसमंषप्णामाविक्रमहम्मणीकाद्भुं
का अस्यात्नुफः चकारोड्डैः महोल्कजितारणे ३९ से
प्रतीशीचजयाह्वप्रफलेणप्रपुत्रया विषशेनकुली
देवीसमाह्वास्नप्रपुत्रया ४० कुंतिषेणेनसमरेमहा
मायानदाकरोत् मलदेनसमंचक्रेप्रद्वमुन्मनभरवी
लचुपप्णामाचकारोच्चैः कम्प्रेरणसमरणे समेशीमेग
लाच्पेनदेम्भेद्वेणरणेव्यधात् ४२ वाग्वादिनीनजच
टेडुचणेनसमरणे कोलाटेनचडहेनचंडकालसकरो
द्रण ४३ असोहिरणीभिर्दस्मानोधामनातैहिरणीकाल
च्या महानेसमरेचक्रुरन्योन्यंकोपमूर्छिताः ४४ प्रहत
मानेसमरेविप्रक्रोडहदानवः वर्द्धमानोशक्तिवमृसी
यमानोनिजोचमे ४५ अवलोकात्नुमाविश्टः संकट
गुरुकार्मुकः शक्तिशेन्यसमस्तेयिनर्षासंप्रभुमो
चह ४६ नेनदावानलज्वालादीसेनकपिनेवले न्ती
प्रमुद्धदिवसेयामममानगतेरवो ४७ विश्रुकमकं
नर्षासव्याकुलाः शक्तयोभवन् तोमयत्रिदिवयामे

४१

ब्रं पुं ७४

74

नालमूले विशोषयन् ४८ तत्रपङ्कजकुहरमेगेदोर्व
त्समावहन् पातयन्मूलने हेहेविसेसिन महाद्भुतं ४९
आविर्बभूव शक्तीनाम जिनीवसरूषाज्वरः शुद्धेषन्तुष
महकनासवौत्साहविरोधिना ५० तेषैणानेनकथिते
शक्तिसैन्ये विलोकसा मेत्रिणीसहयोत्रिणा भूशवि
नामवापह ५१ उवाच मोदेऽनाथामस्याहिंत विशोकिं
नी वथस्थिनो वथगनानन्दनीकारकमेण सविद्या
त्रिणी उहस्सनषोसमिदमागते शिथिलीकृकते
न्यमस्माके हाविये क्रमः ५३ विष्णुपङ्कनालमूलाती
विभूह्यामुयनेजसो शक्तीनोमे डलेनात्रसमसमये
त्तिने ५४ नकापिकुरूते प्रेडेनयारयन्तिवाद्भुतं वि
ष्णुपङ्कनालमूलत्वादकमप्यालिनत्तमाः ५५ ईदृशी
नोगतिं पङ्कनाकिं वस्यतिमहेश्वरी इहेरयकौमेदं सेक
पायः प्रविविंस्य तो ५६ सर्वत्र ब्रह्मसमाहस्ता ज्ञानोहि एणा
मेत्रयो त्रिणा एकापि शक्तिनैवास्ति यान्तेषैणानयीडिता
सत्रैवावसरे उह्यामुक्कया स्तोयनाकिनी रेभसहारिणी
हेनवाणोनिंद्रान्तिदानवाः ५८ अत्रोपायस्त्वयाकार्योम
याचसमदोयमे नदीयरथ्यपर्वस्थ्योपोक्तिसिंधुर्महार्णे
वः ५९ तमादिशाम मस्तानोणशक्तीनानयन्तेन ये नास्ये
पानीययानाप्रेटनामानषैसत्तयः ६० ॥

५०

सरावमदिरासिंधुः शक्रौसंनर्घ्ययिष्यति नमादि
शमहात्मानेसमरोत्साहकारिणे ११ सर्वतर्षप्रश
मनेमहाबलविवर्द्धने इत्युक्तेदेडनाथ्यासासडया
येनहर्षिणा १२ आज्ञहाव सुरासिंधुमाशाचक्रेशरीर
रेण समदालसरक्तालोहेमाब्जसग्विभूषितः १३ से
णस्यदेडनाथ्योनोदनाज्ञापरिपालकः आत्मानेवव
रुपाहृत्वातरुणादिमपाटले १४ कश्चिनोपिब्ब व
क्षोमोक्ष्कविब्रयवलयुति कोटिशोमदिरायारोकरि
हस्तसमाकृती १५ ववर्षसिंधुराजोयेवाभ्रनावरुली
कृतः शुक्लावर्नकायैस्तकल्पलयवलाहकैः १६
निषिच्यमानोमद्याब्धिः शक्तिसैन्यमयानह यद्ध्या
ज्ञानमोवेणमनउतिहतिस्फुटे १७ दुर्बलःप्रबल
श्रस्मात्सवबर्षस्तरोत्रुपिः परार्द्धसंख्यानीतास्तामद
धारापरंपराः १८ प्रतीछन्त्यः पिपासानैर्मुखेशक्रप
डल्पिताः यथ्यामामदिरासिंधुर्हृष्टिदैत्यसेवनोपनेत
नपासैन्यस्यपरितोमहाप्राकारमंडले लडुहस्तनया
मुक्तैः शारजालैः सहस्रशः २० चकारविस्मयकरी
कर्दंववनवासिनी कर्मणानेनसर्वेपिसस्मितामरु
तोभवन् २१ प्रस्थिताः शक्तयोभूरिपिवंतिस्मरणानदे
विवियोमदिरायारावलोत्साहविवर्द्धिनी २२ यस्मा

९५

त्रं॰
पु॰
७५

75

यस्मामनः शीनिरुविस्मादोयथायथा तस्मात्स्मा
सिंधुस्नावववर्षस्तथानथा ७३ स्तनयपुष्ठदिवसप्र
हरद्विनयावधिः मद्यमेननमयाराभिः प्रववर्षस्हरो
त्रुधिः ७४ गौडीः पैष्टीश्च माधीश्च वाल्कीः कादंवरी
स्तथा हैंतालीलांगलेयाश्च मालज्जानास्तथास्हराः
कल्यहलोद्भवादिव्या नानादेशसमुद्भवाः सखाहः
मैरमायाश्च सुभगंयामदप्रदाः ७६ वकुलप्रसवा
मोदाधनेनीर्यद्दुदोज्वलाः कटुकाश्च कषायाश्च मधु
रास्तिक्तनास्तथाः ७८ वऊवर्णसमास्त्रिग्धास्कुदिनीः
पिंछिलास्तथा ईषदम्लाश्च कटुम्लाम धुराम्लाल
थापराः ७९ शास्त्रतन कृजाहेवीश्च स्त्रियसेयानदापिनी
रणश्च महरीः शीनाकवोसाश्च नथालहः ८० सेनाप
हारिणीश्चेवानस्ता शीनाजयप्रदाः नानाविधाः स्हरा
यारावववर्षमदिरार्णवः ८१ श्रविछ्छिमेयाममाचमेके
कानवयोगिनी रोरावमकरप्रख्याः स्हयाथारोमुदा
प्रयो ८२ उन्नानेवदनेकृत्वा विलोलरसनोचले शक्र
यःप्रयपुःसिंधु मुद्रामीलितलोचनाः ८३ इत्यवऊविधे
मोधीयारायानेः स्हरोत्रुधिः आगलेनर्प्पिपिनानादिव्यकुयस
माश्विनः ८५ पुनर्गीनादेउनाथ्याशणाम्पमस्हरोत्रुधिः स्निग्ध
गंभीरघोषेणवाकेनेदमुवाचमां देविपप्पमहाराणीदंडमंडलनाग
के मयासेनर्पितामुक्रनधाः शक्तिवद्रुधिनीः ॥ ॥

काश्चिन्नर्त्तयन्ति गायन्ति कलकण्ठेन मेखलाः स्वसंगीतो
त्सवः काश्चित्करताले विततध्वने काश्चिद्धसन्ति व्यावल्गा
वल्गुवल्गोजमेखलाः पतन्त्यन्योन्यमंगेषु काश्चिदानंद
मेदुराः ९० काश्चिद्वलन्ति वक्षोजा विगलन्मेखलांब
राः काश्चिदुत्थाय सेनद्धा घूर्णयन्ती निजांशुकं ९१ इत्थं
निर्दिश्यमानास्ताः शक्तीर्भैरवयसिंधुना अवलोक्य मह
शोनद्धादेवीडिन्दीनमुवाच ह ९२ परितुष्टास्मि मया व्येल
भासामात्मसुवहिते देवकार्यमिदं किंचनयानिर्विघ्नितं
कृते ९३ अतः परं मत्प्रसादाद्वाजपेयादिके मखे सोमया
नवदस्मिन्नग्नयोज्योमभविष्यसि ९४ मैत्रेण ग्रन्तोयाः
गेयास्समस्तखिलदेवताः योगभुमं वसूतेन पीतेन भवता
जनाः ९५ सिद्धिर्महतिं वले स्वर्गीमयवर्गविविभ्रन मदे
श्वरी महादेवो वलदेवस्स भार्गवः दत्तात्रेयसत्याविस्व
स्त्रोपास्यन्ति महाजनाः योगसमर्धिनस्त्रे हि सर्वोसिद्धिं
मदास्यसि इत्थं वरप्रदानेन तोषयित्वा सुरोत्तुर्यं मैर
णी तत्रयामास मनस्तुष्टाय देवेडिनी ९६ पुनः प्रवहये
उद्धं शक्तीनोदानवैः सह मदाहहास निर्भिण्णादिग
न्तकयतायत्रे ९७ प्रत्यग्रमदिरामत्ताः पाटलीकृतलो
चनाः शक्तयोदैत्यचक्रेषु न्यपतन्नेककहेलया ९८ हयेः
नहयमारेजे शक्तीनोसमदश्चियो मदरागेणवक्त्रे पिदे

ग्रं. पु. ७४

76

सरकेन शासिका: १ तथाविभूवनमुलेभुद्वेषाक्षि सुर
द्विषो यथास्तमुरपिवसः केशिदिशीकतमागतः २ प्र
स्वलम्मदविन्यासामदेनारकहस्तयः तारदत्तरमेद
भवीरमाधारणोद्धताः ३ कदेवगोलकाकारहस्त
वीगयहस्तयः भुवराजसमैत्यानिशाक्रयः समनाशयन्
अन्नोहिरणीशातेनत्रदंडिनीसमनाडयन् अन्नोहिरणीसा
द्वैशानेनाशयामाससमेविरणे ५ अस्मात्कुव्यप्रभृतयोमदा
रुणविलोचनाः अन्नोहिरणीसाद्वैशानेनिमुरनकमेदि
रे ६ अक्रूशेनानिनीतोनत्रगावोहिरणीरणे उल्कजि
नमुमधीपरलोकानि थिंव्यायान् सेयकरीप्रभृतयः शा
क्रिरंडायिनायिकाः शुकवेणमुखानत्यात्रव शुद्धव्यदा
रयन् ८ अस्तगतेसविनरिव्यसेसर्ववलेनतः विश्व
केयाय यामास प्रामलाकोयशालिनी ९ अस्मप्रसह
मोत्तरणभीषणेनद्विवोकसो महतारणक्रमेणयोध
यामाससमेविरणे १० आशुयानिस्वनीतत्राणिविश्वकसम
होजसः क्रमशः खेडयंतीसाकेनतेरथसारथि ११ य
नर्गीरणेयनेदंडेखंडयंतीषिलीमुखैः अस्त्रेणव्रस्लि
तमाज्वलत्यावकरोविषा विश्वकेमदयामासमोयत
तोरणे विग्रह: विषंगोवमहाहोरत्यदंडनाथ्यामदोद्धता
मोयमामासवेडेनमुसलेनविनिघ्नती सचापिदहोदयन्: काल

४

१२

दंडनिर्भंगगदौ उद्यम्यबाहूनायुद्धंचकाशेषभीषणौ
अन्योन्यमंगमर्दनौ गदायुद्धप्रवर्त्तिनौ १५ चंडाट्टहासम
ग्रखैरौपरिभ्रमणकारिणौ ऊर्वाणौ विविधांश्चारीह
रिणौनानूणविहसनैः १६ अन्योन्यदंडहननेमोहयंतौभ
ऊम्रेऊः अन्योन्यप्रहतौरेभ्रमीत्नमाणौ महाहृतौ १७
महामुसलदंडाग्रप्रहननशोभिनौवरौ श्राद्धक्षेनाडशय
यौदंडिनीदैत्यपाखौ १८ अथोद्वेराचिसमयपर्यंतेह्र
न्तसंगरौ सेकुद्धाह्तमारेमे विषंगंदंडनायिका १९ त
न्नईवितिमग्रनहलेनाकृष्यवैरिणं कपौरंगमाडनेव
केमुसलेनाथपोथिणी २० ततोमुसलघातेन सकंपाणं
महासुरः घूर्णितेनघातेनोगेनसमंभूतलमाश्रयत् २
तिहृतमहाकर्ममेवृणीदंडनायिके ततैवतत्रिश
शेषतिन्मतः शिविशौरेप्रति २२ इतिश्रीब्रह्मांडेउत्त
रखंडेहयग्रीवागस्त्यसंवादेललितारव्यानेविषुक्र
विषंगवधोनामसप्तविंशोध्यायः समामसप्त तीयदि
वसमुद्धः ० अगस्त्यउवाच अश्वाननमहाभागवर्णि
तेमेत्विणीवले विषंगस्यवधोमुद्धेवर्णितोदंडनाथया १
श्रीदेव्याश्चोत्तमिछामि रणचक्रेपराक्रमं सोदरव्याय
देहह्मामेऽः किमकरोद्दवा कथंतस्यरणेत्साहः केः
सनेसमसुष्यान सहायाः केमवेतस्मरनमाहनत्रभवाः २

ब्रं॰ पुं॰ ७७

हयग्रीव उवाच इदं शृणु महाभाग सर्वपापनिकृन्तनं
ललिताचरितं पुण्यमशेषामादिपुण्यप्रदं ४ विष्णुनाय
नकालेषु पुण्येषु समयेषु च सिद्धिदं सर्वपापघ्नं की
र्तितं पंचपर्वसु ५ नदाहतोरगेणान्नवस्त्रत्वानिजसहोद
रो शोकेन महता विष्णोर्भेदः प्रविललापसः ६ विकी
र्णकेशो यवरणो मूर्छितः पतितस्तदा नलेभे किंचिदा
श्वासं भ्रान्तव्यसनकर्षितः ७ पुनः पुनः प्रविलपन्कु
टिलान्तेनाभ्युरिशः श्वासोच्छ्वासमानः शोकेन मुक्तः कोप
मवाप सः ८ भालेवहत्रनिकृन्तं भ्रमरभ्रुकुटीभीषणे
श्रृंगारपाटलालक्ष्यति घसन्कुसमपश्यत ९ लिपेकु
गेरुः सृष्टाधुन्वानः करवालिको कोपङ्कारमातन्व
न्नाजेभ्यमानमेघवत् १० उवाच कुटिलाक्षेशाक्तसमस्तह
यननापतिं यथैव दुष्टया मायावलात्सुदैवविनाशिनाः
भ्रातरो मम पुत्राश्च सेनानाथाः सहस्रशः नस्यास्त्रियो
निषूदनीयाः केदारन्ध्यः योगिनान्द्रवेः ११ भ्रातृपुत्रमहा
शोकवह्निं निर्वापयाम्यहं गच्छेरकुटिलान्तस्वसज्जीकु
रुष्व नाकिनी १२ इत्युक्त्वा कटिने वमेव त्रयानसहसह
न दयानो गजमध्येन व वदः एषेनगश्रुभीः १३ उद्या
समौवीनिस्वानेकटोटयन्व्यापारयन् कालाग्निरिव
संक्रुद्धो निर्जगामनिजान्सुरान् नालजेवाद्विकैः साहैपु

११

रहारनिवेशिनैः वनभिर्हैनगशैलोध्वैर्ईनवर्मभिरुद्द
नैः १९ पंचत्रिंशत्सहस्रनाथैः कुटिलान्तपुरःसरैः सर्वैर्
नापंनीड्डेणकुटिलान्तेनासक्रुधा मिलितानेन मेंडेन।
वनाशिंशत्सहस्रवराः दीमाग्रुधादीमकेशान्निर्जगुर्दीमके
कटाः ह्विसहस्राणि नोह्रिण्णीनोपंचाशीतिशतान्यधिकाः
नमन्वगाययावैकहेलयामथ्यिते ह्विषः १९ मेंडासुरे
निनिर्याने सर्वसैनिकसंकुले भूम्यकेन गारेन वसीमा
नमवशोषिते २० आहील न्नामदैत्येंद्रो रथवर्यमहारथः
सहस्रगुग्ममिंहाकमाकरोहृदरेणोद्वनः २१ नत्केरम
विजम्बालकालाग्निरिव नमिमान् यानन्नानमवान्
रविइः वेंद्रहासममाहृतिः २२ इतमत्तनवलेनीनासेना
नोभूलिरुत्थिता वोडंनस्यामरेमूमिरत्तमेवदिवयपो
२३ केचिद्रमरयथीमाः पचेलव्यीमवर्ल्मना केषांचिल्के
यमारूपाः केचिबेलः महावलाः २४ नदित्तनवम्
वकेनव्योम्निवनेमग्नः डः रवननेवेलरम्योन्यासेप
पीडिताः २५ अन्येन सेनासेमहीडम्यवकेचिविंहृगीताः
केचिन्यादेननागानोमर्दितान्यपनङ्गविः २६ इत्यंपा
वलनानेनसमंसर्वैश्चसैनिकैः वज्रनिष्पेषसदृशासिं
हनादोव्यापीयत २७ तेनास्पेनकदोरेणसिंहनादेन
भयसा मेंडदेत्यमखोन्येनविदीर्णामभवजगत २८

ब्रं॰
पु॰
७८

सागराः शोषमापन्नाःसेन्द्वाद्वार्कौ प्रपलायितौ उडुनिम्न
पनयोर्मध्ये भूमिर्दोलायितामभवत् ११ दिङ्नागाश्चाभवं
स्तस्मान्मूर्छालाश्च दिवौकसः शक्तीनां कटकं चासीद
कोत्रासविह्वले १२ प्राणांस्तेधारयामासुः कथमप्य
श्ववारणाः शक्रयोभयविभ्रान्तात्सुप्यानिभृनदंधुः
१३ वह्निप्राकारवलयेप्रशोनेषु नरुत्स्थितं दैत्येन्द्रसिं
हनादेन च मूर्नाच्यपत्नसैनैः केंदनैरपि योषितां ज
गच्छाहूमिवाभवत् तेन नादेन महता भंडदैत्यविनि
र्गमे निश्चिन्त्यसा महाराज्ञी स्वयं योद्धुं प्रवक्रमे अथाका
मन्यशक्तीनामाकलय्य महाहवे १४ भंडदैत्येनडृहे
न स्वयमयोगमाश्रिता चक्रराजरथस्तस्याः प्रचचाल
महोदयः १५ चतुर्वेदमहाचक्रः पुरुषार्थमहाहयः
आनन्दध्वजसंयुक्तो नवभिः पर्वभिर्वृतः १६ नवपर्वस्थ
देवीभिराकृष्टगुरुयविभिः पराह्लीयिकसंख्याना
परिवारसमृद्धिभिः १७ पर्वस्थानेषु सर्वेषु पालितः
सर्वतोदिशो दशयोजनमुन्नत्यश्चतुर्योजनविस्तृतिः
महाराज्ञीचक्रराजरथेन्द्रः प्रचलद्बभौ नमित्र च
लितं ष्टपपामयादेडनाज्ञया १८ गेयचक्रे च चालाग्र
गिरिचक्रं च गच्छतः अन्यासामपि शक्तीनां वाहनानि प
राद्धशः १९ नसिंहोष्टनरव्यालमृगपक्षिहयात्मनो

३८

गजभेदे उग्रार्भव्याघ्रवानमस्तगान्मना ४३ गतेहदर्पा
मतिर्यच्चोध्यत्मेवाहृननोगता: ऊर्ध्वकवावबाणकी
र्भजस्वरवयोचना: योजनामात्रविस्तारमपितद्वार
मंडले वह्निमाकारचक्रस्तनपर्यामेवमूगनै: ज्वा
लामालिनिकानिमाद्वारस्थास्येनविसृतिं विनता
नसमस्तानोसैन्यानोनिर्गमेषिणी ४४ अथसाजग
नोमानामहाराशीमहोदया निर्जगामग्निवकुण्डाग
नीत्रमनापिनी ४५ देवदंडभयोनेडः पतिताःपुष्प
हृष्टयः महामुक्तानपत्रैवदिविदीमहतपन ४६ ति
मिनानिमसत्रानिसृचकानिजयश्रियै शुभवल्लि
नासैन्यडन्यानास्निद्विषावले ततःप्रवहमेघुद्वैसेनया
रपि प्रसर्पद्विमिषस्तोमवद्धांतमसस्फुटे ह्न्यमान
गजस्तोमस्तुनमोगितनसिंधुभिः दीयमाणशरच्छि
त्रैदैत्यसेनानपत्रके ४९ नदेशोवनभोमानेनभूमि
र्नैवकिंचन हर्षेन्तुकेवलेडहरजोमात्रेवमूर्च्छिते ५०
न्तस्तत्केवेयनिवहाविभूनानटयादपा दैत्यकेशाश्च
नसस्तशैवालकलिकोज्वला ५१ सेनानपत्रवलय
सेनपंकजमासुरा वक्रकनकरिग्राममयादकूर्मपरं
परा ५२ शाक्तिव्यस्तमहादैत्यगजगंडशिलोच्चया वि
लूनकोडे:पतितै:सफेनालीववामरै: ५३ नीरुग्ण

ब्रं० पुं०
८५
79

शिवलरीजालनिविडीकृतनीरभूः दैत्यवीरेन्द्रणे
श्रेणीशुक्तिसंपुटमालया दैत्यवाहनसंघातनक्र
मीनघनाकुला यावहत्क्षोणिनदीसेनयोर्द्वयमा
नयोः ५५ इत्थमवहत्तेष्ठहस्सन्नाम्नाधाम्नदायके व
नस्थेयुद्धदिवसेमानवारप्यभीषणे ५६ महारुद्रप्र
मथनंसेनयोरुभयोरपि ततः श्रीललितादेव्याः भंड
सायमवद्गणः ५७ प्रसह्यमत्तसेनामन्तवलीक
नदिकृतः धनुर्ज्याजातटंकारहुंकारैरतिभीषणे
नूणीरवदनाकर्षणसंदधानस्य धन्विनि विमुक्तविशि
खान्यागिनः सर्वदाहदपनसि ६० हस्तलाघववेगेन
नमायायनकिंचन महाराजीकरांभोजव्यापारः प्र
रमोत्तरे ६१ संधानेस्वकथानत्यादनयावायन्तिगि
मे मानयागगने देवसैन्यपामेमहत्सया ६२ दैत्यांग
संगेतमामाः कोटिसंख्याः पिलीमुखाः शशेयका
देवसजनिभिंदनीदोदसोणारैः ६३ मन्माभिनत्ववेतु
समहारासीमहेषुभिः ततः कोपारुणनेत्रं वहन्भंडः
सदानवः ववर्षशरजालेनमहताललितेश्वरी श्रेय
नाभिसकेनाममहासेप्रभुमोवमः ६५ महानरणा
वाणेननसुनोदमहेश्वरी पाषंडास्त्रं महावीरोभंडः प्र
मुमुचे रणे ६६ गायत्र्यस्त्रेण तस्यास्त्रं समजेजगदंबिका

५६

श्रेयाहमसृजं देव शाकिहृद्विविनाशने १७ चलम
नीमहामेणशमयामासनन्यसूः शाकिनाशाभिये
मेमेमृमोवाहेमहारणे १८ विस्मावसोरथाहेणा
नस्यदर्पमयाकरोत्न श्रेनकासेससमजोध्देः सेत्रुस
जीवैसकुम्भेमेउद्दानवः १९ महामस्तेजयाहेणना
शयामासनद्वले सर्वासस्मतिनाशाख्यिमसेभेउव्य
सेवन २० यारणाहेणवकेशीनहर्येसमनाशायन् भ
याहमसृजन्देवः शाक्नीनोभीतिदायके २१ श्रमयेकर
मेंद्रास्येमृमृवेजगदेविका महारोगाहमसृजन् शाकि
सेनाहदानवः २२ राजयक्ष्मादयोरोगास्ततोभूवन्सह
स्रशः तन्निवारणसिद्ध्यर्थं ललितापरमेश्वरी नामत्रय
महामेत्रेमहासेसमभवन् अच्युतस्याप्यनेनस्रगोवि
दस्तक्चरोत्थिताः २४ ॐकारमात्रनिर्दग्धरोगास्ताम
नमस्सदा नत्वावतोमहेशानीनद्रुकव्याधिमर्दने २५
विधानेत्रिभुलोकेषुतिष्ठमाः स्वपदंययुः श्रात्रुतोशान
मसेनमृक्तवान्मेउद्दानवाः २६ कालसेकर्षिणीत्रूपम
सेरातीव्यमृवन महासुरासमहामेव्यसृजन्दं टदानवाः
ननः सहस्रशोनानामहाकायामहावलाः मधुस्यकैट
भस्यैवमहिमासुरावच २७ धम्रलोचनदैत्यस्यचेउ
सेउादयोसुराः विक्षरस्यामरस्यैवरक्तवीजामरस्तथा

१८

८-

ब्रं०
पु०
८०

शुम्भस्यैव निशुम्भस्य कालकेयामहाबलाः अन्याभिया
नाम्नापरेनस्यादस्यान्समुत्थिताः ८१ तेसर्वेदानवश्रेष्ठाः
कठोरैः पाशमंडलैः शक्तिसेनामर्दयन्तोनर्दन्तस्सम
येकरे ८२ हाहेतिक्रेदमानास्ताः शक्तयोदैत्यमर्दिताः
ललितेशरणंयाताः याहियाहीतिसत्वरे ८३ अथदेवी
भृशंक्रुद्धारोषाट्टहाससमाननात् ततः समुत्थिताका
चिदुग्रानामयशस्विनी ८४ समस्तदेवतेजोभिर्निर्मि
ताविश्वरूपिणी शूलेवशूलिनादत्तंचक्रेचक्रीसमर्प्यि
ते ८५ शंखंवरुणदत्तंचशक्तिंदत्ताहविर्भुजा चापम
नघतूणीरंमरुद्दत्तंमहाघृतिं ८६ वज्रिदत्तंवज्रलिपांचे
टामैरावतनार्पितां कालदत्तंमहादंडंपाशंपाशधरार्पितं
ब्रह्मदत्तांकुंडिकांचचक्रेयमदार्पिते समुद्रदत्तोबद्धखेटे
हारेजलधिनार्पिते ८८ विश्वकर्मप्रदिष्टानिभूषणानि
चविभ्रती ज्रेगैस्सहस्रकिरणाश्रेणीभासुररश्मिभिः
आयुधानिसमस्तानिदीपयन्तीमहोदया अन्यदत्तैरथा
यैश्चशोभनापरिच्छेदैः ९० सिंहवाहनमारूह्यदुर्गाना
रायणीत्वथयात् तयानेमहिषप्रख्यातदानवाविनिपातिताः
९१ चंडिकामसमशाम्यानयथाकर्मकृतेनया तथैवसम
रेवकेमहिषादिमदापहे ९२ तत्कृत्वादुष्करंकर्मल
लितायशगानामम्मा सुकाममसृजत्तुष्टः शक्तिसेनामहादा

८७

८९

नवः ९३ महावाग्वादिनीनामसमर्जोसेजगचयसः वि
षादृपसवेदस्यनस्कवानरुरायमान् ९४ समर्जनत्रसम
वेडर्मदेहेभेउदानवः दन्तहस्तोग्रहनरवान्महारासाः स
मुत्थितः ९५ महामनस्याक्रान्तिश्रीमानादिनारायणोवि
भुः तेनतेनेवदहनोरः सामकायाविनाशितः ९६ श्रीणि
वासेमहावीरोभेउदेस्योरणस्तजन् नत्रोहामयपः स्वे
शक्तिसैन्येरमजत ९७ अथश्रीललितहस्तदन्तनखे
निकानखान् आदिकूर्मसमस्यमोयोजनायुतविस्तरः
धनास्तेनमहाभोगकर्षवेणपृथ्वीयस्य शक्तयोहर्षमा
पन्नाः सागरासभयेजतुः ९९ तस्माउद्देवभगवान्सया
लेसलिलेयस्यै हिरण्याक्षमहासैवविजद्दोडुदानवः
तस्मात्सहस्रशोजातानाहिरण्याक्षागदाभुधाः तेहृस्यमा
नेशक्तीनांसैन्येसेत्रासविक्लबा १ उत्कृताः पदबलिताः
शिथिलरणकर्मणि अथश्रीललितादन्तहस्तमथ्या
गलीनयाव २ महावराहः समभूच्छेनः कैलाससनि
नः तेनवज्रसमानेनपोत्रेणाभिविदारिताः ३ कोटिश
सोहिरण्याक्षामदमानाः त्र्ययंगताः अथभेउत्सवितको
याहूकुटीविततानह तस्यभृकुटितोजातानाहिरण्याः
कोटिसंख्यकाः मलहादिमवहीनादीसमहरण
स्तेन ५ अमर्दयच्छक्तिसैन्यप्रह्लादं वाप्यमर्दयत् मां म

१००

सादोल्लिपाक्षीनोपरमानेदलक्षणः ९ सप्तवबालको
भूत्वाहिरण्यपरिपीडितः ललितापार्ष्णिग्रामसेनया
पीडयामासगान् अथपाण्मनानेदक्षपंप्रलादपरिवल्गितं
दशहस्तानामिकाग्रेभ्यो नोतिस्मसहस्रशः तस्माद्धनमही
नालः प्रज्वलल्लोचनत्रयः सिंहास्यः पुरुषाकारः केवलस्य
योजनार्दनः १० नखाग्रेभ्यः कालरुद्ररूपी योऽट्टहासवा
न् सहस्रसंख्यादोर्दण्डो ललितापार्ष्णिपालकः हिरण्यक
शिपुस्तर्वान्मेडभुकुटिसंभवान् तत्राविदारयामासन
खैः कुलिशकर्कशैः ११ बलीन्द्रासंमहाघोरे दैत्ये ललिता
पार्ष्णिपालकः हिरण्यकशिपुःसर्वान्मेडभुकुटिसंभवान्
तत्राविदारयामासनखैः कुलिशकर्कशैः बलीन्द्रासंम
हाघोरेसर्वदेवतनाशने १२ अथसेवललितादेवीप्रतिभेऽजो
महासुरः तदसंदर्पनाशायवामनः समनोभवत् १३
त्रैलोक्येवर्धमानाः पाशहस्तामहाबलाः बलीन्द्रानस
मेभूतान्यबंधतः पाशमंडलैः १४ दशहस्तकनिष्ठाग्रजा
ताः कामेशयोषितः महाकायामहोत्साहामत्स्यदसंसम
नाशयत् १५ हैहयांस्समसृजज्जंडदेमारणाग्रे न
सहस्रशः जाताः सहस्राज्जेनकोटयः १६ अथश्रील
लितावामहस्तांगुष्ठनखोद्गतः प्रज्वलज्ज्वालाघोराग्रः
सकोपः सिंहनादवान् १७ पारयादारयेत्मनोऽगुवार

१०

स्यकठोरया सहस्रार्जुनसंख्यानान्तु रणे देवव्यनाशयत्
अथ क्रुद्धो भेडदैत्यः कोप ऊँकारमानतोन् तस्माद्धुंका
रतो जातस्तेद्धहासरूपाणवान् ११ सहस्रात्तो हि एणीर
तः सेनयापरिवारितः करिष्ठेऊंभकर्णीयमेयनादेव
नेदंने १२ गृहीत्वाशक्तिसैन्येनदन्तिहरमर्दयत् अथ
श्रीललितावासहस्रान्तर्जनिकान्तस्मात् कोदंडरामाः स
ममूहस्त्रणेनसमन्वितः जटामुकुटवान्वल्कीवद्ध

१५

नूणीरधृग्धनुः १४ नीलोत्पलदलश्यामोयनविंस्का
रयन्मुखः नाशयामासदिव्यास्त्रैः तरणाङ्गान्तसैनिके
नाशयामासयोलस्त्रैः ऊंभकर्णीयसोदरं लक्ष्मणेमेव
नादेवमहावीरमनाशयत् १६ द्विविदाख्यमहाभीमम
स्त्रजङ्गडदानवः तस्मादनेकशोजाताः कपयः पिंगलो
चनाः १७ कोपेनात्यन्तताम्राक्ताः प्रत्येकं हृतमस्तकाः य
नाशयच्छिक्तिसैन्ये हूंकार ऊँकारकारिणः १८ अथश्रील
लितावामहस्तमध्यांगुलीनखात् आविर्भयद्धलधरः
कोपमय्यारुणेक्षणः १९ नीलाम्बरश्च पिनद्धांगः कैला
सावलनिर्मलः द्विविदाख्यमसहुमानकपीन्द्रसर्वान्व्यनाश
यत् ३० राजासहस्रनामसहस्रसत्त्वजोसंमहाबलः तस्माद
सान्यसमुद्रमावहृद्वोन्त्यपदानवाः ३१ शिशुपालो दन्तव
क्त्रः साल्वः काशीपतिस्तथा पौंड्रको वासुदेवश्च रुक्मी

ब्रं॰
पुं॰
८१

82

सिंहकहंसकौ ३२ शंबरस्य प्रलंबस्य नधावाणास्य
रोपिच केसम्बाणूरमल्लस्य मुष्टिकोन्यलशोवरः ३३
अरिष्टोयेनुकः केशीकालीयोयमलार्जुनौ प्रनना
शकटश्चैवनष्णावनोद्दयोमुराः ३४ नरकाद्योम
हावीरोविमर्दयोमुरासुरः अनेकमहसेननाभिक्रु
त्यिनाः भासुर्यागाद्यः ३५ नान्विनापापिनेसर्वोन्नाः
हदेवसनातनः श्रीदेवीवामहस्ताज्ञानामिकानख
संभवः ३६ चतुर्व्यूहंसमानेनेचत्वारस्तेननोभवन् वासु
देवोद्वितीयस्तस्मैकर्षणइतिस्मृतः ३७ प्रद्युम्नश्चानिरु
द्धश्चनेसर्वेसोऽयनाघ्न्याः नानवेशांस्तुराचारान्भूमेर्भार
प्रवर्तकान् ३८ नाशयामासकृष्णोवेछन्नान्महासुरा
न् अथानेष्वभिन्नेष्वसंकुट्टोभेजदानवः ३९ धर्मवि
प्लावकेघोरेकल्कासेसमजेवत ततःकल्कसनोजाताः
अप्सराःशुद्धासुप्रतिमाः ४० किरानाःशबराश्चएणय
वनाःपापहन्नयः वेदविप्लावकायर्मदेशाहिंसाःप्राणि
हिंसकाः ४१ वर्णाश्रमेभ्रंसकार्यकारिणःमलिः
नागकाः ललिताशक्तिसेन्यानिभूयोभूयोवमर्दयन्
अथश्रीललितावामहस्तापद्मससमुद्भवः कनिष्ठिका
नखोद्भवःकल्किनामजनार्दनः ४२ अश्वारूढःमहीमश्री
रहस्तेसेवकारस्तनेसैवधनिनामर्वैवत्रानिषाथवंपुना ४४

किरातामूर्छितानेभुः शक्रयस्त्रापिहर्षिताः दशावता
रनाथास्तेहृन्नवैकमेडुक्करे ४५ ललितेवोनमस्तुभ्यंव
ह्मोज्ज्वलिश्रुटास्थिताः प्रतिकल्पेयमेरन्तोकर्तेमन्स्मादि
जन्मभिः ललितेवानिष्ठमास्तेवैकुंठायप्रतिस्थिरे
इत्येसमस्तेषसेभवाशिनेभुडराशयः ४७ महामोहा
समस्तजन्तुक्रयस्तेनमूर्छिताः योभवासेविस्तस्त्रा
वामहामोहासमनिर्णान् ४८ अहश्चनस्तवयाताभिरि
मेज्ञानेमहाहवे अस्तशैलेगमस्तेयोगेनमारभमारु
णः ४९ अथनारायणासेणसादेवीललितेविकास
वीअस्तोहिणीस्तस्यमस्तसादकरोहणे ५० अथपाञ्च
यनासेणादीमकालानललिषा चत्वारिंशाचमूनाथात्म
हाराशीव्यमर्दयत् ५१ अथैकषोषिनेडहनिहन्ताशेष
वोयवे क्रोयेनजज्वलेनेवजगद्विस्तवकारिणे ५२ महा
सुरेमहासनेमेडेवेडपराक्रमे महाकामेश्वरासेणसहसा
दित्यवर्त्तसा ५३ गतासमकोन्मानाललितापरमेश्वरी
नदसयोल्लनज्वालैः सूर्यकेनस्यपट्टणे ५४ सहीकेवा
सवालेचसगोष्ठयनयान्यके निर्दग्धमासीन्सहस्राक्ष
लमात्रमशिष्यत ५५ सूर्यकेतस्त्वरेनामसूर्यमासीच
ध्याथिनः मेडस्यमेत्नयेणासीच्चेलोकोहर्षनिर्भिने ५६
इत्यवियायमरकार्यमनिमशीलाश्रीचक्रराजरथमेड

ब्र॰
उ॰
८३

83

लमेउनश्री कामेश्वरी त्रिजगतो जननीव मासे विष्णोन
मावविभवाविजयश्रियाप्या सैन्ये समस्तमपि संगरक
र्मणिवित्रे मेअस्त्रवमवलवाणक्ष्माननमे स्वसेगनेस
विनरिश्यथिनप्रभावाश्रीदेवताशिविरमान्मनशानिता
य ५८ योमेउदानववधेललितावियेसंहकान्तेमकन्ट
तिनस्मनयोयनेद्दः नाशंश्रयोतिकदनातिघ्रनाहसि
हेर्भुक्तिस्वमुक्तिरपि वनेनएवहस्ते ५९ इमयविवेल
लितापराक्रमे समस्तपापश्मशोधसिद्धिदं पठतिश्रुणुय
श्रुदिनेश्रुयेनराः भजेतिनेभाग्यसमृद्धिमन्नमो ६० ॥
इतिश्रीब्रह्मांडेउत्तरपुराणेहयग्रीवागस्त्यसंवादेललि
ताख्यानेभंडासुरवधोनामपंचविंशोध्यायः समाप्तः
समस्तपूर्वदिवसप्रवृत्तः समाप्तोयंपूर्वखंडः ॥ अगस्त्यउ
वाच अश्वाननमहाप्राज्ञस्कन्नमाख्यानमुत्तमं विक्रमो
ललितादेव्याविशिष्टावर्णितस्त्वया वणिनेरनवेदे
व्याः सेयंतोसिहयानन स्कन्नासामहनीयशक्तिर्स
त्रिणीदंडनाथयोः १ यस्माकिमकरोत्तत्रश्रुणनेव
रमेविका चतुर्थ्यदिनपर्वर्योर्विमानायोहयानन २
हयग्रीवउवाच श्रुणुकुंभभववशंतयत्नयाजगदंवया
मंत्रिणीदंडिनीकर्मनिरतेनेमंडतानेव यशक्तीनामाः
रिवलेसैन्येदमपृष्ठशनार्दितम प्रकुरास्ताः दयामास॰

संतोषवैरस्तन्नामनुतैः ५ ललितापरमेशान्याः कदा
नाम्नस्तथा वयं जगद्भद्रपरिभ्राजिताकृतयः श्रीमान
सः ६ अस्मिन्नवसरे देवा भेरुमर्दननोदिताः सर्वेऽपि
सेवितुं शामाब्रह्मविष्णुपुरोगमाः ७ ब्रह्मविष्णुमहे
न्द्रास्त्राणकोटिकास्तथैव च आदित्या वसवो रुद्रा मरु
तस्साध्यदेवताः ८ सिद्धाः किंपुरुषा यक्षा निर्जरा या
तुषणावराः महादाया महादेव्याः सर्वेऽप्येते निवासिनः
आगत्य तुष्टुवुः श्रीमत्सिंहासनमहेश्वरी ब्रह्माद्याऊं
नयो नमस्ते जगदेकनाथे नमो नमः श्रीत्रिपुराभिधाने
नमो नमो भेरुमहासनस्थे नमोस्तु कामेश्वरवामकेलि
विनामशेषवितिमहानन्दस्वविश्वविद्याकारतरंगमाले
नमो नमः ११ श्रीत्रिजगत्सुनैवविचारयानिमेषपदेनम
स्ते मोक्षप्रदे मुग्धपराशेकाद्रुङेमुग्धपरेमि नेमोऽस्तु विमेद
दस्ते मुद्रेश्वरीचर्चितराज्यतंत्रे मुद्राप्रिये देवि नमो नम
स्ते क्रूरान्तकध्वंसिनि कोमलांगि कोपेषु कालीन तमार
याने कोटाननतायालितमैन्यचक्रे कोऽकीक्रन्नाषेषद
येनमस्ते षडंगदेवीपरिवारकमे षडंगयुक्तश्रुतिवा
क्यमृग्ये १४ षट्चक्रसंस्थे च षडूर्मिदैत्ये षड्भागवर्ग्यैल
तिते नमस्ते कामेश्वरीमर्त्यावलम्बमानित्याकोनासनो
नैकमलायतनाति १५ कामप्रदे कामिनिनामशेऽमोः का

बं॰
पु॰
८४

मेकलानामधेयेन नमस्ते दिव्यौघसिद्धौघनरौघरू
पे दिव्ये दिनाथीशसहस्रकोने १६ देदीप्यमानेदय
मासनाथे देवाधिदेवप्रमदे नमस्ते सदाणिमाद्यष्ट
कसेवनीये सदाशिवासोज्ज्वलमंचवासे १७ समेस
देकालयया दहज्ये सर्वत्रिलोकस्थनमो नमस्ते ब्राह्मी
मुखैर्मातृगणैर्निषेव्ये वल्लप्रिये ब्राह्मगणैर्वयहैर्ति
वल्लामनस्वानसिराज्ञहैमि ब्रह्मलस्थरि श्रीललिते न
मस्ते संक्षोभिणीमुख्यसमस्तमुद्रासंसेविते सेणार
णेप्रहृंत्रि १९ संसारलीलाकरिसारसाक्तिसदानम
मेललिते धिनाथे नित्याकलाषोडशकेन कामाथि
णपथीणीप्रथमेन सेव्ये २० नित्ये निरानेकदयाप्रपंचेनी
लालकश्रेणिनमेनमस्ते श्रनेगगुप्यादिभिह्न्मदा
भिरनेगदेवीभिरजसमेव्ये २१ श्रहव्यहंत्यन्तरराशि
त्रैपहनारिवर्गललिते नमस्ते संक्षोभिणीमुख्यचत्र
देशार्थिमालाहनोदारमहाप्रदीपे २२ आत्मानमावि
ष्टनिविश्रमाथेस्त्रुभ्राणायेत्तुगुयदे नमस्ते समस्तं सिध्या
दिकशास्त्रिहृदे सर्वज्ञविज्ञानपदारविंदे २३ सर्वाधिकेस
वेगनेसमस्तसिद्धिप्रदे श्रीललिते नमस्ते सर्वज्ञयानस्थ
माभिरन्यादेवीभिरध्यासितनवक्रभूमे २४ सर्वामराकांक्षित
प्रपित्रिसर्वस्यलोकस्यसमृद्धिदायिनि वेदेवशिष्यादिकवाग्भू
निवेदितस्वचकडुनिवाहवाह २५ ॥

वलाहककपामककेवबोधेवरप्रदेसुंदरीपाद्दिविसं वा
णाद्विकैराभ्रयसार्वभौमेमेभांजसुरानीकवनांतदावैः
प्रसप्तग्रनेजोज्वलितेंावराशेः प्रसेव्यमानेपरितोनमस्ते
कामेश्विवज्रेश्विभगेश्विरूपेकलेकलेकालविलोपद
ने २७ यथावशाषीकृतदेवसैन्येकामेशकोनेकमले
नमस्ते विडुस्थितेविडुकलेकरूपेहिंव्रसात्मिकेहृदि
नचिन्त्यकारो २८ हृतन्तुचाभोगविलोलहारेहरस्य
भावेतलिनेनमस्ते कामेश्वरोत्संगसदानिवासेकालान
त्मिकेकेंदलिनानुकंपे २९ कस्तावसानेस्थितकालरू
पेकामप्रदेकल्पलतेनमस्ते सर्वाकृणेसांद्रसुधाम्बुधी
नेसारंगणावाल्लिमराजवक्रे ३० सारस्यसारस्यदेकभू
मेसमस्तविद्येश्वरिसन्नतिस्ते नवप्रभावेनविदग्धजा
या श्रीशोभुनाथप्रकटीकृतायाः ३१ मेंडासुराद्याः स
त्सेरप्रवेजाहतात्जगत्कंटकतोप्रयातः नत्वानिसर्वाणि
वशेषिदेविनत्वोद्रकारुणपसुधासवार्त्तः ३२ त्वयाप्रम
त्तेभुवनेसहर्षेसजीविनेस्वंदरिसन्मलभ्ये श्रीशोभुना
थस्यमहाशयस्यहितीयनेजः प्रपरात्मकोयः स्यात्सास्त्र
मेकमन यानिविरक्तः सतोवियोगेनविरक्तभोगः ने
नाद्विवंशोद्भूतजन्मलाभांकस्यामुमांशोजपितेप्रहृष्टाः ३४
वयंस्मरंशेरितवंनरावनसंप्रतिकेवोरतपः स्थितस्य तेना

२९

ब्रं॰
पु॰
८५

85

ध्यैवैरागणनयो विध्यानक्रोधेन ललाटहृक्कृशानुदग्धः भस्मा
वशेषोमदनस्ततोभून्ननोहिमे उग्रस्मरगाघजातः ततोव
यस्त्रसदृशाणाय्यसक्रतोभवत्पारणाडुमेदस्स ३६ ग्रयास्त
दर्पोद्धतनव्यसजसेकामसस्तेजीवनमाशुजर्षीन् इयेव
निर्भर्त्स्यवियोगगिरिज्ञावैष यममसेनमभवमाया ३७ पुन
स्तदुत्पादितकाममसंगाङ्गविध्यति श्रीललितेसनाथ्यान
याघ्रस्तेनमनोभवेनसेमोहितः एवंवदिंदमौलिः ३८
विरहकृतोऽत्यन्तमहासमर्याणतापार्वतीनीद्राकैरणोस्तनी
याः तपोऽस्मेगाङ्गविनाकुमारः समस्तगीर्वाणवस्र
विनेता ३९ तेनैववीरेणरणेनिरस्तः सतारकोनामसुरा
धिराजः योमंडदैत्यस्तुराशयसमितः सलोकत्रयमश्नमके
नुः ४० श्रीकंवपुत्रेणोरणाहतमेव तस्माच्छनितिष्ठेवदाभवत्तं
तस्मात्तमेवत्रिपुरेजनानामानंदकेमन्मथवीरवर्य्यं ४१
उत्पादयत्त्वाविधवत्तदङ्गः स्वमयाकुरुव्याकुलेकेतलापाः
पयाल्वनाथ्यामवतीप्रसन्नामत्तैः मरणानकर्णायषाहैः ४२
नमस्कृतोतित्रिपुराभियानेनदस्तकारुण्पकरोनिधेसिह
यग्रावडवाव इतिस्तनामहेद्याणीयस्तावाविष्णुयोगमाः
४३ नोरतिदर्शयामासमीलिनाशोककर्षिता सापर्य
क्षमस्वाकीर्णेकेतलाम्मलिषमरा ४५ ननाम
जगदंबायैवैयत्याम्भकभूषणा ॥ ॥

अथ तद्दर्शनोत्सुक्का करुणापरमेश्वरी ४५ कोपक
यत्नयामास कामेश्वरमनीश्वरी ततः कटाक्षाद्रुत्सम
स्मयमानमुखाम्बुजः ४६ सर्वदेहाधिकरुचिर्मन्म
थो मे दमेदुरः द्विभुजः सर्वभूषाढ्यः पुष्पेषुः पुण्ड्र
कार्मुकः ४७ आनन्दयन्कटाक्षेण सर्वं जन्मप्रियो रतिं
अथ सो रतिदेवी च महत्यानेद सागरे ४८ मग्नेनीति
जृम्भतेरमवलोक्य सदेगना आनन्दितान्तरात्मानो भ
क्तिनिर्भरमानसो ज्ञात्वाथ तो महाराज्ञी मेद स्मितपु
खाम्बुजा श्रीअनङ्गरतिं प्रेक्ष्य पुण्यामलामिदमब्रवीत्
पापामले स्नापयित्वेनां वस्त्रकाव्यादिभूषणैः अलङ्कृ
त्य पुष्पाद्यैर्वै पीठं मानीयतामिह ५१ तदा ता शिरसा
धृत्वा पापामासर्वं तथाकरोत् अग्निर्षिभिर्वसिष्ठाद्यैर्वै
वाहिकविधानतः ५२ कारयामास दंपत्योः पाणिग्र
हणमंगले अप्सरोभिश्च सर्वाभिर्न्नृत्यगीतादिसंयुतो
गानहृष्टा महेन्द्राद्याः सर्वप्रसन्नयोपायनाः साधुसाधि
ति शेसेन स्त्रपुष्पुलेलिनोविको ५४ पुष्पवृष्टिं विमं
चेनुः सर्वे संतुष्टमानसाः बभूवुःसोमहासमस्तापरम
मपरमेश्वरी ५५ तस्यान्तैस समागत्य बद्धाञ्जलिपुटो स्थि
तौ ततः केदर्पवीरो पि तमस्त्रक्स्यमहेश्वरी ५६ अजित्रि
पदेवा केमक्तिनिर्भरमानसः महत्यमीशानेत्रेणव

५०

५३

ग्रं॰
पु॰
८९

मैललितांविके ५७ नमदीयकटाक्षप्रसादात्स्वन
रागतेनवपुत्रोस्मिदासोस्मिकोपिकस्यचित्तत्वमे ५८
रसुताप्यपरमेश्वानीनमोहमकरध्वजे देव्यावाच वत्स
गच्छमनोजन्मनमयेनवविद्यते ५९ मत्प्रसादाज्जगत्स
र्वैमोहयाव्याहतायुगः ब्रह्मायनोनाज्ञानयैर्येविल
वईश्वरः ६० पर्वतस्वसनोगौरीपरिणेष्यतिसम्बरे
ऽस्मेख्यातात्र्यंकेदर्पोमत्प्रसादात्वडङ्कवाः सर्वेषांदेह
माविष्णुदासेतिरतिमत्प्रमे मत्प्रसादेनवैराग्यान्त्र
कुठोपिमईश्वरः ६२ देहदाहेविधात्तेनेममर्थोनभवि
ष्यति प्रसूतात्मैकानरान्मात्वहाणहतमानसः ६३ स
मायांविरहाणोकीदेहस्याईश्वराप्रसाति अत्यप्रमृतिके
दर्पमत्प्रसादान्महीयसः ६४ अहंसर्वमूर्तिःसर्वेषांप्राणि
नोभवमोहनः नचिन्हेयकस्मिंश्चित्तदपिवाविमुख्याय
याः ६५ अत्र्वर्णेण्कोवनेवस्यानेषांजन्मानिजन्मानि ये
पापिष्ठावरात्मानोमदुक्तकोहिनप्रत्यये ६६ नानगम्या
स्त्रनारीषुपानपित्वाविनाशाय येषांमदीयहज्ञास्त्रमत्र
केषांरत्नेमनः तेषांकाममहारवेसर्वसंपादयतमोमिते र
तिश्रीललितादेव्याहकनाज्ञावचनस्मरः तथेतिशिरसाविष्ठदे
नलिङ्गियैयोतनः नमानेगमनसेवेभ्योरोमकुपेभ्यउस्थिताः
वरूथपेभ्मनाकारामदनाविश्वमोहनाः तेःशिमासमस्तं
वजगवकंमनोभवः ७० पुनःस्थागत्वाश्रमेश्यायवेदमेतत्त्रिंगी

षया वसंतेनेनच मित्रेणमेनान्याशीनरोविषा ११ रागे
णपीठमर्देनमेदानिलरथेनच पुंस्कोकिलगलस्वा
नकाहलीभिस्समेयुतः १२ शृंगारवीर्यसंपन्नोरम्या
लिंगितविग्रहः जैत्रेणशरासनेपुष्पचापवीराणगुरो
गमः १३ मदनारेरभिमुखंप्राप्यनिर्भयमास्थितः
नयोनिहंवेडमौलिनाडयामासमायकैः १४ अथकं
दर्पवाणेनेचैस्मादितस्मिंडशेखरः हरीचवैराग्येनप
लायाजडफकरे १५ निषमानखिलांस्यकामकधैर्यः
शिवःकृतः नामेवपार्वतीप्यान्गाभूयोभूयोस्मरात
रः १६ निःश्वासमावहन्मार्वः पांडुरंगेगंडमंडले वाष्पा
यमाणेणविरहीसंतमोयेयंविस्मवान् १७ भूयोयोगि
रिमनोसर्वेहेमामतस्मरन् अनंगवाणदहनेस्मप
मानस्मस्खलितः १८ नवंदरेषानोगंगादेस्नायच्छिदे
भेवन् नेदिभृंगिमहाकालप्रमुखैर्यणमंडले १९ श्रा
न्हेनेयुध्यशयनेविलुलोटमहुर्मुहुः नेदिनोहस्तमा
लेव्यपुष्पतल्पानरागुतः २० पुष्पतल्पानरंगनाव्यवे
शनसमुर्जेदिः सयुष्पशयनेनेंडखंडनिर्गलिनासते
सिच्यमानेपिपयसिवानिर्हेतनलाढपुर्जरः सतनोरन
तज्वालाश्वासयिष्यमुहुर्मुहुः शिलीमृनान्हिमपयः
महानव्यवमच्छिवः भूयःशैलसुतानाद्रूपेविज्ञयदेन

२२

ब्रं:
पु:
८३

87

खैर्लिखत् ८३ नदालोकनमोहूरमनेगानिमवर्द्दयत्
तामालिख्यक्रियानमामीलमाणाकटाक्षतः ८४ नखि
तुपदंसंगेपुरोमहर्षिशुचात्तिपत् चिन्तासंगेनमहताम
हमारतिसंपदा ८५ भूयसास्मरतापेनविवाधेविषमे
तणः तामेवसर्वतःपश्यन्सस्मामेवमनोदृशत् न
येवसंलयन्ताईमुन्मादेतोपपन्नवा तन्मात्रभूनहृद
यस्तचितस्तन्मरायणः ८६ तत्कथासुपयानीतःस्म
रजनीदिनः तच्छीनवर्षणेनव्यग्रस्तद्रूपालोकनो
न्मुकः तद्वाकभोगसंकल्पमालाकरणमालिकः न
न्मयत्वमवधानस्तनापानितरोपिवः उमोमनोभव
रुजामविकिन्सामघ्रजोटिः शवलोकविवादायमभूषा
मुग्धमवानमून् ८७ इत्थंविमोहनेदेवकंदर्पोत्कलिता
षया श्रयनोपर्वतन्मनामाशुमैरमानाउयत् ८८ प्र
भूनविरहज्वालभृशोपोद्धकपोलभूः नाहारेवानय
यनस्वापधृतिमिच्छति सर्वीमहस्वरविनेर्विमशीतोप
चारकैः पुनःपुनस्तप्यमानोपुनरेववविकलाः ८९ न
जगामरुजाशांतिमलथ्याग्रेमहीधमः ननिद्राप्यार्वेभी
भेजेविरहेणापनापिता ९० स्वनतोमावनावेनामोपिनः
खेदमनईयत् अप्रतीकारपुरुषेविरहेडहिनशिव श्रवलोक
मधोनेद्रोमहर्षवमवामवान् भेदेनतनपसादेवेनोपपितामहेश्वरं

भर्तारं त्वं समस्वेति पित्रा संप्रेरिता यया हिमवच्छैलशि
खरे गौरी शिखरे रणमगिन् ९७ वकारपतिलाभाय यया र्व
तीव्रं कृतं तपः शिशिरे च जलावासा ग्रीष्मे दहनमध्य
गा ९८ अर्के निविष्टदृष्टिश्च घोरेण पञ्चाग्निस्थिता वैवे
वनप्रसादतः साक्षिये दत्तवान् शिवः ९९ श्रेगीवकार
तो भार्या वैवाहिकविधानतः अथ शालेय शैलेन्द्रो द-
त्वा तेन त्रिनेत्रेण समहादरनः सर्वं शार्थिने स्नेहदा
त्विनः तथा वरममाणो सौवरु काले महेश्वरः श्रीप
यिम स्वनगरे सस्तुरस्य गृहे वसन् पुनः कैलासमाय
यसमस्तैः प्रमथैः सह १ पार्वतीमातिनापादियाय
सप्रियमावहन् रममाणस्तया सार्द्धं कैलासमन्दरे तथा
विंध्याद्रौ हेमशैले च मलये पारियात्रके नामाविधे ऽपा
नेऽपुरतिं प्राप महेश्वरः अथ तस्यां समजो ग्रेवीर्य सासो
ढुमशक्ता भुव्यत्यजत्सापि वह्नौ हुतिका स च सोऽत्विप
न् तास्त्र गंगाजले मुच स्वरैकाननने तेत्रोङ्गतोम-
हावीरो महासेनः षडाननः ९ गंगयावोतिके नीतो भू
जैर्टहैहिमागमन् सवर्द्धमानो दिवसैस्तिथविक्रमः शि
क्षितो निजतातेन सर्वा विद्या अवाप्तवान् अथ तातेन कृ
तानुज्ञः सुरसैन्यपतिर्भवन् तारकं मारयामास सम
स्तैः सह दानवैः ततस्तारकैः स्ये द्रवयसेनाधशालिना

२

४

शक्रेणाद्य नो मम गृहो देवसेनाधृपेपिवान् सापाकूतनयादे
वसेनामयपापसिनी १ आसाद्य रमणे सेन्द्रमानेदं मृशमा
द्यौ उत्थसेमोहितनापोषविसेवक्रुमनोभवः देवकार्य
सेमेपाद्य जेगामम श्रीपुरे पुनः यत्र श्रीवगरे पुण्ये ललिताप
रमेश्वरी वनेनेजगतोऽश्यैनत्र नोसेवितेयपी ११ इतिब्र
ह्माण्डपुराणे हयग्रीवसं० ल० ख्याने मदनेधुनद्रूपनि
नामषष्ठितमोध्यायः २९ अगस्त्य उवाच किमिदं श्रीपु
रे नाम केन ह्रूपेण वर्तते केन वा निर्मितं पूर्वं तन्सर्वं मे नि
वेदय १ किं प्रमाणं किं वर्णं कथय सर्वमशेषतो नमेव
सर्वमसेदेहयेक पोषणमास्करः २ हयग्रीव उ० यदा चक्र
येप्राप्य देवी किलेन्तपोपुने महायागानलोमध्याल्लि
तापरमेश्वरी ३ कृत्वा वैवाहिकीं लीलां ब्रह्माद्यैः प्रार्थि
तासति व्यजे ह्मभंउन्नामानमसरंलोककंटकं ४ तदा
देवा महेन्द्राद्याः सेनाषेवऊभेजिरे अथ कामेश्वरस्त्रा
पिललितायाश्च शोभने ५ नित्याय भोग मेवार्थमंदिर
कर्तुमुत्सुकाः कुमारा ललितादेव्या ब्रह्मविष्णुमहेश्व
राः ६ वाई किं विश्वकर्माणं मयासुरं शिल्पकोविदं अष्ट
राणि शिल्पिनेच मयमायाविचक्षणे ७ आहूय कृतसत्का
रा विरेललिता तया भोविश्वकर्मशिल्पज्ञ भो भो मयमहा
द्य ८ भवंतौ शिल्पशास्त्रेतोच वदनामाग्रको विदे ।।

संकल्पमात्रेण महाशिल्पकल्पविशारदौ ९ भुवाम्भो
ललितादेव्या नित्यज्ञानमहोदये: षोडशान्तेत्रमध्येषु
नवसप्तत्रसप्तयो १० कर्तव्याः श्रीनगर्यो हि नानारत्नै
रलंकृताः यत्र षोडशधाभिन्ना ललितापरमेश्वरी
विश्वत्राणपरा नित्यं निवासे रचयिष्यति अस्माकेपि
यमेवेदं मरुतामपि च प्रिये ११ सर्वलोकप्रियमिदं त
स्मान्नैव विलंघ्यते इति कारणदेवानां वचनानि नि
शम्य तौ १३ विश्वकर्ममयौ नत्वा व्याभाषेतां तथास्त्वि
ति पुनर्नत्वा हि सर्वे तौ तौ ता कारणं प्रहृषान् १४ केषु
स्थानेषु कर्तव्याः श्रीनगर्यो महोदयाः ब्रह्माद्याः परि
पृष्टास्ते प्रोचुः शिल्पिनौ पुनः १५ तेषां प्रविभागेन
कल्पयेतौ यथाविधि ते प्रथमे मेरुपृष्ठे च निषधे च म
हेश्वरे १६ हेमकूटे हिमगिरौ गन्धमादने नी
ले मेषे च शृङ्गाख्ये महेन्द्रे च महागिरौ १७ तेषां हि न
वैनगानि सौमानि विदितान्यथ योटकानि नव मैव च
योक्तान्यखिलसिन्धुषु १८ लवणाब्धीक्षुसाराब्धिः सु
राब्धिर्हेमसागराः दधिसिन्धुः क्षीरसिन्धुः स्वसमम: १९
सर्वलोकानवशोले द्वापन्यान्तमवसिंधवः आहत्य षो
डशान्ते ग्राणपवा श्रीपुरक्रमये २० एषु दिव्या निवेशना
नि ललितायाः महौजसः सृजते दिव्यवस्तुनायैकितौ

११

शिलिमैत्पुरे २१ एतत्तेषु क्रमान्नो श्रीदेवी श्रीमहा
पुरी नामानि निम्मानां स्मैव प्रथितानि न संशयः २२
साहि निम्मा स्वरूपेण कालव्याप्तिकरी परा सर्वकल्प
नेदेवी कलयाना कलयाजगत् २३ निम्मानो च महाप
मीति निम्मायाश्च ननद्धिदा अनस्तदीयनाम्नास्तु सनात्र
प्रथमे पुरे २४ कामेश्वरी पुरी चैव भगमाला पुरी तथा
नित्यक्लिन्ना पुरीत्यादि नामानि प्रथितानामले २५ अतो
नामादि वर्णरूपेण पुरसंपन्न भेदिने महाशिवस्य का
रेण पुरी रचयते शुभा २६ इति कारणकर्मेद्वस्तवि
स्तमहेश्वरैः सोमेशो नौ श्रीपुरी स्रष्टुं नेतुं तेषु चक्रतः
२७ अथ श्रीपुरविस्तारे पुराधिष्ठानदेवताः कथया
म्यवधायैव लोपामुद्रापते शृणु यो मेरुरपि लायाः
ल्लेगत्वा ने तयोजनः व सदेशा जगच्च क्रमश्रोतनिज
विग्रहः २८ नस्त्रं शृंगाणि चत्वारि षट्कोणे नवायुपु
मृध्यस्य ले च जानानि पौष्टापनेभ्य कथ्यते ३० सर्वा
शृंगाणि तिनयेषां नवोजननमत्रने यानयोजनविस्तारे नेपु
लोकास्तथोपमताः ३१ ब्रह्मलोको विष्णुलोकः शिवलो
कस्तथैव च एतेषां गृहविन्यासमात्रस्यास्य समरोनरे ३२
मध्यस्थितस्य शृंगस्य विस्तारे योजक्षयेशृणु वचः शानि
योजनानामुक्तिने विस्तरेण तथा ३३ तत्रैव शृंगे महति श्री

ल्मिन्प्राग्गोपुरस्योच्छ्रयस्तु: शतयोजनानां विस्तरेणोक्ते
भवेद्भव ३४ तत्रायं प्रविभागस्ते प्रविविच्य प्रदर्श्यते
प्राकार: प्रथम: प्रोक्त: कालायसविनिर्मित: ३५ व
हन्नाधिकसाहस्रयोजनायतवेष्टन: चतुर्दिक्षु द्वार
युत: चतुर्योजनमुच्छ्रित: ३६ सालमूलपरीणाहो यो
जनायतमधिष्ठ सालाग्रस्य तु गव्यूतेरर्द्धं वा नाधिका
यत ३७ सालद्वारस्यैवोच्च्यमेकयोजनमात्रिते द्वारे
द्वारे कवाटे द्वे गव्यूत्यर्द्धप्रविस्तरे ३८ एकयोजनमुच्च
स्ते कालायसविनिर्मिते उभयोरर्गलादिनमर्द्धकोश
समायते ३९ एवं चतुर्षु द्वारेषु सहस्रोपरिकीर्तिते गो
पुरस्य तु संस्थाने कथ्यते तु भवेद्भव ४० पूर्वोक्तस्य तु सा
लस्य मूले योजनसंमिते पार्श्वद्वये योजने द्वे भवेद्भव पू
र्वोक्तस्य तु सालस्य मूले योजनसंमिते पार्श्वद्वये योजने
द्वे द्वे समादाय निर्मिते ४१ विस्तारमपि तावत्त्वेन से पाशमद्धा
रगर्भिते पार्श्वद्वये द्वियोजित्वा मध्ये सालस्य योजने
मेलयित्वा पञ्चसंख्या योजना विस्तरे मते द्वारपार्श्व
योरेवं कोणार्द्धै: कोणयुग्मत: ४२ मेलयित्वा पञ्चसंख्या
योजनानि समायते एवं प्रकारतस्तत्र गोपुरे रचिते मुने
तस्माद्गोपुरमूलस्य वेष्टो विंशतियोजन: उपर्युपरिवेष्ट
स्तद्वाभ्यामेव प्रकीर्तिते ४५ गोपुरस्योन्नति: प्रोक्ता पञ्च

सं० पु० ५०

विंशतियोजना योजनेयोजनेद्वारं सकवाटमनोहरं
भूमिकास्थापितावेतोयथोर्ध्वक्रमसंयुताः गोपुराग्र-
स्यविस्तारोयोजनमात्रकल्पिते ४७ आयामोपि च तावा
वैनत्रविमकुटंस्मृते मकुटस्य च विस्तारः कोशमात्रो
वदोभ्दव ४८ कोशद्वयसमुन्नस्ये क्रमेगोपुरवन्मने
मकुटस्योन्नरेत्तोरणीकोणार्द्धेनवसेमिना ४९ मकुटाः
पश्चिमयाम्याद्दक्षिणद्वारगोपुरे दक्षोत्तरास्तुमकुटाः
पश्चिमद्वारगोपुरे ५० दक्षिणद्वारवत्प्रोक्ताः उत्तरद्वाः
किरीटिकाः पश्चिमद्वारवत्सर्वद्वारेमुकुटकल्पना ५१
कालायसाख्यसालस्योन्नरेमाकृतयोजने श्रेनरेकोशप
सालस्यात्सर्ववद्गोपुरान्वितः ५२ सालमूलप्रमाणेवस्
वेवत्परिकीर्तिते कोशपसालोपिसर्वोदिक्षुचतुरसमन्वि
नः ५३ द्वारेद्वारेगोपुराणिपूर्ववल्लक्षणभांजिच काला
यसस्यकोशस्यायोन्तर्देशाःसमेन्ततः ५४ नानावृक्षमहो
द्यानेनत्सोलेकेकभसंभव उक्षिजालेयावदक्षिणनत्सर्व
न्नवर्तते ५५ यरःसहस्रासवः सदापुष्पाःसदाफला
सदापल्लवशोभाढ्याःसदासौभसंकुलाः ५६ चूताःकंके
लयोलोद्धाःवकुलाःकर्णिकारकाः शिंशिपाश्चशिरीषाश्च
देवदारुणमेरवः पुंनागाभद्रनागाश्चमुचुकुंदाश्चकहूलाः
पलालवेकामलकोलाम्नयाकदैरणापिनः ५८ पिलवः
काकन्तश्चसालकाश्चासनास्तथा ॥

कोविदाराश्च लिकुचाः पनसा हिंतालास्तथा ८९ पाटला
श्च फलिन्यश्च जटिलो जघनेफलाः गणिकाश्च कुरेअ
श्च वेणुजीवाश्च दाडिमाः ९० अश्वकर्णा हस्तिकर्णा वोपे
याः कनकद्रुमाः ग्रन्थिकास्तालपर्णाश्च लांगलश्च
महाफलाः ९१ नालास्तमाला हिंतालाः खर्जूराः शारदु
दुराः इनवः क्षीरिणश्चैव श्लेष्मातकविभीतकाः ह
रीतकास्तथा चक्षुष्या चोरणाल्याः सर्णाउथिकाः भल्ला
तकाश्च खदिराः शाकोटाश्चन्दनद्रुमाः कालागरुद्रु
माः कालस्कन्धा विंचाववटास्तथा उडुंबरार्जुनाश्चन्या
धाः शमीवृक्षाश्च वाद्रुमाः ९४ कुटजाः कुटजाः सप्तपर्णा
श्च कनमालकाः कपित्थास्तिन्त्रिणीचैवत्वेवमाद्याः
सहस्रशः ९५ नानाकुन्तसमाविष्टा देव्याः शृंगारहेत
वः नानावृक्षसमोद्याने वर्तेनेरवशाखिनः कोणप
सालस्थानेवालेसमयोजनवृत्तः ९६ वत्तरश्चस्तोत्र
सालः सिंधुयोजनमुन्नतः अनयोरंतरेनारणीशोका
कल्पकवाटिका ९७ कर्पूरमन्नभिमुश्चाकुरत्नबीजसम
न्विनैः कोचनवक्त्ररूः स्थिरफलेस्तैः फलिनोद्रुमाः
वीनोवराणि दिव्यानि प्रवालान्येव शाखिषु भ्रमरेस्सा
न्मधुरसः पुष्पाणि च विभूषणं ईदृशाबहुवस्तत्र
कल्पवृक्षाः प्रकीर्तिताः पद्माकरा द्वितीयास्याकल्प

वाटीति नामतः १० ताम्रसालस्योन्तराले सीससालः प्र-
कीर्तितः अनयोरुभयोस्तिर्यग्देशस्यान्तसप्तयोजनः ११
नवसेनानवाटीस्यात्कल्पवाटीसमाकृतिः सीससालस्या
न्तराले सप्तयोजनहृत्तनः आरकूटमयः सालः सर्वसालस
माकृतिः तयोर्मध्यमहीप्रोक्ता हरिचंदनवाटिका १३
कल्पवाटीसमाकारा फलपुष्पसमाकुला पञ्चसर्वेषु सा
लेषु सर्वद्वारेषु कल्पने १४ सर्ववज्रो पुराणां च समकूटानो
च कल्पने गोपुरद्वारवृक्षभित्तिद्वारेषु वा च समभितः १५
आरकूटस्योन्तराले सप्तयोजनहृत्तनः पंचलोहमयः सालः
सर्वसालसमाकृतिः १६ तयोर्मध्यमहीप्रोक्ता मंदारकुसु-
मवाटिका पंचलोहस्योन्तराले सप्तयोजनहृत्तनः १७ रू-
प्यसालस्तु संप्रोक्तः सर्वैर्मैलक्षणैर्युतः तयोर्मध्यमही
प्रोक्ता पारिजातकवाटिका १८ दिव्यामोदसमेस्वर्णफल
पुष्पभरोज्ज्वला रूप्यसालस्योन्तराले सप्तयोजनविस्तरः
हेमसालः प्रकथितः सर्वद्वारशोभितः तयोर्मध्यम
हीप्रोक्ता कदंबवनवाटिका २० तत्र दिव्यानीपवृक्षायोज
नद्वयसमुन्नताः सदैवमदिरास्यन्दिमेदुरप्रसवोज्ज्वला २१
तेभ्यः कादंबरीनामयोगिनीभोगदायिनी विनिःसृतासम
दिरोन्मत्ता मदिरं समनोहरं २२ कदंबवनवाट्यास्तु वि
दितज्वलनादिनः वनाग्निमंडिताग्रेस्तैः कलिनाम्नादिशीलि

एकैकस्यत्वगेहस्यविस्तारःपंचयोजनः पंचयोजनमा
यामस्समावरणेनास्थिताः ८४ एवमन्यद्विदिक्षुसा
सर्वत्रप्रियकद्रुमाः निवासनगरीसेयंयस्यामायाः
परिकीर्त्तिता ८५ सेवार्थंनगरीतन्यामहापद्माटवी-
स्थले यथैवगृहंतस्यावरुयोजनदूरतः ८६ श्रीदे
व्यानित्यसेवार्थमैत्रिण्यानयचरिष्यते अनङ्गिनामणि
गृहेयोनेपिभवनेकृते ८७ तस्याःश्रीमैत्रिनाथाया
पुरःस्मरतनूग्रामयेनच श्रीपुरेमैत्रिणीदेव्यामेदिरस
गुणान्वहन् ८८ वर्णयिष्यतिकोनामयदिजिह्वास
हस्रवान् कादंबरीमदाताम्रनयनाःकलवीणया ८९
गायंत्यस्तत्रखेलंतिमात्यामातंगकन्यकाः अगस्त्यउ-
मातंगोनामकःश्रीमत्तस्यकन्याःकथेचनाः ९० से
वंतेमंत्रिणीनाथांसदामममधुमदालसाः हयग्रीवउ-
मातंगीनामनयसामेकराशिस्तपोधनः ९१ महाप्र
भावसंपन्नोजगत्सर्जनलंपटः तपःप्रभावानीत्रयाव
सर्वज्ञास्त्राप्रवर्तकः ९२ तस्यपुत्रस्तुमातंगोमुद्रिणीमं
त्रिणापिको वीरैस्तपोभिरभ्यर्थ्यहृजयामासधीरधीः
मनेममुनिपुत्रेणासमचिरेसमुपासिता मंत्रिणीकृत
सान्निध्याहरणीब्रवरमिमसणान् सोपिसर्वमुनिश्रेष्ठो
मातंगस्तपसांनिधिः उवाचनोपरोदृष्टसान्निध्योभ्रण

९२

ब्रं°
पु°
९२

मलोभिकौ ९८ देवि त्वत्स्मृतिमात्रेण मम सर्वोस्य सिद्ध-
यः ज्ञानाप्त्वाणिमाद्यास्ताः सर्वोश्च न्या विभूतयः ९९
प्रार्थनीयं न मे किंचिदस्त्येव भुवनत्रये सर्वतः पूर्णकाम
स्य भवत्या स्मरणस्मृतेः ९७ तथापि तव सान्निध्यमिच्छतो
निष्फलं भवेत् एकवारं प्रार्थयेहं त्वं वरं दर्पणो विके ९८
एवं हि भवता सार्द्धं सोहार्दं परिहासवान् क्रीडमनन्त वं-
चाकेस्तत्र नेन भगलिने ९९ अहं गौरीगुरुरिति ख्याता-
मान्मनि नेनिवान् न ह्यागं मम नैवाभूद्यत्त्वत्तत्रापि को-
गुणः १०० उभयोर्गुणसाम्ये तु मित्रयोरधिके गुणे एक
स्य कारणं ज्ञानेन त्रयस्य स्पृहा भवेत् १ गौरीगुरुत्वं ख्या-
तार्थं प्राप्स्या भक्ता माप्यहं त्वयः कृतवान्मे त्रिणीनाथेन त्व
मनन्तया भव २ येनाम त्रामविख्याना भविष्यसि न संश-
यः उग्रं केव त्वनेष्कन्नामानेग स्य महास्मृतेः ३ तथाभि
निनिरोधन सर्वशोभा भवत्मूर्तिः मानेग सम महर्षे स्व
पत्न्या सहैम सदा भवेत् ४ नापिंडमे जरी मे को दद्दो क
णी वनेमनः न तस्य प्रस्यप्रभावेन मानेगस्य न यमि णी
नाम्नां मिहिमनीगर्भे लब्धुं पणा मामधारयत् तत एव स
मुस्त्रा मानेगीनेन कीर्तिता ६ लब्धुपणा मे निसाश्रीका पणा
माप न्नलके दम्भः पिनस्य श्रिमहा पणामा मानेगी हृदसे ग
ता ० श्रेगशाकि नमा पद्मामे येनेप्रियकाप्रिया लब्धुपणा मा
महाविद्या मम प्रीत्य कोल धोद्रव नत्रभवा लब्धुपणा मा समस्ते स्वहमा वह !

मातंगकन्यकाहत्याकोटीनामपिकोटयः ३ इतिमातंग
कन्यानामुत्पत्तिः ॐ भसंभव कश्चिन्मासमकस्माच्छ्मसा
लालोहादिनिर्मिताः ८ इतिब्रह्माण्डेनरपुराणेयह
यग्रीवागस्त्यसंवादेललितारव्यानेसमकस्यामातंग
कन्याप्रादुर्भावोनामसप्तविंशोध्यायः २७ श्रीगस्त्यउ॰
लोहादिसप्तसालानोरत्नकालावसेतिवै तन्नामकी
र्तयमाद्ययेनमेसंशयच्छिदा १ हयग्रीवउवाच नाना
हत्नमहोद्यानेवर्त्तनेॐ भसंभव महाकालःसर्वलोक
भक्तकःश्यामविग्रहः २ श्यामकंचुकधारीचमहादा
रुणविलोचनः ब्रह्माण्डवषकेसर्वाणिपिबन्निस्मरसाय
ने ३ महाकालीचनश्यामामत्तेगाङ्गामयागमन् सिंहा
सनेसमासीनः कल्याणैकलनात्मिके ४ ललितारव्या
नसंपन्नोललितामजनोत्सकः विन्नवल्ललितामके
षाषुषादीर्घदीर्घतो ५ कालमनुप्रमुषैश्चकिंकरै
रभिसेवितः महाकालीमहाकालौललितात्तापव
र्तकौ ६ विश्वेकलयतःकन्त्रंपश्यमायानवासिनो
कालचक्रेमहत्तनस्पतन्त्रेवामनन्नोगते ७ चतुरावरणो
पेतेमध्येबिंदुमनोहरे त्रिकोणःपंचकोणश्चषोडशप्र
दपंकजे ८ अष्टावपंचकजेचैवमहाकालस्यमध्यगः
त्रिकोणेतमहाकाल्यामहासंध्यामहानिशा ९ एतानि

म॰
पु॰
५५

93

सोमहादेव्योमहाकालस्यशक्तयः पंचकोणेकृताश्चेता
द्वापरःचकलिस्तथा १० मन्वन्तराचविज्ञेयामहाकाल
स्यशक्तयः तत्रैवपंचकोणाग्रेमन्वषावयित्स्वस्सः ११
षाण्मासापराह्णामध्याह्नापंचकालस्यशक्तयः अथषोड
शपक्षाङ्गस्थिताः शक्तीः ऋतवस्तथा १२ दिनानिशाभिन
स्ताचज्योत्स्नाचैवतमःपभिणी प्रदोषाचनिशीथाचप्रह
राहरणीमापिच १३ एकावानुमतिश्चैवानन्थ्यामावसी
पूनः सिनीवालीकुहूर्भद्राउपरागाचषोडशी १४ एताः
षोडशायस्यास्युःशक्तयःषोडशस्मृताः कलाकाष्ठा
निमेषाश्चक्षणाःचैवलवात्रुटिः मुहूर्ताकृतपाक्षास्तु
क्तयस्तानथैवच कल्पस्तायनाश्चैवविषुवाचत्रयोदशी
संवत्सराचपरिवत्सरेदावत्सरापिच एताःषोडशपत्राग्र
वासिन्यःशक्तयःस्मृताः ७ उद्वत्सरानन्तश्चेडवत्सरा
वत्सरापिच निर्षिर्वीमाराचनक्षत्रायोगाचकरणापिच
एताश्शक्तयोनागपत्रोभोरुहसंस्थिताः कलिःक
ल्याचकलनाकालीचैनिवन्नहस्ये १९ द्वारपालकतोषा
स्राकाचकस्यभासनः एतामहाकालदेव्यामदष्टहस्ति
तानताः २० मस्तिष्कसर्गाचषट्कोपिशिनेवारुणप्रभे दृष्टा
नाषणामलाकाराःसर्वाकालस्ययोषितः २१ त्वलि
ताघ्नजनध्यानजपस्तोत्रपरायणाः ॥ ॥

निषेवंते महाकाले कालचक्रासनस्थिते २२ अथ कल्प
कवाद्यास्त्वरत्तकः ॐ भमेभवः वसंतर्तुर्महातेजाः
ललिताप्रियकिंकरः २३ पुष्पसिंहासनासीनः पुष्प
मालीमदारुणः पुष्पायुधः पुष्पभूषः पुष्पछत्रेण
शोभितः २४ मधुश्रीमाधवश्रीभ्यां देव्यौ नस्य दीव्यतः
मत्तनमदिरामत्तेमत्तनपारलालसे २५ सेनानवाटि
कौचाले ग्रीष्मर्तुस्तीव्रालोचनः ललिताकिंकरोति
सेनस्याज्ञाप्रवर्तकः २६ शुक्रश्च शुचिश्रीभ्यां समा
यैउमेस्सते हरिचंदनवादीनमनेवर्षर्तुर्नाद्यिता २७
सवर्षर्तुर्महातेजा विद्युत्पिंगललोचनः वज्राट्टहास
मुखरो मत्तजीमूतवाहनः २८ जीमूतकवचच्छन्नो म
ह्णकार्मुकधारकः ललिताभजनध्यानजयस्तोत्रपरा
यणः २९ वर्तन्ते विंध्यमध्यनत्रैलोक्याह्लाददायकः
नभश्रीभ्यां नभस्यश्रीसरसामसमालिनी ३० श्रीवाड
लानिरत्नश्यामभूमेतीमेचयेतिका वर्षयंतीचतुर्गुणा
कावारिधारावर्षाकृयः ३१ वर्षर्तोर्द्वादशप्रोक्ता मदा
रुणविलोचनाः ताभिः समेतवर्षर्तुः शक्तिभिः पर
मेश्वरी ३२ सदेवभजयत्रास्ते निजोस्यैः पुष्पमंडले
ललिताभक्तदेशोस्त्वभूपयन्नसमसंपदा ३३ नतेहरीणा
नवमहाप्यामनाहप्याति पीडयन्न वर्तंते मन्तते देवीकिंक

बृ॰
भु॰
५४

९५

रोजलदागमः मंदारवाटिकापालवसदाशरदंबवसन्
नाकसेवरलतिश्रीमान्लोकविनमसादनः ३५ इत्तश्री
ग्रनयोर्जश्रीस्मस्यमेनोःआगणनायके नाम्योसद्गस्न्नः
सोयंनिजोस्यैः पुष्पमेडलेः ३६ अभ्यर्ज्ञ्यनिसप्राज्ञी
श्रीकामेश्वरयोषिते हेमेननंमहानेजाहिमवीनल
विग्रहः ३७ मदाममनवदनोललिताप्रियकिंकरः
निजोस्यैःपुष्पसंमारैरर्चयन्परमेश्वरं ३८ पारिजात
सवाटीनरत्ननीलवलमहेन सहश्रीग्रसहस्रश्रीस
सद्देयोषितोग्रमे ३९ कंदबवनवाघास्वरत्नकः
शिशिराकृतिः शिशिरन्तेमुनिस्रेहवनेनकुंभसंभ
व ४० साकस्यानेनसर्वत्र शिशिरीकृतभूतला महाशि
नीनतः ग्रामादेवनाशीनलाकृतिः ४१ नपश्रीस्रन
पसश्रीलसद्देयोषिडमने नाम्योमहार्णवसंवोल
लितोविस्मयाचनी ४२ अगस्त्यउवाच गंधर्वैवदनश्री
मत्रानाहत्नादिसमके प्रथमोयानपालसमहाका
लोमयाख्यनः ४३ चतुरावरणेचक्रेनयानस्यप्रकीर्त्ति
ने घर्माज्ञन्तृणामप्येषांकल्पकायाग्रवाटिषु ४४ पालक
नेष्कलेनचवक्रेदेव्यश्वनक्रनाः अनपववमेनादिवक्राव
रणदेवताः ४५ कमेणतूहिभगवन्सर्वज्ञोसियतोमहान्
हयग्रीवउवाच आकर्णयमुनिश्रेष्ठतत्तत्स्थत्रक्राख्यदेवता ४६

कालचक्रेस्तुगणेशं वामेनेत्रक्रमस्तथाने त्रिकोणपंचको
णैश्च नागच्छदसरोरुहे ४७ षोडशारे स्तेजे च दशार
द्विनयेषु नः चतुरस्रं च विज्ञेयं समावरणसेतुने ४८ त
न्मध्ये विंदुचक्रस्यावसेन्नत्रं महाद्युतिः तदेकदयसे
लग्ने मधुश्रीमाधवश्रियो ४९ उभाभ्यां निजहस्ताभ्यां
शुभयोस्तनमेकके निपीडयमनस्हस्तपुमलेनमसो
रमे ५० सपुष्पमदिरापूर्णैश्च चषके पिपिबन्ते वहुन् पव
मेवनसर्वन्तुर्य्यौनेविद्यतिह्नदन ५१ वषिनोस्तपुन
र्थ्यानेघाक्तिद्विनमादिमम् शंकल्पितेनविज्ञेयशाक्तं
योन्माः समीपगाः ५२ अथवामेनचक्रस्य देवीः स्तुणुव
दाम्यहं मधुशुक्लप्रथमिकामधुशुक्लद्वितीयका ५३
मधुशुक्लतृतीया च मधुशुक्लचतुर्थिका मधुशुक्लापंच
मीच मधुशुक्लाचषष्ठिका ५४ मधुशुक्लासप्तमीच
मधुशुक्लाष्टमी पुनः नवमीमधुशुक्लाचदशमीमधु
शुक्लिका ५५ मधुशुक्लैकादशीच द्वादशीमधुशुक्ल
का मधुशुक्लात्रयोदशीमधुशुक्लाचतुर्दशी ५६ म
धुशुक्लापूर्णिमाचप्रथमामधुकृष्णगा मधुकृष्णा
द्वितीयाचतृतीयामधुकृष्णगा ५७ मधुकृष्णाचचतुर्थी
चमधुकृष्णाचपंचमी षष्ठीमधुकृष्णास्यात्तुमधुकृष्णा
चसप्तमी ५८ मधुकृष्णाष्टमीचैवनवमीमधुकृष्णगा

ब्रं॰ भु॰ ५५

95

मधुक्रस्यादशमीचविंशदर्थ्येनिषूदन ८९ मधुक्रस्यै
कादशीतद्वादशीमधुक्रमगा मधुक्रमत्रयोदशीम
धुक्रमस्याचतुर्दशी ९० मध्यमायेतिविज्ञेयात्रिंशादेना
स्त्वशाक्तयः एवमेवप्रकारेणमायवाख्यापरिस्थिता ९१
शुक्लप्रतिपदाद्यास्त्वशाक्तयस्त्रिंशादन्यकाः मिलिताष
ष्टिसंख्यास्तख्यातावामेनशाक्तयः ९२ सेसेसर्वेत्रैलत्र
वक्रेपूजनीयाविधानतः वमेनचक्रराजस्यसमावर
णभूमयः ९३ षष्टिसदैवताष्टिस्यास्तभूमिषुसंस्थि
ताः विभज्याभ्यर्चनीयास्तत्तन्मन्त्रेणसाधकैः यथा
वामेनचक्रेस्यातथैवान्येषुचक्रेषु देवतास्वपराभिन्ना
शुक्लशुक्लादिभेदतः ९५ शुक्लशुक्लप्रथमिकाशुक्ल
शुक्लद्वितीयका एवमेवप्रकारेणशुक्लकृष्णादिकी
र्तयेत् ९६ एवमेवप्रकारेणशुक्लादिभेदतः शाक्तय
ष्षष्टिसंख्यानात्रीषचक्रेमहोदयाः ९७ एवंवर्षादिके
चक्रेभेदात्रमनमस्मज्ञान् षष्टिषष्टिस्तशक्तीनांचक्रे
चक्रेप्रतिस्थिताः ग्रन्थविस्तरभीत्यात्तः नत्संख्याना
द्विरम्यते श्रान्तवाःशाक्तयस्त्वताःललिताभक्तसौख्यदाः ९९
ललिताप्रजनध्यानजपस्तोत्रपरायणाः कल्पादिवा
दिकाचक्रेमेचरंत्योमहालसाः १०० समस्तपुष्यान्यमधु
भिःसंतर्प्यन्तामहेश्वरी मिलिताश्चैवमेसंख्याताः षष्ठ्याम

रमानन्तरं ११ एवं सप्तमसालेषु पालकाश्चक्रदेवता
नामकीर्तनपूर्वं तु प्रोक्तास्तस्यां प्रयच्छते १२ अन्येषा
मपि सालानामुपादानस्वरूपके विस्तारं नवशाकी
श्चकथयाम्यवधारय १३ इति श्रीब्रह्माण्डेउत्तरपुरा
णे हयग्रीवागस्त्यसंवादे ललितोपाख्याने श्रीनगरस
मकस्थायाः सकलदेवताकथनेनामाष्टात्रिंशोध्या
यः हयग्रीव उवाच कथितेलोहसालानांलक्षणे
शिल्पिभिः कृते अथ रत्नमयाः सालाः प्रकीर्त्यन्ते व
धारय १ स्वर्णमयसालाच्च पुष्परागमयस्तव सप्त
योजनमात्रं स्यान्मध्यान्तरस्थदाप्तते २ तत्र सिद्धाः सि
द्धनार्यः खेलन्ति मदविह्वलाः रसैरसायनैश्चैव ख
ड्गैः पादांजनैरपि ३ ललितांबामक्तिपुष्कास्तर्पयं
तो महाजनान् वसन्ति विविधास्तत्रापि वेन्तो मधुरा
रसान् ४ पुष्परागादिसालानां पूर्ववद्द्वारकल्पमपः
पुष्परागादिसालेषु कवाटार्गलगोपुरं ५ पुष्परा
गादिजैस्तैमेघपुष्पदादिसमाभास्वरं हेमप्राकारवर्कस्य
पुष्परागमयस्तव ६ अन्तरे यास्थली सापि पुष्पराग
मयीस्मृता वक्ष्यमाणमहासालकस्यास्ति निखिला
स्त्वपि ७ तद्वर्णाः पक्षिणस्तत्र तद्वर्णानि सर्वाणि व
तद्वर्णसलिलानद्यस्तद्वर्णाश्चमणिद्रुमाः ८ सिद्धा

श्री॰
पु॰
६९

96

जातिशुद्धयेदेवीमुपास्यविविधैःक्रमैः स्मकवंतोवशः
सर्वेतेसिद्धास्तत्रसंगताः ९ ललितामेवजमालेललि
ताक्रमतत्पराः तेसर्वेललितादेव्यानामकीर्तनकारि
णः १० पुष्परागमहासालोन्तरेमारुतयोजने पद्मराग
मयःसालस्तुवरस्वःसमेन्ततः ११ स्थलीचपद्मरागा
ढ्यागोपुराद्यैश्चतन्मयै तत्रचारणलोकस्थाःपूर्वदेह
विनाशनः १२ सिद्धिग्रामामहाराज्ञीचरणाभोजसेव
काः चारणानांस्त्रियश्चापिसर्वागेयामदालसाः १३
गायंतिललितादेव्यागीतिवैयात्सुक्त्संज्ञः तेचैवकल्प
वृक्षाणामधस्तात्संदिकस्थिताः १४ मरंदैर्मिःसहवारि
णः पिबंतिमधुरंमधु पद्मरागमहासालोन्तरेमारुत
योजने १५ गोमेदकमहासालःसर्वसालसमाकृतिः
प्रतिष्ठेगोमेदसालस्तयोर्मध्येवहीरभूः १६ तत्रदेवी
समभ्यर्च्यसर्वजन्मनिकुंभज तद्रूपेरेयोगिनीनांभेद
वाणाचकोटयः १७ कालसंकर्षिणीमेवांसेवंतेतत्र
भक्तितः गोमेदकमहासालोन्तरेकेनयोजने १८ प्र
तिष्ठेगसत्रश्लोकः वसंत्यप्सरसोवृंदैःसाकंगंधर्वपुंग
वाः महाराज्ञीगुणगानायेसेवलकौशलैः १९ कामभोगैक
रसिकाःकामसन्निभविग्रहाः सत्कुमारप्रभृतयःश्रीदे
वीभक्तिशालिनः २० उर्वशीमेनकाचैवरंभालंबुषा

तथा मेरुशोषास्तके शीव स्वर्वविनीहतनाषिका २१ क
नस्थलावविसाचीउंजिकस्थलयासह तिलोत्तमेति
देवानोवेश्याप्तनाह्यणपरा: २२ गंधर्वैः सहनत्याति
कस्सहतमथूतिव पिवेमोललितादेवीध्यायंत्यः स
ततेहृदि ससमैभाग्यहृस्तार्थंगणयंत्यस्ततन्तुव
तदेशास्सवोन्मत्तास्याने घल्पसरसोगिला: २४ तत्रैवदे
वीमर्च्यंत्योवसंतिमुदिताशया: अगस्त्यउवाच वत्तु
देश्णापिजन्मानितासामप्सरसांप्रभो २५ कीर्तयत्वम
ह्यभागसर्वविद्यामहानिधे हयग्रीवउवाच ब्रह्मणे
हृदयेकामोस्त्रसुकृवीचमारुत: २६ नयनसकराश्च
हकवावेदाश्चपावक: सौदामिनीवपीह्यषदत्तकन्ये
जलेतथा २७ जन्मन:कारणान्येतान्याममंतेतिमनीषि
ण: गीर्वाणगणपनारीणांस्कुरन्सौभाग्यसंपदां २८
पन्ना:समस्तागंधर्वै:साईमर्वंतिवक्रिणी किंनरा:स
हनारीभिस्तथाकिंपुरुषामने २९ स्त्रीभि:सहसदाषी
नाहीरकस्थलमाश्रिता: महाराज्ञीमत्रजापैर्विधूता
खिलकल्पषा: ३० न्त्संत्यत्रैवगायंत्योवर्ततेकुंभस
भव तत्रैवहीरकक्षोणावज्रनामनदीमने ३१ वज्रा
कारैस्त्रिविडिता: भासमानेस्तटद्रुमै: वज्रस्तै:सिकति
लावज्रद्रवमयोदका ३२ सदावहतिसासिंधु:परितस्त

त्रि॰
पु॰
८०

97

त्रयपावनी ललितापरमेशान्याभक्त्यायेमानवोनमाः ३३
तेनस्नाउदकेपीत्वावज्रलेपकलेवराः दीर्घायुषस्तनी
रोगाभवेन्निकल्मषाश्च भेजास्तेरणगलितेनसुमेरुवज्र
शानकात्रः तस्याःतीरेनपस्तेपेवज्रीपौत्रनिभक्तिमान्
३५ तज्जलाउर्दिताकाविहङ्गद्रदत्वावलक्ष्विष भुवनेन्द्रद
येस्तापिहृतनार्थ्यःस्वर्गमेयिवान् ३६ अथवज्राख्यमाल
स्यानरेमाकृतयोजने वैडूर्यशालउत्तेगः सर्ववज्रोद्भवा
न्वितः ३७ स्थलेचतत्रवैडूर्यनिर्मितामासराकृतिः
पातालवासिनोयेयेश्रीदेव्यर्हनसाधकाः ३८ तेसिद्धमूर्त
यस्तत्रवसंतिसुखमेडराः शेषकार्कोटकमहापद्मवा
सुकिशेषकाः ३९ तक्षकःशंखचूडश्चमहादन्तोमहाफणः
इत्येवमादयस्तत्रनागानागस्त्रियोपिच ४० वलीइन्द्रमुखा
नोवदैत्यानोयधर्मवर्तिनो गणास्तत्रसदानागेसार्द्धंवसंति
सोगतः ४१ ललितामंत्रजमारोललितायांशसदीक्षिताः
ललितापूजकानित्यंवसंत्यत्रसुभोगिनः ४२ तत्रवैडूर्य
कस्थापोनद्यःशिशिरपायसः सत्वोसिमहतेस्वानिसारसा
लेकृतानिच ४३ भवनानिचदिव्यानिवैडूर्यमणिमा
मतिच तेषुक्रीडंतितेनागाः अप्सरास्त्रमहोरगा
नाः ४४ वैडूर्याख्यामहाशालात्तानरेमाकृतयोज
ने इंद्रनीलमयःशालस्मकृवाकउत्वापरः ४५

तन्मध्यकस्था भूमिश्च नीलरत्नमयी शुभे तत्र नद्यश्च
मधुरास्सरांसि शिशिराणि च ४६ नानाविधानि भो-
ग्यानि वस्तूनि सरसान्यपि ये भूलोकगताम्मौल
लिनामेव रसायकाः येदेहाते शक्रनीलकन्ताश्च ध्यव
सेजिते तत्र दिव्यानि वस्तूनि भुञ्जाना वनितास्सखाः ४८
पिवेतो मधुरे मद्ये त्वत्स्नेतो भक्तिनिर्भराः सरस्तटेषु
सिंधूनां कूलेषु कलयोऽद्भव ४९ लतागृहेषु रम्येषु
मंडपेषु समस्थितेषु सहाजयेतः श्रीदेवी पदे तस्थापित
कृष्णात् ५० निवसेत्तिमहाभागा नारीभिः परिवेष्टिताः
कर्मलेपेषु नर्त्यांति भूलोके मानवी नते सर्ववासनाः
यास्तुक्ताः पुनरवैतिचक्रिणी पुनर्ध्यातिश्रीनगरेश
कनीलमहास्थली ५२ तत्स्थले सैव सेयक्रीडागते ५३
घसमन्ह्वैः नीलैर्मौर्वै सदाशुक्ता वनैनिमज्जासुवे
पेषुनष्टानि नो मर्त्यानि हैद्वानि यतेद्रियाः तेषु नैव विम
यास्वांते सेविशंति महेश्वरी ५४ उद्दनीलाख्यमालस्यो
तेरेमाकृतयोजने मुक्ताफलमयः सालः सर्वव स्नोपु
रान्वितः ५५ अंसेतमास्वरस्वच्छस्त्यो मध्ये स्थलीशुभे
सर्वापि सुक्तावविनाशिशिरानिमनोहराः ५६ ताश्च
पर्णीमहायर्णीसदाशुक्ताफलोदकाः एवमायामसं
नद्यः प्रवहंति महास्थले ५७ तामांतीरेषु सर्वेऽपि देवाः

प्रं· स्तु· ९८

लोकनिवासिनः वसन्ति सर्वे जन्तवः श्रीदेवीमन्त्रसाधकाः
५८ सर्वोत्तरस्य भागेषु लोकाः शक्रादिगोचराः शक्रा
सालस्य परितः मेरुशृङ्गाद्देशकान् ५९ मुक्तासालस
नीलस्य द्वारयोर्मध्यदेशतः सर्वभागे शक्रलोकेतनको
णे वह्निलोकभूः ६० याम्यभागे यमपुरे तत्र दण्डधरः प्रभुः
सदा श्रीदेवनामेत्र जापी नीलस्वभाववान् ६१ आज्ञायते
यमभटैश्चित्रगुप्तपुरोगमैः साढ्रं निपीडयन्त्येव श्रीदे
वीसमयद्रुहः ६२ गुरुसमानद्रोहाचारान् ललिताद्रो
हकारिणः कूटभक्तिपरान्सर्वास्त्रव्यानत्येन दर्पि
तान् ६३ मंत्राचौरान्कुमंत्रोपक्रुद्विद्यानसमाश्रयान्
नास्तिकान्मायशीलांश्च हस्यैव प्राणिहिंसकान् ६४ स्त्री
द्विषान्लोकविद्विषान् पाखंडान पिपासिनः काल
सूत्रे रौरवे चक्रे भीषणे कवचक्रे भज ६५ असिपत्रवने घोरे
कृमिभक्षे प्रतापने लालाभक्षे सविवेयेन ध्येवोगार
पातने ६६ एवमादिषु कष्टेषु नरकेषु च दोद्रव पा
नयत्यात्तयातनाः श्रीदेव्याः शमहोजमः ६७ नैरृत
पश्चिमे भागे निरृतिः खड्गधारकः राक्षसलोकमाश्रि
त्य वर्तते ललिताश्रकः ६८ तस्यैवानरभागे तद्वारयोरं
तरस्थले वारुणीलोकमाश्रित्य वरुणो वर्तते सदा ६९
वारुणपानसादनोन्मत्तः शुभ्रांगो हृषवाहनः सदा श्रीदे

वनामेत्रज्ञापीश्रीक्रमसायकः १० श्रीदेवनादर्शनस
देषिणः पाशाङ्केयनैः बधानयन्त्रयोमार्गेभक्तानोवे
यनीवकः ११ नस्मचोनरकोणेनवायुलोकोमहाद्युतिः
नत्रवायुशरीरास्त्रसदानेदमहोदयाः १२ सिद्धादिव्याषिय
श्चैवपवनाभ्यासिनोपरे गोरक्षप्रमुखाश्चान्येयोगिनो
योगनम्रताः १३ यनैःसहमहासत्वस्तत्रश्रीमाक्रमेश्वरः
धजहस्तोमृगावदेवाहनेमहतिस्थितः १४ ललिताजप
नध्यानकमपूजनतत्परः समयाभिन्नमूर्तिश्चवर्त्तते
क्रमसेभव ३उवपिंगलाचैवसुषुम्नानस्पशाक्रयः शि
सोमाक्रजनाप्यस्यसदासर्वामहालसाः १६ ध्यानेदक्षि
णेगीभिरन्याभिः शक्तिभिर्हृतः समाक्रमेश्वरः श्रीमा
न्सदाजयतिचक्रिणि १७ येनसमेनकल्यानेत्रैलोक्यं
सचराचरे परागमयतोनीत्वाविनाशयतितत्क्षणात्
नस्यमनस्यसिद्धार्थनामेवललितेश्वरी पूजयन्त्या
वयन्त्राक्तेसर्वाभरणभूषिता १९ नलोकस्र्वमागस्थ
यत्तलोकेमहाद्युतिः यत्तेद्रोवसतिश्रीमोसलदारदे
हमध्यगाः २० निधिभिश्चनवाकारैरष्टविहृयादिश
क्तिभिः सहितोललितामक्तान्स्वरयत्यनसंपदा २१
यत्निणीभिमनोज्ञाभिरनुकूलप्रवृत्तिभिः विविधैः
स्फोधुमेदेश्वसंपूजयतिचक्रिणी २२ मागिमदाःप्र

१८

ब्र॰
पु॰
९९

99

णोभङ्गोमणिमान्मणिकेश्वरः इत्येवमादयोयत्तसेना॰
न्यस्तत्रसंतिवै ८३ नलोकपूर्वभागेतुरुद्रलोकोमहो
दयः अनर्घ्यरत्नखचितस्तत्ररुद्रादिदेवता ८४ सदैव
सवत्सादीप्तसदावद्धमहेश्वरीः अपिजप्येवयत्नविभृज्ज
लत्पिंगललोचनः ८५ जटामुकुटशोभाढ्यः सर्वाभरण
भूषितः सप्तमातैर्महाद्याम्भवैलोकनिदोददत्तिणः ८६
अपिजप्यकामुकैर्हृष्टैः षोडशावरणस्थितैः आहतः स
ततेवक्रैर्जपन्श्रीदेवनामतु श्रीदेवीध्यानतत्परः श्रीदे
वीहृज्जनोन्मकः अनेककोटिरुद्राणीगणमेडितपार्श्व॰
भूः ८८ नाग्नसखीः प्रदीप्ताध्यानवशेवनगर्विताः ललि
ताध्यानविरताः सदासर्वमदालसाः ८९ नाभिस्पृसाके
सश्रीमान्महारुद्रस्त्रिशूलभृत् हिरण्यबाहुप्रमुखैरवरुद्रै
रस्मैर्निषेवितः ९० ललितादर्शनप्रष्टानुद्दत्तान्नुरुपि
कुकृतान् शूलकोट्याविनिर्भिद्यनेत्राग्न्यः कटुपावकैः ९१
दहंस्तेषोयमूर्न्मूर्त्यान्यजाग्नैवविनाशयन् आज्ञायवी
महावीरोललितानाज्ञाप्रपालकः ९२ रुद्रलोकेनिरुवि
रेवतेनेकुंभसंभव महारुद्रस्यतस्यैर्षपरिवाराःप्रमा
थिनः ९३ येरुद्रास्तानसंख्यातान्कोवावक्तुंपटुर्भवेत्
येरुद्राअपिभूम्यांतसहस्राणिसहस्रशः ९४ येषामन्नमि
षुस्तैव येषोवातानास्त्यैषवः येषांवर्षमिषवःप्रदीप्ताःपिंगलेक्षणाः ९५

अर्णवे चोत्तरे तेषु वर्तमाना महौजसः जटावन्तो यथव
धन्विनो नीलग्रीवा विलोहिताः ९९ ये भूतानामधिभुवो
विशिखासः कपर्दिनः । येऽन्नेषु विविध्यन्ति पात्रेषु पि
बतो जनान् ये पथां रक्षका रुद्रा ये च तीर्थनिवासिनः
सहस्रसंख्या ये चान्ये स्रकावन्तो निषङ्गिणः ९८ ललि
ताज्ञाशरणा नारोद्दिष्टा रुद्रा वनस्थिरे ते सर्वे सुमहात्मा
नः तृणादिषु मयीदृशाः ९९ श्रीदेवीध्यानविश्रान्ता
न्त श्रीदेवीमन्त्रजापिनः । श्रीदेवतोनाभके य पालयन्ति
कपालवः १०० षोडशावरणे चक्रे सप्तमासाकारमेउपे
श्चाश्रिमरुद्रास्ते सर्वे महारुद्रमहोदये १ हिरण्यबा
हुप्रमुखा ज्वलन्मस्तु समुपासते १०२ इति श्रीब्रह्मोत्तर
पुराणे हयग्रीवागस्त्यसंवादे ललिताख्याने षष्ठधाराग
प्राकारादिसप्तमायकारान्ते समकक्षान्तरकथनं नाम ष
कोनत्रिंशोऽध्यायः । अगस्त्य उवाच षोडशावरणे चक्रे कि
नद्ध्यासि देवते तत्र स्थितानां रुद्राणां केन नाम्ना शक्ति
र्निनाः १ के षावरणाविवेषु किं नामानो वसन्ति ते योगि
केषोऽष्ठिके नाम तेषां वसिक्रयानि ये १ हयग्रीव उवाच
नवरुद्रालयः सोऽसौ मरकतजालकनिर्मितः पंचयोजन
विस्तारमेरव्याम्यायामशोभितः षोडशावरणेशोमध्य
पीठमनोहरः मध्यपीठे महारुद्रो ज्वलन्मस्तुशिलोवनः

रु॰
पु॰
ह॰
१०॰

100

सज्यकार्मुकहस्तञ्च सर्वदावर्जनेनमने त्रिकोणेकर्षि॰
नारुद्रास्तथपयवयदोद्भव ५ हिरण्यबाहुः सेनानीर्दि
शांपतिरथ्यायरः हन्ताञ्च हरिकेशाश्चतथापशुपतिः
परः ६ सर्पिंजरस्त्विषीमाञ्चपथीनांपतिरेवच पनेष
दकोणकारुद्रावभुशास्तसकोणके ७ विव्याधनपति
श्चैव हरिकेशोपवीतिनो पुष्टानांपतिरप्यन्येभवोहे
तिस्तथैवच ८ दशापत्रेनावरणेमध्यमोजगतांपतिः
रुद्रातनतायिनोत्तेत्रपतिसूतस्तथापरः ९ अहंत्योमो
वनपतीरोहितस्यपतिस्तथा हन्ताणांपतिरप्यन्यो
पतेसज्यशारासनाः १० मन्त्रीचवाणिजश्चैवनथाकक्ष
पतिःपरः भवंतिस्तवनथीः स्यासंचमोवारिवस्कृतः
श्चौषधीनांपतिश्चैवषष्ठः कलशसंभव उच्चैर्घोषकंदय
तोपतीनांचपतिस्तथा ११ कृत्स्नवीतस्तथावैश्चसत्वा॰
नांपतिरेवच पनेद्वादशपत्रस्थाःपंचमावरणस्थिताः १२
सहमानश्चनिव्याधिराव्याधिनिपतिस्तथा ककुभश्चनिष
ंगीचस्तेनानांचपतिस्तथा १४ निषंगीस्यादिपुधिमांस्त
स्कराणांपतिस्तथा वंचकश्चपरिवंचश्चस्तायूनांचपतिस्त
था निचेरुश्चततिनिलेपाःषष्ठावरणदेवताः १५ अरायः
परिचरोरण्यपतिः किंच सकादयः जिघांसनोमुष्णतांचप
नयः कुंभसंभव १६ असिमन्तश्चसर्पान्तनथानक्तंचरागमे

११

विहंगेनानोपतिश्चैव उस्नीषीव गिरेश्चरः १७ कुलेवा
नोपतिश्चैव भुमंनकलशोद्भव यन्वाविदश्चानत्वा
नाः प्रतिश्चर्वदयानकः १८ आयच्छेनः षोडशेनेषो
डशावनिवासिनः विसृजेनस्तथास्येनोविध्यंत+
श्चापिसिंधुप १९ आसीनाश्चशयानाश्चस्वपनोजाग्र
नस्तथा तिष्ठंनश्चैवधावंनः सभाश्चैवसभाधिपाः
अश्वाश्चैवाश्वपतयः आव्याधिन्यस्तथैवच विविध्य
नश्चोगणाश्चान्तेहन्तोविंध्यमर्दन २० गृत्साश्चाश्च
द्गणपतियादेवनाश्चसमाहृतो अथवृन्ताधिपतयो
व्राताव्राताधिपास्तथा २२ गणाश्चगणपाश्चैव वि
रूपाविश्वरूपकाः महान्तः क्षुल्लकाश्चैव रथिनश्च
रथाः परे २३ रथाश्चरथपत्याख्याः सेनाः सेनानय
स्तथा तक्षाणः संगृहीतारः क्षत्ताणोरथकारकाः
कुलालाश्चतिरुद्रास्तेनवमाहृतिदेवताः कर्माराश्च
वपुंजिष्टानिषादाश्चश्वक्रन्दगणाः २५ यन्वकाराश्चग
णवः श्वनयः श्वानपवच अन्येश्वपतयश्चैवभवोरुद्रो
भवोद्भव २६ शर्वः पशुपतिर्नीलग्रीवश्चशितिकंठ
कः कपर्दीव्युप्तकेशश्चसहस्राक्षस्तथापरः २७ शत
धन्वाचगिरिशः शिपिविष्टश्चक्रोभज मीढुष्टमाइति
षोडशारुद्रादशमसाहुतिगाः अथैकादशवक्तस्यार

शुभमङ्गलनामानः हहश्च वर्षीयोश्चैव हहङ्गः सेवहिना
सह १९ अग्नः प्रथमश्चाशुश्चाजितोन्यः शीतश्च शिभ
कौ उर्म्मीवसन्यरुद्रौ वसोनस्याहीयपव्व च २० सेष
श्चैव कनिष्ठश्च हर्वैजापरजोनथा प्रथमश्चाप्रग-
लश्च नवमश्च घटोद्भव २१ चतुर्विंशति संख्याना
पनेरुद्रा महाबलाः अथ चतुर्थाः सौम्यरुद्राः प्रनिम
ष्पकयामकौ २२ नेमवर्याचवत्सश्च ननः श्रोका
वसान्यकौ वन्यः कद्रुः श्चवश्चैव ननोन्यस्तथातिश्च
वः २३ आगुषेणश्चाशुरथः शूरश्च नपसोनियेश्च
वभिदश्च वर्षीवव रूथी विलिनासह २४ कवची
वश्छनः श्छन सेनोहुंडुभ्यपव्व च आहनन्यश्चष-
लश्च पनेषड्विंशतिस्मृताः २५ दत्तिणावरणस्या
लेमहाकायामहाबलाः प्रमथाश्चैव हनश्च प्रहित
श्चनिषंगिणः २६ अन्यक्षिशुपिमानेमसौलोशु-
श्चाशुचीनथा स्वाशुपश्च स्वपन्वाचस्तन्यः पथ्यास
थ्यापरः २७ कासोनीपश्च कुल्यश्च सरस्योविंध्यम
देन ननश्चान्योनायमानावेस्योनः कूप्यपव्व च २८
अवस्व वर्ष्यावर्षाश्च मेघ्यो विद्युन्यपव्व च ईध्यात-
प्योननो वा चोरेष्मियश्च नथापरः २९ वास्तव्योवास्त
पश्चैव सोमश्चेतिमहाबलाः अयोदशावरणगानश्च

णरुद्रोश्चनाम्नामुने ४० रुद्रानाम्नारुणशोगस्तथा
पशुपतिश्चमुने उग्राभीमस्तथैवाग्रेवधदूरेवधाव
पि ४१ हेनाचैवहनीयोश्च हस्ताश्च हरिकेशकाः
नारघोभूश्चयोभूश्चशंकरश्च मयस्करः ४२ शिवः
शिवनरश्चैवतीर्थ्याहृल्सस्तथैवच पार्योवार्यः
मनरणस्तथावोनरणान्मुने ४३ आतार्प्यसादथा
लाद्यः शाष्पःफेनस्तथैवच वनई शाहृनावेताः
कथिनारुद्रदेवता ४४ सिगतस्रुश्चप्रवालस्तथाि
णपस्तपोनिये प्रपथ्याः किंशलश्चैवतपणस्तदने
नरे ४५ कपर्दीचपुलः सश्चगोष्ठ्योगृहस्तथैवचत
ल्प्योगेलस्तथाकायोगह्वोरेष्योहृदय्यकः ४६ नि
षेष्यश्चापिपांसव्योरजस्यः शुष्यपवच हरित्योलोप्यो
लोप्यश्चश्रोर्वीर्यस्तथामुने ४७ पर्णश्चपर्णशा
त्यश्चनथापगुरमाणकः आभिघ्नाषितश्चैवप्रपि
नक्रिरिकास्तथा ४८ देवानांहृदयाश्चैवद्वाविंशद
दे देवताः वर्ततेसाधुयाप्रत्तनित्यः पंचदशाहृतो
षोडशेनावरणकेपूर्वादिद्वारवर्तिनः विक्षीणका
विचिन्वत्कात्तथानिर्हन्तनामकाः ५० आनिवल्का
आदीमामहारुद्रडयामने इतिषोडशमालेषु
स्थितेरुद्रेः सहस्रशः ५१ मेविनस्तमहारुद्रोलौलि

बृ॰
पु॰
१०२

102

नाथाप्रवर्तकाः वर्तन्ते जगतोऽस्य थैमुक्तासालेश॰
कोणके ५२ शातकुंभीयसंख्यानायने कृष्णमहाब॰
लाः ललितामक्तिसंपन्नान्यालयनिर्दिवानिशं ५३ मु
भक्तावललितादेव्याः पन्नौहैर्प्याजयेन्मसी इत्येषाका
दिदिवालामुक्तासालेसमाश्रिताः ५४ ललितापर
मेश्वर्याः सेवामेव वितन्वते अथपुष्पकाख्यसाल
स्यांतरे मारुतयोजने ५५ सालोमकनकाभिख्यस्व
तैर्प्याजनसंक्लिताः ईर्वेवज्रेऽडुरादीनां संस्थाने स्व
स्वशोभिता ५६ नवश्रीदंडनाथायाः दक्षनादिदि॰
दिग्गताः चत्वारो निलयाः प्रोक्ताः मणिशृंगविस्त
राः ५७ गिरिचक्ररथेंद्रस्य यापद्वीणिसमाश्रिताः भ
मसुरमहाशुद्धैनादेव्यस्तत्र जाग्रती ५८ सर्वोस्यती
मरकतप्रेणिभिः रविचितामुभा हेममालवनाया
वसर्वैवमस्तसमाकुला ५९ नवदेव्याः समस्नाम्बदंड
नाथासमाश्रयाः हतोह्नणोऽहलाह्नणमुसलाः सेवते
तमी ६० संख्यातीनामनाललहत्तानवसर्णाविचित्रिताः
योजनायतकोऽडप्रदलैर्मुक्ताविशंकटैः ६१ हेम
नवोतिमस्विग्धाः सत्त्वायाः फलभंगुराः आमूला
ग्रेलंबमानतालखातात्वाटाकुलाः ६२ वर्मनेदंडनाथायाः श्री
सर्पीपिलिभिकृताः नेतृनातसराहणीयतायीतामद
कुलाः ६३ जेभिमायामकदेव्याहेतकायाश्चभैरवाः

समस्तनिग्रहं देव्यास्सन्ततं ते निमर्दविक्लवाः १४ तत्रविदि
ग्देऽन्यायत्र यत्र मरुद्गृहे तत्र पूर्वादिदिग्भागे देवी
सहस्रावद्धिमः १५ उन्मत्तभैरवीचैव समेषणीवजिर-
श्कंतिः तथ्याकिरियदादेवीसेवन्तेदण्डनायिको १६
पृष्ठाकस्मामरकतम्रक्तानिः सर्वतोदिशो निवासो
दण्डनाथायाः केवलन्नाभिमानिकः तस्मात्केसेवा
यासोन्यामहापद्माटवीस्थले तत्कुलानिदवीयत्वा
त्सेवार्थं तत्रतन्वते १८ अथोमरकताकारसाला
तः समयोजने प्राकारो विद्रुमाकारः प्रान्तरम्यामया
टलः १९ तत्रस्थलीनसकलाविद्रुमेणैवनिर्मिता
नत्रविद्रुमसेकाशोब्रह्मानलिनविग्रहः २० ब्रह्मलो
कान्समागतस्मार्हविद्यास्सहस्रशः तत्रः षष्टिकला
श्चैव शारीरिणो महत्तराः २१ प्राकारे विद्रुमाकारे ब्र
ह्मलोकसमाश्रिताः वर्तन्ते जगतो रक्षै ललितादेव
नाशया २२ अथ विद्रुमसालस्यान्तरे मारुतयोजने
माणिक्यमण्डपे वामकस्यान्तरमहीरिते २३ नानारत्न
कृतिः सालः सर्वतो भ्राजितः माणिक्यमण्डपस्या-
नेपरितः सर्वतोदिशं २४ वर्तन्ते विश्वलोकस्य ललि
तासेवनोत्सुकः तत्रैवस्रवलोकेन विस्रः सान्तान
नाननः २८ तत्रैव दशायाचैव तथा ह्यादशायापुनः

वृ॰
पु॰
९३

103

विभिन्नमूर्तिः सननेवर्नतेमाधवः सदा ७९ मंडलस्य
महापुण्ये पश्चिदेवीनखोद्भवाः दक्षावनारायणस्याऽपेने
पिमाणिकामंडपे ८० पूर्वकस्तोनरेभ्यस्तनकत्ताया
विधिहता उपर्य्यास्वादनामात्रेमाणिकाहहतोग
णेः ८१ नत्रकस्तोनरेदेवः शंखचक्रगदाधरः भिन्नो
द्वादशमूर्त्याच सर्वाशाशासरत्नति ८२ जोहनदप्रभः
वक्री सर्वस्योदिशिकेशवः पश्चानारायणः शंखीनी
लजीमूनसन्निभः ८४ इंदीवरदलश्यामोगोगदृष्टेमाय
वोवति गोविंदोदक्षिणपार्श्वे धन्वीचंद्रप्रभोमहान् ८४
उत्तरेहलधृग्विष्णुः पद्मकिंजल्कसन्निभः आग्नेयाम
रविंदाभोमुसलीमधुसूदनः ८५ त्रिविक्रमः खड्गपा
णिर्नैरृत्यांज्वलनप्रभः वायव्यांवामनोवज्रीनरुणा
दित्यदीप्तिमान् ८६ ऐशान्यांपुंडरीकाक्षः श्रीधरः पट्ट
शायुधः विद्युत्प्रभोहृषीकेशस्त्ववाचीदिशिमुद्गरी ८७
पद्मनाभः शार्ङ्गपाणिः सहस्रार्कसमप्रभः माणिका
मंडपस्यानपस्यानमवलोमेनवेष्टने ८८ सर्वायुधः
सर्वशक्तिः सर्वज्ञः सर्वतोमुखः इंद्रगोपकसंकाशः
पाशहस्तोपराजितः ८९ दामोदरस्तत्सर्वान्मानलिता
भक्तिनिर्भरः माणिकामंडपस्यांतेविलोमेनविवेष्टने
इतिद्वादशभिर्देहैर्भगवानेवमेनतः माणिकामंडपा

९०

नेविश्वलोकेविराजते ९१ अथनानारत्नसालोनतेमा
रुतयोजने सहस्रैस्तंभकैर्वामंडपेसुमनोहरे ९२
नानारत्नैश्चखचितेनानाकल्पैरलंकृते नानारत्नकु
नःसालस्तेनसम्यगभिवर्तते ९३ एकापंक्तिःसहस्रैस्तं
भैस्तिर्यक्कृतवर्तते नाहशःएकयोवस्त्रास्तेभानोनव
नर्दिशे ९४ उपर्याच्छादनेवापिपूर्वैवडमहारुभिः शि
वलोकस्यचमहाज्वालागर्तिस्फटिकनिर्मिताः ९५ शेवाग
मामूर्तिमतस्तत्रासाविशतिसंमताः नेरिवेमूर्तिमहा
कालप्रभृत्यास्तत्रचोत्तमाः ९६ षड्विंशतत्वदेवाश्चग
नबकाःसहस्रशः शिवलोकोत्तमेतस्मिन्सहस्रस्तं
भमंडपे ९७ ईशानःसर्वविद्यानांराजतेचेश्वरेश्वरः
ललितात्रापालकश्चललितात्राप्रवर्तकः ९८ ललि
तामेवजापीचनित्यमानंदमानसः शेषाहंस्याश्चम
क्तोनोललितामेवसिद्धये १०० ऊंनवलिस्तमःपुंजनि
भेदनपटीयसी महाप्रकाशरूपोनोमेयाशक्तिःप्रका
शयन् । सर्वज्ञःसर्वकर्ताचसहस्रस्तंभमेडपे वर्त
मानोमहादेवःश्रीदेवीमेवसेवते १ इत्यकारणकस्
द्राः श्रीदेवीभक्तिनिर्भरा नतत्रालान्समाश्रित्यवर्त
नेकुंभमेभव १०३ इतिश्रीब्रह्माण्डपुराणेहयग्रीवा
गस्त्यसंवादेललिताख्यानेरिकारादिशिवलोकोन

श्रं॰
पु॰
१०४

104

कथनेनामविंशोध्यामः ३ हयग्रीव उवाच अग्रयवा-
पीत्रपीदीनां कस्याभेदान्यवत्महे येषां श्रवणमात्रेण
जायते श्रीर्महोदया ४ सहस्रस्तम्भसालस्यान्तरे मारु-
तयोजने मनोनाममहासालः सर्वरत्नविचित्रितः ५
सर्ववज्रोपरद्वारकवाटार्गलसंयुतः तन्मध्यकक्षभा-
गस्तु सर्वोऽप्यमृतवापिका ६ यस्यां नावा योगिनः सिद्धा
वज्रकाया महाबलाः सर्वे निष्ककृषाः प्राप्ताः देवहि-
रसायने ७ वाप्याममृतनस्याम्बुवर्तनेनोपयोगतः न
द्रष्याघ्राणमात्रेण सिद्धिकोनापत्तिर्भवेत् ८ अस्याम-
पि विंध्याद्रेपुरुषः क्षीणकल्मषः उभयोः सालयोः
पार्श्वस्थयावापीनतद्वयं ९ अर्द्धक्रोशसमायामसम्यन्तम्
देवैववापिकाः वन्यर्यो जनदूरं तनलेन साजलांतरे १० सा-
पानावलयस्तस्या नानारत्नविचित्रिताः स्वर्णवर्णरत्नव
र्णास्तस्यां हंसाव सारसाः ११ आस्फाल्यनेनतद्वद्वेनरे
नैर्मन्दवेवलैः पतितस्तज्जलेयो नारसायनमंयनवं १२
अजरामरतां प्राप्तस्तत्रविध्यनिषूदन सदाकुञ्जितलास्येण
नत्रकारे उकहिजाः १३ पतेन्ति ललिता देव्याः मंत्रमे
वमहत्तरं पतितो वापिकाचक्रपरिवेषेणभूयसा
१४ तनत्रगतेमार्गोस्तितेनोकावहन्नमेतरा:
आज्ञयाकेवलेनत्रमे त्रिगीदेउनाप्यया: १५

नारीनाममहाशक्तिर्बन्नेनेनरणीश्वरी वन्मस्तत्रो-
त्पलश्यामास्तारायाः परिवारकाः १३ रत्ननौकासह
स्रेणखेलन्तिसरसीजले अपरेपारमायान्तिदेव्याः पु
ण्यनमेश्वायः १४ अरित्रपाणयः काश्चित्काश्चिद्बृंगा-
त्रपाणयः पिबन्त्यस्तन्त्रयानेपेसेचरेन्मस्तरीशानैः
नासौनौकानोशक्तीनोश्यामलत्विषो मयानभूतानां-
रोवाजलायश्वमनहमाः मड्ङगीयेतिन्म्येतिः उनर्यो
तिपरेनटे वीणावेणुस्वदंगारिहवादयेन्नोमडुम्रुडः को
टिशस्तत्रनारायानाविकानवयौवनाः आज्ञाविनास
मोस्तारामेत्रिणीदंडनाश्रयाः त्रिनेत्रस्यापिनोदमेवा
पिकामस्मिन्नरे १७ गायन्तीनोवलन्तीनोनौकाभिस्म-
णवाहृभिः महाराज्ञीमहोदार्यपदेनीनोपदेपदे १८
पिबन्तीनोमधुस्फीनेमाणिक्यचषकोदरैः मत्तनौ-
कामणिगृहेवसन्तीनोमनोहरे १९ नारीनरणीशक्ती-
नोसमवायेन्तिसेदराः काश्चिन्नौकासुवर्णाश्वाः काश्चि
द्रत्नकृतनामने २० मकराकारमापन्नाः काश्चिन्नौकामरण
नेत्राः काश्चित्सिंहाननावापिकाश्चिद्वंनावलाननाः
रन्यविविचित्ररूपाभिर्नौकाभिः परिवेष्टिताः नारीवा-
महनीनौकामध्ये रूपाविराजते २१ अनुलोमविलोमा
म्भोवचारवापिकाजले नवानामनन्नेनाराकस्यामेना

बृ॰
पु॰
१०५

105

हिरण्मति २३ मनःसालःस्मोनरालेसमयोजनहूर
नः बुद्धिसालश्चनिख्यानस्थानुपर्योजनमुच्छ्रितः २४
तन्मध्यकलाभागस्तुसर्वैर्ध्यानेदवापिका तत्रदिव्य
महामरुद्ध्ववकुलामोदमेदुरे २५ मनमकनकच्छायपंत
गलत्रैनवनेने ध्यानेदवापिकावानःसर्वेवन्यरिकीर्ति
नः २६ सोपानादिक्रमश्चैवपत्तिणस्तत्रसर्वेवन् तत्र
स्यसलिलेमञ्चपायेपायेनटस्थिनः २७ विहरन्तिमदो
न्मत्ताः शाक्तयोमदघाटलाः सात्ताबवारुणीदेवीतत्र
नौकाधिनायिका २८ योमघामालिनीमाङ्ग्योमाङ्गस्म
नेश्वरी सानत्रमणिनौकास्यशक्तिसेनासमावृता २९
ईषदालोकमात्रेणत्रैलोकामदहारिणी तरुणादित्य
सेकाशामदरक्तकपोलभूः ३० पारिजातप्रसूनसक्
परिवीतकचोद्वया वहन्तीमदिरापूर्णचषकेलोलडस्म
ले ३१ पङ्क्तिपिशानस्तुदेवमणिपात्रेनपात्यके वारु
णीनरणीश्च णीनापिकानत्रवाञ्छने ३२ सापात्तयेव
सर्वेषांमेत्रिणीदेउनाथयोः ददातिवापिनरणेत्विन
त्रस्यापिनान्यथा ३३ अथबुद्धिमहासालोनरेमाकृत
योजने अहंकारमहासालःसर्वेवसोपुरान्वितः ३४ त
योस्तुमालयोर्मध्यकस्याभूरविलासने विमर्शवापि
कानामसौपुरुमाभसनकृपिणी ३५ तन्महायोगिनामेतमेनोमाकृ

नघरिते

सुषुम्नारंध्रविवरे जागर्ति परमात्मने ३९ नन्देवनस्याः
सलिले वापिकायास्तपोधन सर्ववनटसोपानपङ्क्तिनो
काभिनाः स्मृताः ३८ नत्र नौकेश्वरीदेवीकुरुकुल्लेति
विश्रुता नमालपणामलाकारापपामकेतुकधारिणी
नौकेश्वरीभिरन्याभिः स्वसमानाभिरावृता रत्नादि
त्रकरानिमसहलसन्नदमोमला ४० परितो भ्रामयति
सुनेमणीनौकाधिरोहिणी वापिकापयसोगाधः स्
र्वेवमसिकीर्तितः ४१ अहङ्काराख्यसालस्यान्तरेमाह
नयोजने सूर्यविम्बमयः सालाबनयोजनमुच्छ्रितः
सूर्यस्यापि महानादिर्यत्राभून्तमोदयः नन्मध्यक
लावसुधारविताकुरुविंदकैः ४२ नत्रबालातपो
द्गारसर्वदावर्तते सुने नमस्पर्शनमात्रेण सुरसिद्ध
नरामराः ४४ सूर्यवत्प्रकाशेन तेजोरूपतमागताः
नत्रबालातपोद्गारे ललितापरमेश्वरी ४५ प्रतिभीवेन
पस्तस्यास्सूर्यालभन्तेद्युतिं ग्रहराशिगणाः सर्वेन
लत्राणपिनारकाः ४६ नत्रैव हि तपस्तस्यालोकमा
सकलागताः मार्तण्डभैरवस्तत्र भितोद्दादशायासुने
शक्तिभिस्तेजसीभिश्चकोटिसंख्याभिरन्वितः महा
प्रकाशरूपश्च मदारुणविलोचनः ४७ केकेलितरु
खेटभूमिसंक्रीडारसोत्सुकः वर्तते विंध्यदर्पारे यस्तस्य

बृ॰
पु॰
१०९

108

ध्यगतः स्थितः ४९ महाप्रकाशनाम्नास्तिनस्य शक्ति
र्म्मुहीयसी वल्लभ्मन्यपराशक्तिः छायादेवीपरा स्मृता
इत्येतिस्त्रिभिर्दिव्याभिः शक्तिभिः परिवारितः ललिता
नाम मद्देशान्याः सदाविद्योत्सदाजपन् ५१ तन्मुक्तानाभिं
द्विपाणिमास्वराणिप्रकाशयन् बहिरेवनस्तमोजाले
समूलेमलमर्दयन् ५२ तत्रबालानपोद्धारे माऽस्तिमा
नोडभैरवः सूर्य्यविंवमहासालोनरेमारूतयोजने ५३
वेदविंबमयः सालस्थनयोजनमुच्छ्रितः पूर्ववद्गोपु
रद्वारकवाटार्गलसेवृतः ५४ तन्मध्यमूलामस्ताणिवे
द्धिकोद्धारउच्यते तत्रैववेद्दिकोद्धारे तपस्त्वा सुदा
रुणः ५५ अचिनेत्रसमुन्नमस्पृष्ट्माकोतिमायथौ अथ
श्रीसोमनाथाख्योवनेनेतिर्म्मलाकृतिः ५६ देवस्त्रैलो
कातिमिरध्वंसीमेमारवनेकः पिवेस्थपकमेश्वरोनिर्म्म
लेवेद्धिकास्मते ५७ समाविशतिनन्तत्रशक्तिभिः परि
वारितः सदाह्यगोनिजाकारो निष्कलंकनिजाकृतिः ५८
तत्रैववेद्धिकोद्धारेवनेतेभगवान्शशिः ललितायाजपे
र्य्यानैस्तोत्रैः पूजाद्यानैरपि ५९ अस्मिन्नादिपुनस्तत्र
कालेनियतिवेद्दमाः अन्नानास्थपाककयस्तारानामपेयाः
सहस्रशः ६० मेनितस्त्रैवनिकटेमाकस्तानस्त्रयहिता
अथवेद्राव्यसालस्मानरेमारूतयोजने ६१ ||

५०

शृंगारेनाम सालोस्ति वनेय्योजनमुच्छ्रितः शृंगारा
कारस्त्रैपेस्तकौस्तुभैरिवनिर्मितः १९ महाशृंगारप
रिखानन्मव्यवस्थयापिला परिखावलयेनच शृंगा
रवसपरिते १३ शृंगारषाकयःसंतिनानाभूषणभा
स्वराः तत्रनेकासहस्रेणसेवरेस्तोमदोहृताः १४ उपा
सनेसहामत्रैनौकास्यैकुसुमायुधे सनत्तेसमोहयमेव
विस्वसेमोहकारिभिः १५ विपिविरूपितानन्लोका
नतलिनात्तावधावदः नत्यभावेनसंमूढामहापद्मा
टवीस्थले १६ नगेवपारयेमेवस्मरसिद्धनराः स्मराः व्र
लविलसमहेशास्तत्रस्तुद्वविमानस्वभावतः नस्ताज्ञयापरे
योगिनिमहापद्माटवीस्थली विनीताः स्नृद्वेषाम्बल
लितामक्तिविभ्रमाः १७ सावधानेनमसायोगिपद्माट
वीस्थले मेमारितास्वरागेयावङ्मसेकलसकलस्तना २०
मोहाकुलास्वकुकषाविकल्पतोमभूसराः प्रभूनरा
गगहनंयोपद्यामोहदायिनी २१ महारहंगारवपरि
योगिनेनविवत्तणः यस्मादजय्यमोदप्यहेलोकज
नमोहनः २२ महाशृंगारपरिखोपिकारेवर्ननेस्मरः
नस्प्रसनवमतिक्रम्यमहतामपिमोहने २३ महापद्मा
टवीगतेनकोपिमवर्तितमः अथशृंगारमालस्यान
वेमाहतनयोजने २४ चिंतामणिगृहेनामचक्रराजमा

ब्रं· पुं· ७८

ह्यालया तन्मध्यभूः समस्तापि परितो रत्नभूषिता १७
महापद्माटवीनाम सर्वसौभाग्यदायिनी शृङ्गाराख्य
महासालपर्यन्ते गोपुरे शुभे १८ चतुर्दिक्ष्वपि एवमेव गो
पुराणां व्यवस्थितिः सर्वदिक्षु तदङ्कानि गोपुराणि
शाने शुभे १९ सालास्तु विंशतिः प्रोक्ताः पंचसंख्यापि
काशुभाः सर्वेषामेव सालानां मूलेयोजनसम्मिते
पद्माटवीस्थलेवन्तोसावयानोमुनेस्फुटं समस्तर
नसवितेनत्वषड्योजनान्तरे २० परितः स्थलपद्मा
निमहाकोडानिसन्तिवै कोडास्तुयोजनायामामृड
भिः कंटकैर्हिताः २१ पत्राणि तालदशकमात्राया
मानि सन्ति वै केसराश्च सरोजानां पंचताला समायताः
२२ किञ्चिद्दशकसंनताः कर्णिकाः परिकीर्तिताः
श्वेतेन कोमलान्यत्र सदा विकसितानि च २३ नवसौ
रभसुद्यानि विषंकटदलानि च बहुशः सन्ति पद्मा
नि कोटीनामपि कोटिशः २४ महापद्माटवीकस्या
पूर्वभागेचवोद्भवः क्रोधोमानोवह्निरूपोवर्तुला
कारसंस्थितः २५ अर्द्धयोजनविस्तारः कलाभिर्दश
भिर्वृतः अत्रोपान्तमहायागो वर्तते कुम्भसंभव २६
तस्याग्नेस्तस्य परितः शक्तयो दीप्तविग्रहाः धूम्रार्चिः
प्रमुखा भान्ति कलादशविभावसोः २७ दीप्यमानाद्रूपाप·

७८

लक्ष्मीकानानालंकारभूषिताः आधाररूपे श्रीमतेभ
गवेतेहरिविभुजः ८८ परिष्ठमेवपरितोवर्तेतेनसमा
लसाः धूम्रार्चिरुष्माज्वलिनीज्वालिनीविस्फुलिंगि
नी ८९ सुश्रीः सुरूपाकपिलाहव्यकव्यवहेतिच ए
तादशकलाभोक्तावह्नेराधाररूपिताः ९० तदाधारे
स्थितोदेवः पात्ररूपसमाश्रितः सूर्यस्त्रिलोकीति
मिरघ्नश्चसमस्थितोदयः ९१ सूर्यात्मकेनतस्मात्रेसा
ईयोजनमन्ननन योजनामात्रविस्तारेमहाज्योतिश
काशिते ९२ तत्पात्रेपरितः शक्रवपुषः पुत्रिकाइ
व वर्तेतेद्वादशकलास्तितमास्वरसेविषः ९३ तपिनी
तापिनीधूम्रामरीचिर्ज्वालिनीरुचिः सुषुम्नाभोगदा
विश्वबोधिनीधारिणीक्षमा ९४ तस्मिन्पात्रेपरानंदका
रणपरमात्मना सर्वौषधिरसारूपेसुधेसौरभसंयुते
नीलोत्पलैश्चकल्हारैः रत्नानैरतिसौरभैः वासमाने
सदानन्देशीतलेलघुनिर्मले ९६ चलद्वीचीशतोत्स
र्वेललितनामर्यैर्वेनोचिते सदाशब्दायमानेचभासमानेसि
द्धिकारणे ९७ तदन्त्येमस्तकेभोक्तेनिशाकरकलाम
ये तस्मिंस्तनीयसीनौकामणिक्रमासमास्थिता ९८
निशाकरकलारूपाः क्रीडंतीनवयौवनाः आत्मना
मानदाश्चषोपुहिस्तास्थिरगतिर्धृतिः ९९ शशिनीचंद्रि

९५

बृ॰
सु॰
१०८

108

काकोतिज्योत्स्ना: स्त्रीस्त्रीतिरंगना: पूर्णा पूर्णामृतावे
तिकला: पीयूषवर्षिणी: १० नवयौवनसंपूर्णा: मदाघू
र्णितानना: सृष्टिस्थितिहृत्स्थितिर्माया लक्ष्मीवपूजितिह्वृ
ति: १ जरास्मिहिरितिप्रोक्ता: क्रीडेतिब्रह्मण: कला: स्थि
तिश्च पालिनी त्रातिरैश्वरी रतिकामके २ वरदाह्लादि
नी प्रीतिर्दीर्घा चेतिहरे: कला: तीक्ष्णा रौद्री भया निद्रा
तंद्री क्षुत्क्रोधिनी क्रिया ३ उत्कारे मृत्युरेषा नारी उत्स
त्रस्थिता: कला: ईश्वरस्य कला: पीता श्वेता नावेवारुणा
सिता ४ चतस्र एव प्रोक्तास्तु सदाशिवकलाश्रया निवृ
त्तिश्च प्रतिष्ठा च विद्या शान्तिस्तथैव च ५ इन्धिका दीपिका
चैव रेचिका चैव मोचिका परा सूक्ष्मा च विंद्यारेनपासू
क्ष्मामृता कला ६ ज्ञानामृताप्यायनी च व्यापिनी व्योम
रूपिणी एतास्तु षोडश प्रोक्तास्तत्र क्रीडेतिशक्तय: ७
तद्वत्नोकाममारूढास्तनमेन नव्रवे चला: शक्तिरूपे
णैव लेलितन्त्र विद्या सहस्रश: ८ अर्थमयो यतनार्थाय
कल्पिता: परमेष्ठिना नदक्षोममस्तेपीता सदामायं
तिशक्तय: ९ महापद्माटवीवासा महाचक्रस्थिताश्च
पि मङ्कर्मिङ्क: पीयमानमपर्पुपविर्वर्द्धते मङ्कर्मिङ्कनैव
वेमङ्क्रावद्धसौरभे रत्नकुंभमहस्रेषु सवर्णावर्तको
टिभि: ११ श्राम्यपामृपपनतेनदर्श्नाममस्नेमहत् बिं

नाममणिगृहस्थानोपरिवारकथाकथः ११ अणिमादि
कथाकीनामर्घ्यंयंतिमदोद्धताः महापद्माटवीकस्या
पूर्वभागेसमकल्पने १२ इत्येसमीरितेपद्मानन्तमद
पिवसते ११४ इतिश्रीब्रह्माण्डमहापुराणेहयग्रीव
गस्त्यसंवादेललितोपाख्यानेमहापद्माटव्याःस्थानक
थनेनामपंचत्रिंशोऽध्यायः ३१ हयग्रीवउवाच चिंता
मणिगृहस्याग्निदिग्भागेकुंडमीनले योजनामात्र
विस्तारंयोजनासमखातके १ नवज्वलितविद्दक्रिः
समायायाराधनाविधिः परमैश्वर्यजनकःपावनोललि
तास्तया २ अनिंधनोमहाज्वालाःहयपानर्घ्यनाकृतिः
केकेलिपलवच्छायस्तत्रज्वलतिवह्निषी ३ नत्रहोत्रीम
हादेवीहोताकामेश्वरप्रभुः उभौतौनित्यहोतारौरत्त
नःसकलेजगत् ४ अनन्तरपराधीनाःललितासेव
र्तिना ललितावोदितःकामःशेकरोपिप्रवर्तितः
चिंतामणिगृहेद्रसरत्नाभागोद्भुजातवो चक्रराजर
थश्रेष्ठस्त्रिहस्तुंननविग्रहः ६ नवभिःपर्वभिर्युक्तः
सर्वरत्नमयाकृतिः चतुर्योजनविस्तारोजमुन्नतयो
गने ७ पयोनवंद्रासमुक्तःस्थूलनःकृवरोज्वलः व
नवेदमहाचक्रःपुरुषार्थमहाहयः ८ तत्रहृयध्वज
ण्णापावामरैरभिमंडितः पूर्वोक्तलक्षणैःक्तैःकाछवे

श्रीं
पुं
१०९

109

णशोभितः ९ मेरुशृङ्गे महापुष्टे कनत्साहस्रिकक्रि-
यः वर्णितेरयमूर्द्धन्यः श्रीदेव्यासनयापितः १० चिंता-
मणिगृहेंद्रस्याग्रभागे तु जानवौ गेयचक्ररथेंद्रस्तु
मेत्रिणः स्थानतिष्ठति ११ चिंतामणिगृहेंद्रस्य दक्षभा-
गे तु जाटवौ वलभोदेउनाथायाः किरिचक्रमहारथः
एतद्रथत्रये सर्वेत्तरश्रीउरपेक्षिशु समानमेव विस्ते-
यमेउस्यादेवनायथा १३ आनलेकेउमाग्रेयेयतिष्ठति
सदाज्वलन् नमस्थ्रिमेनगायत्रीनमस्यादमयेकरं १४ ह-
रिणः सर्वपस्तनमस्यादेः कारणेनमेदिरे देवीनशेषगा-
यत्रीवतपस्याधिनायम १५ अथ गेयर्वराजस्य परिषड्ड-
एवव नारंविकाभगवतीनमस्यायगनस्थिता १६
चिंतामणिग्रहेंद्रस्य तोभागे समाश्रिता नामत्रयमहा-
मेत्रवाख्यास्ति भगवान्हरिः १७ महागणपतिस्त्वयोनवे
कृतनिकेतनः येवान्तरीमेत्रवाख्यस्तस्याधाष्णुनेशिया-
वः १८ अथमस्येजयेयाख्यवाख्यस्यान्तरमेत्रनः धारणा-
ख्यासरस्य स्यप्रसोचोनरवासिनी १९ प्रकारादित्तका-
रोतवर्णामूर्तेस्तमेदिरे मान्रकायानरस्तस्याविंध्यति
मदन २० नउनवीसेपदीर्घाकालमेकर्षिनीनया श्री-
महाशंभुनाथस्य देव्याविर्भावकारणं २१ श्रीपुरांवा-
वविशादज्योत्स्नानिर्मलविग्रहः उनरोमरमेनास्ते

१२

वनाः कृतमेदिराः २२ वालावैवाममर्णीवहृयात्कृष्णान
षैवच श्रीपाडुकावनसम्बिडमरोमरमेदिराः २३ चिं
तामणिगृहेंद्रस्यपश्चिमद्वारभागतः उमरोतरवासि
नोदेवताश्चपरामुने २४ लत्तुपणामावचाग्वादिमथश्री
नकुलेश्चिकाः पणामलाववनसंश्चवायव्यानेसमा
श्रिताः २५ चिंतामणिगृहेंद्रस्यवायव्यांवसुयादितः
महापद्माटवीतन्यादेवताः कृतमेदिराः २६ उन्मत्तभैर
वीचैवसमवाराहिकापरा तिरस्करणिकाचावनथा
न्यापंचमीपरा २७ पथासर्वैकृतगृहापथारेद्यामहादया
श्रीमूर्तिश्चमहादेवीश्रीमहापाडुकापिव २८ यथासर्वे
कृतेगृहेयत्नेदेवतोन्मोचकारेणबुबावसागरेप्रति
पादिता २९ याविद्यास्ताः समस्ताश्चमहापद्माटवीस्थले
ऽस्थश्रीरश्मिमालायामणिकृत्मामहागृहा ३० उत्तु
गोश्चसालाश्चसोद्यानाश्चनयोपथन चिंतामणिगृहेंद्र
स्यपूर्वद्वारसमीपुय ३१ दक्षिणपार्श्वभागेतुमेचिनाथा
गृहेमहत् वाममागेदेउनाथ्याभवनेरत्ननिर्मिते ३२
अलविसमहेशानामथ्यस्यानसम्भवेनः भवनेदीपि
ताशेषदिक्चक्रैरविरश्मिभिः ३३ समस्तादेवतापः
नालतिनामक्तिनिर्भराः ललितामेवजप्यश्रीदेवी
समुपासते ३४ सर्वोक्तमध्यस्यानेवसर्वोक्तवाद्यकल्पने

यामद्वारमभूमिषु सर्वेष्वपि समंततः ३५ अचिंतामणि
गृहे साधि वसेत्सुष्ठु महामुने श्रीपट्टनस्य मध्यस्थो यो
जनद्वयविस्तृते ३९ तच्चिंतामणिभिर्भित्तिः क्रो
शार्धविस्तृताः चिंतामणिशिलाभिश्चाच्छादिनी भि
त्तिस्तथोपरि ३७ मेहनाह्वरूपेण तत्तु योसमस्तुमता
गृहाभित्तिस्तथा मन्त्रावनद्योजनहृन्मनः ३८ विश
त्तिर्योजनेनास्य चामामात्राभिरुच्यते यथार्थज्ञामस्त
उकस्योत्साविमुकुटोज्ज्वला ४० नानिवेच्छाक्रिया
ज्ञानरूपाणि मुकुटान्यृषी महोद्दीप्यमानानि चि
तामणिमयान्यपि चिंतामणिगृहे सर्वे चिंतामणिम
येस्मृते तस्य द्वाराणि चत्वारि क्रोशार्धायामभाजि च
क्रोशार्धार्धविस्ताराद्वाराणां कथितो मुने द्वारेषु त
ष्वपि च चिंतामणिगृहान्तरे ४२ पिंडनाललितादे
व्यामूर्तिलेहिस्यसिंपवः तरुणार्कसहस्राभा वद
वह्नीनलास्रपि शुद्धः प्रवाहरूपेण समंतेति महा
मुने पूर्वाम्नायमयं पूर्वं पूर्वद्वारमकीर्तितं ४५ द
क्षिणद्वारदेशस्तु दक्षिणाम्नायलक्षणः पश्चिमद्वा
रदेशस्तु पश्चिमाम्नायलक्षणः उत्तरद्वारदेशस्तूत्तरा
म्नायलक्षणः गृहराजस्यान्तरालेभिनोखचिनरेउकाः ४०
रत्नप्रदीपाभासेनः कोसकेमहशानिषः पीतनस्तचवनैनमास

चिंतामणिगृहस्यास्य मध्ये स्थाने महीयसि अन्तर्वे
दिकाभागे बिन्दुचक्रे मनोहरे ४९ चिन्तारत्नकृतोतुंग
विमे हिंदोलमध्यभूः त्रिभिःकोणैःपरिमज्यकोणाव
मसुदाहृते नवकोणत्रयस्थानमणिमायान्मतोविष्ण
कोणत्रयेसमस्तेनहृल्लसंख्याप्रकारतः ५१ वक्त्रविं
शतिसाहस्रैःसंख्यासंमितमुच्यते बिन्दुपीठेशपर्यंत
चतुर्हीर्हैविभेदतः ५२ श्रेणेरेभेदितेजाते हृल्लसंख्या
मयोच्यते यथाटवीस्थलाच्चिन्तामणिवेश्मान्तरेमुने
हृस्तेविंशतिमुत्सेधंतत्रस्वरणिमादयः अणिमान्तरवि
स्तारेवन्तत्रेत्तंसमन्वितः ५४ किष्कुचतुराशीनलः
किष्कुर्हस्तमुदीर्यते तत्रोतरेणिमायास्तुसर्वादिक्षुतमे
दिता ५५ अणिमामहिमाचैवलघिमागरिमातथा ई
शिताचवशिताचप्राकाम्याभुक्तिरेवच ५६ इच्छाप्राप्तिः
सर्वकामाप्तनाःसिद्धयष्टतमाः रससिद्धिर्मोक्षसिद्धि
र्बलसिद्धिस्तथैवच ५७ खड्गसिद्धिःपादुकायाःसिद्धि
रंजनसिद्धिका वाक्सिद्धिर्लोहसिद्धिश्चदेहसिद्धिरनेन
र ५८ पताहृशाःसिद्धयस्तुवसंतामायोगिनोमताः तत्रोत
रेतपरितःसर्वेतेपरमेश्वरी ५९ कोटिशःसिद्धयस्तासि
नेतिमायेतरेमुने नवलावण्यसंपूर्णास्मयमानमुखा
बुजाः ६० ज्वलच्चिन्तामणिकराःसदाषोडशवर्षिकाः अ

त्रि॰
पु॰
१११

सुद्वारमण्डलनयः खेलेतिमदविह्वलाः ९१ तस्याग्निमा
येनरस्योपरि रत्नमनोहरे हस्तविंशतिमानमेव
नमेलत्रयविस्तरे ९२ चतुरस्रं च सोपानैः शाक्तिभिः
समनोहरे ब्राह्म्यायेनरेपि षष्ठस्थानचदेवीस्थितास्तु
एव ९३ ब्राह्मीमाहेश्वरीचैवकौमारीवैष्णवीतथा वारा
हीचैवमाहेन्द्रीचामुण्डा अनयामममी महालक्ष्मीरहमी
ननश्चैताः क्रमशो दिशाः नानाविधायुधाट्याश्च नानाभ
क्तिपरिच्छदाः ९५ सर्वादिदिशामारभ्य प्रादक्षिण्यक्रमाल
याः अथ ब्राह्म्यायेनरस्योपरिष्टात्कुंभसंभव ९६ हस्त
विंशतिमानमेवनमेलत्रयविस्तरे मुद्रानरश्मितिष्ठेयथा
नमुद्राक्रमालयाः ९७ सेनोभद्रावणाकर्षवशोन्मा
दमहांकुशा खेचरीबीजयोन्याख्यास्त्रिखंडादशमीपुनः
सर्वादिदिशामारभ्य मुद्रायत्नाः प्रतिष्ठिताः अत्यंतसुंद
राकारा नवयौवनविह्वलाः कांतिभिः कमनीयाभिः
सर्वयन्त्रागृहान्तरे सेवंते सन्निधाई ललिता परमेश्वरी
अन्तरत्रयमन्त्रचक्रे त्रैलोक्यमोहने एतस्मिन्नात्मकया
यास्त्वनाडम्बाः प्रकटाभिधाः ९८ एतास्तासमधिष्ठा
श्रीत्रिपुराचक्रनायिका सर्वचक्रपालनकरीम
द्रासंक्षोभणात्मिका ९९ अथ मुद्रानरस्योर्ध्व
प्रोक्ते नित्याकलानरे ॥

७॰

हसन्तिं शान्तिमुत्सन्ने च तन्त्रमं बलप्रविस्तरे १३ सर्ववस्त्रैव सो
मानसमनसोन्मनिरस्मिष्यते निवृत्त्याकलानवेन स्मिन्का माक
र्षिणीकामरूपा १४ पविता: कानसे स्थाना: षोडशोडक
लात्मिका: नच्छ्येन्यो दिशोऽस्त्रके सयासे दै: सशीन
लै: १५ नासोनामा निमनस्समवधावयमकुंभज कामा
कर्षिणीकानिवृत्त्यानुध्याकर्षिणीकाकला १६ अहंका
राकर्षिणीचपाह्वाकर्षिणीकाकला स्पर्शाकर्षिणी
कानिवृत्त्यारूपाकर्षिणीकाकला १७ रसाकर्षिणीका
निवृत्त्यानामाकर्षिणीकाकला चित्ताकर्षिणीकानिवृत्ता
धैर्याकर्षिणीकाकला १८ स्मृत्याकर्षिणीकानिवृत्ता
नामाकर्षिणीकाकला बीजाकर्षिणीकानिवृत्तावात्मा
कर्षिणीकाकला १९ अमृताकर्षिणीनिवृत्ताशरीराक
र्षिणीकाकला पत्तास्त्वगुप्तयोगिन्यस्तिष्ठन्ति शीनचक्रि
णी २० सर्वाशापूरकाभिख्यचक्रायिस्थानदेवता प
नवक्रेयालिकानुसङ्गाद्राविणीकाभिदा २१ निवृत्त्याकला
नवाहर्षयिप्समत्येनसेदर हसन्तिं शान्तिमुत्सन्ने चतन्त्र
लप्रविस्तरे २२ प्राग्वा: सोमानसेनुकोसर्वसंक्षोभणा
भिधो नत्राष्टैप्राक यस्त्रीव्रमदाकर्षिलोचना: २३
नवनाकाणमसास्रसेवेनेपदमेसरी कुसमामेखला
चैवमदनामदनानुरा २४ रेखावेगिनेकुशचैमाप्राग्म

लिप्यष्टौवशक्तयः कोटिशस्तत्परिवारशक्तयोने
गद्भर्विकाः ८५ सर्वसंक्षोभणमिदंचक्रेनदर्शयेदेव
ताः खेचरीनामविज्ञेयानाम्नागुप्ततराश्चताः ८६ नव
क्रपालनकरीमुद्राकर्षिणिकास्मृता अनंगशक्त्योतर
स्योपरिष्टात्क्रमतेभव हस्तविंशतिमन्त्रस्वचक्रमेलय
विस्तरे संक्षोभिणपादेनरस्रोन्सर्वसौभाग्यदायके ८७
सर्वसंक्षोभिणीमुख्यास्तत्रशक्तयइष्टनाः चतुर्दशा
वसंख्येवतासांनामानितच्छृणु ८९ सर्वसंक्षोभिणी
शक्तिः सर्वविद्राविणीतथा सर्वाकर्षिणिकाशक्तिः
सर्वाल्हादिनिकातथा ९० सर्वसंमोहिनीशक्तिः सर्वस्त
म्भनशक्तिकाः सर्वजृम्भिणिशक्तिश्च तथा सर्ववशंक
री ९१ सर्वरंजिनिशक्तिश्च सर्वोन्मादिनिशक्तिकाः सर्वा
र्थसाधकीशक्तिः सर्वसंपत्तिपूरणी ९२ सर्वमंत्रमयी
शक्तिः सर्वद्वन्द्वक्षयंकरी एताश्चसंप्रदायाख्याश्चक्रिणी
प्रवासिनी ९३ मुद्राचसर्ववशगाख्यानश्चक्रेरक्तिकामता
कोटिशः शक्तयस्तत्रतासांकिंकथ्यतेइष्टनाः ९४ संक्षो
भिणायेतरस्योपरिष्टात्क्रमतेभव हस्तविंशतिरि
मुञ्चैश्चचतुर्मेलयविस्तरे ९५ सर्वसिध्यादिकोनाम
मेदिचेयिष्टामच्यते सर्वसिद्धिप्रदाचैव सर्वसंपत्प्र
दातथा ९६ सर्वप्रियंकरीदेवीसर्वमंगलकारिणी

सर्वकामप्रदा देवी सर्वदुःखविमोचिनी ९७ सर्वमृत्युप्रश
मनी सर्वविघ्ननिवारिणी सर्वांगसुंदरी देवी सर्वसौभा
ग्यदायिनी ९८ एता देव्यः कुलोत्तीर्णा योगिन्यो नामतः
स्मृता चक्रिणी श्रीमद्विज्ञेया चक्रे सर्वार्थसाधके ९९
सर्वोन्मादनमुद्रास्य सर्वस्य परिपालिका सर्वसिध्याधेन
रेस्यापरिष्ठात्कुंभसंभव १०० दृस्मविंशतिमुन्मेषेचनंमे
ल्वयविस्तरे सर्वज्ञाद्येनरे नाम्ना सर्वरत्नाकरे परे १ चक्रे
महतत्रेदेव्याः सर्वज्ञाद्याः प्रकीर्तिताः सर्वज्ञा सर्वशक्ति
श्च सर्वैश्वर्यप्रदायिनी २ सर्वज्ञानमयी देवी सर्वव्याधिवि
नाशिनी सर्वाधारस्वरूपा च सर्वपापहरा तथा ३ सर्वा
नंदमयी देवी सर्वरक्षास्वरूपिणी सर्वेप्सितप्रदा चैता
निगर्भायोगिनी स्मृताः ४ मालिनी चक्रिणी प्रोक्ता मुद्रा स
र्वमहांकुशा इति चिंतामणिगृहे सर्वज्ञाद्येनरावृधि १०५
वक्रोगणकालि चरैः कावव्याप्रियमनेसूष्ण इति श्रीब्र
ह्मांडोत्तरपुराणे हयग्रीवागस्त्यसंवादे ललितोपाख्याने
चिंतामणिगृहकथनं नाम द्वात्रिंशोध्यायः ३२ हय
ग्रीव उवाच सर्वज्ञाद्येनरात्रस्यापरिष्ठात्कलशोद्भव दृ
स्मविंशतिमुन्मेषेचनंमे लम्बविस्तरे १ वशिन्याद्येनरे
खेयेप्राग्वत्सोपानमंडिते सर्वरोगहरे नाम्ना नवक्रमति
विक्रमे वशिन्याद्यास्तत्र देव्यः सर्वारिगणनक्रमात स

ग्रं॰
पु॰
११३

113

देल्लसहितानवप्रथमावर्गीनीश्वरी कवर्गासहिता
पश्चात्कामेश्वर्यादिवाङ्मयी ३ चवर्गाधुष्णावागी
शीमोहिन्याख्यात्नीयका टवर्गामेडिनाकाराव
मलाख्यासरस्वती ४ नवर्गाणनमोयोनापंचमीवाग
ध्याकरणा पवर्गाणपरिस्फोनाषष्ठीनजयिनीमता
यादिवर्णावतष्केणसवैश्वर्याख्यवाङ्मयी शादिका
नरषट्केणकौलिनीतसप्तमीमता एतादेव्याजयास्का
शुक्काभरणमेडिता: सदास्फुरद्वयपधलहरीलालि
ताननना ७ काव्येष्वनाटकेष्वेवमधुरै: कर्णाहारिभि:
विनोदयन्य: श्रीदेवीवनैनेकुंभसंभव ८ एतारहस्य
नानैवख्यानावानापिनापन नाधिकोतस्यवक्रस्य
सिद्धानात्मीयकीर्तिता: ९ अस्यवक्रस्यसारत्वाकारि
णीखेचरीमता वशिन्याद्येतरालस्योपरिष्ठाद्धिव्यव
हन १० हस्तविंशतिमुत्रमेवतन्मेलखविस्तारे अ
स्यचक्रामित्तित्रयंनववानादिदेवता: ११ पंचकामस
रीवाणा: पंचकामेश्वराश्युगा: श्रेक्रुपाद्दिनयेदीस
मादीस्त्रीपुंसयोर्द्वयो: १२ यवहंपेचविंध्यारेवपुर्हेत्र
प्रकलितो पाषाढपेवदीमामेवनाष्पसन्नाणाकुंभज
कामेश्वर्यामत्त्वतोरिचनारिस्त्रीमहेशिन: ग्रारण्या
णावाप्रयानिषट्कलहीममेजिव १४ भंडासरमसाषु

५

१२

षट्ढेडक्षादानेव योगिनैः पीनेरनीवन्त्मानि दिव्या
ख्याणाद्यन्तागृती १५ एतेषामाद्यानां तु परिवारत
या मले वर्तन्ते स्थानेरैर्षो सख्यान्त कोटिशः सेवते १६
वज्रेशाक्तिः शान्त्रीवभुवोऽ अमृशालेनया करणैः मह
शक्षेव मुहूर्ते भिन्निपालके १७ एवमादीनि पीठानि
सहस्राणाम सहस्रशः अहाद्यमहाशक्तिः सेवते नम
दविकलाः १८ अथ पीठस्थानगालस्या पृीवानापिताः
मन हस्तविंशति सम्मेवनमेलमप्रविस्तरे १९ पिष्ठेव
समये शीनोस्थानवनस्रणमपि कामेश्वर्यास्तत्र देव्य
स्ति सौम्यान्तु वन्तर्षिका २० सेव निशेष विश्वानां सवि
तन्त्रिनेश्वरी निस्रणे सूत्र नामानि कामेश्वरी प्रथमना
वजेशी भगमालाचनाः सेवन्ते सहस्रशः सर्वेषा दर्शना
नो चयादेव्या विवियास्तनाः २२ ताः सर्वास्तत्र सेवन्त का
मेश्वरादी महोदयाः एतासां च प्रसंगे पुनिस्थानां च प्र
सज्जने वक्रिणीनां योगिनीनां श्रीदेवी शरणात्मिका
या कामेश्वरदेवानां कलानां ललनाविका २४ कामे
श्वरादि वचथी मानिस्थानां षोडशी मता योगिनी वक्र
देवीनां नवमी परिकीर्तिता २५ समयस्थानवालस्थाप
रिष्ठादिस्वलोनकः नाथान्तरमिति प्रोक्तं हस्तविंशति
योमते २६ वन्तर्मन्त्रप्रविस्तारे भागवन्ती प्रमन्मेदिते

तत्रनाथामहादेवायोगगणासंप्रवर्त्तकाः सर्वेषामेवगुरवः
सर्वविद्यामहार्णवाः चत्वारोऽत्रगनाथास्तेलोकानामभिगु
नये २७ स्रष्टाः कामेश्वरादेवेनतेषांनामानिमेशृणु मित्रेशो
ड्डीशषष्ठीशचर्य्याख्याः कुंभसंभव २८ तैः स्रष्टावह्वोलो
करक्षार्थंपादुकात्मकाः दिव्यौघामानवौघाश्च सिद्धौघाः
स्रवतापस २९ मामसालोकसारूप्यसायुज्यादिकसिद्धयः
महान्तोगुरवस्तास्तसेवेनेचतवेगुरून् ३० अथतास्तानरा
लस्यापरिहार्यहिरूपस्तनमे स्वस्रविधानिममग्रवतनुमेलय
विस्तरे ३१ नित्यानरमितिप्रोक्तेनित्याः पंचदशात्रवै अथ
कामेश्वरीनित्यानित्यावभगमालिनी ३२ नित्यक्लिन्नापि
वत्स्यामेरुण्डावह्निवासिनी महावज्रेश्वरीदूतीत्वरितानाकु
लसुन्दरी नित्यानीलपताकाचविजयासर्वमंगला ज्वाला
मालिनिकाचित्रिनित्यनापंचदशोदिताः एताः देवीस्वरू
पास्युर्महाबलपराक्रमाः मध्यमास्त्रविनिघ्नितोयास्या
यामजगन्मया कालाविनरूपास्रकालग्रासविचक्ष
णाः ब्रह्मादीनामशेषाणांचिरकालमुपेक्षणो ननका
लघानाधुष्यरूपादेव्यासज्यापिस्थिता ३३ विप्राययनाति
रातेकाशीपरांगमसमुद्भवाः सर्वेतेजगतांश्रयेलिलि
तोसेकाकरूपिणी ३४ तासांमवननोपामाः दीप्ताः पं
चदशास्वराः विसर्गबिन्दुवर्जेन्नगोरणामवनेम ॥

ने ३८ अथ त्रिसोपानशालस्योपरिष्टात्कुंभसंभव अग्र
देव्यं नरैः प्रोक्तं हस्तविंशति सुमते ३९ चतुर्मेखलप्र
विस्तारैः प्रान्ते सोपानमेडिते तस्मिन्नुल्लस्यदेव्या
याः शक्तयः संति वै सुते ४ हृद्देवी च शिरोदेवी शिखा
देवी तथैव च वर्मदेवी हक्षिदेवी पास्त्रदेवी षडीरि
ता ४१ अन्येन समिक्षणास्ताः श्रीकामेश्वरसुद्भवः
नेवला वएप मूर्तिमाः सावधाना स्नातृयाः ४२
परितो विंदुपीठं च ग्राम्य स्रोदीम मूर्तयः ललिता
स्थापवर्तिन्यो वर्तन्ते वशिनीवर ४३ अथाग्रदेव्यंत
रस्योपरिष्टान्मंडलाकृति विंदुनादमहापीठं दश
सहस्रसुमते ४४ आनंदेपीठमपि च पंचाशत्पीठ
रूपधृक्तत्र श्रीललितादेव्याः पंचब्रह्ममयं महत् ४५
जागर्ति मंचरत्नं तु प्रपंचत्रयमूलकं तस्य मंचस्य
पादास्तु चत्वारः परिकीर्तिताः ४६ दशहस्तसुमते उ
हस्तत्रिनयवेष्टनाः ब्रह्मविष्णुमहेशानास्त्वीश्वररूप
समागताः ४७ शक्तिभावमनुप्राप्ताः सदा श्रीध्या ४८
नयोगतः एकस्तु पंचपादस्य जपाकुसुमसन्निभः
ब्रह्मात्मकः स विज्ञेयो वह्निदिग्भागमाश्रितः द्विती
यो मंचपादस्तु महानीलोत्पलप्रभः ४९ विष्ण्वात्मकः
स विज्ञेयो नैरृतो दिग्भागमाश्रितः तृतीयो मंचपादस्तु

ब्र॰
सु॰
११५

शुद्धस्फटिकनिर्मले ५० रुद्रात्मकः सविज्ञेयो वा॰
उर्ध्वभागमाश्रितः वक्तर्षाभेव पादस्य कर्णिकाव॰
समद्युतिः ५१ ईश्वरात्मा सविज्ञेयः ईशादिभागमा॰
श्रितः एते सर्वे सायुध्याश्च सर्वालंकारभूषिताः ५२
उपर्युपरिसंभक्ता यामध्ये शुकपक्षरूपिणः श्री ध्यानमी
लिताख्याश्च श्री ध्याना निश्चलागकाः ५३ तेषामुप
रिमेव स्यफलकस्थः सदाशिवः विकासिदाडिमच्छा
यश्चान्योन्यमविस्तरः ५४ तलपद्मा याम यो श्च सदा
भास्वरमूर्तिमान् अंगदेव्यनरारेभ्यानेवस्यफलकाव
थिः ५५ चिंतामणिमयोगानितनरूपाणि तापस
सोपानानि विभाससेत षट्विंशद्वानि वेशने ५६ आरोह
सक्रमेणैव सोपानात्मभिभेदह भूमिरापोनलोवायु
राकाशंगंधयव च रसोरूपस्पर्शशब्दोपस्थपायुपदा
निच माणिवाचघ्राणजिह्वावत्तस्त्वक्श्रोत्रमेवच
अहंकारश्चबुद्धिश्चमनः प्रकृतिपुरुषौ नियतिःकालरा
गौ च कला विद्येव मायया ५९ शुद्धविद्येश्वरः सदाशिवश
क्तिशिवाइति एताः षट्विंशदाख्याता स्तनः सोपानपंक्त
यः ६० एषा सोपानपंक्तिश्च मेव पूर्व दिशाश्रिते अथमेव
सोपानिष्वार्ह सतल्यक तल्पके ६१ हल्ममात्र समस्त्रमेव
वर्मेत्रमविस्तारे पादेपयानमूर्धोपयानदेवविराजिते

५८

६१

गेऽङ्कानांवक्त्राण्याशोभितेपानलेखिषा नस्योपरि॰
ष्णक्रौह्रेभवमतेनोमरच्छदे १३ शुचिनासडना॰
द्रुमःपद्मरागमणिलेखिषा नस्योपरिवसेद्धदिम्ब
ख्वोदयपाविनः १४ शृंगारवेषरुचिरःसदाषोडश
वार्षिकः उद्यद्भास्करविंवाभश्चचारुवसदाषिवः
नस्यान्तेमेसमासीनानतरुणादित्यशीतला १६ सदा
षोडषवर्षीयनवयौवनदर्पिता अमरूपद्मरागा
भचरणाञ्जनखच्छटा १७ यावकश्रीनिर्व्यपेत्तापाद
लौहित्यवाहिनी ध्वरुणोनउह्लेनसुस्पर्शेननती
यसा १८ अलेकननिनेवायंजघनाभोगभासुरा श्र
ङौरुकंग्रेष्यिमिनीरत्नकोऽविराजिता नतनाभिम
ह्नावर्मेत्रिवल्यर्मिप्रभान्तरी स्तनकुड्मलहृत्सलम्ब
क्रादामवराताहृना २० अतिपीवरवक्षोजभारभेदुर
मध्यमः शिरीषडामकोमलश्यालिनम्बनवोभुजान्
केयूरकंकणश्रेणीमेदिनान्सोर्म्मिकांशुलीन् वह
नीमरिसेमस्कघोस्कटरकंधरा २२ मुखदर्पणहेनाम
विधुकापाटलाघरा शुचिभिःपंक्तिशुद्धैश्चविद्यारूपे
र्विभासरेः २३ कुंडकुड्मलसच्छायैर्दन्तदर्शीनचंद्रि
का स्थूलमौक्तिकसम्बद्धनासाभरणभासुरा २५
केनकांनदंलडोणीदीर्घदीर्घविलोचना श्रेर्णेडन॰

२१

ब्रं॰
पु॰
११६

116

लिताभालेसम्यक्कुंकुमालकछटा १६ वालीवनेस
मागिणकाकुंडलामंडितस्फुरितः नवकर्पूरकस्तूरी
सदामोदितवीटिका १७ शरच्चंद्रनिभानास्यमंडली
मधुरानना स्मितानामणीनां सारेणाकुंभवाककिरी
टिका १८ स्फुरत्तिलकरत्नाभभालेनेत्रविराजिता
गाढोपकानिषाणास्यमंडलीमधुरानना १९ स्मिता
मणीनां सारेणानिविडश्यामकेनलसद्गतिः सीमन्त
रेखाविन्यस्तसिंदूरश्रेणीभासुरा २० स्फुरद्वंद्वक
लोमेसामदलोलविलोचना सर्वशृंगारवेषाड्या स
वालंकारभूषिता २१ समस्तलोकमाता च सदानंद
विवर्द्धिनी ब्रह्मविष्णुगिरीशानां सदाशिवनिदानभूः
अपांगरिष्वककरुणानिकेतीनखिर्दिनाखिला भासते
सा भगवती पापश्रीललितांबिका २३ अनन्तदेवनस्ष
त्रानोपसाः मुक्ताफले विदुः यस्याः मुक्ताफलेषा
कूर्ध्वस्यापवहिमज्जने २४ तस्याः श्रीललितादेव्याः
वर्णयामिकथं वपुः वर्षकोटिसहस्रेणाप्यर्काशा
नहिवर्णने २५ वर्णनानामवागरूपावाचस्तस्योक्त
नोगतिः यतो वाचो निवर्त्तन्ते अप्राप्य मनसा सह २६
बहुनात्र किमुक्तेन नत्वभूतमिदं [illegible] नपततयानात्र
हेहाममोहाहामयोच्यते २७ [illegible] कल्पनेतानाख्य
लिखितमपमानिये मषीपात्रा[illegible]सर्वेपिममकेनमहार्णवाः

पंचाशत्कोटिविस्तीर्णा भूमिः पच्चनमस्कृता: नस्य-
लेखनकालोऽस्य परार्द्धाधिकवत्सरैः ८९ लिखेद्यस्त
त्रैलोक्यस्य मध्ये के कोटिवाहयः सर्वेहस्तिनस्मा
वन्तोरोयदि कुंभज ९० अथापि नस्याः श्रीदेव्याः पाद
स्यैकांगुलिकृतेः सहस्रांशोप्येके काश्यवर्णानानहि-
जायते ९१ अतो वाग्हृत्रिरखिलानिष्कलानगुणस्य
मौ लिंङ्गपीठस्य परिनश्चनयास्थिता ९२ महामाया
वृत्तिकालेवनेमव कृपया दिव्याउपरिहस्ता नो विशं
निहितयोधनः ९३ रेङगोपविमाने नवहैलोकडल्ल
भः नचालेकारजालोनवनेमाने सडलेभ ९४ महार्णी
वर्णापिपृथ्वीकेवणवान्हिपाहता सैवजानातितत्त्वैन
यस्यमृतलेगुणे ९५ मनसोपिहिहरेनस्सोमास्येकेनव
र्णपने इत्यमेउ महादेस्य वयायलत्तिनोविका ९६ मा
इभूनाविदनलाहननिशोषदानवा दिव्यशिल्पिजनैः
लंसैषाङुशालेत्रविशेषतो ९७ अपि हायमीनगर
सदारनत्तिविहृयं इत्यमेवप्रकारेण श्रीउरार्णोस्मका
सपि ९८ नभेदः कोपिविन्यासोनाममात्रेउरामिदा
नानाहतत्तमहोयानमारभ्येतिक्रमेणये ९९ वेदतिश्री
उरीकर्यानेयातिपरमांगतिं श्राकर्णीयेतिदृष्ट्वैति वि
विन्वेतिवयेनवाः १०० येउत्तकेयारपेतिनेयातियर

ब्रं॰
पु॰
११८

117

मोगगिं ये श्रीपुरप्रकारेण नवरत्नालान्विभेदनः १
ह्रकनाणिपालिजनैः सर्वैं श्रीदेव्यायतने महत् सेया
दर्पेनितङ्क्रास्ये पोनियरमोगतिम् ९१ इतिश्रीव
लोडेनरपुराणेहयग्रीवागस्त्यसंवादेललिताख्या
नेरत्नहयानानरकथनंनामत्रयसिंशोध्यायः ३३॥

त्र.
महा.
१

ओंश्रीगणेशायनमः बाणवलीयवेल्लोलकल्लोलकरभासुरं ग
नास्यंसुंदरंवंदेहेरंबकगणार्चितं १ विघ्नेशचरणांभोजमकरंदं
दुर्विंदवः सिंचंतभारतीवल्लीननानावदनालये २ कैलासाचलशृ
लायेमणिसुंदरमंदिरे पप्रच्छपार्वतीकांतंहरस्थानंदसुंदरं ३ प्रियकिं
दुर्भेलोकेकिमाश्चर्यकरंपरं तेजंतीर्थंसदानृणांभुक्तिमुक्तिफलप्र
दं श्रवणेनकेनतंसर्वेषांसुलभःसदा केवलेनसमागम्यःकथया
शुभमप्रभो श्रीशिवउवाच पुराकृतयुगेकालेअष्टवीर्यान्मुनीश्वरान्
सनत्कुमारोकथयद्दुःखदारिद्र्यपीडितान् ५ तेजंतीर्थंसमाख्येकंभुक्ति
मुक्तिप्रदंशिवं प्रथिष्ठितंमयादेविनयावव्हपयान्दृणां ६ तद्वसा
मिमहादेविश्रेमणातवववाननेने सनत्कुमारउवाच पुरायमेसुनाःस
समणिहलेगिरिंगताः तपस्तेपुःसदातीव्रमेकाग्रहृदयस्थिताः
शांतादांतासदाचाराःसदाराःसपरिग्रहाः ९ आश्रमेरमणीयेस्मिन्
वृत्तवल्लीलताकुले शांतवैरमृगव्याघ्रवभूरगसमाकुले १० सर्वर्तुफ
लसंपूर्णकदलीखंडमंडिते रसालसरलोल्लोलतकणफणपल्लवे
सच्छायशीतलोपेतेसहराववलिकूजिते कदाचित्तमहालाख्योदेस्वरा
जःसमागतः १२ ज्वालाकरालवदनोराक्षसैःपरिवारितः उदयत्क
रवालाग्रधाराछिन्नमहीरुहः पदातिरथनागाश्वघोषव्याकुलिता
मरः लोहसंग्राहकिरणान्मिश्रितार्कांशुमंडलः १४ आश्रमास्तेन
विध्वस्ताःसमस्ताश्रमवासिनः आक्रांतास्तरवस्तेनाःसमरैःकुंज
रैःकरैः १५ लोलल्लीलगलचरणौचैरायुधावलिहताः कुडव्यावर्हि

षत्नस्यपत्रमूले निषेविताः लिवार्यदेववर्णौघाः कस्मान्नि महीरुहं हे
मुनोवेदिशुश्रूषास्तथा— कीलीवकारमः ९ नन्दूत्तदाश्रमपदं स
दर्शयेत्तुः ऋषयो निर्जे वनं समेत्योविशं स्तस्य पालनरूपेण सदैव तस्य गणान् नि
येशुचरवोहं स्फूर्तेनर्जनेन निर्जिताः ऋतः कामदुघा गावो यत्तोयाः
पीवरौधसः ध्याकुलीकारयामास शान्ता दान्ताः पतिव्रताः ऋषयः कं
दयाश्रमस्यैव धावापी शुभमर्जिताः २० इतिद्रुः व्योमि भूत्वा स्वर्गतेतस्मि
न्द्रुरात्मनि किं किं कुर्मः क गच्छामि क वसामः सद्रुः खिताः कं विप्रं क
थयिष्यामि विभुः कः पालयिष्यति कृतमस्माभिरवलं दुष्कृतं नन
विमेहे २२ कष्टं कष्टं महोत्पाताः सनाथा अवयंवत येनालोनेतस्मिं
ऋषिकथं जेष्यति तत्त्वपः शापामभेषुरात्मानं तपोहानिर्भविष्यति
नत्तन्मुरिति सर्वे भयविह्वलचेतसः २४ हतोतमेनं देवं दृं नारायणं
मथो व्रजे किंवा महेशं सर्वेशं कथयामः सद्रुः खिताः अस्तिश्रुफत
मं किंचित्स्थानं सर्ववनान्तरे ऊर्ध्वं वामस्मि हेतागणैर्ध्यामस्तत्र किं
वये २९ इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे नन्त्रखण्डे मल्लारिमाहात्म्ये श्राश्रमपी
ठेनैनाम प्रथमोध्यायः १ सनत्कुमार उवाच श्रूयते मुनयः सर्वे दीन
विनाः सद्रुः खिताः गोपायस्व कुद्रुवानि कस्मिंश्चित्सर्ववनान्तरे १ यद्भुः
सहस्रनयननगरी समरावती स्वधर्मी यासभायान्तमासीनं दर्दुः
तरणान् २ ज्वलद्रत्नावलीश्रेणितेजोजालस्य शोभिते सिंहासने वी
समानं चामरैर्हेरिणीदृशा ३ यमग्निः सेवते नित्यं दारुकर्मविहाय
व मूर्पीसंहरयामस्युतं चशांततेजसा ४ सरोषकर्मगुकार्ययाः

मोश्वाकृतांजलिः सकामरात्तंसोहृतिंस्तपासेनैवईतःस्वयं ९ पाश
शृस्तरतत्तिष्ठत्वरुणाकिंकराकृतिः वायुमूर्तिधरःशांतःप्रांजलिः
परिसेवते निधिहस्तःसदाराजराजस्तिष्ठतितत्परः रम्यमूर्तिधरःश्री
मान्नुपास्तेसोदिवाकरः ७ भजतेसर्वभावेनदेवःकृत्तुदर्वाधवः से
नोघप्रतिदेवानांमाचार्यस्थानुवर्णिनैः गायंतिललितैर्गीतैःगंध
र्वास्तमनोहरं श्लोघयन्त्सभावेनभक्तास्तेश्रणायाष्ट्यकृ सिद्धचार
णानागाधानिजविद्याभिराहृताः कांबारंभादयोनित्यंललितेयमुपा
सते ९ तत्रागतांस्तमालोकयनिश्चरान्सुनीश्वरान् सिद्धामनासमुत्था
यभक्तिपूर्वंनमामसः धन्याश्चाद्यपूर्वंपूर्वंमयायज्जन्मजन्मा
न्तरादपि उपार्जितमहापुण्यफलितंदर्शनेनवः १२ अस्मात्सकृत
पुण्यान्मेमहत्त्वभवतांकृपा स्वयमुत्कंठितायस्येगेहंयत्स्वयमागताः
यन्मोस्मिकृतकृत्योस्मिकृतपुण्योस्मिसर्वथा समेसर्गापिपवंमे
भवतामद्यदर्शनात् १४ अद्यप्रभृतिनिर्विघ्नंयत्कृतंमेभविष्यति
निर्विघ्नकारणात्युष्मद्दर्शनस्यैवनिर्मिताः आदिशध्वंयथाकार्यंयेनयू
यंसमागताः आज्ञाश्वयथामार्गादतिज्ञानमुखेप्रियः स्वघयकृत्तुः
हर्ताकर्तास्वयंधातात्माभवांस्त्रिजगतांप्रभुः तपःस्वस्वनुनिष्ठामोभवद्
नाभयोत्सवैः कदाचिन्मगयाव्याजाद्धातास्तैःपरिवारितः आजगा
माश्रमंतोसौमहेलोकारिमहाव्यथा १८ वयंमत्रास्तितास्तेननीवशोषा
यथास्थिताः अतीतानागतनानादेवोनानातिवर्तिते किंकर्मःकष्टम
त्वलमतोद्दामणिमलकौ उष्टेमेरंहृहतमोरेवनःकृपयानया २०

शक्रउवाच नाथंत्वमणिमन्त्रान्भ्यांमज्जयोनिःसतोषितः एकांगुष्ठेन
तपसासूक्ष्मध्यानक्रियाविधैः २१ नाहंतथोपवर्ग्यायसमर्थोब्रह्मणो
नमाः पराक्रमउग्रायषौन्तपोवीर्यमदोद्धतौ देवेश्वरमतेनौ ब्रह्मेशौ उ
ष्टवलोकतौ प्रयातनूर्येवैकुंठविभुर्नारायणःस्वयं २२ इत्थंकदर्थिता
नान्दृष्ट्वाभवेतःततेजसः मयत्तपातादिप्रार्णंदानवान्हंत्वमर्हति
शश्वद्योगीतस्याहंसविसृज्जगतांपतिः कंतेचैनेववाकंते समर्थोभ
तेमीश्वरः सृष्टेःकर्तास्वयंब्रह्मात्स्वयंपालयिताप्रभुः हर्तासोरुद्र
रूपेणतस्मात्त्वमसास्मरःप्रभुः २६ ऋषयऊचुः वयंकिंवैभवंविसोता।
विद्योवेदशास्त्रतः इतिहासपुराणेभ्योह्यागमेभ्योविशेषतः देवो
गदतिकिंतस्यवात्मसंचयपाक्रमे अस्माकंदेवयोगेनशक्रोऽयंत्वम
नागतः स्वस्यस्त्वभवतेशक्रवयंयामोहरेःगिरिं जयशत्रुगणान्सा।
र्वान्माहिंसाप्रवृत्यादिकान् २९ इतिश्रीब्रह्माण्डपुराणेनेत्रखंडेमहा
विमाहात्म्येशक्राभिगमनंनामद्वितीयोध्यायः २ सनत्कुमारउवाच
अथतेसनयोनम्रुर्वैकुंठगगनाथना ध्यायंतस्त्रिनयंदेवंहृषीकेशं
सुरेश्वरं १ तेसमागम्यशृण्वानःसूर्यमंडलमध्यगः योऽसौवनीरसरू
सोविसोःप्रसादमंदिरे ददृशुस्तेसभामध्यावैस्लेवयत्रराजते सिंहास
नमास्थःपुंडरीकविलोचनः ३ नीलोत्पलदलश्यामोनीलमेघघ
नच्छविः पीतांवरकृतोत्संगवसनःशुभदर्शनः चामीकरलसद्दी
प्तिःकीरीटकटकोज्वलः चंद्रांशुचंडकिरणश्याकुंडलमंडितः ४
ज्वलद्रत्नप्रभायुक्तग्रैवेयकविराजितः गंभीरनाभिविलसत्त्रिवलील

व्र. महा. १

लितोदरः उल्लसच्छुभ्रदन्तः स्मितास्याधरपल्लवः आनंदकंदसद्वदने
न्दैकविशेषकः ७ स्वर्णयज्ञोपवीती च सर्वसौंदर्यसागरः रत्नमालो
ज्ज्वलग्रीवः सुवर्णाभ्रकराकृतिः नारायणः सुराधीशः कल्पभोज्याचल
र्गेज वस्त्रपर्यंकचत्वरो निविष्टः स्वस्तिकासनः ८ कृतांजलिर्वैनतेयः स्वा
मिनो यस्य सेवकः अग्रितः पन्नगराजो सौ यज्ञागारे स्थितो यथा शंखचक्र
गदापद्मा मायुधानि समन्ततः मूर्तिमंति सदा रेजुस्तेजः पुंजाकृतीनि
च कृपया ये परेशस्य भक्ता विष्णोः सनातनाः स्वरूपमुक्तिभाजस्ते शं
खचक्रगदाभृतः १२ अतसीकुसुमश्यामाः सर्वे कमलधारिणः पीतां
बरधराः सर्वे वनमालोपशोभिताः किरीटकेयूररत्नमणिभूषावि
राजिताः विमलांभोजनयनाः कुंडलैः कर्णभूषणाः १४ प्रियास्ते भक्ति
वात्सल्यादृषयो नारदादयः कपिलाद्याश्च ये केचिद्ये चान्ये सनकाद
यः जगुर्गंधर्वपतयो गीतं चित्ररथादयः श्रीगंधर्वैः समधुरैः ललितै।
स्तुतितोषकैः १६ आगमेन स्तुतः कांतानीलोत्पलदलेक्षणाः नवकंद
र्पमल्लास्तास्ताः करुणारसनिर्भराः चेलाभिख्याकुलीचक्रुर्मुनीनामपि।
मंदराः भ्रमंत्यावेगतो रत्नविकीर्णाकलकभ्रमाः १८ नीलजीमूतस
च्छायेस्वामिसेवकसंकुले वेकुलारवैरुल्लासाः सभागारे निजविषा
नसंसमभायांस्वैवमंकुंदस्मरसजितं प्राणानुगीदणिरः कंपमानो गायक
यः १९ गात्रस्वेदजलाकीर्णविवर्णमुखमंडलाः रोमांचांचितगात्रा
श्लेषाश्रुविलोचनाः निपेतुर्दंडवद्भूमौ त्राणमस्याधने पुरः नमश्च
क्रीमहाविष्णोर्मेघगंभीरसंयताः २१ अहमद्यकृतार्थः जयानिमयानंद

मंदाकिनीरम्यातित जयलक्ष्मीकुचांभोजराजहंसजगत्पते २२ जयनी
लोत्पलाभासहास्यवंद्याङ्घ्रिशोभन जयप्रपंचरहितत्रिलोकीलोका
पालक जयवैकुंठसद्धामलालितविश्वविश्वकृत् जयविघ्नेशविघ्ना
त्मन् विघ्नसर्गविधायक २५ श्रीभगवानुवाच तुष्टोऽहमेकभावेन
परिष्वजनतोऽमलत्वं संकल्पाद्यैवचिन्तनाद्धृदयमेत्य नयः सदा कैलास
वासिनः केनहृतभागेन तु मे दानं कृतं केन तपो विघ्नं भयं वस्थितसो
ऽयं के निरूपयतं तच्छ्रीवत्सयप्रीत्यै प्रतिक्रिया स्वच्छयतत्त्वः शकोवि
भेतिसम्मेयाभ्यां तौ मणिमल्लकौ २८ यस्य मेशीभ्रातृवर्यः सैनिका
श्यामराः सदा नीरांभोधिसमुत्कूलौ वाहनं श्वेतकुंजरः तथैवोच्चैः
श्रवास्तुर्गमस्तुरगः सुरसेवितः दुर्गमस्वर्गकल्पशाखी भौरिकः स्वयमा
त्मभूः संमेदजनको हन्तो ह्लादिन्यायुगयन्तु नम ताभ्यां युद्धे जितः सोपि
कथनीयं किमस्तिनः २१ वेत्सि सर्वं त्रिकालज्ञ यदृत्तं देव केशव श्री
नारायणउवाच विख्यातावसुरौ घोरौ ब्रह्मारायनतनयौ तपः प्रभा
वेन तयोरजेयत्वमभून्मदा महेश्वरमतेतौ नामभवेनाम्नस्वर्गौवरौ २२
वयंद्वीपवकैलासंगामिष्यामोहि जो नमः तत्र वित्तात्यन्तौदैत्यौहृ
म्लेच्छौ मणिमल्लकौ २४ इतिश्रीब्रह्माण्डपुराणेत्तरखण्डेमल्लारिमा
हात्म्ये वैकुण्ठाभिगमनं नाम तृतीयोऽध्यायः ३ सनत्कुमारउवाच त
तस्ते मुनयः सर्वे नभोमार्गानुगामिनः ददृशुः सुदृशुः श्रीमत्कैलासगि
रिशालयं १ वेदकोणोपलैः शुभ्रैः संयुक्तोमलशोभितं किंचित्कर्पूरपे
णूरजितं यत्र दोज्ज्वलं २ उत्तवातौ मौक्तिकैर्हर्म्यैनैनप्राकारेणोज्ज्वलं श्रमरं

ब्र॰
मह्ला॰
५

चंदनरसैः स्नापितमिव निर्मलं चरितार्था जगतीपि स्थितिं किं वा तस्या मलवि
षः पीयूषधामसंधौतशिरोरालिसुशोभितं ५ यत्र स्फटिकविंबानि द्व
गाहनकुंजगाः प्रसन्नाः ईदन्नकलिशैर्जन्त्वः सान्द्रनिलीलया विचेरुस्तत्र।
गास्त्रगाः कौमुदीमहसोज्ज्वलाः उपत्यकायामिव तेस्मरागात्पूर्तिधारिणः
सिद्धस्त्रीणां निकुंजानि कल्पवल्लीवनान्यपि कल्पभूरुहशाखाग्रच्छाया
च्छादितिस्थितिः चंद्रकांतशिलासंघैर्बद्धसोपानकाधनिः कस्तूरीहरि
णाश्लेषः कर्पूरकदलीवने चंद्रकांतवतिवैभावः स्वर्णवर्णफलोत्क
राः विचकर्पूरतिलकार्कसादृशीनां जननादृशः यत्रैः फलभरैर्मुक्ताभा
नलेपः स्कंधकाः वक्रचैनकुचाः कांतासंभोगपुलकांकिताः ९
फलोपहारकमुकाः कंदैनोदेववर्धिताः सरवन्मीनिसूर्यायमुग्धी।
यश्रोधनाश्च नागवल्लीदलैर्ग्रामानारिकेलफलोत्कराः एलाकं
कोलवल्लीनामामोदः प्रसरत्फलं भुजगोद्वेष्टितस्कंधा लवलालिंगित
विग्रहाः शिवाश्च शिवाश्लिष्टा विबभुश्चंदनद्रुमाः १२ वनकुंजरकंडू
निकर्षणाभग्नशाखिनो देवदारुस्तरुगणो वैणपः शैलसमावरत्
तमालतरुखंडानि जीमूतपटलान्यपि अविभक्तविवेकानि बभ्रु
स्तत्र शैलके मंदारतरुशाखाग्रकुसुमानिस्तबयौवनः खेतस्मपलाशा
गपः पावित्र्याय तत्रसेविकाः १६ वाम्बाप्रकृतयगोम्यभुजसमारितस्तनाः
हंतिवनपीलानां मुनीनां कन्यकामनः रामाकटाक्षसंस्मरक्तकुसु
चंदनचर्चिताः स्वावभा समनन्तः प्रफुल्लषट्पदोचितः १८ उत्फल
पद्मकह्लाराणां विचहुननेनत्रकेषु सरणिं पंचकह्लाराणां राजते रत्नवेदिकाः

इति विंबनिहतानां फलैर्यत्र रत्नसानुषु शुकामोचोद्यमायासोऽग्रहो
निर्हारयेत्पलं २० शैवानां शिवस्नानसन्निकुंजेषु दिवानिशं भवंत्याषय
योदीपा यत्र तैलादिवर्जिताः चंद्रकांतास्मशिखरे चंद्रमंडलवासिनः
चेतकोरगाः सर्वे कोरगाश्चनिजेच्छया कांतागमसमागमेजातपुलकमलिन
मंडलाः किंयौ सरहते शुभ्रैवं गायंतिसंस्थशाः २३ गीताकृष्टसुगीणां
चलोचनानि सलोचनैः उन्मेषवर्जिता गंधैर्यत्र किंपुरुषांगनाः २४
सपुष्पाणां दुमाणां च मंदः परिमलं वहन् निर्वाताश्रमवनोपांते
वासंतिको मरुन् खेलंति मुष्टिभिः सिद्धवालिका रत्नसंयुतैः समा
समविभागेन छायेत्रिदशवीरुधां २६ रमिरे सलिलक्रीडं यत्र किं
पुरुषांगनाः वापीषु कांतसहिताः स्वर्णसोपानपंक्तिषु माणिक्य
सानुगेहेषु कांतगंडस्थलीषु च रूपं विलोक्य गंधर्व्यः स्पृशंति रद
नक्षते किरातादृष्टमुद्गर्भे गंगे सिंहानां करिमर्दिनां मुक्तावश्रुवरत्ना
लैः पदे शोनखांकुरैः २८ चंद्रचंद्रोपलस्पर्शीस्वगितल्पनदीतटे श्रम
रत्नस्रदानां वकेंदानां सुगमो भवत् ३० यथिकामहंगाश्च चमर्य
स्वाकदर्शनाः विचलंति चलच्चंचच्चामरास्ते परिश्रमाः हंदानिका
मयेत्नां हरिचंदनकानने आसीनानि घनच्छाये रोमंथायत्र उ
वैन्ते सवर्णवर्णाः कपिलाः कविन्मरकतत्विषः किंचित्कर्दस्य गा
भागावोरत्नस्थभूमयः स्वरं तोनन्दतः प्रावृट्कालसमदकेकिनः
यत्र वल्लीतरुन्मेरुकसमासवसिंचनैः शुकाश्चकयालापाकीर्णाः
सास्यकोकिलाः चक्रिरे यत्र वाम्पोन्यसमामोहषणनिश्चलाः ३१ सा

ब्र॰
मल्ला॰
५

5

मापि यं तत्स्वदयं रहस्यमस्त्रापसाश्रवि निश्चलाश्च वकुं जेशुमहेशालिंग
रूपिणः १८ सालककपदमामैश्चंजनीनांशयातिके स्तावानिवर
काङ्क्षैः शैलोपस्थितद्वयोषितां विकचेषु रसालेषु मकरंदविवर्तिषु
काकलीं चंचरीकाणां जहार यतिनामतः तं दृष्ट्वा शैलमतले विमली
कृतमानसाः सभामालोकयांचक्रुः चक्रिणा योजितां द्विजाः १९ इति
श्रीब्रह्माण्डपुराणोत्तरखंडे मल्लारिमाहात्म्ये कैलासवर्णनं नाम चत
र्थोऽध्यायः ४ सनत्कुमार उवाच दृष्टस्तैः सभांशो शोभायां कृतविश्व
कर्मणा शिलाभिरत्नयुक्ताभिः कांचनाद्यैस्तु चंदनैः १ लसत्सिंहावलि
ध्वजविताद्यप्रमास्तरे ततः किन्नरपङ्क्तिलीलानीतोपध्वजावलिः २
ततस्तोरणपंक्तिः साम्यवल्लीविलासनं ततः कमलवैपस्फुरतिवैय
स्त्यपोपरि निर्मलानृशालालालितास्तोमकांतालयास्पदा तु निर्मी
यतत्र रचितानां च कोमलभूमिका ४ मुक्ताप्रपायवलितामिनयः स्फ
टिकद्विषः माणिक्यवद्धसोपानमार्गैः शुद्धहयांकिताः इंद्रनीलोपा
सितं भोपरिस्थैभारविभ्रमाः पद्मरागैः कृतोद्दामकलिशायहणान्विता

८

जात्यरूपाश्च प्रागवर्त्मः षष्टिकर्मसहनाः वेदाः प्रवेशाश्चांगशुद्धपकोटे
शिलानिर्मिताः ७ पद्मरागशलाकाभिर्वलभी यत्र शोभते इंद्रनीलकु
नारोपाश्च काकवकसंदराः नीराजनकृतोद्योगाः सौवर्णाः शालभं
जिकाः कर्पूरपात्रविन्यस्तरत्नदीपा निरंतरं इत्यादिसमस्तभूमीनां शोभे
वेकनकोऽस्त्व कलशाः स्फुर्यंतेन स्वीकल्पकावलवीजिताः यस्यां रेवतु
हर्म्यकाकविदंतस्रुतंहंसं कलापानां कलानां वक्त्रानादिस्थानादिश्वशी

११

शिवस्य भावः शिरसा सर्वेन्तः सकलानिधि जगन्निर्वापयितुं महेशु।
णा सर्वेश्वरस्य सुते ११ उपतस्थुर्महेशस्य हंगवलमन्तेद्विताः रूपवन्तो।
गिरामाद्यास्ताः किं कार्यं इत्र स्थितेऽर्थयः महतो वसवो रुद्राः सिद्धविद्याध
रादयः कुवेरप्रमुखा यक्षा इन्द्राद्याः स्वर्गनायकाः १४ एकाग्रमनसो तिष्ठ
न् नारदाद्याः सुरर्षयः तुम्बुरुप्रमुखा वान्ये गीतज्ञाः परितोषकाः ति
लोत्तमाद्यास्ताप्सरसः स्मरमदोद्धताः वीक्षन्तो गीतसमयं सप्तदाये
निजैर्वृताः निश्चयः शौरेपद्माद्याः ऋषयः श्रुतिपारिणः सेवन्ते शूलिनो
दृष्टिपूतीकृतमनोभुवाः १५ इन्द्रः सिंहासनासीने स्वामिनि प्रणनाम
सहस्रदृष्टिपातेन कृतार्थो जगदीश्वरे ज्वालारोमाङ्कुरः प्रीते इव शान्त
च्छद्मि मान् उपतस्थे शिवस्य हृत्पार्श्वे जयः दंष्ट्राकरालवदन
प्रज्वलद्वह्निलोचनः नमस्करोति भूतेशं कृतान्तः शान्तमानसः २०
विकोशकरवालेन वह्निमुष्टिस्तनैर्ऋतः प्रह्वीकृतशमानितं उपास्तेव
रुणेश्वरं स्नगणोऽपरमेशस्य सेकसमार्जनादिकं स्वीयते कुवेनादास
चरमाचलस्वामिना समीरो जगजः प्राणः समाजिरगतः स्त्रणान्
समहस्रेन्द्रहस्तस्य पत्रकिंकरतां गतः २१ निधीनर्वीपतस्कन्धकुवेरो
मौलिकोटिश्रिये थास्यायलोचने शंभोः यश्चपार्स्ते ससुक्तिमान् मातं
रो देवरुकत्कुवाद्रुवलोकस्य रवसदः मूर्त्या प्रसन्नया यत्र भजते पार्वती
पतिं स्थितो पिशोलवे शंभोः कलया मूर्तिमान् शशी हंदेहंदारकाव
समसयेसवने शिवं नेदयन्ति सुराः केचिन्नित्यसमदृष्टिसूलिनः सेर
केदापनोदाय प्रवकुर्वजनानिलं २२ सर्गायदक्षमंगुणाः चिरस्रा

ब्र.
मल्हा.
५

६

ङ्गाकरस्थिताः तन्वन्ति सौरभमयं मंजुलं लोमोहपवनतयः २८ प्राकार
हंगलद्वारिशीकराग्रैश्चंद्रिकोज्ज्वलाः निर्वापयन्ति हेमाद्रेर्मध्यदेश
स्थितान्सुरान् ३० नानाविधसुरत्नानि दीप्तिमन्ति महान्ति च विमानस्था
नि यस्मानि रेजुः सर्वत्र मंदिरे ३१ इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे तत्र खंडे श्री
मल्लारिमाहात्म्ये चंद्रचूडसभावर्णनं नाम पंचमोऽध्यायः ५ सनत्कुमा
र उवाच दृष्ट्वा ते ब्राह्मणाः शंभोः सदनं रत्ननिर्मितं निलयं वकुलं जग्मुः
कलाविद्भिः निषेविते १ ततस्ते भूमिपपरमे सभायामभयप्रदः दृष्टः क
पर्दी भगवान् सुरगणेश्च द्विजसत्तमाः येनवृत्तेन भगवतां द्वःक्षेपहतचे
तसां कलिकालाभिभूतानां मानदोऽजायते हृदि द्वाविंशतिसहस्रकलि
नारत्नवर्ण किविराजिते नीलहनसवर्णेन चटितेनिस्तले मले ४ ना
नाश्रभासमाकीर्णे विद्युत्तेजोज्ज्वलविधि सरालोगईव स्मेनष्टतलस्थ
लेरेच्छेद शिवासीनं शिवं सातादृष्टत्रमेवलुषः यम्प्रकाशेनेतसर्व
एवं पुण्यफलोदयात् ओंदंडुचंडिकाश्वेतमहसा वनदीपितं पुण्य
राशिमिवोत्तुंग स्फटिकोपलसन्निभं नानाचरित्रयशसांसत्सुछाया
पवित्रंनतिप्रितं वहन्तीं नाच्चिकल्लोलमालास्नातमिवामलं ६ गोक्षीर
धामधवलांधवलाम्भोजपूजितं लिखितं चंदनेनेव कर्पूरधूलकार्पि
तो वीतरागानुरागाणां विराजेनेनिधीरव सरागेयस्यदेवस्य चत्वार
ण्यो मले सर्वलक्षणसंपूर्णे लक्षणानुगते स्वयं भ्रमरकोमोमदयोष
दलेनेपोतकमंदरे मोक्षिभावमस्याति विलपंतिप्रणामतः पादयोर्यस्य
नमतानामं वंदमहाशवः १२ कालव्यालशिरःपुष्ठैराजतेयस्यशारके

श्मशाने सोल्मुकः कालभ्रमणं करकाकृतिः आसने बद्धपर्यङ्के स्वस्ति
के स्वस्तिदायके सम्यग्विलोकमानानां शंभोः यस्य विराजते २४ व्याघ्रा
जिनपरीधाने भुजङ्गेन दृढीकृतं ध्यानेन कामदलनं लोचनं यस्य सुन्दरं
सिंदूरायस्य ललाटे रोमराजी विराजिते राजते निर्मितं यस्य नविशालसु
रस्थलं पार्वतीप्रेममञ्जूषाकपाटमिव राजते त्रिशूलं डमरुं खड्गं पात्रपा
षाणमेव खट्वाङ्गं बाणसहितं परशुं पाशमङ्कुशं पाशाङ्कुशपाणि यस्यैवं।
विलसन्ति कपर्दिनः दोर्दण्डेषु प्रचण्डेषु वराहिवलयेषु च श्रीमोक्षदाणां
पञ्चानां पञ्चनालश्चाभितः विभाति भक्तिवात्सल्यात्कालकूटं गिलन्नलः
प्रालेयसदृशं यस्य कर्पूरदहनोत्ते लोचनत्रितयोजास्तिपश्चिमाननम्
नमं गौरं सलिलके पातु गण्डप्रहसितं मुखं उत्तरं यस्य देवस्य वक्त्रं कमल
सन्निभं कल्पान्तज्वलनज्वालान्तडिन्नेजप्रभाकरं दंष्ट्राङ्गगाजटासक्तैर्
देववक्त्रं विराजते नीलजीमूतसंकाशं ज्वलद्दंष्ट्रसभैरवं सर्पश्वेतकपा।
लानां योकं दक्षिणं मुखं यत्काल्यमके तु गणातीतं सत्त्वगुणलक्षणान्वितं २६
पंचमं वदनं यस्य नदित्मालाकुलं यथा यस्य देवस्य वामांगसंगिनीव
हिमाद्रिजा दिव्यरत्नगणोच्चवत्सभेव प्रतिभातिया यस्या मंगलसूत्रस
वलेनगरलं यथा हेरोज्ज्वालकलोलोलेलोकत्रासं साहतं पुनः कंद
र्पसंजीवप्रीतिपमीलसत्कुन्ती २७ नलेचरणपार्योर्यस्याः साङ्गरागेश्वा
शृङ्गे मञ्जीरोत्पतिता यस्याः पादयोः विरूनावलिः नाखिलासायन
उन्नतिनिजां गाम्भुर्येतामिव वेष्टकपाटलारक्तेदाडिमीकुसुमोपमं २८
उवासमवनेदेवीया संध्यारागसन्निभं पीताम्बरं चतटेकं चुकं कांचनं

स्तंभं भोगागारमिवोत्तुंगं यस्याः कंदर्पभूभुजः ग्रीवाविलासवलिता राज
ते मौक्तिकावलिः स्त्रैःस्रां दर्श्यमानाय वदनस्तनयोरिव नानारत्नसम
च्छायविस्फारिकरणावलिः २२ यस्याग्रैवेयकं भाति निदानमिव तेजसां
वदने ललितोल्लासान् यस्याः कलयितुं शिवः नयनानि बहून्येव बभा
र जगतांपतिः बिंबे यदि स्याच्छशिनो नीलोत्पलदलद्वयं तदोपमानं वद
नेतस्यास्यास्याद्रुचतुरः वक्रभोगाणामृतस्येव यावतां दंतोज्ज्वलत्विषः २५
यस्याः शिवचकोराय राजते धरपल्लवः अरंगैरिव कीर्णकादिंग्यास्रोत
साहृते यस्याः करांतविततैपरभूत्यतिदिशं नभः अष्टमीचंद्रसदृशाल
लाटं भ्रति भातितन स्यावबद्धकामुकयस्याः ऊरुस्तंभयन्तिनः मोल्लनी
कलिकागर्भे गुंजंती भ्रमरावली लसते लत्तणीयवे यस्याः स्निग्धरूपं
जेर भ्रगायेयापदासिंधौ गंगेवेक सखीशिवा शिवेमिलंती समयेरो
मांचैः पुलकांतिकैः विद्याविद्यायैर्व्याद्देवानामपि देवता ४· जग
न्मेदिनि वीणास्याणि निर्वाणभूमिका याचैतन्यकला विश्वरूपिणी
याने शिशुः स्वयं निर्मितलोकानां मोहिनी लीलया शिवा तस्याश्चित्ते शि
वे दृष्टा कृतककन्यामनीषया पेतलेनं दृशवज्रमौवाग्न्यश्रितलोचनाः ३
स्थापिताभृंगिणाते दृष्ट्वाः केशपमितापि विप्राः प्रवेशिताः स्वर्णवेत्रह
स्तेननंदिना ४४ इति श्रीब्रह्मांडपुराणे तत्रखंडे मल्लारिमाहात्म्ये शिव
मूर्तिवर्णनंनाम षष्ठोध्यायः ६ सनत्कुमार उवाच कथंते मुनयः सर्वे
ते दृष्ट्वा गिरिजापतिं स्तोत्रं प्रचक्रुः भावेन स्तोत्रेण जगतां विभोः १
ऋषय ऊचुः नमस्ते नमस्ते महादेव नमस्ते जगदीश्वर नमोस्तु ते जटाचूटसं

गङ्गांवेदभूषण २ नमोरुद्रायमहतेनमस्तेगिरिजाप्रिय नमस्ते
जगतामाद्यनमस्तेभक्तवत्सल नमस्तेदेवदेवेशनमस्तेलोकपाल
क नमस्तेजगदाधारनमस्तेवरदेश्वरः नमस्तेभूतभव्येशनमस्तेभू
तभावन नमस्त्रिपुरनियननमस्तेत्रिदशेश्वर नमस्तेज्ञानदात्रेत्रि
दशेश्वरभूषण नमस्तेवेदविद्वेषनमस्तेवेदधारिणे नमस्तेभूतदम
ननमस्तेस्मरमर्दन नमस्तेजगदाधारनमस्तेजगतांप्रिय नमःपिना
कहस्तायनमस्तेकृत्तिवासिने नमोस्त्वृषिगणाध्यक्षनमस्तेमतिमत्प्रि
य ८ नमस्तेमुनिपालायनमस्तेमुनिसंश्रय नमस्तेवरदेशायनम
स्तेधर्मपालक नमस्तेधर्मकर्तॄणांमार्गादेशकरप्रभो नमस्तेमुनय
श्रेष्ठनमस्तेतापसप्रियः नमस्तपोनिधानायतपःपालायतेनमः
सृष्टिस्थितिविनाशानांभर्त्रेतस्मैनमोनमः ११ समामध्यागतान्दृष्ट्वा
विह्वलीकृतचेतसः उवाचब्राह्मणान्शंभुःकेनयूयंसदुःखिताः १२
ऋषयऊचुः मणिमल्लौमहादैत्यौमणिशैलाधिवासिनौ ब्रह्मणोत
पसासाध्यतावजेयत्वमागतौ १३ नवध्यौपंचवक्त्रेणचतुर्वक्त्रेणवा
क्वचित् षण्मुखेनदशास्येनदशबाहुवनाथवा सहस्रबाहुनावापि
देवज्ञेयेनकेनचित् राक्षसैर्नापिमनुजैःसिद्धविद्याधरादिभिः १४
वरदानबलोन्मत्तौदुर्मदौदुष्टमानसौ नाभ्यांमहीतलेशांसंक्रियतेलो
कपीडनं याभ्यांविभेतिशक्रोपिलप्यमाणांतत्रकाकथा ऋषीणामा
श्रमाःसर्वेविध्वस्तास्तेनपीडिताः उन्मीलितानिलिंगानिविस्वंयभूतवि
नोदनः जलतीर्थेषुरम्येषुविक्रिरःऋजनाशयोः १५ तयोरत्रचौरैःस्वगी

त्र॰
मह्ला॰
८
8

क्रेणाकर्णाविह्वला: देवासुरविलासिमोऽञ्जका: प्रापध्वभ्रूतले पा
तकेलीविलासायमपात्रमकृत्वत: यनीतममयावल्गामेचकाख्येन
नोरमं २० प्रमहृन्नेदनोद्यानानन्नैव्यञ्जकस्ममानिव पारिजातस्य गंध
वी: प्रह्यापयतितद्ध्यात् प्रामवाद्यंवयैदैनै: प्राप्यतेकल्पणाविना
दातव्यंकल्पितेतैर्हि मह्रुडह्रुमणापिवा निःक्षेपित: स्मरमाणि: कं
चिकालमकृतो मेरंभास्त्रवैवेकुंठस्मराणांस्मरभिर्ययो २१ पीयूष
रसस्वर्णानिस्वर्णैवर्णानिनिमया: यमयेपिसमाप्नोति संभोगानि
फलानिव यकिंचित्राकलोकेस्मिन्न एवैवमत्संदेरे भोगंनयोविभो
गायणाक: प्रापयतित्वणान् २२ यग्रिस्तयो: प्रतापेनदाहभागीदि
वानिशं संकंपमानहृदय: स्वपुरीमयितिष्ठति विश्वसंहारसिका
कृतांत: शासनात्तयो: नबिभर्तिकोदंडंचंडवेगास्वमंगले कोशेश:
कोणयोर्जातियात्रभावेनगोचरं दानादानादिकंप्रेमनत्युतेसततंता
यो: २३ वरुणोवारुणीप्रांतस्वभीत्यैववीयते शिरसावंदनेसम्य
कदादेशाविचेष्टिते सर्वदासर्वगोवायुस्तत्कानामस्वरनिश्रमं ह्रुतेस
त्यभावेनमयानाकार्यसमागत: २४ मेप्रापयतियन्नेशा: श्रीसेवमय
गार्भया न्वत्यगीतेप्रवत्तरा: कामिनीरलकापुरात् माणिक्यादीनि
रत्नानिचिंतामणिसमानिच ददात्यब्धिकिमाश्चर्यंपयोनिद्धिप्रिसे
वक: २५ नयोरुड्ख्येस्वमहाख्ये: समदातिप्रतापवान् याश्रमोत:
ममसेवनानाड: खंनदाकरोन् २६ नयोत्राययमयादैत्यात्त्राणाय्ये।
तिशुनीश्वरा: मनिंदरुशेदेदेवेहानिंकिंनोविनायते २७ सर्वज्ञ: स

वेदध्वनिं विप्रहृतं ततो नैवास्ति किं सर्वथा पीडितास्तेन वयि स्वामिन्न

नाथवत् ११ कथयामः कथं देवजानाति दोषं दैत्ययोः तेषामिति वचः

श्रुत्वा शिवो वचनमब्रवीत् शिव उवाच महान्तो ब्राह्मणाः दुष्टकर्मणा

विगताशुषा दैत्यानामस्य नाशाय माहात्म्यं समुपस्थितः १२ तदासं

तोदयामास सदा दोषापहिता भुवि प्रजायत महामारी दीप्तदावान।

लप्रभा सिक्ता तेषु निर्भिदीप्ते घोराः शोषणं सर्पिषा ततः स यत्नमा

रीतिनामधेयस्तु पापागमत् दंष्ट्राकरालवदना जिह्वाललनभीषणा

नानायुधधरा न्यायाशत भैरवनादिनी ज्वलच्छिलेव कस्यामेवर्धिते।

नाशुवनत्रये ४५ इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे क्षेत्रखण्डे श्रीमल्लारिमाहा

त्म्ये शिवविलापनो नाम सप्तमोऽध्यायः ७ सनत्कुमार उवाच शृणु

ध्वं ब्राह्मणाः श्रेयं कलिसंतमसमानसाः कलौ सिद्धिप्रदं रूपं भक्ताय

त्वल्पयापिव १ मार्तण्डभैरवं रूपं वभारस्सहसा विभुः महाहिवलयारी

मचंद्रमार्तण्डकुण्डले डमरुत्रिशूलसहिते खड्गपात्रेश्च शोभिते तमको

चनसंकाशे मुण्डमालाविभूषिते २ माणिक्यपंक्तिसंदष्टशेरपातावलि

शोभिते खण्डेन्दुशेखरं यत्ते महामुकुटमण्डिते सुमनोललनोद्भूतस्थली

र्णीविगुंठिते नापिच्छच्छविपिच्छालीवलच्चामरवीजिते ४ उत्तुंग

त्नसंभारतरुणीकरपल्लवैः ऊर्ध्वमानमहापवमार मेघसमा

कुले सप्तकोटिगणाकीर्णे पिशाचावलिपालके एवमाप्यायतद्

पं तेजसा भाति चाम्बरं सूर्यकोटिप्रतीकाशं चन्द्रकोटिसमप्रभं आ

दिदेश महासर्वात्रियाँ न समरोहताः ७ शंखशब्दैः समाकुलावाह

व.
मला.
८

नैः स्वैरलंकृताः संनाहैर्लोहकवचैर्मत्तद्विपैर्विसमाप्तैः ग्रथ्यते त्रिद
शाः सर्वैर्निजसेवाभिराहृताः सैनिकाः सममरानंदसंदोहैर्मेदुरा वपुः
उपत्यकास्ते कैलासगिरेः समसमभूमिषु मेघाः सेनाः पृथक्कृत्वा मोदशी
या मासस्थूलिने १० भास्वत्फलस्तबकस्तबकोपज्वलितवक्षसः मयूर
वाहना स्वर्णप्रभासुन्दरशोभिताः शुभ्रांशुमंडलाकारधवलच्छत्रसे
विताः हंसविनायकामासवेदीजनतुरंगमरा १२ संचरंत्यत्र मयूरवा
हनाः देवा शक्तिकुन्ताश्रयो धनाः उत्तमस्वर्णमसनबद्धा वीरास्ते ममसैनिकाः
अग्नितोयगजारूढाः स्फुरत्स्वर्णेकलिशशोभिताः शोभते पल्लवच्छत्रैर्दैवं
द्रुमास्यवपुरियं १४ गजैर्विलासमत्कुंभैर्वितितरंगगाः सान्द्रैर्मोदिताः मनोरा
धमयं यत्र मासे नावजिताः पराः शक्तिशस्त्रज्वलद्दीप्तिः वाहिनी मेघा
वहिनी ह्यावदीप्तादिसंकाशा सेनेयं मातवेदसः १६ गलल्ललद्धो
लनादसैरिभभास्वरा प्रचंडोद्दंडदोर्दंडा सेनेयं शमनीविभो दंष्ट्राक
रालवदनेन कक्षाव्यवलम्बकरे दंतनीलांककरैरवैरुदेवैनेत्रनमास्थितं
ज्वलन्माशाकलीहल्ला वारुणीयमनीकिनी कुंकुमावर्णा नासीरराजते
वेद्वेशालतः ध्वजपल्लवसंकुलाः सैनेयं ता नववायवी यदाश्रुधामसहाद्या
राम संराभास्वरागणाः २० वेगवत्कांचनसन्नाहा गजाश्वायत्रसादिनः
दोषांगा कृतार्थोलैवोदरवपुरियं म्हत्रास्तनरंगायत्रकुलात्राणाय
वलानिव वामपाणिप्रभांचनिसाचोद्वीप्तवलावपुः २२ स्यंदनाः स
प्तारंगाः स्तडितमालोह्वलप्रभा उल्लोलक्रकंचसंकाशा हरिदश्वस्यसा
वपुः २१ वेडूर्यकांतमयाभाभास्वत्तुरंगायत्रकुंजराः शिवपयोनिरियं सेना

१८

कमंडलुलसत्करा २५ नीलमेघांजनच्छायासन्नाहशंखचक्रिणी
देवपीतांबरच्छन्नासेनागारुडवाहिनी शूलखट्वांगहस्तेयंगजच
र्मपरिच्छदा सैनेयंशांभरीशंभोलोचनेत्रयभूषिता २६ इतिदर्शि
यतितेष्वेतांधात्रालवपोपतः मार्तंडभैरवःश्रीत्र्यंयीमलस्य
यन्नेते चलेतिरुद्रवेतालाभूताःप्रेताश्चडामराः शाकिन्योमातरो
रूपानानायुधकरोद्यताः भ्रमन्खट्वांगहस्ताग्राःकेचिन्मुसलपाण
यः चलच्छूलिकराःकेचित्केचिन्नरशुधारिणः त्रिशूलज्वलनोत्स्था
ह्याःकेचिद्धालांगूलपाणयः शोभिनाशुभ्रैःकेचित्केचिद्वेगगदाधराः
केचिद्धेलागलस्कंधाश्चक्रचालनतत्पराः शंखवक्रभृतःकेचित्का
लदंडसमंडिताः केचिच्छवराभिल्लाःकुंतपट्टिशधारिणः पशु
वीणाधराःकेचिड्डिंडिपालकरोद्यताः चर्मखड्गधराश्चान्येखट्कुंता
महाबलाः मुद्गराग्रामयत्रेकेकेचिदायसदंडकान् नाभितोविश
लंबोष्ठारक्षालेक्षणवर्णसः केचित्पंचनयनाःस्वभासस्वकेवम
केचिद्धिस्तनसिंहास्याःकेचिद्वीणाधराननाः श्वेताननासावक्रतंत्रयाचि
पीषाःसर्पशीर्षकाः षट्सप्ताष्टकराःकेचिद्धिलंबिवृत्तकुंडलाः ल
त्ताटदृग्विरूपाः केचिल्लविलोचनाः केचिद्धृविकावक्रानाभिस्थ
गवदनोत्तमाः नियंत्रस्वटाटोपसमाच्छन्नागपृष्ठयः २७ केचिन्नीलान
नाःकेचिद्रक्तोगोरदंतराननाः केचिन्मंडलमुखाश्चवलाःसतवसं।
भ्रमाः महामायामहोल्लासामहादेवात्मजाश्च त्रिःसप्तनवजिह्वा
वपंचसप्तदशाधराः १९ ततःकर्णालिकाग्रज्वालास्याःपंचने

ब्र.
मल्ला.
१०

10

दिलाः वाद्यसंग्राममत्तराजध्वनिनाद्यामयूरजन् रणद्दंडमयोफवल्कानिः
घाणाधनिर्घोषिणः उद्दीवारणकालारणनालाः सनाथिकाः ज
यजैत्राद्विवाद्यानि युगपद्ध्वनत्सदा तथापि नाकिवाद्यानि जगझ्झेंडि
डिमादयः रेणुस्फुरणमंजीरराजच्चूर्ध्वेन्द्रभैरवाः सत्सनर्त्तुहवादित्रा
स्फक्रणरणगोलकाः ४२ गगनं प्राच्छन्नमभाति नानावर्णध्वजांचलैः पु
लिनःक्रौपवीरस्य वितानमिवविस्तृतं शुभैर्मुहृदस्यवीराणपवलङ्किः स
णिंदकैः वंद्धिकाप्रवितंयामतदाभूद्रजनीविना ४४ शिरःस्थितेना
नहकृतस्कंधाथिरोहिणां वलन्मयरक्रोवातादीप्यापुंजमसह्तं ४५
ततोप्रलिहदरलोपेप्तृथिवीमज्जनोन्मुखी वराहदंष्ट्राद्दैत्यलग्नशेषनालं
रंगमाः सेनाघोषणाद्रुगणाद्यौ ह्यमितमशूरद्दनः तेनजागरयामास
लक्ष्मीकांतो जगत्पतिः ४८ हिरदानामभूस्मार्गे मरासारतरंगिणी ना
नेरुहयाः सादिश्रमकायहरंरहसा हस्मपहानिरुगाद्यैतेः हणीभूता
श्रमंजरजः वर्षिणीस्फक्रनेमीनामसप्तशाद्विमधनि ५० इत्यनन्तवलोप
तेष्वीमन्मार्तंडभैरवं विलोकयंस्तप्रमाद्दान्तेकथयामाससरामृगाः ५१
इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे क्षेत्रखण्डे श्रीमल्लारिमाहात्म्ये रविदैत्यवर्णनं ना
माष्टमोऽध्यायः ८ सनत्कुमार उवाच प्रयागतं महेशमायसैन्यं तत्र दिग्
तरात् श्वं सैन्ये यमनारे यदीन शास्त्रावलीपूतं १ इति निकथयामास दै
त्यानामधिपेश्वरे मल्लेनस्सुरेन्द्रस्यतेनोभिर्धतिनचेतसः मल्लासुर उवाच
कोसावस्मत्कृशः किंसैन्यं सप्तमेनसमस्तहिमान् यस्यप्रावरणिवैमेश्वहणाणि
भुंजगमाः २ विनापर्यतमस्पाहरेकोयंकथयमले रेरेहताहतेनेहि

विपरीतार्थभाषिणि ४ स्फुटाट्टहासमजस्याद्रिः कैलासो गुञ्जपञ्जरे विपा
यान्दोलितस्तस्य वलं मत्स्यरतः कथं ग्रथ्यासौ लीलयोत्तस्थौ नगशिखरंग
तः तस्माद्दालोकयामास शंभोः सेर्ष्यं सदैत्यराट् तेद्दृष्टान्तर्भयो दैत्यः प्र
णाणादत्तवाक्याजाव स्फारानामशुरायदत्तावैरावतं गजं ७ निर्जरध्वंसि
नेवैरिसेनाकोलाहलाभिधं विघ्नात्मानायशाकरं चतुर्वाजिविराजितं ८
उद्धृतायचमल्लायचतुर्दंतमहागजं देवशिल्पायसद्दत्तौ चैंडस्यपतिंग
जं तस्यैववाजिचित्रांगोदतःकाश्मीरसंभवः वेचकांचनपर्याणभा
नेद्दीप्तिमंडले १० कुंजरं सैरिभायादात् हिमवंतं श्वाचलं इंद्रगोपतरंगं
वचतस्थामरशोभितं स्फारेंद्रदर्पदलनोवरूनाय रत्नसानुपतिः तस्मैक
एरतिलकंवाजिनंसगजाधिपं १२ चामराणिप्रभावंतिसत्त्वाहदस्यंते
जसे वैरिदर्पहरं खड्गं तीहलं शशिनासह स्फुरनाशायदेवारिं हस्तिनं
जयमंगलं ग्रस्ये चक्रं ग्राम्यशृंगलसद्धालपिमंडितं १४ स्फुरविर्धसका
येभेकस्तूरीकवचाभिधं नेदत्तोद्यानस्तलं तक्ररंगं चमहामदं वारैश्च
भिः संयुक्तं यद्धरागसमप्रभैः कावेरी जंबूदोपायराजेवविजयध्वजं
सिंधुनादायमंतालिमालाव्याकुलितानने दत्तौ संग्रामशौर्यायपरितो
षिणसुदरे इंद्रनीलनिभावाहाशिविरं कनकप्रभे यस्यातेस्यंदनवरंप्रा
यच्छन्मोहनायच १८ यत्रसिंदूरवर्णाश्वाशाणमकर्णामरुज्जवाः तेरथं
स्वर्णयगजेनीलगिरिंदत्तौ उह्रासनीलमकरंस्वर्णवर्णाश्वभूषितं
कुलध्वजं रथं सूर्यकर्णायवितरन्तदा २० ज्वालामुखः शूलजिह्वः स्मरा
रिः स्मरसूदनः करालः पावकास्त्रशक्तिं दत्तः प्रतापवान् २१ भीमादे

प्र. महा. ११

भीषणास्तु ततो देवमहोग्रोऽर्धांतकः निर्गता निर्गजस्तु ततो कालस्त्रिदशार्द
नः २२ कालधर्मः कृमनाशः सिंहपादो मरांतकः उक्तस्तु ततोऽस्य स्रवणिस्थव
रोमा ततोऽग्निनेत्रः ऊर्ध्वकेशः सप्तबाहुर्नववक्त्रश्चतुर्भुजः ह्रस्वदन्तः क्रूर
दृष्टिः लांगली करभाननः २४ वक्रदन्तः कारणवः वेणुकेशः स्वराननः
ग्रसितविह्वः जनजिह्वः कृमिकर्णस्त्रिलोचनः उदारो वा स्योर्ध्वमेरश्च चामरः
श्मश्रुकृत्तनः व्याघ्रो ऽग्निर्दुर्धरोद्धृष्टः स्थूलरोमा विनासिकः २६ त्रिनासः
समरसेनत्रिशिराश्च वन्तः शिरः विद्युत्केशो ज्वलद्दंष्ट्रो व्याघ्रवक्त्रः स्तनुर्मति
दुर्मुखः शरभाकारः पविज्ञोऽशनोहूहजरः न ऊर्ध्वकर्णः क्रोधमूर्तिर्पाशक
र्णः प्रमोदनः सिंहनादः कूनादः खरनादो महूहतुः शंकुग्रहस्तः कोप
बाहुस्त्रिदन्तः स्थिरपादः हलिः घोराननस्थितिरंगस्त्रिकर्णः स्थूलविक्रमः
स्थूलोदरः सनातनश्च अग्रो नीलो वीरखादनः ३० सुग्रीवः शृंखलाहस्तः पु
लग्रीवा शिवाकृतः क्रोधमूर्तिर्महामूर्तिर्नभोमूर्तिर्मदोत्करः २ स्माघैन
कै देमाधानानि ऊं जरयामैरः कटरस्त्रकृतसंज्ञादैः प्रियवाक्यसदुक्ति
भिः ३२ वस्त्रालंकृत्य तांस्तु लेखबंध्यामास तत्रलो आदिदेश ततः सर्वान्
शैलोल्लघ्य मनोरे स्वयमारोहदुत्तुंगं समहस्त्रैस्तैः महत्पथे सर्वेशस्तत्रसम्म
णीं मंत्रयंत्रविधानवित् ३४ तस्मिन्महाबलो दैवदमलक्षणमूर्तिनावभो
निर्वाणकमयप्राप्यप्रदीपवदूःसह तद्दृष्ट्वमणिदेमेशः चचल्कुंडल
लालितः चलच्चामरच्छेदान्यद्वेदेशालसंततिवा तत्सेनावाद्यनिर्घोषैः
त्रिभिनात्रैलोक्यदारुणाः वेष्टुर्नेत्रतरंगालिसिधेणामहमानतः उन्मूलने
गसलिलप्रकाशजीवनर्जिता प्रालिलंगहरेः कंठे लक्ष्मीग्रीपांविवपिस्थिता ४

आरक्तनीलपीताद्यैश्चैत्रैर्नानाहरितैर्नभः सिंहनादैश्च देवानां प्रतिशब्दैर्महो
द्रीभृतो १४ पिधायाणि जगल्लेखा सहस्रास्वर्गिप्रेषितः उद्वेजिताकिन्न
रास्तेन सेनाघोषैः दिवं गताः ४० इति श्रीब्रह्मांडपुराणे नेत्रलिंगे महादि
माहात्म्ये देवसैन्यावर्णनं नाम नवमोऽध्यायः ९ सनत्कुमार उवाच
शृणु धन्यास्मणा दुष्टकलिकालमलापहं विभोः चरित्रं महारेः श्रोत्र
णां सर्वसिद्धिदं १ सप्तकोटिगणाकीर्णो देवो मार्तंडभैरवः तत्सेनाधिक
सैन्येन मल्लो दैत्यः परिवृतः रोषेणैते महासैन्ये मिलिते च परस्परं सिंहना
देश्च वीराणां भूतले च विरीक्षिते २ स्फूर्जन्मकरकेऽयानासवराः समहानम्बुज
ललाटफलकालक्ष्य कुंजराणां समंततः आचकर्षुर्महावीराः सांकुशै
रंकुशान्विथः योधाः कुंतैश्च शूलैश्च ताडयामासुरन्तुतं स्वैरकवचकाक्षो
त्पाद्यत्वोन्मत्तपुलोत्सवाः सुरादेवाः कुंजराणां निजघ्नुः कुंजरारणे ४ वक्षः
कपोलफलकैः समरैः कुंकुमारुणैः कल्पान्तरवतनासीन्मेलनेन सेनयोर्दृ
योः दन्तकारैश्च शस्त्राणां भीरुणां चाकुलात्मनां नेत्रेषु कर्णिकाविस्फुलिंगाः
शस्त्रसंघट्टसंभवाः ५ ववृषुः समरे योधाः शस्त्रधारा रसां दृढाः रणांगणार
णैः कीर्णाः स्वघाना इव ते निशि कुंजरस्कंधसंस्थाः कालसंचारसंहताः
निजघ्नुः सावयः सापीन्यहैः स्वैद्रुः शुक्ररश्मिः वक्रिकामशिखाते स्पुवना
केकर्णाट्टकैः आजघ्नुः शष्ठिदैश्च प्रहारैर्दीर्घतेऽणिभिः शाः ६ प्रमाणमत्त
रेणास्ते केशाकेशि महाबलाः वाजिनस्तत्र जालविविधस्तत्र गायन्त्रियः ७
रथिनः सारथीन्योधान्रथिनस्तत्र पुलोत्सवे च भंजुः खलाधिरोविमलान्
शानशेषाभितान् ८ धावमानातिहरातिजघ्नुः पाशैस्सद्योरकान् ग्रहोपद

ततः शूराः लोहसंग्राहसंहता १६ विजघ्नुः छुरिकाद्यैस्तैस्त्वंगान्मादि
नोदितान् खलमस्तकाभिर्भल्लीभिः क्रंदमानानपरांस्ते पतत्सोस्फाल
मुद्गराभिस्ताडयामासरक्तं ते तीव्राञ्शूलप्रहारैस्त्वरयंति नः सहस्रोदकान्
जीवितांशोपरितप्तमज्जप्रज्ञकरतकान् ग्रस्तान्विघट्टयामासुः क्रूरै
रतितीक्ष्णाकैः सारोहाश्वहयां जघ्नुः स्पंदनानां यदातयः केचित्कांश्चि
न्मुसलैः स्थूलैर्हीनार्गलादिभिः १७ समर्दयामासुः प्रहारकृपि
णकृणाः केचिद्दंतांगमस्तानैर्घातैः पीडीपत्तचूर्णयन् तथान्निःकाश
यामासवह्निलोचनपिंडिकान् कांश्चिदेव हलाघैस्थ्याचक्रुः पदात
यः १९ तांस्ताविरक्ततपरे निस्त्रिंशैश्चुद्दंडमेदाः केचित्स्वकाणि मुमुचुः
तीक्ष्णाधाराणि यज्ञवान् विहिंस्युः तापरेशस्त्रैनिमस्तयामपंडिताः आ
स्फालमल्लघातेन निर्गच्छति यथा तथा २१ जघ्नुः कराभ्यां सुभटाः कां
श्चित्के परस्परं खलत्रिशिखिशांसंघातकृतेनतांगणयष्टयः परेषां देशा
त्स्वसेनांगानुपीरयन् हाकेचिद्वहुसंदेशपीडनादहरन्नसून् २२ ग्रामे
षोक्रोधविह्वलाः पतिता युद्धभूतले उद्ग्रैः कश्चैरुग्राम्पराक्रमवतो
हिपान् ववंधुः पाशजालेन विषयानिव योगिनः तमलेपतितानन्यो
यै गदाघातानभ्रमप्रदान् धीमंतो दुर्वचांसीव मे हिरण्यारणो दुःखवः उल्ल
उल्लायमानानस्त्रन्नाहान्त्रवलायुधान् २९ केचिड्डोलयांचक्रुःस्त्रि
शूलाग्रेणभेदितान् देतिघातेनोच्छलन्तु रिशोणितच्छन्नमंडलाः २०
स्वामिसंतोषकारिणोलोमुमुद्गशस्त्रपाणयः स्वांगनानानैःशर्णाद्दद्गः
शांतवत्सपः २८ घोरमुद्गराघातैरश्मशानचेदैनभस्तले प्रस्तराभिरि

पालास्त्रं संहृता चटिकास्वपि २९ लेभुः परेषां हृदये भिन्नशल्या इव दुःखे
नाः कठोरडङ्कृतोरणधाराहृदयी भवद्वपुः ३० कीर्तिपुण्यास्तं रंकिचि
न्नास्तीति वा वदन्भटः शितशस्त्रोत्कलङ्कत्रयप्रस्तारणेभटाः प्रवनी
शोभयामासरुक्फुल्लाः किंशुका इव सुष्टिमद्दसैर्युपुः कर्वयादिव्य।
वत्सवः ३२ स्वामिभक्तिप्रभावस्यकः परं वेति तन्नतः छिन्नकंठाङ्कबा
णैरनन्तः सुभटारणे गजग्रीवाधराके विरूणशा इव डुमेदाः रणवि
शारसोऽहं रेडुत्रुवः खेदयाणयः ३४ दोर्मूलावर्तमध्येग्रे दर्शयन्तः स
स्वायते दर्पाडुरसिसंछन्नायेस्व वनयाहताः ते भितो मंडले भानो
सुभटाः स्विदिवं ययुः शोणिताः करिकुम्भानो पतितानारयो परि ३६
शृङ्गाररसनिर्मग्नमानस्या इव तेव धुः नद्यो व शुद्धरकास्य शोणफेना
वलो धुताः हयानांश्वेतवस्त्राणां यास्वहं स्वायते मतिः कर्तरीभिः स
मातेः पत्रैवीणाविविचित्रिताः ३८ तरंगलद्धलीलासुशफरा इव रेजिरे
तोमराणि च भास्वन्ति वधुः कूर्मा इवोन्नताः शिरांसि यासु धीराणां।
कमलत्वमुपाययुः मांसाशी कर्मनिरताः कृतकोलाहला इव ध
यत्र भान्ति महोन्मत्ताः शाकिन्यो वनदेवताः कुंजराणां तुरंगाणां यासु
त्राणि महान्ति च महत्त्वमाययुः सद्य वलितो चलवेदिनो ययुः शैल
वर्ते यासु केशपाशाः सुविस्तृताः ४२ केशाके शिमिया युद्धे शी
र्षेभ्यो ये वियोजिताः आध्मातजठरास्ता सौनीरेयो धाविराजते ४२
पराजभोजनैस्वमा ग्राहाणामिव तत्र लः सद्यः शिवप्रभावेन गणा
नियतिनामपि उत्तस्थुः स्वाङ्गपैर्युक्ता यथा सर्वे रणाङ्गणे देव्यान्ता

ब्र.
महा.
९६

13

स्तुभटाः सर्वेपौरैर्येसमेरेहताः ४९ आद्यारवमर्दः पिंडाः प्राणनाशादि
वंगताः तद्भुग्नः प्रमथाः सर्वेदेवमातरः भैरवं जयेतिस्तनयत्सैषामवद
न्नुगपन्नदा अवाकिरन्जवाद्यानिकुसुमानिदिवःस्रगाः ववर्षुस्तलि
तंगीतमगायन्तुरगायकाः ५० इतिश्रीब्रह्माण्डपुराणेस्तवखंडेश्रीम
ल्लारिमाहात्म्येमल्लसैन्यमर्दोनामदशमोध्यायः १० सनत्कुमारउवाच
अथप्रवलितेसैन्येसदैत्यामणिहरितः ध्यातनामाप्रचंडोमल्लःकोपाग्नि
श्रामयन्नगनः १ वह्निकुंडेक्षणःकंपमानाहरस्वभीषणः पीत्वेवदिति
तुरगाश्चवाचनिजसारथिं २ ततःसेनाधिपोदैत्यःखड्गदंष्ट्रश्रुतापवा
न् अजिज्ञपद्दीमरथंयमल्लाख्यमसुरेश्वरं कियत्सैन्यमिदंदेवग्रासमा
नमिवाधुना नालंतवप्रकोपायतोद्यलेदीयतांमम ४ तवस्थैवप्रती
तोहंसंग्रामेजयनिश्चयः हेनावीरसहस्राणांएकाकीतनवास्मि
किं मयितिष्ठतिदैत्येंद्रकथंत्वंयुद्धमेष्यसि तृणांक्षिप्तवामश्रुमसाप
पर्वमेरणेकोपाले अथासौदैत्यराजेनखड्गदंष्ट्रःसमीरितः स्वामिने
मानतोविणयर्योपयुद्धायउन्मनाः वाजिनांपंचभिर्युक्तैःरथेतहिर
ण्मयः वल्गुणीलाक्षकरिभिःगजाश्वरक्षशास्त्रवान् ८ वाद्यदुंदुभिर्नि
र्घोषैःसीपमानस्फुरन्मदः कृतवंदीजनस्तोत्रः ध्वाकचामरवीजितः
तस्मायांतसमालोक्यसमीरवहः षडाननः अपश्यंतिमहेशानखड्ग
दंष्ट्रेणसमन्वितं १० प्रसादयन्नवावेगैसेनप्रानिजयाहृतः अनेकपाश्च
कलमीवतरंगपरीवृतः मयूरपिच्छचमरैःसवितोपुहमंडले मयू
रवाहनस्तत्रतस्थौसमरांगणे १२ आवयोसमरोद्यस्पानस्तनाभ्यः

किंप्रयोजनं युद्धस्यैवमवदद्धाकं खेडदंष्ट्रः षडाननं बालस्त्वं शूलि
नःसर्वैस्सैन्यैःकिलरक्षसे संग्रामायसमैत्यत्वमपाकरणावय
यावस्वपोलिकांडुर्गीनाम्नापार्श्वावहिरेकंफ लंचसेमाहंतेशालकःकथं
युद्धायमेवलः उत्संगेणाहिरेमातस्तु वेमेवाजिसंभ्रमे कोमलानि
तवांगानि निर्दयाममर्यत्रिणः १९ इतियस्यवचःश्रुत्वा तु कोपस्तत
रामस्ते विद्याधरेंद्रेणबाणानां सहस्रेणाग्निदंष्ट्रकं तेनतेखेडदंष्ट्रेण
बाणाःक्षिप्ताःस्फुलाच्छवान् विद्याधरस्सेनासंवाणैःशतसहस्रशः
बाणजालेसमायांतंवीरस्तोपार्वतीसुतः शस्त्राणिवारयामासच
संस्थावर्हिनासनः ततःसंक्रुद्धःशोषव्याकुललोचनः जघान
षण्मुखंविद्याधरस्स्वस्थःसमरेवली २० अर्थेकंमामहरेणसमाहत्य न
भस्थले संघातेन मैदमस्यस्वामिनापिस्थितेनदा संधानंव्यर्थतांमा
त्वावीरस्याकोपेनस्वोन्मुखं जघानकेकिनंसद्यःशरेणस्कंधगाले त
तःकोपनश्शीसावविद्याधरस्य कुंजरं निमज्जनकरिपिपुच्छाग्रमर्द्धचेद्र
शुण्डालस्तु षण्मुखस्यपत्त्वंशेत्तरस्येणाशुगेनच विच्छेदप्रांतेतदै
त्योभूतभल्लासिधारया २४ रत्नैर्विनिर्मितांस्तेगांकिरीटानाशुगैः
तत्क्षणात् षड्भिस्तद्विगुणैकर्णौ कुंडलौ नेमजन्मनः व्याकुलीविनष्ट
नोसौबाणजालैरश्मनदा ततःकोपेनमहतास्फुरद्दंष्ट्राग्रभीषणः २९
मुमोचशक्तिमत्युग्रांशतघंटाविलेविनी कल्पांतज्वलनज्वालानिभि
तामिवद्धृतां दैत्यापमसहस्रेतिमातेनाग्रगहूहिभिः वार्यमाणापि
त्वरयेयतंतनस्यवपापिनः २८ विह्वलःशक्तिघातेनमुमोचासन्मा

ब्र॰
मल्ला॰
१८

15

दोद्धतः पलायमानेनतस्मैमेवारयामासरोषवा २९ केचिन्मल्लयातेभ्य
स्तटैः पीडितोरसः रक्तानिगलमावेमुर्दिक्षुविध्वंतवल्लभः ३० पति
याघातसंभ्रान्तामानस्याराह्यस्यापरे ग्रामस्ववमरणमूर्छामायुः स्वरसंगरे ११
पतितानांचशस्त्राणांधारामभिगलितांगुयः कोपिधावेत्तिस्मरेभीरवस्य
कंपमुखाः ३१ पशुवदस्तलंकेचिद्वरगानीयदानिनो मंगमेमस्यकाक्रां
ताःकौणपान्निविनाशया ३२ इति श्रीब्रह्मांडपुराणे क्षेत्रखंडे मल्लारिमा
हात्म्ये खंडोबहवधोनामैकादशोध्यायः ११ सनत्कुमार उवाच हतेसे
नाधिपतेतस्मिन्नसंस्थेमेशिवसूनुना कोटीनांरतसोस्वामीहेमदंष्ट्रश्च वा
मैरः १ वीरमानोरथानहाकाशस्त्रविद्याविशारदः उल्काक्षवोमहावी
र्यैः क्रोधेनरणमाययौ वाजिनांलक्षविंशत्यारथानांकोटिभिर्वृतः को
ट्यावर्कैर्जनैश्चैकोमेघव्यूहस्यैपदगोवृतः २ नमालोक्यकुमारोसौहेमस्या
भिमुखंशिवः गणानामधिपैर्देवैर्नोदर्शयितंतदा देवेनाभिहितः
सोत्रकिंतेप्रहेनबालक मधुराणिचस्वानिमोदकप्रमुखानिच १ कु
माराणांखेलतांगृहेखाद्यशस्त्राणिसंगरे सतेनव्याहृतःपश्चाद्धाक्षमाह
मल्लतदा देवसेनानुशुत्लानोमोदकान्भक्षयाम्यहं शिवस्यबालको
स्वंभवनामनकोधुना २ इत्युक्तोगाततस्तःकोपान्म्रज्वलद्दंदनेक्षणः
प्रमाथवनीतस्माधारारांशरंऐरायतमसृजत् शरान्परश्चुयातेनगणेशोली ला
लयाछिन्नत् संवंहेसोततोदैत्यः शराणांहिमसहस्रके ४ नेशंमाविज्ञि।
नांसंगेकेचिन्मर्मसंपत्रकाः उन्मार्गगामिनोश्वनृपाः सारथिभिःकृता १॰
श्रुतोवसंनरवस्त्राणिशनोमवनदा हाहाभूतेमैस्तान्तनक्रुत्वाकोपए

जितः ॥ विद्याधरस्यांगोपस्यतथासारथिंनध्वजं तेनैवैतेनमार्गणौघेनतो
विरथंचाकरोत्तदा लोहभारसहस्रस्यगदांतत्याहस्तनवः ध्मेमतीताऊढा
रेणचिच्छेदचगणाधिपः ॥ गृहीतस्तथ्यतःशक्तिंयावत्कोपान्महासुरः
तावज्जघानगणपःतेदहेनाग्रहस्तिना तावत्सनारसिंहोभूत्लिलेख
त्वैरःकंठं तस्यदंतप्रहारेणप्राणान्ययौहविग्रहात् ॥ शिरोपिद्यातन
यनेलसम्भिन्नेववलक्ष्मंदे छिन्नंगजशंसिद्यातेनपपातविशिराभुवि तरंग
मेनरमहारथसारथिभिःसह उल्कामुखेमहादैत्ये दीर्घेनिद्रामुपागते
विलोक्यनिहतंदैत्यंतत्सैन्यंयोधमन्यकं प्रहस्तश्चगणैःकोपात्तणत्री
नेयमत्तैय उल्कामुखेमहादैत्ये समरेरविलोचनः प्रधीमाकाजिलत
संपरथकोटिहयैनच ॥ ऊनराणावनःकोसायसंख्यैःपदातिभिः
प्रयुतैर्नैयवाघातोसहस्रेणोनतनध्वनैः प्रोच्छलद्दलदर्पेणस्फुरन्त्रासाय
रहृयः स्फुनेवैश्वजादस्थणीदेऽस्वीजितः ॥ चामैरःऊतलोमा
व्यःसंग्रामायसमाययौ तमायांतेशिवोवीक्ष्य दिदेशजयनेंद्रिके प्राप्य
नेनेमहेशसम्सापुण्यनागभूषणं शिवेंद्रेपवचवचंवंवेदर्भक्नापतत्रभे ॥
त्रिशूलादीनिशस्त्राणिदधानंवृषशेखरं कोवनसंपदनाहंकेसंप्राप्योत्स्तव
पीवरं तम्रवाचशिवाकारंतंमहेशाभिरेसर तेनोक्तकृपयाशंभोःस्वरू
पेप्राप्तवान्हं ॥ किंकरःशंकरस्याहंतवद्यापार्श्वमुपागतः तमाहऊत
लोमाहमेमरत्वंचेमम रेरदैत्यकृतांनोहंकस्मात्तातेसरसान तमिसका
ललाटस्यस्वेदेनसंभूतमदेव ॥ तत्संपापयन्बाणानोशलललतप्रभृतिम
त श्राकांणीयत्रगणायऊतलोमाप्रमोचनं ॥ त्वहंगावालनोच्छालैः

८

शरस्तानस्त्रिधाकरोत् जयन्तं देवगणाः शंभोर्यत्नाशायमस्तशंभे संदधे बा
णमस्त्रं शिरसि धंद्दालाहलेनच आयोग्रस्थलफालेचतेनैदेवममताडयत्
वायिमाणोपि वाणानाशतैर्वेत्तस्थले पतन् निर्गतिः पृष्ठं शरेणवाणोमेन
नसव्यथो ११ अथासौ शरजालेन नाशयामास नैरिते सैसैनं ससमेरतत्र
द्वमेव प्रभाववान् पराक्रान्तो भवेद्देवो रथाक्षे स्खलितैः शरैः सारथिः शर
निर्भिन्नः पपात धरणीतले ११ पञ्चशिष्टिपते मयः विच्छेदध्वजमुत्तमं ते
न द्रवद्रथेनाग्निः नोभितोमुवनोद्वनात् पलायमानं देवानां सैन्यं ह्रस्णी
वकारसः मर्दनैः सक्रन्तेमीनो नागेन्द्रनार्हतेगिनात् ११ घातयामास तद्र
गान् शास्त्रपातैः सुदारुणैः पवे सैन्यमाणः स सैन्येन च बलदृणा क्रोधेन
एवि तस्मात् संपतनाग्नि विलोचनः श्वसमानः सारथिनाश्रुकः सिंहनादं च का
रसः १२ तेन सर्वे हतैः सैन्यैर्दैत्यानां शरवृष्टिभिः विद्यापक्रन्तरोमाणो।
ग्राग्रेयेमाश्चपनिला सप्तजीशोषयामास महतैन सहदित्यैन ततः स
विह्वलो दैत्यो भ्रमस्त्वरथनदा १४ हतेनस्मिन्नुगरापेषेधीमता जयन्ते
दिना पुष्पाणि मुमुचुर्देवा आशीर्वादान्मुनीश्वराः ४. इति श्रीब्रह्माण्डपु
राणे तेन नंदिकेश्वर महात्म्ये उल्कामुखवर्णनं नाममष्टादशो।
ध्यायः १२ सनत्कुमार उवाच नतोहते पुष्पदैत्येशसेनान्यै सैनिके शुभ नष्ट
तं सेनागोरतस्मिन्नी सैन्यसेनं तं रणे द्वयोः १ सणिम हावपार्थितोरणावाय म
हाम्तयो नातुभावपि संग्रामेनिन्तं तं कोपनिर्भरौ उवाचधातरं महामणि
क्रोधोद्दाराम्तदा दैत्यराजमहामायोदृढ्येभेपपथसंगारे यत्नं यगणानाम्यः
समाकारिक्रान्तिः दैत्यराजजयंतस्मिं लभेवानलभेनतदा ४ पराज

योपियत्नस्माजयपवमनिष्ठितः ६ सुक्त्वासिंहनादेनजगर्जमणिका
स्तः ७ त्रैलोक्यंहरयामासस्वशाङ्गप्रतिरावतः वक्त्रः कैलासशिखरेमा
नावद्धसमाघयः देवानांकिन्नराणांवदयालिंगनानिव कंठग्रहैःकम
लालिलिंगप्रतिशाङ्गभीः सिंदूरैःपूलिनाशिरामायावीनेगमूर्तिमान्
लिखत्रत्नकिरीटस्यकोसावादित्यमंडले ८ शोभितोबाहुविंशत्यारक्त
वेदनचर्चितः तडिल्लताप्रतीकाशःकर्णकुंडलमंडितः नीलमेघोपमो
स्यग्रसर्वाग्रपलसत्करः जलाक्रममालाभिर्दीप्तमूर्द्धभुजागलः ९
पदातिर्गिरिसारैःस्वपादन्यासैर्महीतले पदेपदेविनिमयन्योद्भुमा
प्रायुयोरणे नाभ्यागतमालोक्यश्रीमान्मातेडभैरवः प्रहस्यवाग्या
मासस्त्रामायगणाविज्ञान् १० श्रीमार्तंडउवाच रेगणाःत्वणु
हमेऽस्यखलुमामके शौर्यवीर्याममेहेवास्यगात्तमस्सेतथावलं वर्द्धव
भैरवस्तद्धपदातिःसमरेच्छया सिंहनादेनमहतात्रोभयामासरोदसी १४
तमुवाचमहादेवःकेनत्वमसिवेवचिता भक्तयासदाप्रियोभृत्रणा
समरेणकिं प्रवेतितत्स्यवचनंत्रिनेत्रःक्रोधपूरितः उद्दावतेदुरात्मा
नेस्फुरन्नामास्फुरद्धयः ११ लोहभारसहस्राणांगदयाकाशसंगया नद्या
नमूर्द्धिमहस्राजहतोवसखेटकान् ग्रथ्यावहृष्यायोद्धारंतद्भैरवनेव
नेवलं उन्नगोस्मिवयोनीतिर्निश्चारत्वान्महालघुः १२ तरणकर्णव १८
चलस्यपुनरोषान्महोद्धतं त्रिसवाणैर्वेगेणसहस्रशतसंख्यकैः
नानागतान्शरान्वीर्यकरवालेनसोच्छिनन् समयाग्निनेद्रियायोगी
चिनेनविषयानिव ततःसमात्तमःक्रूरः तरप्राणंपणाधिकं सहसंसे

रयेत्यायां शराणामपि तेजसा २६ भस्मीचकार तान्बाणान्हुंकारेण महेश्वरः तमन्ता उपदृश्येण किरीटं समहेशपूणा उज्जगमुल्लसद्रत्नानि एव निर्घृणाकारयत्या अथ धावततो दैत्यं सहस्ती भैरवः स्वयं वेदुह्रा सेनतो नेत्रेण हस्तास्य शिरो च्छिनत् तावत्सपरभासो भुजं जगेशंभोर्दैत्यश च ततः कतिपयांशेषु तेजसा नरकयात्मा शक्तिकोन्तामुवेनेव जग्रा हष्टिरकामिव २७ अथ शंभुस्त्रिशूलेन च्छेदयामास तेजवान् उरस्यली शम्भुतीशो वदनेपि वनन्तागमान् दैत्यशोभ्याभवत्तेगास्तरगवदनःस्त णात् चकार हेषामसग्रे जगत्त्रासविधायिनी २८ अर्द्धचेदृणावाणेन ग्रीवां तस्याच्छिनच्छिवः तस्याशुको नरी ग्रीवा प्रजादेउविराजिता तेग यानकुठारेणानीता धारेणाम्रहेति ततो सौतरगः स्फुःसादीस्याउग्र खड्गवान् २९ निघ्नमानः शम्भुं सहेशमहेश्वरं गदानकरवाले नभुजमध्येमपोद्धतः यस्मिन्देशमदैत्येन्द्रः पपातास्थलसंस्तुतः तरं गाच्छमभूत्तीर्थं संपुण्यदं ३० अथनारावतीन्तागैर्विसोजेसमसहस्य न दैत्यराजः शिवं लक्षीकृत्य समपि निरंतरं अथ तस्य शरः शंभोर्विद्धा नाघरतस्य च ललाटपट्टेमुकुटे कपोले कुंडल हये ३१ भुजेष्ववक्षसि कृताः लग्ना भग्नाः समंततः स्कंधयोर्नाभिदेशे च ग्रीवायां स्कंधहृदयांतरे मुण्डमालाशरैर्भिन्ना शंभोर्दैत्यस्य संगरे स्तनस्य मर्मणां शमसहो वि शाविधोगतिः अकुत्स्यारनिर्भिन्नाः शिवभूषाभुजंगमाः दैत्यनामं त्रिताःकालाद्भवेरेजः फणान्विताः ३२ अत्रुतो स्थिरमाः शंभोर्जटा न्तरमहाहस्ता दैत्यराजस्य वर्णा हिवेरस्यानस्थितेःफले ३३ अथांते

उद्दंडं दृष्ट्वा महावीरं मणिं शिवः ज्वलज्ज्वलनसंकाशं शूलमुग्रं मुमो
चह ४० नरार्द्धेन परशुना वज्रखड्गशरोत्करैः निवार्यमाणो दैत्येंद्रः प्रासमे
वसमर्पयत् तेनोरसि विनिर्भिन्नात्रिशूलेन मदेन रणे पपात विह्वलो भूमौ
भ्रमल्लोचनभृकुटिकः ४१ इत्युग्रावतारं शंभुः श्रीमत्पादेन तस्य च देहेन परा
भक्त्या स्थापितं निजमूर्ध्नि ४० कृपास्मीति देवश वैरेण परितोषितः दृष्टो
सितेरणेमद्भः तो विज्ञापित सर्वथा निजशौर्येण संतुष्टो वा जगदीश्वरं
दृष्ट्वा स्तावकृपापात्रीभूतो मोदेत भगवः ४२ मुनिरुवाच नमस्ते भूतनाथा
य सर्वांतर्यामिणे नमः नमो नागेंद्रभूषाय नीलकंठाय ते नमः नमो सोमाय
रौद्राय नमस्ते दानवारये नमः शुद्धाय शांताय कैवल्यपतये नमः ४४
नमो रत्नावलीवंवन्मुकुटाया सिपाणये नमो देवाय महते नमो गंगाधरि
यायते नमः कमलकिंजल्कपुंजपिंजरतेजसे चंद्रबिंबकलामौलिस्त्रिनेत्रा
यनमो नमः ४६ नमो दयासमुद्राय देवदेवाय शाश्वते महार्णवचमरवी
ज्यमानायते नमः सप्तकोटिगणाकीर्णसैन्याय शिवते नमः नमस्त्रिशूल
हस्ताय नमस्ते त्रिगुणात्मने ४८ नमः परमहंसाय नमः पापत्रयहारिणे न
मः कामदहनाय नमस्ते सर्वसिद्धिकारिणे नमो भक्तजनानंदविधानवि
धायेनमः नमः परमकैवल्यदायिनेविषदायिने ५० डमरुडमरुंकारका
रिणेतेनमोनमः मार्तंडभैरव उवाच तुष्टोहं तव शुद्धेन मनो भक्त्या वरान्
या वरेहृणीष्व चिन्तयं तं मंदाराम्बरेंततः मुनिरुवाच त्वं एव सर्वतंत्र
पं मदीयं तव सन्निधौ ५२ मार्तंडभैरव उवाच मणिमल्लं तव यावद्यत्नवतेभ
वितास्रुवं त्वयाहि परमेमोंतेणाश्वतेममशासनात् ५३ मृगणेनामावयो

ब्र.
मल्ला.
९

17

र्गेहं सिद्धयः सन्तु सर्वदा इच्छन्वा तस्य देवस्य सिद्धिर्भवति वै ध्रुवं तस्मा
त्सर्वप्रयत्नेन ध्यातव्यो मानवैरिदं ॥१२ इति श्रीब्रह्माण्डपुराणोत्तरे श्रीमल्ल
रिमाहात्म्ये मणिकर्णिकासुरवधो नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३ सनत्कुमार
उवाच उवाच वसिष्ठं देवेशो मल्लमाहात्म्ययेति च तेन गत्वा स्वहिपाताले यावद्धि
शेषे जनैर्हृतः अथ तुष्टो महादेवो मणिर्भक्त्या प्रसन्नयोः भ्रातास्तस्य तिष्ठ
यामहं रत्नमिच्छति २ भवन्तु सर्वे पुनयः स्वाश्रमे ध्यायनोत्सवाः प्रा
प्नुवन्तु महाराज्यं प्रतिष्ठां स्वजनानि च ३ सन्तु यज्ञक्रियाविघ्नानि कलित
मानसाः दिव्यन्तु सर्वे राजानः पालयन्तु महीतले यत्तु ग्रामस्थ जो देवाः से
नत्रिदशवासिनः नोवै नाम पुनः पुष्टं भैरवो यं हनिष्यति इति पंभो वि
वः स्तुत्वा दैत्यराजं जगाम सः एकाकी गरुडारूढो विशालः शांतमूर्तिमा
न् ४ उवाच तं महादैत्यं मल्लं मल्लेन पूजितः रणे तु यमिता दैत्याः वहवा
लेन यथावलं अन्येपि भ्रातरः पुत्राः सगोत्र मित्र गोत्रवाः प्रपालकाः स्व
पुत्राः सुताः सेवकास्त्वदंतगमाः ५ प्रमत्ता दंतिनः शीघ्रा वाजिनश्च
मनोजवाः अनर्घरत्नघटिताः शाकटा रथिभिः सह यदा तयोश्च
संरुध्यया भ्रातायि प्राणवल्लभः त्वया चानपिना पुत्रेडुमर्दो थ
नमल्लर इदानीं शारणं गत्वा देवं मार्तण्डभैरवं शीघ्रं रसात
लेयाहि प्राणैर्दैत्यैः परीवृतः मा ते प्राणपहूरन्मल्लक्रुद्धो मा
र्तण्डभैरवः कल्पान्तकेलिरसिकस्तेन योद्धं च नार्हसि तस्य को
पाग्नि दैत्यवनं ते दहो भूमौ यतेत एवं रसातले दैत्याः पुनर्विशन्त
नन्दाणं ब्रह्मादस्य कुलोत्पन्नः तस्माद्वायोजयाम्यहं हिताय कृप

यामल्लमहचः शृणु सर्वथा मल्लासुर उवाच भगवंस्त्वामहं या
चे तन्मे देहि प्रसादतः स्थातव्यमस्मिन्भवता यावद्योत्स्याम्यहं त्व
णे तन्मे सैन्यं सशिवं चक्रे जानीहि यन्नितं मम त्वां रक्षामि यतः पू
ज्यः पूर्वजानां गदाधरः स्थित्वास्य शिखरे तं ते युद्धं पश्य मम मे पितः
शंभुना नइणे वापि भ्रान्ता सैन्यैः समाहतः गिलितस्तेज भक्ष्या
मि प्रोज्ज्वलज्जठरानलः विधाय जठराग्निपेघातं दकेन टनीश्च
नावगाहे भक्षं यावन्नावहाहोन पूपम्यति बुभुक्षितानि शस्त्राणि
देवशोणितयानि मे तर्पिनयामि परमां न यावद्ध्यामि भैरवं
शिरश्चातो लडुकविन्धुसक्तमिवाम्बरं यावन्नऊर्ध्वं गो वि
नष्टः स्वैतां वल्लभेकर्णे भैरवस्य गणास्तस्यां किं योत्स्यंति मयाहृ
रे तृणानि यावकेनैव शुष्काणि वलवंत्यपि प्रयाति हि दशः
स्वर्गः पृथ्वी निर्मानुषाथवा रसातलमनागोवं क्रुद्धे मयि भवे
त्यतेन्द्रं शाचर्वणानि चौवं निर्जरात्मयि स्वादति श्रान्तशोकज्ञ
लच्छिन्नेनालं यान्ताय सागराः श्रीनारायण उवाच रे मल्ल शृणु
मे मंत्रं चैतं सीहन्निमाश्रय यत्नेगहत्तौ मरणं भीतिदोषास्पदं
हथा मल्ल उवाच निजप्राणभयात्केचित्सत्वं मुंचंति ये जनाः
पच्यंते कुंभीपाकेषु नरकेषु समाप्तांते इत्यायनेकप्रायथान्
कथयामास दैत्यराट् सूराणां तृणवत्प्राणाः हंत निस्त्रयितो
रणे इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे क्षेत्रखंडे मल्लारिमाहात्म्ये दैत्या
भिरामनेनाम चतुर्दशोध्यायः १४ सनत्कुमार उवाच वि

स्तनावार्यमाणोपिक्रोधः क्रांतः सदैत्यराट् संग्रामायययौमल्लोज
यवाद्यमहोत्सवः सर्वशस्त्रास्त्रसंयुक्तः सर्वमायाचितोरथे ह
रिचन्दनकस्तूरीकुंकुमारुणलेपनः सिंदूररेणनिकरैः स
गजश्चालसंकुलः श्यामेचमंडलंतुंगोनीलजीमूतसन्निभः
रचितः कालकूटेनयाद्राकिंकज्जलेनवा पत्नयोमाश्रयस्तंभः
गोत्रोनीलमयोयथा सलज्ञामरहन्देनतुंगोनीलगिरिर्यथा
रत्नभूषणमालाभिः महाशृंगाकृतिर्बभौ उत्तुंगेनकिरीटेन
लिलेखजलदावलीः तस्यतो रणत्कारैः क्षुभितः क्षीरसा
गरः कृतंवंदीजनस्तोत्रसमरोत्सवयोषितः महाकालव
पुश्चायवर्णोपार्जितसद्यशः संग्राममेदिनीप्राप्यसिं
हनादंचकारच तेनमेरुस्थनद्वत्रमालातलमिवागता
कैलासेभीतिकंपेनपार्वत्यामुकरोयतन् वाडवः सेवते
भोधिंतत्कम्पशमनेछया भूमिभारभराक्रांतश्शेषोपि
चलनोद्यतः गिरयः कंपिताः सर्वेससिद्धमिथुनास्तदा भ्र
मितेनसमसैन्येनवहुलेनपरिहतः तस्यनासीरमालो
कजनमारीसमुत्थिताः बुद्धिनादायवेगेनभ्रामयंती
हकुंजरान् कुंजरेणजवानेवंतुरंगगणान्तुरंगमान् हयसा
रथियुक्तांश्चरथांश्चिच्छेदयमासुखे पलायमानयदगान्
जिह्वयालेवयाहतान् साचचर्वमहारावैसपाशास्त्रानदै
त्यपुंगवान् डर्धरान्दृसंचानैः भीषयन्सदुर्मदान्

वाणीकृन्तेशस्त्रलोहं दशनैर्वज्रसन्निभैः समीकृ
तं जठरेण तस्याः संद्गमनामयं वहयेवलमस्त्रग्रं
परामुष्टिश्च तत्क्षणात् तमाहत्वोभितो दैत्यः प्रष्टासि
यष्टुवत्क्षणात् सैन्यग्रासेन हेमारियासमात्रं प्रिया
सिह दैत्येनाभिहिता सैवेद्रूपं दिव्यं चकार च ववर्ष
मायकैर्दैत्यमेघमालेव पर्वतं नाणमयिमयं चक्रः
तेवाणादैत्यपुंगवं रणाकेडनिकहलेकेड्डशानैव
चाभवत् उद्गाम्यगदयाव्योम्निजघान सहसा च तां
तोगदां तलहस्तेन ध्वाशूलं समुमोचतं तेशूलं सुष्टि
नादायतां चविक्षेप दैत्यराट् प्रताडयत्स खड्गेन स्क
न्धे दैत्यं चरं हसा सबाहुः पतितस्तस्य स्कन्धेन सह भू
तले सुस्राव शोणितं तेन च शोणिते तीर्थमभूत्तदा अन्य
पिवाहू रजनि दैत्यराजस्य तत्क्षणात् तथा कटक के
यूरमुद्रिकाखण्डमंडितं प्रपसौ भैरवं नादं विधाय
गगने गतः तस्माद्ववर्ष समरे शिलाहाष्टिं महोप
ले उत्पपात च दैत्येन्द्रो व्योमतावन्महीगता भुवम
भ्यागतो दैत्यः प्ररैस्तामप्यताडयत् प्रयोचोरालेव
तस्याविभिद्धः सहसा वपुः पाते शिरसि वाणानां ऊर्ध्व
योः सहस्रमतिः ग्रीवायामुरसि स्कंधे पार्श्वनाति च पृष्ठ
कण्ठक नाभिदेशे ललाटे च वक्षस्य सर्वेषु जानुनोः

ब्र·
मल्ला·
१५

19

प्रसंख्येयाःशृगालेगिरितिनंविह्वलीकृतं विलोक्यप्रं
भुःसमरेदैत्यस्याभिमुखोभवत् हयंगवीनराशेश्चक
स्मान्तदहनोयथा इतिश्रीब्रह्मांडपुराणेक्षेत्रखंडेश्रीम
ल्लारिमाहात्म्येघ्ननमारीयुद्धंनामपंचदशोध्यायः १५
सनत्कुमारउवाच मार्तंडभैरवंदेवंव्याजहारासुरस्त
दा शौर्यात्सवममन्नोसिपाहीतिनिजपतनं मदीयंभव
दीयेंवदेतंनुपश्यहेशिव त्वमेकाकीहयात्रृद्धःसवि
तःऊर्जैरेरहं मयिदिव्यानिवासांसित्वयिचर्मास्रगावि
लं मय्यस्तिकांचनीभूषाकालस्त्वयिभुजंगमाः स्वव
र्णरजसामिश्रंविलेपंचन्दनस्यमे भस्मास्थिचूर्णंस
हितंभस्मतेप्रेतभूमिजं एकान्तेनिपुराणाश्रीमेसह
स्राणियोषितां इदानीमत्परःकोस्तिभुविविश्वभुवनेश्व
रः योहंत्वमेतिसहसानिर्घृणःकिंनलज्जसे उन्मत्तक
रिणस्पर्द्धीमृगयोगःकरीतिकिम् प्रलेसागरयानाय
मशकेनपिपासुना प्रलयाग्निमहाज्वालाकिंपतंगे
नशाम्यति किंकल्पमेघनोदायकल्पतेव्यजनानिलः
मेरोरुन्मूलनायोगोगंकुरुतेकिंमहीरुहः वदन्तमि
तिदैत्येन्द्रंजघानानिशितैःशरैः दुर्वाक्यकोपसम्पू
र्णःशिवोमार्तंडभैरवः शरांस्तान्यदिशानेवनिवार्य
दनुजेश्वरः उद्यतकरवालोसौशिवंद्रावयेद्वेगवान्

तमायांतं समालोक्य दुर्धरं धीरमानसः तीक्ष्णाग्रैः
सायकैरुग्रैः ताडयामास भैरवः श्राकर्तरिमुखो
वाणांश्छित्वास्त्रेण पिनाकिना दैत्यांगेषु न मेने सो
नखक्षतरुजानपि अथ शंभुस्तदर्यं तीक्ष्णया
शक्तिना जवात् वाह्वौ वामे महादैत्यमताडयदनंत
रं प्रवादयड्डमरुकमाब्रह्माण्डमहारवं शिवश्च
सिंहनादेन जगर्जादितिजेश्वरः तयोः प्रवहते युद्
मद्भुतं चलतयोरिव समेरुल्ललनायातिगारेण
त्मनमेनकिं तत्राभूत्कुंजरो दैत्यो व्योमतंगः सदा
रुणः यस्य लांगूलविक्षेपैः क्षुभिताः सप्तसागराः
रसेनाप्लावयामास गिरीन्सर्वान्द्विजोत्तमाः प्र
चण्डशुण्डादण्डस्य स्तंभः प्रोज्वलितस्य च ननर्द ग
जराजो सौ जातं चलमिति ब्रुवन् तेन हस्तानि मे चा
नोभ्भूमौ पेतुर्नभस्तलात् तटत्कारयुतेनाशावता
त्रिशाखिसंभूता खट्वांगेन पलेवेन सप्राणेनेव भू
र्यंति वर्षमाणानस्य खट्वांगभारोपि क्षतितः परि
जहास तु महादैत्यो ज्ञातं चलमिति ब्रुवन् ततोस्य
स्त्रेकपर्दी शास्त्रैः प्रोत्क्षिप्तवान् रुषा शरैः प्रज्वल
नज्वाला वभूवुः गिरयस्तदा शस्त्रपातेन यादांसि
समुद्रेणायमायषुः श्रामेच्चमंडलेक्षमेतदाममग्ना

ब्र॰
मल्हा॰
२॰

70

ष्ठुनारकाः लोचनानिमहेन्द्रस्यवारिमुंचतिहेद्विजाः
विस्फुलिंगैःदिशोदग्धास्तस्वोमस्सतोगताः नदास्तत्रा
स्निस्संचहाभूमिःस्फुटितमिच्छति धावंतितरगाःखेर
मईदग्धाश्चदंतिनः वीराःपदातयोवाहाःसादिनी
वाहकाश्चपि प्रभूवन्रथसज्ञानिलोहस्प्रोषाणित
न्हणान् तत्पज्ञलौहसन्नाहान्दाहकर्मकरान्स्पर्शा
वीराःपदातयोवाहाःसाधिनोवाहकाश्चपि प्रहोष्ठ
स्ताणानमानिकरतोमुमुत्तुरणे लुब्धमुह्निवतोप्रुद्ध
प्रजलन्मुईमूर्द्धजाः चलंनिबासराणपत्रस्वच्छत्राणि
ध्वजाचलाः तत्रकजलतामाप्तुरस्तुज्वालावलीहताः
कीलाविटिपिटारावैःसर्वमापूरितंनभः तटत्तटक
राःस्फोटामल्हसांगेसमुत्कृताः तृणाव्याकुलितोदेमः
नस्मास्तस्यप्रभावतः ततोसौधैर्यधीराशिर्मल्हनामा
महाम्बरः प्रमुंचन्मोटिरंवास्तंततःप्रपामलितंनभः
प्रनेरस्तस्यनिर्वानस्तेनधाराभिहाष्टिना वाष्पेण
पिवनस्तैस्त्र्यथामासद्विजोत्तमः गे-- पयांसिया
राणांसंतप्ताःप्रौलमानवाः दाहोतीर्णकराणपत्रशा
स्त्राणिप्राकलंदधुः पानीयस्यपदंसद्यःसेनयोरुभ
योरपिलम्बमानैस्तदामेघैःव्योमनीलांजनप्रभं र
राजकाललेखस्पर्शीभाजनामिवापरं वर्षोपलैर

त्रिशूलैः पतद्भिर्भैरवमण्डलात् शिरांस्यस्फोटिवी
रणां दानवानां समंततः करकाघातध्वस्तास्ते पश्चा
तस्थु`` रस्व ` नाः तुरंगाः डुडुवुस्तूर्णं व्योम्नि जातोत्र
सांवुपिः वर्षोद्द`` भिर्नामशीर्षं त्राणारणाजिरे पदा
तयो महाव्यग्राः पलायंते पराङ्मुखाः धारासारसमू
हैश्च स्वर्गस्थाभून्नसाप्तं मलयाप्लावमानेन वायुना
चलितेन क्षणात् शंभोर्गणानां वाद्यानि नर्दन्ति तूर्याणि
सर्वशः वारुणास्त्रजलेपैतैः पीडितानां हि जो जनमाः ज
रंति तुरगा वारिस्फुरन्नासापटद्वयः खेलन्ति करिणः
शुंडादंडताडितडंवराः निमज्जयन्ति भारेण लोहनेमि
रथांगकाः तत्राभूत्सलिलांभोधौ वाजिनां सर्वतो भ्रमः
इति सैन्यं जले मग्नं दृष्ट्वा सोमगणाखंडनः जलं निवार
यामास मारुतास्त्रेण सत्वरं शोणितं जलविस्तारितं
भो जलं पिवन्त्यस्थितं दिग्गं तत्पलवन्तीं तं दैत्यसैन्ये न
थालब्धं मुमोचाथ महादैत्यः पन्नगास्त्रं सुदारुणं ते
नोग्रविषवीर्यैर्गलितः सेनां दृष्ट्वा वशं भवी गरुडास्त्रं जनतः
शंभुः मुमुचे तत्सपन्नगाः सैन्यमल्लासुरस्यापि पर्युष्मी
त्पारसानले शंभुः पाशयत्नास्त्रेण मंत्रितेन नपानत
त्रिशूलेन मुक्तीहृतान दैत्यमल्लरणांगणे निवार्यमाणे
न खड्गेन गदया मुद्गरेण च शारैर्मुशा`` वानेश्वशाक्त्या

चचालदन्तया चक्रेणपर्शुनाङ्कितैःकरवालेनलांगलैः
पपातरुधिमल्लस्यहृद्दोपरिरिवाहते ततोहाहाकृते
दैत्यैःक्षणादपिपलायते रणेमल्लोचलच्चक्रःपपात
वसुधातले पुरा ।। रेमयासार्द्धंग्रहमस्त्रितितेहरः च
रणेमूर्धनिदत्तावसौमल्लस्यसंगरे शंभोःपादाग्रसंस्प
र्शितस्यशांतात्यदुर्मतिः निधायचरणौमूर्ध्निवाष्पपू
रितलोचनः तुष्टावशंभुंपरयाभक्त्यामल्लासुरस्त
दा इतिश्रीब्रह्माण्डपुराणेदेवखंडेमल्लारिमाहात्म्ये
मल्लासुरमार्तण्डभैरवनामषोडशोऽध्यायः १६ सन
त्कुमारउवाच जीवघोषोरणेदैत्यपरेशःकृपयाह
तः स्तोत्रंचकारमल्लारेःशृणुधेनतन्महिजोत्तमाः मल्ला
सुरउवाच पापोऽहंपापकर्माहंपापात्मापापसंभवः
मग्नंदुर्गतिपंकाधोमांसमुद्धरशंकर जीवाःस्वतन्त्राः
कर्तव्येनैवशंभोभवत्यमी स्वकर्माधाराःसर्वेषांकर्म
णोहृशुभाशुभे त्वंस्रष्टिकर्ताजगतांत्वयासर्वमिदंत
ते यस्मैदेवाविभिन्नाःकिंजानामिपरशान्तन बुद्धिरू
पस्त्वमेवेशपर्यायीन्तुदासिलीलया तथाचराचरंकार्यं
जगदेतत्स्ववर्तते योदेवःसर्वभूतेषुमोहरूपेणव
र्तते योदेवासर्वभूतेषुशामरूपेणवर्ततेनमः योदे
वःसर्वभूतेषुकामरू ।। योदेवःसर्वभू

तेषुक्रियारूयोदेवःसर्वभूतेषुशक्तिरू योदेवःसर्व
भूतेषुऐश्वर्यरू· योदेवःसर्वभूतेषुसत्त्वरूपे· योदे
वःसर्व· ज्ञानरू· योदेव· लोभरू· योदेवःसर्वभूतेषु
विद्यारू· योदेवःसर्वभूतेषुभक्तिरू· नमःकारुण्य
पूर्णायनमःसंहारहेतवे नमःप्रपंचविडंबप्रपंचव
रहितायते नमस्तेविश्वरूपायशिवरूपायतेनमः
नमःपरमहंसायनमश्चिन्मात्ररूपिणे नमःसूक्ष्मा
यभव्यायस्थूलरूपायतेनमः नमस्त्रैलोक्यनाथाय
भैरवायनमोनमः भक्तवात्सल्ययुक्तायनमःत्रिपुर
हारिणे स्तोत्रेणमल्लदैत्यस्यपरितुष्टःसदाशिवः प्र
सन्नोवाचवरणेदेवोहणीष्वेतिवरंपरं श्रीमल्लउवाच देवे
न्द्रोदासतांनीतःजितःयेनमहीतलिनः निर्विशंकेसर्व
भुक्तमप्राप्यंत्रिदशैरपि परलोकस्यकाचिंतात्वयिदृ
ष्टेपरावरे कीर्तिलोकेरणेमस्तुःभवतोजगतःपतिः प्रा
र्थनीयंकिमस्त्यन्यत्तथापिप्रार्थयेशिव ममाभिधान
ष्टवंतेनामभूयात्सुरेश्वर ममहर्वाचयादायःस्यात्तले
शिवसर्वदा ह्रदयात्तादिभक्तायेभवंतंपर्युपासते
तेषांश्रीचतरंवांछायादितहोसिपूरय यत्नयाभवत
लोकंहतंप्राणप्रयाणके प्रत्यहंतस्यपादेनत्सणालि
हिप्रदोभव नरोगोनचदारिद्र्यंनलोभोनाशुभामतिः

ब्र०
मल्ला०
२२

नासौख्येनचमान्त्यर्थ्यंतेषांभवन्तुसर्वदा सरस्वतीरसमयी
वक्त्रेलक्ष्मीर्गृहेषुच भक्त्युद्रेकेणसर्वेशात्वांतन्तःपर्युपा
सते तेषांत्वंसुलभःस्वामिन्प्रसन्नःस्यात्सदाशिवः श्री
मार्तंडभैरवउवाच तुष्टोहंतवपुत्रेणभक्त्याचयदीहणी
या त्वयायत्प्रार्थितंमल्लतदस्तुममशासनात् सन
त्कुमारउवाच मल्लेचविलयंप्राप्तेप्रह्रायाजगमुरुद्गताः
मलस्यपुत्रःपंचैवकुंभःस्थूलस्तथैवच देवगन्धर्वस
रसीतथालोहार्गलाभिधः महाबाहुरितिख्यातानाम
कृजाइत्युपेक्षिताः तथापिप्रोच्छलाहर्षात्तान्शापा
पसदाशिवः त्वयमेवंविधामूर्खाःशैलतांव्रजताप्सुच
इतिश्रीब्रह्मांडपुराणेतद्ब्रह्मखंडेमल्लारिमाहात्म्येमल्ला
सुरविरचितासदाशिवस्तुतिर्नामसप्तदशोध्यायः १७
सनत्कुमारउवाच अथसद्यःसमाहूयपुत्रान्वमेस
तान्मुनीन् सन्मानस्त्वमानेदीवभावेचन्द्रशेखरः नि
हतोसौमल्लःदैत्यःशात्रुर्मेदवलोत्कटः लीलयानिजये
दानीमेवधर्मस्त्वमीप्सितं महाप्रसादइत्युक्त्वाप्रणिप
त्यमहेश्वरं शिवंविज्ञाययामासभवितनंस्वयंभुवा
देवेनश्रीमतावात्र यंतकृपाकृता कलिकाल
कृतैर्दैवैःपीडितानांमसवायच तथास्मितिप्रतिज्ञाय
निजशक्त्यापुनःशिवः लिंगाद्वयमभत्तत्वंबकल्प

नतोरथः मार्गशीर्षेमलेपदेनथावारैस्तुमालिनः श
नतारागतेचन्द्रेलिंगेस्याहृदिगोवरम् स्रागताःसु
दिनेतस्मिंपात्रार्थंत्रिदशादिवं सकलत्राःसमुत्रावसु
नयःसरुद्रवकाः नागांगनास्तथासर्वाःसिद्धाःखन
रुणीयुताः गंधर्वाःकिन्नरायक्षासर्वेश्यामेतुका
द्यः तत्रप्रेमपदेनीताराजधानीमणिहिषः सर्वे
षांसर्वजातीनांध्यानगम्यास्वरैःकृता मूर्तिर्महीय
सीशोभायथामार्तंडभैरवी स्वस्थेनस्वादिनापार्श्वव
र्तिनामणिनायुता नमःशंभुश्चविस्तस्थतोविलीय
यदास्थितो तदामेलापदेजातेनमारातीतिविग्रहा
त् मल्लादिरितिमल्लारेनामदेयमभूत्तदा सावर्णिर
लयोःप्रोक्तमेरालमितितेनवा तस्मैमेलारदेवायत
मत्स्यवदन्तराः सुभ्यर्च्यापार्थिवेदेवंपुष्पैःनन्दनसं
भवैः सुपदीपैश्चतोहलैःपशुभिःपात्रसंरितो लेख
वोष्योपहारैस्सुगीतैःनृत्यैर्मनोरमैः भक्ष्यैःवाद्यैर्द
र्पणस्पर्शनेश्चामरैरपि चंद्रकस्तूरिकालेयहरि
द्राचूर्णचन्दनैः सिन्दूरसारैःयात्रावहनैःक्षीरैःस्तुति
मिलैः मयूरचामरावातैनतरुणीनांमहोत्सवैः संतो
षितस्तुष्टदैवामल्लारिस्तुनयोपिच देवाऊचुः जयदे
वजगन्नाथजय नुषोश्वर जयगंगाजटाजूटज

ब्र॰
मल्ला॰
२३

47

यविश्वैकपालक जयमल्लमहादैत्यसैन्यदेहीविमर्द
ने जयोल्लोलमहाखड्गजयपात्रोल्लसत्कर जयश्रीगि
रिजाकांतत्रिशूलधरमल्लहन् जयप्रतापविस्फारित्
जयत्वंमणिसूदन जयप्रेतासनासीनजयमार्तंडभैर
व जयत्रिपुरविच्छेदजयमल्लासुरांतक नमःसंगर
वीरायनमोरुद्रायशूलिने त्र्यंबकधसिनेतुभ्यंनमोवा
गीश्वरायते निहंत्रेमल्लदैत्यस्यभर्त्रेविश्वस्यतेनमः सु
रार्चितांघ्रयेनित्यंनमःकन्दर्पमर्दिने नमोमल्लारिदे
वायभैरवायनमोनमः कलिदोषविनाशायतस्मा
त्तूष्णींस्थितास्तदा उवाचसमुनीन्देवान्हर्षमिति
स्वरं देवाऊचुः देवेनश्रीमतासर्वंकृतंविश्वस्ययद्धि
तं उर्वीणीवसुधाभारोमल्लदैत्यवधकृतः तथापिदे
वकर्तव्यंयेषांचेतसिवर्तते गृहेषुतेषामन्त्रलोकम
लास्यान्तुभोगदा बहवःप्राणिवःपुत्रास्तरंगाःस्तव
मीक्षिते राज्ञोनिष्कण्टकंराज्यंवाजिकुंजरसंकुलं के
शादेशापरीचारललनारत्नसुन्दरं सौभाग्यंयोषितां
भूमिःसौख्यंपुत्रापशानांसुखः नित्यंभूपालमान्यत्वंसर्व
दाविजयोरणे विवादेवादिनांतेषांविपरीतार्थवादि
नः बलाएवंडविस्तारियशोभूपान्समुज्वलं यंते
मोक्षपदेदेविपाहिभोमल्लमर्दनपात्तानिसमस्तो

कानां माहात्म्यं नवखंडकं । नित्यं पठंति मल्लारे तेषां त्वं
वरदो भव । लिखित्वा पुस्तकं चैव न्यसेज्जयंति निरंतरं
सुखं प्राप्यं पते स्वर्गो यशो भाग्यं जयोदयः । तेषां भव
न्तु मल्लारे पुत्रा विद्याविशारदाः । प्रत्ययः सत्वयं योनगृ
हे नेदं तु सर्वदा । ग्रहभूतपिशाचा वा डाकिन्यो यक्षरा
क्षसाः । न तत्र बाधां न कुर्वंति सर्प्पा वा या क्रूरजातयः । स्था
वरं जंगमं वापि कृत्रिमं चापि यद्विषं । मंत्रयंत्राभिचा
राद्याः सर्वक्षुद्रा भवंतीति श्रीमल्लारिरुव । इदानीं प्रा
र्थितं देवा युष्माभिर्मुनिभिः स्वयं । सर्वमस्तु तद्युष्मा
कं सर्वदा मदनुग्रहात् । इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे क्षेत्र
खंडे मल्लारिमाहात्म्ये सुरापि स्तुतिवरप्रदानं नामाष्टा
दशोध्यायः ॥ १८ ॥ ऋषय ऊचुः । कलिकालामलध्वंसि
मल्लारेश्चरितं शुभं । वत्सनंदन ते वाक्यात्तेनाभूत्तः
कृतार्थता । लब्धानि मंत्रवीर्याणि दारिद्र्येण पलायितं
पुलिक्षितं तपांसीह त्वत्प्रसादान्महामुने । इदानीं श्रो
तुमिच्छामि मल्लनाथप्रभावतः । मुनेः प्रमथरस्थानि
तीर्थानि त्वन्मुखान्न तात् । सनत्कुमार उवाच । शृणुध्व
ध्वं ब्राह्मणा नूनं मल्लिस्वेमपुरोत्तमे । सार्द्धकोटित्रयं पु
ण्यतीर्थानां वर्तते ध्रुवं । तेषां प्रमाणं कथितं न विभुप
न्यसंभवः । न परामुखेन शेषेणापि नेमपः को हं तथापि

ब्र॰
मल्ला॰
२५

व मुख्यानां तत्र केषांचित् कथयामि स्वभावतः शृणु
ध्वं ब्राह्मणानां सर्वसिद्धिफलप्रदं देवस्य चोत्तरे भागे
शाक्तिकुण्डं तु तिष्ठति तत्र चापेष्यव वाभानुवारे च
वैधृतौ व्यतिपाते च संक्रांतौ नवम्यामाश्विनस्य च चैत्रा
मपि तथा वृष्णां कार्त्तिक्यां कृत्तिकासु च प्रथवा तत्स्न
न्तदैकत्वा स्नानेन मौनवान् मूलीभूतः स्थितः पूर्वं वि
ष्णुदैवसमागतः मूलदेव इति प्रोक्तः सुरैः संपूजितः
स्वयं संपूज्य हूतमारीचं देवी सिद्धिप्रदायिनी यस्तु प
श्यति देवेशं मल्लारिं पूजयत्यपि सप्तजन्मकृतं पापं द
र्शनात्तस्य नश्यति व्रलश्रोवासरापोवाऽकं दृष्ट्वैव शु
ध्यति कृतघ्नः स्वर्णभित्तिश्च तथा विश्वासघातकः सुरागम्या
गमनीयश्च पूजनात्सिद्धिमाप्नुयात् लभते चाप्यनील
कंठी राजवपुं महायशाः कैलासशिखरे वासः वधुस्य प्र
ज्वलं द्विजाः तत्र स्नात्वा तिलैर्युक्तैः कुशादर्भेण संयुते पि
ण्डं ददाति यस्तत्र पदं गोत्रसमुच्चरन् पितृणामक्षयातृ
प्तिर्जायते तस्य भो द्विजाः तत्राख्यानं पुरावृत्तं शृणुध्वम
चवाहने कल्पपुरापत्तौ संगे नगरे भूतमहाधनी वणि
क् चन्द्राननस्तस्य पुत्रोऽभूत् कूटधर्मतिः तेन कूटतुलां कृ
त्वा वंचिताः क्रयविक्रये जनास्तेनैव पापेन वायसोऽभूद्वि
हंगमः विचरन्स्वेच्छया सोऽसौ यावदन्नादिकं दयत् प्र

यान्तितस्यगलितंतत्क्षेद्रगलितंज्वरः तेनतस्याःभवन्त्यमीः
पितॄणांतोषकारिणी विमुक्तस्तेनदेहेनययौस्वर्गंसना
तनं देवाद्युत्तरदिग्भागेतीर्थंकापिलसंज्ञितं तस्मिन्क
पिलषष्ठ्यांयःस्नात्वामल्लारिभैरवं पूजयेदुत्तमैःपुष्पैःप
यसादूर्वयापिवा सयातिचर्मदेहेनस्वर्गभोगप्रदंशिवं
विनाकपिलषष्ठींचयादृशीतादृशोदिने स्नानमात्रेणवि
धायैवमल्लारिंयपश्यन्तिक्षणं तस्यप्रोक्तेनपापानिब्रह्म
त्यासमानिच नश्यन्तितत्क्षणाद्देवभोगानुभुक्तेसप्रा
तान् ईशानकोणेमल्लारेर्ममलेश्वराभिधं तीर्थंचापो
मयंक्रोशमात्रेतिष्ठतिपुण्यदं तस्योदकस्यपानेनकुल
काद्येनतत्क्षणात् सर्वपापैर्विनिर्मुक्तःप्रमान्याति परांग
तिम् तत्रेतिहासमाख्यानंकथयामासमेप्रभुः शृण्वन्तुवा
लक्षणास्तेचविश्वनिश्चयकारकं ब्रह्मोवाच पुराख्यानेविधि
मन्तेवर्त्तमानेप्रयोगके हेत्रेत्रेत्रीमहावाहुर्देवाद्दारिद्र
पीडितः चोरःसञ्जातोमार्गेषुजघानब्राह्मणान्दशाजहा
रविप्रमुख्यानोसप्तकन्याःसुलक्षणाः अथदैवात्ततःन
त्रभुक्त्वासनिरयांस्ततः तेनपापेनपितरःकुम्भपाकेनियो
जिताः शोषयायस्यभोगायगर्दभोभूत्सपापवान् यत्रते
नेगहल्लाख्येसोमस्यदत्तस्यमन्दिरे पात्रप्रसङ्गान्मल्लारि
स्तत्रतेनावलोकितः तत्क्षणात्गर्दभत्वंपरित्यक्त्वाकायाय

समागते स्वर्गे संभोगान्भुंजे शक्रसामीप्यमागतः स्र
क्चन्दनानि दिव्यानि कामिन्यो मेनकामुखाः स्त्वत्पितः
पितरस्तस्य कैलासे सह समागताः सततं सार्वभौमो भूत
सिंह विक्रमकेसरी पपाल मेदनीं सर्वां समुद्रकलयां
कितां मल्लारेर्दक्षिणे भागे तीर्थे पापविनाशने तत्र स्ना
त्वा समालिंग्य पाषाणं भैरवरूपिणं मल्लारिं च ततः पश्चा
त्सर्वपापैः प्रमुच्यते यत्कृतं पूर्वजन्मभिः महापापादि
कं महत् यत्कृतं जन्मनो लक्षैः स्वयमपि महद्दुःखं वै त
त्सर्वं विलयं याति तस्य तीर्थस्य सेवनात् तस्य तीर्थस्य
सामीप्ये नदीकुंडं तु वर्तते तत्र स्नानस्य यत्पुण्यं शृणुध्वं
तद्द्विजोत्तमाः गवां सुवर्णशृंगीणां लक्षेनाम्नाशुकाह
ते दोहैः कांस्यैरपि युतं तथा रौप्यसुराण्वितं पयस्विनी
नां सूर्येन्दोर्ग्रहणे मंत्रपूर्वकं वेदविद्भ्यः प्रमानेन यत्
फलं तत्तु भवेद्ध्रुवं पुनर्मल्लारिदेवेशं यः पश्यन्नरमेश्व
रं तस्य पुण्यस्य माहात्म्यं ब्रह्मा जानाति वा न वा यत्त्वं तत्र
स्थानात् दक्षिणे वा ईशानकोणतः रुद्रकुण्डं महामहाती
र्थं योगिनामपि दुर्लभः स्नानमात्रेण तत्रैव पुनर्जन्म
न विद्यते ज्ञानमुत्पद्यते सद्यः स्नानतः परिहर्षिता मोह
क्षुभित्स्वतन्त्रोऽयं भवबंधमविधन्नतं श्रीगुरोः करुणापा
ङ्गैर्यत्कृतं तत्तु भवेद्ध्रुवं प्रभजन्नमिति ह्यामं चशृणुध्वं तद्द्वि

जोत्तमाः इन्द्रस्थलाग्रहारस्थाः शंभुदत्तो द्विजः पुरा कर्मै
कनिष्ठः सततं सदाचारप्रियः सदा प्रमादेन कृतं कर्म म
न्यते हृदि सर्वदा पुनः शोकाकुलं कर्म करोत्येव सदादरात्
कृत्वा विरुद्धं मनुते विषादं गाहते पुनः इति तस्याथ दुर्बु
द्धेर्यदाभूदायुषः क्षतिः नीतोसौ धर्मसदनं पुण्यपाप
विचारणे चित्रकेचित्रगुप्तेन कर्म तस्येति निश्चितं कृ
त्वा तद्वैदिकं कर्म हठाद्यागतमिति स्फुटं मेने तेनास्य पापौ
घं येन स्यान्नरके स्थितिः स भुक्त्वा नरकान्यावत् बहुको
टिशतानि च अभूत्पत्तीसतत्तीर्थे पीत्वा चैवाजलं तृणा
न् विमुक्तः पतद्देहेन ब्राह्मणो भूत्स बुद्धिमान् उत्पन्नं स
हजे ज्ञानं येन पशुपतिं चिन्मयं विश्वं चराचरं स्वात्मरूप
जलतरंगवत् अंबुधाराभिधं तीर्थं उत्तरस्यां शिवालया
त् तत्र स्नात्वांबु पीत्वा च महापारं यस्तु पशुपतिं मुच्यते पा
कृतैः पापैः प्रयाति त्रिदशालयं अत्रेतिहाससमप्येकमव
दत्स्व धयः पुरा आसीदवंत्यां कन्दर्पो भूपतिः श्रीप्रताप
वान् तेन राज्यमदान्धेन प्रलोभं प्रापिता स्त्रियः अन्येषां
धनदानाद्यैर्वस्त्रालंकारभूषणैः अन्यैश्च विविधैर्भोगैः
प्रमत्तेन यदृच्छया बभूव गोचरो मृत्योः स राजा कालपा
सनात् लिंगदेहस्य योगेन हृतैर्नीतो यमालयं बद्ध्वात
त्र नरकान् बुभुजे जीवः स महान् चिरं तद्भुक्त्वा निःशेषपाप

ब्र॰
मल्ला॰
२९

मुक्तो दिवं ययौ विपाशाम्भसंगात्तद्रूपेण संसारे विनियोजितः कदाचिद्वसुधारेऽस्मिंस्तरंगे राज्ञस्तनः स्थितः कमलपकस्मिन्नन्तेनीतेऽहज्जनायवै नत्तगन्धलुब्धो भ्रमरः सहतेनशिवं ययौ भूपश्पन्नत्रमल्लारिंजहौ भृंगकलेवरं पुनः कन्दर्परूपोसौ कन्दर्पक्षितिपालकः बुभुजे सकलां पृथ्वीं सप्तद्वीपां सपर्वतां चन्द्रांशुधवलां कीर्तिलेभे धर्मरतः सदा ॥ इति श्रीब्रह्माण्डपुराणे क्षेत्रखण्डे मल्लारिमाहात्म्ये पुष्पतीर्थवर्णनेनामएकोनविंशोऽध्यायः १९ ऋषयऊचुः मुनीशश्रुतमस्माभिः पुष्पतीर्थ्याः फलंमहत् तथापिश्रोतुमिच्छामः तीर्थान्यन्यानितेमुखात् सनत्कुमारउवाच श्रूयतामत्र यत्तीर्थं फलंप्रेमपुरःसरं मुख्यानांचद्विमत्तलोतीर्थानां कथयाम्यहं रामतीर्थे महापुण्ये स्नात्वा पश्येन्मणिद्विषं सप्तजन्मकृतंपापं तत्क्षणादेवनश्यति ब्रह्महत्यादिकंपापं नश्यति दर्शनात् स्नात्वा सर्पाभिधेतीर्थे मासमेकं शुचिर्नरः मल्लारेः प्रांगणे नक्तं दिवसेवै निवृत्तिमान् नस्याष्टादशकुष्ठानिनश्यंतिशिववाक्यतः लभतेभोगानविलाग्यशेलक्ष्मीसमुद्भवः क्षेत्रस्यपूर्वदिग्भागेशोषतीर्थमनुत्तमं तत्र स्नात्वा पिबेन्नत्वा मुच्यते दस्यपातकैः वैतरण्यां तथा स्नायात्सूर्येन्दोर्ग्रहणेनरः मल्लारिंचततः पश्येद्धि स्वलोकं सगच्छति पुण्यधाराभिधेतीर्थे स्नानान्मुक्ति

प्रदंन्दणां शिवतीर्थं महापुण्ये स्नात्वा पश्यति यः शिवं
मोक्षार्थी लभते मोक्षं भोगार्थी भोगमाप्नुयात् क्षेत्रस्य द
क्षिणे भागे कोटितीर्थं महाफलं तत्र स्नातस्य पापानां ना
शमायान्ति कोटयः तत्समीपे महापुण्यं मत्स्यतीर्थं सुडले
मे तत्र स्नात्वा च पीत्वा च स्वर्गं याति नरः स्वयं तत्सन्निधौ
शक्तितीर्थं शक्तिलोकप्रदायकं स्नानमात्रेण लोकानां भु
क्तिं मुक्तिं च यच्छति क्षेत्रस्य पूर्वदिग्भागे कुंड मुत्तमतीर्थ
कं तत्र स्नानेन दानेन दशयज्ञफलं लभेत् तीर्थं गणप
ते स्तत्र स्नात्वा ये भक्त्या तं वहन्त् सदक्षिणान् ब्राह्मणे
भ्यः प्रयच्छन्ति गणाधिपः प्रत्यर्पयन्ति नरास्ते वा विघ्नो हरा
सलायते भैरवेन स्वहस्तेन स्वगपायोहतः कितिः का
लभैरवकुंडाख्यं जातं भैरवशासनात् प्रयागसंगमोत
योयत्र त्पशोधपादयः शास्ते महामाघमासे रवाव ज्ञोवि
तेन रः तस्योदकस्पर्शमात्रान्मलाद्वे प्रयतान् व्रजेत् स्थाने
न लभते मुक्तिं भोगान्मल्लादिदर्शनात् यः स्नापयामा
समेकं तत्र प्रयागफलमश्नुते सर्वतीर्थेत्व यः स्नायात्सर्व
तीर्थफलं च सः तीर्थमेकादशाख्यं हि तत्रैकादशवा
सरं स्नात्वा महेश्वरं पश्येत् रुद्रलोके स मज्जते महस्य
वारुणं वा स्वयत्र शान्ते महीतले तत्राम्महारुणं तीर्थं
स्नानान्मुक्तिप्रदं शिवं यत्र पत्तालितो पादो पार्वत्या ली

ब्रं·
मल्ला·
२८

लयानिर्जो तत्राभूत्पार्वतीतीर्थं भैरवेशाभिवन्दिते यत्रोद
विन्दुसंसिक्ताकोपात् गंगामहीमगात् बभूव भैरवेणासौ
पार्वत्या च सदाशिवः पार्वतीगंगयोरैक्यं गंगामा-- शि
कामिमं निर्ममे स्कन्दरंद्रपं प्रीतः केशोदधारनात् शक्तिवे
नजगत्स्रष्ट्रपस्त्रवास्रवनमस्कृतः तत्तीर्थस्नानमात्रेण स
र्वान् भोगान् लभेत् पुमान् कृत्वा तत्तीर्थवर्ये च स्नानं यज्ञ
फलप्रदं श्वेतेशकृतमुख्यात् त्ज्ञानेसच्चिदानन्दविग्रहं स्तु
त्वावतारे मल्लारेर्नागैः प्रेमपुरःप्रति भोगवर्गविधितात्तत्र
स्नानं यज्ञफलप्रदं अगस्तिर्गौतमश्चात्रिः पुलस्त्यो भृ
गुरंगिराः भारद्वाजो वसिष्ठश्च कश्यपः सनकस्तथा ज
मदग्निर्भार्गवश्च च्यवनश्च सनातनः श्वेवरीषः हारावा
र्यः कहोडश्च पराशरः वात्स्यायनो मैत्र्यनगाः पौंड्रकश्च व
कौशिकः ---- वैश्वानरो वापि वैभाण्डः कुंडनाभिधः व्या
सः सांख्यायनः कुत्सो गालवः सौभरिस्तथा वात्स्यायनश्च
शांडिल्यो मंडकायनस्तथापि वाल्मीकिश्च वज्रावालिरभि
यत्र कृतेन स्वयः तत्र तीर्थं तदाख्येयं नृणां मुक्तिप्रदं शिवं
मल्लारेराज्ञया स्नानमात्रान्नरः पुरःस्थितं ऋषितीमानि
तीर्थानि पंचविंशद् द्विजोत्तमाः शक्तिकुंडाभिधं तीर्थं स्ना
नमात्रेण यन्नृणां दहेत् सीपदं तीर्थं महत्तामेन सांच
यात् यमतीर्थे त्रयः स्नायान्नयमेनैव यश्पति प्रवगा

द्देतकन्दर्पतीर्थस्यसुभगोभवेत् स्नायाद्योब्रह्मणस्ती
र्थेब्रह्मलोकमवाप्नुयात् स्नात्वाहरिहरेतीर्थेहरौशार्प्रि
यतांव्रजेत् कुबेरतीर्थेयःस्नायात्सधनीभवतिध्रुवं स्ना
नेनवायुतीर्थस्यबलवान्जायतेनरः महिमाषष्टितीर्था
नांब्रह्मणासमुदीरितः सुलभःसर्वलोकानांभुक्तिमुक्ति
सुखप्रदः इतिश्रीब्रह्माण्डपुराणेक्षेत्रखण्डेश्रीमल्लारिमा
हात्म्येषष्टितीर्थवर्णनंनामविंशतितमोध्यायः ऋष
यःऊचुः ब्रह्मपुत्रत्वयाख्यातंतीर्थानांवर्णनंशुभं नेत
त्समावयंत्वत्तस्त्वत्प्रसादेनसन्मुने कलौसिद्धिप्रदंदृष्टं
मल्लारेःपूजनात्फलं इच्छामःसर्वथाश्रोतुंप्रभुत्वंभुव
नत्रयेम् सनत्कुमारउवाच कथयामिसमासेनरहस्य
पारमेश्वरं पूजनस्यफलंविप्राःश्रवणात्सर्वकामदं
येकुर्वंतिसदाभक्तिंमल्लारस्तेजनाःप्रियाः मल्लारिणा
शिवेनोक्तोभक्तिरष्टविधायथा श्रीमल्लारिरुवाच म
क्तिःप्रीतिःकथाकांक्षाममध्यानंतथाजपः पूजनामो
दनंस्तोत्रमाविष्टेनोपजीवनं भक्तिरष्टविधाप्येषाय
स्याष्टेष्टापिवर्तते सविप्रेषोमुनिःश्रीमान्सयतिसच
पंडितः समुक्तःसर्वपापेभ्योशिवलोकेमहीयते ग्रहभू
तपिशाचाद्यडाकिनीपूतनादयः चौराःसर्पागजाव्या
घ्राःनपीडांतस्यकुर्वंते राजानोमित्रतांयांतिवादिनाम्

ब्र॰
मल्ला॰
२८

कृतामपि आपदः शत्रवो रोगाः स्फोटकोग्रविषाणि च ग्र
भिचाराः क्रूरयंत्राणि न स्पृशंति च नेतरं नमे प्रियस्तत्ववेदी
विप्रो विद्याविशारदः मांत्रिकः श्रोत्रियो वान्यो वतारस्यास्य
पूजकः प्रियो मे सर्वदा यस्तु भक्तभक्तः पचोपि वा न तस्मै दे
यं ततो ग्राह्यं सर्वं पूज्यो यथाप्यहं यो मां सर्वगतं पश्येत्त
त्वं च मयि संस्थितं तस्याहं नित्यमेतस्य स्वरंगसलिलं यथा
इति भक्तिः समासेन कथिता मुनिसत्तमाः इदानीं सविशे
षेयं भक्तिः सम्यक् निगद्यते आचार्यं तु समभ्यर्च्य सर्ववित्तेन
स्वशक्तितः सुवर्णवस्त्रभूषाद्यैः परितोषं परं नयेत् ल
ब्ध्वाचार्यमुखाद्भोजातं मल्लारेस्थानमुत्तमम् ध्यासपूजा
विधिं सर्वं ध्यानमासनपूजनम् योजयेत्तु मनुं धीमान्
ध्यानपूर्वं सुभक्तितः स लभेत फलं भक्तेः सदाचारसुवि
नेरः शुचौ सुजागरहे रम्ये धौते वा गोमयार्चिते धौतांशुक
विताने स्व पुष्पमालोपशोभिते स्वर्णास्परचितामूर्तिं कृ
त्वा काममदान्तरणं तदभावे तु रौप्यस्य ताम्रस्यारस्य वा य
था शिवाष्टधी भवावापि प्रतिष्ठाविधिपूर्वकम् त्रिशू
लडमरो खङ्गपानपात्रधरां शुभां युक्तां च गंगानीरेण स
वीलंकारशालिनीं वस्त्राद्यलंकृतां तां च मनसा वापि वि
तितां माहात्म्यपुस्तकं चैतद्यथवा स्थापयेत्सुधी सौवर्णे
राजते पीठे ताम्रजे दारुजेप्यथवा सुवसंज्ञानरितेतस्मिन्सं

स्थाप्यपुरतस्ततः कर्पूरचंदनाद्यैस्तु तत्सर्वमनुलोपये
त् ततोरविन्दबिल्वादिकुसुमाद्यैः समर्चयेत् मल्लारिंभा
वसंपुत्रकः पुण्यवर्धनस्फलंहिजाः पारिजातस्यकुसुमैर्मल्ला
रिंपूजयेत्तुयः सयातीन्द्रपदंशक्रोप्यलत्वमपिगच्छति
अर्चयेद्देवंभुजैः शुभ्रैःनीलरक्तैर्मणिनिभं कल्पलतांवसेत्स्व
र्गेसशक्रसमंतागतः शुक्लवर्णाशोणवर्णास्वर्णवर्णाव
मालती अर्चयेत्कुसुमैस्तस्यामल्लारींद्रंचभूमिपं आवल
कल्पंलभतेस्वस्थितिंशिवसन्निधौ इहलोकेशुभान्का
मान्कमलालेकृत्वोनरः कुसुमैरक्तैःसितैःपीतैःस पत्रै
र्यजेच्छिवं लभतेफलंपूर्णमनोरथं हे
मैःपुष्पाणियःकृत्वाकलधौतस्यवापुनः मैरालमर्चये
देवंपायीतकफलंलभेत् चांपेयैर्मुकुन्दैश्चपुन्नागैः
मुरवर्णजैः पाटलैःमल्लिकाजातैःकिंशुकैर्नागकेसरैः
अवाप्यलोकानखिलान्कीर्तिदिगवलयांकितो मल्लारि
मर्चयेद्यस्तुरुद्रलोकेमहीपते कदंबैःकेतकुसुमैःरत्न
देवतिकाभवैः मल्लारिंपूजयेत्तुष्टैःप्रियमृत्युःशिवोभ
वेत् चारुवर्णैःकर्णिकारैरशोकतरुसंभवैः कांचनार
स्यकुसुमैःकरवीरैःसितासितैः मल्लाहिवंपूजयेयःकलि
दोषैर्नलिप्यते प्रयातिविविधान्भोगान्रुद्रलोकेमहीय
ते अर्कपुंनागकनकसिन्दुवारसमुद्भवैः जपाबंधूकसिं

ब्र॰
मल्ला॰
२५

धरकर्णिकागिरिमल्लिकैः पुष्पैः संपूजयेद्देवं स याति पर
मां गतिं लक्षमेकं तु शरदां वसेद्रुद्रस्य सन्निधौ रुद्राक्षय
समायुक्तैर्नरगलस्थैः सूनहस्तजैः अर्चयेत्पार्वतीशं यः शतप
त्रफलं व्रजेत् मल्लारेः प्रेममात्रत्वं माकल्पं स व्रजेद्दशी
नागवल्लीदलैः शुभ्रैः क्रमेणैव प्रपूजयेद्धि भुं स याति नागलो
कस्य स्वामि मल्लारिशासनात् सकोमलैश्च सूनाग्रैश्चंप
कैः स्निग्धलोहितैः ये पूजयंति मल्लारिं सर्वलोकेषु पूजि
ताः सद्रूपाः सुभगा धन्यास्ते भवंति शतायुषः मंजुलावा
गविलासेन स्वात्मस्तानैकतत्परः बिल्वपत्रैश्च राजानो भूमौ
ते स्वर्गसंश्रयाः गायत्रीद्रोणपुष्पैश्च पुण्यैर्मरुवकैरपि व
बरीतुलसीभिश्च पूजितो मल्लसूदनः यैस्ते वसंति कैला
से कल्पकोटिशतानि च दूर्वायामार्गजातीभिः परितुष्टे म
हाशिवे प्राप्नुयादारोग्यमैश्वर्यं नन्दणं दत्ते न संशयः चैत्रशु
क्लचतुर्दश्यां तु तस्मिन्नादिनेन तथा मल्लारिदर्शनेनैव पू
जयेत्सुमहोत्सवः स याति भोगानाविलान् परत्र च परां ग
तिं पुरिन्दमपते श्रीमानित्याह भगवाञ्छिवः पूजयेद्यस्तु
लैर्धूपैः रजनीचूर्णरंजनैः मुखलग्नं करोत्येव शातदणं
वादिना मम सो धूपदीपं च नैवेद्यं खाद्यं पानं पर्णं तथा ता
म्बूलं च सकर्पूरं चन्दनं मृगनाभिजं वस्त्रालंकरणं चापि
नार्घैः कुसुममतुलं सर्वं विज्ञानमात्रेण सुवर्णं चामरादि

कं गीतैर्वाद्यैर्प्रेक्षणीयैर्जयचंटासमर्चितं अन्यांश्चविवि
धान्भोगान्येर्चयंतिपरेश्वरं मल्लारिंतेनराश्चाष्टभोगान्या
न्तिकलौभुवि यद्यद्विन्नेचिंतयंतिप्राप्नुवंत्यखिलंचतत्
सर्वोपभोग्याकमलारत्नालंकृतयोषितः वाजिनःकुंज
रालंग्राममल्लारेःपूजनात्फलं वसंतकेलिलीलाभिरुप
चारैर्यथाविधि चैत्रशुक्लतृतीयादिमासमेकंमहोत्सवा
त् पूजयेत् लसंपूज्यमल्लारिंदेवभूपतिं समुखो
कामिनीहस्तात्चामरैःवीजितःस्थितो कन्दर्पमूर्तिर्भव
तिराजवल्लभःप्रतापवान् सेवन्तेसिद्धगन्धर्वायक्षविद्या
धरास्तथा रंभातिलोत्तमामुख्यास्तंकैलासेवरोत्तमं स
मल्लारिप्रसादेनशिवस्यानुचरोभवेत् श्रावणेश्रावणे
वापिसेयतस्तुविशेषतः दिनमेकंसमासाद्यपवित्रोजा
यतेनरः सप्तजन्मकृतंपापंविलयंयातितस्यवै लभेत्सु
क्तिंसपरमांश्रीमन्मल्लारिपूजनात् महानवम्यांमल्लार
क्तिसपरमांश्रीमन्मल्लारिपूजनात् महानवम्यांमल्लार
देव्याःप्रीतिपुरःसरं पूजयेत्तिकलहेयस्तकृतेपूर्ववं
हयोः नारीणांप्रेमपात्रंस्यात्नारीतसमगाभवेत् मोक्षा
र्थीलभतेमोक्षंमत्यथास्वर्गमाप्नुयात् मार्गादिदिवसा
यावदेकहयोद्विजादिकान् श्रावष्टीभोजयेद्विप्रानबहू
न्वावैभवेच्छया लक्ष्मीतस्यकुलेगेहेसोल्लासानन्दतेभुवं
यात्रांमल्लारिदेवस्यमार्गशीर्षादिपर्वसु कुर्वंतितेषांय

त्तस्य स्युः फलानि पदे   यत्पुण्यं समाप्नोति मार्गे तस्मिंस्त
दक्षयं स्मृतं येन लभते पुमान्स्वर्गे न संशयः ये मल्ला
रिं समुद्दिश्य सुवर्णं गोतुरंगमान् वस्त्रालंकृतिधान्यानि
रत्नानि निजशक्तितः रवेर्दिने प्रयच्छंति तेषामंगे हितः
शिवः यज्ञकोटिफलं पूर्णं जायते नात्र संशयः उपोष्य श
रिवारं तु मल्लारिं पूजयंति ये पूर्णकामः सलक्ष्मीका नराः
स्तयो भवंति ते विघ्नाविनाशमायाति तेषां नृणां महांति
च एकभक्तं रवेर्वारे कदाचित्कुरुते नरः मल्लारेः प्रियभ
क्तोसौ लभते स्वमनोरथान् अन्नदानं तु कुर्वंति मल्लारिप्री
तये नराः सिक्थमात्राणि यावंति तावन्मात्राणि भुंजते पी
यूषं नित्यमेवं ते स्वर्गे शक्रस्य सन्निधौ मलस्य हंतुः प्रीत्यै
ये कुसुमाद्दत्तन एवकम् तोहूलदानं कुर्वंति देवस्तेषां स
मीपगः प्रांगणे परमेशस्य हरिद्राचूर्णसंभवाः पतंति
पांसवो भूमौ येषां पूजाविशेषतः यावंतो गगने   ता
स्तावद्वर्षशतानि च प्राप्नुवंति महाभोगान् शिवलोके
सनातनान् इह लोके पि विविधान् सर्वान् श्रेयस्करांशु
भान् इति ब्रह्माण्डपुराणे क्षेत्रखंडे मल्लारिमाहात्म्ये श्री
मल्लारिपूजनविधिनिरूपणं नाम एकविंशोध्यायः श्री
मल्लारिरुवाच तस्मात्सर्वप्रयत्नेन मयि भक्तिः सुदुर्लभा
लभ्यते मानुषैः सा तु न सर्वैः सुकृतैर्विना येषां गृहे मदी

यात्रप्रतिमापूज्यन्तेसदा तेषांगृहेसदालक्ष्मीःकल्पते
संततिस्तथा इदंमदीयंमाहात्म्यंपुस्तकंलिखितंगृहे
तिष्ठतेतस्यमाहात्म्यंशृणुध्वंभोद्विजोत्तमाः तत्रनोग्रह
भूतेशाःडाकिनीशाकिनीतथा पूतनाश्चमहावीर्याःकृ
त्यारक्षःपिशाचिकाः प्रेतभैरवकूष्माण्डास्तथैववचोग्र
मातरः श्वापदेशकलोलाश्चतथाचभुविखेचराः यक्ष
गंधर्वयक्षिणपस्फोटकोपविषाणिच येचक्रूरग्रहासर्वे
सहजाब्रह्मराक्षसाः व्याघ्रसर्पभुजंगाश्चतस्करागन्यादयो
पिच येपूर्वजन्मकलुषप्रभवारोगसंचयाः उपथाताश्च
येचान्येदुष्टभूतसमुद्भवाः नपीडांतत्रकुर्वंतिसमाहा
नान्यथाभवेत् गृहेतस्यमहालक्ष्मीःकल्पतेसंततिस्तथा
किमर्थंबहुनोक्तेनतत्कुलंरक्षतेमया नित्यंममैतन्माहा
त्म्यंयःशृणोतिद्विजोत्तमाः यावदक्षरमपीदंमस्यमेथफ
लंलभेत् यःश्रावयिष्यतिनरोमाहात्म्यमिदमुत्तमं सोह
मेवनसन्देहःपूज्योवसेत्स्वभूषणैः योप्यस्याक्षरमप्येकं
शृणोत्यन्यमुखादपि सोचिरेणैवकालेनसयातिसत्य
लोकंतो पतत्समैतन्माहात्म्यंयःपठेत्प्रयतोनरः सोवि
रेणैवकालेनलभतेवांछितंफलं अष्टम्यांचचतुर्दपुण्या
नवम्यांचाविधृदये शिवरात्र्यांतथावै थीयः
प्रयतोनरः पठतेशृणुतेवापितत्फलंप्रोच्यतेकथं त्रिं

ब्र॰
मल्ला॰
३१

31

शक्राद्योपियेदेवास्तामेकामेवसंविशाः ममशासनतः सर्वे
तस्यकिंकरतामियुः नानेनसदृशोयज्ञोनानेनसदृशोम
न्त्रः नानेनसदृशंपुण्यंनानेनसदृशीगतिः बहुनात्रकिं
मुक्तेनतयोयज्ञव्रतानिच तीर्थदानतपोधर्मदेवतायत
नानिच वापीकूपतडाकानियेचान्येधर्मसंचयाः नार्हन्ति
श्रवणस्यास्यसर्वेसाहस्रकीं कलां दंभेनकपटेनापिवला
दपिप्रसंगतः यःशृणोतिनरःसोपिममवल्लभतामिया
त् नमेप्रियस्तथास्वामीनमेलंबोदरःप्रियः नतथामेप्रि
यागौरीयथाश्रोतास्यमानवः किंतेनज्ञानेनसर्वथायोभ
क्तिमात्रोमयिसद्भावैः दहत्यहंपातकराशिंसंवर्धमदो
हकारीनहिविन्दतेसुखं अस्यस्तोत्रस्यमाहात्म्यंश्रुतस्यप
ठितस्यच शेषोप्यनन्तवदनैर्वक्तुंपानेनयास्यति दीर्घायु
रत्रब्रह्मापिचतुर्वदनपंकजात् नवक्तुंशक्तिमायातिमा
हात्म्यंश्रवणस्यच तस्मात्किमत्रबहुनायोमद्भक्तःसनात
नः सोहमेवनसन्देहोममैतद्वचनंयथा सनत्कुमारउवा
च एवमुक्त्वातुमल्लारिःतान्सर्वान्विससर्जह तेपिप्रह
ष्टमनसास्वस्थाःस्वस्थानमाययुः ब्रह्मार्षीतिसहस्राणि
तस्मात्सर्वेकलौयुगे पतत्पातेनविप्राणांमागात्कैलास
भयातिः सततंभुक्तिमुक्तिंचकलौसिद्धिंप्रयच्छति तस्मा
त्कलियुगेनान्यःप्रभावोविद्यतेसुराः शिवउवाच एवमु

स्नात्वविप्रर्षिंमल्लारिंमनसार्चयेत् ऋषयोपिमहात्माने
नेपुराणस्यप्रतुष्टुः ऋषयऊचुः महर्षेदुःखकष्टस्याव
यमुद्धरिनात्वया श्रुत्वामल्लारिमाहात्म्यंहर्षश्चेतसिजाय
ते त्वत्तोधिकोस्तिकोदेवोदेवदेवान्महेश्वरात् तस्यवेदा
नचत्वारोरूपंविन्दतितत्त्वतः अतःकलियुगेघोरेभयंक
स्यास्तिनोमुने विमत्रवहुनोक्तेनतीवदानेत्वयाकृतं शि
वउवाच नह्यत्रतीर्थमप्येकंभुक्तिमुक्तिफलप्रदं सर्वपिशि
तेमयादेवीत्वयाचकृपयात्रणां येनकेनापिभावेनय
यदिच्छतिमानवः तत्सर्वंचप्रदास्यामितत्रचाहंभवत्यापि
तस्मात्सर्वप्रकारेणमद्भक्तिकरुस्सर्वदा ग्रहमेवयुयेः
सेव्योनान्यःकश्चनविद्यते यद्यहंपरमेदेविभक्तस्तवव
रानने प्रेमपात्रंमयाप्रोक्तंकिमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि इतिश्री
ब्रह्माण्डपुराणेक्षेत्रखंडेश्रीमल्लारिमाहात्म्येश्रीमल्लारि
वाक्यंनामद्वाविंशोध्यायः २२ ॥

32

21